

Q. MARII CORRADI VRITANI
DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM, LIBRI XIII.

Nunc vt prior editio, impressorumq; industria Auctori placita non est, emendati, illustrati, triente pleniores facti, atq; his epistolæ adiunctæ, quibus Auctor latini sermonis causam tuetur.

CVM PRIVILEGIO PONT.

BONONIAE,

Apud Societatem Typographiæ Bononien.

M D L X X V.

Curiæ Episc. & S. Inquisit. concessu.

D FVTVRAM REI MEMORIAM. *Dum nobis excellens Ciuitatis nostræ* BONONIAE *conditio, eiusq; ciuium, & incolarum in omni uirtutum genere, & præcipuè in liberaliũ disciplinarum cognitione præstantia, cuius nos ipsi certissimi testes sumus, ante oculos obuersatur, ac meritò eo nomine eam urbem, uel apud exteros claram, & illustrem esse animaduertimus, facilè adducimur, illis non mediocriter fauere, qui studiosorum vsui, dictæq; ciuitatis ornamento imprimendi artem magnis laboribus, & expensis in ea instituere quærunt, eaq; in re perficienda neruos suos omnes intendunt. Cum itaq; sicut accepimus, dilecti filij Quadraginta uiri Reformatores status libertatis ciuitatis eiusdem nonnullis Ciuibus, & Mercatoribus, qui se ad id conficiendum eorundem Quadraginta uirorum precibus, & suasionibus inducti paratos exhibuerint curam in dicta ciuitate artem impressoriam introducendi, ad quoduis etiam insignium librorum genus egregijs typis demandandum idoneam imposuerint: illi uerò omnes labores, & expensas, aliaque ad eam rem perficiendam necessaria in se receperint. Nos intelligentes quantum laboris dicti Ciues, & Mercatores in ea re suscipiant, ac propterea illis consulere, & Quadraginta uiris præfatis rem gratam facere cupientes, eorundemq; omnium, ac ciuitatis uniuersæ commodo, & utilitati studentes, ac uolentes, quoad fieri possit, officinam ad imprimendum primo quoque tempore instruendam feliciter, ac diligenter exerceri; & cum ciues, & Mercatores præfati non paruam ad eam rem perficiendam pecuniæ vim conferant, neminem fructu laborum suorum fraudari, & eosdem indemnes conseruari uehementer optantes, eisdem Ciuibus, & Mercatoribus, & pro eis Agentibus, ut opera omnia, & quascunque alias res nouas hactenus non impressa in vulgus in posterum successiuis tēporibus edenda, & per ipsos Mercatores, & Ciues, aut alios ab eis deputandos; illis tamen ab Inquisitoribus dictæ ciuitatis, aut alijs, ad quos spectat, prius examinatis prima uice imprimenda, per decem annos post eorundem operum, uel cuiuslibet ipsorum impressionem, ne ab alijs quibuscunque sub indicis de nouo adiecti, additionum, apostillarum, apendicum, aut commentariorum nomine, uel alios quouis prætextu, sine ipsorum Ciuium, & Mercatorum præfatorum expressa licentia in scriptis ab eisdem Ciuibus, & Mercatoribus obtenta imprimi, aut per ipsos, uel de eorum mandato per alios impressa uendi, seu in eorum officinis, uel aliàs in apothecis operum præfatorum libri uenales proponi, præterquã ab eis-*

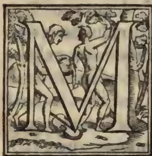
† 2 dem

dem Ciuibus, & Mercatoribus, aut de eorum mandato, uel pro eis Agentibus possint, aut valeant motu proprio, & ex certa scientia concedimus, & indulgemus. Omnibus uerò & singulis Christifidelibus in quacunque terrarum orbis parte existentibus, præsertim Impressoribus, Typographis, & Bibliopolis in uirtute sanctæ obedientiæ, ac sub excommunicationis maioris, eo ipso incurrenda pena, à qua non nisi per Rom. Pontifices pro tempore, præterquàm in mortis articulo absolui possint. In terris uerò, & locis nobis, & Romanæ Ecclesiæ mediatè, uel immediatè subiectis, sub eadem excommunicationis sententia, necnon mille ducatorum aurei, partim cameræ nostræ Apostolicæ, partim ipsis ciuibus, & Mercatoribus & his qui præsentibus nostris literis contrauentum fuisse ad notitiam deduxerint, applicandis, præter librorum omnium amissionem toties ipso facto, & absque aliqua declaratione, quoties contra id, quod per præsentes disponitur, actum fuerit, incurrendis penis, ne intra dictos decem annos ab impressione dictorum nouorum operum, & cuiuslibet eorum, aut aliarum rerum nouarum computandos, dicta opera eatenus non impressa, aut aliàs res nouas sine eorundem Ciuium & Mercatorum licentia, ut superius narratur, obtinenda imprimere, seu ab ipsis Ciuibus, & Mercatoribus, & pro eis Agentibus impressa, uel imprimenda venalia habere, uel proponere audeant, uel præsumant, præsenti edicto prohibemus. Mandantes in uirtute sanctæ obedientiæ omnibus, & singulis Prouinciarum, Regnorum, ciuitatum, terrarum, & locorum Inquisitoribus, cæterisq; ad quos cura concedendi licentiam imprimendi spectat, ne in quibusuis orbis terrarum partibus opera in dicta ciuitate impressa de nouo imprimi contra harum literarum nostrarum seriem, & formam, aut non elapso tempore in nostra hac prohibitione apposito, permittant, aut patiantur, aut imprimendi licentiam quoquo modo concedant. Vniuersis uerò uenerabilibus fratribus nostris Patriarchis, Archiepiscopis, & Episcopis, eorumq; in spiritualibus Vicarijs, seu Officialibus generalibus. In dominijs uerò nobis mediatè, uel immediatè subiectis, etiam Legatis, Vicelegatis, Gubertoribus, & alijs Officialibus, ut quoties pro parte dictorum Ciuium, & Mercatorum, uel pro eis Agentium, aut ab eis ius, & causam habentium fuerint requisiti, eisdem in præmissis efficacis defensionis præsidio assistentes faciant præmissa omnia, & singula contra inobedientes, et rebelles per censuras ecclesiasticas, illas etiam sæpius aggrauando, & alia iuris, & facti remedia opportuna exequi: inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij secularis. Decernentes ex nunc irritum, & inane quicquid secus super his à quoque quauis auctoritate scienter, uel ignoranter contigerit attentari. Non obstantibus constitutionibus, & ordinationibus

Aposto-

Apostolicis, necnon etiam iuramento, confirmatione Apostolica, uel quauis firmitate alia roboratis statutis, & consuetudinibus, priuilegijs quoque, indultis, & literis Apostolicis quibusuis personis, & locis in genere, uel in specie sub quibuscunque tenoribus, & formis, ac cum quibusuis clausulis, & decretis, etiam pari motu, & aliàs quomodolibet in contrarium concessis, confirmatis, & innouatis. Quibus omnibus, etiam si de illis, eorumq; totis tenoribus specialis specifica, & expressa, non autem per clausulas generales idem importantes mentio, aut quęuis alia expressio habenda foret, tenores huiusmodi, ac si de uerbo ad uerbum insererentur, præsentibus pro sufficienter expressis habentes, illis aliàs in suo robore permansuris, hac uice duntaxat specialiter, & expressè derogamus, cæterisq; contrarijs quibuscunque. Quia uerò difficilè admodum esset præsentes litteras ad singula quæque loca deferri, uolumus, & præsentium auctoritate decernimus, earum transumptis, uel exemplis etiam in singulis operibus impressis, eandem prorsus fidem tam in iudicio, quàm extra adhiberi, quæ præsentibus adhiberetur, si ostenderentur, uel exhiberentur. Vt autem in omnium, ad quos spectat, eædem literæ notitiam perferantur, mandamus easdem in albo Prætoris, & alijs locis, in quibus publica edicta Ciuitatis Bonon. publicantur, de more affigi, & affixas sic uniuersos, & singulos declaramus afficere, ac si eisdem personaliter intimatę essent. Datum Romæ apud S. Petrum sub anulo Piscatoris die XII. Nouemb. MDLXXII. Pontificatus Anno Primo.

DONATVS CASTILIO MARCELLO CORRADO S. P. D.

AGNA quædam, & præclara ſemper quum habita ſit res, à doctiſsimis, cognitio lingua-rum, nunc ex cœteris, illam perfectè cognoſcere pulcherrimum eſſe ducitur, quam ſolam rebus humanis ac diuinis omnibus maiores noſtri dignam putauerunt. Hæc præſtitit, ne ſola Græcia, ſermonis præſtantia gloriari, neue, quemadmodum cœteras partes orbis terrarum, ita Europam quoque & Italiam inſolentiſsimo ac turpiſsimo barbariæ nomine appellare, damnareq; poſsit. Hoc enim recepto ſermonis latini ſplendore, iam tum ab illis temporibus quum in prouincias, imperiũ quoque populi Romani reciperetur, non modo illam deleuimus, quæ infecta nobis erat barbariæ maculam, ſed in mortale decus, & maiorem Græcis gloriam, apud quã plurimas nationes exteras conſequuti ſumus. Nam lingua hæc amiſſa quondam ex Aphrica, vnde religio etiam amiſſa eſt, memoria noſtra vſq; ad noui orbis, & vltimos Oceani Atlantici fines, & extimos Auroræ terminos cum religione penetrauit. Nunquam Athenienſes, ac ne maiores quidem noſtri, tantum imperio

efficere potuissent, quantum sola religio efficit, vt extremas etiam in partes orbis terræ latina lingua mitteretur. Nec dubium est, si populorum omnium infinita quædam accessio religioni fiat, communem eam fortunam illi cum dilatatione latinitatis fore, & simul cum omni mundo hanc linguam esse duraturam. Quapropter visus est mihi Q. Marius Corradus frater tuus vnam ex rebus humanis omnibus maximam, pulcherrimam, & generi humano maximè necessariam his in libris tractare, docere, illustrareq; voluisse. Si quid enim ab illo, si quid à Lazaro Bonamico accepi literarum, si quid à philosophis, sapientibusq; viris ad cognitionem, vel ad studia naturæ summisq; de rebus iudicandum sum adiutus, neq; aliquid habent res humanæ latina lingua præstabilius, neque adhuc extitit aliquis ex ijs quorum scripta legimus, à quo plenius, accuratius, magisue luculenter quam ipso à fratre tuo sciamus hanc tractatam fuisse. Non detraho equidem aliquid antiquitati Romanorum, sed miror tamen quid P. Nigidius, quid M. Varro, quid cæteri quondam homines doctissimi potuerint excellentius, vtilius, aut splendore orationis maiore scribere, quorum si industria maior, aut ingenium fuit (id quod ego neutram in partem puto mihi esse iudicandum) profecto illos homines necesse est, non multo infra diuinitatem aliquid vidisse. Sed quorum doctissimorum hominum libri, aut omnino, aut magnam partem interiere certissimum de ijs iudicium facere non possumus;

mus; illud verò quis inuidè affirmet atq; imprudenter, libros nunc de Latina lingua in manibus hominum versari quos pulcherrimis cum fratris tui monimentis ingenij conferre aliqua ex parte possimus? In ijs, duo mihi proposui quæ aut rudibus adhuc aperirem, aut inuidis probarem. Illi enim argumenta librorum non satis peruidebant, hi reprehendere etiam nunc ordinem conantur. Illis ad principia librorum satisfacere sum conatus, & in pauca redactam ex vno quoque sententiam, breuiter pauloque dilucidius exposui. Antiquitatis enim scribendi morem, quem ille sequitur ex vtriusque linguæ doctissimorum libris obseruatum, non dubium erat subobscurum iunioribus visum iri, ego verò qui pleniores etiam huius ipsius operis commentarios, ad me Patauium à fratre tuo missos legeram, deque familiaribus illius, quotidianisq; sermonibus, librorum sententias, consiliaq; auctoris omnia cognita habebam, nullo negotio admonere potui quibus de rebus in quoque disputetur. Inuidis autem atq; ignaris hominibus qui tantum sordes, & fœdam ex grammaticorum sentina barbariem amare possunt, nihil responsum ipsis volo, sed qui bene sunt animati ad literas, nec alieni à scriptis doctorum hominum, sciant nihil hoc ordine fieri potuisse elegantius, nihil ad naturam magis accommodatum. Etenim sciunt omnes qui in philosophorum libris versati sunt non vnam esse in tradendis disciplinis viam. Est enim illa quæ scientiam definitione primum expli-

cat

cat,quidq; ea ſit oſtendit: tum ea quæ ſunt in definitione,tribuit in partes, & ſingula diſtincte breuiterq; numerando proponit totamq; ſcientiam diuidendo partiendoq; abſoluit. Hunc morem docendi quem vocant μέθοδον διαιρετικὴν, videtur M. Tullius in partitionibus oratorijs propoſitum habuiſſe. Altera via eſt non prorſus huic diſsimilis quoties rem de qua diſputare inſtituimus, vniuerſam ante oculos poſitam, quaſi corpus aliquod ſuis ex partibus conflatum in partes ipſas reſoluimus, ad primaq; illa, atq; fontes, vnde orta res eſt, modo quodam reuertimur. Hanc ἀνάλυσιν Peripatetici omnes dixerunt, hoc, à ſuperiore differentem, quod illa ſemper diuidendo, quam plurimas, hæc verò paucißimas in partes rem ſequitur diſtributam. His tertiam adiunxerunt viam qua rem, vel ſcientiam, ordine quo nata eſt exponere aggredimur, à minimis illius elementis, ſimplicißimisq; partibus ijs, quæ alias in partes diſtrahi non poſsint, quam doctißimi veterum σύνθεσιν dixerunt. Ex his, alia, alijs explicandis rebus ac ſcientijs pro natura cuiuſque, magis minuſue accommodata eſt grammaticis quidem, poſtrema hæc magis idonea eſt quam priores duæ, ut artem à primis literarum elementis auſpicentur. Poſt literas, natura, ſyllabæ ſequuntur, poſt ſyllabas dictio, poſt dictionem oratio. Nemo hactenus hunc ordinem auſus eſt reprehendere, niſi ſi quis contra naturam inſaniat: qui ordo ſi rectus eſt illud profectò eſt rectißimum, ut partes orationis, & quæ dictioni, ſyllabæ,

labæ, ac literis adiuncta, affixaq; sunt à natura, iisdem in locis tractari conueniat ubi explicari literas, syllabas, dictionem, atque orationem oportebit. Quamobrem si non alio loco adiuncta quædam & res quibus adiuncta sunt exponi debent, profectò aspirationem cum literis, syllabarum tempora cum syllabis, accentus cum temporibus tractandos fuisse confitendum erit. Etymologia etiam, analogiæ, & orthographiæ rationes cum dictione: & quæ patronimica vocant, & comparationum gradus, inter nomina: & locorum aduerbia inter cætera poni aduerbiorum genera debuerunt. Hæc sunt enim & his non dissimilia, quæ ista grammaticorum sentina aduersus hunc seruatum à fratre tuo homine doctissimo, summoque differendi artifice, ordinem disputant. Verum ego & istos flocci non faciendos puto, & in principijs librorum non nulla attigi præterea quibus recte animatos admonerem. Hunc verò tu Marcelle, donec erunt latinæ literæ, quas necesse est esse sempiternas, munus pulcherrimum habebis à fratre, & monumentum ingenij, eloquentiæ, & amoris in te summi: studiosi autem latinitatis, maxima hæc adiumenta, & elegantissima, quibus ad literas ingenuasq; artes capessendas vti possint. Ego præterea gratulor virtuti amicissimi hominis propinqui mei, perfectorisq; studiorum vtriusq; nostrum: gratulor bonis literis, & patriæ nostræ, quæ vt his annis octoginta acerbiore fortunarum omnium iniuria quam antea afflicta sit, deque vetustissimis ornamentis ac

tis ac dignitate ſemper vſq; ad hodiernum diem in diſcrimen vocata, adhuc tamen præter quotidie reuiuiſcentes fortunas huius etiam in viri optimi ac doctiſsimi ſplendore & gloria conquieſcet. Vale Vriæ Prid. Kal. Sept. MDLXIX.

Q. MARII CORRADI VRITANI DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. I.

DONATI CASTILIONIS ARGVMENTVM.

OC primo libro, primum Latinitatis partes tuetur; de literis, literarumq; natura, ac diuisionibus, diphthongis, & aspiratione disputat. Hinc ex natura ordinis, & Flauij Carisij ueterumq; doctißimorum hominum usu & auctoritate ad syllabarum explicationes, subtilesq; breuium, longarum, & communium rationes accedit. Quod si eorum intelligentia hoc non ferat, qui noui ad literas latinitatemq; discendam ueniunt, auctori tamen homini doctißimo, habenda fuit ratio ordinis illius, qui maximè est à natura, ut quæ adiuncta sunt literis, aut syllabis, eodem loco sibi necessario tractanda putaret, ubi de literis, ac syllabis, uti diceretur statim, natura ipsa locum obtulisset. Neque nouum tamen credatur, aut inusitatum in tradendis disciplinis, ea naturaliter esse prima quæ sunt omnium difficillima ad intelligendum. In dialecticis enim Aristoteles, decem illa summa rerum genera, primum cognoscere nos voluit, quæ si intelligere planè uelimus, non modo omnem dialecticam, sed philosophiæ quoque rationem totius tenere ante debeamus. Quamobrem ut à reliqua philosophorum disciplina ad generum quæ dixi scientiam reuertimur, sic à cæteris grammaticæ, latinique sermonis partibus, multo magis quam in philosophia, cogente hic natura ad exquisitam de literis, de syllabis, accentibusq; rationem studiosi reuertentur. Atq; (ut à dialecticorum doctrina adhuc non discedam) una apud illos præceptio est inueniendi argumenta, quam τοπικὴν, altera tractandi, quam κριτικὴν uocant. Si naturam spectes, & M. Tullio tradenti credere uelimus, prior est inueniendi, quæ tamen si tractandi, iudicandiq; partes ignorentur, cognosci facilè non posit. Sæpe igitur aliud est natura prius, aliud captu discentium, ut in hac etiam ratione, quum rudes adhuc alium ordinem requirant, natura (uti iam dixi) consuetudoque doctißimorum, ordinem hunc ab auctore seruatum postulabat.

ATINAE linguæ opem afferre aliquam & ſtudia iuuentutis quo ad poſſem adiuuare cupiens, Marcelle frater, poſtquã à uobis Vria diſceſsi, ea tempora ſum expertus, quæ utinam (id quod mihi tũ erat maximum) hos tantum libros tuo rogatu à me iampridem inſtitutos retardare potuiſſent. Nam lugere iſta, quibus noſtri ciues gloriantur, & alia quotidie mala, ex alijs, noſtra ipſorum culpa atque ſcelere naſcentia, quum uidere amplius non poſſem, & inuenti eſſent qui me à deſperatis iam rebus omnibus, ad ſpem ſummã otij uocarent, eo loco atque auctoritate homines quibus parum ſapienter quis non euertendum ſeſe credidiſſet, ad ea loca ſum profectus ubi cum ueteribus patriæ fortunis, mearum quoque nouas acerbitates rerum inexpiabiles dolerem. Hæc tamen Deus aliquando reſpexerit, ut mea ſtudia, fluctuanteſque res omnes, conſiſtere alĩquo in ſtatu uelit, & mentem noſtris ciuibus immittat eam, qua ſe ipſos denique circumſpiciant, & mea auguria, measque prædictiones, ex illa oratione quam ante ſex annos poſt obitum Aleandri ad illos miſi recordentur. Niſi enim plurima & grauiſsima eo tempore ante prouidiſſem quæ partim euenere, partim imminent peſtilentiora, nunquam ſic ſtultus fuiſſem ut bonis ac fortunis, uitaq; omnium & meo ſanguine ea redimenda eſſe prædicarem. Sed nobis res eſt illis cum hominibus frater, qui intenti auaritiæ ac rapinis, omnia depeculantes, neque ſe patriæ, ſed ſibi patriam uolentes eſſe natam, conſilia noſtra differunt ad ea tempora, quum ſibi & cupiditati ſuæ de ærario ſuperſint, quæ tanquam de ſuo ciuitati donare uideantur. Non deſpero tamen fore hæc aliquando meliora, ſi, uel nouis legibus corrigentur, uel ſuperior ſi poteſtas reſpexerit: uel quùm longa ſaltem in poſteritate aliqua, (ut ſpero & opto) extabũt, qui nos, ignauiam, auaritiamque noſtram & inanitates ingeniorum diris execrationibuſq; deteſtentur, & hanc urbẽ quæ ſemper à duobus millibus annorum amplius, ad paulo ſuperiorem ætatem rebus omnibus floruit, non prorſus ante mundi interitum ipſius, interire patiantur. Nos uerò frater, ſi priuatas per fortunæ iniurias liceat, & noſtris à rebus turbulentiſsimis reſpirare detur, his in literis uerſemur, quibus & ſi frui propter aduerſa & acerba multa non poſſumus, à cura ſaltẽ ac ſollicitudine abducere animum ſæpius, & nos ip

ſos

sos harũ tractatione crebra fallere poterimus. Nũc mihi his in libris illud uolo esse primum, ut si ad omnes disciplinas, integri, & sola cum uoluntate discendi, in partemque nullam persuasi, debemus accedere, multo id magis ad hæc studia necessarium putemus, quæ iudicio potissimum constant, magno, subtili, & uario, ut qui opinione fallatur uel sua uel præceptorum, ei nulla satis futura sit ætas ad ueram formam latinitatis consequendam. Quumque toto de genere quæ à peruersitate sunt uel iudicij uel naturæ mihi uideam alio loco pluribus esse disputandum, nunc rationem exigi ab ijs qui docentur paulo accuratiorem uolo, religionis & pietatis, non quam sibi quisque persuasit, uel à parum sanctis hominibus accepit, sed quam diuino spiritu instinctam, Romanæ sedis, & huius quæ nunc est imperij maiestas augustissima terminauit. Hoc erat in primis admonendum, ut mentis usquequaque rectissimæ hominibus hęc scribi uiderentur, de quibus mihi (ut rogaueras) cogitanti, alia ratio non est uisa commodior neque uberior latiusque patens, quam si certa ratione ac uia grammaticæ ipsius partes omnes à principio tractarem. Nam quod multi fecerunt, ut obscuros media ex antiquitate locos & uerba singula, maximis ex auctoribus quædam notarent, sentio equidem prodesse bonis literis multum, nec minima, olim quoque, adiumenta latini sermonis ea fuisse à doctissimis existimata, sed non minus obscura sunt, & certe usu quotidiano, maxime omnium usurpata, quæ in hac disciplina proponuntur nobis, ad explicandum. In illa enim ἀφοριςμένα casu accidit ut sæpius etiã incurramus, in his μεθοδικοῖς fieri non potest, ne semper, ut in cancellis quibusdam inclusi uersemur: ad illa sæpe accedimus, ab his egredi nunquam possumus. Qui uitari igitur, aut latere saltem possunt uitia rerum quæ magnas innumerabilesque difficultates habent, & explicatione ac iudicio carent ueterum, & singulos penè ad motus linguæ ipse patefacias necesse est? Nam si fontes quidam sunt ea quæ in grammatica docentur, locorum etiam, quos alij (uti iam dixi) persequuti sunt, & omnium quæ in sermone uersantur, cæteraq; omnia, his primis ex fontibus deriuata sunt, illud profectò uerè dicimus, hæc si planissimè sunt rectissimeq; retractata, diligentiam hanc & lumen, ad reliqua ferè omnia permanare. Vtinam ergo aut monumenta ueterum quæ pulcherrima quondam & plurima fuerunt, his de rebus extarent, aut iampridem nostros homines doctissimos, præstantissimæ artis, tanta cum bonarum iactura literarum, pudere non cępisset. Ego uerò tantum mihi non sumo ut scripta à

pta à ſapientiſsimis, quæ amiſſa ſunt me confidam reſtituere, nec tamen ſi ut illi doctrinis, & ingenio abundarem, tanta ſuperbia eſſem, ut ea me pudeat mandare literis, quæ Cæſio Baſſo, Cornelio Frontoni, Terentio Scauro, Valerio Probo æquales plurimi, tractare pulcherrimum ſibi eſſe putauerunt. An maiore exiſtimatione ſumus quam P. Nigidius, M. Meſſalla, M. Varro, C. Cæſar, C. Plinius, ac de Græcis Apollonius, Herodianus, Ariſtarchus, Magnus Baſilius & Plato clariſsimisq; olim ſcientijs omnibus, eloquentia, amplitudine rerum geſtarum, imperiisque & religione ſumma uiri, qui ſcriptis luculentiſsimis honorem ab hoc ſtudio petiuere? Errant enim uehementer, qui nimis magna opinione uel ſcientiæ ſuæ uel dignitatis, nec adduci ullo pacto ipſi poſſent ut huiuſmodi de rebus cogitarent & nos qui hoc ſtudio tenemur, neque multum doctos uideri, neque præ ſe homines eſſe arbitrantur. Contra enim quam arrogantes & ignari homines putant, non quemadmodũ philoſophia à philoſophis, mathematica à mathematicis, aut artes pulcherrimæ, à cęteris, ita hæ res tractari à grammaticis debent, quarum præcepta negligi ſine interitu literarum omnium, aut colligi & explicari utiliter niſi à doctiſsimis, & eloquentiæ artiumque plurimarum, & latini græcique ſermonis ſtudio, & ſcriptorum omnium in genere directeque uerſatis minime poſſunt. Quumque hæc ſententia ſemper fuerit ſummorum hominum, & eorum qui ſcriptis etiam excellentiſsimis (ut iam dixi) hanc diſciplinam adiuuerunt, me non ſcientia mea, ſed aliorum potius magnum ac diuturnum in hoc genere ſilentium, & cupiditas excitandi præſtantiora ingenia, ad ſcribendum induxit. Spero enim & opto, ſiquibus fortaſſe antiquitatis rationem, & literas docendi non ſatis uidebor eſſe conſequutus, fore ut inuenire ipſi ſtudeant, quæ uideantur eſſe meliora. Illud ego poſſum affirmare, ut his libris, quoad licuit, quantunq; uiſum fuit, me noſtri & græci ſermonis uias omnes & ueterum oratorum loquendi morem, & maximè probatam perfectiſsimæ conſuetudinem Romanæ linguæ, omniaque diligenter, quæ ad rem pertinere ſunt uiſa, perſecutum eſſe. Nec illud quis reprehendat, quod alios ad latine loquendum inſtituens oratione ſim uſus mundiore quam in ſcholis fieri conſueuit. Verba autem quæ in ueterum ſunt grammaticorum libris non erat cur omnia pertimeſcerem. Non modo enim qui inclinante iam Romano Imperio, ſatis latinè ſcripſerunt homines docti & eruditi, ſed M. etiam Varro ex ijs plurima, grãmaticæ arti propria nobis conſeruauit. Noſtris uerò in diſputationibus

A quibus tractari grammatica debeat.

nibus de copia latini sermonis, unde spero studiosos nostræ linguę, maiorem quam ex his libris fructum esse capturos, multa collegi quę ut parum latina etiam à doctis hominibus uitantur. Deniq; tamen ut ueniam ad ea quæ institui, grammaticam esse definiunt recte loquendi, recteque scribendi scientiam. Hæc duas in partes distributa est. Vnam, quæ nominum ac uerborum, cæterarumq; partium declinatione, totaque analogia spectatur, uel naturalibus, quales numerorum sunt, generum, temporum, ac personarum. Altera pars est, quæ in poetarum, auctorumq; aliorum, explicatione ponitur. Quare hanc ἱστορικὴν illam autem ὀρθογραφικὴν, & recte loquendi scientiam nostri dixerunt. Huius, quatuor sunt partes, litera, syllaba, dictio, oratio, literam definiunt ueteres, minimam partem uocis humanæ indiuiduam. Diuidi enim oratio in uerba, hæc in syllabas, hæ denique in literas possunt, ad quas à cęteris partibus ubi peruentum est non relinquitur aliud quod partiare. Recte igitur ad hibitam esse definitionem putauerunt, nec aliquid esse, quisquam censuit, quod uocalem productam duo partiri in tēpora debeamus. Primum enim hoc non modo uocalium dumtaxat est, non consonantium, sed ne uocalium quidem. Etenim, tamen si nostro in sermone forent illæ, quæ sunt apud græcos, duæ, per naturam semper longæ, hoc inest in ijs tamen, & inesset in latinis etiam, quia syllabas faciant natura semper longas, non quia extra sermonem positæ longæ sint uel breues. Sed nihil homines indocti non calumniantur. Nobis uerò quam simplicissimè fieri potest semper his in uerbis agēdum erit. Literæ, sunt, aut uocales, A, E, I, O, V, & græca Y, aut consonantes, ut reliquæ omnes, quarum aliæ semiuocales dicuntur, L, M, N, R, S, X, Z, aliæ mutæ B, C. D, F, G, P, Q, T. Ex uocalibus diphthongi fiunt AE, AV, EI, EV, OE, & in græcis quibusdā apud nos YI, ut Musæ, Laus, Vrbeis, Eurus, Cœlum, Arpyia. Præterea I, & V. sæpe consonantium loco sunt in nostra lingua, uel secum iunctæ, ut Iuno, Via, uel cæteris uocalibus præpositæ, ut Ianus, Venus. Fiunt etiam consonantes quùm ipse sibi antecedunt, ut;

Literæ definitio.

Disijce compositam pacem:

& huiusmodi in uerbis, vultus, seruus, clauus, V, litera in multis apud nos, nec uocalis, nec consonans habetur, idque semper Q. sępe etiam S, antecedente, ut quæro, quatio, suadeo consuesco. Sed I, inter duas uocales, duarum instar est consonantium, ut maius, peius Aiax. De semiuocalibus liquidæ sunt L, M, N, R, in uersu tamen S, quoque ueteres poetæ sæpissimè ui consonantis priuabant,

id quod interdum sunt posteriores etiam imitati, ut;

Inter se coijsse uiros, & decernere ferro.

Semper X, & Z duplicium prᴂditᴂ sunt consonantium potestate. H, aspirationis quidem nota est, sed consonantem aliquando faciũt poetᴂ, ut;

Ille latus niueum, & molli fultus hyacinto.

Quando autem, in suo genere, satis hᴂc diuisa sunt, placet mihi subtilius, à principio, singulis de literis, & plenius disputare. In his enim sunt plura, quᴂ maiorem adhuc diligentiã requirunt, & profecto ars ipsa, honorem his debet, unde etiam nomen accepit. Itaque litera est minima pars dictionis. Oratio enim in uerba, dictionesue, resoluitur, uerba in syllabas, hᴂ demum in literas. Literᴂ autem, elementi etiam nomen dederunt, quᴂ duo uerba hoc inter se distãt, quod elementa minimᴂ sunt partes uerbi, quùm pronunciantur: literᴂ autem elementorum notᴂ quᴂ scribuntur, quemadmodũ hᴂc duo apud grᴂcos γράμμα καὶ στοιχεῖον Ammanius discreuit. Literam à lituris nomen accepisse, non placet eruditis. Non enim ex eo nominari debuit, unde litera esse definit. Itaque dictam potius à legendo maluerunt. Hoc tamen ego scrupulosius non quᴂram. Elementum uero dictum sine dubio est à similitudine quatuor mundi elementorum. Vt enim illa initia sunt rerum omnium, ita hᴂc, recte permista simul, in syllabas, in uerba, & in quasi corpus coaugmentatur orationis. Quod si, & literis pro elementis, & hᴂc pro illis dicta sunt, puerilis tamen est scientiᴂ discernere. Vt enim plura ne dicantur, quum literas alias, alijs iungi negamus, tum non ipsis de literis, quᴂ arbitratu cuiusque, pingendo transponi queunt, sed elementorum de pronuntiatione agimus. quorum ea natura est, ut (quod exempli uim habere uolo) secunda semiuocalis quartã ferre sequentem non possit. Literᴂ igitur, aut literarum notᴂ sunt, quas ante iam diximus, uoces autem, seu pronuntiationes earundẽ, (ut obseruauerunt ueterum doctissimi) tot omnino, quot modis, accentu acuto, uel graui, correpta uocalis, aspirata uel tenuis mutatur, ut hábeo, habêmus, àdeo, àdîmus. Quatuor modis hic prima uocalis pronunciatur: eadem, tribus alijs adhuc, si erit longa, & acuta, uel grauis, uel circũflexa aspirationeq; habebit, ut hámos hâmôrum, hãmus: totidem, si absit aspiratio, ut damas, damarum, dâma. Idem cᴂteris quoque de uocalibus dici posset, denis uidelicet sonis, aut pluribus etiam singulas pronunciari. Sex igitur ex uocalibus, hanc rationem sequuti, sonos uocalium sexaginta ueteres fecerunt.

Inter literã, & elementũ

Soni uocaliũ sexaginta.

cerunt. Propriè uocales nominãtur, quòd aliter ac cæteræ quas cõsonantes dicimus, uocem per se plenam efficiunt, nec sine his esse uox humana potest ulla. Hinc semiuocales etiam, quod, nominis quanquam indiuidui, principium tamen à uocalibus, finem, à se ipsis habere uideantur, ut L, M, N, R, X. His, mutæ, contrario more proferuntur, ut ab ipsis cœptum nomen, in uocales finiant. Nunc ergo, ipsis de uocalibus dicere aggrediar singulatim: quarum propria uox est, unde & proprium nomen his datum. Non enim, ut consonantes, externæ egent opis ad formandam uocem. Contra uerò, sine his, esse uox ulla non potest. Quamobrem, has uocales dixerunt, quomodo Horatius;

Cur uocales dictæ sint.

Cur semiuocales.

Proponit.

Vnde uocalem temere insequutæ
Orphea syluæ

Hinc ordine singulis de uocalibus quum dixero, singulas etiam ad consonantes accedam. Prima uocalium, seu longa, seu breuis, in alteram si uerti debeat, in secundam semper uertitur longam, ut frango, capio, ago, facio, unde sunt, fregi, cepi, egi, feci. Nam, cecidi, peperi, tetigi, & similia, non ex uerbi litera, sed ex ratione augmenti, primas corripiunt syllabas, ut memordi, tetondi, spepondi, & alia quæ hodie pronuntiantur, momordi, totondi, spopondi, ut à fallo etiam fefelli. In huiusmodi geminatur ipso etiam ex uerbo syllaba, ut curro, cucurri. Alia uerba, in tertiam vocalem breuem, hanc mutant, ut facio, unde afficio, deficio, & huius formæ plurima. Hæc maximum habet sonum, sonantioraque uerba reddit, quibus respersa crebro membra orationis, pleniora fiunt. Maiore enim hiatu oris effertur, quam ulla de cæteris alia, ut;

Prima uocalis.

Arma uirumque cano.

Quanto pleniore uoce est, quam illud?

Dic mihi musa uirum.

Ita denique exprimitur, ut undique suspensa lingua, dentes, ne inferiores quidem ualde attingat. Commune hoc habet cum reliquis quatuor uocalibus, ut pro uerborum natura, nunc longa, nunc breuis ponatur. Vt autem prima in secundam, ita hæc in tertiam uertitur, ut queo, quiui. Alia uerba hanc mutant in quintã, ut moneo, monui, doleo, dolui, doceo, docui. Pronuntiatur ora linguæ tota molaribus circum, primisq; dentibus appulsa, & mandibula superiore, magis depressa, quam in prima. Tertia quoque, similiter ac secunda, nisi quod lingua in alueum curuata quendam, palatoque

Secunda uocalis.

Tertia uocalis.

leuiter apta, tenuiorem sonum reddit, quare, apud Platonem Socrates locum ad omnia tenuia, ac penetrantia, huic esse credidit, ideoque uerbis ἱέναι & ἵεσθαι olim à uerborum sapientissimis auctoribus esse datam. Quum breuis est, ultimamque antecedit, sonum habet similem quintæ. Non enim (ut Quintilianus ait) sic sonat optimum, ut opimum. Hinc factum, ut optumè, & maxumè, & carnufex, & lacruma, & sexcenta id genus olim dixerint. Potest etiam hoc accidere, quum tertia est ab ultima, aut maiore etiam in numero syllabarum, in ijs præsertim uerbis, quæ uel composita sunt, uel declinando fiunt productiora, ut;

Tertia uocalis dupliciter sonat.

-Interim collacrumabat.

Eadem fit cõsonãs duplex

Inter duas posita uocales, Duarum habet uim (ut iam dixi) consonantium, aio, Maia, Troia, sed in uerborum principiis unam dumtaxat in consonante n transit, ut ianua, iecur, iocus, iucundum, nec dubitandum est, quin sibi etiam præposita, consonantis loco habenda sit, ut in illo;

-Disiice corpora ponto.

Vocalis tamen est in huiusmodi, Valerii, Latii, Capitolii, audii, uenii, ut;

Audiit omnipotens.

Huic si aspirari debeat, aliud quam uocalis esse ipsa non poterit, ut hiare, & hiulcus, quæ uerba cum similibus, præpositæ aspirationis causa, necessario ternis constant syllabis. Solita est huius loco haberi quondam superior uocalis, ut uea, uella, pro uia villa. Quemadmodum pro superiore quarta usurpata est: item sequens, ut verto, vorto, vertex, vortex. Meminerimus tamen conuenire hoc latinis tantum uerbis, aut latinè saltem inclinatis. Ita conuersa, mutataque, aspirationem ferre antecedentem non potest, ut nec alia consonantium ulla cæterarum. Quum simplex est consonans interdum à prima syllaba ad medias transit, ut coniuro, & iniustitia, coniuncta uerba à simplicibus iuro, & iustitia. Huius cum superiore similitudinem, declarat quod illa, quibusdam in verbis, huius loco poni consueuerit, unde here apud Plautum, & ueteres pro heri dictum est. Quocirca Menerua etiam, & leber, & magester dixerunt. Quarum similitudinem inter se vocis, ut probaret Scaurus, argumento est usus diphthongi eius, quæ nũc prima uocali & secunda, olim uerò prima & tertia scribi sueuit, ut;

Pictai uestis & auri.

Quarta uocalis.

Quarta multo aliter, multoq; sonat robustius longa atq; breuis, ut sentire

sentire cæteris etiam de uocalibus necesse est. Posita est olim hæc locis aliquot, pro superiore, ita ut in duodecim tabulis, ollos & ollas, & olla etiam legamus, cui antiquitati, honorem habens Vergilius, illum imitatur scribendi morem;

Igneus est ollis uigor, & cœlestis origo.

Sed hoc potissimum loco admonendum fuit, quod alia figura breuem, alia longam græci esse uoluerunt. Qua de re, sic Philosophi etiã disserebant, ut est in cratylo Platonis, τὸ δ' αὖ ω, τῷ μεγάλῳ ἀπέδοκε, καὶ τῷ μήκει, τὸ ο, ὅτι μεγάλα γράμματα, εἰς τὸ στρογγύλον τοῦ δεόμενος σημείου, τοῦτο πλεῖστον αὐτῷ εἰς τὸ ὄνομα ἐνεκέρασε, καὶ τ' ἄλλα οὕτω φαίνεται προσβιάζειν, καὶ κατὰ γράμματα, καὶ κατὰ συλλαβὰς ἑκάστῳ τῶν ὄντων σημεῖόν τε καὶ ὄνομα ποιῶν ὁ ὀνομαθέτης. ἐκ δὲ τούτων, τὰ λοιπὰ εἴδη αὐτοῖς τούτοις συντιθέναι ἀπομιμούμενος. Idem doctissimi homines, minore litera, maioris loco antiquitatem esse usam dixerunt, ut etiam ἴσρος pro ἴρως antea fuerit. Tertiam habent ijdem, è septem uocalibus natura semper longam, pro secunda nostra quum producta est. M. Tullius de oratore, à quibusdam reprehendit etiam pro nostra tertia pronuntiari. Quare Cotta (inquit) noster cuius tu illa Sulpiti nonnunquam imitaris, ut iota literam tollas & E plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed messores uideris imitari. Nostri etiam singulas uocales utriq; tempori dederunt. Ita enim existimasse uidentur, aut singulas binis figuris esse oportere quibus longę, breuesque syllabæ notarentur, aut ne illas quidem quas (iam dixi) addendas prioribus fuisse. Terentianus quidem duobus sotadeis ita rem iudicauit.

Compendia nostri meliora crediderunt,
Vocalibus ut non nisi quinque fungeremur.

Nec dubium, quin secunda apud nos & quarta, quum producuntur eundem habeant sonum, quem tertia, & postrema græcorum, duploque maiorem productioremque uocem omnes longæ uocales habeant quam breues, quod ut significarent ueteres, aliquandiu usque ad Actii sæculum syllabas quæ producendæ essent binis uocalibus notarunt. Quinta vocalis est, ut Ianus, Remus, & consonans ut uorax, uinum, & quemadmodum tertia de uocali dictum est, ipsi præponitur sibi, ut vultur, seruus. ignauus. Valere hic eam tantum, quãtum Aeolicum digãma docti homines dixerunt. Diuersam ac propriam ex antiquitate æolica, Cæsarem aiunt figuram huic sono uoluisse restituere, sed consuetudinem tamen uincere nequiuisse. Pro duabus esse cõsonãtibus quidam arbitrãtur in locis huiusmo- *Quinta uocalis.*

di uerborum, audiui, laudaui, laudaueram, laudauissem. Aiunt
etiam hanc pro aspiratione habuisse quondam Aeoles, ut nunc etiã
& Hesperus, & Vesper, & alia quædam, ubi græcæ aspirationis lo-
co hanc literam sustinuimus. Nostri poetæ unius dissolutione syl-
labæ in duas, hanc iterum ex ijs uerbis, ubi consonans est, faciunt
uocalem, quod Oratio, Catullo, & Tibullo consuetum est, ut;

Hunc cecinere diem Parcæ fatalia nentes
 Stamina non ulli dissoluenda Deo.

Huius uice quum uocalis esset, quarta olim, quibusdam in uerbis,
ac uerborum locis utebantur, ut Quom, Seruos, Dauos, coruos.
Altera enim alterius loco interdum ponebatur, ut Ecoba, notrix,
Pulyxena, Chulcides, & eorundem nominum, alij casus aliam lite-
ram deposcunt, ut robur, fœmur, corpus, tempus, & innumera hu-
iusmodi, quorum tamen ad quartam uocalem cæteri casus reuer-
tuntur. A uolo, fiebat olim volt, unde, tum voltus, nunc vultus.
Quam plurimis in uerbis nostræ linguæ, neque uocalis, neque con-
sonantis numero habetur, ut qualis, quæro, querela, Quirinus,
Quirites, quocunque, iniquus, suadeo, consuetus. Fit enim hoc, si
uel quinta semiuocalis antecedat, uel una ex duabus mutis, septima
uidelicet ut est in uerbo quærendi ac similibus, uel quinta ut in his,
lingua, pinguis, unguo. Illam tamen quam dixi semiuocalem, in-
tegra uocalis hæc sequitur in quorundam principijs uerborum, ut
insuendi uerbo, & in suus. Hæc uocalis ultima, erat olim pro su-
periore, ut hoc, istoc, pro huc, & istuc. Carent græci hac litera,
proque ea, uel suam ponunt. Sextam, uel antepositam sextę quin-
tam. Vocalis denique ita pronuntiatur, ut quemadmodum in pri-
ma & quarta, paulum sublata lingua, nullam attingat oris partem,
& maxime restrictis labris, dilatatisque faucibus interiore ex arte-
Digāma Aeolicum. ria uox ducatur. Quum uerò consonans est, eam habet uocem, ut
suauissimè una pars inferioris labri, superioribus admota primis
dentibus, multo exiliorem, quam F, sonum reddat. Quibusdam in
uerbis, geminatur uocalis, ut ambiguus, arduus, conspicuus, oc-
ciduus. Sexta, græcarum est uocum, & simili quidem, sed tenuio-
re est sono, quam superior. Pronunciandam aiunt, ut si ex no-
stris quintam velis dicere, ad inferiores dentes paulum admota lin-
gua, sono propemodũ, quo nostram Lygures, Transalpinique Galli
postremã dicunt uocalẽ. Quare alterã pro altera, quibusdã in uerbis
aliquã positã inuenimus, ut Sulla pro Sylla: &, q̃ à græco trãstulimus,
uñ (ut Verrius ait Flaccus) κύμινον, κυπάρισσον, κυβερνήτην, nos cumi-
num

num,cupressum,gubernatoremq; dicimus.qua ratione γρίαν quoq;, & μανδυρίαν ut mille alia, Vriā fecimus,& Manduriā.Mutauerūt hāc rarò in quartā nostri sermonis uocalē,unde scriptas in lapid.bus aliquot antiquis Romæ lacr mas adhuc,latina litera uidemus. Nec mirum tn̄, (ut ante iā dixi) quintā correptā uocalē in syllabis quæ ante cedunt ultimas, in tertiam esse mutatā, & cōtra quā supra iam dictū est,ex lacrumis factas esse lacrimas,quum uix discernere in his differentiā soni possimus. Hodie tamen quasi ὑπὸ δακρύων græca hic litera potius utuntur. De nostra dicā Ciceronis potissimum uerbis; Purrhū (inquit) semper Ennius, nūquā Pyrrhū.Vi patefecerūt Phruges,non Phryges,ipsius antiqui declarant libri.Nec enim græcā literā adhibebant:nunc aūt,etiā duas,& quum Phrygū,& quū Phrygibus dicendum esset:absurdū erat,aut tantum barbaris casibus græcā literā adhibere,aut recto casu solum græce loqui,tn̄ & Phryges,& Pyrrhum,auriū caussa dicimus.Verū transeo iam ad semiuocales,quarū in numero,qn̄ liquidæ cōtinentur,etiā de his dici simul intelligatur. Hæ sunt enim primæ quatuor semiuocaliū L,M,N,R,quarū de natura,tū uidebimus,quū de syllabis tractandū erit. Nūc uero dicendū illud est primū, ex his,lingua palato suauiter,& nullo cū labore admota, consonātiū oīum,iucūdissimè in aures labi.Hæc uidēs Plato idē, scripsit in Cratylo ὀλισθάνει μάλιστα, ἡ γλῶττα. Quare ijs uerbis uult esse datā,q̄ aliquā labēdi,fluēdiq; notionē habeat,ut λεῖα καὶ αὐτὸ τὸ ὀλισθάνειν,καὶ τὸ λιπαρὸν,καὶ κολλῶδες,καὶ τ' ἄλλα πάντα τὰ τοιαῦτα apud nos etiā lene,lenitas,labi,liquidū,lubricū, lumen,& ferè huiusmodi.Scda clauso ex ore,in mugitus quandā similitudinē erumpit.Illud nō ferunt multi,quod uerbis in hanc literā sæpe cadētibus, uocē pene in his ferinā cogimur imitari.Hæc,præter cæteras, caussa Quintiliano fuit, cur sermonis græci suauitatē nostro anteponendā existimarit: quod negare,seu nō possim,seu nolim,recte mihi tn̄ cupere uideor,mentē homini doctissimo eā esse q̄ M.Tull.fuit, ut alijs ēt in locis patriū sermonē pluris faceret.In carmine,si cōsequēs uerbū īcipiat à uocali,auferūt latini poetæ hāc,& antecedētē uocalē,ut;

Semiuocales

Liquidæ.

Prima liquida.

Secūda liquida.

Littora multum ille

Vertitur in semiuocalē tertiā,quū duo uerba cōiungimus,aliqua mutarū sequente,præterquā si P,sequatur,vel B,ut quicunq;,tanquam, nunquis,nūcubi,circunquaq;,eorundē,tantū,tantundē. Manet ergo si P,succedat,uel B,ut ampliare,ambigere,ambire,amplecti,amputare. Hāc ratione sequitur IN præpositio ,aut una ex his duabus, aut aliqua cæterarū consonantiū adiuncta,ut imbuere,imperare, quibus

Tertia liquida.

tamē si quarta semiuocaliū sequatur in eam tertia cōuertitur, ut irrorare, irruere, irretire. Tertia sonū habet multo suauiorem quā prima. Illa enim, tota ferme lingua in cauum curuata ad alteramq; tantam palati partem accommodata, spiritus effertur lenissimus, hac uero similiter, atque illa prorsus, nisi quod extrema lingua, extremoque palato diutius aliquanto, iucundissimeque etiam per nares tinnientem literæ uocem seruamus. Tinnit enim, ut æs, argentum, oricalcum, cæteraque metalla, ita ut nemini dubium sit, quæ ad tinniendū pertinent uerba, ijs hanc literam sonum uocis dedisse, ut tinnire, tintinnare, tinnitus, tinnulus, tintinnabulum. Dulciter enim aures tinnitu suo feriunt, quæ sunt eiusmodi.

Tantæ molis erat Romanam condere gentem.

De tertia semiuocali Demetrius Phalerius.

Hoc, Demetrius etiā Phalereus cognouit, qui in libro περὶ ἑρμηνείας de sui præceptoris Theophrasti sententia, hanc, & quam paulo ante secundam posui de semiuocalibus ἠχῶδες τι & auditu iucundum habere dixit. Doctissimi quondam homines aliam esse hanc literam putabant si consonans altera succedat ut quæ superiore in uersu fuerunt, Tantæ, Condere, Gentem. Non enim ita hic, ut vocali sequente, extremam palati partem lingua attingit. Præposita hæc vocalibus, G, litera interdum à ueteribus modo quodam mitigata est, ut gnatū potius, & gnarū dicerent, quā uel natum, uel narū, vt postulat natura. Immo etiā propter nonnullam soni similitudinem, quæ est inter secundam, & tertiam semiuocalem καλόφατα dixerunt illa.

-Numerum cum nauibus æquet.

Sine consonantibus uerò uel vno in verbo, vel pluribus fastidiū longe maius parit, ut in illo accidit.

O fortunatam natam me consule Romam.

Quod si fortunatè natam dixisset, saltem coniunctionis fastidium uitasset. Tametsi enim eadē litera quæcunq; ea sit, in principio sequētis uerbi, & in fine antecedētis uocem ubiq; faciat auribus molestā, hæc tñ cum aliis quibusdā sonat molestius, vt, velim quæras (Cicero inquit) fundus nunquis in Nolano venalis sit. Auctores enim seu latini, seu græci, superuacuæ putāt esse diligentiæ, semper in ijs morosum esse, quæ ne vitari quidē semper queūt. Vno quidē in verbo, medijsq; in syllabis, modo geminatā esse patimur hanc literam, vt innocuus, & innocens modo ꝓposita G, voce suauiore mollimus, ut ignobilitas, ignoti, ignaui, ignari, quibus in locis dubitandum nō est, quin tertia semiuocalis meliore sono, quam extra Italiam, pronunciari debeat. Ipsius enim literæ naturalem si vocem hic sequamur, con-

tra

tra consilium quod sequuti sunt veteres asperrime sonabit. Itaque non summa lingua, vt veritas postulat, sed tota prorsus, totũ ad palatum apta coniunctaque, proferenda est. Huius loco positam inuenio G, à scriptoribus antiquis, ritu græcorum, vt agcoram, & aggulos, & agguilla, & iggerere, multaque id genus ita scriberent. Quarta pronunciatur quomodo tertia, extrema lingua ad palatum paulo cis dentes admota, sed concitata ac tremente, sonumque terribilẽ, instar canum ringentium edente. Itaque litera canina à ueteribus quibusdam nominata est. Solet orationem in ijs adiuuare, quæ terribilia sunt, & maiore quodam sonitu vocis indigent, vt; *Quarta liquida.*

-Centum vinctus ahenis

Post tergum nodis fremet horridus ore cruento

Et in sexto idem Virgilius.

Irruat & frustra ferro diuerberet umbras.

Quo de genere sunt etiam

Αλλότριον σπάρτας ἔπιν γένος, ἔρρε πρὸς ἄστυ

Ἔρρ' ἐπὶ ἰφεύσω πατρίδα καὶ γενέταν

Quinta ex ijs vna est quæ maiore spiritu pronunciantur, idest quæ à Platone γράμματα καλεῖται πνευματώδη ζ, σ, ξ, ψ, Tenuem hęc sibilũ facit, lingua modice extremis vtrisque dentibus admota. Vocis est iniucundæ sæpius repetita, vt; *Quinta semiuocalis.*

Istis tui fœdis factis facis.

Quare si Dionysio credimus, veterum nonnulli odas etiam totas fecerunt, in quibus hęc litera vitata prorsus fuerit. Ludum tamen illum arbitror fuisse poetarum. Nam recte adhibita non expers est suauitatis, nec linguarum esset omnium si ea carere vox humana potuisset. Inter duas vocales posita mutat sibili tenuitatem, & sonum quendam efficit pleniorem. Neque ita hæc litera sonat in his sator, & satis, & fastus, vt in musa, visus, & ausus. Itaque ex Valesijs, Fusijs, Papisijs, Auselijs, milleque huiusmodi, Valerij, Furij, Papirij, & Aurelij facti sunt. Germanitas enim est nonnulla quartæ, & quintæ semiuocalium, & similitudo vocis quædam, & alterius in alteram transitus, ut postremis etiam in syllabis, clamos, lepos, vapos, teposque olim fuerit, vbi nunc tepor, vapor, lepor, & clamor dicitur. Cauebatur in huiusmodi hæc litera, vbi creare ambiguitatẽ posset, nec eodem loco dolor esse poterat, uel dolos, sudor, vel sudos. Nunc etiam vulgo tum honor, tum honos dicitur ab omnibus. Alia sunt quæ solam in rectis quintam norunt semiuocalem, ut flos, ros, mos, vnde sunt floris, roris, moris. Attici quoq; μάρτυς pro μάρτυρ. *Quinta semiuocalis alter sonus.* *Quartæ, & quintæ semiuocalis affinitas.*

Quam

Quam plurima sunt huiusmodi nostro in sermone, ubi quinta semi uocalium, in quartæ sonum, ac natura conuersa est. Nã & osnamenta pro ornamentis, & oscines, quasi oricines, & fœdesum pro fœderũ, & plusima, & asena, & ianitos, & melios, & lases, quæ sunt hodie plurima, arena, ianitor, & melior, & lares, dicta olim ex Varrone cognouimus. Quid? non ne illa sunt etiam, quæ puerili, quotidianoq; usu trita ne miratur quidem aliquis? nõ modo enim à quæso factum est quæro, sed hinc, pro quæriui, & quæriũ, quæsiui diximus, & quæsitum. Iam quid ita uulgare est, ut corpus, munus, pignus, uellus, holus, & mus, & mas, & lygus, idq; genus infinita, quæ in obliquis omnibus, quemadmodum in rectis quintã semiuocalem habere debuissent? at contra non corposa, decosa, munesa, pignosa, uellesa, holesa, muses, & mases, & lyguses, ut ratio postulabat, sed corpora, munera, hisq; similia oĩa per quartam de semiuocalibus, latinitas, & publica loquendi consuetudo seruauit. Hinc sunt illa quæ M. Varro idem, è carmine saliorum nobis recitat; Cosauli, dolosi, eso, pro quod nobis Corauli, dolori, ero, quarta semiuocali nunc dicendũ esset. Olim detrahebatur sæpe hęc litera, quum breuis ultima, uel media, uel postrema occurrebat, ut;

Sati uehemens causa ad obiurgandum. & Catullus
Contra nos, te'a ista tua euitamus amictu,
Affixus nostris tu dabis supplicium.

Pleni sunt Lucretij, Terentij, Plauti, & ueterum libri similibus exemplis. Fiebat hoc, sed rarius, quũ accidebat longa, ut supra dictum est;

Inter se coiisse uiros, & decernere ferro.

Hac de re sic M. Tullius in Bruto scripsit; quin etiã quod iã subrusticũ uidetur, olim aũt politius, eorũ uerborũ, quorũ eædẽ erãt postremæ duę literę q̃ sunt in optimus, postremã literã detrahebant, nisi uocalis insequebatur. Ita nõ erat ea offensio in uersibus, quã nũc fugiũt noui poetę. Ita.n. loquebantur, qui est oĩbu Princep, non oĩbus Princeps, & uita illa dignu locoq;, nõ dignus. Quod si indocta cõsuetudo, tã est artifex suauitatis, qd ab ipsa tandẽ arte, & doctrina postulari putamus? pro hac, mutarũ postrema quibusdã in uerbis, ex Atticorũ cõsuetudine ueteres utebãtur, ut meriare, & pultare, quorũ loco sunt hodie mersare, & pulsare. Sæpius ẽt duæ si sint eidẽ in duas conuertũt, ut ubi θάλασσα est, & γλῶσσα, θάλαττα esse malint, & γλῶτται. Nec scio equidẽ, an mihi p̃cipienda hæc putarẽ, si uno, aut altero, aut paucis deniq; in uerbis obseruata essent. Ac uide.n. quid est, cur multa in hãc literã exeũtia, nõ eandẽ seruare in obliquis debeãt.

Nam

Nam cos,in genitiuo cosis nō facit,neq;, ut flos, floris, ros, roris,ex germanitate illa quā huic esse diximus cū superiore coris, cori,corē obliquos de se creare potuit,sed cotis,coti,cotē, unde cautes ēt fuerunt. Eadē rōne, mars,fors,ars,mors,nō ex postremæ cōsonantis natura,martis,fortis,artis,mortis,genitiuos,& hinc alios obliquos oēs fecerunt. Ex rectis ꝑterea singularibus,Camers,Tuders,Tyburs,impos,& cōpos,& teres,& prępes,numero multitudinis fuerūt,Camertes,Tudertes,Tyburtes, impotes, cōpotes, teretes, milleq; id genus talia. Contra uerò sunt, q̄ à muta postrema ad quintā redeūt semiuocalē,ut uerto,cuius in præterito,est uerti,facit in supino uersum,unde fuit uersare,uersus,& peruersus: quæ muta in sermone gręco si gemina occurrat,in duplicē se cōsonantē uertit, ut αἰνίττομαι,αἰνίξομαι & αἰνιξάμενος. Ex nostris,& possum,cuius aliæ ꝑsonæ duæ,posses debuerāt esse,& possest,sed libertate hic etiā sumus usi necessaria, alterius literæ in alterā cōuertēdę. Mutāt eandē gręci ꝑterea in sextā,ut; σφῶϊ ξυνίηκε μάχεσθαι

Sexta porro,& numero est(uti iam diximus)duplicium. Antecedentis.n.uocalis producendæ uim habet,ut axis, exul,uxor,quippe,quæ duas in se cōsonantes literas habeat,secundam ex mutis,quintę semiuocalium præpositam. Suauitatis gratia,hanc sequuntur Attici,quę tamen apud nos, quibusdā in uerbis,uastior Ciceroni uisa est. Is.n. ita scribit in Oratore, Axilla, Ala factus est,fuga literæ uastioris,quā literā è maxillis,& taxilis,& uexillo,& paxillo,cōsuetudo elegās latini sermonis euellit. In hac litera quintā inesse de semiuocalibus, & secundam,uel quintam ex mutis declarat,quod à pax,pacis, à fœlix,fœlicis,à rapax,rapacis,à pertinax, pertinacis; & à lex,legis, & à Rex fiat Regis, quæ non exigua multitudo est uerborū. Itaq; uastior ut(iam dixi)quùm Ciceroni sit uisa sonumq; duorum ex nostris habeat, Maximus Victorinus auctor est à Publio Nigidio huius usum literæ omnino uitatum fuisse. Septima quoq; duplex est,ut superior, & gręca oīno,græcisq; tantum uerbis cōmoda,ut Zacynthus, Troezene. Crediderim non recte hanc pronunciari à quibusdam,nimis tenui spiritu,sinistrorsum lingua,à primis dentibus expresso. Quando enim hac pro quinta semiuocaliū,tertiaq; mutarum utimur, non dubiū,quin pro earū literarū natura, summa lingua, ad superiores primos allisa dentes,ea dici cōueniat. Quare ēt,Dores hanc rōnē sequuti,nō ualde mutato sono σαμάσδειν cęteraq; multa hmōi scribūt pro ζαμ ἄζειν, & Mario Victorino Afro uisū est si Mezētius nō litera peregrina scribere maluissemus, Mesdētius nr̄is literis scribēdū fuisse.

Sexta semiuocalis.

Sed

Sed profectò eundem in modum, & hac ipsa in litera, & in superiore, & in secunda mutarum, & in postrema aliquid à nationibus quibusdam peccatur. Verrius tamen Flaccus has duas postremas duplices inter mutas censuit poni debere. Atque ipsis iam de mutis dicendum uidetur. Prima igitur cum cæteris præter septimam in fine uocis, secundam uocalem repræsentat, quam si dissimules, dici nullo modo hæ possint. Mutæ autem rectissimè dicuntur nomine apud Platonem quoque usitato, qui hæc ἄφωνα γράμματα uocauit non quod nullam omnino, sed quod præ aliis consonantibus, quam minimum habet uocis. Ac de prima tamen prius ut absoluam, puto hanc paulo lenius dicendam esse, quam est in usu Italiæ uulgato, nimium sonante, & uelut inflatis ambobus labris, ui quadam erumpente spiritu. Id ex eo palam est, quod erat olim in usu, & seruatum uidemus quibusdam in antiquis operibus urbis Romæ, ut pro ea, quinta uocalis scriberetur, essetque pro Danubio, Danuuius, & Fabio, Fauius. Immo etiam altera, loco alterius ponebatur, ut Balerius quoque, & balere, & baletudo, multaque id genus dicerent. Ne illud quidem ignorat aliquis, traditum à doctissimis, hanc literam, poni aliquando pro aspiratione solitam, ut Belena, pro Helena scriberetur. Hæc, nisi uocum similitudine aliqua, fieri non quieuissent: quæ si uera sunt, apparet id quod Hispani seruant, hanc literam uoce minus inflata dici oportere. Hæc tamen ipsa à consonantibus quibusdam, sed à quinta de semiuocalibus præsertim, uel postrema de mutis, eodem in uerbo, excepta, sonum habet sextæ mutæ similem, ut in his obses, obsequium, obtinere, obtusus: immo etiam aliquo in tempore, hæc pro illa, à maioribus accepta est, ut Byrrhus, & Bruges, pro Pyrrhus, Pruges, Phrugesue scriberent utimur hac, & tertia mutarum hiulcas uocales iungendi, & modo quodam densandi gratia, ut in redimo, comburo, & similibus, quæ nisi harum quas dixi literarum ope fultæ essent, uastius dicerentur.

Prima muta.

Secunda muta.

Secundam non dubium est pro K, esse à maioribus quæsitam. Quare lingua non summa ad sinistram (ut iam dixi) dentium partem, tenui sibilo stridente, uel paulo pleniore, (ut nūc fit) uoce, sed tota prorsus, totumque ad palatum apta pronuncianda esset.

Tertia muta.

Tertia uerò nihil habet in quo multum peccetur, nisi quod nostri homines, præterquam tota in Apulia, Brutiis, & Eutruria, & Gallia Cisalpina, eam, tertia semiuocalium antecedente, molliore uoce pronunciant, ut in Campania, Pelignis, Marsis, & Latio, nihil intersit, utrum pandum, an pannum, pendas, an pennas dicant.

cant. id uitium ex eo natum existimo, quod muta etiam postrema, cum tertia semiuocalis antecederet, ita quodam tempore pronunciata est, ut similiter, atque hæc tertia audiretur. Quare, & Alexanter, & Cassantra memoriæ proditum est nostros homines pro Alexander & Cassandra scripsisse. Sequebantur enim græcæ literæ sonum, quod uiderent nihil, aut profecto minimum pronunciando differre, utrum ἐνδελέχεια, an ἐντελέχεια scriberetur. Aelius tamen Donatus in Terentij Phormionem scribit hanc tertiam de mutis pro tertia de liquidis antecedente, ab antiquis pronunciatam fuisse. Hæc, & prima de semiuocalibus altera sæpe in alteram transit: quocirca & à sedendo sella, & ab olendo odor, quasi olor, & talia quædam in alia huiusmodi mutantur. Quarta, nullam dubitationem habet, nisi quod, mutàne haberi, an semiuocalis debeat, curiose meo quidem iudicio nonnulli disputarunt. Multis in utranque partem argumentis pugnatum est: sed acuti homines, illud non uiderunt, una re tantum fieri ut mutarum hæc, aut semiuocalium numero esse uideatur: nam si uerum est hanc, apud nos eum locum tenere, quem φ apud græcos teneat, non dubium, quin quum illa mutarum loco sit, hanc etiam apud nos mutam esse oportere. Sed quando negare audent, illam esse natura eiusmodi, hoc non à grammaticis, & argumentorum captioso genere quodam, sed ex antiquissimorum, doctissimorumq; hominum sententia, & ipsius ui literæ cognoscendum erat. Quæ est autem literæ uis? Nempe, si (ut ipsi loquuntur) πρὸ τῶν ἀμεταβόλων κειμένη communem syllabam reddit, stultũ sit in dubio uocare, mutamne eam, an semiuocalem putemus. Nam si exempli gratia τυφλὸς, ἀφροδίτη, & similia his multa primas queant syllabas corripere, tametsi binæ sequantur consonantes, profecto eam quam dixi literam, esse mutam necesse est. Hoc autem fit sæpissime à summis omnibus græcorum poetis, ut ab Hesiodo, uel semper, uel in Theogonia.

Quarta muta an semiuocalis.

καὶ θέμιν αἰδοίην ἑλικοβλέφαρόν τ' ἀφροδίτην

& Aristophane in Pluto

Ὅστις ἀκολουθεῖ κατόπιν ἀνθρώπου τυφλοῦ

Si nihil possem aliud afferre, magnum tamen hoc esset argumentum quo inter mutas hæc litera poni deberet. Nunc uerò quùm sint hęc per se magna, illud est multo maximum quod hæc ipsa nostra litera ante liquidas posita, uocalem natura breuem, potest communem efficere, ut Catullus;

Per-

Perſequamur eam, & reflagitemus;
& Virgilius;
-Rurſuſque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt.

Nec ſyllabã hic poſſet eam corripere, ante liquidam ſemiuocalis, nec finis eſſet eiuſmodi exemplorum, ſi perſequi ea uellem à græcis, uel à noſtris. Qua propter conſtitutum ſit recte à ueteribus eſſe factum, prudenter à nouis, qui hanc literam inter mutas eſſe voluerũt. Cariſius tamen hac de litera nouum quiddam exiſtimauit, & ſemiuocalem eſſe, & quaſi muta ſit quùm præponitur liquidis, antecedẽtem ſyllabam natura breuem, efficere in uerſu communem. Diomedes autem Valerius Probus, Marius Victorinus Afer, & nobiles quondã grammatici, hanc inter ſemiuocales ponendam eſſe crediderunt. At Græci auctores maximi, & is cui ego inter nouos tribuo plurimũ Theodorus, in ſua lingua habuere in numero mutarum. Nouum eſſe mihi uidebatur, quod hac de litera Flauius Cariſius putauit, magis nouum diceres quod Seruius etiam huic inter ſemiuocales, & inter mutas locum dedit. Priſcianus tamen, qui ex uetuſtioribus latinis, poſtremus omnium ſcripſit, quum ſententias inſpexiſſet omnes eorum qui ante ſe fuerunt, facile ijs quibus iam dixi rationibus eſt fortaſſe adductus, ut mutam eſſe crederet. Qui uerò Diomedi Probo, & Victorino aſſentiri malint, aut cum Seruio dubitare, aut cum Flauio Cariſio ſemiuocali, mutæ uim, tribuere, ijs equidem non repugno, modo nos etiam, non nulla ratione motus ad hanc ſententiam veniſſe arbitrentur. Hanc eo nomine Quintilianus, & alij quidam reprehendunt, quod ea pronuncianda, uideamur dentes mortui hominis imitari. Iis auditu iucundior grçca aſpiratio uiſa eſt, quibus & ſi nolim repugnare equidem, doleo tamen apud rudes obeſſe latinitatis exiſtimationi, doctos homines qualicunque iudicio ſuo. Quintæ ratio breuior eſt quam ſuperioris. Illud enim habet vnum, quod ſi uerum eſt græcæ mutæ ſecundæ loco à noſtris quæſitam eſſe, dici non ſumma, ſed paulo interiore lingua, interioreque palato, ut eadem illa græcorum, debeat. Ac de huius, & ſecundę mutarum ſono, contra quam fiat hodie, hunc in modum nos Terentianus admonuit;

Eadem de cõſonante litera, muta ſit an ſemiuocales, diuerſæ inter ſe ueterũ ſententiæ.

Quinta muta

Quinta mutarum ut pronũciari dẽat.

C preſsius urget, dehinc & dehinc remittit
Quo uocis adhærens ſonus explicetur ore
G porrò retrorſum coit & ſonum prioris,
Obtuſius, ipſi propè ſufficit palato.

Quod

Quod autem grammatici ſcripſerunt, hanc tertiæ mutarum in uerbis quibuſdã ſuccedere, ut in his Cneus, Lycurgus, Curculio, Amurca, nec multo pluribus, non mirandum erit. Mutabant enim ueteres aliquando illius uocem, huius leniore ſono. Nam ſimiles eſſe inter ſe, antiquiſsimi etiam iudicarunt, non ſolum quod à gerendo, ceruum, ut ait Varro, & Cererem ut quidam alij dictam putauere, ſed quod Aragnen, Progne, Gnidum, Cygnum, & huiuſmodi talia, harum quas dixi commutatione literarum, latine uerterũt. Sexta nihil habet, quod in ea rectius uelim. Semiuocalem aſſumit quintam in præteritis perfectis, & futuro modi ſubiunctiui, in uerbis quibuſdam tertiæ coniungationis, ut repo, repſi, repſeram, repſiſſem. repſerim, repſero. Commune eſt hoc illi, paucis dumtaxat at uerbis, cum prima, ut ſcribo, ſcripſi, ſcripſeram, ſcripſiſſem, ſcripſerim, ſcripſero: item nubo, nupſi, nupſeram, ubi prima etiam ipſa in mutam ſextam conuerſa eſt. Sed hac de re plura dicemus libro quarto quum de uerbo diſſerendum nobis erit. Septimæ, ſtatim quinta uocalium ſemper adiungi debet, quæ nec uocalis tamen, ut ſupra dictum eſt, nec omnino conſonans habetur, ut quaſſo, queror, quia, quoties, equus, nec ratio patitur, nec mihi placet unquam minus duabus uocalibus hanc literam ſequi. Huius loco ſæpius mutarum ſecunda ponitur. Quorundam enim uerborum alij caſus, aut perſonę aliis literis ſcribuntur, ut quis, & qui, unde ſunt cuius, & cui, quum eſſent quodam tempore quoius, & quoi: item loquor, & loquimur, unde loquutus naturaliter ſeptima de mutis & ex uſu locutus & locuti ſecunda, ut melius cuique hactenus, uiſum fuit, ſcripſerunt, aliis recte ſcribendi rationem, alijs uetuſta marmora ſequentibus. Alio ſono pronuncianda eſt ac ſecunda, quam dixi conſonantium, quod niſi fieri deberet, peſsima illa foret Catulli coniunctio literarum;

Sexta muta.

Peliaco quondam prognatæ uertice pinus.

Poſtremam vero fateor equidem ipſo à M. Tullio in ſuauiſsimam dici, qua inſuauitate, aſperitatiſque fuga factum arbitror, ut omnes literatiſsimi quoq; homines huic literæ ſonum maxime à natura alienum tribuant. Nam ſi tertia ſequatur uocalis, cui altera quælibet uocalium ſuccedat, perinde habent, quaſi nouiſsima ſemiuocalium pronuncianda eſſet, ut mitius, uitium, iuſtitia, magnificentia. Inter alios tamen Gregorium Corteſium noui Romæ admiranda doctrina hominem, qui hæc ita diceret, ut mutarum ultima, ubiq; naturali uoce ſentiretur, neque is Q. Papirij ueteris grammatici contrariam

Poſtrema muta.

leniter scriberentur. Tempus deinde insequutū est, quo nimia aspirationis licentia quædam inualuit. Itaq; centurionibus etiam, & coronis,& preconibus,uerbisq; similibus dabat. Qua in re Catullus Arrium hoc epigrammate reprehendit.

Chommoda dicebat,si quando commoda uellet
Dicere, & hinsidias, Arrius insidias;
Et tum mirificè sperabat se esse loquutum,
Quum quantum poterat, dixerat hinsidias.
Credo sic mater, sic liber, auunculus eius,
Sic maternus auus dixerat, atq; auia,
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures,
Audibant eadem hæc, leniter, & leuiter:
Nec sibi post illa metuebant talia uerba,
Quum subito affertur nuncius horribilis,
Ionios fluctus, postquam illic Arrius isset,
Iam non Ionios esse, sed Hionios.

Nunc autem sex uocalibus pro uerborum natura licet aspirari, ut haurio, Hecuba, hiatus,homo, hubertas, Hymen. Licet idem secundæ mutarum, ut pulcher, sextæ, ut philosophus, octauæ,ut thalamus, & quartæ semiuocalium, ut rhetor. Singulis igitur his decem de literis dum expono, quoties aspirari debeat, & si Iouianum Pontanum sequar, breuius tamen,quam uir doctissimus fecit,complectar,siqua insigniora,frequentiora, aut latius patentia uidebuntur.Itaq; aspiratur primæ uocaliū in uerbo habendi,uel in pronomine demōstrandi,uerbisq; uel aduerbijs quæ illorum ex origine profecta sunt,ut hic,hæc,& hac, item habitare, cohibere, cæteraque id genus multa ex his nata: adhuc, Hadria,Haia,halo,hasta,halec,hala, hamus, Hamadriades, haspis, hara, hariolus, haruspex, harpax, harmonia,& uerbum haue. Nam alicæ nomini Verrio Flacco uisum est aspirandum non esse. Secunda uocalis aspirationem habet in Hebes, Hebetudo,Helluo,Hebdomada,Hebe,Hercules,Hebræus,Hecate,Hecatombe,Hector, Hædus,Hedera,Hæreo, Hegesippus, Hegesander, Hegesias,Hegesiphyle, Heu,Hei,Heiulo, Heluius, Heluetij, Helena, Helenium,Heliades,Heliadorus, Heliogabalus, Helle, Hellespontus,Hem, Helice,Hemina, Hemicyclus; Hemus, Hæmonia,Heneti,Hendecasyllabum, Heous,Herus,Heraclitus,Heros,Herillus,Herodotus, Herodes, Hermes, Heri, Herennius, Hernicus, Hernia,Herba,Heritius,Herinatius,Hesperus, Hesiodus, Hesione, Hota,Heus,Hexameter, Hexagonus, Hymnus. Pauca sunt hactenus

collecta ex infinitis,quę sic accipienda sunt,non quasi ad rem docendam satis esse putem, sed quasi ratione adhibita,ac studio, quæ sunt prætermissa omnia cognosci ex paucis uelim. Hic enim illud moneo,quod est in magna parte grammaticæ præcipuum,ut uiderimus quæ quibus ex uerbis nascantur,quę quibus alijs dederint principiũ nascendi. Profecto.n.cognata uerba oĩa eandem habere uel tẽporis rationem, uel aspirationis, uel scripturæ totius necesse est. Itaq; si (quod iam dixi) Hebes, Hebetudinis uerbum creauit, altero ex his rectè cognito, ignorari alterum non possit. Sed pergam dicere ut institui,quæ uidebuntur esse communiora cum cæteris. Aspiramus ergo,his quę sequuntur,Hio,& hinc,hiatus,hiulcus,Hiarbas,hibex, Hiero,Hieronymus,& quę sunt in primis syllabis talia,& Hiempsal, hilum,hilaris,Himera,hinnire, hinnulus,Hippolitus, Hippocrates, quæq; huiusmodi ex principio nascuntur. Item hirsutus, hirtus,hircus,hirquus,Hirpinus, Hircius, hirundo, historia, Hispania, Hias, hiacynthus,Hiblas,Hidaspis,hydra, Hidrus, cæteraq; his cognata, hyems,hiimber,hibernus,hiæna,Hyella,Hyginus, Hilas,Hymen,Hymenæus,Hymettus,Hymella,hyosciamus,Hyphe,Hypsiphyle,Hypanis,Hyperbole,Hyperboreus,& quæ duas huiusmodi primas habent syllabas. His adde Hircanus, Hirtacus,hystrix,hissopus, holus, holor,homo,honor,honestus,honorare, & multa his cognata. Præterea, hortus, Hortensius, horreo, horreum, hora,Horatius,hortor, horizon, Horontes, hostis, hostia, hostimentum, hospitor, Hostilius,huber,hubera,hubertas,hudus, humidus, hui, hululo, hulcus, humus,humor,humilis, humerus. Dicam nunc quatuor de consonantibus,quibus ante iam dixi aspirandum esse. Atq; ut hinc initium sumatur. Septem ex causis potissimum aspiratio uerbis adiecta est, prima omnium quia iuncta sunt, originemq; habent à simplicibus, aspiratione præditis,ut humanus,& inhumanus: altera ipsius est naturæ, quoties uidelicet, cur aspirata sit, reddi certa ratio non potest,ut halo,& hebes. Tertia, hiatus uitandi causa, ut cohors, uehemens,prehendo, ueho, traho. Quarta differẽtiæ est,ut hora,& ora, habeo,& abeo. Quinta spiritus,uehementiæq; augendæ, ut helluo, hebes,eheu,aha. Sexta ex mutatione fit literarum,ut hircus,hœdus, & hordeum,pro quibus olim fircus,fœdus,fordeũq; dixerunt. Septima etiam consuetudine,ut pulchrum,& sepulchrum. Aspiramus ergo his quæ sequũtur hiatus uitandi causa,traho,ueho,& hinc natis, adueho,inueho,subtraho,deprehendo,cõprehendo,& omnibus ferè huiusmodi. Hiatus.n.ut uitetur, cõsonantem sæpe interpositam uidemus,

Septẽ causæ aspirationũ.

uidemus, ut redimo, redintegro, redũdo; Panhormus quoq; Panhormitanusq;, aspirationẽ habere debent. Cum aspiratione scribuntur chaos, chaon, Chabrias, Chalcis, Chalybs, Chaldæus, Chamæcyssus, Chamæleon, & quæ duas habent huiusmodi syllabas primas. Græcorum tamen, à græcis petenda ratio est, ut chelidon, Achaia, Achilles, choraules, orchades, Athenæ, Achelous, Archelaus, Strophades, bruchus, concha, & ex nostris bacchari, stomachari, mœchari, Gracchus, lutheus, Rhemus, triumphus. Siquid uerò præcipi de Græcis generaliter possit, obseruare oportet ea, quæ poni in principijs nominum consueuere, ut ὑπὲρ, ὑπὸ, χρυσὸς, ἀχαιὸς, ἵππος, φίλος, χέρσος, χαμαὶ, χεὶρ, ἀρχὸς, ἀμφὶ, κιθάρα, θεὸς, ἀγαθὸς, ἑρμῆς, ἱερὰ, ἱερὸς, ἓν, ἓξ, ἑπτὰ, & siqua sunt alia; unde nascũtur Hyperides, hypocrisis, chrysolytus, Archippus, Achiuus, Hippocrates, Philargyrus, Cherronesus, chamæleon, chiragra, amphitheatrũ, Theodorus, Cytherea, Agathocles, Hermodorus, Herodes, Hierapolis, hendecasyllabum, hexameter, hephthimemeris, similiaq; his innumera. Deniq; (ut iterem superiora) aspirationem patiuntur, quatuor solum quas ante iam dixi consonantes, eamq; ex græca potissimum ratione patiuntur. Sola.n. secũda mutarum, hoc habet à natura, ut ei latinis in uerbis queat aspirari, ut iã de pulchris ac sepulchris dedimus exẽplum. Reliquæ tres e græco id iuris nostrum in sermonem attulerunt, ut quæ dicta sunt, philosophus, thalamus, rethor, quod si uerũ est mirari non oportet cur sibi mutarum prima, tertia, & quinta, ne apud græcos quidẽ aspirari uelint. Habent.n. hæ quendam à natura in pronunciando spiritum, ut medias esse græci auctores dixerint inter ψιλὰς καὶ δασείας, & uastius omnino prima, quam sexta, tertia, quã octaua, quinta quã secunda sonare uideatur. Quarta uerò ita spiritu non caruit, ut græcæ loco inuenta sit illius cui plurimum aspiretur septimæ, & quia latina prorsus est, & quia uocis natura non patitur, spiritus esse aliquis non debuit. Semiuocalium nulli à Romanis aspirandam fuit. Solam ex his eã quæ apud nos quarta est, græci aspero sono semper dixerunt quum est uocalibus prępposita ut ῥάγα, ῥίγος, ῥῦμα, ῥιψοκίνδυνος [?], ῥύμμα, ῥᾶπος, quod nos etiam in uerbis dumtaxat illorum sequimur. Ac de aspiratione tamen literisq; omnibus, arbitror satis à me hactenus esse dictum. Reliquæ nunc diphthongi sunt, quas hoc loco breuiter percurram. Itaq; duæ uocales primæ, unam in syllabam coeuntes, una uoce duarum sonos literarum faciunt, ut Musæ, diuæ, Præsul. Inuenio tamen antiquis in monumentis quibusdam ita scriptum aliquando fuisse, ut primę uocali, pro secunda tertia

Diphthõgus AE AI.

iungeretur, ut CAISAR PRAISVL, & postremis in syllabis DIVAI COLONIAI, credo quod propter similitudinem uocis, (ut supra dictum est) secundæ cum tertia, aliquo in tempore nostri homines alteram pro altera locari posse existimarent. Iam diximus enim heri, & here, liber & leber, Minerua & Menerua, magister & magester aliquando ab illis dictum esse. Sæpius etiam nostri poetæ diphthongum huiusmodi binas in syllabas diuiserũt, ut;

Aulai in medio libabant.

Diphthõgus AV. Quinta uero eidem primæ uocali addita, plenissimæ, iucũdissimeq; uocis diphthongum reddit, haurio, haustus, aurum. Secunda tertiæ præposita, conflatur diphthongus ea, quæ non prorsus quidem *Diphthõgus EI.* obsoleuit, sed rarum tamen hodie habet usum. Vix enim accusatiui casus declinationis tertiæ, hanc retinent illi, quorum in multitudinis numero, genitiuus, in tertiam & quintam finitur uocalem, ut omneis, arteis, dulceis, suaueis. Olim uerò ut in ueteribus adhuc est monumentis uocali tertiæ, in ultimis præsertim syllabis aut penultimis, uocalis præponebatur secunda, ut rarei, magistrei, & boneis amiceis. Plautus quoq; hanc rationem sequutus, fabulam scripsit, cui nomen Capteiuei esse uoluit. Sciunt literati homines, apud hũc poetam legi aliter non posse. Ac præter antiquitatis monumenta quæ sunt in lapidibus Italiæ, M. etiam Varro in sacris Argiuorũ ita scriptum fuisse testatur; OPPIVS MONS QVADRICEPSOS LVCVM ESQVILINVM VIAM DEXTERIOREM IN FIGLINEIS EST. Græca nomina quæ sic scribuntur, ad nos una dumtaxat cum uocali producta uenerunt, nunc secunda ut αἰνείας Aeneas, nũc tertia, ut ἀλεξάνδρεια Alixandria, unde palam fit, à maioribus etiam nostris, hæc neglecta magnam partem fuisse. Tertiam inuenio uocalem esse adiunctam quartæ, in diphthongum, quæ nunc producta quinta uocali pronunciatur, ut loidus, foimus, doirum, pro ludus, fumus, durum. Secunda quũ præponitur quintæ suauẽ & ipsam uocẽ diphthongi facit, ut;

ceu, seu, neu, &

Eurum ad se zephyrumq; uocat

Nos enim quæ sunt huiusmodi, binas diuisas in syllabas dicimus ut sunt illa materiam significãtia, argenteus, aureus, aereus, aethereus, & quæ à nominum græcorum forma accepimus, Actoreus, Nestoreus, & à nomine Romano Cæsareus ut,

Sanguine Cæsareo Romanum extinguere nomen.

Quædam ex his duas contrahunt in unam syllabas postremas, ut;

Pleno

Pleno se condidit alueo.

Paucissima tamen habemus, quæ ita scribantur. Quartam secunda quum sequitur, in diphthongi sonum coit, ut cœlum, fœdus, fœmur. Sexta uocalis græca tertiam antecedens nostram duos in eadem syllaba (græcis duntaxat in uerbis) literarum sonos reddit, ut Arpyia, Cynomyia, Orithyia. Omnes ita pronunciari debent, ut uno & eodem in sono literarum, utraq; uocalis seruetur. Nec audiendi sunt, qui eas pronunciandi aiunt amissam esse rationem: iniquissimi in latinam linguã homines, qui latinitatem esse extinctam cupientes, nunc literarum sonos, nunc syllabarum tempora, nunc aspirationum uoces, nunc uerborum accentus, nunc sermonis doctrinam, nunc rectè scribendi scientiam, nullam esse hodie cauillantur. Verum ego post literas, literarumq; diuisiones, ac sonos, transeo de syllaba, ut præcipiam ea, quæ ad hunc locum pertinebunt. Syllaba igitur, ut Sosipatri Carisij definitionem sequar, est litera uocalis, aut literarum, per aliquam uocalem comprehensa coitio. Huius attributa duo mihi proposita sunt ad explicandum, tempora uidelicet & accentus, quæ quum erunt absoluta, tertiam grammaticæ partem aggrediar. Nec mirentur, qui iam pridem aliter hæc ab alijs tradita uiderunt, si naturæ ordinem sequar, ut ante subtilia hæc propo nam rudi adhuc auditori, quam ulla de oratione præcepta dederim. Vt enim se quidq; primum natura obtulerit, primumq; natum erit, ita primo loco in his libris tractandum putabimus. Fecerunt etiam hoc doctores antiquissimi in quibus idem Carisius fuit, ut exquisitam hanc de syllabis accentibusq; rationem traderent, quum oratio nis præceptio nondum esset ulla. Martianus etiam Capella, sane uetustus auctor, hunc ipsum sequutus est ordinem scribendi, ut sese quam maximè ad naturam accommodaret. Syllaba est igitur ut Carisio placuit litera uocalis, aut literarum per uocalem comprehensa coitio. Aiunt enim ὅτι συλλαμβάνει τὰ γράμματα nomen accepisse. Ea nunc, aut prima est, aut media, aut ultima: item aut breuis, aut longa aut communis. Longam, duorum esse temporum, sciamus, breuem unius. Prima syllaba, uel positione cognoscenda est, uel natura. Satis nunc quidem hanc diuisionẽ putamus. Qui enim subtilius hæc persequuntur, non eandem rationẽ esse uolunt, si breuem duæ excipiant consonantes, ut pix, uel tantum una, ut pes, uel nulla ut in coniunctione Ve, esseq; aiunt illam primam, breuem, alteram breuiorem, quæ postrema est breuissimam. Longas autẽ, quibus uel nullæ, uel una, uel plures succedant consonantes, non toti-

Diphthongus yi.

Syllaba.

Ratio methodi ex natura ordine et usu antiquorum.

Syllabarum diuisiones.

dem omnes esse temporibus existimant, & in his quoq; esse longas ut Me, longiores ut flos, longissimas, ut stirps, Rex, Pax: itaque esse tẽpora in singulis, duo, tria, quatuor, uel pro ratione, numeroue cõsonantium plura, ut in breuibus uel sesqui, uel unum, uel semi tempus. Hæc partiuntur etiam scrupulosius: ego tamen ex his intelligi minutiora membra existimaui. Qua propter nolo esse in hac parte curiosior. Ergo illa uideamus quæ lumen aliquod studiosis afferre possunt. Nec scio an hoc loco putem esse admonendum longas esse syllabas nostro in sermone uel breues, non ex uocalium (ut in græco) sed ex uerborum natura. Sciunt enim uel pueri uocales in ea lingua esse duas quocunq; in uerbo semper lõgas, totidem uerò quæ produci nullo modo possint. Itaq; sæpius de tempore syllabarum, sola ex inspectione uocalium possunt constituere, apud nos uerò alia ratio est, nec ulla uocalium habet à natura, ut semper longa sit aut breuis. Quamobrem diphthongi ratione excepta, non ex literis ut græci sed ipso ex uerbo tempora syllabarũ cognoscimus. Esto enim pro exemplo, Terentij uersus

Enimuero Daue nihil loci est segnitiæ.

Quæ breues hic syllabæ quæue longæ sint nemo ignorat. Admonemur enim inspecto uerbo quania esse quæq; debeat. Sed redeo ad quæ mihi sunt proposita. Positio est, quum duæ sequutæ consonantes, breuem natura syllabã producũt, ut noxa, interpres. Nos tamen hoc loco, discentium gratia, pingui (ut aiunt) Minerua, quoquomodo binis consonantibus excipiatur syllaba, illam esse dicimus positione longam, ut arma, uirtus, Maia. Nam tertia uocaliũ inter duas posita (ut iam supra dictum est) alias uocales, duarum obtinet uim consonantium, ut peius, maior, aio, nisi in biiugus, quadriiugus, ac similibus, ut;

Quadriiugo inuehitur curru. Natura distributa est in uocalem ante uocalem, deriuationem, diphthongum, regulas, & exempla. Vocalis, altera sequẽte uocali, apud nos breuis est, ut lues, Deus, quies, Sed uidendũ in græcis est an ex his, aliqua p naturã producatur, ut;

Chaoniamq; omnem Troiano à Chaone dixit, &;

Eoasque acies, & nigri Memnonis arma.

Sed huiusmodi græca uix numerare quis posset. Hæc igitur nostro in sermone quoties occurrunt, græca omnia, id est consuetudinẽ doctorum, uerbi ipsius græci, & uocalium naturam intuebimur. Hoc si diligenter fiat sine errore, in character, crater, æther, Nais, Aon, Eous, ac sexcentis, quanta quęq; syllaba sit iudicabimus. Nam Diocles

cles, Empedocles, Patroclus, Themistocles, & huiusmodi innumera, quibus in syllabis, ijs præsertim, quæ antecedūt ultimas, qūo pronuncianda sint, non iam ex binis consonantibus, sed ex uocaliū natura, iudicandū erit, id quod tota in ratione syllabarum sequi oportebit, uel nostro in sermone, uel Græcorum. Ego tamen præcipuè de latinis puto mihi præcipiendum esse: ex usu deinde, animaduersioneq; poetarum, reliqua omnia cognoscere licebit. Nunc Dia ē̄r, & aer pro latinis recepta priores syllabas producunt, ut Dia Camilla in Virgilio, & aera magnum. Præceptione tamen res aperta non egebat, uerbum quoq; fio, ubi duas tantum habet syllabas, eandem seruat longam priorem, ut;

Omnia uel medium fiant mare.

Idem seruant non calefio solum, & frigefio, & huius formæ cætera, sed quorum alia ratio esse debuisset. Nam à deficio & interficio naturale erat deficior & interficior, quēadmodum à perficio & afficio est perficior & afficior. Quoniam uerò est etiam sæpius defio & confio & aliquādo interfio, dubitandū nō est quin his quoq; in uerbis secundæ ab ultimis producantur, ut apud Lucretium in tertio;

Aut flammis interfiat, malisue ferarum.

Sin fio trium sit in declinando syllabarum, & secundam R, litera sequatur, ut fierē, fieres, fieri, primā ex oībus corripere oportebit, ut;

Quod fieri ferro, liquidoue potest helectro.

Stultum est monere eandem esse breuem in quattuor etiam syllabis ut fieremus & fieretis. Sed quia eadem prorsus ratio est uocalium, in medijs etiam syllabis, ad quas paululum, necessario sum delapsus à fio, illud quoq; non sit alienum dicere, nominum, ac pronominū genitiui unius, nullius, alius, utrius, alterius, illius, istius, ipsius, secundas ab ultimis syllabas in uersu nunc longas habere, nunc breues, ut;

-Nostro illius labatur pectore uultus:

Alibi contra; illius ergo uenimus. Verum utrius & alterius, breui potius ea syllaba pronunciari debent, alius uero longa, idq; tam in uersu, quam in soluta oratione faciendum: cuius rei eam causam existimant grāmatici, quia quum genitiuus hic non plures nominatiuo syllabas potuerit habere, illū uel producta syllaba uincere deberet. Quorundam id genus uerborum, sæpius duæ syllabæ, in unā coeūt, Dij, Cui, ei, Diis, ijsdē, anteeo, deinde, dehinc, deinceps, seorsum, deorsum, semianimis, semiuncia, semiiustus, hei. Nā semias omnino tertiā amisit uocalem, unde palam factus est semis. Illud etiam

C 4 poetæ

poetæ sibi assumpserunt ut E, uocalem sæpius detrahant, uel unam faciant cum sequenti huiusmodi in genere uerborum, Alueus, Baltheus, Aureus, Argenteus, Ferreus, ut;

Ferreiq; Eumenidum thalami, & discordia demens.

Duobus autem in uerbis, O, remanet sequente altera uocali, aut longa, ut;

O ego quantum egi

Aut breuis, ut;

Te Corydon ò Alexi, trahit sua quenque uoluptas.

Alias enim, ex binis diuersorum nominum, aut uerborum syllabis duntaxat in uersu coeuntibus fit, quam supra dixi συναλοιφὴν à grãmaticis nominari, deque ijs prior amittitur, ut;

Nec posse Italia Teucrorum auertere Regem.

Redit sæpe in uocalis naturam apud poetas V, litera in his, suadeo, soluo, sylua, ut primum quatuor, postrema duo trium fiant syllabarum, ut Tibullus;

Sit satis è membris tenuem perscindere uestem,

Sit satis ornatas dissoluisse comas.

Longæ syllabæ sunt uocali sequente in huiusmodi forma nominũ, Rhodopeius, Aeneius, Phœbeius, & illorum quoque, Minoius, Acheloius, Achaia, Panchaia. Nec de his præcipiendum, tametsi rationis diuersæ, Medea, Galatea, Aeneas, Penthesilea, Academia, Alexandria, multisque id genus. Nec arbitror esse admonendum altera detracta ex diphthongis uocali, alterã nihilominus produci debere. Accidere græcis in uerbis hoc solet quæ ad nos per secundam, ac tertiam uocalem uenire debuissent, ut Antiochea, Alexandrea, idque genus multa, è quibus alterutra sublata uocali, alteram produci oporteret, sed quædam nostri poetæ corripiunt, ut;

Aeneadasq; meo nomen de nomine fingo.

Redeo autem primis de syllabis, ut absoluam. Deriuationem dicunt igitur quia inter se cognata sint uerba, aut composita aut quia unum ex altero nascatur, ut uelle, & uoluntas, facio & conficio, studium & studiosus. Sic enim præcipiunt: quanta syllaba est compositi uerbi, tantam simplicis esse oportere. Nam si cognitum sit prouoco & arrogo proximas ab ultimis corripere syllabas, idem facias in uerbo rogãdi & uocãdi iudiciũ. Pręposteraquidẽ, sed multis usitata uia syllabas cognoscẽdi. Dixi prepostera͂, ꝗd nõ simplicia, uel primigenia, ex deriuatis cõpositisue spectari, sed hęc ex illis cognosci debẽt. Ne repudiemus tñ hunc traditũ ab aliis docendi morem,

ut quia præsidium ex aliquo poeta cognoueris tertiam ab ultima syllabã corripere, statuas eandem quoque esse rationẽ in uerbo scẽdendi. Rectius tamen, & magis naturale est ita si instituas, ut quod opes nomen breuem habeat priorem, idem sit iudicium in opulentus, & opulentia. Itẽ pecus, pecunia, pecuniosus, peculiũ: & senex, senectus, senium, senesco, senatus: contra ciuis, ciuitas, ciuilis, ciuicus prima semper longa. Eorum quæ cognata sunt, & coniugata, quanta in primo syllaba est (ut grammaticis consuetudo est loquendi) tanta esse in cæteris omnibus debebit. Modo enim quodam reciprocatur hæc ratio, ut syllaba antiquioris uerbi causa sit, cur produci, aut corripi debeat in posteriore, & huius non causa quidem erit, sed indicium tamen quodam, tantam esse etiam in antiquiore. Nam breuis prima syllaba in facio, causam affert, ut breuis etiam sit in facilitas: huius autem breui cognita indicatur quanta esse debeat in facio, quæ reciprocatio ualde commoda est ijs qui nondum iudicare possunt, quæ quibus sint antiquiora, ut in fugiendo, & fuga; utrum utri dederit principium nascendi. Sic denique eorum quæ eundem ortum habẽt uno in uerbo quolibet, syllabę ratione cognita nihil, aut non sæpius erit, quod in cæteris dubitare possimus. Nihil est enim ad hanc rem quod tantum lumen possit afferre, quantum explicatio uerborum, quæ etymologia, & comparatio, proportioque ea, quæ analogia nominatur. Hæc duo qui ignoret, uel non adhibeat ad iudicandum de syllabis, ei profectò non satis reliqua sint præcepta, quæ scribimus. Valerius enim Probus declinationes partium orationis, & subtiliter earũ omnium rationes etiam percurrit, quę non declinantur, ut ex analogia, cuiusque syllabæ tẽpora demõstret. Tanta igitur ex innumerabilitate uerborum pauca admodũ sunt à longis breuia, ut ligula à lingua, curulis à curru, fatuus à fando, lotinm à lotum, cognitum, & agnitum, & noto à notum, Apulus ab Apulia, acerbus ab acer, sagax à sagio, deiero & peiero à iuro, siquidem à si & quidem, ofella ab offa, farina à farre, strigilis à stringendo, tigillum à ligno, mamilla à mamma, uadũ à uado, fragilis & fragor, à frango, disertus à dissero, sopor à sopio, lucerna à luceo, arena & arista ab areo, odium à uerbo odi, & liquor a liquitur, dux à duco, maledicus, fatidicus & alia quædam à dico. Rursus alia sunt longa à breuibus, à matuta matutinus, à iugo iugerum, à fero feralis, à pede pædor, à Cerere ceritus & cerites, à secus secius, à macer macero, à tribus trinus, à decem denus, à nouem nonus, ab humus humor, humanus, & humanitas, à uitium uituperio,

Prima origo spectãda syllabarum.

Syllabarũ inter ipsas cognatio.

Explicatio etymologiæ, analogiæque syllabã quãta sit ostẽdit.

Pauca à longis breuia.

A breuibus longa.

cupero à iuuenis iunior, à remeo remus, remigiũ, remiges, & remigo, à foueo fomes & fomẽtũ, à venio vena, à vomo uomer, à sequor, uel à sene seculum, à lateo laterna, à tego tegula, à rego Rex & regula, à sedeo sedes, à lego lex, à uoco uox. His fere exceptis, reliqua à longis longa, à breuibus breuia pronunciantur: nec pulchrior alia ratio est syllabas cognoscendi, aut quam ego putem esse debere magis cognitam, aut latius patere. Atq; in his quæ dicta sunt, corripi quædã à longis, produci alia a breuibus, ualentior est secunda ratio quàm prior. Nã breuia a lõgis fieri in tota ratione syllabarũ, nõ ita conuenit, ut a breuibus longa. At fieri lõga ex breuibus multa, naturale est, & in locis omnibus honesta consuetudine, optimaq; ratione factitatũ. Norunt hæc, ẽt non ualde in literis exercitati. Hoc autem loco, ut minus aperta quædam esse uideantur, illa tamẽ quæ fuere, denus à decem, nonus à nouem, iunior à iuuenis, fomes, & fomentũ, à foueo, cur longa à breuibus fiant, nemo tam puer est ut nõ mille præterea huiusmodi per se ipsum cognoscat, ubi singulæ ex binis uocalibus pluribusue literis conflant. Quanquam uero syllaba omnis aut longa sit, aut breuis, & nihil tertium esse possit, nec recte unquã longa breuis loco, aut hæc illius ponatur, quædam tamen poetæ breuia pro longis, & contra pro breuibus longa, uersus necessitate κατὰ συστολὴν καὶ ἔκτασιν posuerunt, ut in his:

Longa sylla bæ breuiũ lo co posita.

Obstupuit steteruntque comæ, & uox faucibus hæsit, &;
Ipsius ante oculos ingens à uertice pontus, &;
Vrbemque Fidenam, &;
Quum subito assurgens fluctu nimbosus Orion.

Breues pro longis usurpata.

Breuium uero pro longis hæc exempla sint;
Italiam fato profugus, lauinaque uenit, &;
Exercet Diana choros.

Positione etiam breues produxerunt, ut;
Relliquias Danaum, atque immitis Achilli:

Eadem porrò uerba alio intellectu, aliam pronunciandi rationem sortiuntur, ut;
Nunc tantum sinus & statio male fida carinis, &;
Sinum lactis & hæc te liba Priape quotannis
Malo me Galatea petit lasciua puella, &;
Aduersaque infigitur arbore mali, &;
-Flauentem prima lanugine malas, &;
Hinc mihi prima mali labes, &;
-Nota conduntur in aluo, &;

-Vna

-Vna Eurusque, Notusque ruunt,

Dant animos plagæ &;

-Siquem extenta plagarum

In cæteris autem pluribus obseruatione, diligentiaq; magistra utamur. Mihi enim pauca de multis monstrare, satis esse sum arbitratus. Diphthongi syllabas omnes faciunt longas, ut Cæsar, Laurus, Eurus, Cœlum, Arpyia, arteis, nisi interdum sequente uocali, ut;

Stipitibus duris agitur, sudibusue præustis.

Sed notum est aliqua hic esse græcorum nomina apud nos in primā uocalem ac postremam exeuntia, ut Critolaus, Archelaus, Menelaus, Protesilaus, Amphiaraus. Hæc penultimam producunt syllabā, à postrema separatam. Regula, quam ipsi nominant, est huiusmodi. Præteritorum quæ binas tantum habent syllabas, etiā si à breuibus nascantur, priores tamen longæ sunt, ut egi, uidi, legi, feci, præterquam à do, bibo, findo, scindo, sto, fero. Quòd si plures inueniantur syllabæ quam erant in præsentibus, tum primæ erunt breues, ut ceci di, dedi, pupugi, tetigi, tutudi. peperci, pependi, momordi, pepedi. Sed quorū prę̨teritorum personæ tertię numeri multitudinis (quod nemo ignorat) proximas producunt syllabas à postremis, ut laudauerunt, monuerunt, legerunt, audiuerunt, legere, & audiuere: has iure suo corripiunt aliquando poetæ, ut;

Quæ, syllabæ regula à grammaticis dicatur.

Menandri Eunuchum postquam Aediles emerunt, &;

Matri longa decem tulerunt fastidia menses, &;

Obstupui, steteruntque comæ, & uox faucibus hæsit. &;

Miscueruntque herbas, & non innoxia uerba.

Supina quoque binarū syllabarum longis prioribus efferuntur, ut latum, motum, fletum, uisum, præter itum, quitū, situm, citū, satum, litum, datum, ratum, aliaq; non multa. Quādo igitur itum breui est priore syllaba, idem seruant exitum, transitum, abitum, præteritum, reditum, aditum, initum, & quæ ab eo deducuntur omnia, & ex his nomina uel substantiua, uel adiectiua, unde inita ratio, & præteritum tempus dicitur, & reditus, auditus, transitus, exitus, ut;

Votum pro reditu simulant.

Contra naturam quartæ coniugationis. Sed quoniam hic necessario delabor sæpius ad medias syllabas, eas dumtaxat quarum cū primis communis ratio est, pergam dicere siqua huic loco uidentur esse cōiuncta. In prę̨teritis nanq;, & supinis omnibus primæ cōiugationis, & quartæ producuntur secūdæ syllabæ ab ultimis, ut paraui, nauigaui, afflaui, paratū, nauigatum, afflatum, audiui, seruiui, muniui, auditum,

ditum, feruitum, munitum, quod non ita conftanter de fecunda & tertia coniugatione præcipitur. Præterea uerò in tertia uidendum eft nequa uerba nos fallant, quæ præterita habent & fupina ad morem quartæ coniugationis declinata, quo de genere funt cupere, petere, & quæ ab his plurima ducuntur, ut cupiui, petiui, cupitum, petitum, unde appetiui, repetiui, impetiui, appetitum, repetitum, impetitum. & omnino rectè uidendum hoc genus eft, quoties non una eft, uel certa in uerbis ratio declinationis. Præcipiunt obferuandas effe præpofitiones, ut quanta fyllaba eft in ijs quùm fimpliciter pronunciantur tāta effe debeat, uerbis, aut nominibus cōiuncta, nifi q̃d Di longa in cæteris, pronunciatur breuis in uerbo dirimo, & difertus. Præterea ab, ad, ob, fub, in, præ, con, uerbo iaciendi præpofitæ, adijcio, abijcio, obijcio, fubijcio, inijcio, reijcio, conijcio, primas faciunt fyllabas pofitione longas; nam quod Virgilius dixit,

Tytire pafcentes à flumine reice capellas,

alteram detraxit uocalem, ut pes eo loco fieret proceleusmaticus, ut alibi etiam,

- Labat ariete crebro.

Semper longa eft Pro, aut fola, aut coniuncta, præterquam in procella, profugus, proteruus, pronepos, proficifcor, procurro, propero, profectò, profundo, profanus, profundum, profiteor, propago, profufus, propino, profugio: quorum obuia funt ubiq; exempla. Re natura breuis eft, ut;

Collectafq; fugat nubes, folemq; reducit.

Verum adijciunt ipfi aliquando poetæ alteram confonantem, quo illam reddant pofitione longam, ut;

Dij tibi dent capta claffem redducere Troia.

Quod facere alijs adhuc in uerbis confueuere. Exemplum dixerunt quo bonorum illuftriumque poetarum, ac doctorum hominum recepta auctoritate, de primis, aut etiam medijs fyllabis conftituimus. Nihil tamen aliud exemplum eft, quam ipfa natura. Non enim longa uel breuis quæque fyllaba eft, quod fic in poetarum uerfibus eft pofita, fed contra omnino id fequuti illi funt, quod in uerbis à natura ineffe intelligebant. Siquidem norunt omnes dimidio plus temporis in longa fyllaba effe, quam in breui, ita ut quodam tempore binis uocalibus etiam fcribi folitas effe longas, nemo fit qui ignoret. Paucas uerò docti homines, uel iure fuo, uel quia patiebatur natura fermonis, nunc longas, nunc breues ufurparunt, ut Sicanus, Sicheus, rudere, rubigo, propinare, profundere, prouocare, Pyrene,

Quid exemplũ eft in fyllabarum tẽporibus.

ne, propago, Pachinnus, Orion, Lycas, liquidus, liquor, Hymenęus, Gradiuus, Fidenæ, Diana, Curetes, cosire, Cacus, Bithinnus, Britannus, & quæ in medijs etiam syllabis paulo post notabuntur. Medijs quibusdam, consonantem addunt alteram, quo syllaba ex breui fiat longa, Porsenna, repperi, rettuli, reppuli, quæ sunt propria poetarum. Contra à quibusdam auferunt alteram consonantem, quo faciant ex longa breuem: quæ apud illos exempla sunt plurima. Medias uero syllabas, positione, concursu uocalium, diphthongo, regula & exemplo cognoscemus. Positione, ut Catullus, Dolabella, concursu uocalium, ut Liuius, Iulius, Scipio. In his enim breuis media est, in illis positione longa. Sed in genitiuis ac datiuis quintæ declinationis mediam, sequēte uocali producimus, ut aciei, diei. Si tamen eiusmodi sint nomina, quorum in casu nominandi, ultima syllaba Es non statim sequatur post I uocalem, syllabæ secundæ ab ultimis, illorum quos dixi casuum, fient breues, ut spes, spei, res rei, fides fidei. Non enim eandem habent proximam postremæ syllabam, acies, aciei, dies diei, quam spes spei, fides fidei, quando in his aliter atque in prioribus consonantes, antecedunt ultimas uocales, & consonantium huiusmodi causa, contra quam in illis, secundas ab ultimis corripere debemus, etiam si Lucretius ad usurpationem antiquitatis quædam ex his producere consueuit. Diphthongo mediæ syllabæ cognoscuntur quemadmodum primæ. Regula uerò est, ut uerba omnia per singulas formas, casus, modos, tempora, significationes, numeros, personas & incrementa declinationum obseruemus. Certa enim sunt loca in declinationibus nominum, uerborum, pronominum, participiorum, deductionibusque partium inter se orationis, quæ si rectè intuebimur, breuium & longarum in medijs syllabis rationem rectissimè nos admonere poterunt, ut quoniam audiui & laudaui secundam producunt ab ultima, eadē in laudaueram laudabo, laudarem, laudauissem, laudauerim, & laudauero producenda erit. Si constet laudes, & ames, & ores ultimam producere, certe ratio erit eadem in laudemus, & laudetis, quorum mediæ sunt ab illa ultima declinatæ. Ergo si duas tantum habeant syllabas, ut stemus, & stetis, demus, & detis, nemo dubitare possit, quin sint priores longę, qua ratione etiam demur priorem demini tertiā ab ultima producet. Præterea si ultimam syllabam futuri subiunctiui noris in secunda persona esse longam, ut illo nos exemplo admonet Horatius.

Syllaba postrema & ante postremam in futuro subiunctiui.

Audieris hęres ergo nunc Dama sodalis.

Pro-

Profectò in cæteris numeris ac personis audierimus & audieritis pro ducendam esse non falso Diomedes, Valerius Probus, aliique ueteres præceperunt. Seruant hoc & cæteri omnes, & antiquissimi etiam poetæ, quemadmodum affert ex Ennio M. Tullius exemplum;

Non mi aurum posco, nec mi pretium dederitis.

Noti etiam Catulliani sunt uersiculi;

Dein quùm millia multa fecerimus,
Conturbabimus illa ne sciamus.

Quanquam aliquid hic poetarum licentiæ, ac necessitati concedamus. In soluta uerò oratione, à syllabarum, uocaliumue natura centeo non esse discedendum. Sed tamen, quod poetæ aliquando suis in uersibus aliter posuisse uideantur, fortasse rarius hoc illi fecerunt, quam ipsi arbitramur, Magna enim affinitas est præteriti cum futuro subiũctiui, in eo uidelicet, ut poni alterũ pro altero, præsertim loco futuri præteritum, minimè oporteat mirari. Nam vulgo etiam dicimus; Is hortator monet, cui ego non facile obtemperauerim. Eorum iudicio utendum est, quibus ego minime crediderim. Huiusmodi Terentianum illud exemplum est;

Si paulum quid te fugerit, ego perierim;

Et Ciceronis in Lucullo; Illud uerò non censuerim, ut eius auctoritate moueare. Nihil magis tritum in consuetudine loquendi. Dicatur enim exempli causa; postquam in vrbem ueneris me de statu rerum tuarum facies certiorem. Hic, nullo cum sententiæ incommodo, aut mutatione aliqua, significatio præteriti esse poterit & futuri. Nunquam, uoce, hæc distingui possunt, quæ est una utriusq; temporis, rarò ac difficile ex ui sententiæ dignoscuntur, quum, & usu actorum & natura sermonis, utrum hoc tempus an illud esse uelis non multum intersit. Separabit hæc fortasse, quædam ratio uerborum in quibus actio in sit permanentior. Nam; quum Romæ uixeris, & Romam ueneris diuersa tempora sunt, illud tantum pertinens ad præteritum, hoc uerò ad vtrumque: Scimus enim apud A. Gellium, Athenis in conuentu doctorum hominum Romanorum esse, disputatum aliquando, scripserim, uenerim, legerim, futurine temporis, an præteriti, an utriusque credi deberet. Quod eo dicere uolui, vt ne ne viderer ego primus, rem quæ aperta esse uidebatur, in dubium uocare. Palam uerò græci etiam sic loquuntur, ut est apud Lucianum λέγε μήτε δακρύειν, μήτε οἰμώζειν διηγησάμενος τὴν ἐνταῦθα ἰσοτιμίαν. Nam de futuro quum sermo esset, nec aliquid obstaret quin διηγούμενος. diceretur, nec deesset uox futuri

ri διηγησόμενος, participio tamen præteriti est usus, ubi nos anceps verbi tempus ponere solemus. Nam si latine idem voles dicere διηγησάμενος, erit fortasse quum exposueris, ubi sæpius nec uoce nec significatione uerbum cognosces unius esse atque incerti temporis. Quod ergo secundam ab ultima syllabam, aut ipsam inueniamus ultimam hic breuem, sæpe ea non magis ad futurum poterit, quam ad præteritum referri. Sunt præterea huiusmodi formæ nominum, à substantiuis, uel adiectiuis, primæ declinationis, uel secundæ, uel tertiæ, agricola, omnipotens, causidicus, magnificus, tubicen, fidicen, cornicen, & similia multa uel nominà, uel nominum formæ, ut etiam dulciculus, matercula, paterculus, ubi proximæ syllabæ à postremis, utrum breues an longæ sint, non arbitror admonendum esse. At eadem longa est in tibicen, ex duabus genitiui conflata syllabis, longa etiam in alijs, quæ apertam retinent uocem genitiui, datiui, ablatiui, aut nominatiui pluralis, quanticunque, qualicunque, plerique, & ubique aduerbium. nec mirum si undique ex unde aliter pronunciandum sit, quam superiora. Item bonitas, pietas, mortalitas, & horridus, humidus, inuidus, filiolus, Tulliolus, aureolus, & utilis, amabilis, flebilis, & neutra monimen, regimen, specimen, proximam habent à postrema breuem. Sin à prima sint coniungatione, uel quarta, eandem producunt, ut ab oblectando, uel muniendo, oblectamen, & munimen. Iam si dubitatio sit ceruical, tribunal, uectigal, quantas habeant medias syllabas, ad ea unde hæc nata sunt, magis quam ad grammaticorum præceptiones respicere te uelim. Multa enim millia per nos ipsos hanc rationem sequuti cognoscemus. Versibus etiam notandis poetarum, ea quoque uidere, quæ aut nullam, aut occultam rationem habent, poterimus, ut libido, caligo, lupanar, puluinar, lacunar, aliaque innumera. Aperta satis ratio est illorum nominum, errabundus, uagabundus, cogitabundus, sitibundus, ab erratum, uagatum, cogitatum, sititum, quibus in eadem syllaba contraria sunt furibundus, ludibundus, ridibundus, moribundus, à supinis, quæ olim relicta obsoleuerunt. Quare minus acuti hominis esset expectare de his dum præcipiam, quemadmodum nec de illis, simulacrum, lauacrum, ambulacrum, à simulatum, lauatum, ambulatũ. Propugnaculũ, miraculum, gubernaculum, & huiusmodi formæ nomina, ratio & uia erit eadem cognoscendi quantas habeant syllabas tertias à postremis, à propugnatum, miratum, gubernatum, nec repugnem siquis malit à propugnando,

gnando, mirando, gubernando, ut;

Non captæ assurgunt turres, aut propugnacula bello.

At crystallinus, adamantinus, amethistinus, ianthinus, hyacynthinus, bombicinus, sandycinus, & latina pristinus, crastinus, hornotinus, serotinus, oleaginus, faginus, lentiscinus, myrtinus, proximas corripiunt à postremis, ut Horatius;

Quis Martem tunica tectum adamantina,

& Virgilius;

Fagina cælatum diuini opus Alcimedontis.

Contra, matutinus, Clandestinus, mediastinus, & huiusmodi multa, subest aliqua ratio uerborum unde nata sunt cur secundas corripiāt à postremis, ut Horatius;

Tu mediastinus tacita prece rura petebas.

Tertias producunt à postremis, hæc nomina, quæ à tertia uel quinta declinatione profecta sunt ad primam, vulpecula, diecula, plebecula. Verum sint hæc satis, non quidem ad docendum, sed ad ingenia excitanda, ut quisque secum animo & cogitatione perlustrans naturam syllabarum, per se diligentius cætera perquirat. Vltima

Vltima sylla ba. uerò syllaba quanta sit positione spectatur, ut opifex, murex, diphthongo, ut syluæ, nymphæ, & regula, quæ tam multiplex est, quam sunt uocales diuersæ, & quam consonantes multæ, uocalibus uariè adiunguntur. Nam quæ primam in uocalem finita sunt, corripiuntur, ut arma, Roma, Lucretia: sed ablatiui, & uocatiui à græcis nominibus & primæ coniungationis imperatiui & indeclinabiles partes orationis, & quæ ad numerum pertinent nomina, triginta, quinquaginta, nonaginta ultimam habent syllabam productam. Contra uerò ita, puta, quia, & illa maiorū noīa numerorum ducēta, trecēta, quadringēta, sexcenta, octingenta, quoniam in casus declinantur, & huius generis aduerbia recta transuersa, postrema breui syllaba pronunciantur. Coniunctiones etiam aduerbiaque à pronominibus, poetæ aliquando corripiunt, ut postea, interea, præterea nisi fortasse tum uoluerint esse duas partes orationis. Græca in secundam uocalem Euterpe, Cyrce, Calliope, pronomina Me, Te, Se, imperatiui secundæ coniungationis, Exhibe, Moue, Doce, & quintæ declinationis ablatiui. Spe, Die, Macie, & ablatiuus huius nominis fames, & græca à nominatiuis in Es Anchise, Laerte, Perse: itē ferè, fermè, præpositiones quoque E, De, Se, & aduerbia ab adiectiuis nominibus Pulchrè, Doctè, exceptis Bene, & Male, sunt longa. Reliqua uerò seu nomina, seu uerba, seu coniunctiones, seu

casus,seu partes denique orationis quæcunque,ut Marce,Petre,Cubile,Mille,Scribe,Scribite,Legere,Legisse,Penè, Rite, Impune, & quicquid est nostro in sermone finitum in secundam uocalem corripitur. Ne,si interrogandi est aduerbium breui constat syllaba, ut;

Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta.

Sin uetandi, longa, ut;

Ne pete connubijs natam sociare latinis.

In tertiam uerò latina quę uel desinunt,uel cadunt, longa sunt omnia,præter Mihi,Tibi,Sibi,Ibi,Vbi,nisi, & Quasi,quæ tum corripere,tum producere,ut in uersu commodum est,licebit. Datiuos autem & uocatiuos græcorum corripimus,ut Amarylli, Phylli, Daphni, Amaryllidi, Phyllidi, Daphnidi,ut;

Mirabar quid mœsta Deos Amarylli uocares.

Quæ in quartam finita sunt,Cato, Virgo,Carthago, Lentulo,& primæ uerborum personæ indicatiui modi,Scribo,Lego,item Scribendo,Legendo, & græca mulierum nomina Sappho, Calypso, & ille Atticorum genitiuus;

In foribus letum Androgeo,

Et ò uocandi aduerbium, & siqua sunt alia, uel interiectionum, uel præpositionum,semper longa sunt. Aiunt etiam sero, ergo,profectò,nunc breuia esse,nunc longa,id quod ego ueniæ locum habere puto magis quam præcepti. Nam præter Modo, Cito, Duo, Illico, Scio, Nescio, & quæ sunt cum his composita uelim omnia produci, suadeo, tamen hæc obseruari in poetis, Virgilii in hoc modestiam adamari, & sobriam Horatij libertatem satis putari, nec sibi amplius quenquam arrogare. Nam primas quoque uerborum personas indicantis modi corripere aliquando, non ualde permitterem, nisi aliis quidem, sed Horatio potissimum auctori permittendum esset. Quæ terminantur ultima uocali tam latina quam græca sine exceptione ulla producemus. Nimis enim uetus obsoletumque arbitror quod aiunt casum esse aliquem declinationis quartæ breui hac syllaba terminatum. Nam quod Valerius Probus uersum affert ex M.Tullii Arato,

At propter leuum genu Nixi parte locatus,

Non ualde magnum argumentum putaui. Habebat enim apud ueteres hoc nomen genu,quintam in fine semiuocalem,ut non tã genu,quam genus diceretur,quod præter exempla uetustatis M. Tullius etiam priscè declinandi illum in Poemate morem sequitur, ut eiusdem in parte operis quæ etiam nunc integra ęst.

Iam dexterum genus, & decoratam lumine furam
Erigit ille vagans.

Illam porrò semiuocalem, ex breui ultima syllaba auferre antiqui moris fuit, ut;

Versibu, quos olim fauni, uatesque canebant.

Quæ uero integra sunt, hanc postremam syllabam corripere meo iudicio non debent. Nec audiendi sunt, ne ueteres quidem grammatici, docti homines, qui hanc syllabam, aut ab aliis, aut à M. Tullio correptam in Arato fuisse dicunt, posseque nos illorum exemplo fretos corripere quùm uolumus:

Non oportere abuti diligentia & nimis curiosũ esse.

Vt enim concedatur id quod aiunt ab illis factũ fuisse, non placet mihi tamen abuti diligentia, & cũ labore ex antiquorũ libris ea inuestigare, quæ ne ipsa quidē antiquitas uisa est multum probauisse. Nec dubia esse uolo, aut raro in usu quæ alijs ad discendum proponuntur, sed certa, communia, utilia, à plurimis ac doctissimis usitata. Itaq; nos, tantum à bonis poetis, ijs quorum semper magna fuit auctoritas, non quædam obscura si qua in ijs forent, sed frequentiora, illustriora, & rationi magis cō sentanea, (quod ad syllabas attinet) imitemur.

Postremis de syllabis longiuscula disputatio.

Sed venio ad cōsonantes postremas, quarum se mihi offert ratio spinosior, quam ut eleganter ac splendidè queat explicari. Placet igitur ordiri à semiuocalibus, mox ueniam ordine ad mutas. Itaque prima uocalium sequente semiuocali prima, aut longa crescunt ante postremam, syllaba, ut ceruical, tribunal, aut breui, ut Annibal, Asdrubal, Micipsal, de quibus ineptum est amplius dicere, semel enim uolo esse constitutum, quæ huiusmodi sunt, naturam sequi illarum unde nascũtur, & uicissim ex illis, has etiam posse iudicari. Quamobrem ratio erit eadem si hæc litera, post secundam succedat, uel tertiam, uel cæteras uocales, ut fel, & mel, quæ quum fellis & mellis habeant in obliquis, argumento est eam syllabam in rectis etiam produci debere. Sunt in his peregrinarum quoque nomina linguarum ut Rachel, Babel, Bethel, quæ quùm sint apud græcos ραχὴλ, βαβὴλ, βεθὴλ, nos de tēpore syllabarum suspensos tenere non possunt. Semel uerò, aduerbium alia ratio est cur breui postrema syllaba dicatur. Tertiam uocalem hæc eadem sequitur ut in his, Vigil, Mugil, Tanaquil quæ ex cæteris casibus cognoscuntur, Nihil, duabus est syllabis correptis, & ex his conflatum, Nil, una tantum longa. Quartã etiam sequitur & postremam ut sol, consul, exul, unde sunt exulis, consulis, solis, inde breues hinc longæ syllabæ, ut;

Solis filia lucos

At,ſimul,non eadem ex cauſa,tamen corripiendum fuit. De ſemiuocali ſecunda ſi uocalem ſequitur in uerſu, nihil dicere neceſſe eſt. Semper enim quæcunq; uocalis antecedat, aut ſequitur alterius uerbi uocalis, & omnino amittitur, ut;

Littora multum ille.

Niſi ſi aliquid eſſe uolumus, quod apud Lucretium ſic legitur,

Corporum augebit numerum ſummaq; ſequetur

Aut ſequitur conſonans & ſyllabam facit poſitione longam, ut;

Infandum Regina iubes

Hanc ipſam primam tertia ſemiuocalis inſequuta, efficit longam ſi ex eo genere ſit quod iam ſæpe dixi, ut cæteris in caſibus lõga abundet ea quæ antecedit ultimam, ut Pan, Titan, Pæan. Latina autem an forſan, Forſitan, & ſi qua ſunt alia huiuſmodi breuiter omnia pronunciamus. In ſecundam uerò ex uocalibus illo modo exeuntia Nomen, Omen, Carmen, Inguen, alia ſunt omnino quam ſplen, lien, ſyren, hæc longis abundant ſyllabis, quùm declinantur, illa breuibus. In, præpoſitio correptè, ſin, & quin productè dicimus. Hæc ſemiuocalis tertia apud nos, quartam uocalem poſtremis in ſyllabis, non ſequitur niſi uno in aduerbio negandi. Non nunquàm Solon, Ariſton, Corydon, & græca ſimilia his quàm plurima ex ratione græci ſermonis iudicanda ſint, libro quarto mihi reſeruaui uti dicerem, de his quod uiſum erit. Eadem hac de conſonante & poſtrema uocalli, non eſt quod ſcribere debeamus. Nihil enim habet latinitas, illo modo quod eſſe terminatum recorder. Quod ſi illius formæ ſint uoces, ut Cæſar & Iubar, diuerſa in his ratio eſt. Hæc duo enim breuibus ultimis dicuntur, quod ex his fiat Cæſaris & Iubaris. Quæ uero ſingulis conſtant ſyllabis longa ſunt, ut;

Nar, Lar, Var, Far, Par, ut

Sulfurea Nar albus aqua:

Illud ratum ſemper in his eſt, ut quarta ſemiuocalis in fine uerborum, uel præpoſitionum, uel aduerbiorum, quæcunque antecedant uocales, eas effici breues, tametſi declinando ſyllabæ ex ijs naſcantur longæ ut miror, mirabar, mirarer, nec de aduerbijs dubium eſſe poteſt, uel præpoſitionibus, immaniter, leniter, inter, propter: Nam ſecunda etiam uocalis poſt quartam ex ijſdem ſemiuocalibus quacunque in declinatione, uel parte orationis corripienda eſt, ut mulier, tener, liber: producenda autem græca illius generis plurima ex longarum uo-

calium natura, character, aer, crater, æther.

Tertia uero ante illam, quæ dicta est consonantem, breuis est. Nec multa sunt in latina lingua formæ illius nomina, præterquam uir, & quæ hinc fiunt, ut duumuir, treuir, triumuir, septemuir, decemuir, duodecimuir, quindecimuir, uigintiuir, quinquagintauir, centumuir. Quarta itidem breuis ut sponsor, auctor, labor, splendor, calor, quamuis abundent alijs in casibus longa syllaba quæ antecedit ultimam, sponsoris, auctoris, accusatoris, laboris, splendoris, caloris. Sunt alia ex his quæ penultimas corripiunt in obliquis, arbor, marmor, æquor, memor, & propria græcorum, Hestor, Hector, Castor: omnia tamen hæc nisi cor, syllabas recti corripiunt postremas. Quinta etiam ut superiora, Augur, Astur, Ebur, Magudur, Tibur, Anxur, iecur, fœmur, turtur, uno excepto syllabæ unius fur, quod in casibus omnibus hanc syllabam producit. Producitur etiam quicquid est uerborum eiusmodi uoce terminatum, bonitas, pietas, firmitas, seu nomina illa sint, seu partes orationis aliæ, seu personæ, seu casus, nec opus est rem exemplis confirmare. Eadem præceptio in plurimis græcorum esse potest, ut Aeneas Hiarbas, nisi quod ab hac ratione discessere, uel nominandi casus ij uel accusandi qui ab illis in tertiam nostram declinandi formam uenerunt: suntq; in his lampas, Thoas, Pallas, ut;

Proximos illi tamen occupauit
Pallas honores.

&

Super Garamantas, & Indos.

In his tamen ac cæteris omnibus græcam rationem atque usum intuebimur. Quinta semiuocalium, sequens uocalem secundam diuersa præceptione cognoscitur. Crescentia enim longa syllaba in obliquis, producuntur ut hæres, merces, quies. Corripimus autem his contraria, miles, pedes, hospes, præses. Nam faciunt illa hæredis, mercedis, quietis, hæc uero militis, pedicis, hospitis, præsidis. Paries tamen, fides, spes, res, teres, abies, aries, ceres, & paucissima quæ docebit usus poetarum, contra ac superiora longas habent postremas. Nec admonitionis indiget exeuntes in hanc syllabam tertiæ declinationis nominandi, uocandi, accusandiue casus produci oportere ut ignes, lapides, inermes. Corripimus à uerbo quod uocant substantiuum cognatisque illius uenientia, ut;

Qui

Quisquis es armatus
&
Huc ades ô Galatea
&
Nate Dea potes hoc sub casu ducere somnos?
Secunda persona Es à uerbo edendi, ut ab his differat longa est Penes, corripit ultimam, ut;
Quem penes arbitrium est & ius & norma loquendi.
In uerbis autem cæteris uidendum est an longa syllaba crescant, ut clames, dices, faceres: hæc produci ex eo cognoscimus quod hinc fiat clamemus, dicemus, faceremus, quanquam sit rectius (ut iam dixi) inferiora uerba ex ratione superiorum iudicare Græca primę declinationis ut Anchises, Laertes & tertiæ ut Socrates Demosthenes producuntur, sed quintæ declinationis illorum, ex natura (quod sępe iam dixi uocalium) corripimus, ut;
Nymphæ noster amor libethrides
&
Naiades, indigno quum Gallus amore periret
Vbi autem cõsonans hæc tertiam sequitur postremis in syllabis uocalem, si tertiæ declinationis, nominandi uel gignendi casus erunt illos correptè dicemus, ut suauis, mitis, lapis, ignis, Veneris, cineris, carbonis: contra si longa abundent syllaba in obliquis, ut lis & samnis, litis & samnitis, & si qua extent alia id genus. Hanc ipsam pronunciandi rationem sequuntur, dandi & auferendi casus primæ declinationis, & secundæ numeri multitudinis, ut nautis & Musis. Verba quibus in declinando accedere alia syllaba nõ potest, breues habent ultimas ut oratis, quæreretis, uenissetis; quibus potest, uidendum, longane accedat, ut audis, uenis, adsis, unde sunt auditis, uenitis, adsitis, an correpta pergis, contemnis, dicis. Hinc enim breuia sunt à breuibus, illinc longa à longis. Queis etiam & uis, tam nomen quam uerbum, & mauis & quamuis, & accusatiuus in secundam & tertiam uocalem, nemo est qui nesciat produci oportere. Breuia sunt Cis, Magis, Fortasis, Itemque mis, tis, sis, tametsi hodie nullus iam sit illorum usus. Secunda persona in præterito subiũctiui breuis est, in futuro autem longa: illius igitur quæ syllabam antecedit ultimam in numero multitudinis correpta est, huius uerò (quemadmodum supra dictum est) longa nisi alterum capiamus pro altero, uel dari hic placeat aliquid auctoritati poetarum. In quartam cadentia uocalem, cui hæc ipsa qua de agimus succedit

consonans producuntur ut populos, Deos, armatos, & Græca Minos, Heros, Androgeos contra atque illi genitiui, Paridos, Paphnidos, Pallados, & nominandi casus Delos, Charos, Paphos, Tenedos, aliud quam in prioribus postulante hic uocalium natura. Ex latinis etiam corripiuntur os pro osse, & si qua sunt augescentia in correptas proximas à postremis ut impos & compos. Deniq; breuia sunt quæ illam in uocem desinũt quorumcumque sint generũ; filius, corpus, intus, legimus, oramus. Græca producimus omnia, uel genitiuos Calypsûs, Sapphôs, Didûs, uel rectos Oedipûs, Melampûs. Nostra quibus accedente syllaba declinando sunt longa, etiam sine ea syllaba producimus, ut sus, mus, thus, plus, salus, palus, tellus, uirtus, seruitus, iuuentus, senectus. Nec miremur hinc excepta esse neutra omnia comparatiuorum fortius, diligentius; præstabilius. In quarta declinatione præter nominandi casum & uocandi quicquid in hanc syllabam cadit producitur, ut;

Induerat Cyrce in vultus ac terga ferarum

Ex ijs tamen, quorum superant cæteri casus una syllaba nominatiuum, palus interdum corripit postremam, ut;

Regis opus sterilisque diu palus aptaque remis

Contra Virgilius

Fata obstant tristique palus innabilis unda

Cætera sunt semper longa, ut;

Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat

Illa etiam græca nomina Hydrûs, Hiericûs, Hemaûs, Opûs, Cerasûs quemadmodum illa superiora hominum propria Oepidûs, Melampûs longas habere syllabas postremas ratione sermonis græci rectissimè admonemur. Duæ adhuc supersunt literæ semiuocales quarum septima nullum uerbum claudit, sexta uerò, consonans duplex, fieri non potest quin syllabam reddat longam, ut uox, pax, felix. Transeo igitur ad mutas, è quibus quarta, quinta, sexta, septima, nũquam in fine uerborum locatur, prima uerò, tertia, & postrema, per naturam, aliud esse quam breues, non possunt: nisi uerum est illo in uersu;

Omnis humo fumat Neptunia Troia

In uerbo fumat, esse συγκοπὴν pro fumauit, ut etiam necessario produci syllaba secunda debuisset. Sola igitur superest secunda quę in fine uerborum ferè producitur, ut hic, hæc, isthuc, dic, fac, sic, sed hic pronomen modo longum est modo breue, ut;

Hic ait & nostris illuserit aduena regnis

Alibi

Alibi contra idem Virgilius;

Solus hic inflexit sensus.

Sequitur iam, ut communibus de syllabis dicendum sit. Vocalis quę natura breuis est, sequente muta, & liquida eodem in uerbo, fit communis. Nam si muta & liquida, in principio sint uerbi sequentis, antecedens in superiore uerbo uocalis, corripienda est, ut;

Fudit equum magno tellus percussa tridenti.
Sustinet, ac natæ, Turniq; canit Hymenæos:

Vel dum correptam uocalem, duæ sequentis uerbi excipiunt consonantes, aut una duplex, ut;

Iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos: &;
Lappæq;, tribulique, interque nitentia cultá.

Vel quum correpta uocalis, in unam desinit consonantem, & initium est pedis, ut;

Omnia uincit amor, & nos cedamus amori.

Vel quum uocalem sequitur alterius uerbi consonans, ut;

Liminaque, laurusq; Dei, & Poeta idem;
Dona dehinc auro grauia, sectoque elephanto,

Vel quum simplex uocalis diphthongum sequitur, ut;

Insulæ Ionio in magno.

Vel quum uocalis, longam uocalem sequitur, ut,

Et longum, formose uale, uale inquit Iola: &;
Clamassent, ut littus Hyla, Hyla omne sonaret.

Vel quum diphthongum sequitur uocalis producta, ut;

Ardea, Crustumeniq;, & turrigeræ Antennæ.

Alij siqui adhuc sunt modi communium syllabarum, eos, ut ne falso poetas accusemus, & quum ipsi uersum pangimus ancipiti sollicitudine liberemur, arbitror esse cognoscendos.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. II.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

BARBARORVM hominum falsas de latinitate sententias refellit. Latinam linguam hodie latius patere, & magis nostrã, magisq; necessariam esse quam ipsis quõdam Romanis fuisset, ostendit. Hinc ordine post syllabas, & syllabarum tempora quæ superiore libro tractata sunt, hoc loco primum de accentibus, Aldi senioris, Aelij Donati, Sergij, Prisciani, & ueterum doctorum hominum sententia, latinorum uel græcorum defenditur. M. Fabij Quintiliani duo ea de re contra indoctum nescio quem, loci explicantur. Nam quùm postremis in syllabis negaretur omnino accentus esse oportere, idque ipsum primo libro et duodecimo negare Quintilianus uideretur multis uerbis auctor probat illam esse Quintiliani sententiam nec posse nec debere, nec denique à doctissimo uiro huiusmodi cogitatum aliquid unquam fuisse. Ad locum uero duodecimi libri facilis reputatio atque in promptu fuit. Nam de suauitate sermonis quum eo loco disputetur, & doctissimè quidem sed fortasse non nulla cum iniquitate animi, græcum (ut solet) anteponat latino, inter plurima, illud ei uisum est ad rem aliquid afferre momenti, quod accentibus in fine syllabarum apud græcos, uarietas fiat maior. Porro autem Quintilianus hanc ex uarietate suauitatem fieri potuisse intelligit non paucissimis ex uerbis, quæ apud nos acutè, grauiter. aut inflexè dicuntur sed tanta omnino quanta apud græcos est eorum quæ ὀξύτονα illi uocant infinitate uerborum. Neque ignorabat homo doctissimus, neque illi negare in mentem uenisset paucissimis de uerbis quæ dicta sunt, unde suauitas ulla ex uarietate non fiat orationis. Quum tota de ratione syllabarum satis usque ad eum locum disseruerit, grammaticæ tertiam partem idest dictionem, quæque dictioni adiuncta sunt, etymologiam, & analogiam, ex M. Varronis, & antiquorum sententia persequitur.

Ortho-

Orthographiam uerò, ex ratione, usu, suauitate pronunciandi monumentorum ueterum auctoritate, maximo ac uerissimo iudicio pulcherrime temperauit.

SVPERIORE Libro, Marcelle frater, quæ sunt prima sermonis elementa, literas, syllabas, earumq; naturas, aspirationes, ac tempora satis uidemur esse persequuti. Nunc, tractare dum pergo cætera, quæ huius erant loci, fiunt quasi obuiam, quos iam à principio fore molestos mihi, & huic labori meo aduersarios cognoueram, homines, qui disputent, uel nullum esse amplius hoc studium, uel non ita magnam, in eo consumi operam oportere. Ego uerò, frater, ut, quanto sint latinæ literæ hominibus doctis ornamento, uel disciplinis omnibus, quantum afferant adiumenti, ac luminis, taceam, illud scio esse maximum ex rebus humanis omnibus, quod nullæ artes, nulla scientia, nulla iura, aùt leges, ac nè communio quidem ipsa religionis constare sine his ulla posset. An hæc omnia cum cæteris nationibus communia esse non oportet, & singulæ gentes propria quædam habebunt in doctrinis, in legibus, & in religione instituta, & morem sacrorum arcanum, à suis tantum populis intellectum? Nouámne hanc, Italiæ nationes exteræ barbariem, omnes complectentur, an Italis hominibus omnium gentium linguas putamus esse discendas? Non cogitant enim ignari homines, si latinitas auferri posset, quæ sit necesse est sempiterna, uel hunc infinitum laborem esse subeundum, uel religionem, & res omnes quæ literis continentur, societatemq; sacrorum & generis humani, & illam necessario ex Italia amittēdam esse linguam, cuius gratia latinam, idest uitam ac lumen de rebus humanis omnibus tollere conantur. Quanta est hæc hominum temeritas, qui non hanc auferre solùm, deq; humanæ naturæ terminis eijci posse & oportere clamitant, sed huius loco suam fore credunt, aut esse iam gloriantur? Numera, quæso te, si potes, quot uno, uel paucissimis in uerbis, dicta insanè significata impudenter. Barbariem conferunt cum splendore latinitatis: suam cum Romanorum eloquentia: suas cantiunculas & amores, cum literis omnibus, humanaq; & diuina sapientia: hæc tempora cum illis, quibus facile Romani aut græci in

uacua uenire potuerunt: desperationem & res maximè omnium afflictas cum felicissima fortuna & rebus florentissimis: summam seruitutem cum summo imperio: singularem turpitudinem cum infinita gloria: omnium generum calamitates cum gloriosissimis toto de orbe terrarum & creberrimis triumphis. O stultissimã sermonis audaciam, & animi dementiam singularem. Nõ modò enim fatuè hoc iactatum est, quod lingua nulla est illorum, quę cum latina conferri aut linguæ numero duci possit, nec ulla scripta quibus non carere possimus, uerùm, si hæc illis essent paria cum Romanis, immo adeo si Athenienses etiam copia scriptorum, & multitudine doctissimorum hominum uincerent, insaniæ tamen esset sperare, illam se barbariem sermonis uel unum pedem extra fines Italię proferre. Nam duo sunt (id quod nostrorum, & Atheniensium exemplo cognouimus) non dico maxima, sed sola, quibus lingua ad nationes exteras aliqua afferri queat. Vnum imperij maiestas atque amplitudo, exercitus uictores, multa in locis præsidia, frequentes coloniæ, celebritas iudiciorum, atq; legum, ut prope à nostris hominibus habitari gentium aliarum urbes ac regna uideantur. Alterum est, ne quod genus aliud sermonis antiquissimas in ciuitatibus illarum, altissimasq; in patrio solo radices egerit, quæ inde euelli non possint, uel non debeant. Quid.n. obfuit in Græcia, obsecro te, uel Athenis grę cæ linguæ, imperium Romanorum? Crede mihi, si usq; ad hanc memoriam, & infinitis postea sæculis manere id imperium atq; opes illorum tantæ potuissent, sermonis Attici splendorem ij in omne tempus conseruassent. Ipsa uero Græcia, quæ, tot bellis afflicta, deniq; libertatem sibi auferri passa est, deleri millies, quam patrij sermonis usu priuari, se tulisset. Tu ergo tanta insania, quantam nemo ullo in homine unquam uidit, qui tuam barbariem, tuos amatorios cantus, atq; ineptias, Atheniensium & Romanorum gloriæ anteponendam credis, illud cogitato, ne Gallos quidem, aut Hispanos, aut nationes Europæ cæteras expertes esse istius uel cupiditatis, uel sensus, uel stultitiæ tuæ, ut suam linguam putent cæteris omnibus esse præstantiorem: & aliquando fore tempus, quum tu, pulsa ex terris omnibus barbarie tua, istos meretricios cãtus, & quæ apud indoctos & in lupanaribus & in tonstrinis leguntur sermone suo (quod omen Deus auertat) scribere cogaris. Vtinam absis longissimè ab hoc metu: utinam ad pristinas etiam opes atque imperij dignitatem aliquando uel minimam illius partem redire possemus, nec perpetuis obruta ruinis Italia premamur: sed præsente fortuna atque statu

tu rerum si futuri semper simus, iam nullus isti linguæ honos habebitur unquam, nisi intra angustissimos fines, à rudibus literarum, à scortorum gregibus, à fæce & ignauia hominum, à Trasonibus, qui se, à latinis contempti, à uobis laudari gloriantur. Quod si intra alpes tantum & mare legi uis, nec res nostræ uidentur tibi unquam fore meliores, & linguam tamen istam his terminis inclusam, aliis gentibus inauditam, à doctis hominibus irrisam, ad scientias & res grauissimas à literatis non adhibitam à sacris rebus usque ad omne futurum tempus exclusam, à domestica tantum stultitia, & in sinu magni æstimatam, Linguæ nomine dignam putas: nę tu abes longissimè à sensu, & rectissimè factis Romanorum, & Atheniensium, quibus te parem, uel (si diis placet) superiorem esse arbitraris. Quid enim tanto spiritu in re omnium perditissima exultas? Nihil est, quod te insolenter iactare possis. Adhuc tibi debellandus est orbis terrarum, neque solum id efficiendum, ut ab aliis gentibus ista nouitas linguæ recipiatur, sed latinitas etiam ut relinquatur. Quid enim putas istam fore linguam, uel hinc ad uiginti millia annorum florente (ut scientiarum & religionis communicandæ causa floreat necesse est) lingua uetustiore, quæ diuinis rebus consecrata est? Hanc enim ut summo loco Romani collocarent, Volscam, Sabinam, Hetruscam aliasque gentium aliarum linguas omnino sustulerunt. Age tu, aufer Latinam ex Europa, aufer ex Italia, infer bellum nationibus, impetu & clamore legionum ista uoce & oratione comminantium, aureis imple atque mentes nationum, Nunquam enim tonitrua sunt illis audita maiora, quam uoces Romanorum, quibus ad Latinè loquendum assueuerunt. Quapropter expecta etiam tu illa tempora, quibus tanto imperio efficias eadem, quæ Romani fecerunt: nos interim fruamur hoc cœlesti dono, quod tum suis, tum nostris, tum legum, & mysteriorum, atque externarum gentium plurimis ac firmissimis præsidijs munitum conuelli unquam, aut nobis eripi de manibus non poterit. Adest enim illa manus fortissima Gallorum, & robur maximarum urbium, atque hominum Hispanorum, & Germaniæ etiam, & fidelissima Britanniæ, totiusque Europæ auxilia ad ultimos Pannoniæ, Sarmatiæ, paludis Meoticæ, Ponti, borealis Oceani, atque Atlantici fines, quæ nobis hanc partem Romani imperij in omne tempus tuebuntur. Nunc illud mihi respondeas uolo, quam longum tempus concedi postules tibi,

quo

quo tuam barbariem eo loci uideas quo latinam linguam? Si mille annos esse satis arbitrabere, mecum ridebunt omnes homines: sin quinque millia, per me quidem uel futuram omnem temporis æternitatem dabo. Nihil enim (ad te ut redeam, frater) aliud maius isti poterunt quam insanire. Cantent suos amores, placeant sibi, & multitudini, & suis æqualibus, adulentur ignaris literarum principibus, tractent philosophiam, disciplinasque cæteras, obscuri semper, atque in tenebris iaceant necesse est, & latinitas ex ipsis penè dixerim hortis cæli, in quibus tam altas radices egit, donec homines, donec humanæ diuinæque leges erũt, euelli non posiit. An uero aliquid magnificentius de illa, quam par est, cuiquam dicere uidebor, quæ diuinis legibus, communicatione sacrorum, & ipsa religione consecrata est, & quùm sola esse potuerit communis plurimarum gentium, consecrari sola debuit? Iactent mihi nunc illa, uel non esse amplius nostram, uel à paucissimis intelligi, uel rectè à nemine pronunciari, uel esse iam rebus humanis omnibus defunctam, uel studium illius obesse literis ac doctrinis, uel damnum hoc à nobis in Italia nutriri, uel scribi omnia sermone vulgi, ac multitudinis oportere: quod si fiat, quamplurimos in sua lingua Aristoteles, Platones, ac Theophrastos fore. Illa uero nũc magis quam incolumi Romanorum imperio nostra est, & omnium gentium, & religionis, & rerum diuinarum omnium, & nouis quotidie, excellentissimisq; disertorum hominum tota ex Europa scriptis illustratur, & omni ex orbe terrarum docti homines, quamplurimi latinè, multo autem plures græcè, idest aliena & communiore lingua scripserunt. Accidit autem latinitati longè fœlicissimum illud atq; pulcherrimum, quod quum tot iam seculis nihil mali non uiderit Italia & orbis terrarum, nihil sceleris non perpessa religio sit nulla non fęditas iniusta sit Romanæ linguæ hac ipsa ætate nostra, his rebus diuina ope adiutis inspetata quædam atq; infinita bona accesserunt. Nec dico in Europa doctos esse innumerabiles qui ueterem latinæ eloquentiæ splendorem atq; omnẽ uim facillimè sunt consequuti, & restitutã esse uiam qua vulgo id etiam pueri consequuntur, sed quod longè pulchrius est atq; diuinius religione quoq; iam ad ultimos aurorę terminos inuecta, nouas latinitati etiam accessiones esse factas, nouas quamplurimis in regnis, Indiæ Aethiopię, & latissimis in regionibus Asiæ sedes esse constitutas. Nunquam Romani tantum imperio efficere potuissent, quantum religio per paucos & sanctissimos homines illos potuit, qui nomen

Latini sermonis noua felicitas.

nomen sibi aptissimum ex Iesu nomine fecerunt, ut à Gaditano freto per meridiem, & nauigationes infinitas Oceani ad Auream Chersonensum, terrasque Orientis extimas hoc splendidissimum nostri sermonis lumen collocaret. Caue enim putes frater non cum religione hanc linguam sempiternam fore cui sic adiuncta affixaq; est ut ab ea propter ius Pontificium, & externis cum gentibus communicationem sacrorum, diuelli nō possit. Itaq; nuper quum ad regiones Indiæ extremas simul cum religione penetrauerit non ex ganeis atq; tonstrinis, (ut isti nebulones de sua lingua gloriantur) sed ex mille sanctissimis templis latinas Dei ac Diuorum laudationes, latinas Christi leges & iura omnia, latinam de sacris ipsaq; de religione tota disciplinam Indi quoque nobiscum, Aethiopes, & ultra Gangem populi donec erit humanum genus prædicabunt. Sed prouehor longius istorum insulsitate, & insolentia prouocatus. Neque tamen ad me solum, uel ad paucos pertinet hic dolor, uel confutatio, irrisioq; stultissimi erroris. Itaq; uir ætate nostra omnium doctissimus Lazarus Bonamicus, & summa eloquentia summoque ingenio Romulus Amasæus, à quo præceptore hoc arripui, si quid est in me spiritus, aut literarum, luculentissimis olim orationibus causam latinitatis defenderunt. Paulus deinde Manutius, is, quem iure optimo elegantia, & suauitate orationis ut Romanum quendam hoc tempore Theophrastum omnes homines admirãtur, una quadam in epistola rationes istorum, quibus moueri se aiunt ad Latinitatem oppugnandam, omnes dissoluit. Carolus uero Sigonius, literis omnibus ornatus, quo cum mihi amicitia non minor, quam ipso cum Manutio, nuper esse cœpit, quasi istorum uocibus iam re in dubium uocata, de usu latinæ linguæ retinendo Venetijs orationem habuit. Vides ergo grauissimam esse causam cur sæpius istos mihi refellendos putem, nec ea uoluerim occultari, quæ sunt à me diu ante cum Crotta iisdem de rebus & stultitia multorum Romæ disputata. Nunc uenio, ut, quæ mihi ex ratione ordinis, de accentibus, etymologia, analogia, orthographia proposita sunt, hoc libro exponam. Treis igitur doctis hominibus placuit esse eos, qui propriè accentus dicuntur, Acutum, Grauem, Circumflexum. Sua loca singulis ita assignantur. Verbum uel unius, uel duarum, uel trium est syllabarum. In uerbis enim longioribus, quæ syllabæ hunc numerum excedunt, ijs syllabis accentuum nulla ratio moderabitur. Quare sciamus debere eos, tantū in ultima syllaba uel secūda, uel tertia ab ultima uersari. Quo igitur in uerbo una tantū sylla-

Post literas et literis adiuncta, syllabas tractauit, nunc accentus & cetera syllabis adiūcta aggreditur.

ba

ba est,ea necesse est aut longa sit,aut breuis.Si per naturam lõga sit, ea erit circumflexa,ut lis,flôs,rês, sin positione,illam acute proferemus,ut píx,dúx,néx: quasi breuis fuerit,eodem accentu,quo positio ne longa pronuncianda erit,ut uír,íd,ſtát. Ex duabus uno in uerbo syllabis,aut utraq; longa est,ut auras,aut breuis,ut pater,aut breuis sequente longa ut iners, aut longa sequente breui ut lumen. Rursus aut positione longę sunt,ut uertex,aut natura,ut musæ,aut quæ antecedit,natura,quæ sequitur,positione longa erit, ut murex,aut cõtra,ut noxas. Omniũ igitur facilis ratio est. Sola.n.penultima, quæ naturaliter longa est sequente breui,accẽtu erit circumflexo,ut mâter. Nec aliquid refert,utrũ sequens duas in consonanteis cadat,modo per naturam sit breuis. Nã quod murex uideatur positione producere secundã,naturaliter tamẽ quum ea sit breuis,circũflexus accentus erit in priore. Semel.n.constituere oportet quæ syllaba positione longa sit,eã hac in ratione accentus,loco breuis ducendã esse, id quod illi inest à natura. Quo in uerbo tres aut quamuis multę sint syllabæ,tãtum postremarum,(ut dixi)trium ratio habetur. Hæ, quemadmodum superiores,aut corripiuntur oẽs,ut anima,aut producuntur,ut uirtutes,aut primam longam duæ sequuntur breues,ut carmina,aut breues duas longa,ut Cúrios,aut unam lõgam circumstant utrinq; breues,ut pruîna,aut unam breuem longæ, ut tábulas, aut breuem duę sequuntur longæ,ut Coríntho, aut longas, breuis, ut Orâtor. Diuisiones alias nõ patitur natura,neq; plures,neq; pauciores. Hinc ergo pedes necessario extiterunt octo, de quibus infra à nobis dicetur,Tribrachus,Molossus, Dactylus,Anapestus,Amphibrachus,Amphimacrus,Bacchius,Palimbacchius.Aperta in his quoque ratio est cognoscendi pronunciandiq; syllabas. Quoties.n.proximæ ante postremas fuerint breues,ut in Tribracho,Dactylo,Anapæsto,Amphimacro,tertiam ab ultima acuto accentu pronunciabimus, ut Hélena, Líttora, Sócrates, flúuios. Sin ea syllaba erit longa ut ĩ quatuor est reliquis pedibus,Molosso, Amphibracho, Bacchio, Palimbacchio,accentũ in ipsa habebit Circumflexum,si natura longa est sequente breui,ut arêna,Polydôrus: acutum uerò si positione producatur, aut ultima succedat naturaliter longa,ut facéssunt,Románi. Grauis autem accentus, (ut omittam de eo, quæ necessaria in hoc libro non uidentur) ultimis tantum in syllabis ponetur,ut infra dicemus. Aelio quidem placuit,eius proprium esse locum eiusmodi in uerbis quæ summum penultimis in syllabis accentum habent ut ante summum ponatur grauis, Màrcéllus, Càtúllus, Mètéllus.

Ego uero ſcio, ne fieri quidem poſſe, quin ſummum grauis antecedat, ſed eodem loco ſentiunt aures,& poſtulat uocis natura,grauem,tametſi etiam penultima ſequatur circumflexa,ut cûbile, ſtudiôſus,Rômânus,Pranèſtînus, decûmânus: uſum tamen eius rei, uideo non magni æſtimatum à noſtris, nec ullo loco poſitum à græcis auctoribus. Quamobrem ſi eſſet in more, apud nos, id quod ego uellem, & cum ſuis accentibus latina etiam uerba omnia ſcriberentur, grauem tamen acuto præponere, uel circumflexo, nouum & minimè neceſſarium putarem. De uſu uerò ſcribendi accentus non ualde magna præceptio,Terentij Scauri illa fuit quondam, ut quæ uerba ſint ita ſimilia inter ſe, ut inde naſci poſſet errror, ea ſaltem accentibus, ne fraudarentur, ut; lêgit nunc puer. lêgit heri nuper: áret ille agrum alienum: áret herba in pratis, paret ille conuiuium,

Accẽtus grauis locus ex Aelij ſententia.

&;

Paret amor dictis caræ genitricis

Nunc illud non prætermittam, in calefâcio, tepefâcio, conſuefâcio, & ſimilibus perſonam ſecundam ac tertiam numeri ſingularis, calefâcis calefâcit, tepefâcis, tepefâcit acuto accentu debere in ſyllabis quæ antecedunt ultimas pronunciari. In forma uerò paſſiua ſecundæ ac tertiæ perſonæ ſingularis numeri, erunt in contextu uerborum graues, in fine orationis fiant acutæ, ut calefís,madefís,tepefís, calefít, madefít, tepefít. Nec de numero multitudinis dicere neceſſe eſt, cuius dictum eſt, ſecundas ab ultimis eſſe longas nemoque dubitat eas acuto ſono uocis pronunciandas eſſe, ut calefiunt, madefiunt, tepefiunt: ueruntamen quas iam dixi unitatis perſonas qui nolunt, & certe multi nolunt à communi accentuum ratione diſcedere, ij quando re uera nobis deeſt ueterum auctoritas iudicio etiam uti ſuo poſſunt. Præterea tamen, alijs ad huc modis accidit, ut ſuperior accentuum ratio ſeruari non poſſit. Primum igitur bene præceptum eſt, uerba, quibus media ſyllaba, aut ultima detracta ſit, eodem eſſe accentu, quo erant integra, tametſi contingat breuis, cuiuſmodi fit in uocatiuis, Virgíli, Valéri, Turpíli, acuta ſecunda ab ultima, præter eam, quæ tradita ante à nobis ratio eſt. Item noſtrâs, ueſtrâs, cuiâs, Arpinâs, Aquinâs, Ferentinâs, quæ ſunt innumera huius formæ nomina, antiquiſsimum pronunciandi morem ſeruantia. Erant enim antea noſtrâtis, ueſtrâtis, cuiâtis, Arpinâtis, Aquinâtis, Ferentinâtis, quorum nominum longa ſyllaba quæ antecedit ultimam,

mam, sequente breui, erat circunflexa. Præpositiones graui sunt accentu in postremis, idq; siue unas habeant syllabas, siue plures, ut Pèr tèrram; dè rebus nostris: intra parietes: suis uerò casibus postpositæ, acutè pronunciari debent, ut rebus dé nostris

Transtra pér & remos: &;

His magnum Alcidem contrá stetit.

Eadem ratio est, si quoquo modo transeant in aduerbij naturam, ut;

Anté leues ergo pascentur in æthere cerui.

Circúm uerò præpositio, acutum (ut à nomine differat) accentum habebit in secunda. Græca etiam, & peregrina suis accentibus pronuncianda sunt, id quod ego seruari in ijs dumtaxat uelim, quæ declinationem, casus, scripturam, literasq; omnes de suo sermone ad nos afferunt, ut Amaryllis, Doris, atq; id genus alia, quę tametsi latine declinari possint, Amaryllidis, Amaryllidi, Amaryllidē, nostri tamen poetæ sunt potius græcum declinādi morem sequuti. Nullius igitur, ne literæ quidem mutatio quū fit, non multum uererer equidem hæc nomina græcis quoque accentibus proferre. Sunt quædā græca, semel aut rarò à nostris usitata, nec publicā in loquendi consuetudinem recepta, ut illud Sotêra, Ciceronis in Verrem, (si à nostra ratione differret) ut alia huiusmodi, nō audeat quis à græca ratione discedere. Sunt alia usu quotidiano detrita, semperque in ore omnium, quæ & obliquos habent casus, ad latinitatis normam declinātos, quorum nominatiuus non idem omnino potuit esse, qui græcorum, ut Sócrates, Diógenes, Demósthenes, in quibus nostro more tertiā à postrema acutam dicere magis placet mihi, quam secundam. Qui aliter sentit, illi equidem nō repugno. Me certe illud præterea mouet, quod cæteros casus à nominatiuo, ista uarietate accentus nolim esse discordes. Quocirca (ut mea etiam de consuetudine dicā) grāmáticam, rhetóricam, dialécticam dicere soleo potius quā grāmaticên, rhetoricên, dialecticên, qn̄ hæc etiā græcis accentibus pronunciari uolunt, in quibus certè necesse est à reliqua declinatione, accentibusq; differat ablatiuus: & laudo eos, qui oīa, quoad eius fieri possit, latinè dicere conātur, quēadmodū nostris in uerbis græci plus etiā, quam deceat, oēm latinitatis rationem fugiunt. Illa porrò tota sunt græca Sapphûs, Didûs, Calypsûs, quibus necesse est sæpius utamur. Conijcias tamen ex eo licet, qualia habenda sint, quod Virgilius diligentissime utrunq; uitauit, neue insolenter Didonis, neuę dure Didûs unquā pronūciaret, unaq; se in forma nominatiui continuit.

continuit.Deniq; peregrinitatem censeo,quantum fieri potest,esse fugiendam.Rectè etiam scrutantur, ut, si uer bum postrema syllaba sit graui,& in fine sententiæ ponatur, eadem grauis mutetur in acutam,ut,Moritur in Gallia Quintius,quùm adesset Neuius, & moritur repentinó,Cõtrà.n.quam in circumflexa, fit hoc in ultima graui,seu pluribus uerbum constet syllabis, seu tantum una.Aduerbia, quæ sunt ab adiectiuis nominibus rectè,planè,castè,purè,doctè,plenè,exceptis bène,& màle,syllabam desinunt in grauem.Hoc.n.præter amissas diphthongos discernenda hæc à nominibus fuerunt:cuius differentiæ causa illa etiam sunt mutata,certò,falsò,liquidò,perpetuò,ut illa quoque à pronominibus,eò,illò, aliquò, aliquà, aliâ, eà,Illa præterea.

-Miserûm septena quotannis:&;
Picus equûm domitor: &;
Troas rel'iquias Danaûm,

Et amicûm, & aduersariûm in Terẽtio,& tuorum liberûm in Cicerone, postrema semper syllaba dicuntur circumflexa, non minus, quã superiora, Arpinâs,Aquinâs, Larinâs, Rauennâs. Iudæorũ nomina, uel Syrorum,uel Chaldæorum, aliarumue gentium, nisi quæ latine declinantur,nos quemadmodum Græci faciunt,postrema graui syllaba pronunciamus,ut Assùr,Babèl,Labàn,Raphaèl,Pharès,quæ tamen in fine sententiæ reperta,eadem syllaba acuta,ut latinis de uerbis aliquot iam dixi,omnia proferenda sunt. Atq; hæc ita sint hactenus tradita à nobis,quemadmodum accepimus:quæ siquis non probet,is cogitet,me doctis hominibus, qui ante mille annos fuerunt, minime repugnare debuisse. Nam,quod afferunt Quintiliani locũ, negantis latinam uocem acuto,aut circumflexo tono claudi, & barbare nos loqui existimant,qui cõtra hominis doctissimi, eiusdemq; auctoris grauissimi sententiam etsi non semper,aliquando tamen in genere uerborum facere uideamur, ego primum de nostra barbarie, quando (si diis placet) eo etiam nomine accusamur,tum de Quintiliano ad postremum respondebo. Barbarè nos loqui,aut uerba quędam uitiosè pronunciare dicimur, Ego uero nihil habeo in his libris,ne existimationem quidem ingenij, uel doctrinæ,quod latinitati anteponam.Huic perdiscendæ diu operam nauaui,quantã homines doctissimi tota ex Italia,aut laudare,aut certe non multũ reprehendere potuerunt. Hanc pro uiribus adiuui semper,hanc de barbarorum falsa sentẽtia, & indoctorũ criminationibus uindicare sum conatus.Itaque scire oẽs homines uolo, si quid afferatur noui, quo

Longior disputatio de accẽtu in syllabis postremis, & loci duo Quintiliani male à quibusdã accepti.

Auctoris studium Latinitatis adiuuãdæ.

barbariæ partem aliquam tollere de latinitate possim, id me, uel à mediocriter eruditis, libentissime esse accepturum. Nunc uero non est, quod metuat quisquã, ne ipsi barbarè, aut prçter morem antiquitatis isthæc dicere uideamur. Sunt.n.ex his multa, de quibus nemo dubitet, si illos, una tantum naturalis est uia pronunciandi. Nã genitiuorum illud genus, quod supra ostẽdi, nõ poetis modo, sed oratoribus quoq; usitatum, miserûm, equûm, danaûm, amicûm, aduersariûm, liberûm, semper olim ex necessitate naturę nostri maiores accentu in postremis circumflexo dixerunt. Qui.n.aliter dicere licuisset? Nam siue κατὰ συγκοπὴν syllabę à postremis proximæ his detractę sint, siue (quod magis placet eruditis) ex usu græcorũ apud nos quoque hæc (ut illorũ uerbo utar) συναίρεται, ipsis in postremis circumflexus esse accẽtus debuit, ut in illis, unde nostra hæc ratio nata est, μουσῶν, ἀρετῶν, βορῶν, ἡμερῶν, pro μουσάων, ἀρετάων, βορέων, ἡμεράων. Nostri.n. genitiui nõ dissimiles esse potuerunt, miserôrum, equôrũ, danaôrum, quorum syllabæ postremæ uel quartam de liquidis acceperunt, ut miserorum, equorum, danaôrum, uel duas instar græcorum genitiui in unam syllabas coegerunt, ut miserûm, equûm, Danaûm. Innumerabilia sunt huiusmodi, quorum antiqui extremas inflectere, non opinione, sed ipsa natura cogebantur. Quamobrem res noua in sermonem latinum minime ab ijs introducta est, qui syllabis postremis accentum dederunt. Quod si non συνῃρημένα hæc esse uelis, & συγκοπὴν magis habere contendas, nihil equidem laboro. Vtrunque.n. efficit, quod nobis literatissimi homines tradidere. Sunt igitur, quos ante iam dixi, nominatiui casus, nostrâs, uestrâs, Arpinâs, Larinâs, horũ nemo locum accentus mutare audebit quem postulat natura. Nec ignorat quisquam, nostrâtis, uestrâtis, Arpinâtis, Larinâtis, (ut quondam dicebantur) proximis inflectere à postremis natura longas, quum sequantur breues. Illã uerò quam dixi, integram fuisse quondam in rectis uocem, & cuiâtis, uestrâtisq; dictam esse, de Plauti Penulo cognoscere licebit, ut;

Qui sit, quoiâtis, & unde sit.

His correptis duarum detractione literarum, accentus manere debuit idem omnino, qui prius erat integris. Non igitur à nobis inuentam, sed antiquissimam, & à maioribus in usu habitam, ipsaq; à natura profectam necesse est eam rationem confiteri qua in uerborum generibus quibusdam syllabas postremas uel acuta, uel circumflexa uoce, uel graui dicimus. Mitto illa dicere, quæ doctissimi quondam illo in Virgilij loco, alijsque eiusmodi censuerunt,

O.nnis

Omnis homo fumât Neptunia Troia.

Quod si tamen parui hæc momenti existimet quisquam, nec ualde magnos esse auctores, unde prolata sint, ego primum naturæ malo hæc esse, quam auctoritatis, deinde, si auctoritate niti uelim, ea est eiusmodi, uel antiquorum, uel recentium doctissimorum hominum, quam disputando, non ridendo refelli conueniat, neque ad me reprehensio hæc pertinere debeat, donec probatum sit, illis credi non oportere: nec tam arrogans esse quisquam debet, ut contra Prisciani, minimè indocti hominis, sententiam sibi non ex ratione saltem existimet esse pugnandum. Hic enim (ut alios taceam, magnos auctores) totis in duo de uiginti, & alijs etiam de grammatica libris admonet sæpissimè ijs de uerbis, quæ accentum habent in postremis. Quamobrem cogitent isti, quota quæque pars mea esse debeat huiusce reprehensionis. Tota enim hac de re uiderint potius literati omnes. Prisciani uero librorum nulla pars uitio carebit, si nunquam esse debet accentus in fine syllabarum. Hic enim ut cætera non dicam, præpositiones etiam, quoties in aduerbia mutantur, acutas ait esse oportere, qua in re, & Marium Victorinum & antiquos omnes habuit auctores. Et cum cæteris igitur magnam, & cum illo satis accuratam disputationem esse oportebat. Aiunt mihi, de eiusmodi forma nomina, Priuernâs, Casinâs, Rauennâs, & genitiuis, talentûm, sestertiûm, nihil se esse à Quintiliano admonitos inflexa uoce in postremis dici conuenire. Quasi uerò is auctor sibi omnia subtilissimè tractanda susceperit, ut nihil esse iudicare debeamus, quod ille prætermisit. Quisquamne sanus id pro argumento sibi esse uelit? Ne sui quidem ille arbitrabatur esse instituti, omnia quæ ad grammaticos pertinerent. Itaque extitere circa illius tempora, aut non multo post literatissimi homines, qui ex P. Nigidij, & antiquorum omnium, & ipsius Quintiliani libris, & ex natura sermonis latini, & rectissimo usu Romanorum, quibus proximi saltem fuere, his de rebus non generalia quædam, ut oratores, & pauca, sed munitissima etiam præcepta scripserunt. Quamobrem si pugnantia inter se uis esse, quæ ab his, & ab illo sunt hac de re mandata literis, uide ne quas in difficultates contentionum impellas auctorem tuum, quas ipse cupiat uitare. Ego enim sic puto, nihil inuenturum esse Quintilianum, cur uel repugnandum credat, uel qui postea scripserunt non doctorum hominum loco ponat. Quando autem is uidetur graui de accentu liberum nobis eo loco reliquisse, illud

ſciamus, hanc uocem eſſe debere eiuſmodi, ut neq; multum, neq; nihil in uerborum fine audiatur. Nam, quũ dicimus δικαίως, περισσῶς, aut latine liquidò, iuſtiùs, non putabimus acutam uocem à primis ad poſtremas eſſe ſyllabas transferendam, ſed eam pene interire, & æque poſtremas, ac duas, quæ antecedunt, ideſt (ut græci docti homines quidam ſcripſere) καθ' ὁμαλισμόν, dici oportere. Quamobrē, etſi in eo peccetur hodie aliquid à parum eruditis, non tamen eſt, quod uocis inſolentiam putemus eſſe pertimeſcendam, ſi rationem hanc ſequamur. Sed nunc redeo iam ad Quintiliani locum. Is (ut arbitror) eſt huiuſmodi. Eſt autem in omni uoce utiq; acuta, ſed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideoq; in diſſyllabis prior. Præterea nunquam in eadem, flexa & acuta, quia eadem flexa, ex acuta: utiq; neutra claudet latinam uocem. Non uidetur hic eſſe ſententia quam iſti interpretantur, diſceſſiſſemque ab ea quod non ſatis animaduertunt, noſtri de conſuetudine ſermonis comparatè ad græci ſermonis uſum hoc loco diſputari. Quid enim ab eo ſcriptum eſt? Neutra claudet uocem latinam. Confirmo doctè, ſapienter, & uerè ſcriptum eſſe, nihil ex his tamen reprehenſoris ullius contra nos adiuuari ſententiam. Quid eſt enim, quod ait; Neutra claudet uocem latinam? Si nulla prorſus dubitatio erat, unde illi in mētem uenit, hoc ut admoneret? Nempe auctor grauiſsimus non hæc leuia cogitauit: non uerba quædam (ut his uidetur) à paucis quibuſdam diſcernere uoluit, ſed, utriuſq; linguæ doctiſsimus, generalem ſermonis latini pronunciandi morem diſtinxit à græcorum. Omnes. n. ſciunt, non eandem noſtri, & illorum ſermonis eſſe naturam, ut ſimiliter, atq; illi, ſyllabis poſtremis accentum nos dare poſsimus. Illi, duo uerborum genera faciunt, unum βαρύτονον, alterum quod ὀξύτονον dixerunt. Verum hæc illis, an illa his plura ſint, nō facile quis reſpondere poſſet. Sunt autem huiuſmodi, λαός, ἀριστερός, καλαιός, βωμός, κρατιαιός, χρατός, παλαιός, γεραιός, ἀχαιός, & infinita nomina, uerba, participia, pronomina, cæteræq; partes orationis, quæ non differentiæ cauſa dicuntur, ut pauciſsima de noſtris quædam, ſed ex natura uel circumflexam uocem, uel acutam, uel grauem acceperunt. Hac tanta de infinitate uerborum, cuius omnino latinitas eſt expers, & uniuerſo diſcrimine latini ſermonis, quo differt à græco, illi tacendum non fuit, quũ præſertim hac ratione excepta ſimilia græcis omnia ſequuti ſimus, ut mirandum fuerit, nos hac una in re, ab illis tam longo interuallo differre. Itaq; rem tantam, quatuor uerbis explicauit: Neutra claudet uocem latinam. Hæc, tota de linguæ noſtræ

Quintiliani locus prior.

naturæ

natura quum diceret, non tamen is impedimento fuit, quin paucissima, discernendi gratia, aliter ac cæterorum omnium postulat natura, dicamus. Quid mirum igitur, si uel hoc sumus græcos auctores imitati, quando genus totum, uniuersamq; pronunciandi legem (ut iam dixi, Quintilianusq; significauit) non licuit imitari? Neq; uerò mihi tantum sumo, nec tantum audere uelim cæteros, ut Quintilianum à Donato, Sergio, Prisciano, Seruio, Diomede, & cæteris usq; ad memoriam nostram sequuti s non ualde intellectum esse putem. Ex his.n. omnibus, alij nullo uerbo nostram sententiam lędunt, alij multis uerbis adiuuant. Atque, ut nō paucissimis de uerbis quibusdam, sed toto (ut iam dixi) de genere uerborum, & uniuersa de lingua intelligere Quintilianum eo loco scires, illud quoq; argumentum est, quod, antequā eo ueniret, ita pauca distinxit ab uniuersis: Cæterum inquit, iam scio quosdā eruditos, nonnullos ēt grammaticos, sic docere, ac loqui, ut propter quædā uocū discrimina, uerbū interim acuto sono finiant, & quæ sequūtur. Nondum uidero, quid hoc loco sentiat. Nunc.n. satis mihi est, alio loco illum agere de quibusdam, alio de uniuersis. Sed quando etiam contra nos esse arbitrantur, quæ sunt huius loci, quum de hoc paucis respondero tum persequar cætera, quæ mei uidebuntur esse instituti. Honestā igitur uideo mentionem fieri non modo grāmaticorum, sed eruditorū hominum, qui, ut uerba quædam distinguerent à uerbis, acuto ea sono terminarent. Primum animaduertis illos ab eo neq; reprehēsos, & honorificētissime esse nominatos, deinde nō à me, uel à Manutijs, sed ipsis à ueteribus excogitatum, ut acuto sono quasdā syllabas finirent. Quod si hoc loco uel unum possent uerbum ostendere, quo illi uideantur à Quintiliano esse reprehēsi, nescio tamen, utrū hūc, an illos mihi sequendos putarem. Non. n. huius uel ingenium, uel doctrina, uel dicendi artificiū, aliquid affert, quo putemus eū ueriora quā illos posse tradere, quāquā subrudes essent literarū. Nam ueritas & incorrupta pronunciatio uerborum, nō reconditæ scientiæ est cuiusdam, sed illius, quæ olim fuit, consuetudinis Romanorum. Quod si mihi uel M. Tullium opponas, uel quēlibet à summis uiris, ex eo non tam præcepta arripiam doctrinę, quam testimonium antiquitatis, quod maiorē scientiam non requirit. Quando sum igitur admonitus, illa ætate, quùm latinitas magnam adhuc partem floreret, sic pronunciatū esse ab eruditis, ut nos uolumus, & literatissimi oēs dixerūt, nullo id ingenio, uel argumentis labefactare quisquā id potest. Mihi.n. in hoc recta consuetudo, non scientia, quærenda

est, quorum tamen is auctor neutrum prætermisit. Quoniam uero illos ab eo uolunt esse reprehensos, uide oro te quanta reprehensio illa sit: Mihi (inquit) uidetur conditionem mutare, quod his locis uerba coniungimus. Nam quum dico circum littora, tãquam unum enuncio dissimulata distinctione. Hic, ut cætera non dicam, prima duo uerba, quæ sunt, MIHI VIDETVR, utrum refutantis esse putamus alienam sententiam, an de sua potius cõstituere nequeuntis. Sed putidum est huic loco immorari. Itaque postremum sit illud, cum de accentibus non semper ita loqui, ut ex arte, grãmatici fecerunt. Nam quod Atreus, etiam Tereus, Nereus, acuta priore syllaba à præceptoribus illius dicerentur, quo sequens grauis esset, nego, secundas horum nominum syllabas, quum latine dicuntur, hoc pacto graues fieri. Quod si Camillus, & Cethegus ita pronũcies, quẽadmodum græci, acuto sono in primis, κάμιλλος, κέθηγος, non assentior, illic esse grauem pro acuta, hic uero grauem pro inflexa. Quod etiam is duodecimo libro scripsit in extremo, ultimas nostrę linguæ syllabas, uel in grauẽ, uel duas in graues cadere, nisi falsa sunt, quæ supra à me sunt, atque à cæteris de accentuum locis tradita, non ex grammaticorum subtili ratione, & proba, sed communi ex loquendi more accepit. Aelius etiam Donatus in ijs commentarijs, quos in Terentium fecit, ubi dictum à poeta est in Phormione,

Aelii donati in Terẽtium locus.

Regem me esse oportuit.

contra sermonis, aut uerbi naturam, Me pronomẽ eo loci, acui præcipit. Dare etiam necesse est aliquid consuetudini, uel sæculis, uel auctoritati doctissimorum hominum. Quis. n. hodie P. Nigidio uel parere, uel repugnare audeat, qui Valeri, & similes huiusmodi casus nominum, si uocatiui sint, primam syllabam, sin genitiui, secundam summo tono esse præcepit? Hæreas hic profecto necesse est, & erubescas. Valeri prima acuta dicere, uel tanti uiri pertimescas auctoritati repugnare. Deniq; res tota subtilis est, & magnæ scrupulositatis, & multarum plena difficultatum, quod à principio statim Quintilianus admonuit. Quod si non aliter pronunciandum esset, quam isti arbitrantur, & syllabarum tempora, uel quas à principio attigi præceptiunculæ ad hoc satis forẽt, nihil ita ut accentuum leges pueri omnes cognitum haberent, & falsò Quintilianus rẽ difficilem esse credidisset. Res enim ita se habet, ut uerba tum alia quædam innumera, tum quę aduerbia dicuntur, à nominibus adiectiuis, iustè, rectè, piè, uerò, certò, subitò, graui accentu pronunciari debeant. Nescio an hoc etiam isti negare audeant. Falso enim uolebant

bant Quintilianum uideri de acuto, & circumflexo nobis repugnare. Ac priore quidem in exemplo illius quod ante recitaui, nullam de graui accentu mentionē uidemus eſſe factam, nec alius quiſquam eſt, cuius ex auctoritate id negent. Itaq; nos grauem, nemine adhuc repugnante, in his, quibus dixi, locis retinendum putabimus. Age nunc illud mihi reſpondeant, quod nos ante docuimus, uideturne ſibi grauem debere in acutum uerti in fine ſententiarum? Hoc enim apud nos de auctoritate, ac ſententia dictum eſt literatorum omniū, & recta conſuetudine ſermonis Græci. Nec eſt, quod mihi ſolam afferant opinionem ſcientiæ, quam de ſe haberi uolunt, & obſtinationem uoluntatis. Hoc ſumus ad noſtræ linguæ naturam, de Græcorum fontibus imitati. Noſti enim tu, Marcelle frater, illum Græcorum pronunciandi morem, qui maxime eſt à natura:

Ἀνθ' ὧν ἐγὼ πρὸς τὸν θεὸν
προσευξόμενος ἔχω δικαίως ἐνθάδε

Poſtremum prioris uerſiculi uerbum, ultima graui ſyllaba dictum eſt, alijs utrinque uerbis circumiacentibus. Contra uero, quum poſtrema in ſententia locatur, ut eodem Ariſtophanes loco:

καὶ τοῦτ' ἀναλίσκων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεόν.

Atq; hęc quidem exempli uim, non auctoritatis habere uolo. Nam, & ſcriptura corrumpi poteſt, quæ tamen eſt hic rectiſsima, & res eſt huiuſmodi, ut per naturam, quæ graui accentu medijs in periodis, membris, aut inciſis dicuntur, acute proferri debeant in fine ſententiarum: quod qui aurium ſenſu non diſcernit, is profecto nullos habere ſenſus dignoſcitur. Sed uideo, qui ſic diſputant, ſolis grammaticorum præceptionibus, ijsq; nullo modo adhuc intellectis, rem totam eſſe terminandam arbitrantur, & ab illis explicare ſe nondum poſſunt. Sed ſciant, & ratione ſumma grauari, quæ iam dixi, omnia, & rurſus Græcorum ritu, mutato loco eadem fieri acuta. Dicant. n. mihi, ecquod ipſi norunt (quod hanc ad rationem attinet) inter nos, & Græcos eſſe diſcrimen? Equidem, niſi utranq; linguam ignoro, nihil hic uideo noſtros ab illis imitatos non fuiſſe. Vnum illud intereſt, in quo tamen locus non erat imitationi, quod noſtro in ſermone uerba non ſunt, ut Quintilianus ait, quæ poſtremis in ſyllabis inflexū aut acutū habeant à natura. Cæterum, quæ inſtituti eſſe potuerūt, maxime ad naturā uocis accommodati, ea ſi diligētius intueri uelint ad noſtræ linguæ uſum tranſlata eſſe omnia cognoſcēt. Quod ſi grauē à poſtremis auferre ſyllabis nō poſſunt, nec inueniūt,

quorum se auctoritate ac sententia fretos esse dicant, si auferre uelint, eumque in acutum necessario mutari uident, quid est quod acuta saltem de uoce postrema, dubitari possit? Sed scilicet grauari deprimiq; postremas, Quintiliano etiam auctore fatebuntur, easdem uerò acutas fieri, ex illius auctoritate non putabunt esse concedendum. Hic ego non modò largiar his multum, sed prospiciam, ne ambiguo se ipsos ludant. Id.n. concedunt, quod si intelligerent, maxime negarēt. Nā graue illud esse arbitrantur, quod in grauē, duasue in graues Romanæ linguę uerba exire (quod ignorabat nemo) Quintilianus admonuit. Ita in grauem dixit ut Mùsa, Dèas, nàutæ, lèuis: in graues, ut fèrreùs, pìctas, nìmia, pèrfidos. Verum non hac de grauitate agitur, quæ nullam in uoce propriam habet notam, omnisq; artificij est expers. Ex arte enim dum loquimur, id esse graue dicimus, quod græci βαρεῖαν dixerunt, quæ ambiguitas apud illos etiā uidetur esse, quod aliud est βαρύτονον, aliud βαρεῖαν esse in postremis. Denique tamen causa omnino fuit nulla, cur eos in errorem Quintiliani locus aut sententia induceret. Duos enim, auctoris diligentissimi locos attulerunt, quorum & si in priore sit quod intelligere nequiuerunt non deerat in altero tamen unde illius hac de re sententiam cognoscere potuissent. Quid enim agit eo loco duodecimi libri, is quo auctore in se ipsos abutuntur? Nempe id (in quo non studium Romanæ gloriæ tantum, sed iudicium quoque multi requirunt illius) ut suauitatem, & copiam sermonis Attici, latino sermoni anteponat. Illum igitur putat fieri (inter multa) sonorum, idest προσῳδιῶν uarietate, nostro suauiorem. Hic mihi responde, quid is nostro in sermone desiderat? profectò accentuum quæ apud græcos est uarietatem. Quanta apud illos ea uarietas est? infinita. Requirit igitur, non quam isti arbitrantur, paucis in uerbis positam, sed quàm ego dixi infinitam. Sed habet omnino tota ratio hæc, non magna quidem & recondita, uerum subtilia & multa: quæ omnia quibus perfectissimè tota ex nostra & ex Græcorum antiquitate, ac scientia, cognita non sunt, ijs nullum ius permissum est de accentibus, latinitate, uel prorsus aliqua de parte Grammaticæ, quamuis minima disputandi. Quare sic à principio mihi statuendum erat, ut hos esse audiendos non putarem. Itaque redeo ad quæ proposui. Illa igitur hîc, illîc, istîc, seu aduerbia, seu pronomina, cum cæteris, huiusmodi in uocem desinentibus, illûc, illâc, istâc, syllabam habent ultimam circumflexam. Pronomen qui, uel quæ, uel quod, aut

Alter Quintiliani locus.

referendi est, aut interrogandi, aut infinitatis, quemadmodum alia quædam seu nomina, ut qualis, & quantus, seu aduerbia, ut unde & ubi. Itaque infinitatis uel interrogationis Qui positum pro Quis circumflexa syllaba dicendum erit, relationis uerò graui, casus reliqui, illa qua à principio dictum est, communi accentuum lege pronunciantur: ad referendum posita, sono uocis graui dicere oportebit, sed redeo ad quæ proposui aduerbia uel nomina. Vt igitur morem sequar meum, nihilque ex ijs improbem, quæ tùm alij, tum Priscianus præcepit, mihi quidem illa magis ratio probatur, quam is auctor decimoquinto (ut opinor) libro tradidit. Nam de accentibus quorundam aduerbiorum eo in loco disputans, huic aduerbio ubi, quum interrogandi est, acutum proprie in syllaba accentum dedit, nt;

úbi illic est scelus?

Quoties autem referendi, grauem, ut;

Sæuus ùbi Aeacide telo iacet Hector, ùbi ingens
Sarpedon, ùbi tot Simois correpta sub undis.

Nec dubium est quin eodem accentu pronunciandum sit quoties infinitè ponitur, ut; Nescio ùbi socios quæram. Hanc ipsam legem sequuntur, quò, quà, unde, & siqua sunt alia ternis huiusmodi significationibus prædita, in quibus sunt qualis, & quantus, & qui, & similia. Quamobrem, cur hæc non eundum omnino cum illis habeant pronunciandi morem, uix posset aliquis inuenire. quod si nescius non sim aliter quiddam in libris ueterum ac doctorum hominum inueniri, libet suspicari tamen secus aliquid fortasse atque illi scripsere hic nobis esse traditum à librarijs. Si enim aduerbia, quum à referendo, aut infinitate, ad interrogandum transeunt mutant accentum, & graui transeunt in acutum, ut Aldus quoque uidetur sentire, cur non eadem sit nominum lex, uel pronominum, quum præsertim acuta uox interrogationibus maxime à natura conueniat? Sunt enim hæc non tam artificij cuiusdam, uel auctoritatis, quam uocis ipsius, & aurium iudicij, ac naturæ. Coniunctiones etiam, quas uocant præpositiuas, si postponantur, mutant accentum. Suó enim loco positas idem Priscianus ait esse graues: item Sic, si obtestandi est, grauari, ut;

Sìc tibi quum fluctus subterlabere Sicanos:

Sin est similitudinis, circumflecti, ut;

Sic oculos, sîc ille manus, sîc ora ferebat.

Hic non quæram illud scrupulosius, pronomina, præpostiones, aut alia

alia uerborum genera extra orationem pósita, quo sono uocis pronunciari debeant. Quid enim obest latinitati, si grammaticam discentes, nuda uerba, quemadmodum in composita oratione, proferant? In uerbis autem coniunctis, unum esse debere in tertijs à postrema syllabis accentum, similiter atque in simplicibus, nemo ignorat, ut in his, déinde, éxinde, périnde, próinde, súbinde, interea loci, síquando, alíquando, néquando, ibúsque, dúmtaxat, quæque sunt ab oratoribus quondam doctissimis notata, seu longa syllaba quæ antecedit ultimam, seu breui, propemodum, admodum, approbe, affabre, affatim, apprime, postubi, exaduersum; nec uerbum quiescendi, uel actitandi, quo accentu pronuncianda sint quærendum puto, & si sciam esse dubitatum à ueteribus. Nunc enim ita est omnis hæc ratio. constituta, ut quiesco, neque ad syllabæ tempus, neque ad accentum, & sonum uocis intersit quærere longane media an breui dicendum sit. Etenim ut natura ignoretur acutam esse tamen eam syllabam necesse est, quum sequatur longa postrema: ipsam uerò saltem duabus consonantibus esse productam, non minimi faciendum erit. Nam ratio ea si contemnatur, alia etiam ad uerba huiusmodi, quæ sunt infinita, hæc dubitatio pertinebit. Itaque nos doctorum, & omnium hominum consensu quiesco, secunda non tertia quæ antecedit ultimam acuta pronunciamus: acuta uerò non circumflexa, quod ex illa disputatione ueterum ac sententia cognitum est positione tantum esse longam non natura, & quod postrema etiam (ut ante docuimus) necessario sit longa, nec iam recipiũt aures, Quiésco, tertiam à postrema syllabam summo tono dici. Illud equidem censeo minimè negligendnm, in quo sunt omnia, ut natura an positione quæque syllaba producatur cognoscere uelimus. Nam quod eosdem ueteres de uerbo quod est Actito A. Gellius disputauisse tradit, illamque apud eos rationem ualuisse, quod Ago unde id natum est breui priore syllaba dicatur, sentio id quæri in uerbis omnibus oportere. Nam lectito est quidem à lego, cuius prior syllaba correpta est, sed quum eiusmodi à parte uerbi profectum sit quæ producitur, hoc est à lectum, primam syllabam in uerbo lectitandi longam esse per naturam necesse est, Idem de Agendi & Actitandi uerbis iudicium sit, idem de huiusmodi formæ omnibus, unde, Actum, & infinita, prioribus in syllabis erunt circumflexa. Latissimè patet hæc ratio, nec erit finem eius aliquem inuenire. Quamobrem calesco, frigesco, simi-

similiaque multa non dubium erit utrum breuibus mediis pronunciari conueniat an longis. Etenim sunt à persona secunda, cales & friges, quam proximo superiore libro esse longam, ne doceri quidem oportuisset. Itaque ex his nata circumflexè dicenda sunt calescis, calescit, frigescis, frigescit, sed à Quiesco, si est media breuis, fiet acuta quiescis & quiescit, rursus in præterito circumflexa, quieuit, & in supino quietum, & in participio seu nomine quietus. Sed redeo unde sum digressus. Ergo, si ad concludendum pertinet, habet in priore syllaba acutum: sin pro Causa ponitur, circumflexum in secunda, ut; Neue funeris ergô lessum habento. Nam discernendæ significationis causa, Aliâs, etiã flectit ultimam, & quædam non multa, & circum præpositio mutat ut iam dixi accentum. Iam illa, quæ ἐγκλιτικὰ nominantur, apud nos propriè sunt que, ne, ue, & accentum à syllabis quibuscunque antecedentibus, ad proximam à postrema trahunt, cumque his unum uerbum fiunt, ut;

-Clasśique immittit habenas:

-Túne spolijs indute meorum: &;

Molirîue moras.

His tribus annumerant Cum præpositionem in his mécũm, técùm, sécùm, nóbíscùm, uóbíscùm, exceptis, quocùm, quicùm, & quibuscùm, illud prius ut à nomine differat, posteriora duo ne coniunctionem Qũum adiunctam habere uideantur. Præceperunt autem, hoc non quia eodem, sed quia simili sunt sono secunda & septima ex mutis. Interiectionibus certos non esse accentus non est cur hoc loco admonendi simus. Illa porrò, philosophia, geographia, simphonia, & eiusmodi cætera, quùm sint hæ syllabæ à postremis secundæ breues, dubitari non potest, quibus esse debeant accentibus. Magna tamen uis est consuetudinis apud multos, ut hic rationi uix relinquatur locus. Alia uerò quædam, artêria, comœ̂dia, tragœ̂dia, histôria, uel quia mutatio aliqua in his est facta literarum, uel quia numero quoque multitudinis declinata, casus habent magis proprios latinitati latinam legem seruant. Vt dicam tamen quod sentio in ijs quæ suprà dixi, Sapphûs, Didûs, Inûs, Calypsûs discedi non potest à ratione Græcorum, sed quæ ad postremum sunt hunc locum reseruata, & illa præterea Amaryllis, Doris, Nereis in casibus numerisque omnibus, non reprehendam, siquis latinè etiam pronunciare uolet, ut à Græcis nostra, Grecè tantum dicuntur.

De

De graui accentu non eſt cur multis diſputandum ſit. Eius enim loca ſunt quæ iam dixi, ut uel in fine differentiæ cauſa ponatur, uel etiam in proximis à poſtremis ſyllabis ut illis in Virgilij uerſibus apparuit.

Sæuus vbi Aeacidæ telo iacet Hector

& quæ iam ante recitaui, uel in tertijs, quum antecedens ultimam eſt longa. Ita enim ueteres etiam grammatici quidam præceperunt, ut, ſi poſitione media ex tribus producatur, ea ſit acuta; quæ uerò prima eſt, (ut ſupra iam dixi) accentu graui notetur, vt Mètéllus, Màrcéllus. Non falsò quidem hoc ab illis dictum eſt. Si enim inſpicias, non tertia modo, ſed quarta & quinta ac deinceps, in quamuis magno numero unius uerbi ſyllabarum, ſpeciem uidebis ineſſe quandam, uel acuti, uel grauis. Qui autem ueri ſunt accentus, ij neq; plures uno in uerbo poni ſolent, neq; alias quam treis poſtremas ſyllabas tenere, ut M. etiam Tullius admonuerit ſonum uocis non eſſe à poſtrema ſyllaba citra tertiam. Ac de his denique infinitum eſſet colligere ſingula, & ſuper uacui laboris. Ipſi diſcentes, præceptoreſque, iudicio utantur. Mihi ſatis eſt genera monſtrare, ad quæ partes à me neceſſariò prætermiſſas referri oporteat. Præterea longum accentum ſi accentus hi nominari debeant, qui ſequuntur, eſſe dicant lineam dextrorſum, rectéque ductam, quæ ſupra uocalem poſita, ſyllabæ longitudinem demonſtret, ut ſimulacrum. Breuem, circuli partem inferiorem, qua breuem eſſe ſyllabam oſtendimus, ut muliebre, pariete, ariete, ὑφὲν ſub incuruam lineam, ab ultima ſyllaba antecedentis uerbi, ad primam ſequentis inferius poſitam, quæ ad uerba duo in unum copulanda adhibetur, ut;

Neque enim ignari ſumus ante malorum &

Nanque erit ille mihi ſemper Deus

Ὑποδιαστολὴν, dextram circuli partem, ad imum literæ appoſitam, qua ſyllabam antecedentis uerbi à conſequenti ſeparamus, ut;

Viridique in littore conſpicitur, ſus.

Adhibetur hæc, ne ſequens uerbum cum antecedenti iungatur, & Vrſus dicere uideamur. Ἀπόστροφος, eſt eadem pars circuli, quæ, ad ſummum uerbi poſita, oſtendit ultimam deeſſe uocalem, ut;

Pyrrhin connubia ſeruas?

ψιλὴν, καὶ δασεῖαν ſuſtinet aſpirationis nota, uocalibus addita, uel detracta, ut homo, & omen, hara, & ara, hora, & ora.

Dictionem uerò nunc, tertiam grammaticæ partem aggrediar, quæ ipſius

ipsius ex naturæ ordine hunc sibi locum uendicauit. Vt enim è copulatione literarum, syllabæ, ita è syllabis copulatis dictiones fiunt, & si quædam syllabæ dictionesque, unis tantum literis aut syllabis constantur. Atque, ut syllabis temporum, & accentus ratio, sic dictionibus, tum etymologia, tum analogia, tum orthographia moderatur. Quando igitur de syllabis arbitror satis esse disputatum, tribus his etiam de partibus quùm disseruero, ad orationem illiusque partes mihi transeundum erit. Etymologiam igitur ad Trebatium Cicero Notationem nominauit. Proprium enim quod erat, quodque ipse excogitauerat ex ἐτυμολογίας appellatione, ut Veriloquiū diceret, uerbi extimescens nouitatem, reliquit. Quare sequutus est illud potius, ut, ab Aristotele σύμβολον hanc dici quum uidisset, notationem ipse nominaret, quia sunt uerba, rerum notę: duobus enim his uerbis utitur, quorum discrimen siquod esse uolumus, arbitror à me in rhetoricis libris dictum esse. Nemo unquam de sapientibus hanc partem neglexit, aut alijs negligendam putauit in sermone discendo, obscuris de rebus disputando, legibus interpretandis. Quid rhetores, quid grammaticos dicam ueteres, quid philosophos, quid oratores, quorum pleni libri sunt, & orationes de interpretationibus uerborum? Vsus mehercule quotidiani sermonis, hoc lumine sublato interpretationis, constare nullus potest. Quapropter, etsi philosophis quidem omnibus, maximè tamen Stoicis, acutissimis disserendi magistris, fuit institutum, unde uerba dicta essent, suis in disputationibus rectissimè explicare. Quanta hæc res esset, quantum etymologia afferret luminis adhibita, uel tenebrarum neglecta, M. Varro intelligens, ex libris quatuor & uiginti, quos de lingua latina fecit, sex primos etymologiæ dedit. Habet enim hæc non minimum in definitionibus locum, estque ex multis, unum definiendi genus. Quota enim quæque res non ex ui ac proprietate aliqua nomen inuenit, qua explicata, aut omnino, aut magnam partem, quid ea sit, intelligatur? Recte igitur, uel à grammaticis hæc tenenda sunt, quæ non difficilia sunt cuiquam, & omnium sunt uel rerum, uel scientiarum. Ego Varrone hoc loco potissimùm sequar. Itaque sit ea distinctio in uerbis, ut primùm de locorum uocabulis dicatur, & ijs rebus, quæ sunt in locis, tum de temporum, & quæ in temporibus fiunt, postremò de poetarum. Qui subtilem his de rebus doctrinam tradunt, cœlum ipsum & terram inquirunt, & quæ in cœlo, terraque sunt, unde nomen acceperunt. Verum ego non, quæ sunt locorum, omnia tractabo, immo &ex

Ordine à literis & à syllabis ad grāmatica tertiam partem accedit.

Dictioni, etymologia, analogia, orthographia moderatur.

Etymologia, unum ex generibus definitionum.

Quibus ex locis uocabula sumantur et primum à loco.

& ex ijs, quæ alij tractauerunt, faciliora prætermittam. Pauca igitur sumam, eáque perstringam breuiter, non tam docendi, quam potius admonendi gratia, quid ex ueterum ac doctissimorum hominum usu, institutione, in cæteris omnibus fieri uelim. Loca uel cœli sunt, uel maris, uel terræ. Ac primum de Cœlo quærunt, utrum ex Aelij sententia ab eo quod cęlatum sit nominetur, an contrarium habeat nomen, quod sit maximè apertum, an potius cęlandi uerbum nascatur à cęlo, an quod interdiu cęletur, an (quod Varroni placuit) cœlo cauum, cauo, chaos ipsum nomen dedit? Terram uero dictam uolunt quod pedibus teratur, idq; Aelium scribere. Quare in Augurum libris Teram simplici quarta semiuocali scriptam inueniri. Hinc territorium, Trituram, Linteum, Tribulam, Terminum qui fuit olim Termen, hinc Iter denique aiunt esse nominatum, nisi malumus etiam ab Eundo. Humus est eadem quæ terra, & inde humare, & humatus, inhumatusque. Agrum à uoce græca idest ἀγρῦ dictum uolunt. Viam, & Villam, à uehendo propter eam, quæ dicta est, secundæ cũ tertia uocali germanitatem, & ius quodã alterius in alteram transeundi. fundum uero à fundendo. Iam Semitam non recte quis distinguat à uia, nisi sciat, unde nomen ductum sit, ut nec à monte collem, nec à sylua lucum, nec à mari sinum. Saltũ uerò quis nominatum à sylua, & alendi uerbo crederet? Eadem ratione est Semen, qua Semita, quod non planè, id est, quod inde futurum est. Rem sumus ualde subtilem ingressi. Vim ergo uino, uinũ uitibus, uites uineæ, uineam uinetis, nomen dedisse non mirandum erit. Ab Ariditate Area dicta est, unde loca pura in urbibus Areæ dicuntur: hinc etiam Ara, nisi si utrunque ab Ardore malis esse dictum. Restibilis, & noualis agri, & aruorum, & pratorum, & ruris, & prædiorum appellatio puerilis est notitiæ: quare & hæc, & alia quædam prætenbo. Infimi, & Humidi nomina, eiusdem esse originis, non fere putaret quisquam: item Humoris, Vliginosi, Vdi, Vuidi, & Sudoris: hoc si uerum est, erit Sudor quasi Hudor in aspirationem conuersa quinta semiuocali, ut mutari etiã hanc in illã dixi. Putei nomẽ scire, & Puteolorum, & eorũ, qui Puticuli olim dicebãtur, credo esse omnibus in prõptu: item Stillicidij, Lacus, Lacunæ, Stagni, Paludis, Fluuij, Amnis, & quę animalia suis à uocibus nomen habuerunt, Vpupa, Cuculus, Coruus, Hirundo, Vlula, Bubo, Turtur, Pauo, Anser, Columba, Rana: uerba etiam, Coaxare, Rudere, Balare, Pipire, Crocitare. Noctua uerò, & Luscinia, Galerita, Motacilla, Merula, Gracculus, Ficedula, Miliaria, manifestas habent nominum

num causas. In aquis uiuentium, nomina sunt quædam à terrestribus propter aliquã uim, aut similitudinẽ, ut Anguilla, Turdus, Canis, Torpedo, Lupus. Hic prætereo, siqua uidentur communi ab usu remotiora, & uenio ad quæ sunt hominum, primumq; ad honores publicos. Cõsul sine Controuersia à Consulendo: sed, quùm uis huic uerbo sit multiplex, unde potissimũ Cõsul dicatur, nõdũ sanè constituunt. Prætor, quod iure & exercitu præiret. Censor à censendo populo. Hoc enim illius arbitrio fiebat. Aediles, ædes sacras priuatasque procurabant. Quæstores duum generum fuerunt, uel à quærendo de maleficijs, uel pecunijs publicis conquirendis. Sic ẽt Tribuni, uel militares, qui terni ad exercitũ tribus ex tribubus mittebantur, uel plebei, qui tribus, plebemque defenderent. Dictatoris dicto omnes audientes erant, isque à consule dicebatur, eratq; magister populi, ut Magister equitũ, cuius erat summa in equites, & in accensos potestas. Sacerdotes dicti à sacris. Pontifices, quod possent facere, uel quod pontem Sublicium primi fecerint, sæpiusq; restituerint. Curiones dicti, qui sacra in curiis facerent. Flamines, quod caput cinctum haberent filo: id Filamen, deinde, secunda extrita litera, Flamen dixerunt. Erant ij, Martiales, & Vulcanales à suorum nominibus deorum. Item Diales, à Ioue. Furinales, à Furina. Falacres, à Falacre. Salij, à Saltando. Luperci, quod in Lupercali sacra facerent. Iam Fratres Aruales quis crederet à ferendo esse nominatos, quod sacra facerent pro aruis, ut fruges ferrent? Sodales Titij, à titiis auibus, quas obseruabant. Feciales, quod fidei publicę apud hostes Populi Romani præerant. Imperatoris nominãdi, aut legati, aut exercitus, aut legionis, aperta ratio est. Cohortem à similitudine cohortis pecudum esse dictam, Varro scripsit. Manipulis, Centuriis, Militibus, uel Hastatis, uel Pilanis dubium non est, unde nomen fuit. Principes à principijs nominatis, eo sensu, qui in Terentij Eunucho est.

Tu hosce instrue, hic ego ero post principia, inde omnibus signum dabo.

Triarij, tertij ordinis extremi. Turma primùm, quasi terna fuit, quod terni deni ex tribubus Tatiensium, Ramnensium, & Lucerum legabantur. Decuriones, qui præerant singulis decurijs. Tubicen, Cornicen, Liticen, Tibicen, & quæ huius formæ sunt, præceptorem non requirunt. Pauperem à paruo lare dictum uolunt, ut;

Pauperis, & tuguri congestum cespite culmen.

Inopem, cui etiam Ops, terraque desit, ut;

Hæc

Hæc omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est.
Cui fortunæ, contraria est Opulentia. Miser, cui est minus. Diues, quasi Diuus, Deusque, ut is, cui nihil deest. Ideoque Diuites beati etiam dicuntur. Sunt Pecuniosi à pecore, unde nomina plura etiam nascuntur. Mendicum Verrius Flaccus nominari existimat à mente eius, quem fefellerit fortuna, uel quod precetur quenque, ut cibo, uitæ suæ medeatur, Repudium uero, quod ob rem pudendam fiat. Percontari, & Percontatio, idem à Conto deducit, alij à Cunctus, quod per cuncta eat, qui eo more interroget. Occandi, Occationisque uocabulum à maioribus glebis occædendis natum putat, quanquam Ciceroni uisum aiunt à satis frugibus occecandis factum esse. Venator à Ventis, quos feram, prædamq; persequens, scrutatur. Pecus, dictum à Pascendo, nescio, an alij, quam Varroni, credidissem. Plura hinc facta nomina, Peculium, Pecunia, Pecuniosus, Peculari, Peculatus. Bos, Taurus, Ouis Græcæ sunt originis. Armentum, quod arandi causa paretur. Vituli appellatio dubia est, utrum à græco ἰταλὸς an quasi Vigitulus dicatur. Iuuencus est, qui iuuare iam incipiat. Capra, à carpendo, ut;

-Salices carpetis amaras.

Hircum, Hœdumque, sunt à Sabinis, qui Fircum dicebant, ac Fœdum. Q. enim Terentius Scaurus, & M. Varro primam literam quæ erat in fędo in aspirationem sui & nostri temporis scribunt, esse mutatam factumque esse ex fordeo & fariolo hordeum, & hariolum, ut contra in eam literam aspiratio conuersa est, & quam à Faliscis habam Scaurus ait esse nominatam, hodie fabam dicimus, ut rursum, ex Eelena, maiores nostri Helenam fecerunt. Porcum idem Sabini, Poridum nominabant, nisi uocem esse Græcam uolumus. Arieti, Ares, unde Aruix, & Aruignus, & Verueci, inuersi testiculi nomen dedere. Canes, dicti, quod in uenatione, aut custodia nocturna, ueluti signum canant. Leo, & Panthera, à Græcis nomen duxerunt. Tygris, à uelocitate fluminis Armeniæ. Vrsus, ab ipsius uoce animalis dicitur. Camelus, à Syria, & Syrorum lingua, nomen secum deportauit. Camelopardalis, à figura pardi, & cameli, Aper, à locorum asperitate, quæ incolit, nisi malimus origine Græca esse nomen. Ceruis maiorum cornuum gestatio uocabulum fecit, quasi prima consonans litera ex mutarum quinta conuersa sit, nisi ἀπ' αὐτῶν κερῶν malimus. Leporem Græci Siculi ueteres λέπορι dicebant, alij à pedum leuitate, ut Vulpes ab eorundem uolatu pedum

dum dixerunt. Hæc sententia Varronis est, qui tamen in libris de Re rustica à Boetijs quondam sic esse nominatum scribit. Nucem, arbores multæ ferunt; eam quæ princeps est, & à Ioue Iuglãs cognominatur, à Nocte aiunt habere nomẽ, quod manibus atrorem succo inducat. Panis uerò unde appellatio sit, quis dicere, nisi Varro, posit? Quis non ridiculum crederet, nisi à Varrone dictum esset? quod in panificio mulieres in Panos dei formam subactæ farinæ massam ducerent. Pultem quoque (nisi Græca sit ratio) uidetur non ausurus fuisse dicere Varro nominatam à sono, quem facit in feruentem aquam inspersa, nisi Apollodori auctoritate fretus. Oleribus autem si olla nomen dedit, ut Varro idẽ scribit, non est cur ijs aspirationẽ demus Trãseo deniq; hic multa, uel quia minutiora, angustioraq;, & à consuetudine quotidiani sermonis aliquantũ remota, uel quia nimis aperta, uel quia propter antiquitatem, amissosque ueterum libros, nimis esse obscura uidebantur. Quid ergo dicat aliquis laborandũ in etymologia suades, quã te nec debere, nec posse totã docere confiteris? Primum, res omnes quantumuis necessariç, modum habent quædam, suos habent quosdam fines. Quid enim tantũ habent literæ, aut omnis hominum uita, quod nimietate etiam nocere non posit? Non tamẽ hoc mihi uerendũ hoc loco est, sed quod non solam hanc mihi partem tractandam suscepi, & maturãdum est ad maiora, quæ sequuntur, & quæ attigi, quæque statim his adiungam, satis putaui, si non ad docendum, at saltem ad exempla proponenda, uiamque plura quærentibus aperiendam ad infinita, quæ semper necesse est in libris desiderentur. Nulla enim grammaticæ pars hac infinitior esse potest, ubi singulis penè de uerbis, iis potisimum quæ primigenia dicuntur, dicendũ esset, ut opera ad finẽ ducta uideretur. Nã quũ habeat analogia, quùm habeant res aliæ, quæ in grãmatica docẽtur, pauciora genera, ad quæ multæ species referantur, hæc, & orthographia fere speciatim decurrit, simplicibusq;, & indiuiduis plurimũ constat. Sed locorum de uerbis quùm ea dixerim, quæ locus hic & ratio tulit, uenio iam ad quæ dixi esse temporum. Ac tempus ipsum philosophis definiendum relinquamus. Id Solis & Lunç cursu destinguitur. Quare, ab eorum tenore temperato, tempus ac tempestiuum, & illius pars à dio dies appellatur. Meridiem quasi Medidiem esse dictum omnes cõsentiunt. Mane, uel quod tũ dies manat, uel quod bonum ueteres manum dicebant. Solis occasum, ut cçterorum quoque syderum, atq; hominum à cadẽdi uerbo dixerunt, ut;

Panis.

Quæ à tẽpore uocabula ducuntur.

Testor in occasu uestro,

Crepusculũ à Crepero antiquorũ uerbo, quod tũ sit inter noctẽ ac diẽ dubiũ tempus quoddam. Noctẽ (extra quã si Græcũ putemus nomen) à Nocẽdo, quod, nisi dies exoriretur, esset rebus humanis obfutura. Prima apparens ad occidentem stella, Hesperus dicta est, ut;

-Tibi deserit hesperus)etam.

aut ultimam in uocalem aspiratione conuersa, ut;

-Inuito processit uesper Olympo.

Appellant hanc nostri Vesperuginem, ut in Plauti Amphitrione seruus; Nec vesperugo, nec Virgilia occidunt. Quæ stella ad principiũ diei, solis ortum præit, Iubar nominata est, quod iubata uideatur. est eadem Lucifer satis manifesta uerbi origine, ut;

-Age lucifer almum.

Temporis quantũ est inter duo hæc lumina interpositũ, Nox intẽpesta dicitur, quod nihil tum agatur, uel Concubia, quod tum homines cubent, uel, à cõmuni omnium silentio, Conticiniũ. Bruma, à dierum breuitate nomen accepit. Solstitium, à statu solis, quod eo die consistat, nec ultra ad lõgiores dies, aut noctes procedat. æquinoctio, diei ac noctis parilitas, appellationẽ attulit, quod ita Virgilius descripsit;

Libra die somnique pares ubi fecerit horas.

Inter duas brumas, annus dicitur à circuitu duodecim mensium confecto, ut;

-Sua per uestigia uertitur annus.

Huius prima pars hiems, fortasse παρὰ τοῦ ὕεσθαι. quod maiores eo tempore sint imbres, unde hiberna, hibernare, & hibernum tempus. Alijs ductum esse nomen Hiemis à uerbo Hiandi placuit. Ver, quod Iones ἦρ dixerunt, uel quod tum ex terra quæ nascuntur uiuere incipiant. Deinde Aestas à caloris æstu, unde Aestiuum tempus anni, & Aestiua. Postremo Autunnus ex eo nomen habuit, ut à quibusdam existimari Sex. Pompeius tradit, quia tunc maxime augeantur hominum opes, coactis agrorum fructibus. Mensium denominatio est à Luna, quæ Μήνη appellatur, unde Μῆνες & ex his menstruum tempus, aut intermestre, semestre, bimestre, & trimestre, & siqua alia sint in usu. Lustrum, quinquennale (ut Varro ait) spatium temporis à luendo hoc est à soluendo. à quo sensu non multum abest quod Virgilius ait;

Post mihi non simili poena commissa Luetis.

quod quinto quoque anno uectigalia tributaque soluerentur. Sæculum dixere spatium esse centum annorum, contra syllabę naturã à Senectute nominatũ, quod tempus id uideretur longissimum senectutis,

ctutis. Aeuũ, Aeuitas, Aetas, Aeuiternũ, & Aeternum eiusdem rõnis uerba sunt, ut alterũ ab altero nascatur. De diebus hic loquar, primumq; de festis. Agonales, ab AGONE, duabus latinis uocibus in unam coeũtibus. Interrogabatur enim princeps ciuitatis, & aries princeps gregis immolabatur, quod in Fastis ita descripsit Ouidius;

Nominis esse potest succinctus causa minister,
Hostia cœlitibus quo feriente cadit;
Qui, calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper, agatne, rogat, nec, nisi iussus, agit.

Carmẽtalia, à Carmenta, Regis Euandri matre. Lupercalia, ex eo, quod Luperci in Lupercali facerent. Quirinalia, à Quirino. Feralia, ab inferis, & ferendi uerbo, quod ferrent ad sepulchrum epulas tũ, quibus ius ibi esset parentandi. Terminalia, quod is postremus esset anni terminus. Equiria, ab equorum cursu. Liberalia, quod Liberi patris esset festus dies. Quinquatrus, idest πανάθηναια, Mineruæ erant festi dies, ut Ouidius; Quĩquatrus

-Fiunt sacra Mineruæ,
Nomina, quæ à iunctis quinque diebus habent.

Ea ratione dicebantur, qua Sexatrus, & Septimatrus à Tusculanis dicta. Putant syllabas postremas duas, (nisi atri diei causam habeãt) productiones esse tantùm, nihil agentes, ut in postliminio ac meditullio. Id nomẽ habuerunt quod quinto ab Idibus die celebrarentur. Binę aũt Quinquatrus fuere, minores Idibus Iun. maiores. xiiij. Cal. Aprilis. Tubilustrũ, quod eo die in atrio Sutorio, sacræ tubæ lustrarentur. Megalesia, dies erat Magnæ matri Deum, dicatus. Ludi Megalenses in quarũdã principijs fabularũ Terẽtij, sunt, quos eo loco M. Tul. intellexit: Nã quid ego de illis ludis loquar quos in Palatio nostri maiores, ante tẽplum, in ipso Matris magnæ conspectu, Megalensibus fieri celebrariq; uoluerunt? Fordicidia, à boue forda, idest prægnante, cæsa, ut; Forda ferens bos est, fœcundaque, dicta ferendo.

Hinc etiam fœtus nomen habere putant

Palilia, Vestalia, Cerealia, Saturnalia, rationẽ habent nominum satis apertam, à Pale, Vesta, Cerere, Saturno. Vinalia, à uino, Ioui libato. Rubigalia, à Rubigo, cui tria sacra fiebant, ne rubigo segetibus noceret. Quinquatrus Minusculæ Iuniæ erant Idus, à similitudine maiorum. His ferijs tibicines feriati per urbẽ uagãtes conueniebant ad Mineruæ. Fortis fortunæ dies erat, quo Tullus Rex, fanum huic Deę, extra urbẽ Romam propter fluuium Tiberim dedicauit. Populi fugia dicta sunt, quod eo die Populus tumultu subito fugerit, quùm

Siculeates, & Fidenates contra urbẽ Romam coniurassent. Nonæ Caprotinæ, quibus Iunoni Caprotinę mulieres sub caprifico sacra faciebāt. Tū Neptunalia, Furinalia, Portunalia, Vulcanalia, Vortūnalia, Opalia, Angeronalia, Accalia seu Laurentalia, dubium esse non potest, unde nomina acceperint. Vinalia Rustica xij. cal. Septem. erāt, quod tum Veneri dedicata ædes foret, & horti eius tutelæ assignati, & feriati holitores. Consualia à Conso Deo, cui ludi fiebant illi, quibus Sabinæ uirgines raptæ. Opeconsiua, ipsius à Deę Opecōsiuæ nomine dicuntur. Meditrinalia à medendo, quod eo die nouum, & uetus uinũ libari degustariq; consuesset medicamẽti caussâ. Fontinalibus uero coronas iaciebant in fontes, ac puteos ornabant. Armilustrio, armati sacra faciebant, & cum ancilibus ludentes circuibant. Septimontium dies, à septem montibus dicebatur, ubi sita est urbs Roma, quæ feriæ & Pop. Rom. erant, & montanorum, qui circa finitimi essent. Paganalia, Pagorum erant omnium. Compitalia, à compitis, ubi sacra laribus fiebant. Latinæ feriæ, à latinis populis ductæ sunt, quibus ex Albano monte carnem petere ius erat cũ Romanis. Sementinæ, à semente, quæ sationis causa fieri solebāt. Paganicæ, similiter ac superiores, agriculturæ causa institutæ sunt, ut in pagis omnibus haberentur, unde illis nomen datum. Calendę παρὰ τῦ καλεῖν dicuntur, unde postea Calare etiam fecerunt, quod, nondum fastis à populo cognitis, Pontifici minori negotiũ dabatur, primũ ut nouiluniũ Regi sacrificulo nunciaret, quo facto pontifex plebi in Capitolium uocatæ, dierũ numerum à Calendis ad Nonas prędicebat, si quinq; superessent, quinquies CALO IVNO NOVELLA, pronunciabat, sin dies forent septem, septies repetitis ijsdem uerbis res peragebatur. Nonæ dictæ sunt, uel quia semper ante diẽ nonum Idus essent, uel quia tunc nouus mensis foret, nouaque Luna, ut nouus annus Cal. Ian. Idus uero nominantur, ex eo quod Itus à Tuscis, aut Idus à Sabinis dictę sint. Postridie Cal. Nonas. & Id. dies erant atri, quod nihil ijs diebus noui inciperent. Fasti dies, à Fandi uerbo dicuntur, quia tum Prætoribus liceret sine piaculo fari. His contrarij Nefasti dies erant, quùm Prætori nefas esset fari tria uerba, Do, Dico, Addico. Intercisi, per quos mane & Vesperi, nefas medio tempore inter hostiā cæsam, & exta porrecta fas habebatur. Ex eo igitur, quod fas tum intercideret, Intercisi dies nominati, uel quod nefas intercisum esset. Comitiales, quibus comitia haberi licitum esset, nisi siquæ feriæ conceptæ essent, ut Latinæ, ut Compitalia, ut cæteræ. Alliensis, à Fluuio Allia dies, nomen

men accepit, quod, ibi Romanorum exercitu fugato, urbem obsederunt. Venio ad Mensiũ nomina, Martius à Marte, Aprilis aut à Venere quæ est ἀφροδίτη, aut à uerbo Aperiendi potius. Maius à Maioribus, Iunius à Iunioribus, Quintilis, Sextilis, Sep tẽber, & reliqui tres à numero. Ianuarius à Iano, Februarius à Dijs inferis, quibus tum parentabatur, uel à die februato, quod februaretur tum populus, idest nudis Lupercis lustraretur. A nominibus transeo ad uerba, & quæ dixi, agi cum tempore. Primum fit Ago unde actio, agito, agitatus, agitatio. Hinc agere, gestum in comœdijs, aut personam, aut fabulas, agere causam, agere pecus, ut;

-Potum pastas age Tityre.

Item Cogo & cogito, quod mens plura cogit unde eligat, quæ duo uerba, prima syllaba producta dicuntur, propter duas uocaleis in vnam contractas. Reminisci, cõminisci, meminisse, unde sint, oẽs dicunt. Tremere, & horrere, unũ fortasse à τρομεῖν, alterũ ab horriditate pilorũ, quę male uehementerq; timentibus, aut iratis accidit, ut;

Obstupui, steteruntque comæ.

quod ipsum est horrere, ut;

Cui Vates horrere uidens iam colla colubris.

Vnde non multum abest, ὀρρωδεῖν

Curare à cura fit. Cura, quasi cor urens nominata. Recordari, ad cor iterum, quæ non cogitabamus, reuocare. Volo, à Voluntate Varro inquit, aut à Volando, ut;

Animum celerem nunc huc, nunc diuidit illuc.

Libet, & hinc Libido, à Labendo quia ad inconcessa quis prolabitur, quod Libidinosus declarat, & Libidinosè. Metuere à motu mentis, quùm ea refugit, horretque imminens malum, quæ si uehementius extra se feratur, Formidare tum, & hinc Formido dicitur. Alia, differensque perturbatio est pauendi, & pauoris. Narrare, gnaros audientes reddere. Fari, primæ puerorum uocis est, quum formare uerba primum incipiunt: antequam id sciant, Infantes nominantur. Hinc est Fatuus, & fatuitas loquendi uitium in his qui nec se ipsos intelligunt, quo ex uerbo sunt Fatidici, qui non sponte omnino, sed furore, aut motu aliquo instincti loquuntur. Sunt etiam Effata, effari, fanum, profanum, fabula, fateri, profiteri, confiteri, fama & (quod Varroni credendum est) falli falsum, fallacia, Faunus, affabile. Loqui, à Loco aiunt esse dictum, quod non uerè is loquatur, qui per ætatem non rectè id faciat, aut qui naturæ uitio sit fatuus, sed qui ordine uerba ad senten- *Loqui.*

 tiam,

tiam, ſuo quæque loco diſponit. Hinc loquax, eloqui, eloquentia & quæ ſunt nota omnibus plura. In Pronunciandi uerbo aiunt Pro, eſſe idẽ quod ante, ut Græca præpoſitio in προειπεῖν, προλέγειν, προοιμιάζειν, προλογίζειν, altera pars uerbi, à nunciando eſt, unde nuncius à nouitate rerum, quas affert, quo ex principio etymologiæ ſunt Nominare & nuncupare. Dicere, à δικάζειν, & inde iudicare, indicare, indicium, dictum, caſtrenſe uerborum, ut parere dicto, & Dictata in ludis literarum, & quod eſt in M. Tullio, Dicis cauſa: item Docere, diſcere, diſciplina. Putare, purum facere, unde Purum putum argentum: hinc Diſputare, computare, & plurima, quæ nec dubitari poſſunt. Murmurare, à ſono uocis, ut fremere, gemere, clamare, crepare. Facere is proprie dicitur, qui formam rebus, ac faciem inducit, quamuis per translationem ſit etiam facere iniuriam, facinus, & quæ de animo dicuntur. Sermo, à ſerie rerum, quæ ordine dicuntur: nec opus eſt, quæ à legendi uerbo ſunt, referre. Pauca ſuperſunt ex uſu (ut iam dixi) poetarum: quæ & ipſa locorum ſunt, uel temporum, ut ſuperiora, aut eorum quæ in loco, aut in temporibus fiunt. Templum eſt aut à natura, in cœlo, quod in Terentio adoleſcens intellexit.

Qui templa cœli ſumma ſonitu concutit;

aut ab auſpicijs, aut à ſimilitudine, ſub terra. A tuendi uerbo dictum uolunt, quod uerbum ad ſpectandum, uel ad cuſtodiendum refertur. Fretum à feruendo. Mare Aegeum, à ſcopulorum frequentia, non multum diſſimili à grege caprarum. Quærit hic Varro, unde Camœnæ ſint, Caſcum, ambages, adagium, latrare, Camilla, ſubulo, paluda, luca, bos, orator, olli & ollos, ancilla, librum, titulus, catus, cortina, quæ omnium ferè in ſcriptis hodie ſunt explicata, non minus quam latronum, latrocinandi, perduellium, hoſtiũ, & caſſabundi, & carendi etiam pro carminandi apud ueteres, rerumque ſimilium nomina. Rorarii milites à rore dicebantur, quod eſſent eorum leuia certamina antequam pugna iuſta fieret, ut ros ante pluuiam. Tramites, à tranſuerſo itu, uibices excitatum dicunt uerberibus corpus. Limax à limo, ſcrantiæ à ſcreando, grallator à gradibus, temo à tenendo, aurora ab aureo colore cœli, numen ab nutu, & imperio Deorum. Alciones, apud nos Alcedones uocãtur, quod mare ἅλα poetę dicunt. Cicures, cicurandi uerbum fecerunt, quæ ſunt ex feris manſuefacta animalia, à cico tenui, ac molli (ut Varro ſcribit) membranula, quæ eſt in malo Punico diſcrimen. Poſtremo, clepere, cernere, obſcenum, frequens, aſſiduus, foſſare, auerruncare,

care, gannire, rudere, hinnire, grunnire, uolulare, mugire, fremere, uagire, fringutire, uitulare, unde nata sint, omnes dixerunt. Hæc nos de Varronis potissimũ libris in hunc locũ transtulimus, quod & nihil erat aliud in aliorum scriptis, quod imitatione dignum uideretur, & in re tam uaria, & dubia summi uiri testimonium habere uoluissem. Valde enim tractatio hæc lubrica à ueterum quoq; doctissimis existimata est, & in qua semper non solum grãmatici, sed oratores etiã & magna scientia cumulati homines reprehensi fuissent. Eidem nanq; uerbo sæpius origo multiplex datur, ex quibus profecto plus una uera esse non potest. Non enim uerbi natura, sed uerbi obscuritas, aut ignorantia nostra facit, idem uerbum plures ut causas habere uideatur. Non tamen ita imprudentes erimus, ut, si quędam rectissimè explicare nequeamus, omnia statim contemnenda credamus, ita propemodum, ut si nuditate quis perire malit, quia ornatu regio uti non possit. Nam, quod multis ratio diuersa est assignata à doctissimis antiquorum, & ex ijs nulla fortasse diuinata sit, omnes tamen rei uiam aliquam demonstrant. Adde etiam, quod fere uilissimarũ rerum nomina ignorari possunt, unde ea sint nata, ut obscuri homines plerunq; nec scimus, nec aliquid interest scire, quos habeant maiores: quæ uero grauia sunt, & illustria, eorum causæ, ut familiarũ origo maximarũ, latere uix possunt. Quare sint ex philosophia, sint ex iure ciuili, aut aliis grauissimis ex rebus uerborum controuersiæ, quæstionesque illæ, quæ definitione rerum, & nominum explicatione constant. in iis haud inuenire est uerbum, cuius reddi causa illustrior aliqua non possit. Illud etiam nemo ignorat, non modo rei uni aliud potuisse dari nomen, sed, quemadmodum iam dixi, unius nominis, aut uerbi, & si una ratio sit à primis inuentoribus nominũ cogitata, illam tamen aliam esse potuisse. Quare non grammaticos tantum, sed Varronem quoque dignum uenia iudicabimus, ancipites aliquãdo uerborum causas afferentẽ. Quin & illud fit etiã à doctissimis interdũ, ut uerbis explicandis id, quod significatur, sequi malint, quã literas. Supra enim, de Nocte mihi uideor dixisse, inde fuisse illi nomen, quod, perpetua si foret, rebus humanis obfutura uideretur. Recta hæc etymologia est, quoties ita docti homines loquuntur, etiamsi de nocendi uerbo, (unde nox dicta est) mentio nulla fiat. Siquis hoc reprehendat, is Varronem doctissimosq; omnes, & M. Tullium se sciat reprehendere. Hic enim illud etiam sibi permittit aliquando, ut (quod stulti non intelligunt) à rebus non ueris etymologias ducat uerborum, sed ex iis quæ uocum similitudines habeant,

beant, ac literarum. An is, qui uidit omnia, suæ linguæ rationem di cendus est non uidisse, quùm fidem, ex eo quod fiat, quod dictũ est, nominatam scripsit? Euenit hoc, etiam necessitate, quum uerbi no uitas fugienda est, ut;

Ipsa si cupiat Salus seruare non possit hanc domum.

Hic, seu etymologiã seu cõiugata spectes, quorũ utrũq; rõnẽ ducit ex uerbo, nullã uerbi rõnem fuisse habitã uidemus. Nulla enim affinitas est Salutis & Seruandi. Sed hoc uerborum fecit natura, quod neque Salus, uerbum de se aliquod, nec uerbum Seruandi nomen creare potuisset. Quamobrem ne illud quidem reprehendi debet, quod animi sensum, & uerborum similitudines potius, quam naturam, spectantes quidam etsi non docti homines, Testamentum tamen quasi testationem esse mentis dixerunt. Sint igitur hæc satis, uel ipsam ad rationem explicandi uerborum, uel ad uiam patefaciendam ad quæ infinitum esset explicare, & mandare literis. Varrone autem hic mihi auctore utendum fuit, primum, quo plus fidei res apud obstinatos haberet, deinde, quod in re tam difficili & obscura, ipse etiam Varro, non unum aut alterum, ut ego, sed plurimos habuit auctores, unde analogiæ, uel etymologiæ doctrinam accepit. Hæc mihi auxilia, amissis Callimachi, Polybij, Chrysippi, Aristophanis, Antipatri, Hypsicratis, & Apollodori libris, omnia defuere. Nec (ut Romanis de hominibus dicam) erat à Sulpitio, Aurelio, Claudio, Cosconio, quod sperare possem. Nec ij, qui Varronem, & antiquitatem omnem adiuuerunt, mihi operam Q. Lutatius, L. Piso, Q. Scæuola, Fuluius Flaccus, Aelius Gallus, Iunius Gracchus, ullã præstare potuerunt. Illud præterea me ad Varronis doctrinã impulit, quod à festorum dierum nominibus exemplum capere nos uelim, quo religionis etiam nostræ festos dies, antiqua & pulcherrima nominum forma exornemus. Quid enim impedit, quo minus Feralia, Vinalia, Laurentalia, nos etiam dicamus? quæ si uideantur esse duriora, nec satis uehemens esse causa, cur his utendum sit quid cũ diẽ, qui est ante viij. Cal. Ian. Natalia dicere extimescimus? quid Postridie Cal. Nouem. Parentalia, quid Ceneralia, Pascalia, Floralia? quid multa, quæ tum facile molliri, tum nullo negotio duci ad formam Latinitatis possunt? Age uero, sint hæc præsenti figura nominum satis latina, uideantur non oportere fieri latiniora. quid illa, quæ profectò nominibus carent, uel septenas in parteis, atque horas distributus publice supplicandi ritus, uel Pontificij honores, uel Sacerdotum gradus, uel penè omnia, quæ in iure Pontificio

Festorũ dierũ sacrorum ordinũ ministeriorũ, & omnium quæ in iure Pontificio sunt nomina, fieri Latina optare debemus & possumus.

tificio continentur? Sed, quando satis uidemur iam de accentibus, & etymologia, in hoc libro etiā scrupulosiora esse persequuti, deinceps ad analogiam nobis transeundum erit. Hanc M. Tullio placuit Comparationem proportionemue dicere. Quanti hæc facienda sit, quantumq; habeat in lingua ponderis, declarat, quod M. Varro, & C. Cæsar, eam suo ingenio, studio, ac labore dignam putauerunt. Est autem hæc aut in uerborum natura, aut in consuetudine loquendi, aut usu poetarum. Prima à Varrone definita est uerborum similium declinatio similis. Altera, uerborum similium declinatio similis non repugnante consuetudine communi. Tertia est eiusmodi, ut, si proximæ aut superiori adiungas, QVADAM EX PARTE, poetica analogia definita esse intelligatur. Quando igitur ea uerborum est similium, quatuor uidenda sunt, ne similitudine fallamur: primum ut eiusdem sint generis, quæ inter se conferuntur, nec nomen cum uerbo, uel pronomen cum participio, uel denique diuersa cum diuersis putemus conferenda. Alterū, ut utrinq; masculina sint, aut feminina, aut neutra, nec inter masculina, & neutra, aut feminina analogia quæratur: tertium, ne diuersis in casibus: postremum, ne alio in literarum exitu. Ad quadripartitam hanc rationem, duo casuum genera referuntur, eorum, qui obliqui, & eorum, qui recti nominantur. Obliqui sunt, qui recto à casu ueniunt, ut albus, albi, albo; recti, qui eodem ex recto casu in rectos, ut albus, alba, album. Disputatum est contra analogiam à multis, & quidem non indoctis hominibus, uerum ijs argumentis, quæ facile refelli possunt. Neq; uerò, si præteritum aliter faciunt seco, ueto, iuuo, quam libo, laudo, cāto, ideo analogiam nullam esse putabimus, aut, si aliqua est, sequendam non credemus, quia mutabilis incertaq; uideatur. Qui enim ita hoc ratiocinaretur, similiter faceret, atq; si quis per tenebras ire malit, quam lumine uti aliquo minore. Esto igitur, esse in præteritis primæ coniugationis legem, sitq; ab his libaui, laudaui, cantaui, ab illis uero secui, uetui, iuui: non contemnendum tamen, immo adeo faciendum plurimi, quantum hic analogiæ ratio nobis præstet. Deinde, etsi paulum hæc ab illis discordēt, non tamen sunt aut obscura, aut sola, ut multorum similium uerborum, ab alijs distincta, similisq; ratio, uelut altera coniugationis forma, quædam haberi debeat. Postremo hanc in præteritis uarietatē, quæ nihil afferre posit incommodi, accipiunt ipsæ etiam aures non iniucundam. Quod autem fero & fers, & fert, tuli facit, & latum, non idem profecto sequitur, quod alia coniugationum ulla cæterarum,

Secūdum ex ijs quę dictioni adiuncta sunt, est analogia.

Quomodo cōferenda sint uerba ad analogiam.

rum,

rum, nemo tamen pro nihilo habendum iudicabit, quod huius ex uerbi declinatione, plurima etiam alia cognoſcuntur. Iam uero, iaceat hæc ratio tota analogiæ, quod feriendi, & furendi uerbum habeat præteritum percuſsi & inſaniui. Summæ ſtultitiæ eſt, propter unum aut alterum uerbũ, uelle rationẽ Latini ſermonis uniuerſam negligere, & ignorare oĩa, quia unum aliquod ab infinitis rectiſsimè declinatis diſsideat. Nam, quod à Roma, Parma, Rauenna, Placentia, quæ ſimilia ſunt, non ſimilia naſcantur adiectiua, ſintq; à primo Romani, à ſecundo Parmenſes, à tertio Rauennates, à quarto Placentini, quod ab atrio atrienſis, ab æde æditũus, quod ab aucupando auceps, à piſcando ueniat piſcator, quod à tibijs, tibicen, à cythara, cytharedus, quod non eoſdem caſus habeant Caſtor, & Neſtor, & Hector, quos paſtor, doctor, lector, quando ab auro aurifodina, à lignis uero non ſimile nomen fiat, quod primo libro deniq; infinitam Varro colligat à reprehenſoribus uarietatem in uerbis uerborumq; deriuationibus: non hoc analogiam lædit, ſed analogiæ diuerſas rationes cõſtituit. Sint ergo nomina, Cato, Scipio, Curio, unde Catonis fiat, Scipionis, Curionis, aliter quã uirgo, Carthago, turbo, unde uirginis, Carthaginis, turbinis, utrum his tollitur, an confirmatur potius analogia? Itaq; ſecundo libro rectiſsimè reprehendit eos Varro, qui hanc rationem auferre conabantur. Non uacat hic omnia commemorare, quæ dicerent ij, qui male de ea ſentiebant, uel (quod otioſi conſueuere homines) eloquentia, & ingenio ludebant. Nam quid aliud Crates cogitabat, nobiliſsimus (ut Varro ſcribit) grammaticus, qui, Chryſippo fretus, homine acutiſsimo, ſex libros περὶ ἀνωμαλίας reliquit? Quare demus id, quod ueriſsimum eſt, ſed pro nobis eſſe credamus, quod aiunt fieri uerba à ſimilibus ſimilia, ut à bono & malo bonum & malũ. A ſimilibus diſsimilia, ut à lupus, lepus, lupo, lepori. Contra à diſsimilibus diſsimilia, ut Priamus, Paris, Priamo, Paridi. A diſsimilibus ſimilia, ut Iuppiter, Iouis, Iouis, Iouis. His inquã ex uerbis oĩbus, & infinitis huiuſmodi, nemo analogiã poſsit auferre. Eſt.n. ea ut in rebus oĩbus, ut in cœlo ẽt atq; mundo, & cœli mundiq; partibus maximis ac minimis, à natura uel ab arte quibuſcunq;, ſic etiam in uerbis & in latina lingua, unde abeſſe illam nullis artificijs Crates, nullo ingenio Chryſippus, Varroni aut cuiuis ſanæ mentis homini perſuadere potuiſſet. Hæc ſi nullis in rebus agnoſceretur, ne in uerbis quidem; quum uero ſit in rebus omnibus, ſtultum eſt à uerbis etiam remouere. Repetam longius hic ſentẽtiam Varronis, idq; faciã ipſius potiſsimum uerbis, quo maior ci

M. Varronis de analogia locus lõgiuſculè repetitus.

ei fides habeatur, & gratum amatoribus illius ingenij, & antiquitatis fiat. Quæ.n.(inquit) est pars mundi, quæ non innumerabiles habeat analogias? Cœlum, an mare? an terra, an aer, & cætera, quę sunt in his? Nonne in cœlo ut ab æquinoctiali circulo ad solstitialem, & hinc ad septentrionalem diuisum, sic cōtra à paribus partibus, item à bruma uersum contraria parte? Non quantū polo superiori abest, tantundem abest inferior ab eo, quem ἀνταρτικὸν uocant astrologi, & is ad brumalem? Non quemadmodum quodq; signum exortum hoc anno, quotannis eodem modo exoritur? Num aliter Sol à bruma uenit ad æquinoctium, an contra, quùm ad solstitium uenit ad æquinoctialem circulum, & inde ab brumam? Nonne Luna ut à Sole discedit ad aquilonem, & ille redit in eandem uiam, sic inde fertur ad austrū, & regreditur inde? Sed, quid plura de astris, ubi difficilius reperitur quid sit, aut fiat in motibus dissimiliter? At in mari crędo motus non habent dissimilitudines geminas, qui in 24. horis lunaribus quotidie quater se mutant. At quū sex horis æstus creuerint totidē decreuerunt rursus identidē alij. An hanc analogiā ad diem seruant, ad mensem non itē alios motus, sic itē quū habeant alios inter se cōuenientes, de quibus in libro, quem de æstuarijs feci, scripsi. Non in terra in sationibus seruata est analogia? Nec cuiusmodi in præterito tempore fructuum genera reddidit, similia in præsenti reddit? & cuiusmodi à tritico iacto, reddit segetes, sic hordeo sato proportione parilis? Nonne, ut Europa habet flumina, lacus, montes, campos, sic habet Asia? Non in uolucribus seruatur analogia? Non ex aquilis aquilę, atq; ex turdis qui procreantur, turdi, sic ex reliquis sui cuiusq; generis? An aliter hoc fit, quam in aere, in aqua? Non hic conchæ in se generatim innumerabili numero similes? Non pisces? An è murena fit lupus, aut merula? Nō bos ad bouē collatus similis? & qui ex his progenerantur inter se uituli? etiā ubi dissimilis fœtus, ut ex equa & asino mulus, tamen ibi analogia, quod ex quocunq; asino & equa nascitur itē mulus, aut mula, ut ex equo & asina hinnuli. Non sic ex uiro & muliere omnis similis partus? quid pueri, & puellæ? Non horū ita inter se omnia similia membra, ut separatim in suo utroq; genere similitudines sint pariles? Nō homines omnes quum sint ex anima & corpore, partes quoq; horum proportione similes? quinq; quibus sentimus, sexta qua cogitamus, septima, qua progeneramus, octaua qua uoces mittimus? Igitur, quoniam, qua loquimur uocem orationem, hāc quoq; necesse est natura habere analogiam, itaq; habet an non? uides, ut Græci habeant eam quadripartitam

unam,

unam, in qua sit casus; alteram, in qua tempora; tertiam, in qua neutrum; quartam, in qua utrunq;, sic nos habere? & quid uerba nescis ut apud illos sint alia finita, alia non, sic utraq; esse apud nos? Equidem nō dubito, quin animaduerterint ijdem in eam innumerabilem similitudinem numerorum, & trium temporum uerba, ut trium personarum. Quis enim potest non animaduertisse in omni oratione esse ut legebam, lego, legam, sic lego, legis, legit: quum hæc eadem dicantur alias ut singula alias ut plura significent? Quis est enim tam tardus, quin illas quoq; non animaduerterit similitudines, quibus utimur imperādo, quibus in optando, quibus in interrogando, quibus in infectis rebus, quibus in perfectis, sic in alijs discriminibus? Quare, qui negat esse rationem analogiæ, non uidet naturam non solum orationis, sed etiam mundi: qui autem uident & sequi ne gant oportere, pugnant contra naturam, non contra analogiam: & pugnant uolsellis, non gladio; quum pauca excepta uerba ex pelago sermonis puri, minus trita afferant, quum dicant propterea analogias non esse: similiter ut siquis uiderit mutilum bouem, aut luscum hominem, claudicātem equum, neget in cornibus boum, hominum & equorum naturam similitudinis proportione cōstare. Qui autem, quum duo genera esse dicunt analogiæ, unum naturale, quod ex lentibus satis nascuntur lentes, sic ex lupinis lupini: alterum uoluntariū, ut in fabrica quùm uident scenam ut desteriore parte sint ostia, sic esse in finistriore simili ratione factā: de his duobus generibus, naturalem esse analogiam, ut sit in motibus cœli: uoluntariam uerò esse, quod, ut cuiq; fabro libitum sit, posit facere partem scenæ, sic in hominū partibus esse analogias, quod eas natura fecit, in uerbis non esse, quod & homines ad suam quisq; uoluntatem fingunt. Itaq; de eisdem rebus alia uerba habere Græcos, alia Syros, alia Latinos. Ego declinatus uerborum & uoluntarios, & naturales esse puto. Voluntarios, quibus homines uocabula imposuerint rebus quædam, ut à Romulo Roma, à Tybure Tyburtes. Naturales, ut ab impositis uocabulis, quæ inclinantur in tempora, aut in casus, ut ab Romulus, Romuli, Romulum, & à dico dicebam dixeram. Itaque & in uoluntarijs declinationibus incōstantia est, in naturalibus constantia: quas utrasq; quoniam id non debeant negare esse in oratione, quod in mundi partibus omnibus sit, & declinationes uerborum innumerabiles, dicendum, esse in ijs analogiam. Hæc uir unus Romanorum omnium doctissimus Varro de analogia disseruit. Persequutus est plura etiam diuinitus, eaq; euertit omnia, quæ cōtra ana-

logiam dicerentur. Apparet etiam ex his, quæ dicta sunt, non in declinatione sola totam hanc esse positam, uel potius declinandi uerbum patere latius, eiq; deriuationes & formas nominum, ac uerborum, ut species generibus, subiectas esse. Quare aduerbia quoq;, ac cæteræ partes orationis, quanquam eas declinationum expertes dicamus, tamē fortius à fortiter, fortissime à fortius declinatur. Itaq; uerba quum eo sensu nunc accipi uelim, quo,

Nec uerbum uerbo curabis reddere,

uerborum omnium genera, formæ, uoces, deriuationes, diuisionesq; ubi aliquid ab altero nascatur ἀναλόγως, rectissime teneri debet. Hāc enim loquendi magistram, ac ducem sequemur. Hæc dubijs uocibus moderatur aut ueteribus, aut siqua nostro alijsue sæculis nascantur. Nam uerba ac nomina siquando fingere noua sit necesse, aut latinitate qua sunt barbara donare, ex aliorum sola analogia, & comparatione latinæ uocis figuram accipiēt, & aliquam in declinandi ueterem consuetudinem, ac doctrinam, ueluti aliquam in Romanam tribum, ascribentur. Nec enim peregrinari in Latio, ac Romæ semper debent, ut illa græcorum Alectò, Sapphò, Didò, Calipsò. Hæc.n. uel ausi non sunt ita declinare, ut Iuno, Carthago, uirgo, uel qui ausi sunt, ij parum fortunati aliorum duces fuerunt. De ueteribus etiā Latinis uerbis, non dubium est quarto casu duos & ambos dici debere, ea ratione, qua Diuos etiam, sonosq;. at acceptum consuetudine est multorum ueterum, ut contra analogiam Græco more duo & ambo diceretur eodem casu. Probat hoc Sosipater exemplis antiquorum, ut Terentij in Andria;

Hem Charine ambo oportune uos uolo.

& Virgilij;

Verum, ubi ductores acie reuocaberis ambo.

Eiusdem alibi;

Nam sæpe senex spe carminis ambo Luserat.

Sed hac de re tertio libro nobis dicendum erit. Theorematis, epigrammatis, ænigmatis & huiusmodi alia à tertia declinatione in secundam; quod uox duriuscula est uisa, epigrammatibus, pronūciare. Similis ratio coegit, ab eo, quod est, Arabs, & Elephas, & Delphin, tertio casu & sexto, Arabis, Elephantis, & Delphinis dicere. Fuere tamen, qui olim Arabus, Elephantus, Delphinusq; dixerunt. Cuiâs, & nostrâs, & uestrâs, circumflexa postrema syllaba dicuntur, quod olim cuiâtis erant, nostrâ is, & uestrâtis. Eadem sunt ratione damnâs in iure ciuili, & Ferentinâs, & Rauennâs, & Arpinâs, & ciuitatum

tum homines huiusmodi plurimarum. Sed his de rebus eo, quē iam dixi, libro, ut scriberem, magis idoneo loco mihi putaui esse reseruandum. Nunc dicam ea, quorum gratia haec tam multa uolui ex ueterum libris doctissimorum hominum repetere. Debent.n. obseruata esse, & proposita quaedam nobis paucissima, quorum exemplo in caeterorum omnium, quae infinita sunt, declinatione utamur. Ac prima quidem sunt ea, quae ad nominum declinationes docendas olim notata, suis in scriptis literati homines dederunt. Haec antiquissimi grammaticorum Ordines dixerunt, ut sit primus nominum illorū, quae ita declinantur, ut Pirata & Musa; alter, ut uentus, bellum; tertius, ut pauo, mater; quartus, ut gelu, uisus; quintus, ut meridies, & luxuries, & caetera similia his infinita. Nobis uero placuit à communioribus, & nostri temporis in consuetudinem receptis non discedere, ut more omnium, declinationes has potius nominarem. Verba quoq; declinandi ratio quatuor in partes distributa est. Alia.n. sic declinantur, quemadmodum paro, alia ut moneo, alia ut scribo, alia ut seruio. Quatuor sunt hae coniugationes, inclinato à Graecis uerbo, qui συζυγίας dixerunt. Sosipater, & uetustiores cum tertia quartam iunxere, ut non plures tribus coniugationes essent. Neq; illi tamen reprehendendi, qui breuitatem sequuti sunt, & laudandi, qui eas distinctas esse maluerunt. Ad quadripartitum hoc exemplum uerba ferè omnia declinantur. Pronominum uerò, ac participiorum declinatio similis est nominum adiectiuorum. Laudaturus enim, & laudatus, & meus, & tuus, & suus, & noster, caeteraq; omnia sic declinantur, ut magnus. Laudans uero, & monens, & legens, & seruiens, & nostrâs, & uestrâs, & huiusmodi cętera, ut fortis, demens, rapax, felix. Hi ueluti fontes quidam sunt primi, declinationum omnium, qui mihi breuiter attingendi fuerunt. Res enim quum eiusmodi sit, quae non demonstrari tota queat, sed ex paucis, & ex generum exemplis ostendi, qualeis parteis habere possit eas, quae reliquae sunt infinitae, supersedendum caeteris putaui, quę discentium ingenia rectè animata, magis quam doctoris industriam, requirunt. Sed mihi transeundū est iam, ut paucis quae de Orthographia, tertia Dictionis parte, proposui, exoluam. Nec pudere nos debebit hanc uel tractare uel discere, quam ut emendatè scribendi magistrā, homines doctissimi omnium sęculorum, plurimi fecerunt, & Lucilius poeta uetus, doctrina & facultate sua, & Romanorum ingenijs dignam putauit. Huius illud munus primum sit, ut, quae sunt ambigua distinguat, quo de genere sunt quae diuersos una uoce

Tertiū quod adiunctū est syllabę, Orthographia.

casus,

casus,habent,ut Rôma,si nominatiui est, accentu circumflexo prior syllaba; sin ablatiui, acuto distinguatur. Similia quædã supra iã collegi,quum accentuum leges traderem,ut liquido, si nomen sit, tertiam à postrema syllabam, acuti; sin aduerbium, eius ipsam postremã gauis nota signemus. Vulgata sunt etiã, nec à ueteribus prætermissa,palus,acuta priore,aliud ostendere,quã circumflexa. Sunt his minutioria,uerbum expecto,utrum à pectendo, an à spectando fiat, quinta semiuocali addita,uel detracta significandum esse,quę secundo est affixa per naturam. Illud etiam dicere non sanè multum necesse est in Quicquid, secundam esse in priore syllaba non tertiam de mutis oportere,ne duæ esse interrogationes putentur. Illud uero Quùm,aliam habere cõsonantem primam si tempus notat, aliam si esse præpositionem uolumus. Quando.n.antiqui, aduerbiũ temporis muta septima, & quarta uocali scribebant, credibilius est uisum doctis,eandem in principio mansisse literam, cui tamen coniunctio tanta fuit cum secunda ex consonantibus,ut,quemadmodum in literis dictum est,eodem in uerbo modo hanc,ut Quem,& Quibus, modo illã scriberẽt,ut Cui,& Cuius,quæ erãt olim Quoi,& Quoius. Eadem ratio in Sequor,& Sequimur,unde Sequutus,& Sequuti,malunt quidam esse quam secunda muta Secutus,& Secuti. Veniã paulo post ad singula,ut, Maeciorum nomen secunda scribi debere consonante, in syllaba,quæ duas postremas antecedit,Malliorũ,& Malleolorum,geminata prima semiuocali,Mærendi uerbum, unde mæstus, & Mæniorum, & Mæcenatium diphthongo ex duabus primis uocalibus esse scribenda,tametsi longũ est,non prætermittam, & in pauca multa conferã.Nunc ea mihi sunt colligenda potius,quæ pertinere uidentur ad multa. Ac primum non mirandũ arbitror, quod in uerbo abstinendi,obtinendi,& similibus sexta ex mutis audiatur, quanquam postulet ratio,ut primam eo loco scribamus.Deinde prępositiones curam ancipitẽ cogitãdi grammaticis attulerunt, utrum antecedens præpositionis litera,in sequentem uerbi mutetur, ut asserere an adserere, afferre, an adferre scribendum putent: qua de re quod mihi uenit in mentem,ita exponam,ut aliorum sententias,uel qui adhuc scripserunt,uel qui melius hæc illustrare uolent,neq; impedire cupiam,neq; reprehendere.Etenim res nulla est tota in scientia literarũ,quæ tam sæpe cũ temporibus mutata sit,uel ita facilè cõsuetudini obtemperarit. Antiquis mehercule in operibus uel urbis Romæ, uel Italiæ, idem uerbum aliter alia ætate scriptum uidemus. Quid igitur aut ego te reprehendam, qui aliquo in tempore

usitata imitaris, aut tu me refellas, qui, mea sequens, tibi repugnare nolim? Quamobrem esto, ut uolet quisq;, præpositionum literas, quæ uerbis iunguntur, aliquando nō mutari, aut plurimum integras esse oportere: mihi tamen placet, linguæ, aurium, & suauitatis gratia, consuetudine etiam secunda, afficio magis quam adficio, surripio magis quam subripio, aggredior quam adgredior scribendum esse. Itaq; percurram, siqua etiam huic rationi sunt contraria. Consonans præpositionis Ab, nullam aliam in cōsonantem uerti potest. Non enim, ut assum Ligario, & Miloni dicimus, ita assum à negotijs, uel assum à re familiari, assum ab urbe, sed manēte eadem litera absum ab urbe, absum à negotijs. Immo & præpositionis Ad, contra quam dictum est, in secundam, uel tertiam semiuocalem, si mutare uolumus, certè non cogimur, ut admonere, & adniti, quamuis annuere, & annumerare, & similia dicuntur. Abnuere autem necessario etiam dicimus. Et si enim uerti in aliam, præpositionis prima consonans posset, hic tamen, uerbi contrarij discrimen faciendum erit. Ne uerbum annuendi esse uideretur. Aufugere, & auferre primam non seruarunt consonantem. Quanquam uidetur M.Tullius Au præpositionem existimare. Ita enim scribit: Quid si etiam abfugit turpe uisum est? & abfert noluerunt, aufer maluerunt? quæ præpositio, præter hæc duo uerba, nullo alio in uerbo reperitur. Hæc eadem consonans uertitur in sequentem, in uerbo Offerendi. De præpositione tamen Ad persequar, siquid aliud uidebitur. Eius consonans remanet, quum est prima sequentis etiam uerbi, ut addere, adducere; item sequente uocali, ut adorare, adumbrare; similiter, si uocalis in consonantem sit mutata, ut adiuuare, aduolare, aduenire, adijcere. Mutatur in secundam ex mutis uerbi, quod sequitur, ut accidit, accurrit, accumbit. Transit in mutam quintam sequentē, ut aggerere, aggrauare; in primam semiuocalem, ut allabi, allidere, allaborare; aliquando in tertiam, ut annuendi, annitendiq;, modo attuli exemplum in semiuocalem quintam, ut assurgo, assimilis; in postremam consonantem, ut atterere, attendere, attollere. Eadem, si mutarum septima sequatur, in secundam uertitur consonantem, ut acquiro, acquiesco. Sola enim hæc de mutis duplicari nequit; Deniq;, præter mutarum septimam, & Aeolicum digamma potest in consonantes omnes mutari. Præpositionis Ab consonans litera, uel manet ipsa, ut absumo, absoluo, absimilis, abdo, abduco, abluo, abditus, abrado, abnego, abnuo, uel præpositio mutatur in sociam Abs, ut abscindo, abscondo, abstineo. Ab deniq; literis iungitur

huiusmodi uerborum, abdidi, abfui, abiuraui, abnui, ablegaui, abrogaui. Non mirandũ igitur, immunis, & immanis, & immitis, & similia his quũ dicuntur, ex tertia semiuocali fieri secundã. Quę supra.n. exposui, & cõuersio literarũ in eas, quæ sequũtur, satis cognosci ex Plauti loco possũt, ubi seruus ab adolescẽte inclamatus, quũ diceret Assum, adolescẽs ex uerbo illudẽs, EGO ELISSVM VOLO, respondit. Non fuisset hic iocandi locus, nisi pro tertia cõsonante, quinta semiuocalis pronunciata esset. Nã, si præpositionũ cõsonantes conuertendæ in uerborũ sequentes nunquã essent, quis pro corruo, conruo, pro συῤῥέω & συῤῥάπτω συνρέω, συνράπτωque, & mille id genus, ferre posset? Quod autẽ supra dixi, rationẽ recte scribendi cõsuetudine sæpius mutatã, intelligi uolo tñ, ius nullum esse cõsuetudini, quibus in uerbis ratio etymologiæ aperta uideat. Nã uel scenã, uel obscenum, uel frena scribi sine diphthõgo debere, uel Porciũ secunda cõsonante, uel Plautium muta postrema, uel nefas quarta, uel Flaminium una semiuocali secunda, uel bellũ geminata earundẽ prima, uel Cæciliũ, Cæcinã, Cælibẽ, Cæliũ, ærumnã, cæruleum primæ ac secundæ uocalis diphthongo, nõ doctorum præceptis, uel monumẽtorum auctoritate, sed ipsa uerborũ natura, admonemur. Itaq; illud esse præcipuum in Orthographia debet, ut, uerborum fontibus inspectis, eorum, quæ alijs à uerbis nascuntur, quas literas postulãt, aut respuãt, recte cognoscere possimus. Rectissimè.n. Scaurus totã hãc recte scribẽdi rationẽ, historia, etymologia, proportione.i.ἀναλογία terminandum putauit. Quid posteriora duo sint non puto amplius quærendum esse. Historia autem est si sciamus cõiunctionẽ Sed, mutarum non postrema, sed tertia potius esse scribendã, quia ueluti ex latinæ linguæ annalibus cognitum habeamus, Sedum, antiquissimis temporibus dictã fuisse, & reiecta secunda syllaba non aliter quam sed remanere potuisse. Siquid igitur uel præceptis, uel auctoritati dãdum erit, id oẽ simplicibus tm̃ in uerbis, quorum origo aut nulla, aut incerta est, ualebit. Quis.n. Bæbios, Fæsulas, Cęlum, Nęuios, Lęcam, Lælios, Lænam, Lætorios, Læuinos, Læuam, Pæducem, Pænã, Pænitet, Sæculum, Scæuolam, tædet, Cæsetios, diphthõgo uocalium quæ primæ sunt; secundum uerò, felix, fenus, feminã singulis tantum scribenda esse uocalibus per se diuinare sine antiquorum auctoritate possit? Non sum nescius tamen, quædã nasci longa à breuibus, & habentia diphthongos ab ijs, quæ illarum sunt expertia, ut Sæculum Varro scribit esse à sene, uel sequendo. Sed pauca huiusmodi sunt, nec alia ratio Orthographiæ põt esse certior, quã ut primos uerborum

Orthographia quibus cõstet rebus.

rum ortus, unde nata sint, scrutemur. Scrupulosa nimis cuiquam poterit uideri circa uerborum diuisiones Quintiliani præceptio. Is.n. obseruare nos iubet, utrũ consonans litera quæpiam uerbi eiusdem, quod ex duobus, pluribusue compositum sit, ad priores, an ad consequentes pertinere syllabas debeat. Qũ.n. Aruspex postremam syllabam à uerbo Spectãdi natam habet, ad illam quinta semiuocalis iungi debet. Abstemius uero, quia ex abstinẽtia temeti composita uox est, eandem semiuocalem primæ esse syllabæ putabimus. Siquis aũt inaniter hoc præcipi existimet, is alia huiusmodi uerba cogitet, ubi manifestius erratur, ac turpius. Vtrumuis.n. quum dicimus, & quãuis, & quosuis homines, & quasuis tabulas, age secundã uel quintam semiuocalem pronunciando, refer ad syllabam postremam, quales esse risus poterunt? Hoc tametsi ad legendi potius, quam ad scribendi rationem pertinet, huius esse loci putauerunt, quod scribendo ẽt hæ literæ syllabis, ad quas referuntur, esse uiciniores debent, à contrarijs autem longiusculè remoueri. Nescio, an putem nunc ad singula esse ueniendum. Video.n. discordes inter se literatorum hominum sentẽtias. Video esse multa, quorum nulla ratio afferri potest, cur hoc, aut illo modo scribantur. Itaq; paucis de uerbis dicam ea, quæ minus inconstanter sunt ab alijs tractata. Deliciarũ nomen cognatum esse delicatis, nemo ignorat: unde sequitur, consonante secunda, non mutarum postrema, scribendum esse. Adscisco, præpositione integra scribi, & corrupta potest, quæ corrumpi sequente eadem litera non potuit in adduco, ubi præpositionis consonans manet necessario. Seruandum aiunt idem in exsurgo, exsupero, exsulo, expecto, exsoluo, exsilium, exscribo, adscendo, adspiro: unde, si aurium gratia placeat unam de consonantibus auferre, sciamus facere nos, quemadmodũ postulat rõ lenitatis. Exantlare, mutam liquidæ præpositam habet postremam. Auctoritas, & auctor, secundã in prima syllaba consonantem. Ostium, & Etruscus, & Carus, & Caritas, & hinc nata, siue ad pretium referantur, siue ad affectionem animi, his nota aspirandi nunquã erit. Fœcẽ, & cœlum, & cœpi, quarta uocali est secunda litera: otium, & negotium, & negotiari, mutarum ultima post quartã uocalem placuit antiquitati scribere. Concio uero, & conuiciũ, quia hoc à uocibus, illud à ciendo fiat, dubiũ non erit, quin secunda consonante scribi debeant. Aduerbium Immo, geminata semiuocali secunda inuenio scriptum à doctis: nummum quoq; similiter scribendum esse, cognitum habemus ex Trinummo, Plauti fabula. Multã uero sine consonante secunda scriptã uideo consensu multorum.

multorum. Cunctari primã syllabã, ultima uocali, nõ quarta, scribi aiunt oportere, nec esse id à Cõto, sed à Cunctus. Inchoare à Chaos nomine dictũ uolunt, quare prima in syllaba, nõ in media, aspiratio nẽ esse debere. Solicitũ, & solenne, simplici prima semiuocali, secundum tamen, duplici semiuocalium tertia scribimus: unguo, tinguo, linguo, & similia quædam postrema uocali postremæ syllabæ anteposita, ut à tinguo duci posit extinguo. Causam uerò geminata semiuocali quinta scribere, negat Scaurus oportere. Cętera, aut rõne, aut consuetudine, aut iudicio cuiusq; gubernari uolo. Lapides etiã, & inscriptiones ueterum, eodẽ iudicio ac ratione adhibita si legantur, sentio ijs multùm ad rectè scribendi scientiã nos adiuuari posse. Sin huiusmodi ex monumentis ita nos instrui ad Orthographiã credimus, ut, neglecta uerborum natura, doctorum hominum rectèque scribentium usu, aurium iudicio, linguæ, pronunciationisq; suauitate, nihil pręterea sit nobis requirendũ, incurramus necesse est in multa difficilia, quę nos ipsi, in sermonis consuetudinem induci minime debere, confitebimur. Hoc dicerẽ, si, quas iam dixi inscriptiones, inter se nihil omnino unquã differrẽt. quid quod alijs in marmoribus, idẽ uerbum aliter scriptũ uidemus? Quid, quod nostri homines aliter alia ætate quædã scripserunt? Quid, si monumentorum nõ eadẽ esse debeat oĩum auctoritas? Eademne fides erit publicis operibus, ac priuatis? Quot aũt uel Romę sunt, uel ubiq; priuatorũ hominũ se pulchra, q̃ nos pudeat imitari? Quãta uero ĩ ijs diuersitas ẽ scribẽdi?

Pulcherrimũ nuper Aldus Manutius iunior Pauli F. de Orthographia librum cõposuit. Romæ, Italiæ, & Europę marmora cõquisiuit. Pugnãtia quum uideret multa, illud arbitror cum risu doctissimum adolescentẽ notauisse, quod idẽ nomẽ sex modis olim in ijs esse scriptum cognouit, CONIVX, COIVX, CONIVNX, CONIVNXS, COIVNXS, COIVS. Nõ poterat in duarum syllabarum noĩe uarietas esse maior, & nescio, an ex tã multiplici scriptura plus una uera esse posit. Esto autẽ ex his probentũ duæ: tres ẽt cõcedantur: imò (q̃d fieri nõ põt) sit ueritas in quatuor, quid reliquis faciẽdum erit, si nobis una tm̃, & cõstantissima scribẽdi rõ quærit? Q̃d igitur ad Inscriptiones antiquorum attinet, primum illas equidẽ probo uehemẽter, si nõnullo adhibito iudicio legant, itaq; lectæ plurimum huic labori meo ꝓfuerunt. Deinde antiquissimis, & naturæ, cõsuetudini, suauitati, maxime cõsentaneis, maiorẽ auctoritatem cõcedi uelim. Tum in ijs, q̃ nata sunt ex alijs, placet mihi, non tã ea, quæ sunt in monumẽtis, quã primigenia, unde ꝓfecta hæc sunt, cõsuli oportere. Itẽ

in uerbis coniunctis non semper, nec prorsus necessario, censeo faciendum esse, ut postremæ antecedentis, & primæ insequentis uerbi oẽs literæ seruentur. Laudo.n.illius ingenium, qui mihi aperiat, exspectandi uerbum quod paulo ante iam dixi, & exscribendi, & exstãdi, & extruendi, præpositione Ex, & quinta semiuocali primis in syllabis esse conflata. Prodest.n.hoc ad etymologiæ quoq; rationem. Quod autem ad recte scribendum attinet, neq; eos reprehendo, qui unis uocalibus quaternas, aut etiã quinas iungere consonantes, ob difficultatẽ nolunt, neq; uel Terentij Scauri, uel quorumuis auctoritate, ut contra fiat, audeo præcipere: & quintam semiuocalem in his uel scribi, quia sic postulat natura, uel dissimulari, quia uitanda est asperitas, libentissime patior. In illis uero minus est asperitatis ita, si ternis consonantibus placeat scribere, exsaturo, exsilia, exsulo, exsupero, exsurgo, quemadmodum, Pontifices quoq; Maxsumi uti dicerentur, ex nimiùm antiqua scribendi consuetudine, quidam renouare conati sunt. Ad Inscriptiones autem ut reuertar, quibus maximè Orthographiæ ratio adiuuatur, eas è nobilissimis quibusq; operibus imitari nos censeo debere. Postremò, totum ad hunc locũ suadeo uehementer illud M. Tullij transferre: ut hic etiam suauitatis gratia peccare interdum liceat: sciamusq; sæpius, aliud usum, aliud scientiam postulare, ut ex illo multa lenitati concedamus, hãc uerò nobis reseruemus: & quoniam in marmor, & in æs quæ sunt incisa, non tantum à suis quæq; ætatibus, uerùm ex remotissima etiam antiquitate, uerba, aut uerborũ uoces, literasq;, ornatus loco mutuantur: nos illud quoq; iudicium sequamur, ut, non quæ marmoribus antiquis, uel tabulis æneis, nummisue ex argento, uel auro, eadem consuetudini apta esse omnia credamus. Multis.n.post occupatam remp.annis ut plurima in sermone Latino durissima ne dicantur, ollos, & stlites, & ossua in monumentis quibusdam inuenio: ut mirum non sit, etiam solo ex amore uetustatis, in diphthongis, aspiratione, ac literis penè omnibus, mutationes, additiones, uel detractiones siquæ factæ esse uideantur. Tribus.n.his modis, id quod ignorabat nemo corrũpi orthographiã, aut corrigi, Scaurus ẽt scripsit. Nuper Salerni, quod fortasse aliquis nõ credat, ex factis Romanorũ fractas marmorũ tabellas quasdã, quales Romæ in Foro, Paulo III. Pont. Max.repertæ sunt, (utinam ex ijs plurimum legere potuissemus) in quibus erat scriptum, Q. MARCIVS. L. F. L. N. PHILIPPHVS. II. postremæ syllabæ Philippi nominis aspiratione ꝑposita. Aliquid hic habeo, quod mirari; nihil, qđ imitari possim.

Q. MA-

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. III.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

VAE de præstantia, amplitudine, & æternitate sermonis latini in proœmio proximi libri disseruit, ex innumerabilium doctissimorum hominum sententia se disseruisse cõprobat. Orationem octo in partes distribuit. Nominis definitionem è ueteribus traditam defendit. Articulos minimè negligendos esse, & occultos illorum in oratione latina sensus cognosci debere disputat. De nominibus Romanorum necessaria colligit. Cum patronymicis, ualde multas nominum formas notionesq;, præterea ad cognoscẽdum maximè utilia proponit. De comparationum ac superlationum gradibus, multa noua & pulcherrima docet, ex ueterum certissima loquendi consuetudine ad usum latinitatis necessarium perquisita.

VAE sit accentuum ratio, quæ uerba à quibus nata sint, quibusue similes declinationum formas habeant, & hinc ducta ratione, quibus ea scribi literis oporteat, sine magnis auctoribus nescio an tractare uoluissem. Hæc.n.quatuor proximo libro sum complexus, è quibus, alij antiquorũ obscurissimam esse multis in uerbis analogiam cognouere, alij propter inęquabiles rationes declinandi, analogiam omnino sustulerunt. Quapropter hactenus feci ut non à M.Varrone tantum plurima transferrem, sed à Cicerone etiam sæpius nonnulla acciperem, & à Verrio Flacco & alijs quibus potui inuestigarem, ut hominum doctissimorum uel auctori-

tatis, literarũ omnium, & orationis faciendæ ſcientia. Eũ uero, qui minimum ſcripſit, Corteſium, non uereor equidem uiris illis Romanorum doctiſsimis conferre. Duos addam Collegij eiuſdem homines, Hieronymũ Aleandrũ, qui iampridem eſt mortuus, & Gulielmũ Sirlætum cuius ego Romæ doctiſsimis olim ſermonibus & conſuetudine ſanctiſsima fruebar. Nunc eum, ab honoris ampliſsimi gradu, oẽs boni expectant ad maiora. Verumtamen in doctrinis, & linguarũ ſcientia his duobus ne cogitando quidem fingi poteſt aliquid excellentius. Conueniant licet omnes, qui ſtudio latinitatis aiunt impediri nos à ſumma illa, & perfecta antiquorum hominũ ſciẽtia: horum doctrinæ oẽs, cum literis omnibus coniunctæ declarant, magno errore illos teneri. Oſtendant mihi enim, quid his latinę literę, quid Græcæ obeſſe potuerunt, quid lingua Iudæorum, uel Chaldæorũ, uel Arabũ, adeptiones oĩum ſcientiarum aut his ipſis aut cæteris remoratæ ſunt? Contra uerò atq; opinantur, non illa modo barbaries, quam ſolã, & miſeram latinitati, Dijs atq; hominibus inuitis, opponunt, ad eas nihil afferre poteſt conſequendas, ſed (quod miremur licet) nemo unquam apud nos præſtitit ullo in genere doctrinæ, qui non idem ſermonis Græci, & Latini exactiſsimam ſit ſcientiã cõſequutus. Simul oẽs recordare, ſingulos enumera qui poſt Romam conditã ad noſtrã uſq; memoriam fuerunt. Hoc ergo quando uerum eſt, ſiue cauſas effectrices atq; apertas habeat, ſiue arcana ui numineq; diuino fieri dicas, illud non dubium eſt, ſciẽtiarum cognitiones etiam, eos tollere de mundo qui Latinam linguam de ſtudiis, & Græcam tollere conantur. Eam tamen, ex illorum, quos dixi, manibus auferre non poterunt, aut aliorum prætcrea innumerabilium, ac doctiſsimorum hominum. Habetur hoc in numero Antonius Auguſtinus qui prudentiam iuris, hoc ſtudio, & literis omnibus ornabat olim Romæ Duodecimuir litibus iudicandis, nunc Ilerdæ Pontificatum gerit. Ad maximam philoſophiæ & rerũ diuinarum ſcientiam, latinitatis, & elegantioris diſciplinæ ſplendorem adiunxit Carolus Bouius, quem Philippus Rex nuper ob uirtutem & ſtudium religionis Vritanorum Pontificatu & Brundiſinorum affecit. Inter magnos patronos hodie, quamplurimos, Neapoli principem locum tenet Federicus Viualdus cui propter ſtudium latinæ linguæ in illa urbe iuris ſtudioſiſsima, non eſt quem uel magnitudine ingenij, uel interioribus literis, uel artificio ſcribendi uel ſplendore orationis uel ſuæ præſtantia diſciplinæ, audeas conferre. Ipſa per ſe loquitur, nec eget prædicatione mea ſingularis ele-

gantia scribēdi, singularisq; doctrina, uel Romuli Amasei, uel Francisci Robortelli, uel Pauli Manutij, uel Sebastiani Corradi, uel M. Antonij Flaminij, uel Iulij Pogiani: item Lazari etiam Bonamici, Caroli Sigonij, Petri Victorij, Achillis Statij, Michaelis Bruti, Petri Perpiniani, hominum, quos in hac laude non dubites ipsa cum Romana antiquitate conferre. Ex his quos dixi, magna te frater ante hoc biennium Romę allexit Perpiniani uirtus, & acumen, suauitasq; latinè loquendi, disputandi, sentiendi. Nunc homo Hispanus, ad humanitatem, ad religionem, ad hæc studia natus, uehementer diligit utrunq; nostrum. Misit ad nos Lusitania Achillem Statium: sed cum pulcherrima sui studij monumenta posteritati commendabunt. Mittit Gallia quotidie plurimos, nec uolo contemnat quisquā Dionysij Lambini, M. Antonij Mureti, Petri Rami, Perionij, Cormæriaceni ingenium, qui seipsos iam apud omnes pulcherrimè scriptorum copia illustrauerunt. Perionio quidem certè nescio an ulla ætas habuerit in oratione facienda concinniorem, aut alium à quo dicas latinę orationis copiam, aut sermonis elegantiam, atq; usum dicas aliquando magis adiutum fuisse. Docuit. n. primus apud Gallos, (quod antea philosophis fieri nō posse uidebatur) quomodo philosophiæ partes omnes & reliquæ disciplinæ purgatissima oratione & splendore uetere illo Romanorū explicari pulcherrimè illustrariq; possint. Itaq; nobis, & gloriæ, immortalitatiq; suæ, multam ac pulcherrimam Transalpini homines ad hanc rem, ampliationemque latinitatis operam nauare solent. Sed ex nostris cognoui plurimos, uel quos iam dixi, uel quos infinitum esset nominatim ponere. Quis enim se uel Antonio Minturno, uel Iano Cæsario, uel Constantio Sebastiano, uel Braccio Martello, uel Ioanni Baptistæ Arcucio, uel Donato Castilioni, uel Petro Rosino, uel Theophilo Zymaræ, uel Fumano, Lollio, Abstemio, Gallesinio, æquales promittat omnes esse dicturum? Octauij autem Pantagathi grauiores illæ Musæ, & arcanæ, domi tantum, & intra domesticos parietes semper, cum doctissimis loquuntur. Hic nobis uir, ut Gabrieles etiam Trypho ueterem Socratis illum renouat morem, ut alijs communicare malit, quæ scribat. Infinitum præterea numerum, nec de omnibus dici potest. De poetis autem reseruaui mihi, ut postremo libro dicerem. Nunc uolui barbariæ patronos intelligere, turpissimum esse illis, in tanto lumine suas tenebras, carbonesq; extinctos nominare. Sed uenio, ut iam de nomine, prima orationis parte, dicere aggrediar. Ac primū de litera, syllaba, & ijs, quæ

syllabam

syllabam attingũt, arbitror mihi adhuc dictum satis. Dictio nunc sequitur, id est minima ut græci dixerunt, indiuisibilisque pars componendæ orationis, ut mare, planta, uirtus. Nec solum nomina, sed partes omnes complectitur, ut Scribo, Legens, Qualis, Extra, Clementer, Heu, Atque. His enim oratio omnis conficitur, quæ est dictionibus constans, absoluta sententia. Huius porrò sunt partes quę sequuntur, quibus omnibus etymologia, & analogia moderatur.

Tertia pars grammaticæ

Natura enim (Varro ait) omnis tripartita oratio est, cuius prima pars, quemadmodum sint uocabula rebus imposita, ostendit, secunda, quo pacto de ijs declinata in discrimina ierunt; tertia, ut inter se ratione coniuncta sententiam afferant. Quam tertio loco posuit, ea est recta uerborũ cõpositio, quã σύνταξιν dixerunt. Hæc proprium locum non habet, ut superiores duæ, sed ubique diffusa omnem gubernat orationem, & ratione singula uerba disponit, ut latinè, ut propriè, ut eleganter, ut emendatè dicatur. Itaque de literis, de syllabis, de syllabarum temporibus, tonisque earundem, etymologia etiam, analogia, orthographia, quæ compositione priore sunt, satis mihi dixisse uideor: accedo nunc ad orationẽ, cuius (ut omittam quæ inutiliter hoc loco disputari solent) octo sunt partes, nomen, uerbum, participium, pronomen, præpositio, aduerbium, interiectio, & coniunctio. Huic numero M. Varro illam rationem subiecit, ut quædam sint ex his partibus quæ habeant casus, & nomen, & pronomen, quædam tempora, ut uerbum, quædam utrunque, ut participium, alia neutrum, ut quatuor indeclinabiles. Pronomen verò primi loci fuit, quod casus habet, & huius postremi esse potest, quod temporibus caret. In his interiectio à Græcis numerata non fuit, à nobis hinc ratio articulorum detracta. Primum locum atq; partes nomini & uerbo ipsa dedit natura. Hæc enim duo sunt quæ perfectam sine aliarum ope orationem ac sententiam reddunt; ut Plato scribit: Homines laborant. Tametsi nomen hanc uim suam communicat etiam pronomini, ut; Nos proficiscimur. Illi reuertuntur. Quamobrem eleganter & propriè illud extitit à doctissimis Græcorum; τῶνδὲ τοῦ λόγου μερῶν τὰ πρῶτα εἶναι τό τε ὄνομα καὶ ῥῆμα. Vniuersi enim sermonis uim si quærimus, ea tota est in uerbis, ad materiem uerò si respicere uelimus, ea posita est in nominibus. Aliæ orationis partes, nomini & uerbo inseruiunt & hæc duo sine cæteris absoluere sententiam, reliquæ uerò omnes sine his duabus nullam possunt. Sed pergam quæ institui explicare. Literis igitur syllabas, syllabis, dictiones, dictionibus aptè coagmentatis orationem

Pulchra elegansque diuisio Varronis

Partes orationis.

cant, accidit ſæpe, ut articuli tantum uel in ſermone græco expreſſi, uel apud nos cogitati deſtinguant. Dicatur iiſdem caſibus, quod ſubiectum & attributum eſt. Putaui Salernum eſſe Baias, dubium eſt utrum error fecerit ut Baiæ pro Salerno an Salernum pro Baijs crederetur. Adhuc mille eiuſmodi; Non decet bonos, malos putare: utrum bonis uitia malorum attribui nolumus, an malis uirtutes bonorum. Ita enim hæc in noſtris de arte dicendi libris oſtendi ſolere Græcos aperire, quemadmodum Sophocles;

Οὐ γὰρ δίκαιον, οὔτε τοὺς κακοὺς μάτην
χρηστοὺς νομίζειν, οὔτε τοὺς χρηστοὺς, κακοὺς

Illo etiam in loco ſacrorum, θεὸς ἦν ὁ λόγος, poſtremo in uerbo eſſe debere articulum, quia, id ſubiectum ſit, uerbi, quod eſt in principio Chryſoſtomus admonuit. Quam plurima in ſacris omnibus exẽpla ſunt quæ aliud cum articulis, aliud ſine ijs oſtendunt, ut ex mille. ὁ προφήτης εἶ σύ, καὶ ἀπεκρίθη, οὔ. Quis enim aut quotus quiſq; ex ijs qui græce ſcripta, ignari ſermonis Græci (ſi diis placet) nobis interpretantur, non de locis huiuſmodi infinitis riduculè diſputare ſolet. Quamobrem ad eos tantum hæc mea cohortatio pertinebit qui latinè ſcribunt aut legunt, recte ut uideant, ne quid eos legendo, aut ſcribendo fallat, quod in rebus ẽt grauiſsimis græcæ linguæ ignaros neceſſario fallere conſueuit. Suis in ſcriptis, aut aliorum ſcrutentur, nunquæ abſentis articuli uis cogitari debeat, quæ ſentẽtiam quibus iam dixi, aut alij ad huc modis commutet. Nã præter eos qui theologiã & qui ſacra nobis primi, auctores diuini tradiderunt philoſophi etiã ueteres hæc maximè fecerũt. Ariſtoteles enim in primo librorũ quos de cœlo conſcripſit, ita rem terminauit, ἕτερον ἄρα ὁ ὅδε ὁ οὐρανὸς, καὶ οὐρανὸς ἁπλῶς. Ego nũc redeo ad illud, articulos uidelicet non eſſe qui à grãmaticis, & ueterũ quoq; doctiſsimis nominantur. Horũ crebra apud M. Varronẽ mentio eſt, ſed libro nono plenius ſcula, ut; Relinquitur de articulis, in quibus, quædam eadem quædã alia. De quinque enim generibus duo prima habent eadẽ quod, ſunt & uirilia, & muliebria, & neutra, & quod alia ſunt ut ſignificent unũ, & alia ut plura, & de caſibus quos habent quinos. Nã uocandi uoce notatus nõ eſt. Propriũ illud habẽt, quod partim ſint finita, ut Hic & Hæc, partim infinita, ut Quis & Quę quorũ, quod adũbrata & tenuis analogia, in hoc libro plura dicere non neceſſe eſt. Vides ut Quis & Quę inter articulos numerat quemadmodum Græci ὅς ἥ ὅ. Immo uerò etiam illos, ὁ ἡ τό, pro Hic, Iſte, Ille, ut;

τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω

Ignorantia, negligẽtiaue articulorum

Hic autem & Hæc, tantum ad notandas generum differentias, articulorum loco ponimus, ut septimo libro idem Varro; Sic itaque ea uirilia dicimus non quæ uirum significant, sed quibus præponimus, Hic & Hi, & sic muliebria in quibus dicere possimus Hæc & Hæ. Illud autem genus articulorum, quod initio posui, quodque non genera, sed res ac personas discernendi causa repertum est, non est qua latina uoce significare possimus, quod tametsi inter pronomina à stoicis posita esse dicantur, uim tamen quæ dicta est seu aliquã, seu nullam ex partibus orationis articulũ esse statuamus, amittere non potest, sed ingredior hinc ad primam orationis partem. Primum igitur nomen est pars orationis, cum casu, corpus, aut rem, propriè, communiterue significans. Non malam hanc nominis definitionem à Donato traditam putaui, quam Priscianus tantum quod non ijsdẽ uerbis reddidit. Cum casu uero dictum est, quo declinabilem esse partem orationis, & casibus declinabilem esse intelligeremus. Quod autem corpus, aut rem significare dixit, propter nomina dixit rerũ, quæ sub aspectum cadunt, & uideri tangiue possunt, ut lignum, domus, templum, sol, cœlum, sydus, & quarum sola est intelligentia, ut numen, iustitia, uirtus. Illa priora Quintilianus uocabula scripsit à quibusdam esse nominata, hæc autem posteriora, appellationes, at Varro hæc ita distinxit, ut nomina constituerit, illorum esse generum, qualia sunt urbs & flumen: uocabula eiusmodi formarũ, ut Capua, Vulturnus. Duo uerba propriè communiterue, in definitione sunt posita, unum causa nominum illorum, quæ propria sunt hominum, Deorum, aliarumue rerum, ut Cato, Mercurius, Garumna, alterum, quia illa etiam nomina intelligenda erant, quæ speciei cuiusque sunt, & generum communia singulorum, ut homo, Deus, animal, taurus, flumen. Quod autem alia definitione dixerunt etiã hanc orationis partem substantiæ esse & qualitatis, rectissime dictũ esse arbitror. Illi enim docti homines, (quod fieri etiam solet) secundo in uerbo tertium, idest quantitatis etiam intellexerunt. Nam si decem ad illa prima rerum genera, quæ sunt propria philosophorum hanc rationem placeat referre tria hæc tantum esse in nomine cognoscemus. Immo adeo tempora etiam & loca his primis duobus philosophorum generibus docti homines complexi sunt. Quæ substantiæ (utar enim his nominibus tanquam necessario receptis) extitere ex ijs, illa nomina, quæ nouè quidem, nec latinè, sed apposìtè ad significandum, nominauere substantiua ut mons, lignum, domus. Ex ijs uerò quæ sunt qualitatis, quantitatis, uel temporis, uel

loci,

loc, nata sunt quæ dici uoluerunt adiectiua, ut molle, altum, uetus, diuturnum. Aelius uerò quem dixi Donatus, tantum corpus nominauit, quæ definitio cum falso latius patere quibusdam sit uisa, quam id quod definitur, & pronomina etiam complecti, non mirabimur si ad nomina saltem adiectiua, is auctor grauissimus uoluerit etiam pertinere. Quum duo sint enim uerba quibus definitio absoluta est, corpus & res, secundum uerbum, & si mihi hoc loco necessaria non sit illa ratio dialecticorum, ut supra omnia summa genera id esse uelim, tamen hoc habet à natura ut qualitates etiam significare possit. Nam quantitates (iam triuit enim hæc uerba consuetudo philosophorum) nemo ad huc reprehendit quod nomine definiendo usurpatæ non sint, quum tamen plura etiam (si morosi nimiumque subtiles esse uolumus) prætermissa uidebuntur. Nomina sunt enim substantiæ, ut lignum, qualitatis, ut ater, quantitatis ut altus relationum ut nepos, loci ut Argiletum, temporis ut seculum. Non hæc igitur omnia, singulatim complecti definitio debuit & satis esse potest, quod uno rerum uocabulo, qualitates idest adiectiua etiam nomina significata sunt. Neque his assentior qui Aelium reprehendentes aiunt hac definitione, etiam pronomina cõtineri, quod illis inest etiam, ut corpus aut rem significent. Non enim propriè à suaque natura habent pronomina quod arbitrantur, sed à nomine hoc ipsum illa accipiunt. Dicatur enim liber, nauis, lignum, intelligo statim quid hæc uelint: at si dictum sit Ego, Tu, Ille, Qui, necessario intelligendum prius est quasnam ad res personasue referantur. Nam, corpus aut rem per se ac ui sua nomen significat, pronomen uerò ope sola nominis. Porrò, nomini cuilibet, una tantum subiecta uis & certa ratio est, pronomen uerò personis, rebusque omnibus datur, ut ne cogitari quidem sit omnino aliqua res, de qua non Ego, Tu, Ille, Qui, uel pronomen dici aliud non possit. Discrimen illud per magnum est, quod nomen ad res, pronomen uerò ad nomina demonstranda natum sit, & stultum est nomen ipsum, & quod nominis loco ponitur idem esse existimare. Corpus denique, aut rem ui sua pronomen demonstrare ullam non potest. Nomen consequuntur (ut Prisciano placuit) species, genus, numerus, figura, casus. Nolui personam quoque nomini secundam ac tertiam, attribuere, quod Græcorum non indocti quidam homines fecerunt, ut Socrates, ò Socrates, patronus, ò patrone. Noua enim res in grammaticæ latinæ scientia, nec mihi necessaria uidebatur. Speciem nobis in primitiuam, ac deriuatiuam grammatici

tici distributam dederunt. Mihi uero constitutum est, nisi præter naturam artis diuisum, aut contra rationem latinitatis aliquid præceptum sit, his in libris, quam minime possim ab illis discedere. Primitiuam igitur speciem dicunt eorum esse nominum, quæ primigenia sint, nullisque à nominibus aliis nascantur, ut mons, terra, mare: deriuatiuam esse aliorum, quæ ex his primis ortum habent, ut montanus, terrenus, marinus, Vtriusque speciei nomina tum propria sunt ut Pompeius & Pompeianus, tum ea quæ speciei cuiq; dixi communiter conuenire, quæque appellatiua nominantur, ut sylua, & syluestris. Itaque sunt nomina substantiarum, à quibus appellantur substantiua, ut paries, tectum, domus: sunt quæ à uerbo adijciendi nomen acceperunt, quod substantiuis adiuncta, illorum qualitates uel quantitates declarent, ut fortis, magnus, albus. Hæc duorum sunt generum: nam uel tribus diuersis uocibus declinantur, ut magnus, uel tribus articulis, ut fortis. Ac primùm de proprijs nominibus hominum illud scire oportet, non eandem sequutos esse rationem Græcos, & Romanos. Illis enim singula fuerunt nomina, ut Socrates, Plato, Alexander, nostris autem uel bina, ut P. Vatinius, uel terna, ut M. Terentius Varro, uel quaterna etiam, ut Q. Cæcilius Metellus Creticus. Publius autem, uel Marcus, uel Quintus, uel cætera, quæ aliis præponuntur, Appius, Aulus, Caius, Cnæus, Decimus, Seruius, Sextus, Spurius, Tiberius, Titus, prænomina sunt, quibus inter se fratres, aut eiusdem familiæ plures discernãtur. Hæc uel singulis notãtur literis, ut A. Postumius uel binis, ut Cn. Põpeius, uel ternis ut Sex. Roscius. Quod secundo ponitur loco, nomẽ est familiæ totius, Vatiniorũ, Terentiorũ, Cæciliorum, Postumiorum. Sunt hæc gentiũ singularum propria, ut prænomina singulorum hominum. Tertio autem loco sunt hominum, aut familiarum cognomina. Terentij enim Varrones cognominati sunt: & Porcii, Catones: & Iulij, Cæsares: & Sulpitij, Galbæ: & Claudij, uel Pulchri, uel Marcelli. Sed pulchri ad patricios, Marcelli ad plebeios pertinebant. Cornelij uerò, Lentuli, Syllæ, Scipiones, Dalabellę. Papirios etiam, uel Mugillanos, uel Crassos, uel Cursores, uel Massones, uel Turdos, uel Pætos, uel Carbones, alios alia ætate dictos fuisse legimus. Quin etiam cognomen idem diuersis familijs, aut plurium familiarum hominibus data esse, uel hoc inter alia multa sit argumentum, quod Papirijs quibusdam Liciniæ gentis cognomen fuisse ex his, quæ diximus apparet, ut Papirij, Crassi dicerentur. Quartum uerò tenet locum agnomen, cuius non ualde cre-

bra

bra mentio in libris est Romanorum. M.enim Tullius,&si non refugiat interdum agnomen dicere, huius tamen loco sæpius cognomen usurpare consueuit. Nam de amicitia in principio Catonem dixit cognomen iam habere in senectute Sapientis. Vsitatius illud est in oratione pro Sex.Roscio; Duo isti Roscij, quorum alteri Capitoni cognomen est, iste,qui adest, Magnus uocatur. Nomen etiã pro cognomine sæpius dictũ est,ut Sex.Clodius, cui nomen est Phormio. Est igitur agnomen, seu mauis dicere cognomen,quod homini ex uirtute, aut euentu aliquo imponitur, ut Creticus, Africanus, Asiaticus, Diues, Magnus. Ex his tametsi (uti iam dixi) quędam unius familiæ propria, diuersis familijs darentur,plurimum tamen proprietas custodiebatur, quod fieri circa prænomina etiã solebat. Mutãt aliquando rectum hunc ordinem auctores,ut Crispus Sallustius. Quidam solis cognominibus notabantur, ut Cato,Cæsar, Crassus, Lentulus; quidam nominibus, ut Fabius, Ventidius, Horatius: hinc leges nominatæ sunt, Iulia, Tullia, Aquilia,Sempronia. Fœminis dari prænomen, cognomenue moris non fuit. Itaque plures in eadem familia, ac domo sorores, alia Prima, alia Secunda, alia Tertia, uel deinceps ex nascendi ordine dicebantur. Scio equidem prænomina illa quondam ijs fuisse paucissima, Rutilia, Cesella, Rodicilla, Caia, Lucia, Publia, Mauia: sed nolo tamen hic multis disputare, & profecto res est ipsa longior, sed mihi vulgatissima de consuetudine, quotidianoque usu tantum puto esse dicendum. Qui enim simpliciter in quæstione hac dicat mulieres etiam usas prænominibus fuisse, næ is auditorem suum in errores impellat. Nam ratio prænominum minimè eadem in fœminis, atque in uiris fuit. Quare de his uel tacendum fuerat, uel pleniuscule, diuerseque differendum. Nemo enim de uiris sine prænomine, reipublicæ temporibus, quum multa milia feminarum dici possint quarũ nullius prænomẽ commemoratum aliquod sciamus. Quamobrẽ sint hæc à me satis:reliqua uideamus huius loci. Sunt in his ẽt nomina adoptionũ,quarũ eiusmodi rõ fuit,ut P.Clodius exẽpli gratia à M.Fonteio adoptatus ex Fõteiorũ nomine,M.Fõteius Claudianus dici dẽret,Nã,qui in aliã adoptabatur familiã,ei nomen ex familia capiũdum erat,in quã adoptabatur, suę familiæ nomine seruato, sed hmõi in formã uerso,ut è Clodio fieret Clodianus,è Tullio Tullianus,Aemilio Aemilianus,qũo T.Põponius Atticus ab auũculo adoptatus,ex noĩe illius,Q.Cęcilius Põponianus Atticus nominari cœptus est.A quo ciuitate ẽt,aut libertate quis donatus esset ab eodem

gentis nomen capiebat, ut à Cæsare, Crasso, Cicerone, Iulij, Licinij, Tullij dicerentur. Proprij nominis, & appellatiui genera multa sunt, ut quę iam dixi ad res corporeas, uel incorporeas referri, ut liber, & uirtus. His addunt ὁμώνυμα quorum ex una uoce plura intelliguntur, ut nepos, canis, turdus, & his contraria; συνώνυμα, quorum nominibus diuersis res una demonstratur, ut ensis, gladius, mucro. Quædam generis, ut arbor, animal, uirtus. Quædam speciei, ut quercus, homo, prudentia. Alia sunt uniuersitatis, ut omnis, cunctus, quilibet, quicunque, uniuersus. Alia faciunt, ex ijs, quæ cum aliquo conferuntur, ut filius & pater, dux & miles. Alia non omnino quidem, sed quasi cum aliquo conferri dixerunt, ut nox & dies dextra & sinistra, lux & tenebræ. Alia gentis, ut Ligur, Sabinus, Etruscus. Alia patriæ, ut Romanus, Tyburtinus, Mutinensis, Salernitanus, Camers. Alia interrogandi, ut quis, quot, qualis, & quantus. Alia infinitatis, quorum sunt eadem exempla, quæ interrogandi, & sono uocis graui ab illis distinguuntur. His germana sunt relationis eiusdem exempli cum interrogandi & infinitatis, ut eadem exempla tribus his postremis generibus conueniant. Quædam alia multitudinis, ut gens, populus, turba. Quædam distributionis, ut alter, uterque, uteruis, utercunque, alteruter, singuli, bini, terni, centeni, milleni. Quædam ficta, ut grus, turtur, grunnitus, balatus. Quædam ordinis, ut primus, tertius, centesimus, millesimus. Quædam numeri, ut unus, duo, centum, trecenti, mille. Quædam dici uoluerunt absoluta, quæ per se intelligantur, ut Deus, Mundus, Cœlum. Quędam temporis, ut annus, mensis, dies. Quædam loci, ut propinquus, longinquus, proximus, uicinus. Nunc reliqua sunt quæ Patronymica dixerunt. Hæc proprie à Græcis patrum nominibus fiunt, per quam raro à Latinis. Poetæ solum his (præter comicos tamen) utuntur. Nam, quod à Cicerone æacidarum genus dictum est, non patronymicum, sed familiæ nomen esse uoluit, à Romanis nominibus Memmiadem Lucretius, ornandi gratia nominauit, & uirtutem Scipiadæ Horatius, & Scipiadas cladem lybiæ Virgilius, quod heroico in uersu dici aliter uix posset. Ducta inuenimus etiam à nominibus matrum, fratrum, sororum, auorum, patriæ, Regum. Quatuor hæc literarum terminationes apud nos habent, Priamides, Atlantias, Libetris, Nerine. Sed postremi exempla non adeo sunt multa, ut Adrastine, Acrisione, Nerine, ab Adrasto, Acrisio, Nereo. Ex his quædam perincommodè à forma latinæ declinationis ducuntur, & necesse est ad Græcam ea rationem potius,

Nomina quę dicunt patronymica.

tius,

tius referre, sed ego maxime, Latinis poetis usitata, quoad eius fieri potest, ad latinas nominum declinationes accommodabo. In prima igitur à singulari genitiuo formatur, diphthongi corripienda syllaba, quæ antecedit ultimam, & in locum ultimę substituendo DES, ut Anchises Anchisæ Anchisiades, altera breui syllaba ante breuem posita, ne contra uersus heroici legem una sit breuis inter duas longas, ut;

Tros Anchisiade facilis descensus auerni.

In secunda eodem à genitiuo singulari, ut Priamus Priami Priamides, Menœtius Menœtij, Menœtiades. Ergo, quæ duo II. habent in genitiuo singulari, uocalē ultimam uertunt in A breuem. In tertia à datiuo, ut Nestori Nestorides, Antenori Antenorides. Sic Amphitrionides atq; huiusmodi cætera, nisi quod syllabam quæ antecedit ultimam, inter duas longas non recipit uersus, (ut dixi) heroicus, quū ea sit breuis. Quamobrem coacti sunt poetæ, Amphitrionides dicere. Ac tanti est in eo uersus breuē inter longas uitare, ut etiā auferant syllabam à nominibus quibusdam, ut Deucalides, pro Deucalionides ponant, & à nomine Latino Scipiades, pro Scipionides. Hæc de masculinis dicta sint, à quibus fœminina formantur duabus literis ablatis à fine, quæ antecedunt ultimas, ut Anchisiades, Anchisias, Priamides Priamis, Menœtiades, Mœnetias. In quibusdam uero nominibus à tertia declinatione, Atlantias, & Phaethontias poetæ dixerunt ut Virgilius

Tum Phaethontias musco circundat.

Etenim sunt hæc à masculinis Atlantiades, Phaethontiades. prouidendumq; fuit, ne Atlantis, Phaethontisq;, nominatiuus fieret in uocem cadens primitiui nominis masculini, quæ ut ambiguitas uitaretur, Aeneis quoq; dictū est, pro Aeneas, & Pelias pro Pelis. Videndum hic recte à nominibus Tydeus, Prometheus, Peleus, Atreus, Coroneus, multisq; id genus hāc terminationem habentibus nominatiui, patronymica fieri duabus in unam syllabis κατὰ συναίρεσιν in genitiuo coeuntibus, Tydides, Prometides, Pelides, Atrides, Coronides, producta syllaba, quæ proximā antecedit à postrema, ut in Virgilio sæpe legimus;

-Tydide, mene Iliacis occumbere campis; &;

Atridas, Priamumque.

A quibusdam uero eiusdem formæ nominibus, patronymica per contrarium superiori διαίρεσιν formantur, ut Achilleides, Teseides, quæ quum à postrema tertiam producant, non eadem ratio-

ne sunt omnino, qua superiora. In illis enim (ut iam dixi) binæ breues in singulas coeunt lõgas, ut τυδεὺ τυδείδης, ἀτρεὺ ἀτρείδης, πηλεὺ πηλείδης, χορονεὺ χορονείδης. In his uero, ex binis uocalibus prior longa est, altera breuis, ut;

Vexatus toties rauci Theseide Codri.

Sunt enim hæc ex Ionica ratione declinandi, ut Ἀχιλλῆια ἀχιλληΐδης, θησηΐδης. Cæteris autem ex nominibus penultima syllaba (sic enim Varro loquitur) apud nos, & Græcos semper breuis est, Priamides, Agamemnonides, Nestorides, ut;

πάτερ ἡμέτερε χρονίδη.

Et noster Latinus;

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum uidit.

Possessiua sunt ut Regius, Euandrius, Aeneius, Agamemnonius. Horum nec una forma, nec eadem significatio est. Sunt enim, ut Italicus, Asiaticus, Libicus, Parthicus, Ciuicus, idque genus plurima. Sunt, ut argenteus, aureus, lapideus, marmoreus, iligneus, abiegnus, quernus, colurnus, & omnia similiter his cadentia, ad materiamq; referuntur, ut lapideus murus, plumbea pila, scortea uestis. Materiæ uero partẽ illa notant quandã, herbaceus, hordeaceus, testaceus. Tametsi cum prioribus numerantur etiã igneus, uirgineus, arbuteus, idest, quod naturam habeat ignis, quod pertineat ad uirginẽ, ut uirginea manus, uirgineus pudor, & arbutei fœtus apud Virgiliũ, qui ex arbuto sunt nati. A ficu Horatius trũcũ dixit ficulnum, ut;

Olim truncus eram ficulnus inutile lignum.

Cato uerò senior frondem ficulneam ut à quercu querneam non quernam; sic enim scribit; Bubus frondem ulmeam, populneã quernẽã, ficulneam usque dum habebis præbeto. Fibulas etiam iligneas hic auctor fecit, ut; Fibulæ unde fiant aridæ, iligneæ, ulmeæ, nuceæ, ficulneæ face uti in stercus, aut in aquam conijciantur. Horatius uerò glandem iligniam fecit, quamuis tribus modis hæc dici soleant, salignus, saligneus, saligenus. Sunt quoque pauimentitius, cæmentitius, lateritius, stramentitius, cratitius, ascriptitius, cõductitius, fœneratitius, pignoratitius, cõmentitius, fictitius. Priora quinq; à nominibus profecta, cũ cæteris ferè eiusmodi omnibus, ad materiæ similitudinisque significationem accedunt: reliqua uero à supinis uerborum, (ut grammatici nominant) ad passionem, ut res cõducta, ficta, ascripta, pignori, fœnoriue data intelligatur. Sunt à Græcis Pythagoreus, Epicureus, & similia multa, quæ propter Græ

eam diphthongũ secũdas ab ultimis producunt syllabas. Sunt, ut mã datarius, legatarius, ostiarius, lignarius, statuarius, & substãtiua, tabulariũ, pomariũ, rosariũ, armamentariũ. Sunt ex his innumera, administeria quædã pertinentia, aquarius, olearius, carbonarius, uestiarius, solearius, unde fiunt omnia pene opificũ nomina. Substantiua autẽ, ut sacrarium, ærarium, pęnariũ, loca sunt, ubi sacra, ubi æs, ubi pęnus, ubi deniq; res ipsæ reponuntur: sæpius etiã, ubi uel natę sunt, uel educatæ, uel seruatæ, uel magnã in copiã auctæ, ut pomariũ, rosariũ, uiuiariũ, seminariũ, plantariũ, auiariũ. Cibaria aũt, donaria, & similia his pauca, pro ipsis rebus, cibisq;, ac donis capere solemus. Sũt ẽt huius formæ calcaria, & sulfuraria, unde ad cæterarũ officinas rerũ nomina similia, fingere acõmodareq; poterimus, ut uitraria, lignaria, specularia, uasaria. Sunt etiam illa, sacramentum, indumentũ, fundamentum, testamentum, ferramentum uestimentum, unguentũ, paludamentum, facta nomina unius productione syllabæ. Nata sunt enim ab ijs quæ usu carent apud nos ut à sacrando sacramen, induendo indumen, fundando fundamen, sic testamen, uestimen, unguen illa forma nominum.

Solamenque mali de collo fistula pendet.

&

Hoc Priami gestamen erat

Quanquam sunt etiam sine origine uerborum, ut paludamentum, ferramentum;

Significationis notæ sunt illa, à uerbis quibusdã nata, accusatorius, petitorius, gladiatorius, declamatorius, & quæ sunt id genus: rursum quæ à nominibus, tributarius, depositarius, munerariusq;: unde palã est, quæ sunt à uerbo, quartã habere uocalẽ in tertiis ab ultima syllabis; quæ aũt à nomine, primã, ut uas potoriũ, à poto, escariũ ab escalentis rebus. Quare etiã auditorium, tectoriũ, amatoriũ, portorium, & his cognata plurima, ab audiendi, tegendi, amãdi, portãdiq; uerbis deriuata. Sunt præterea huiusmodi multa, fictilis, coctilis, textilis, altilis, sutilis, sculptilis, futilis, apertilis; item fusilis, pensilis, rasilis, flexilis, exilis. Quæ ex his in participium resolui passiuum queunt, eundem habent cum participio intellectum, ut ferrum tortile, uestisque sutilis, quod hæc suta, illud uero tortum sit: quæ autem nequeunt, illud saltem quibunt, ut in præsentis temporis participium resoluantur, unde à neutris uerbis res uolatilis, sessilis, exilisq;, idest uolantes, sedentes, exeuntes. Scissilis autem, & uersatilis, & fissilis, & salutilis res est, quę scindi, uersari, findi, soluiq; potest, eodem

penè sensu, quo illa est forma nominum, amabilis, nauigabilis, permeabilis, penetrabilis, quæ amari debeat, uel nauigari possit, quam sit penetrabile etiam agendi natura præditum, ut;

-Penetrabile frigus adurat.

Sed è superiorum genere, sunt aquatilis, saxatilis, fluuiatilis, umbratilis, vulgata omnibus. Illa uero, sitibundus, errabundus, moribundus, concionabundus, ludibundus, quæ A. Gellio, Terentio Scauro doctisq; hominibus olim digna sunt uisa, de quibus disputetur, nunc sciunt omnes multo plus in ludibundo, ac ridibundo, quã in ludente, & ridente, ut his ludendi, ridendique abundantia quædã notetur. Rei copiam significant etiam illa vulgo nota omnibus, temulentus, uinolentus, corpolentus, macilentus, sanguinolentus, opulentus, puluerulentus, & huius formæ nomina. Multa enim sunt, quale M. Tullii illud est exemplum; Austro lenissimo ad Hydruntem ludibundi peruenimus. Ad atticum uerò, idem auctor nouo more quodam, à nominibus etiam huiusce formę nomen deduxit; Quum complicarem (inquit) hanc epistolam, noctuabundus ad me uenit cum epistola tua tabellarius. Transeo ad illa, seditiosus, studiosus, mulierosus, libidinosus, uinosus, idq; genus multa, quæ hominẽ seditionibus, studijs, mulieribus, libidini, aut ui no deditum significant. At ingeniosus, animosus, lacertosus, aquosus, uitiosus, saxosus, neruosus, qui ingenio, animo, lacertis, aqua, uitijs, saxis, neruisque abundat. A quarta uerò declinatione sunt fructuosus, quæstuosus, vultuosus, saltuosus, flexuosus. Sed, quod tortuosum quoq;, & monstruosum, & montuosum dicatur, nec mirandũ est ab rõne discessisse quædam, & à Virgilio scimus ita scriptũ esse,

Et te montosæ misere in prælia Nursæ.

Videndum hic erit, quæ agendi naturam habeant, ut stomachosus, fastidiosus; quæ patiendi, ut inuidiosus, odiosus; quæ utranquę, ut formidolosus, operosus, laboriosus, uoluptuosus, religiosus, & nonnulla ex his etiam, quæ ante recitaui, personis, attributa ad agendum, rebus uero adiuncta ad patiendũ pertinẽt, ut nõ idẽ sit gloriosa res, gloriosa uictoria, quod gloriosus homo, gloriosus miles. Significationis apertæ sunt etiam imperiosus, famosus, morosus, curiosus, celebrosus, pannosus. Huc addunt eiusmodi in uocem cadentia, ut Antoniaster, & Fuluiaster apud M. Tullium pro eo qui Antonio sit aut Fuluio aliqua inre similis quemadmodum in stirpibus quoque mentastrum siliquastrum, quod siliquæ referat, aut mentę similitudinem: addunt illa pauca gratuitus, fortuitus.

Sunt

Sunt ut egenus, alienus, terrenus, & illa, quæ secundam ab ultima syllabam corripiunt, oleaginus, faginus, myrtinus, lentiscinus, adamantinus, crastinus, hornotinus: contra producunt illa paternus, maternus, fraternus, uernus, æternus, acernus, alternus, infernus, externus, supernus, hibernus, & à temporis aduerbio hesternus. Sed quoniam de oleaginus, & faginus mentio facta est, illa quoque mihi ueniunt in mentem à nominibus arborum similiter nata, à salice, populo, ilice, quercu, abiete, fieri, salignus, populnus, ilignus, quernus, abiegnus, ficulnus, & siue à corylo siue à corno, non nulla facta mutatione literarum, colurnus. Sunt ut ciuilis, hostilis, iuuenilis, anilis, & diuersè cadentia, cœlestis, castrensis, palustris, solaris, lunaris, solstitialis, equester, pedester. Addere superioribus licebit Pythagoricus, Platonicus, Aristotelicus, adhuc illa edax, bibax, loquax, dicax: item bibones, comedones, labeones, lurcones. Multa etiam eiusmodi, ut mortalis, triumphalis, capitalis, extemporalis, adipalis, hospitalis, & una litera mutata, consularis, militaris, manipularis, singularis, nec pauca illam in uocem cadentia censorius, uxorius, prætorius. Pauciora sunt latina illius modi, aquaticus, uenaticus, fanaticus. Non pauca tamen erunt hęc si illo more dicamus, quo bellum Parthicum nostri dixerunt, bellum. Sequanicum, Macedonicum, Persicum, Punicum, Gallicum. Plura autem, ut illa, æditimus, legitimus, finitimus, & producta sylla ba quæ antecedit ultimam bimus, trimus, quadrimus. Sunt quoque sagittarius, fundibularius, balistarius, bustuarius, tumultuarius, sexaginarius, centenarius, saltuarius, & syluestris, palustris, terrestris; item placidus, acidus, horridus, hispidus: pauca uero illius formæ superbus, acerbus: præter hæc hornus, diurnus, nocturnus, & uespertinus, matutinus, & menstruus, annuus, cernuus: denique fugitiuus, tempestiuus, assumptiuus, definitiuus, deliberatiuus, quam formam nominum ad nimis multa grammatici transtulerunt. Dicimus autem hic tempestiua conuiuia, magisteria à maioribus instituta, ut apud M. Tullium Cato Maior; Me uero & magisteria delectant, à maioribus instituta, & is sermo qui more maiorum à summo magistro adhibetur in poculo. Sunt etiam ut spiraculum, miraculum, tabernaculum: Sunt ut tertianus, quartanus, septimanus, decumanus. Sunt ut uadimonium, testimonium, patrimonium. Itemque Senatorius, consolatorius, accusatorius, petitorius, oratorius. Sunt postremo Rheginus, Perusinus, Venusinus, Canusinus, Placentinus: quia tertia uocalis

est in primitiuorum nominibus, Rhegium, Perusia, Venusia, Canusium, Placentia. A Roma enim, & Mantua, cæterisque huiusmodi urbium nominibus, unde ea uocalis abest, esse debuit Romanus, Mantuanus, Capuanus, Pisanus, Cumanus, Volaterranus. De ueterum usu tamen hæc petenda sunt, quorum longa est, nec satis firma præceptio. A Parma enim fit Parmensis, ut à Mediolanum Mediolanensis, & à Bononia, neque ut à Placentia, nec ut à Mantua, sed Bononiensis, ut à Brixia fit Brixiensis. Nec Vria quidem ut à Placentia, aut Perusia patrium nomen facit, quamuis tertiam habeat uocalem, sed Vritanus, ut Formiæ Formianus; aut Ancon Anconitanus, Drepanum Drepanitanus, Salernum Salernitanus, Neapolis Neapolitanus. Quæ tertiam habent, quam dixi, uocalem generis fœminini, raro nomen faciunt, ut à Mantua Mantuanus, neutrius uero, etsi à Tusculo paucisque huiusmodi Tusculanus fiat, & ab Asculo Asculanus, plura tamen sunt, ut à Mediolano Mediolanensis, & Tarento Tarentinus. Græcæ sunt rationis Trœzenus, Cyzicenus, Damascenus. Rauenna autem, & Ferentinum, & Aquinum, & Arpinum, & alia quædam ciues habent suos Rauennates, Ferentinates, Aquinates, & Arpinates, ut illa, quæ non patriæ sunt, Primates, Optimates, Cuiates, nostrates, uestrates. Rudiæ uerò, neque ut à Mantua, neque ut à Brixia, neque ut ab Vria, neque ut à Tarento, sed simile, & æquale sibi patrium nomen faciunt, quod illis est commune cum paucis, ut Rudius, quo usus est M. Tullius pro Archia poeta. Sunt illa à Græcis etiam nominibus, Hydruntij, Hiericuntij, Emauntij, Opuntij. A Rhegio Brutiorum, sunt nominum forma communi cum Græcis, Rhegini: alio autem à Regio Galliæ Cisalpinæ Regienses, ut à binis Cumis Cumani, & Cumenses, quemadmodum Varro auctor est à ternis, Atheuis, differentiæ notandæ causa, dicendos fuisse Athenæos, Athenienses, Athenæopolitas. Romanenses autem sunt, & Hispanienses, qui Romæ, aut in Hispania uersantur, ut Romanensis homo, Hispaniensis exercitus: nec raro dicimus etiam, Tarraconenses literas uel Mediolanenses, Mediolano allatas, uel Tarracone, ut Hispaniensem fugam, Britanniensem naufragium. Nec miremur, à propriorum quoque nominum quibusdam fieri, ut à Pompeio, & Sylla Pompeianus, Syllanus, à Iugurtha uero, & Messalla, Iugurthinus, Messalinus. Sunt etiam noīa comparationis: huius tres quidam sunt gradus, positiuus, ut fortis, diligens: comparatiuus, ut fortior, diligentior; superlatiuus, ut fortis-

Nominũ cõparatiões poni hoc loco uoluit ordo naturæ.

fortissimus, diligentissimus. Formantur autem comparatiua à nominum adiectiuorum, quæ, ut recte Sergius, Donatusque dixerunt, qualitatem significant, uel quantitatem, primo casu, desinente in tertiam uocalem, ut doctus docti doctior, fortis forti fortior. Nam qualitas quantitasue, quùm ea sit quæ maior esse, uel minor, queat, necesse fuit uoces habere, quibus illarum diuersi gradus dicerentur. Quare diminutiones etiam, idest, ὑποκορισμοὶ, & aliorum nominum, & eorum quæ ad comparationes pertinent, fuerunt, maiusculus, grandeiusculus, ut Plautus in Rudente;

Non hercle adolescens iam hos dies complusculos
Quenquam istic uidi sacruficare

Hanc tamen legem non sequuntur, bonus, malus, magnus, paruus, multus, quorum sunt comparatiua melior, peior, maior, minor, plus. Hoc postremum in singulari nomen est substantiuum neutriùs generis, in plurali trium generum nomen adiectiuum, ut hi & hæ plures & hæc plura, quorum superlatiua fiunt optimus, pessimus, maximus, minimus, plurimus. Sunt autem comparatiua & superlatiua nomina à præpositionibus quibusdam. Intra, interior, intimus: Vltra, ulterior, ultimus: Citra, citerior, citimus: Infra, inferior, infimus: Supra, superior, supremus: Post, posterior, postremus: Prope, propior, proximus: ab aduerbio pridem fortasse ut uolunt prior & primus. Adiectiua nomina, quæ literam habent in secunda à postrema syllaba uocalem, raro comparatiua fiunt, aut superlatiua, ut arduus, tenuis, conspicuus, strenuus, exiguus. Cauendum igitur à comparationibus huiusmodi, etiam si Tenuiora sæpe, & Tenuissima cum Cicerone dicamus. Varro etiam ab eo quod est assiduus, non semel assiduiores fecit, ut; His mulieres adiungere quæ sequantur greges, ac cibaria pastoribus expediant, eosque assiduiores faciant, utile arbitrati sunt multi. Sequitur in his uel si ipsam quinta uocalis, uel quintam tertia, sed magis rata præceptio est, si quinta, uel secundam, uel tertiam sequatur, ut in his terreus, arboreus, idoneus, aureus, argenteus, ligneus, necessarius, proprius, egregius, uarius, itemque lacteolus, aureolus, unde nec fiunt omnino comparationes ullæ, nec si factæ inueniantur, eas imitari oportebit. Idem iudicium sit, illis de nominum formis, ludibundus, ridibundus, magnanimus, flexanimis, semisomnis, modicus, tetricus, aquaticus, luscus, fuscus quæq; hanc terminationem habent, duplex, triplex, furtiuus, demonstratiuus, matutinus, clandestinus,

 marinus,

marinus, terrenus, corniger, armiger, mortiferum, letiferum, vulgaris, memor, properus, ridiculus,& quæ ratio ipsa, usus,& obseruatio diligens plurima docebit. A nouus comparatiuum non ducimus quanquam sit ab eo superlatiuum inusitata apud antiquos uoce, Nouissimus. Ita enim Varro testatus est; Nouissimum pro extremo, mea memoria, ut Aelius Gallus, sic senes alii, quod nimium nouum uerbum esset, uitabant. A quibus autem fiant comparatiua, superlatiuaque, uel non fiant, ipsa nos consuetudo sermonis admonebit. In his aduerbio magis, aut maxime comparationum loco utimur, ut magis arduus, maxime strenuus, maxime illustris, quamuis non consilio, superlationem huius postremi uitatam ab auctoribus esse credam. M. Varro enim in libris de Re rustica superlatione eiusmodi est usus: De antiquis illustrissimus quisque pastor erat, ut ostendit græca & latina lingua, & ueteres poetę qui alios uocant πολύαρνας alios πολυμήλας alios πολυβούτας qui ipsas pecudes propter caritatem aureas habuisse pelles tradiderunt. Ea uox igitur non displicuisse Ciceroni, sed non occurrisse potius credenda est. Sunt quædam præterea, à dico, à loquor, à facio, à uolo, maledicus, grandiloquus, magnificus, maleuolus, idq; genus alia, quorum comparatiua sunt maledicentior, grandiloquentior, magnificentior, maleuolentior, à participiis, quæ sunt inusitata, maledicens, grandiloquens, magnificens, maleuolens: superlatiua maledicentissimus, grandiloquentissimus, magnificentissimus, maleuolentissimus, beniuolentissimus: quanquã Terentius Mirificissimũ protulit in Phormione. A sex nominibus adiectiuis, nomina superlationum duo LL seruant in secundis syllabis à postremis. Est enim à facilis, facillimus, agilis, agillimus, gracilis, gracillimus, docilis docillimus, humilis, humillimus, similis, simillimus. Eadem ratio est compositorum, indocilis, difficilis, dissimilis, indocillimus, difficillimus, dissimillimus. Habet gradus hic secundas à postremis syllabas, ferè huiusmodi à doctus doctissimus, à saluber saluberrimus, à propè proximus, à post postremus, ab infra infimus, à minor minimus. Sunt etiam (quod nemo ignorat) huiusmodi aduerbia comparationum, & superlationum à neutro genere singulari, prudentius, prudentissime, fortius fortissimè melius optime, peius pessimè, à magnus tamen, fit magis, & maxime, à paruus, minus & inter se diuersa minimum & minime. Harum utriusque comparationum ratio tractatioque est huiusmodi, ut comparatiuo demus auferendi casum; dicimus enim,

Cæsar

Cæsar clementior Pompeio, aut magis clemens quam Pompeius. Ita enim loquimur sæpe etiam ut Plautus; leuior quam pluma, uel magis leuis quam pluma: doctior Platone, uel doctior quam Plato, magisne doctus quam Plato. Sic loquendum est quoties ea nomina sunt, unde comparationes dictum est minus usitatè fieri ut magis arduus, magis tenuis. Sin comparandi forma non desit crudelior Verres Phalaride: elegantior Vergilius Homero: prudentius in republica uersabatur Sulpitius Catone, pertinacius Cato, sanctissime, integerrimeq; omnium Cicero. Superlatiuo enim iungimus genitiuum pluralem, ut; Lælius Romanorum omnium sapientissimus: uel singularem eorum dumtaxat nominum, quæ multitudinem significant, ut M. Tullius pro Rabirio. Virum unum totius Græciæ facile doctissimum Platonem. Semper utendum est comparatiuo in omni genere sermonis, ubi comparatio quęcunq; insit, nisi quum ea fit ad plura generis eiusdem. Hæc uia breuissima est, & planissima ad ueram comparatiui, & superlatiui differentiam cognoscendam. Nec ignoro, contra hanc multa esse à multis disputata. Mihi uero non puto faciendum, ut pluribus rationes illorum, uel argumenta dissoluam. Immo ne meam quidem, uel doctorum hominum potius, aut antiquitatis diu confirmabo sentẽtiam. Vnum illud non uerebor dicere, si hoc discrimen sustuleris comparationum, ut sine delectu inter plura sui generis, secundo gradu utendum sit, uidebere superlatiuum non ualde necessarium putare, & nouam intolerandamq; in latinam linguam confusionem ac tenebras inducere. Nam quid ais? Vtrum omnia sui generis per comparatiuum dici putas, an quædam? Vtrum posse ais, an debere? Si posse respondes, profectò mihi liberum est, uti nec ne ista libertate uelim: sin debere, nec omnia debere, sed quædam, tibi fuerant hęc distinguenda: sin omnia, te non ego iam, sed maiorum auctoritas, & omnium doctorum hominum consuetudo refellit. Verum ego meum sequar institutum, ut cum grammaticis nolim disputare. Quare nec illud ostendam, exempla, quibus hoc probare conati sunt, uel non allata unde oportebat, uel habere ad quæ nullo negotio responderi possit. Mittamus igitur istorum maledicendi, aut repugnandi cupiditatem, & quoties in Romana lingua statuere per nos aliquid non possumus, crebriorem loquendi doctissimorumque hominum & antiquitatis usum pluris quam grammaticorum omnium præceptiones, argumentaue faciamus. Itaq; uniuerso generi alieno, comparantes aliquid, non uereamur dicere, Scipionem Carthaginensibus fortio-

Acutè falsam in comparationibus tractationem refellit.

rem: totum uero ad ſuum genus collatum, Romanorum omnium Cæſarem fortiſsimum quamuis loco ſuperlationum, comparationibus interdum Græci abutantur, inter plura generis eiuſdem, ut Ariſtoteles de ſenſu, & ijs quæ ſenſibus cognoſcuntur; αὐτῶν δὲ τούτων πρὸς μὲν ἀναγκαῖα, κρείσσων ἡ ὄψις. Eſt autem fortiſsimus, prudentiſſimus, ditiſsimus ferè, qui ſingulos fortitudine, prudentia, diuitijsq; ſuperat: itáq; intelligendum eſt, quod afferunt grammatici pro huius loci exemplo, medium eſſe longiſsimum digitorum, & comparationis huiuſmodi quamplurima. Rarò enim accidit ita loqui, ut ab uno ſuperari uniuerſos dicamus, quemadmodum Iuppiter in fabulis gloriatur, ſi cathena de cœlo ſuſpenſa conentur omnes Dij ſe ad terram trahere, ſibi uni fore plus uirium, quam illis eodem tempore pugnantibus uniuerſis. Et profectò, ſi ditiſsimum Romanorum dicimus Craſſum, aut humani generis ingenioſiſsimum Platonem, non id intelligi uolumus, in illo diuitiarum & in hoc ingenij pluſquam in cunctis mortalibus fuiſſe.

Significatio uera ſuperlationis.

Rectè igitur, aut in ueterum aut noſtris ipſorum in ſcriptis uidendum erit, utrum ſuperlatiuus ad ſingula, an ad uniuerſa referatur. A natura enim utranq; uim habet. Nam ſi dicatur (id quod apertiſsimum erit exemplum) Romulus primus Rex Romanorum, Tarquinius ultimus, aut nouiſsimus, aut poſtremus omnium fuit, nemo tam excors, non uidet aliud quodam eſſe genus quam illud; plurima omnium in philoſophia ſcripſit Ariſtoteles. Non enim hic, ſolus Ariſtoteles plura ſcripſit, quam cęteri ſimul omnes. quod ſtultiſſime diceretur, ſed plura quam ſinguli, plura (exempli gratia) quam ſolus Plato, ſolus Zeno, quam per ſe Theophraſtus, quam de cęteris alius quiſquam. Romulus uerò ita primus, & Tarquinius ita poſtremus fuit, ut, ſi mille, aut infiniti reges alij fuiſſent ſimul uniuerſi, neq; hoc poſteriores, neq; illo priores eſſe potuiſſent. Hoc tamen poſui exemplum, quia ſatis belle dicitur, & aptè ad rem demonſtrandam, nec ignoro equidem, nec ignorare quenquam uolo genus omne comparationum, inter qualitates fieri, uel quantitates debere, potius quā ad ea quæ ſunt ordinis referri. Non enim ut qualitas qualitatem, uel quantitas alia aliam ſuperare poteſt, ſic recipit etiam natura ut magis primus magisue poſtremus quiſquam aut ſecūdus aut ſextus alio alius eſſe poſsit.. Sed quia non ualde exemplis abundat hic locus feratur quod modo poſui, quodq; ualde eſt, ut iam dixi, rei demonſtrandæ accomodatum, & ſi uerior illa comparatio eſt, quam de gloriatione Iouis afferebā. Ita propemodum ſi dicas, Venerem, aut

Exēplū corrigit.

aut Solem omnium fyderum eſſe luminoſiſsimum, diuerſæ omnino comparationes fiant, quod Sol omnium ſyderum lumen ſimul uincat, Venus autem dumtaxat ſingulorum. Hactenus ergo duo ſunt quidam ſuperlatiui gradus conſtituti, unus quo ſuperantur ſingula, alter, quo uniuerſa, quibus tertium addere neceſſe eſt quum ſignificamus aliquid non ipſum toto ſuo genere eſſe præſtabilius, ſed unum eſſe de cæteris quæ ſunt in eo præſtabiliora, ut ſi græcos robore animi & corporis Achilles uincat, non uereare tamen, alios etiam græcorum fortiſsimos nominare, ut;

Significare poteſt ſuperlatio tribus modis.

-Danaûm fortiſsime gentis

-Tydide.

Soſipater enim Cariſius ita exiſtimauit ex Terentij Scauri ſententia

Troiæ qui primus ab oris,

dictum eſſe non quod Aeneas anteuerterit omnes qui in Italiam uenerunt; ſed quod is unus fuerit è primis, illo propemodum ſenſu quo dicimus etiam in primis, cum primis, inter primos, ut ſciamus hac loquendi forma, non unum uel Diomedem, uel Aeneam, ſed plurimos etiam eodem in genere, loco ac tempore primos fortiſsimosq; poſſe nominari. Hanc in ſuperlatiuo dubitationem Virgilius quum intelligeret, quo expreſsius aliquo in genere unum ſignificaret eminentiſsimum, aliquando inter plura ſui generis, uti comparatiuo maluit, ut;

-Cunctis altior ibat

Anchiſes

Soluta uero in oratione quidam ita huic uitio medentur ut comparatiuo, huiuſmodi nomina iungãt adiectiua, Reliquus, Cęteri, Alius, minusq; uitioſum putent ſic loqui, Cæteris hominibus Cato ſapientior. Cõis autem uſus oratorũ, adiuuat ſententiam, ut quum ſuperari ab uno ſolo genus totum ſignificant, Ciceronis quod ante poſui exemplum ſequantur. Virum unum totius Gręcię facile doctiſsimũ Platonẽ, iniquitate Dionyſij, Siciliæ tyrãni cui ſe ille cõmiſerat, in periculis inſidijsq; eſſe uerſatũ accepimus. Vt Plato igitur, non unus ex alijs Græciæ doctiſsimis uideretur, ſed ſolus græcos omnes, qui doctiſsimi tum uiuerent, aut ante uixiſſent ſuperare, tria uerba poſuit quibus ad hunc ſenſum faciendum adiuuaretur oratio, ideſt, Vnum, Facile, Totius Græciæ. Sic etiam doctiſsimus Romanorum oĩum dicitur: ſic inter omnes ciues prudentiſsimus, ex omnibus qui uiuũt clementiſsimus Cæſar. Oĩum quos literis uel fama accepimus

huic

huic imperio infestissimus Annibal. Omnium quos terra sustinet crudelissimus Verres. Hoc loco Virgilius comparatiuo est usus, ut;

Pygmalion scelere ante alios immanior omnes
Quos inter medius uenit furor

Item positiuo, ut;

O felix una ante alias Priameia uirgo
Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
Iussa mori.

Hactenus uideor mihi à ueterum ac doctorum hominum auctoritate, latini sermonis usu, rationeq; ipsa nihil discessisse. Quamobrem nisi quid sermonis consuetudo sit ignoramus, errare in loquendo, nullo pacto possumus: usus modo consuetudinisq; ratio teneatur, non ea quam sibi quisq; falsam proposuit, sed quam ueteres ipsi rectissime cognitam, constitutam, & ex dialecticorum artificijs, & sapientum ingenijs definitam nobis reliquerunt. Qui hanc uiam sequuntur minime hærere in eo possunt quod Poeta inter plura sui generis dixisse uisus est;

Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam.
Posthabita coluisse Samo

uel in eo quod Quam apposuerit superuacaneum, atq; huic tamen adiunxerit auferendi casum, ut;

Hæc tantos mente furores
Concipit aut grauiora timet quam morte Sichæi.

Nec illud quenquam mouebit quod res eadem uel persona sæpius etiam ad plura genera pertinet. Hinc dicimus Lælium esse omnium hominum sapientissimum: nec tamen quia græci etiam sint homines fit, ut græcorum quoq; sapientissimum esse Lælium dicamus, nec plurimo quæ in dubium grammatici uocant. Deniq; & rectissima quæ dicta est consuetudo & ratio seruetur, ut in superlationibus id quod superat eodem sit genere cum ijs pluribus quæ superantur, ut Plato philosophorum doctissimus. Hac in oratione, unus plurimis, philosophus philosophis, & ex ea parte qua philosophus est cum philosophis confertur. Quæ autem à grammaticis contra hæc omnia quæ dicta sunt disputantur, ea pro nihilo habenda existimabimus. Nec illud comparationum præceptis repugnabit, quod ita scripsit orator in Bruto; ut eloquentium iuris peritissimus Crassus, iuris peritorum eloquentissimus. Scęuola putaretur. Crassus enim & Scæuola, ambo iuris periti & eloquentes hic esse dicuntur,

cuntur, non minus quam si ita loquamur, ut unum Scæuolam iuris peritorum eloquentissimum, & eloquentium iuris peritissimum dicamus, ubi quid est quod nostris præceptionibus contrarium esse uideatur?

Quàm uerò pro ualde superlatiuo iungi debet, ut quam doctissimus, quam sapientissimus, & per aduerbium quam doctissime, quam sapientissimè. Præpositio Per pro ualde, positiuo, ut perdoctus, persapiens, perdoctè, persapienter. Perquam simul iuncta, iterum positiuo, ut perquam doctus, perquam sapiens, perquam docte, perquam sapienter. Quod si Quam pro Quantũ ponatur, dandum est positiuo; ut Scio quã crudelis oratio, quam acerbæ tuæ soleant esse literæ, nec sum oblitus quam egeris iracundè, & meministi quam te leniter sim passus: nisi interueniat queo, possum, ualeo, licet, aut aliud simile uerbum. Tũc enim superlatiuo utendũ est, ut; Scripsi ad te quamplurimis de rebus potui. Quambreuissime, accuratissimeq; potero ad tuas respondebo literas. Vbi est Quam, potest esse Vt, quemadmodum pro Cluentio, dictum est; Appellat hilari uultu hominem Balbus ut blandissime potest. Quod autem hæc duo ad quãtitatem (ut dixi) relata, sine huiusmodi potentiæ uerbis aliquando esse posita uidebuntur, illud inspicere tamen oportebit, si non expressa, at significata saltem ea uerba, & modo quodam in sensu latentia intelligi debere, ut in Aulularia Plautus

Quam ad probos propinquitate proximè te adiunxeris
Tam optimum erit.

Non dissimile prorsus est quod male afferunt quidam à Varrone, Quam paucissimos reliqueris, tam optimi in alendo fient propter copiam lactis. Seu grecè.n.loquamur, seu latinè, fit sæpius ut uel potentiæ, uel debitionis uerba in sermone uideantur prætermissa. Nec arbitror hic multis esse disputandum, quando uel pueri sciunt esse morem disertissimo cuiq; sic loquendi; Neque ijs qui mea opera uti uellent probarem me non ualere, quia febrim non haberem, fugi in Tusculanum. Vide etiã ex infinitis illud Platonis in Symposio; πάντες γὰρ ἴσμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἄνευ ἔρωτος ἀφροδίτη, τοιαύτης μιᾶς οὔσης εἷς ἂν ἦν ἔρως. Quare eadem in fabula poeta idem ita scripsit;

Accessit animus ad meam sententiam,
Quam minimo sumptu filiam ut nuptui darem.

Nemo enim ignorat quæ sunt illiusmodi; Mihi Cuspius, quam maximas, quam primum, quam sæpissime gratias agat. Passim hæc se offerunt, idque genus quamplurima, & sæpe hæreas necesse

est

est nisi debitionis uerba, aut potentiæ, ut iam dixi hic & in similibus aliquando intelligamus deesse. Quoties uerò Quam pro uehementiæ aduerbio positiuis esse præpositum uideatur, attendi uelim diligenter, & uideri num ad quantitatis, an admirationis uim potius referri debeat, quod si omnino fieri non posit, ipsaq; sententia prorsus repugnet, suadeo tamen eam loquendi formam parcius imitari. De Quam uerò pro ualde nihil opus est afferre exempla ueterum. Diximus autem comparatiuo sextum dari casum oportere, ut Achilles fortior Troianis. Quod si duabus propositis rebus personisue, ita loquamur sæpius, duorum fratrum amisit natu maiorem, & (quod grammatici usu iam triuere) manuum dexteram esse meliorem, non tamen genitiuus is comparandi, sed distribuendi naturam habet, quem distributio uel duorum, uel plurium postulat etiam ubi comparatio nulla sit, ut fratrum, aut è fratribus, alter naufragio perijt alter in itinere comprehensus est. Animantium aliæ sunt uolucres, aliæ natantes, aliæ terrestres. Hanc distribuendi naturam habet, Quis nostrum fortissimus, ubi genitiuus non est à comparationis natura. Lex autem Latini sermonis, ut Cæsar fortissimus Romanorum dicatur, ex eo est, quod is est fortissimus Romanus. Aliter enim fortissimus illorum, inter quos ne fortis quidem sit, esse uel nominari quomodo potest? Nam genitiuum præterea superlationi, fortassis non male sentiat qui possessionis cuiusdam significandæ causa tributum existimet, ut fortissimus Romanorum dicatur, qui etiam remota superlatione, Romanorum sit, aut ciuis, aut ratione qua uis alia generis illorum. Itaque Scipio Carthaginensium fortissimus non dicitur, quia is Carthaginensium ullo modo non sit, neque fortissimus, neque fortis, neque alio pacto ad illorum genus referatur, unde Carthaginensium is esse dici posit. Quare nec sapientissimus Lælius suorum ciuium dicitur, neque ego meorum, neque ipse tuorum, si neque ego meus, neque ipse tuus, aut aliquis quisquam suus est ciuis. A superlationibus ergo, possessionum pronomina Meus, Tuus, Suus, Noster, Vester, item Alius, Cæteri, Reliquus auferri oportebit, ne quis dicendum putet; suorum sociorum omnium Aristoteles acutissimus fuit, impediente pronomine possessionis. A specie ad genus comparatio quum fiet, non dubium comparandi nomen illud adiectiuum, posse ad speciei nomen accommodari, ut equus est quatrupedum pulcherrimus. Membrorum omnium est manus præstantissima, nec ratio tamen aliqua

A specie ad genus comparatio, quibus esse debeat.

aliqua impediet, quin pulcherrimum quoq; & præstantissimum dicatur, id quod eo loco probauit Isocrates; σύμβουλος ἀγαθὸς, χρησιμώτατον, καὶ τυραννικώτατον ἁπάντων κτημάτων ἐστίν. Cum superlatiuo iungitur Quisq;, ut prudentissimus quisque, infimus quisque propensus in alteram partem. Vt quisq; optime natus institutusq; est. Cæsar de bello Ciuili; Nominatim ex omnibus ciuitatibus nobilissimo & fortissimo quoque euocato. Hoc Cæsaris exemplo admonemur, dici Quisque de singulis hominibus, ut contra omnis refertur ad uniuersos: quanquam loca possunt esse quædam aliquando ubi nihil aut parum intersit, utrum, omnes docti an doctissimus quisque dicere uelimus. Iungitur etiam quisque his nominibus numerorum, primus, tertius, quartus, quintus. Dicimus enim primo quoque tempore, tertio quoque die, decimo quoque anno. Quinto quoque anno in Sicilia censetur. Tertio quoque uerbo orationis suæ me appellabat. Vndique suppeditant exempla, quibus probare hoc possis. Quisque iungitur cum Quotus, ut; Quotusquisque fidem seruat, aut solidam uirtutem colit? Quotus enim quisque epistolam paulo grauiorem ferre possit? De diuinatione; Quota enim quæque res euenit prædicta ab his? Hoc in orationis genere, non de omnibus, sed maiore de parte negatio est. De omnibus enim si negandum sit, ita loqui necesse erit, quemadmodum Cicero de finibus; Quis est enim, aut quotuquisque, cui mors quum appropinquet, Non refugiat timido sanguen. Aut nullus inquit aut paucissimi. Omnis, adiectiuum, non comparatiuo solum, uerum superlatiuo quoque iunctum, sæpius repertum est. Cicero ad Lentulum grauissimas omnes iniurias Crassi, uoluntaria quædam se obliuione contriuisse scribit. Hoc ego non probarem nisi & rectum esset, & frequens, & necessarium loquendi genus. Idem auctor ad Trebonium; Omnes ferè familiarissimi eius, quasi deuincti magnis meis ueteribus officijs, me diligenter obseruant. Pro Cornelio Balbo; Quis dubitet, de fœderibus, & de toto iure pacis & belli omnibus uiris peritissimis, imperatores nostros anteferre? Ne illud quidem recte quis dubitauerit, an cum superlatiuo poni simul gradum conueniat positiuum, ut; Iter feci nocte longissima & obscura. Quis enim hoc non uideat natura etiam fieri sæpius, ut ne dici quidem possit aliter? Nam persona aut re proposita cui duo quædam sint attributa alterum altero maius, immo alterum perexigui momenti, alterum longe eminentissimum, necessario sic loquendum

Positiuũ nomen et superlationis eodẽ loco simul esse quenunt.

loquendum erit, ut ueritatis ratio habeatur, quæ pluris eſſe debet quam falſa præceptio, ne diuerſorum graduum nomina coniungamus. Sit.n.ſermo nobis introductus aliquo de homine qui plurim ũ ualeat fortitudine, non expers omnino literarum, ut plurimi ſemper ſint neceſſe eſt, qui una re aliqua à paucisſimis, aut etiam à nemine, in alia à quamplurimis, aut ab omnibus facile ſuperentur. Hunc tu uel falſo literatisſimum & fortisſimum, uel diminuta laude uirtutis, literatum & fortem nominabis. Quare neceſſario etiam disertisſimi Romanæ linguæ auctores, ita ſæpius loquuntur ut M.Tullius ad filium; Altera eſt res, ut quum ita ſis affectus animo (ut ſupra dixi) res geras magnas illas quidem, & maxime utiles, & quę loci ſunt illius. Natura enim accidit ſæpius non modo ut ſuperlatiuo, ſed cõparatiuo etiam poſitiuus iungi debeat, quemadmodũ Thephraſtus ὁ μὲν ἀσφόδελος μακρὸν καὶ στενώτερον καὶ ὑπόλισχρον ἴχει τὸ φύλλον. Hoc deniq; admonendum putaui quia dubitare hic poſſe adoleſcentes credidi, quà in re aliquando hærere doctos etiam cognoui. Memini enim reprehendi ab homine huius ætatis literatisſimo ſtudioſoq; noſtri locum epiſtolæ meæ in quo mortẽ optimi ac diuini adoloſcentis dolerem. Nec alienum eſt ab uſu comparatiui illud genus apud M.Tullium: Maiorem opinione hominum cepi dolorem. Sũt cogitationes iſtæ maiores fortuna ueſtra: rem aggrederis maiorem ingenio & uiribus tuis: expectabantur maiora quam pro exitu rerum. Nec dicere neceſſe eſt poſuiſſe ueteres aliquando ſimplicia

ſimplicia ꝓ cõparatiuis. etiam nomina pro comparatiuis, ut in Rudente Plautus;

Eò tacent quod tacita bon'ſt mulier ſæpe quam loquens.

Græcos hic imitati ſunt qui ſæpius ita loquuntur, ut Homerus;

Βὔλομ' ἐγὼ λαὸν σοὸν ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι

Illi etiam qui diuino afflatu inſtincti rem diuinam literis mandauerunt; λέγω ὑμῖν, ὅτι οὕτως χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, ἢ ἐπὶ ἐννενήκοντα ἐννέα δικαίοις. Vt, & Ita, uel Sic ſuperlatiuo iungi debent, Quò autem & Eò, uel Hoc, uel Tanto, Quanto, Aliquanto, Multo, & ſimilia comparatiuo. Nec ullum erit in ſenſu diſcrimen uſum ſint, ex his quæ ſuperlatiuo iungi debent an quæ comparatiuo ut poſsit arbitratu cuiuſquam dici; Quanto quis indoctior, tanto inſolentior eſt: uel; ut quiſq; indoctiſsimus, ita inſolentiſsimus eſt. Nec dubitandũ eſt quin loqui ita etiã poſsimus; Quãto quis eſt alijs indoctior, tãto inſolentior, uel; Vt quiſq; oĩum indoctiſsimus, ita inſolẽtiſsimus. Cicero de Oratore; Vt quiſq; optime dicit, ita maximè dicendi difficultatẽ pertimeſcit. Pro Q.Roſcio; Quo quiſque

quisq; est solertior, & ingeniosior, hoc docet iracundus. Item alibi; Vt in quoq; oratore plurimum est, ita maximè is pertimescit. Pro A. Cæcina; Vt quæq; res est turpissima, sic maximè, & maturissimè iudicanda est. C. Cæsar primo libro de bello ciuili in extremo; Vt quisq; acerbissime crudelissimeq; dixit, ita quam maxime ab inimicis Cæsaris collaudatur. Idem auctor; Vt quisq; est genere copijsq; amplissimus, ita plurimos circa se ambactos clientesq; habet. Ergo Quisq;, & comparatiuo & superlatiuo iungi diuersa tamen in loquendi figura consueuit. Tantum uero & Quantum, & Aliquantū, & Multum, propria sunt positiui: at siquando inuenias comparatiuis hæc, aut superlatiuis coniuncta, scias esse tum pro aduerbijs usurpata, ut; Quantum quisq; turpior, tantū impudentior est. Plurimùm tamen, sunt nomina, quocirca dicendum potius; Quanto quisq; turpior, tanto impudentior est. Frequens est in antiquorum scriptis, dimidio maior, aut multis partibus maior, uel multis partibus plures, ut Cicero ad Lentulum, Perspiciebant enim in Hortensij sententiam multis partibus plures ituros. Quare, infinitis etiam partibus esse maius aliquid, aut altius, aut melius dicere licebit. Est & communi in usu, multo doctissimus, multo stultissimus, multo omnium furiosissimus, & Socrates multo omnium patientissimus, continentissimusq; fuit. Præterea, multo, tanto, & cætera quæ dicebam esse cōparatiui adiungere solemus, uel his præpositionibus ante & post, infra, supra, intra, uel aduerbijs, aliter, contra, secus, uel nominibus adiectiuis, alius, dissimilis, diuersus, alienus, aut uerbis, excellere, uincere, præstare, male, superare, alijsq; multis, tale quiddam significantibus, ut; Multo ante quam profectus es, &; Te aliquanto ante (ut spero) uidebimus: quæ à Cicerone sunt loquendi formæ.

Longo post tempore uenit.

Multo aliter euenire intelligit

Cicero ad Atticum; Nec me quidem contemno, in eoque iudicio multo stare malo, quam omnium reliquorum. Nihil tamen impedit quominus, tantum, & quantum, & multum his dare possis. Aduerbijs etiam comparatiuis quibusdam, aut superlatiuis, casum adiungimus aliquando uerborum, unde ea nata sunt, ut longius à mari: longius à studijs: propinquius mari; uicinius templo: propior muris: proximè Alpes: proximè urbem. Vulgatum est enim Salustij exemplum; Proximè Hispaniam Mauri sunt: & Ciceronis; Cum suis copijs quamproximè Italiam sit. Nihil esset necesse quamproximè Italiam esse. Officium meū putaui, exercitum habere quampro-

 ximè

ximè hostem:& in Antonium Propius urbem. Accusandi enim,aut alij casus,uel ipsis à uerbis reguntur, ut; Prope Hispaniam: Extra Europam: Habere opes, amittere exercitum: aut à significatione uicinitateq; uerborum, ut; proximè Hispaniam: & in mentem alicui uenire illius temporis, ut ueteris amicitiæ: Pridie eius diei; ut Plautus illud etiam genus usurparit in Amphitruone;

Quid tibi hanc curatio est rem, uerbero?

& in Aulularia;

Quid tibi ergo meam me inuito tactio est?

Ex his quæ iam diximus cognosci etiam potest, neutrius generis comparatiua loco esse aduerbiorum, ut melius dicere, peius audire, turpius loqui, honestius uiuere. Itaque palam sic loquimur; Clementiam Cæsaris imitabor libentius, quam arrogantiam Pompeij. Hinc aduerbia fiunt superlatiua in secundam exeuntia uocalē, optimè,pessimè,turpissimè,honestissimè, ut; Sceleratissimè omniū fecisti. Ad comparatiua etiam referuntur magis,& minus, & plus: ad superlatiua maximè,minimè, plurimum. Magis aduerbium est semper,minus, & plus nunc aduerbium, ut; Minus diligit quam cæteri, nunc substantiuum nomen,ut minus diligentiæ, quam laboris. Plus habet uirium,quam doctrinæ. Maximè autem,& minime,semper aduerbia sunt, ut maxime omnium laborat: Minime omnium ualet, Ponitur minimè etiam extra comparationes, ut; Minime laboro, quicquid sentias de me, aut loquare. Minimum,& plurimū, uel comparandi sunt aduerbia, ut minimum ex omnibus patriam cu rare: Plurimum uero omnium de republica solicitum esse:aut etiam loco nominum ponuntur substantiuorum, ut minimum studij,plurimum uenustatis. Comparatiuorum sæpe nulli sunt casus, eaque nullam ad rem aliam referimus, & ferè loco habenda sunt positiuorum. Superlatiua quoque eundem hunc in modum posita, ut fortissimus, doctissimus, prudentissimus, pro ualde fortis, multum doctus, uehementerque prudens capere solemus. Sed quando ad plura sui generis tantum superlatiuo utendum est, illud uidere oportet, eodem de genere comparationem dici, non quum res,aut personæ simpliciter, sed quum inter se ipsarum qualitates rerum, attributaue comparantur. Nam si à Catone ad senatores cæteros comparatio fiat, non statim eodem de genere comparatio dicenda est. Sic enim solus Cato Stoicus in senatu, tum non rectè dicas stoica sapientia Catonem maximè omnium esse præstantem. Ac studiosi latinitatis non indocti homines illud præterea in dubium

uocant,

uocant, quo in genere unum sit quiddam eminens, ad plura inter se omnino paria collatum, superlatiuúmne in eo esse, an comparatiuum debeat. Nam superlatiuum nomen, esse non potest quo in loco magnitudinis duo soli ut in hoc exemplo sunt gradus: Comparatiuum autem non datur ijs quæ sunt generis eiusdem. In rebus igitur quæ sunt unius exactissimi ponderis & mensuræ, ut pluri mis in templo, uel porticu, uel theatro columnis una dumtaxat superante cæteras, comparatiui, aut superlatiui collatio nulla esse potest, eiusmodi, ut hæc maior columnis, uel maxima columnarũ dici queat. Age (ut reuertar ad exempla ordinis) uenerim ego solus in templum, post me autem plurimi aut infiniti: si eodem tempore simul uenerint, comparatio hic solum erit inter duo, sin diuerso, fiet inter plura sui generis, ut in templum ego uenerim primus omnium. Quamobrem ad nomina adiectiua quæ ante iam posui confugiendum erit, ut nihil adiuuante hic superlatiuo, columnã hanc, cæteris maiorem, aut reliquis altiorem, aut alijs proceriorem dicamus. Ex his autem aduerbijs, longè, multò, facile, ualde, similibusq;, aliud cõparatiuo, aliud superlatiuo, aliud utriq; adiungitur, ut; Longè omnium in dicendo grauissimus Plato. Multo oĩum ingeniosissimus Aristoteles. Multo suauior in loquendo Theophrastus. Facile Sylla deterrimus. Totius Græciæ facilè doctissimus Plato. Valde sapiens, & literatus Varro. Tria superiora ponimus cũ ante, post, alter, cõtra, & quæ solere iungi cũ tanto, quanto, multo, & cæteris, quæ propria esse dicebam comparatiui. Pręterea, in primis, cum primis, inter primos: in paucis, cum paucis, inter paucos, dãda sunt ferè positiuo, ut; Homo in primis disertus: Familia in primis honesta. Atq; inter duo utendum esse cõparatiuo, inter plura super latiuo, & comparatiuo dandum esse Vtrum, superlatiuo Quid, ne ad moneri quidem oportebat, ut; Duobus propositis honestis, utrum honestius, pluribus uerò quid sit honestissimum dicamus. Verum de comparatiuis & superlatiuis nõ dicam plura, si ad extremum, de Amplius, de Plus, de Minus iterum aliquid monebo. Hęc igitur si ad uerba, uel ad nomina adiectiua, aliudue tale quemadmodum aduerbia referantur, nihil difficultatis habent, ut; Nolo amplius laborare, scribere, dormire, quiescere, luctari, & quod ueteres dicebant amplius pronunciare. Minus prudenter fecit, minus doctè scripsisti, minus elegans oratio, minus acute responsum. Nomina etiam fiunt ut iam dixi substantiua ut minus prudentiæ, minus consilij, minus literarum, plus doctrinæ, plus ingenij, plus diuitiarum

quam humanitatis. Quoniam uero aduerbiorum sunt loco interdum, non mirum est dici; Plus uiginti homines affuerunt: Amplius octo milia ueteranorum desiderata sunt: Plus decem talenta, Minus decem drachmæ sunt erogatæ. Sed comparandi natura quum spectanda est, his casum tribuimus comparationum, ut plus uiginti hominibus, amplius octoginta milibus ueteranorum, plus decem talentis, minus decem drachmis. Quod autem accusatiuus aliquando his adiunctus uideatur, erit is plurimum à uerbis, aut præpositionibus, aut more Græcorum ex ratione temporis, loci, spatij, mensuræ, ut; Non plus uiginti dies nauigauit: Amplius tres annos ad urbem non uenit: Nō plus quinq; passus ambulauit. Nec scio deniq; an illud admonendum sit, quasdam esse orationes, quibus superlationi plus tribuitur, quale Plauti exemplum est.

Omnium hominum exopto ut fiam miserorum miserrimus: alias uero ubi comparatio fit pluris ut; Vale igitur mi Cicero tibiq; persuade esse te quidem mihi carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monimentis, præceptisq; lætabere. Aperta quidem omnibus ratio est, sic fuisse Ciceroni, sic Plauto loquendum, sed cognosci etiam uolui mutuo cedere sibi hos duos cōparationum gradus. Sed redeo iam ut reliquis de nominum formis exponam. Alia nomina diminutionis fecerunt, ut Regulus, parteculus. Nec difficile erit cuiquam uidere qua mutatione, uel additione literarū ex unaquaq; nominum forma declinatione aut genere, nomina hæc ducantur, ut uncia unciola, filius filiolus, pallium palliolum, piscis pisciculus, latro latrunculus, uirgo uirguncula, mater matercula, corpus corpusculum, uersus uersiculus, genu geniculum, dies diecula. Quædam huius formæ nomina integram significationem habent, ut uehiculum, periculum, tendicula, redimiculum, cuniculus, pediculus, auunculus. A secunda tamen declinatione uel prima, quæ unam de quatuor liquidis habent in fine, diminutiua faciunt ut umbra umbella, & culter cultellus. Nam tabula tabella, & oculus facit ocellus, & primum primulum, & fœmina fœmella, lamina lamella, pagina pagella, fiscina fiscella, & uinum uillum. Mamma mamilla, mala maxilla, hala haxilla, palus paxillus, signum sigillum, tignum tigillum, qualus quasillus. Addere huc licebit etiam, destera destella, sinistra sinistella, dolabra dolabella, fenestra fenestella, libra libella, mitra mitella, terebra terebella, tessera tessella, flabrum flabellum, flagrum flagellum, rastrum rastellum. Item à patina patella, situla sitella, matula matella, poculum pocillum, osculum oscillum,

Ad alias redit nominum formas.

lum, anulus anellus, rumma rumella, geminus gemellus, ut bonus etiã facit bellus, catena, catella. Sunt etiam non à primogeniorum forma, sed alijs à diminuendi nominibus profecta, ut porcellus non porcum habet unde sit natum, sed porculum, ut nauicella à nauicula potius quam à naui ducitur. Eandem rationem habet nascendi, sed aliam significandi, bouillus, ouillus, caprillus, suillus, & siqua sunt id genus alia, nihil ad superiorum diminutiones pertinentia. Sequitur ex his tamen ut ex plaustro fiat plostellum, agro agellus, & à saturo etiam satullus, ut M. Varro de Re rustica libro secundo. Hoc item faciunt mane antequam matres in pabulum exeant, ut agni satulli fiant lacte. Diuersa ratio est aliarum declinationum. Frater.n. fraterculus, & anus anicula. Vsus tamen antiquitatis obseruandus est. Nam à prima, & à secunda declinatione anima quoq; facit animula, & forma formula, & sarcina sarcinula multorumq. huiusmodi. Solam hic igitur consuetudinem debere esse magistram putabimus. Sunt etiam quæ uel imitationem, uel diminutionem significãt, ut Antoniaster, Fuluiaster, item surdaster, & recaluaster, multarũq; rerum nomina hanc in uocem cadentia. Docent hoc loco, ut alia nomina ex alijs nascantur, ut prudentia, duritia, sapientia, continentia, cubile, sedile, ceruical, exul, oliuetum, calcar, præsidiũ, lacunar, à suis primigenijs. Appellãtur hæc denominata, ut superiora etiam dicta sunt à doctisimis quibusdam potius diminuta. Sed rem nimis longam, neq; satis certam, aut necessariam persequuntur. Nihil.n. est negotij uidere, utrum pudicus à pudicitia, an pudicitia à pudicus natum sit, ut lætus etiam & lætitia, miser & miseria, cliens & clientela, dulcis & dulcedo, habitus & habitudo, asper & asperitas, auctor & auctoritas. Nam hic dubitare quæ à quibus nascantur nemo potest. Qua uero mutatione, adiectione, detractione literarum hoc in omnibus fiat, per se quisq; sexcentas præceptiones poterit notare. In obscuris autem uel rationem, siqua modo appareat, uel consuetudinem sequetur.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. IIII.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

INC, alias ad nominum formas redit, ac deminutiuis de nominibus noua quædam à se excogitata proponit. Genera nominum cognoscendi (ut res patitur) certam rationem tradit. Casuum uoces, & nomina declinandi quinq; formas usq; ad finem libri persequitur.

C uideor mihi tanta in uarietate nominum, formis, cognatione, gradibus, usuque uetere comparationum, & infinita penè in subtilitate rerum nimis iam diu esse uersatus. Sunt hæc omnia (ut antiquis etiam grammaticis uisum est) uno illo ex fonte, quem græci quoque auctores speciem dixerunt. Hanc nos cum doctis omnibus primam fecimus eorum quæ nomen consequuntur. Hanc sumus unam hactenus persequuti, unde nobis tam multa sunt nata quæ scriberentur, ut cætera sustinere unus liber non posset. Quamobrem de nomine quæ supersunt, uisum commodius est ad hunc librum differre ut minus multa quùm dicenda sint eodem loco, uberius posim de singulis & paulo accuratius disputare. Sed placet mihi, quemadmodum adhuc feci, ijsde rebus uitijsque dicere quæ nisi corrigantur, nihil est quod hæc sermonis latini præcepta colligere debeamus. Duobus in superioribus libris, illorum insania obstinatioq; mentis reprehensa est, qui in latinitatem sunt inuecti probatumq; in omne futurum æuum ubicunque religio erit, in Italia, Hispania, Gallia, Britannia, Germania, Sarmatia, & ultra Oceani littora omnia, simul cum omni mundo esse uicturam. Putemus enim aliquo

in

in tempore, illius de æternitate, & regno orbis terrarum generi humano, sic à Deo responsum fuisse.

Huic ego, nec metas rerum nec tempora pono,
Imperium sine fine dedi.

Non uacat mihi istos homines, ut uolo, utq; possum refellere, nec tam sæpe ac tam longe à proposito aberrare, ijs tamen qui nec plene & sordisime hanc discendam putant, proximo libro qui sequitur, alijs qui omnino tollendam clamitant, quùm ad præcepta uersus componendi uentum erit aliquid respondebo. Nunc uero quemadmodum primo libro sumus polliciti, de ijs dicendum est qui ad literas missi discendas, naturæ, iudicij, aut prauæ consuetudinis uitio, impediti sunt ne quid ex bonis literis disciplinisue cæteris consequantur. Ac primum uaria sunt hominum ingenia, sensus, mores, uoluntates, nec in malis eadem peruersitas naturæ, nec in bonis, tantum una est uirtus quam laudare posis. Alius acumen habet, alius memoriam, alius utrumque, alius neutrum. Hic cito discit, ille diu retinet. Sunt qui utrunq; habent hanc opem à natura: sunt quibus labor est maximus paucisima discendi, eaq; statim affluere. Sunt hæc naturæ, illa autem uoluntatis & multorum. Asiduitate enim in studijs, & fructum legendi, ad literas quidam uidentur esse nati, alij ab ijs alienisimi quas uel contemnunt, uel sese ad eas cogere non possunt. Alios nullo unquam, in momento temporis, uel in congresibus, uel solos esse uideas in sermone aut cogitatione ulla de literis. Tarditatis uitia sunt illorum qui multum sudantes ægre aut serò aut ne serò quidem perueniunt quò ducere illos conere. Illud uerò apud præceptores maximè olim uidebatur in quorundam ingenijs esse mirandum, qui natura sic auersi erant à uoce ac sermone doctoris, ut mentem nullo pacto cogere ad audiendum possent. Magno emerem ne hoc genus uidissem: ne in barbarie quidem aliqua uellem credere humani sensus ita parcam solere esse naturam. Sed ij tamen oscitantes, dormitantesque molestiam ferre illam audiendi non possunt: furtim oculos atque uultum sæpius à te auertunt. Vt minitantes ictus, ut splendidisimarum obtutum rerum, ut solem ipsum acies reformidat, ita illorum cogitatio & mens, uocem ac spiritum loquentis, occulto sensu quodam auersans, conniuensque pertimescit. Alijs obest uelocitas naturæ, mentisque feruor nimius, cum leuitate coniunctus. Plerosque fallit inanis persuasio qua sese tanquam plurima didicerint mirantur.

tur. Mitto ignauiam, aut impatientiam laboris, inanitates ingeniorum, aliarum delectationes rerum, sui sensus, iudicijque amorem, atq; arrogantiam, & ipsos in doctores audaciam & linguæ procacitatem, rusticæ ac ferinæ mentis barbariem & in animis quorundam allatæ rationis odium, alienas à uero mentes, & plurima naturæ uitia aut uoluntatis, quę nisi à præceptoribus corrigantur aut in se quisq; animaduertat, ei, aut nulli poterunt labores esse satis ad discendum, aut literæ bonæque artes accessionem afferent ad uitia naturæ, ut salutarius foret his nunquam literas uidisse. Qui autem hæc uitia aut non habuerint aliquando, aut nata secum, exuerint, & integri amantesque ad præceptorem ueniunt ij mirandum in modum præceptoris uoce, consilijs ac nutu etiam ipso adiuti, non solum docti sed graues & iusti, locum inter homines diuinitati proximum consequuntur. Horum igitur gratia tantum, hos libros ex tua frater uoluntate & sententia aggressus, redeo ut nominum de generibus numeris figuris & casibus absoluam. Genera nominum proprie tria sunt, masculinum, ut hic splendor, fœmininum, ut hæc arundo, neutrum, ut hoc templum. Tria hæc trium generum nomina, à doctissimis quoque ueterum, & optimis latinæ linguæ auctoribus inuenio esse usitata, ut ne M. quidem Tullius, aut Varro, hæc uitanda existimarit. Hic enim auctor sic in libris de Re rustica scripsit. Non ut aduenæ uolucres, pullos faciunt in agro ciconiæ, in tecto hirundines, sic aut hic aut illic turdi (qui cum sint nomine mares re uera fœminæ quoque sunt neq; id non sequutum, ut esset in merulis, quæ nomine fœminino mares quoq; sint. Quatuor adhuc alia grammatici fecerunt

Genera nominum.

commune duum generum ut homo, uel trium ut uetus, promiscuum ut uultur, incertum ut dies, & finis, margo, cortex. Nam quia singula genera proprias uoces non habent, una uox data est, uel duobus ut homo & leuis, uel tribus ut anceps & uetus. Tum quia animantium sexus cognosci non poterat ut insectorum, ut uolucrum, ut piscium, ut immanium ferarum quibusdam ex his tam maribus quam fœminis datum est masculinum genus, ut hydrus, scombrus, gurgulio, tabanus, gracchus, passer; quibusdam uerò fœmininum ut aspis, formica, murena, uespa, cornix. Necessario igitur, ut etiam Varro ait sic de his constituerunt auctores illi primi latinitatis. Illud non necessariò ut quædam genere nunc masculino, nunc fœminino dicerent, ut finis & alia non multa. Nam dies aliud alio genere significat. Hoc postremum genus incertum

certum nominarunt. Cognoscendi genera siqua esse alia præter au ctorem consuetudinem ratio potest, illa sit prima quæ maximè à natura est ut uirorum nomina ac Deorum, & quæ ad Solos uiros, Deos que pertinent dubitari non debeat quin uirili genere dicenda sint, ut Cato, Vulcanus, orator, poeta, philosophus, geometra, pastor, consul. Idem ferè sit iudicium de montium, de fluuiorum, de uentorum, de mensium nominibus, ut Apenninus, Tyberis, Boreas, December. Ratione simili ac de superioribus dictum est, fœminis quoq; ac Deabus & Nymphis muliebre genus dari oportuit nominũ quæ uel propria sunt, uel appellatiua, ut Lucretia, Venus, Minerua, Iuno, Mater, Saga, Regina, Soror, Venatrix, Glicerium, Philotiũ πολυδεύκιον, σαικτίδιον. Quanquam huius formæ apud græcos neutra seu propria sint ut φίλτατον πολυδεύκιον seu appellatiua ut νήπια τέκνα apud Homerum, nostro in sermone ad muliebre genus adiectiuum accommodantur, ut;

Mea Glycerium quid agis?

Apud nos paucissima huiusmodi, neutro genere pronunciantur ut Scortum & mancipium. De uirili autem genere nihil est quod nos quidem in hac forma nominum præcipere debeamus. Cætera ad uiros ac fęminas pertinentia communis esse generis necesse est, ut con uiua, auriga, aduena, comes, dux, princeps. Videndum est præterea quæ species sequantur genus, quæ non sequantur. Nam quia genere fœminino arborem dicimus & insulam eodem sunt genere quercus, pinus, ilex, acer, item Sicilia, Rhodus, Creta, Sardinia, Baleares. Vt etiam prouincia est, & regio & terra, sic Italia, Hispania, Gallia, & Aegyptus; ut fluuius & amnis, ita Liris, Aufidus, Brenta, Padus, Anio, Tyberis. At uero non quemadmodum Roma, Fauentia, Mutina, & illa uoce Berithus. Tyrus, Damascus, ita Sulmo, Puteoli, Saguntum, Pataiuum, muliebre sequuntur, idest suum generale nomen. Quin & eorum quæ iam dicta sunt sæpius nos fallet ratio. Quare illud meminerimus posse nos quidem ex his doce ri multa, sed errorem caueri tamen diligenter oportere. Præcipi uniuersè adhuc potest, pomorum nomina atque fructuum exceptis baccarum, nucum & admodum paucis neutrius esse generis, ut fraga, mora, pruna, cerasa, pira, sorba. Discrepant aliquando adiectiuorum genera à substantiuis ut;

Aliquid monstri alunt ea quoniam nemini obtrudi potest

Itur ad me

quo in genere infinita sunt illiusmodi

Tran-

Tranſtulit in Eunuchum ſuam
&
Triſte lupus ſtabulis
&
Vbi illic eſt ſcelus qui me perdidit
&
Monſtrum hominis non dicturus?

A maſculinis quibuſdam, aut communibus duorum generum tertiæ declinationis ueniunt fœminina declinationis primæ ut à fidicen fidicina, antiſtes antiſtita, hoſpes hoſpita. Per magni autem facienda ea ratio eſt, quæ ad ſenſum, atque naturam (ut iam dixi) genus accommodare nos cogit. Nomina enim quæ nullum aliud unquam niſi id quod neutrum dicimus, habuerunt, ad perſonas relata, genere incipiunt eſſe quo perſonæ, ut;

Significatio potius nominum aliquando intuenda eſt quam uoces.

Taces monſtrum hominis? non dicturus?
& in Andria idem Terentius;
Aliquid monſtri alunt, ea quoniam nemini obtrudi poteſt, itur ad me.

Hinc ſunt illa;
Tranſtulit in Eunuchum ſuam,
uti dicatur etiam, Phormio uendita, Amphritruo acta, Eunuchus placita, Miles plautina. Neceſſariò etiam duo nomina ex ijs quæ ſubſtantiua dicuntur, ſæpius genere diſsident, ut Sulmo oppidum, Brunduſium ciuitas, Puteoli municipium. Ergo & numero, Athenæ ciuitas, Formiæ caſtellum, itemque illa, centaurus nauis, Danubius flumen. Duorum generum ſunt quædam à natura, ut Sulpitius, Tulliolam Ciceronis hominem fuiſſe natam ſcripſit. Plautus etiam in Perſa quum de puella loqueretur;
Qui hic commercaris homines liberos
Alia uerò diſcretum habent genus, ut leo leæna, draco, dracæna, equus, equa, lupus, lupa, tametſi lupum fœminam fuiſſe dictam. Varro eſt auctor, unde factum puto ut lupis in uſu manſerit potius, quam illa declinandi forma quæ eſt aſinabus, & mulabus, quod nomen lupæ quondam non fuiſſet. Et fęminarum quidem nomina, maſculorum nominibus coniugata eſſe debent, ut Iulius Iulia, Fuluius Fuluia, Lucius Lucia, Marius, Maria, Deus, Dea, ceruus, cerua, niſi quod Fauni, &, Satiri fęminas, Nymphæ, uerò maſculos non habent. Denique à boue bos & fęmina, ut;
Ille meas errare boues

Sed

Sed à tauro, taura in usu non mansit. Discreti sunt generis quæ ante dicebam hospes, hospita, antistes, antistita, fidicen, fidicina, tibicen, tibicina, contra quam sacerdos & uates, & alia quorum uox una est utriusque generis. Pauca apud nos mutauerunt genus quod erat in sermone græcorum, ut, κρατὴς cratera κηρὸς cera ἀμφορεὺς amphora κύλιξ calix. Atque ego ostendi iam quæ minus incerta sunt: nec mirabimur tamen, si quid à doctis contra esse factum uidebitur. In alijs uerò multiplex minusque rata præceptio esse potest. Genus quidem tenere certum nihil est negotij ijs qui ueterum in libris uersantur, sed causam afferre cur hoc aut illud genus esse debeat, aut rationem tradere, qua omnia aut quam plurima queant similia cognosci nemo potest. Reliqua ex lectione auctorum ad singulas declinationes relata suas de quibus iam præcepta dabimus, cognoscentur. Nimis enim subtilis, ac spinosa nec satis constans tractatio, esset, si uelim ex ultimis uocalibus consonantibusue literis genera nominum docere, quod si adiuuare potest aliquid, malo tamen ad siqua possim altiora minusque exilem doctrinam exercendaque ingenia rudes excitare. Numeri duo sunt singularis ut hospes, pluralis ut hospites. Detur mihi usitata, & necessaria à doctis hominibus uenia, ut nouis hæc duo etiam uerbis exponam, & singularem pluralemue numerum dicere ne extimescam. Nam si rethoricis in libris, nemo Quintilianum reprehendit, quod in hanc sententiam, singulariter etiam & pluraliter dicere est ausus, quanto magis hoc mihi, sæpius intra fines grammaticæ manenti, hæc dicere quæ sunt minus dura permittendum erit? Quare masculinum quoque genus & fœmininum; illo eodem auctore, & ex Varronis exemplo sæpius iam dixi, & primitiuam deriuatiuamque speciem, & alia quædam artis propria uocabula, ante mille annos à doctis hominibus nouata hactenus usurpare, & quoties post hac oportebit, aut uisum erit non uerebor. Sed redeo ad quæ sunt proposita. Sæpe ex his duobus numeris alterum pro altero usurpamus, figura illa quæ συνεκδοχὴ nominata est, ut Pœnus & Romanus, apud Liuium, & historicos pro toto exercitu Pœnorum, aut Romanorum dicitur, ut etiam poetę & Virgilius;

Hostis habet muros, ruit alto à culmine Troia

Sed modestiæ causa, cum illo multitudinis, hunc unitatis numerum commutamus ut oratores uisi sumus, in causis floruimus, rempublicam seruauimus, nec nos pœnitet quantum glorię

gloria consequuti sumus. Vna de re uel persona aliquid stomacho se dum loquimur ad genus totum, & hunc multitudinis numerum conuertimus, ut;

Non perpeti meretricum contumelias

Plautus in Curculione uno de liberto summano lusco;

Quos tu mihi luscos libertos, quos summanos somnias?

Dualem uerò sermonis græci proprium latinitas non recepit usquã nisi ijs tantum in nominibus quæ vnitatis & multitudinis per naturam sunt expertia, ambo, duo, bini, alter, uterque, neuter, alteruter. Sunt autem partium orationis dumtaxat illarum quæ declinari, & personas habere aliquo modo possunt. Quare modus uerbi infinitus, & gerundia illa quæ dicuntur substantiua, & supina quibus persona deest omnino, carere etiam numero debuerunt. Nec moueor quod sunt aduerbia quædam pertinentia ad numeros, semel, quater, decies, millies. Quod enim ad hanc rationem attinet, quæ est de partibus orationis, non est sæpius inclamare, idem quod multos inclamare, & illud sæpius, unitatis numero, uel multitudinis adiungi potest, ut sæpius audiui, & sæpius audiuerunt: numerus autem partium orationis quæ declinantur eiusmodi est, ut nisi ad parem sibi numerum accommodari minimè posit, ut legit Aristoteles Platonem: deambulant Peripatetici in Lyceo. Quædam habent solum unitatis numerum, ut inuidia, sanguis, iustitia, gloria; quædam multitudinis, ut scalæ suppetiæ, nugæ, plurima utrunq;, ut mons, flumen, labor, montes, flumina, labores. Sunt illa porrò semper unitatis, aut semper multitudinis, uel à natura ipsa uel à con suetudine doctorum. Nomina enim rerum uel personarum propria non patitur ulla ratio ad numerum transire multitudinis. Nam una est Italia, unum Latium, una Roma, unus Romulus, unum Capitolium, unus Tyberis, quorum stultè quis multitudinis numerum cogitaret. Singularia sunt Luna, Sol, Mundus, Cœlum, Deus, quanquam & mundos esse innumerabiles quidam putauere, & soles esse uiuos aliquando plures in monumentis extat literarum, & esse innumerabiles Dij in fabulis notantur. Casu tamen accidit plures ut Romuli, Scipiones, & Bruti nominentur, itemque ut prima in Italia dicatur perinde acq; si plures essent Italiæ, ut prima etiam in prouincia M.Tullius, &;

Primisque in faucibus Orci

Virgilius dixit.

Consuetudinis uerò sunt, puluis, sanguis, Athenæ, Puteoli, cumæ, & quæ

& quæ iam dixi, Scopæ, nundinæ, pugillares. Nihil enim repugnā te natura, pulueres, & sanguines, uel Athenam, & Puteolum, & cumam nostri maiores dicere potuissent. Iam uero illa nomina Tellerij, pietatis, Virtutis, Iustitiæ, quoties Dearum esse uolumus, numerum habere multitudinis non debent. Scio tellures, pietates, iustitias, non esse dictum aliquando, sed nunc altera, nouaq; ratio accedit, cur dici non debeat, quia desinunt nomina esse generum uel formarum. Hordea tamen, & lentes, & fabas, & quædam similia iure suo poetæ dixerunt. Etenim quæ mensura aut pondere continentur potius quam numero, ijs dari multitudo non conuenit: quamquam numerus frumenti, numerus hordei, numerus uini rerumque similium à doctissimis ueterum dici consueuit. Eodem carent numero multitudinis, metallorum nomina, auri, argenti, æris, plumbi, electi, uitri, & christalli: unitatis uerò suculæ, Hyades, Virgiliæ, pisces, & gemini signa Zodiaci, & festorum nomina, Floralia, Consualia, Palilia, Lupercalia, Manes, Calendæ, Nonę, Idus. Dicuntur, multa singulariter, & quæ una sunt, pluraliter, (sic enim ueteres etiam loqui solent) ut populus, concio, exercitus, & contra Veij, Falerij, Thebæ, Mycenæ, sed hic eo sum breuior quod ad nominum declinationes quum uenero, de his aliquid præterea dicendum erit. Figuræ etiam duæ simplex ut doctus, prudens; composita ut indoctus, imprudens. Figuram igitur esse docti homines in grammatica dixerunt, uerborum simplicium, aut compositorum discrimen. Componuntur autem modis quatuor. Ita enim Varro hæc distinguit, ut sint quædam ex duobus integris, ut suburbanus, ex duobus corruptis, ut municeps, ex integro & corrupto ut ineptus, ex corrupto & integro ut armipotens. Nec duobus tantum, sed pluribus etiam uerbis quædam componuntur, ut inexpugnabilis, imperterritus. Quæ duobus ex nominatiuis composita sunt utrinque declinantur, ut Eques Romanus, Tribunus militaris: quæ autem nominatiuo constant & alio casu, tantum à parte nominatiui, ut Magister equitum, senatus consultum. Nec desunt composita nomina pro simplicibus, ut rutacæsa, sarta tecta pacta conuenta, & his non multa plura. His tamen duabus, tertiam adiunxere etiam grammatici figuram, quam de compositam, idest παρασύνθετον dixerunt. Ea ijs in uerbis locum habet, quæ alijs à compositis ueniūt ut quæ dixi inexpugnabilis, & imperterritus. Ego tamen ut se se res habeat non laboro. Esto sanè (ut uolunt) hæc tertia adiuncta. Omnes autem partes orationis (interiectione excepta) componun-

tur

tur, nisi fortè quis participium quoque neget componi, cuius ea ratio est ut aliis uerbis in eandem orationis partem coeuntibus non sæpe iungatur. Nam peruertens, ingrediens, collustrans, & mille similia non à simplicibus nata sunt participijs uertens, gradiens, lustrans, sed ipsis à uerbis uertendi, gradiendi, lustrandi. Multa grammatici hoc loco disputant, uere illi quidem & acutè, sed ego ueritatem & acumen quæro tantum illud, quod sermonis latini scientiam adiuuare possit. Nulla enim apud me, nulla apud animum cuiusquam grammatica esse debet, quæ non ad ea prosit quorum causa inuenta est. Illud præcipiunt non prorsus inutiliter quod nomen duobus conflatum sit casibus obliquis, id neutra ex parte declinari, ut huiusmodi homo, huiusmodi homines, huiusmodi hominum, huiusmodi hominibus. Affinia sunt his, eiusmodi, istiusmodi, cuiusmodi, quæ tamen ignorari à quoquam nec debent, nec possunt, ut ne illud quidem Alteruter ex duobus nominandi casibus, aliter quam respublica, eques Romanus, tribunus militaris, non utrinque sed posteriore solum ex parte declinari, ut alterutrius, propterea quod genus muliebre, atq; neutrum, non ut uirile duabus integris nominãdi uocibus cõponatur. Alterutra enim, & alterutrũ hiatus uitãdi causa dicẽdũ fuit, ubi alterutra, & alterũ utrũ analogiæ ratio postulabat. Casus sex, Nominatiuus Cato, Genitiuus Catonis, Datiuus Catoni, Accusatiuus Catonẽ, Vocatiuus, Cato, ablatiuus Catone. Septimũ casum esse dixerũt quoties ablatiuo sine prępositione materiã, aut instrumentũ quo res fiat notamus, ut;

-Sinus lacrimis impleuit obortis: &;

-Nec duro poteris conuellere ferro.

Huic septimo, quibusdam placuit octauum adiungere, ut;

- Inferretque Deos Latio.

Casibus porrò nomina dedimus ea, quæ non solum Fabio Quintiliano, & antiquissimis grammaticorum, sed M. etiam Varroni usitata cognouimus. Neque enim est cur non ijsdem quibus olim nostri maiores nominibus contenti simus. Nec laudo, quod antiquitate reprehensa, temere uidentur sibi quidam inuenisse meliora. Quid enim latinitas est, si ea quæ nobis esse debet grauissima ueterum auctoritas, corrigenda uideatur? Mihi quidem certè uolo sanctum esse quicquid circa sæculum Varronis placitum literatis hominibus fuisse sciam, ut ne illud etiam dicatur grammaticæ, ut philosophiæ, cæterisq; artibus, propria quædam uocabula concessa olim fuisse, vel à communi vsu remota, vel sensu paulo aliter commuta-

mutata. Non uertendum igitur his nominibus uti, & casus, & rectos, & obliquos, idest. εὐθείας πλαγίας que & transuersos dicere, si & ratione ipsa, & Varronis etiam auctoritate hæc nituntur. Immo hercule Cicero nobis est auctor sæpius, ut obliquos etiam casus dicere, & agendi, patiendiq; uerba proloqui aliquo modo possimus, & uerba neutra sine metu barbarismi, & alia quam plurima latinissimè dicamus. Casus autem nominãtur non quod à recto cadãt. Sed quod usitata honestaque uerbi translatione in syllabas cadere has, aut illas uerba dicimus, declinato à græcis, uerbo πίπτειν unde à philosophis quoque & ipso Aristotele πτώσεις dicuntur: quare, & ὁμοιόπτωτα nostri similiter cadentia uerterunt, quod nisi falsum est, rectus etiam casus nomine carere non debuit. Illud uide etiam si quod esse uolumus argumentum quod nihil interesse illi iudicarunt utrum ea similitudo, casibus tota an rectis, an mistione vtrorumque fiat, vt etiam sæpe hæc, & ὁμοιοτέλευτα, altera pro alteris acceperint. Casuum igitur, vel vnæ tantum sunt voces, ut frugi, ammi, gummi, thlaspi, vel binæ, vt fors, unde casus auferendi solus declinatur, forte: vel ternæ, vt cœlum, cœli, cœlo: vel quaternæ, vt liber, libri, libro, librum: uel quinæ, vt magnus; uel senæ, vt vnus in quo sunt omnes casuum discretę uoces. Nunc singulis de casibus videro si quid præcipere vtiliter possim. Ac duo sunt omnino in quibus necessaria præceptio est: vnum quod in vocibus, postremisque tantum in syllabis, alterum quod in significationibus, & casuum tractatione uersatur. Illud prius, quas terminationes habeat, & in tertia præsertim declinandi forma, ubi maxima varietas est, quas in uocales, aut in consonantes cadant vnitatum nominatiui, non multis quæram. Etenim hæc, res est ea quæ nec breuiter, nec splendidè, nec satis, magno cum fructu explicari potest. Obliquos igitur quanta fieri diligentia poterit quantumque opus erit scrutabor. In his enim posita declinandi ratio est qui propriè declinantur, & ex gignendi casu, & auferendi maximè, qui nostræ linguæ proprius est, casus cæteri cognoscuntur. Quamobrem illa priora nunc persequar, siquid in ijs est quod prodesse putem. Itaque sermonis græci sunt illa, Marsyas, Getas, Chęreas, Sosias, Midas, nec pauca huius formæ, quæ si integra ad nos veniunt longas retinent syllabas postremas, sin auferatur his quinta semiuocalis, nostro more nos ea correptè pronunciabimus: eadem sit rõ nominum quæ in secundã vocalẽ nostri homines verterunt, vt Penelope, Alcythoe, Lybie,

Quædã sunt ueteraque habeatur pro uno uis.

Rectus etiam casus dici rectissimè potest.

Libye, Calliope. Hæc in primam uocalem terminare si uolumus, ut Alcythoa, Nausicaa, aut Beroa dicatur, iam non græci sed nostri sermonis (quod ad postremas attinet syllabas) ratio seruabitur, quod ipsi etiam græci tenent quoties fit ex his πηνελόπεια, καλλιόπεια unde nostri etiam poetæ fec erunt;

Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.

Sed magis idoneo loco, & plenius dici reliqua poterunt, quum ad formas uentum erit declinationum. Nunc singulis de quibus iam dixi casibus uidendum est, quid uarietatis, adiumenti, aut luminis, ad orationem propriè afferre possint. Proprium est nominatiti semper esse cum uerbo, ut Cato scribit, Fabius docetur, unda incanescit. Proprium genitiui aut actionem significare, ut studium Platonis, aut perpessionem ut scientia iuris, aut possessionem ut epigrammata Catulli, uel regi à uerbis, ut misereor tui, egeo librorũ, uel similem esse ablatiuo, ut magni ingenij, uel magno ingenio adolescens. Itaque dicimus indifferenter ubi adest nomen substantiuũ, nullo consilio, & nullius consilij hominem, magna sapientia, & magnæ sapientiæ, stultitia singulari, & stultitiæ singularis. Nolim tamen eodem loco simul hos duos esse casus. Nam quod exempla quædam genitiuo ablatiuoque uariata esse uideantur, non est recipiendum in præcepta, & communem in consuetudinem loquendi. Aliqua enim ex ijs uideri possunt genitiuum habere nullius cõmercij cum ablatiuo, quale fortasse illud sit; Lentulum nostrum, eximia spe, summæ uirtutis adolescentem, quum cæteris artibus quibus studuisti semper ipse, tum in primis imitatione tui fac erudias: ut in adolescente non tam summam uirtutem, quam adhuc ætas non ferret, quam summę spem uirtutis laudaret. Genitiuo dici illa solent; Nusquam gentium, ubi terrarum, aut unde locorum, itemq; nullus gentium, ut; O Dij immortales (Cicero inquit) vbi nam gentium sumus? & Terentius

Genitiui, & reliquorũ casuum tractatio.

An quisquam gentium est æque miser?

Sunt hæc in ore omnium; nec minus illa habent uenustatis quæ M. Tullij sunt ad Atticum; Quam honesta, quam expedita tua consilia, quam euigilata tuis cogitationibus, qua itineris, qua nauigationis, qua congressus, sermonisque cum Cæsare: eundem sensum alibi hunc in modum expressit; Video te distentissimum esse, qua de Butrotijs, qua de Bruto. Pertinẽt ad gignendi casum, boni cõsule re: æqui bonique facere, ut idem auctor ad Atticum Trãquillissimus autem animus, qui totum istiud bonique facit, & Terentius;

Cæte-

Cæterum equidem, isthunc Chreme æqui bonique facio.
etiam abesse bidui, ut; Hæc dictaui sedens in rheda quum in castra proficiscerer à quibus aberam bidui. Sic etiam loquutus est Cornelius Tacitus & alij boni auctores, quidam ut græco more dicerent. In Aegyptum proficiscitur cognoscendæ antiquitatis: In urbem ingressus est, depellendæ suspicionis, uel testimonij dicendi, uel conciliandi senatus, quibus in locis illi ἕνεκα uel χάριν ut nos causa animo, studio gratia intelligimus. Proprium datiui, aliquid rebus uel personis acquirere, ut; Attulit mihi epistola tua dolorem, attulit uoluptatem, aut παρελκόντων loco poni, ut Cicero ad Atticum; Hic tibi rostra Cato aduolat: & in Lucullo; Vos autem mihi ueremini ne labar ad opinionem, & aliquid asciscam & cõprobem incognitum; & Virgilius;

Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere uomer:

& T. Liuius; Ad illa mihi per se quisq; acriter intendat animum. Hic sunt etiam illa habere quæstui, habere contemptui: Item prędæ, honori, uoluptati, derisui. Accusatiui est pendere à uerbis, ijs quæ κατηγορήματα uocantur, ut habere causam: discere literas: uel à præpositionibus, ut iuxta littus, prope uiam: uel dici absolute ad significationem temporis, ut;

Noctes atq; dies patet atri ianua Ditis.

Absolute etiam illo more; Magnam partem apud me hoc anno fuisti. Huc pertinent illa latum unguem transuersum digitum: latum pedem, ut; Mihi non licet transuersum (ut aiunt) digitum discedere. Pueri Sisennæ credo qui audiuissent quæ in illum testimonia essent dicta, oculos de isto nunquam deijcere, neque ab argento digitum discedere. Vocatiui autem in syllabas cadere semper nominatiui, præterquam si generis masculini sint nomina secundæ declinationis, ut Romanus Romane. Nostri tamen Atticos imitati sunt aliquando, ut casum hunc eundem facerent cum recto, ut;

Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum

Est eiusdem, sibi nominatiuum substituere, ut;

Nate meæ uires mea magna potentia solus

Deus uerò, unam dumtaxat habet uocandi & nominandi uocem. Appositionem uocant grammatici hoc genus, & propriè hoc loco tria quæ sequuntur uocatiuum, participio præsentis temporis, à uerbo substantiuo græcè, uel articulorum adiectione dicerentur.

tur. Ablatiui denique est pendere; aut à uerbo ut utor diligentiâ, aut à præpositione ut homo sine literis, aut à materiæ instrumentiue ratione aliqua, ut res plena uento, plena mendacijs, terra proscissa uomere, nauis onusta auro, uel præda: aut regi (ut grammatici loquuntur) absolute, qualia sunt illa uulgata omnibus; Te repugnante res confecta est: aut significare tempus, ut Ciccrone & Antonio Coss. extincta coniuratio est. Duas hic oportet esse res uel personas, ut auferendi casu altera esse possit: qua de ratione tota, mihi quùm ad participia uenero dicendum erit. Horum casuum numeri nonnulla cum ratione dissentiunt aliquando à numeris uerborum, ut;

Pars in frustra secant:

Sæpius numeri inter se nominum, hinc adiectiui, inde substantiui repugnant, ut;

Si quisquam est qui placere se se studeat bonis,
Quam plurimis & minime multos lædere,
In his poeta hic nomen profitetur suum.

Idem poeta in Adelphis

Aperite aliquis actutum:

Mille sunt huiusmodi, auctorum omnium.

Prima nominũ, declinandi forma.

Sunt autem quinque formæ, huiusmodi in casus, declinãdi nomina, quas uocãt declinationes, quarum prima est masculinorum, fœminінorum & communium, in Ae diphthongum cadente genitiuo datiuoque singulari, ut hic poeta, hæc musa, hic & hæc aduena: huius poetæ, musæ, aduenæ. Placuit autem in hac re mihi communem sequi morem ut ex forma genitiui casus reliquos, & omnium declinationum genera ostenderem, non quia non esse ratio alia uideretur sed quia ex duabus neutram pluris facerem & hanc magis usitatam esse cognoscerem. Alia enim uia quondam fuit illa M. Varronis ut ex unitatis auferendi casu potius qui est latinitati proprius declinationum formas uideremus. Poterunt illæ quidem ex numero multitudinis etiam cognosci. Differunt enim inter se etiam genitiui multitudinis, ut Musarum, templorum, felicium, genuum, dierum. Sin tamen (Varro inquit nono libro de lingua latina) à singulari quis potius proficisci uolet, id illum facere oportebit ab sexto casu qui est proprius. Latinis enim non est casus alius. His literarum discriminibus, facilius reliquorum uarietatem discere poterit, quod ij habent exitus aut in A, ut ab hac terra, aut in E, ut ab hac

lance,

lance, aut in I, ut ab hoc leui, aut in O, ut ab hoc cœlo, aut in V, ut ab hoc uersu. Ego uerò utranque uiam ostendi iam, non ut utra magis placeat, sed utraque simul uti possimus: ac ne illa quidem quæ dicta est genitini multitudinis repudiandam putemus. Tanto enim certior declinatio erit quanto plurium ex ratione casuum cognosceetur. Videri tamen fortasse hoc loco Varro poterit declinationem quæ apud nos quinta est, suam in secundam esse complexus, id quod grammatici ueteres, quique post illum insequuti sunt homines docti (ut ego quidem arbitror) imitati non sunt quia se duabus rebus impediri cogitabant, casuum dissimilitudine, & syllaba ablatiui postrema quæ est in lance, & similibus correpta in pernicie, uerò, die, specie, & acie, producta. Ex una autem quæ nunc tertia est duas fecit, unam quæ ablatiuum secunda uocali terminaret, ut patre, urbe, corpore alteram quæ tertia, ut humili, tenui, leui: hoc facere illi necesse fuit, quia ex uoce ablatiui quum formas declinandi cognoscere nos uellet, ex duabus uocibus ablatiui, duæ illi declinationes constituendæ fuerunt. Verum hinc ad ἀνομαλίας accedo. Sunt primæ declinationis illa uel græca, uel græcè declinata, Penelope, Danae, Libye, unde genitiui Penelopes, Danaes, Libyes, quamuis fiunt etiam Penelopæ, Danæ, Libyæ, à nominandi Penelopa, Danaa, Libya. Ab illis autem quæ sunt apud Græcos, Aeneas, Aminthas, Marsyas, Anchises idque genus plurima Aneę fecimus Aminthæ, Marsyæ, Anchisæ. Hæc ipsa detracta à nominandi casu consonante postrema, Aenea etiam, Amintha, Marsya, Anchisa, quemadmodum Scytha, Sosia, Geta, Sophista quæ tamen Scythes etiam & Sosias, Getas, & Sophistes à nostris dicta sunt. Illa etiam pauca extitere, quorum obliqui nunc in primam, nunc in tertiam declinationem ueniunt, Orontes, Heraclides, Thucydides, Mithridates, Tygranes, unde fiunt etiam rarò Orontæ, Heraclidæ, Thucydidæ, Mithridatæ, Tygranæ, & si cõmuniora sint Orontis, Heraclidis, Thucydidis, Mithridatis, Tygranis. Quę autem circa numeros omnium declinationum ἀνομαλία est, non tam ex præceptis, quam ex usu teneri debet. Videro tamen si qua mihi insigniora ueniant in mentem: gloria fuga, & fama numero non declinantur multitudinis. Aquæ callidæ, epulæ, exequiæ, exuuiæ, excubiæ, insidiæ, induciæ, inferiæ, salinæ, scalinæ, reliquiæ, thermæ, balneæ, tenebræ, diuitiæ, cunæ, clitellæ, quisquiliæ, minæ, manu-

biæ, nugæ, nuptiæ, ualuæ, facetiæ, feriæ, ſuppetiæ, repetundarum inficias,offuciæ,inimicitiæ,deliciæ,copiæ,blanditiæ. In caſibus ſolis gignendi unitatem, ἀνωμαλίαι ſunt, aulai, aquai, aurai, familias,eſcas,terras, pro aulæ,aquæ, auræ, familiæ, eſcæ, terræ. Adhuc illa Aenean & Anchiſen, pro Aeneam, & Anchiſem, & caſus uocandi Anchiſe, & Aenea quinta detracta ſemiuocali, itemq; gignendi multitudinis in uſu poetarum, Troiugenum, caprigenum, omnigenum, Aeneadum, Dardanidum, Auſonidum. Denique in generibus etiam numeris obliquis, & rectis caſibus, uel forma declinandi, quicquid mutatum erit, auctorum nos obſeruatio diligens admonebit. Vrbium nomina quæ in plurali tantum, declinantur plura ſunt alia, præter hæc uulgata, Thebæ, Athenæ, Mycenæ, Piſæ,Senæ,Venetiæ,Lupiæ: multo etiam plura aliarum rerum, quas ante iam dixi. Quod ſi id genera ueniendum ſit erunt in his feſtorum nomina uel religioſorum dierum, Parentalia, Vulcanalia, Vinalia, Palilia, Taurilia,Lupercalia, Orgia, Liberalia, Bacchanalia. Certorum ſunt generum illa etiam quæ numero carent multitudinis, metallorum nomina, argentum,aurum,plumbum,ferrum, orichalchum, & quæ ad fruges pertinent, far,ador, panicum,faba,cicer, milium: itemq; ad liquida, mulſum, oleum, uinum, muſtum, acetũ, ſapa, mel defrutum. Nec mirandum tamen quod hordea ſint apud Virgilium,& æra, uina,defruta,mella, & quædam alia, uel quia per uſum licet,uel quia auctoribus maximis concedenda ſunt. In his arenam C.Cæſar & Cornelius Fronto poſuere,id quod aptè Virgilius fecit ut non ſeruaret, ut;

Furit æſtus arenis.

Propria Deorum, uel hominum, uel rerum nomina, aut elementorum,numerum habere multitudinis per naturam non poſſunt: accidit autem ut pluribus de rebus aut perſonis fiat ſermo quibus idem nomen ſit,quocirca duos Mercurios,alteram Sulpiciam, plures Scipiones,tertium Catonem, quinq; Veneres, plurimos Ioues dicere oportebit. Nec rarò ex proprijs,fiũt quæ appellatiua grammatici.i. προσηγορικὰ uocant ut quũ Cæſares,Mœcenates, Marones,Tullios, aut Nerones quoſdã uocamus. At rerũ nõ eadẽ oĩno ratio eſt, ut ita ſit in uſu plures Italias,Romas,Capitolia,Auẽtinos,Tyberesue dicere.Leuctra,& Bactra,& Gargara,& ſimilia his plurima antiq. fecerũt & urbiũ aut regionũ propria,Cumas,Puteolos,Cyrceios,Venetias, Ligures,Inſubres,Hirpinos,Brutios,Salẽtinos,Pelignos,Boios,Venetos,Morinos,Turdulos,Garamãtas. Terras ẽt penetrare ultimas, & in

& in terris omnibus auditam esse alicuius famam, idest cunctis in partibus terræ dicimus. Vna enim terra est ut unum cœlum quo etiam terra continetur, tametsi Lucretius & alij quidam cœlos etiam numero multitudinis pro cœli orbibus dixerunt. Vt quædam uerò multitudinis, quædam unitatis carent numero, sic alia alios casus desiderant. Nec frugibus enim & lateribus, rectum, nec uerubus genitiuum dare uel datiuum singularem possumus. Inueniemus etiam, quæ latinè declinandi formam non habent ullam, ut Calisthò, Suppliò, Didò. Nostri enim auctores latinam his uocem præter nominatiui, à græcis acceptam non dederunt: alia autem in sermonis latini uoces omnes uerterunt ut Iuno, Mercurius, Iuppiter, Minerua, Pollux. Non enim hanc sonis literarum, aut syllabis tantum, quas habebat ἥρα, ἑρμῆς, ζεύς, παλλὰς πολυδεύκης, sed ui etiam qua prius fuit, amissa, aliam apud nos uim significandi adepta sunt, quam est in cratylo Platonis à Socrate disputata. Media quædam ratio illorum est, quæ non nullam Græci, & nostri sermonis formam retinent, ut Achilles, Vlisses, Apollo. Muliebris erunt generis multa quę ex sono uocis, & forma syllabarum, falsò ad uirile genus pertinere uidebuntur, ut myrtus, arbutus, pyrus, lentiscus, quorum sunt contraria pirata, uerna, poeta, nauta, & nomina uirorum, Pansa, Galba, Perpenna, Dolabella. Hæc sunt, & similia his quæ numero carent alterutro: nunc ea uideamus, quæ genus declinationemue mutant. Illa ἑτερογενῆ hæc ἑτερόκλιτα dicuntur, ut uerba etiam ἀνώμαλα quæ à declinandi lege communi recesserunt, ut paciscor & ferio, quorum præterita esse possunt pepigi & percussi. Itaque genus mutant, locus, Menalus, Gargarus, Tartarus, carbasus, sibilus, intubus, iocus, quæ transeunt à uirili ad neutrum, loca, Menala, Gargara, Ismara, Tartara, carbasa, sibila, intuba, ioca, sed ioci tamen sæpius dicuntur, nec argumentorum locus tantum, & media ex philosophia locos proferre dicimus, uel tractare, sed poetis illud etiam permittimus;

Deuenere locos, ubi nunc ingentia cernes,
Mœnia;

Mutantur à neutro ad muliebre, epulum, balneum, porrum, frenū, Argos, unde fiunt epulæ, balnea, porri, freni, Argi. Sunt autem ἑτερόκλιτα iugerum, uas, filia, unde quum deberet esse iugeris, tamen iugeribus dixerunt, & contra uas unde uasibus erat per naturam, uasis tamen facere, ut à filia, Dea, equa, liberta, semper, aut

plurimum diſcernendi generis cauſa, filiabus, Deabus, equabus, libertabus, ut ab euentu permiſſu, iuſſu, contra quam ratio poſtulabat, euentis, permiſsis, iuſsis. Vulgus etiam & pelagus duo ſunt quæ genus aliud natura obtinent, aliud uoce præ ſe ferunt. Verum quæ ſunt huiuſmodi, & propriam uel numeri uel generis, uel declinationis formam non ſequuntur, omnia colligi uix poſſunt, nec ualde operæ prætium putaui, & ex uſu antiquitatis, & auctorum cognoſcemus. Quamobrem redeo ad quæ inſtitueram, & quæ propriè ad hunc primæ declinationis locum pertinent. Huius formæ nomina ſunt arbitror, nouem adiectiua, quæ legitimum hunc genitiui ac datiui caſum non ſequuntur, unus una unum, unius, uni; ullus ulla ullum, ullius, ulli; nullus nulla nullum, nullius, nulli; ſolus ſola ſolum, ſolius, ſoli; totus tota totum, totius, toti; alius alia aliud, alius, alij; uter utra utrum, utrius, utri; neuter neutra neutrum, neutrius, neutri; alter altera alterum, alterius, alteri. Item illa nequa, necuius, necui; aliqua, alicuius, alicui; ſiqua, ſicuius, ſicui; tametſi unæ etiam, & ullæ, & nullæ, & ſolæ, & totæ, & aliæ, & alteræ, in Terentio & uſu eſſe antiquorum ſciamus & grammatici etiam ueteres nomina ac uerba non tam neutrius, quam neutri dicant eſſe generis. Erant etiam aliorum quoque nominum genitiui apud nos olim fœminini, quorum ultima ſyllaba more græcorum claudebatur, ut leda ledas, terra terras, latona latonas. Obſoleuit quęcunque tum ea ratio fuit, quæ ſolum in patre familiâs & matre familiâs, nunc manet, quem genitiuum ultima circumflexa ſyllaba pronunciamus ne pluralis accuſatiuus credi poſsit, quidam uerò poſtrema hæc duo acuta penultima dici maluerunt. Eſt quoq; poetarum genitiuus, aulai, terrai, aquai, ut;

Aulai in medio libabant pocula Bacchi.

Tertius caſus eſt idem omnino qui ſecundus, quartus uerò ſęquam, ſagam, Deam. A Græcis tamen, poetæ ſæpius Aenean, & Anchiſen dicunt, liquidarum tertia ſequente ultimam uocalem, ut Virgilius;

Isq; ubi tendentem ad uerſum per gramina uidit.
Aeneam, alacris palmas utrasq; tetendit

& in tertio Aeneidos

Anchiſen facio certum, remq; ordine pando.

Noſtri quondam adimebant huius formæ nominatiuo græcorum nominum, poſtremam conſonantem, ut Soſia, Geta, Chærea à nobis etiam dicatur, unde illa noſtro in ſermone, perpetua extiterunt,

poeta,

poeta, Sophista, Scytha, Sarmata, lanista: quare etiam accusandi casum his latinum dedere, poetam, Sophistam, Scytham, Sarmatam, lanistam, ut Aeneam quoque, & Anchisam dixerunt. Casum uocandi apud nos idem est quem fecimus nominandi, e græcis tamen detracta semiuocalium quinta, & longa manente syllaba postrema, ut;

Nox ruit Aenea nos flendo ducimus oras

Quæ uerò sunt eiusmodi qualia Chrises, & Anchises, communi more græci sermonis, Chryse uocatiuum faciunt & Anchise, ut;

Coniugio Anchise Veneris dignate superbo:

& sæpius inculcat Hesiodus,

Ἐργάζευ μέγα νήπιε πέρση,

quod ex usu Atticorum fecisset Chryses, Anchises πέρσης. Voces denique auferendi ex nominibus latinis alia in eandem primam cadunt uocalem, alia in secundam, utranque longam, ut scæua, musa, conuiua: ex græcis alia in eandem primam, alia in secundam, similiter longas, ut Hiarba, Chryse. Qui uerò multitudinis, recti aut uocandi sunt casus, ij nulla re differunt à gignendi atque dandi qui fuerunt unitatis, ut poetæ Deæ, conuiuæ. Genitiuus est conuiuarum & Nympharum, una syllaba adiuncta ad longam ablatiui singularis ultimam uocalem. A coniunctis nominibus quibusdam, & ijs quæ uocant patronymica, eadem sublata syllaba parem cæteris casibus genitiuum reddunt poetæ, faciuntque cœlicolum, Dardanidum, Aeneadum pro cœlicolarum, Dardanidarum, Aeneadarum, circumflexa postrema syllaba. Datiuus præterea ablatiuusque numeri pluralis unam habet eandemque masculini generis & fœminini uocem, ut nauta nautis, uia uijs, & ijsdem ex nominibus, ut seruus & serua, seruis. Ne igitur ambiguitas esset generis, quorundam ex his alia uox data est fœminino, ut Dea Deabus, filia filiabus, nata natabus, equa equabus, asina interdum asinabus, mula mulabus, liberta libertabus. Seruatum hoc à latinis auctoribus (quod nemo ignorare potest,) paulo ante nos, literati homines, & Q. Palæmon quondam admonuit. Duæ etiam & ambæ duabus faciunt & ambabus, ut reliqua genera duobus & ambobus. Marcus Cato eabus & antiqui etiam dextrabus dixerunt.

Accusandi casus est conuiuas, poetas, Nymphas

Secunda declinatio ad uirile genus pertinet, ut liber, ad muliebre, ut

Secunda forma declinandi.

fagus, ad neutrum ut cœlum. Huc referimus græca mulierum apud Comicos usitata nomina, Philenium, Glycerium, Philotium, quæ faciunt omnia genitiuos in tertiam uocalem, libri, fagi, cœli, Glycerij: datiuos in quartam ut, libro, fago, cœlo, Glycerio. Sunt etiam huius formæ, illa itidem græcorum, Perseus, Delos, Claros, adhuc latina trium generum, triumq; uocum diuersarum adiectiua, lætus, læta, lætum, quorum tamen masculinum genus & neutrum dumtaxat est secundæ declinationis, fœmininũ primę. Gignendi igitur, tertia, dandi uerò quarta uocali terminatur ut. uiri uiro, patroni patrono, fagi fago, templi templo. Orpheus tamen unde apud nos fieri debebat Orpheo apud Virgilium ex ratione græci sermonis factum est Orphei duabus in unam syllabis coniunctis, id quod in datiuis omnibus fit huiuscemodi græcorum nominum Ὀρφεὺς ὀρφεῦ ὀρφεῖ, τυδεὺς τυδεῦ τυδεῖ, θησεὺς θησεῦ θησεῖ. Auferunt ultimam syllabam poetæ à genitiuis qui duplicatam in uocalem tertiam finiuntur, ut;

Lingua Catonis & Enni.

&

Hic tamen ille urbem Patani.

Quartus est uirum, patronum, fagum, ut à quibus dictum est græcis quoque nominibus, Orpheum, Peleum, Tideum, Theseum, sed poetæ in his græca uoce potius utuntur, ut Orphea, Pelea, Tydea, Thesea unde cadunt uocatiui in diphthongum secundæ uocalis uel postremæ, ut;

Telephe uel Peleu male si mandata loqueris

& Virgilius;

Illa quis & me (inquit) miseram & te perdidit Orpheu.

Ablatiuus, ex uirili, aut muliebri genere quarta uocali terminatur. eadem prorsus uoce qua datiuus, ut uiro, patrono, fago. Multitudinis autem nominatiuus ac uocatiuus, libri, fagi, & ex ijs quę neutra sunt prata, ligna, templa. Quæ sunt illius modi apud grecos Ἀλέξανδρος, Ἀγρός, Μένανδρος, in hanc ueniunt formam declinandi, ager, Alexander, Menander. Seruant poetæ illos nominum casus;

Panthus, Othriades, arcis, Phœbiq; sacerdos

&

Quo res summa loco Panthu

Pauca sunt neutra quæ uirilem habent uocem, pelagus, uulgus, uirus; nam chaos græcè potius dicitur, & quemadmodum uirus, alios

in

in casus non declinatur. Frequens in poetis est uel dandi casus ut Orphei, uel accusandi ut Orphea, Thesea, Ilionea, uel uocandi Orpheu, Theseu, Ilioneu; casus hic apud nos secunda ferę uocali terminatur, sed (quod ante iam diximus) nominatiui formam sequitur in multis, ut populus, fluuius, Deus. Nec miretur quis huius declinationis muliebria esse quædam, colus, domus, aluus, humus. Numero autem multitudinis carere per naturam debuit, mundus & cœlum non minus quam Luna, Sol, phęnix, sæpius etiam æuum, solum, lutum, macellum, barathrum, uitrum, fœnum. Hic nomina uirorum propria quædam in geminam tertiam uocalem faciunt genitiuum unde altera sublata uocatiuus extat seu uocalis loco sit prius, ut Iulius, Iulij, Iuli; Antonius, Antonij, Antoni; Casius, Casij, Casi; seu consonantis ut Cocceius, Coccei j, Coccei; Pompeius, Pompeij, Pompei; Proculeius, Proculeij, Proculei; quibus in ultimis binę uocales postremæ singulas coeunt in syllabas, quod nisi fieret, fortasse in obliquis, corripienda prior uocalis esset, quæ per naturam longa est. Ita enim uertitur à gręcorum doctissimis πομπήιος κοκκήιος πρoκυλήιος. Coeunt uero ut dixi, quemadmodum ex illo Horatij uersu Priscianus ostendit.

Durus ait Vultei nimis attentusq; uideris.

Filius quoq; facit in uocatiuo fili, quamuis appellatiuum nomen. De quo sic ueteres, excepto Scauro omnes præceperunt. Finitur autem nominatiuus latinè quinque modis, ut patronus, uir, liber, satur, templum. Ex nominibus quæ sunt similia quatuor postremis, erit idem uocatiuus cum recto, ex ijs autem quæ primo, ueniet in secundam uocalem breuem, ut patrone, Tite, Catulle, raro ad uocem nominatiui, idque paucissimis ex nominibus apud poetas, ut supra iam dictum est;

Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.

In huiusmodi nominibus fiet singularis accusatiuus secunda de semiuocalibus ad ultimam uocalem nominatiui apposita. De neutris uero nihil dicere necesse est. Semel enim atq; uniuersæ dictum sit, horum omnium quacunq; in forma declinationis, nihil accusatiuum & uocatiuum à recto unquam posse differre. Ex his quæ proposui pro exemplo nominibus, diuersa ratio est obliquos declinandi. Nam si id sequare quod uir facit in genitiuo uiri, satur saturi, templum templi, indeq; cæteri casus, liber quoq; faciet liberi, libero, liberum. Quæcunq; igitur sint nomina in ER syllabam finita, uel secundæ sint, uel tertiæ declinationis, uidendum est ut rectè ex

nominatiuo, fiant cæteri casus totidem syllabis cum recto, ut Creber crebri, Alexander, Alexandri, Periander, Periandri, contra uero περιττοσυλλάβως tener, teneri, exter, exteri, idq; genus multa. Multitudinis autem accusatiuus ac uocatiuus seu masculini generis, seu fœminini per tertiam uocalem longam dicitur, ut liber libri, & laurus lauri. Genitiuus est librorum ultima adiecta syllaba ad casum ablatiui quo ex genitiuo sublata syllaba quæ antecedit ultimam remanet sæpius poetarum consuetudine librûm, uirûm, puerûm, circumflexa postrema, pro librorum, uirorum, puerorum, ut Virgilius;

Deiphobe armipotens genus alto à sanguine Diuûm

& Terentius

Omnes uos oratos uolo,

Ne plus iniquûm possit quam æquûm oratio

Quin aliquando oratoribus etiam sic loqui permissum est, quemadmodum M. Tullius in Verrem; Nemo iam Dolabella neq; tui neq; tuorum liberûm quos tu miseros in egestate, atq; in solitudine reliquisti misereri unquam potest. Nominum uerò quorundam hic genitiuus rarò aliter pronunciatur, ut nummûm, sestertiûm, modiûm, medimnûm, talentûm, iugerûm, & præfecti fabrûm dicuntur magis quam fabrorum. Datiuus atq; ablatiuus huius numeri est uiris, libris, saturis, patronis, templis. Festorum dierum nomina, tam secundæ quam tertiæ declinationis habent genitiuum numeri pluralis ut saturnalium & saturnaliorum, datiuum uerò & ablatiuum, tertiæ ut floralia floralibus, terminalia terminalibus, compitalia compitalibus, lupercalia lupercalibus, liberalia liberalibus. Etenim sunt hæc, re uera tertiæ declinationis potius quam secundæ, id quod indicant nomina unde nata sunt, floralis, terminalis, compitalis, lupercalis, liberalis. Itaque postulat analogiæ ratio, ut floralium, terminalium, compitalium, non floraliorum, terminaliorum dicatur uel compitaliorum. Quod si usu receptum est, ut quorundam ex his, præter morem tertiæ declinationis genitiuus fiat, non tamen sumat sibi quisquam ut omnia quæ uelit ex his nomina modo quo dictum est in declinationem transferat secundam. Sunt enim plurima quæ uix, aut ne uix quidem à tertia unquam recesserunt, ut feralia, floralia, liberalia, & multa in quibus neminem audere uelim, plus quam auctoritas ausa est antiquitatis. Domus quoque domibus facit, quanquam sit accusandi casu domos, quemadmodum ambos, & duos, atque hinc duobus & ambobus.

ambobus. Iam uero ſum delapſus ad accuſatiuum generis maſculini qui ita ſit, litera quinta ſemiuocali addita ad uocalem ablatiui ſingularis ultimam, ut uiros, libros, patronos, qua litera ex nominibus quibuſdam paucisſimis aliquando ſublata ambo dicimus & duo pro ambos & duos ut apud Virgilium,

Si duo præterea taleis Idea tuliſſet

Horatius quoq; iiſdem penè uerbis

Si duo præterea diſcordia uexat inertes

Plautus in Aſinaria

Quid nunc, quoniam ambo, ut eſt lubitum, nos deluſiſtis,
Datiſne argentum?

Horatius,

Præterea, ne uos titillet gloria iure
Iurando obſtringam ambo

Putat etiam Soſipater Cariſius, à Virgilio ſcriptum eſſe

Nam ſæpe ſenex ſpe carminis ambo
Luſerat.

Cicero ad Gallum; Præter duo nos loquimur iſto modo nemo. Neſcio an multo plura ſint huiuſmodi, niſi quis dicat huius etiam eſſe loci, quod ſupra ex Virgilio allatum eſt;

Interſe coiiſſe uiros, & decernere ferro.

Sed profectò agitur hic de multis: alia uerò quæ iam recitaui exempla binis tantum de perſonis loquuntur. Fortaſſe enim ueteres illi, ſaltem his paucis in nominibus rationem ſequuti ſunt numeri illius quem græci dualem dixerunt. Tertia declinatio generum eſt omnium cadens quamplurimas in uoces, ut quàm diuersè nomina in uocales, conſonanteſque finiuntur, ſeu latina, ſeu græca, tanta ſit hic uarietas nominatiui ſingularis. Mittit genitiuum unitatis in uocalem tertiam, quam ſuccedens ſtatim quinta de ſemiuocalibus efficit breuem, ut pater patris, pietas pietatis, mons montis, datiuum in tertiam uocalem puram eandemque longam, patri, pietati, monti. Per quam raro tertia in hac forma declinandi, eſt cur de obliquis patrioue caſu dubitare poſsimus. Hic enim ſemper in tertiam cadit uocalem, & quintam ut iam dixi è ſemiuocalibus, ut Catonis, uirginis, corporis, uidendum tamen ſiqua propria ſubſit interdum ratio declinandi. Non enim ut princeps principis, ita præceps præcipis facere debuit. Cauſa obſtitit non ea ſolum quod

uitanda erat similitudo cum præcipiendi uerbo, sed illa uehementior quod princeps conflatum est nomen à Primo & Capio ut ex uerborum natura unde natum est, principis tantum facere debuerit. Alterum uerò ut (Palæmon idem est auctor) præpositionem habuit Præ, & nomen caput, & ex his princeps extitit, utq; inde principis & principium, ita hinc præcipitis, & præcipitium ut fieret ratio coegit. Quamobrem uides etiam, analogia, quantum etymologiæ præceptionibus adiuuari debeat. Hic ergo singularis genitiuus est patris, matris, cubilis. Quam plurima sunt autem ex his quorum obliqui una crescunt syllaba supra casum nominandi, ut hominis, ciuitatis, corporis. Habet hoc ipsum apud nos quinta etiam declinandi forma, ut fidei, spei, diei. Auctores Græci qui hæc tractant sic loquuntur, ut quæ sunt huiusmodi περιττοσυλλάβως, quæ uerò aliam in syllabam non crescunt ἰσοσυλλάβως inclinari dicant. Huius tertiæ nos Marius, Victorinus Afer admonuit esse quæ duas etiam augentur in syllabas declinando, ut Anceps ancipitis, biceps bicipitis, præceps præcipitis, suppellex suppellectilis. De secundo casu quem ueteres patrium dixerunt cuius rationem obliqui sequuntur, sic præcipere oportet. In quartam uocalem terminata ut Curio, Pollio, Virgo, testudo, non eandem genitiui rationem habent. Nam si consonans ante uocalem nominis postremam nulla sit, uocalis ea manet eadem, & manet semper longa in obliquis, ut Curio, Leo, Ardelio, Pollio, mulio, unde circumflexæ extiterunt secundæ ab ultimis syllabæ, Curionis, Leonis, Ardelionis, Pollionis, mulionis nisi quod Anio facit Anienis, quarta in secundam uocalem mutata. Ratio erit eadem si prima consonans uel quarta uocalem antecedat, ut carbonis, Narbonis, Libonis, bufonis, gorgonis, quamuis turbo faciat turbinis. Sin antecedat consonantium tertia, genitiui, singularis quæ syllaba antecedit ultimam declinando fiet breuis, ut cardinis, ordinis, excepto nomine cerdonis, pedonis, Didonis, quod postremum ex lingua peregrina sequi rationem latinitatis non debuit. Quod si quinta eam uocalem præcurrat cõsonans præter quam ligo unde est ligonis, ut Pollio Pollionis, ita pronunciabimus cætera, ut uirgo uirginis, Carthago Carthaginis. & uligo, fuligo, salsugo, intertrigo, uertigo, gorgo, lanugo. Quæ primã de semiuocalibus eo loco, uel secundã, uel tertiam, uel quartã, uel quintã, uel sextã de mutis uel postremã hebebunt, in ijs producetur syllaba quæ antecedit ultimam, ut Milo, pulmo, Varro, Piso, uappo, Cato, Iuno. Homo enim unde nunc est hominis, olim

faciebat

faciebat homonis, & homoni, ut afferunt ex Ennio ueteres grammatici.

Vulturis in syluis miserum mandebat homonem.

Apollo uerò ad sermonis græci rationem referri debuit. Sed illud patet hic latißimè, nominum illorum, quæ uerbalia uocantur sem per illam quam dixi uocalem in obliquis manere, & manere lõgam, ut Oratio, cognitio, concretio, e quibus infinitis nullum est omnino quin faciat orationis, cognitionis, concretionis. Quunq; sint hæ quas dixi rationes, hanc producendi, uel corripiendi syllabam in obliquis, de græcorum nominibus etiam simul cognoscere potuimus. Mitto enim de ijs quæ tertiam semiuocalim habent cum postrema de mutis, ut Laomedontis, Laocoontis, Xenophontis, quorum syllabæ secundæ ab ultimis positione sola producuntur, non etiam ui literæ quæ erat in his longa per naturam. Illa quidem certe χάρων, στράβων, πλάτων, θράσων, σίμων, δευκαλίων, ἀμφιτρύων, ἐνδυμίων, ita obliquos faciunt, quemadmodum, Carbo, Pollio, Varro, Cato. Verum satis hæc proprijs de nominibus dicta sint, quæ sola in usum latinitatis uenire possunt. De cæteris enim longior apud eos ratio est, & multiplex, neq; ad præsens institutum necessaria. Nec miremur tamen quædam, uel nostra ea sint uel græcorum aliter pronunciata esse à doctis ut Britonis, Santonis, Teutonis, quando certißima ratio est eorum quæ sunt à me hactenus demonstrata. Neq; minus infinita sunt, uel minus indigent præceptionis, illius formæ nomina, quæ ortum habent eundem à supinis, orator, auctor, lector, declamator. Hinc sunt ad mulieres pertinentia, uenatrix, bellatrix, altrix, accusatrix. A nutritor autem fit media sublata syllaba nutrix. Commodè hæc ducuntur à supinis quæ literam habent postremam de mutis, laudatum, monitum, lectum, auditum, à quibus laudator, monitor, lector, & auditor fiunt. Quod si erit in his quinta semiuocalis, aut postrema, non patietur id nomen coijtio literarum. Aliqua sunt enim illius modi supina defensum, conuulsum, depexum, inflexum. Hinc M. Tullius, expulsum, & expulsor quum fecisset, nec tale nomen quale est uenatrix, & accusatrix fieri indidem posset, pro quinta semiuocali mutam postremam substituit, ut expultrix fieret: eodem libro, à tondendi uerbo, tonsum tonsorumq;, & hinc muliebre nomen tonstriculam fecit, ut; Regiæ uirgines, ut tonstriculæ tondebant barbam, & capillum patris. Possestrix etiam, & assestrix, & à plaudendo plausoreq; plaustrix dicta esse, Nonius Marcellus est auctor. Vox

eadem,

eadem, sed origo diuersa est, marmor, æquor, memor, arbor, quæ obliquos faciunt (id quod omnes sciunt) marmoris, æquoris, memoris, arboris, quemadmodum illa propria græcorum Nestor, Cantor, Hector, Castor. Quumque sint hæc quasi rationes producendi uel corripiendi hanc syllabā in obliquis, græca etiam ex his quæ dixi cognoscere potuimus. Verum sint hæ à me satis, & præceptores ipsi proponant suis auditoribus plura, quæ difficultatis aliquid uel in recto, uel in obliquis casibus habere uidebuntur. Quod genus erit fortasse gummi, ammi, thlaspi, epigramma, Amathûs, Oedipus, Aeneis, Thebais, Melos, ac de nostris etiam frugi, plus, annales, Vulcanalia, Camers, Ferentinâs, & quæ numerari uix possint. Moneant Calypsò, Didò, Inò, Alectò, Sapphò, Calisthò non esse latinè à nostris declinata, & quamuis alij poetæ latinam his uocem dederint, alij græcam sint sequuti, Virgilium tamen hac uoce sola contentum fuisse. Singularis accusatiuus est patrem, cardinem, Iunonem, sed quorum nominum syllaba IS extrema est nominatiui, ut peluis, restis, securis, puppis, turris, eorum accusatiuus erit uel peluim, restin, securim, puppim, turrim, uel peluem, restem, securem, puppem, turrem. Burim, tamen, & sitim, & tussim in usu magis est quam burem, sitem, ac tussem. Classis uerò, uallis, piscis, canis, uermis, panis, aliter quam classem, uallem, piscem, canem, uermem, panē, & unguem facere accusatiuos non possunt. Eandem rationem sequuntur comis, fortis, utilis, hilaris, tristis, debilis, atque huiusmodi adiectiua omnia quorum secunda finitur uocali neutrum genus: item græca Leucaspis, Tanais, Tigris, Acis. Constans præceptio est eorum quæ sunt à nomine πόλισ declinata, ut nunquam amittāt ullo in casu tertiam uocalem. Ad similia enim grçci, ea uocali quæ secunda apud nos est non utuntur: Solam ad casus omnes tertiam adhibent. Ergo superiora quæ dixi, Leucaspis, Tanais, Tygris, Acis, Phillis, Daphnis, & omnia huius formæ, quæ in numera sunt uocari in dubium non debent. Cato autem latinos accusatiuos lentim facit, & sementim, ut; Vbi sementim facturus es, ibi oues delectato. Vocatiui ratio breuis est qui nulla omnino litera discrepat à nominatiuo, nisi grçcorum nominū, à quibus postrema consonans remouetur, ut leucaspi, Tanai, Tigri, Aci, Phili, Daphni. At uero ablatiuus à neutris appellatiuis nominibus, quorū nominatiuus cadit in secundam uocalem, ut monile, mare, cubile ablatiuus fiet potius monili, mari, cubili, credo quod inter hos duos casus discrimen postremæ syllabæ quærendū fuit. Nomina enim quæ neutrius generis grāmatici

matici dixerunt casus habere similes quatuor non possunt. Ratio eadem est habita in adiectiuis, quorum neutrum genus, ut iam dictum est secundā hēt in fine uocalē, ut forte forti, come comi, utile utili, hilare hilari, triste tristi, debile debili, uile uili, putre putri, suaue suaui, dulce dulci. Idē ablatiuus erit si prima aut quarta semiuocaliū finiantur nominatiui substantiuorū, ut ceruicali, tribunali, calcari, lacunari, lupanari. Nā dubitari non debet quin per secundā uocalē sint quondam hæc in recto casu pronunciata, quomodo à pedestre nominatiuo fit pedestri, a salubre salubri, à nominibus mensiū Septēbri, Octobri, Nouembri, Decēbri, & à græcis quę antedixi, leucaspi, Tanai, Aci, Tygri. Vtroq; aūt modo finiuntur quæ una uoce significant omnia genera, ut par pare & pari, uetus uetere & ueteri, audax audace uel audaci, felice uel felici, terete uel tereti, hebete uel hebeti, locuplete uel locupleti. Huc referuntur omnia etiam cōparatiua. A maiore enim dicimus & à maiori, à minore & à minori. Causam putant esse ueteres grāmatici, docti homines, quod maior & minor & similia his, communia trium fuisse generum apud scriptores antiquissimos, Priscianusque eius rei ex Valerio Antiate, Cassio Emina, & Claudio Quadrigano affert exempla. Duę res ergo magnum afferunt momentum ad huius uocem ablatiui cognoscendam. Vna si nomen triū sit generū, aut fuerit aliquando à primo latini sermonis ortu, ut etiā senatusconsultū prior & bellū punicū posterior scriptores olim dixerunt: altera si uox ablatiui discernenda sit, à neutris generis nominatiuo ut sequestre sequestri, celebre celebri, illustre illustri, uel si aliter atque ueteres fecerunt, nunc syllaba detracta ultima nomen scribatur, ut ceruical est hodie quod aliquo in tempore ceruicale, tribunal quod tribunale, calcar, lucanar, & lupanar, quod calcare, lacunare, lupanare. Vtramque uocem seruant Capenâs, Ferentinâs, Arpinâs, Casenâs, Larinâs, & quæ sunt id genus multa, item uictrix, ultrix quemadmodum auis, nauis, ciuis, anguis, unguis, pinguis queq; similē his hēnt nominatiuū ut & ignis, uectis, amnis. At postis, classis, pauper, hostis uocalē habēt secundam in fine. Quæ à nomine caput ortum habent, ut biceps, triceps, præceps, anceps, casum hunc tertiam in uocalem terminant, ut bicipiti, tricipiti, pręcipiti, ancipiti: in secundam uero generis fęminini comparatiuo, & quos grammatici absolutos uocant non à uerbo aut præpositione pēdentes ablatiuos, ut flante austro, aut flantibus Etesijs nauigare, impendente pluuia serere, imminente bello urbem relinquere, ut;

-Testa quum ardente uidebis

Scintillare

Scintillare oleum & putreis concrescere fungos.

Q. uerò Palæmon ita rem terminauit, ut quibus in adiectiuis nominibus uirile genus ac muliebre nominandi casus, in tertiam uocalem, & quintam de semiuocalibus exeat, ut agilis, facilis, amabilis, ipsam in uocalem tertiam finiri ablatiuus debeat, ut agili, facili, amabili, & quæ ex his in secundam uocalem terminentur, ea consuetudine potius, quam ratione tueamur. Itaq; nos & hæc ab illo tradita, & quæ ante iam diximus, & quæ solo usu recepta sunt, rectißimè cognoscemus. Sermonis enim latini illud perpetuum esse debet, ut plurimum ratione quidem & arte, sed multo plus, auctoritate & usu quam rectißimo nitatur. Vsu tamen & ratione simul, constant illa etiam, quæ abundant in obliquis una syllaba, quam pręcurrat semiuocalis tertia, uel quarta, uel tertia mutarum, uel postrema in casu gignendi, ut sanguinis pulueris, cuspidis, capitis, samnitis: hæc alium habere sextum casum non possunt, nisi sanguine, puluere, cuspide, capite, samnite. Erunt similia his aspis, cinis, clamis, iaspis, pecten, cardo, uirgo, aries, marmor, fur, augur, pœan, tibicen, lien, & infinita cum proprijs nominibus hominum, Annibale, Iuuenale, Annale, Martiale, Laterense. Finis tamen & ciuis & si finem dumtaxat, & ciuem faciant in casu accusandi in auferendi fine & fini, ciue & ciui fecerunt, ut Plautus in Persa;

Atticam hodie ciuitatem maxumam
Maiorem feci, atq; auxi ciui fœmina

M. Cato de re rustica; Ad summũ qua fini culleum capiet, pertũdito.

Pluralis nominatiuus est patres, ciuitates, uirgines, ueteres, dulces in syllabam cadens longam à genitiuo singulari quæ breuis erat, paululum declinatam. De neutris uero sic statuas necesse est. Quorum singularis ablatiuus est in secundam uocalem, id uertitur in primam breuem, fitq; à corpore corpora, tempore tempora, uetere uetera, & à maiore minoreue, maiora ac minora; quorum in tertiã correpto eo propter aliam assumptam uocalem cui adhæret, fit hic nominatiuus à sedili sedilia, à dulci dulcia, à forti fortia, à sublimi sublimia. Genitiuus ab eodem quem dixi fit ablatiuo, isq; secundam si habeat uocalem, ea in quintam conuersa & subiecta secunda semiuocali, genitiuus erit patrum, uirtutum, ciuitatum, uirginum, ueterum, dulcium, corporum? sin tertiam, erit monilium, sedilium, illustrium, cœlestium; sin sit ex ijs nominibus quæ uocalem excepta secunda habere aliam non poßit, ea in tertiam conuersa, additisque ijs literis quę sunt huius genitiui, propriè fit ex arte artium, ex parte partium.

partium. Aliter enim fieret genitiuus quemadmodum à corpore corporum, & uetere fit ueterum, quod quum foret absurdum, fit quoque à fronde frondium, à monte montium, à colle collium, à fonte fontium. Quæ uero à capite ortum habent nomina, sine tertia uocali pronunciantur, à principe principum, municipe municipum, forcipe forcipum, mancipe mancipum. Huius tamen generis, eiusmodi si sint nomina quæ duabus nominatiuum superent syllabis, ut biceps, triceps, anceps, unde bicipiti, tricipiti, & ancipiti, tertia erit uocali, in syllaba quę antecedit ultimam, ut bicipitium, tricipitium, ancipitium. A ciuitate, & uicinitate innumerabilibusq; huiusmodi, fit ex usu quidem ciuitatum, & uicinitatum, etsi esse grammatici aiunt oportere ciuitatium, & uicinitatium. A uigili uigilum, quia fortasse, ut quidam suspicantur, syllaba quæ antecedit ultimam huic genitiuo detracta sit. A memor, memore & memori, supplex, supplice & supplici, artifex, artifice & artifici contra rõnẽ genitiuus est memorũ, supplicũ & artificum. Vires, & penates, quę multitudinis tantum numero sunt prædita, genitiuum habent uirium & penatium. Nam si habeant etiam unitatis, ut uirtutes & affinitates, dicendum erit uirtutum & affinitatum, ut à consule cõsulum, capite capitum, sic etiam à boue boum, qui genitiuus bouum potius esse debuisset, sicut in datiuo & ablatiuo plurali bobus dicitur pro bouibus. A quibusdam neutris græcorum, fiunt more secundæ declinationis, ut poematis, emblematis, ænigmatis, periphesmatis, Cicero ad Atticum; epigrammatis quæ in amalthæo posuisti contenti erimus; Idem sæpius in Verrem; Duo pocula cum emblematis. Etiam à masculini generis forma, ut delphin, & elephas, ad nostræ potius linguæ morem delphinis, elephantisque dicimus. Nec tamen hi soli casus hoc habent, nec de uoce datiui & ablatiui multitudinis aliud erat quod præcipere deberem. Quædam enim tota latina fecimus, ut delphinus etiam dicatur, & Arabus, & elephantus. Accusatiui eadem ratio quæ uocatiui, quamq; nominatiui esse iam ostendimus, ut patres, homines, corpora, ciuitates. Illa enim græca sunt, Syrteis, Sardeis, Tralleis, & alia quædam his affinia. Nostrorum denique ea breuis ratio, ut quæ in genitiuo plurali tertiam habent uocalem in syllaba quæ antecedit ultimam, ut urbium & ciuium ea tum urbes & ciues faciant accusatiuos, tum urbeis & ciueis. Sunt qui negent seruatum hoc esse quondam à poetis aut oratoribus, & antiquitatem omnem & Virgilium scripsisse;

De accusatiuo persequitur multitudinis, utrum in ES, an in IS, an EIS terminari syllabã debeat,

Vrbisne inuisere Cæsar

Vna uocali tertia, prorsus reiecta secunda. Terentius uero Scaurus discrimen censet esse faciendum inter multitudinis numerum & unitatis, ut non solum accusatiui plurales, duarum uocalium diphthongo scribi, uerum etiam recti, eandem sequi rationem debere uideantur. Mihi quidem & grauis est illius auctoritas, & commoda ratio uisa est, quæ sunt adeo similia inter se, & confusa discernendi. Atque ut ex iudicio meo quoque interponam aliquid, res mihi plus dubitationis habere uideretur, & obesse Scauro magis posset, si nusquam alibi duabus his uocalibus nostra lingua usa esset, nulloque in seculo tale quiddam esse factum appareret. At nos primo libro docuimus, ita scriptum esse à Plauto ut non aliter illius nomen fabulæ, quam Mecnæhmei & Capteiuei legi posit. Dicebam esse in marmoribus antiquis plurima eiusmodi monumenta literarum, ut docteis hominibus & boneis amiceis. Afferebam ex M. Varrone, sacrisque Argiuorum quod legebatur olim VIAM DEXTERIOREM IN FIGLINEIS. Quintilianus etiam est auctor fuisse quondam à Lucilio præceptum, ut iam puerei uenere scriberetur, & Seruius, & Terentianus hanc rationem diphthongi tuentur. Quamobrem siquis esse in tractandis disciplinis coniecturæ locus debeat, credibile est maiores illa diphthongo usos esse hac etiam in parte ubi magis esset necessaria. Sed Quintilianus tamen tollit omnino ex declinatione secunda hunc scribendi morem, nec Lucilio præcipienti, nec antiquitati, idest his quæ dixi monumentis assentitur. A tertia autem declinatione, quam dixi diphthongum, bonus auctor grammaticæ, Terentianus minime exclusit, immo etiam præter discrimen quod esse inter accusandi & nominandi casum debeat, ex uerborum quoque natura fieri scribit, ut syllabæ quædam aliter quam duabus his coniunctis uocalibus, dici non conueniat, exemplumque ostendit ex uerbo eundi, quod non à doctorum instituto, sed à propria ratione, in primas etiam syllabas, diphthongum accepit. Quando enim à principio, eius uerbi secunda uocalis abesse non potest, ea ne à cæteris quidem syllabis auferri debet. Itaque à prima persona eo, secunda ac tertia sit coniunctis in diphthongum uocalibus, eis, eit, ut apud Virgilium dicatur,

Eitur in antiquam syluam.

Quare

Quare multitudinis fiet numerus, eimus, & eitis, ut commode hinc, & nulla mutatione literarum, syllabis tamen disiunctis, persona tertia nascatur, eunt. Pugnant hæc prorsus cum doctissimi hominis Quintiliani sententia, nec ego adhuc statuo aliquid, sed opiniones doctorum discordes inter se cognosci uolo. Verum hactenus quidem utrum Terentiani & Lucilij sententia, an Quintiliani uera sit nihil ad nos attinet scire. Omnino enim relicta nunc est quæcunque tum ea ratio scribendi fuit, quum primis etiam in syllabis ac medijs & secunda nominum declinatione, diphthongo nostri homines utebantur. Itaque ipsi hæc auctores uiderint: à nobis uerò alienum illud non putabimus quod usq; ad memoriam nostram, aliquod ante seculis disputari cœptum est, an tertiæ declinationis quem dixi accusatiuus multitudinis, duarum eiusmodi coniunctione uocalium distingui à nominandi casu numeri eiusdem, uel à gignendi unitatis debeat, quotidie ea de re quæritur à doctis, neque dum conuenire unam in sententiam possunt, & suam quisque rationem scribendi tuetur. Terentianus quidem à natura duas hic etiam, unam in syllabam uocales iungi duobus uersiculis ostendit;

Sic oueis plureis, & omneis scribimus pluraliter,
Non enim nunc addis E, sed permanet sicut fuit

At Priscianus quam plurima auctorum, & Virgilij præsertim exempla congessit ubi in uocalem tertiam accusatiuus hic solam terminatur: quoddam uerò à nominum genere in secundam, ut uirtutes, matres, ciuitates: sed in uocales duas finitum aliquid nullo prorsus ab auctore attulit, neq; is tamen contrarias Lucilij, Victorini Afri, Terentiani, aut aliorum qui ante scripserunt hominum doctissimorum sententias refellit, nec aliquam de Quintiliano mentionem fecit. Nos tamen obsoleuisse patiamur hodie usum scribendi illum quicunque olim fuit in Lucilio, ut puerei, & capteiuei diceretur, quem nec Plautus quidem ipse cœteris in scriptis obseruauit. Neque enim (ut equidem puto) ausa posteritas fuisset, clarissimi scripturam poetæ, auctoritatemque immutare: nec illud sequamur quod à Terentio Scauro accepimus, quodam tempore, populoi Romanoi, etiam quartæ uocalis & tertiæ diphthongo scriptum fuisse pro populi Romani, rei multa quæ remotissima antiquitas tenuit in quibus auctores dissentirent nondum satis constituta ratione scribendi. Hodie enim illud ratum est apud omnes, ut uocalis tertia, si in casu gignen-

di multitudinis non sit, eam ne in accusandi quidem esse oportere, ut matrum, oratorum, consulum, unde in solam cadunt secundam uocalem accusatiui; matres, oratores, consules, ijsdem literis omnino quibus nominandi & uocandi. Sin in sylla ba quæ antecedit ultimam sit uocalis tertia, hanc ipsam in tertiam, uel in secundam uolunt cadere multitudinis accusatiuum, eiusmodi præsertim nominum, quæ eundem habent cum recto genitiuum unitatis, ut nauis, & fortis, unde sunt nauium, & fortium, atque hinc uel naues & fortes, uel nauis & fortis. Quare etiam dulces & dulcis, lites & litis, plures & pluris, pingues & pinguis, manes & manis, tres & tris, salubres & salubris, acres & acris, imbres & imbris dicendum erit. Hęc enim duo postrema, quemadmodum celer, september, & reliqua huiusmodi mensium nomina eundem cum genitiuo rectum habere possunt. Nam quæ, de semiuocalibus quarta terminata sunt, eandem quæ dicta est rationem sequuntur, ut imber, imbres & imbris. Adhuc illius formæ nomina fons, fons, frons, dens, mens, lens, ingens, bidens, tridens, ars, pars, unde fontes, & fontis, fontes, & fontis, cæteraque similiter dicuntur. Quæ uerò talia sunt ut ciuitas, lenitas, temeritas, non ferè aliter quam ciuitates faciunt, lenitates, temeritates. Alia sunt multa ut rapax, minax, audax, furax, supplex, inops, artifex, fœlix, iudex, pontifex, quæ tametsi non ferè amittant unquam à genitiuo multitudinis tertiam uocalem, rapaces tamen faciunt, & minaces, audaces, furaces, supplices, iudices, atque hunc in modum omnia. Etenim ex his quædam si ubi dictum est illam uocalem seruent, easdem prorsus creabunt uoces cum his nominibus quæ dicuntur substantiua si pro genitiuis multitudinis iudicium, supplicium, pontificium, uel artificium dicere uelimus. Hæc ferè sunt quæ ex ratione ipsa cognoscere uel scriptorum usu, & poetarum, præceptisque literatorum hominum colligerè potuimus. Sed me hercule etiam ex his multa aurium iudicio moderabimur, & nunc acres, nunc acris uiros ex Valerij probi sententia dicendum erit. Esto enim dixerit Virgilius,

» Hic fessas non uincula nauis
Vlla tenent:

Alio tamen loco uidetur secunda uocali sonum reddere pleniorem, ut;

Naues

Naues quæ forte paratæ
Corripiunt, onerantq; auro.

Contra, Salustianum illud principium offendisset aures duorum similitudine uerborum, quod uocali tertia uariatum est; Omnes homines qui student sese præstare cæteris animantibus. Quoties uero nulla ratio est quæ mutare nos cogat aliquid, non dubitandum erit quin secunda uocali potius quam tertia uti debeamus. Quod autem ad copulationes uocalium in diphthongi sonum attinet, non possumus Terentiani ac doctorum hominum auctoritati repugnare: sin auctoritas illorum hoc dumtaxat loco non ualde grauis cuiquam esse uideatur, at grauissimum tamen erit ab ijs testimonium, Romanos illis temporibus illo more loquutos fuisse. Non enim Terentianus aut Lucilius, aut cæteri, latinitatem suis in scriptis corrigere uolebant, & Romanis tanquam leges dare quomodo eos loqui uellent, sed nos & posteritatem docere quomodo illi tum loquerentur. Nullum est igitur argumentum quod Priscianus hac de re uerbum non fecit. Noluit enim is plura colligere, & contentus fuit illo modo, rem, poetarum ferè exemplis terminare. Quod si mutata post Lucilium ea ratio est latinitatis, & Quintiliano assentimur à secunda declinatione diphthongos auferenti, illud profectò conuelli non potest, sic tum Romanos loquutos esse, ut Lucilius præcepit, & post seculum Terentiani mutationem sermonis aliquam non esse factam. Quando igitur is fidem facit ætate sua non alienam à Romanis hominibus tertiæ declinationis diphthongum fuisse, confiteri necesse est huiusmodi accusatiuos, nunc secunda uocali, nunc tertia, nunc ambarum copulatione terminatos esse, nec ridendum prorsus qui græce simul, & nostræ linguæ rationem sequutus, Tralleis, & Sardeis, & Syrteis, & similia duabus iunctis quibus dixi uocalibus pronunciare uelit. Illi uero genitiui quibus non uoluntate cuiusquam, sed tota sermonis consuetudine de medio imminuta syllaba est, non idem possunt quod cæteri. Etenim siquid aliud ratio postulet non quæram, certè aliter quam ciuitatum, improbitatum, calamitatumq; nemo dicit. Quare solum ciuitates, improbitates, calamitatesque dictum esse ne miremur. Parenteis uero pro parentes, & forteis pro fortes non ualde sanè scribi uelim, neque ita mirum debet uideri ex nomine adiectiuo, cui minus contra naturam esse potuit, siquando parentium quis dixit, ut legentium

ſimiliaque omnia, quum ciuitas, improbitas, calamitas, & mille huiuſmodi alium genitiuum prorſus ignorent. De ablatiuo, ne admonere quidem neceſſe eſt, uocem illius eandem eſſe cum datiuo, patribus, montibus, ciuitatibus. Caſus uocandi ut in alijs ferè declinationum formis non diſceſsit hic à uoce quæ nominandi fuit. Quarta declinatio tota latina eſt, generis maſculini ut currus, fœminini ut manus, neutri ut genu. Hic genitiuus fit currus, & manus, ſyllabis ultimis producendis. Tota enim ferè declinatio hæc olim hunc habuit gignendi caſum, aut eundem prorſus cum ſecunda, nominum præſertim ex genere uirili, Senati, fructi, ornati. Hic olim ueteres & nunc poetæ interdum detracta uocali poſtrema à datiuo unitatis curru dicunt & metu pro currui & metui, ut;

Quarta declinandi forma.

Parce metu, Cytherea:

& Plautus in Rudente

Hi ſcœni enim, atq; hæ arundines ſunt nobis quæſtu & cultu

Datiuus eſt currui & manui, à genitiuo antiquo curruis, manuis, ſenatuis, manuis. Accuſatiuus currum & manum, ut cæteri accuſatiui declinationum omnium. Vocatiuus eſt idem qui & rectus. Ablatiuus detracta à genitiuo poſtrema conſonante litera. Rectus multitudinis eadem uoce qua unitatis, ut ſenatus; currus, manus. Genitiuus pluralis curruum, manuum, genuum, à ſingulari, detractione additioneque literæ ac ſyllabæ eius quæ non indiget admonitionis. Eodem à genitiuo datiuus, ablatiuusque ut curribus, manibus, genibus, mutata quinta uocali in tertiam, qui duo caſus quibuſdam in nominibus, eandem habent loco tertiæ, ultimam uocalem, ut artus, partus, arcus, lacus, quercus, ficus, tribus, acus, ſpecus, portus, quæſtus. Artubus enim, & arcubus, & partubus, non artibus, arcibus, & partibus, uel illa cauſa dicendum fuit, ne artes, arces, partes, resq; alias intelligere uideare, & profectò adiuuit etiam hic ea quæ ſæpius dicta ratio eſt quod quæ ſyllaba breuis antecedit ultimam in ea poni uocalis tertia uel poſtrema poteſt, ut etiam carnifex, & carnufex, lacrima, & lacruma dicatur. Neutra uerò declinandi uia erit eadem quæ iam dicta eſt ſuperiorum, niſi quod unitatis numerus unam habeat in caſibus cæteris uocem, ut in recto ultima uocali terminatam, ut genu, cornu, gelu, nec plura huiuſmodi. Tres caſus hic una uoce finiuntur nominandi, accuſandi, uocandi, ſimiles declinationi ſecundæ, ut cornua, & genua. Nam gelu

noſtri

nostri auctores numero multitudinis declinare non solent: nec magni faciendum putaui, quod gignendi casu unitatis ornati, uestiti, & senati olim dixerint pro ornatus, uestitus, senatus. Dici autem uniuersè illud potest, multitudinis numerum excepto casu gignendi eundem omnino esse qui tertiæ declinationis. Dicimus enim hic genua & genibus, ut corpora & corporibus. Sunt hic, & ex eo genere nomina quæ iam significaui & quæ ueniunt potissimum à uerbis, risus, aspectus, aditus, ingressus, auditus, uestitus, permissus, obiectus, gustatus, & similia his multa, unde fiat gustatu obiectu, permissu, uestitu, auditu, ingressu, aditu, aspectu, risu, ubi permittunt quidam sibi ut uectu etiam dicant, & inductu, dispositu, lectu, diuisu, armatu, & mille huiusmodi pro ea forma nominum quę ijsdem à supinis uerborum nata sunt uectio dispositio, lectio diuisio. Quinta declinatio, est ut quarta, nominum dumtaxat latinæ linguæ, ut species, dies, acies, materies. Hic nominandi casus fuit olim in quibusdam nominibus, luxuries & luxuria, materies & materia, effigies & effigia, ut Plautus in Rudente; *Quinta declinandi forma.*

Pro Dij immortales Veneris effigia hæc quidem est.

Nominandi casus quintæ declinationis.

Genitiuum, ac datiuum facimus nunc rei, diei, speciei: uocatiuum omnino eiusdem uocis cum recto utriusque numeri, ablatiuum producta secunda uocali terminatum, specie, die, luce. Non repudiant hic docti homines quod à Virgilio scriptum putauimus.

Libra die. Somniq; pares ubi fecerit horas

Neque tamen desunt qui C. Cæsari in libris de analogia placuisse dicant quinta semiuocali potius uocem hanc genitiui esse terminandam: Virgilij porrò locum, & si legi etiam sic posit, uideri tamen dies à poeta scriptum fuisse. A M. Tullio etiam in oratione pro Sext. Roscio sic uolunt mandatum esse literis; Quorum nihil pernicij causa diuino consilio, sed ui ipsa & magnitudine rerum factum putamus. Omnino autem, & si cæteras uoces probent, pernicij tamen & luxurij & acij & dij & progenij, usitatiora esse censent, casum uerò dandi esse pernicie, luxurie, progenie potius quàm perniciei, ac progeniei oportere. Nos uerò communem loquendi usum, qui à ueterum auctoritate non discedat, sequemur. Plures acies interdum legimus, & spes meas inanes Cicero pro Milone dixit, accusandi casu & multitudinis numero, quem in huiusmodi nominibus, præter quædam pauca, non

facile sine bonorum exemplis auctorum imitari uelim. In his sunt materies, luxuries, barbaries, mundicies, aliaque huius formæ nomina quibus passim omnes utuntur. Quoties uerò accidit plurali ut numero utendum sit, hæc in primam, declinationem ab oratoribus inuenio esse mutata, cuius rei Trebatium in Topicis M. Tullius admonuit, ut formarum & formis, quam specierum & speciebus potius dicere debeamus. Quin singularis etiam numeri libentius uno quàm altero casu utendum putemus, ut ipsius ex M. Tullij, tum locis omnibus, tum ex illo in oratione pro Sext. Roscio intelligimus; In urbe luxuries creatur, ex luxuria auaritia, ex auaritia erumpit audacia. Scribit Sosipater Carisius horum nominum eosdem fuisse quondam genitiuos, quibus hodie rectis utimur, ut huius pernicies, huius luxuries: quin multitudinis etiam numero perniciерum quoque & luxurierum ab auctoribus, aliqua in ætate sermonis latini fuisse. Hæc postea cum seculis mutata sunt, & multo ante C. Cæsarem eiusmodi uoces usurpari desitæ, nec aliquid ex his postea tulit consuetudo rectissima loquendi, ac ne Terentio quidem & Plauto, hæ quibus nunc utimur declinandi formis incognitæ fuerunt. Et si enim ex illa antiquitate, quædam ad nos peruenerunt, non sunt tamen probatiora, aut magis usitata his quibus nunc utimur. Nam Virgilius amore atq; studio antiquitatis fecit, ut scripserit etiam;

Libra die somniq; pares ubi fecerit horas

Alio idem loco, aliam declinandi formam sequutus est, ut eum scires gratiam ex illa ueluti religione antiquitatis interdum aucupari, ut;

Munera lætitiamque dij.

Quamobrem & auribus consulendum censeo quod ad casus, numeros, & genera attinet, & antiquitatis consuetudini parendum. Doceant præceptores ea declinare nomina, quæ duabus ex partibus conflata sunt, quæque ex una parte tantum declinantur, ut senatus consultum, senatus consulti, & quæ ex duabus, ut res publica, rei publicæ, & quæ ex priore, ut pater familias, patris familias, uel posteriore, ut iurisconsultus, iurisconsulti, & quæ numeralia à grammaticis dicuntur, ab uno usq; ad multa milia, & numeralium formas notionesq; cognoscere. Admoneant quæ singulari careant numero, quæ plurali, item quæ quos casus non habeant in usu, quæ ad plures declinatio-

nes pluraue genera referuntur, quæ genus mutant, quæ declinationes, ut domus quartæ, & fœminini generis, aliud est quam secundæ: Vtrunque eodem in numero mutat ficus. Mutant eadem ab unitatis ad multitudinis, illa, euentus, iussus, permissus, quartæ, & euenta, iussa, permissa, secundæ, contra atque iugerum, quod in multitudinis numero iugera facit & iugeribus.

Doceant (quod ante iam diximus) alia nomina sex habere casus diuersos, ut unus, alia quinque ut pater, alia quatuor ut puer, alia tres ut fortuna, alia duos ut ammi alia unum, ut frugi.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. V.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

HILOSOPHORVM iurisconsultorum, & omnium qui disciplinas tractant barbariem, & inquinatissimum scribendi genus reprehendit. Quos auctores, & quæ ex ætate potissimum imitari debeamus docet, & nos ad perfectissimam scribendi rationem hortatur. Verbi definitionem ac diuisiones diligentissimè scrutatur. De ijs quæ accidentia partium orationis grammatici dixerũt, ex ratione artificioq; dialecticorum, & rectissime differentium perquirit. Accidentium deniq; & accidendi, subinane esse apud grammaticos nomen colligit, coniugationes, & omnem uerba declinandi rationem, à græca ratione & latinorum ueterum sententia repetitam renouat. Varias uerborum formas, ac significationes explicat, & inchoatiuam cæterasque illi coniunctas, & excogitatum ad ea uerba nouum inchoãdi nomen, etiam (quod uix credi possit) Valla non reprehenso, antiquorum ea de re doctrinam tuetur.

ELLEM ita res tulisset Marcelle frater, cogitare ut latinæ linguæ solis de præceptionibus deberem, neque inuito mihi inanes aliquorum opiniones hominum, casus nescio qui uel rationes studij mei, refellendas obiecisset. Videor mihi æquiore animo fuisse accepturus omnia, uel fortasse me non defensurus omnino, si ego ipse accusarer. Soleo enim quoties, parum boni uiri, parumue docti homines mihi non uitam, sed studia reprehendunt, multo

multo sæpius me silentio quam disputatione defendere. Nunc uerò latini sermonis causa oppugnatur, quam ego statui in his libris, ut unam ex rebus omnibus maximam, ac sanctissimam tueri. Si enim uera sunt quæ in secundo libro disputauimus, quid huic possis oro te frater ex rebus humanis omnibus anteferre? Verum satis ut arbitror ijs responsum est, qui hanc de cõmercio generis humani eijciendam credunt, nunc ad eos uenio qui non ualde magnum in ea poni debere studium arbitrantur. Ij uero si sciamus quo ex genere hominum sint, qui sic ratiocinantur, non dubito quin statim referas turpissimum esse talibus respondere. Illi enim ita sentiunt, aut ita sentire omnes homines uellent, qui scientias omnes, uel iuris, uel medicinæ, uel theologiæ, uel de rerum natura, solo quæstu uulgiq; existimatione terminatas habent. Itaq; non longiore disputatione res indiget. Nam si philosophos istos non mouent Platonis, Aristotelisq;, & antiquorum omnium exempla, qui philosophiam attingere sine perfectissima linguæ græcæ scientia totoq; artificio dicendi nefas credidissent, minus profectò auctoritas eos mouebit orationis meæ. Si theologi diuinitatem loquendi ac disserendi tantam in ueteribus, & ijs ipsis qui primi sacra omnia memoriæ hominum sempiternæ tradiderunt, iam inde à Mose ad quingẽtos annos post religionem Romæ constitutã, aut nullam possunt agnoscere, aut aliquam esse negant, ij profectò more suo uanas rerum umbras consectati, ipsius uim theologiæ, uel sacrorũ, adhuc nullã uiderunt. Mihi quidem uideor omnes legisse ueteres qui rem sacram sunt interpretati, nihil in ijs potui cognoscere, non cultum doctrina, perfectũ ingenio, perpolitum eloquentia, compositum oratione, sententijs & grauitate uerborum. Numera enim à græcis, Dionysio Areopagita, Gregorio, Basilio, Chrysostomo, Damasceno, Origene, Athanasio: conuertere ad nostros Hilariũ, Cyprianũ, Leonẽ, illũ qui Pontifex Max. fuit, Hieronymũ, & huius collegas, homines disertissimos qui religionẽ scriptis pulcherrimis quondã stabiliuere, qd his deest quod expectari à magnis oratoribus debeat? Quod si quid illorũ ætati defuit, uideo ab ijs tñ studiosissimè oẽm dicendi uim, & elegantiã undiq; esse perquisitã, ut si per tẽpora ijs licitũ fuisset, quẽdmodum sui quisque seculi doctos uicit, sic non dubium quin Romanos ipsos & C. Cæsaris ætatem illam uicisset. Quid, quod futura quorundam eloquentia, probata diuinitus est & significata monstris? Audebis tamen eloquentiam, uel damnare, uel sanctissimis hominibus auferre, uel ijs necessariam nõn putare? Ambrosio enim

Eloquentia Christianorũ & sanctissimorum significata monstris.

infanti

infanti in cunis posito, examen apum in labellis consedisse dicitur, quo monstro (ut etiam de Platone accepimus) diuina illius & melle dulcior dicendi uis significata est. Sed redeo de cæteris ut breuiter absoluam. Ac de ijs qui medicinæ studijs tenentur non longius repetenda ratio est. Nam reliquas disciplinas, quùm paucissimi saltem, uel animi causa, uel scientiæ, uel ornatus expetant, medicorũ sola ars minimũ habet elegantiæ aut splendoris, quam remoto quęstu nemo sibi putaret esse discendam. Itaq; arripiunt illam isti sententiam quod medicinam aiunt orationis cultu non egere, fauent imperitiæ, contaminant omnia fœditate scriptorum, maledicunt hominibus literatis: quasi uerò Cornelius Celsus, aut Hippocrates, aut cæteri, non literatum & elegantissimè scribendi numeros tenuerint omnes, aut suas sordes cum Celsi Hippocratisq; splendore orationis ac sapientia, aut Ioannis Antonij Pisani Farnelij, aut nostri Donati Castilionis, aut Fabij Latomi, aut Hieronymi Fracastorij doctrina literis & eloquentia conferre possint. Iure autem ciuili nescio quid elegantius, iurisconsultis (quod sine doctorum hominum contumelia dictum uolo) non uideo quid esse dicam, non sordidius modo, sed à literis à rectoq; hominum sensu alienius. Iurisdicundi munere se iactant, & ex iure contra iura omnia respondendi, tanquam ij qui legibus præsunt, qui in res maximas aut in populos habent imperium, in literas quoq; dominentur, uel non deceat eos cum humanitate aliquid habere commune. Sed quid ijs facias, qui ueteres iurisconsultos & legum conditores ne natos quidem fuisse, unquam recordentur? ad nomen uerò ætatis nostræ doctissimorum hominum, Antonij Augustini, Ioannis Angeli Papij, Ioannis Metelli, Vidonis Panciroli, Antonij Galesij, Syluestri Aldobrandini, Federici Viualdi, Fabij Iordani, M. Antonij Caimi, Lælij Taurelli, hæsitent, cunctentur, uel rideant? Ego uerò quid sentiant illiterati omnes de literis, non puto mihi aut cuiquam esse laborandum, qui ne de illis quidem plura dici uelim, qui latini esse cupiunt, sed quibus ea, quam esse ueram latinitatem ducimus in rebus posita sit, quamq; uim habeat constituere non possunt. Quare adhuc manet ea oratio apud multos rationem latinitatis nō unius M. Tullij, sed latinorum omnium obseruatione esse terminandam. Inanem hic laborem suscipiunt quidam, & huius mentionem loci, qui ad neminem pertineat ineptissimè introducunt. Nemo enim fuit unquam (ut ego quidem arbitror) qui uno ab auctore discendum sermonis latini splendorem uel copiam iudicauerit. Hac tamen de re tota adeum

differr

differre locum uolui in quo nobis de imitatione scribendum erit. Nunc tantum illud monendum fuit, non fortasse Ciceronis ingenio aut scientiæ solum dari quod is maximè ex omnibus proponitur ad imitandum, sed felicitati illius ætatis atq; temporum quibus incorruptissima latini sermonis integritas tenebatur. Donec Romæ imperium uiguit semper doctrinæ omnes & optima ingenia floruerũt, sed germanus ille splendor latinitatis non ferè multum post Octauiani Cæsaris dominatum, fuit. Etenim id quod latinè loqui dicimus, non ut in cœlo sidera eundem semper habet statum, sed (excepta æternitate quam habet ipsi mundo parem) ut res humanæ omnes, & natum aliquando est, & creuit, & suas ætates habuit, & pro ætatibus, pro conuersionibus rerum, pro studio, pro ingenijs, & facultate hominum, & minus extitit & maius, & sterile & cultum & inquinatum sordibus & rursum ab ijs purgatum. Huic post Enniũ, Plautum, Terentium, felicissima ætas C. Cæsaris fuit. Eloquentissimi tum homines floruere, ita prorsus ut nunquam Romæ, aut ne Athenis quidem ea studia maiora fuerint aut illustriora. Quis ergo inuidiæ locus esse potest quod ea ætate uiuere Ciceroni contigerit? Fortasse ne laus quidem esse potest ulla. Immo uerò illud etiam hominis fato dandum erit, quod tanta in Sallustij, Varronis, Liuij, Nigidij, Messalæ, Luccei, Sisennę, plurimorumq; doctissimorum libris iactura facta sit, minus multa ex eo amissa sunt quàm de cæteris. Latinè autem loquendi sermonisq; amplianди & illustrandi, omnium studiosissimus fuit, ut non mirandum sit neq; molestè accipiendum quod non solus quidem, sed primus inter alios proponitur nobis quem præcipue imitari debeamus. Nihilo inferior locus Terentio debetur Plauto, Catoni & iis etiam qui usq; ad Liuij ætatem uixerunt. Verum hac de ratione, magis idoneo loco dicendum erit. Nunc satis hæc sint, unde ad quartum librum & uerbi diuisiones tractationesq; omnes reuertamur. Verbum est pars orationis cum tempore & persona, sine casu, agere aliquid, aut pati, aut neutrum significans. Aliud personale uocant, ut lego, aliud impersonale ut pœnitet. Vtrunq; aut agendi natura præditum est, aut patiendi. Ad agendum pertinent quę sunt illius formæ personalia, uestio, concilio, premo, unde fiunt quæ sunt patiendi, uestior, concilior, pręmor. Impersonalia ad agendum pertinentia, tædet, pœnitet, accidit, quæ aliam habere uocem nisi actiuam non possunt. Aliunde igitur nata esse oportet quæ ad patiendum referantur, ut legitur, uiuitur, seruitur, statur. Sunt octo quæ uerbum consequuntur,

tur, coniugatio, species, figura, persona, numerus, genus, modus, tempus. Victorinus Afer his addidit qualitatem, ut esset uerbi qualitas finita, scribo lego laboro, infinita scribere legere laborare. Sed mihi satis esse uolo interdum commemorare, uel significare tãtum, quæ ueteribus doctisq; uiris placita fuisse sciam, ut lectori non desit ex multis, quod iudicio etiam suo sequi possit. Sed hac de re tum fortasse uidero quum ad modos uerborum infinitos uentum erit. Nunc uerò sunt coniugationes, quatuor, quæ tribus maxime uocalibus cernuntur. Nam quorum uerborum secunda persona præsentis indicatiui modi in primam uocalem finitur longam, ea primæ sunt coniugationis, ut laudo laudas: quorum in secundam similiter longam, secundæ ut moneo mones: quorum in tertiam breuem, tertiæ, ut lego legis: quorum eandem in tertiam longam, quartæ, ut audio audis. Species duæ, primitiua ut caleo, deriuatiua ut calesco. Figuræ etiam duæ, simplex ut lego, composita ut intelligo. Personæ tres, prima ut amo, secunda ut amas, tertia ut amat. Numeri duo singularis ut amo, pluralis ut amamus. Genera quatuor, actiuum ut amo, passiuum ut amor, neutrum ut seruio, deponens ut fruor. Modi quinque, indicatiuus ut lego, imperatiuus ut lege, optatiuus ut legerem, subiunctiuus ut legam, infinitus ut legere. Tempora sunt quinq;, præsens ut lego, præteritum imperfectum ut legebam, prçteritum perfectũ ut legi, prçteritum plusquam perfectum ut legeram, futurum ut legam. Quod autem nominatur genus, ab antiquis etiam grammaticis, & ijs etiam qui recte & latinè loquuti sunt, non id solum intelligi oportet quod alias distribuitur in formas quemadmodum philosophi accipiunt, sed contra ipsam speciem generi subiectam, ut crudelitatem uitio, prudentiam uirtuti. Etenim hoc ipsum quo de nunc agitur, non eo genus dicitur, quia in actiui, passiui, neutrius, deponentisq; uerbi tanqnam in species inferiores distributum sit, sed quia latini sermonis consuetudo ijs etiam rebus accommodat hoc uerbum, quæ subiectis de formis non dicuntur, ut;

Quid genus in uerbo.

Est genus hominum, qui esse primos se omnium rerum uolunt.

Sed hic non committam, ut exemplis recitandis id in dubium uocare uidear, quo nulla re alia plenior est latina lingua. Itaque genus hoc loco non est quod subiectis alijs de rebus dicatur. Teramus. n. hoc dicendi uerbum pro eo quod apud illos est κατηγορεῖσθαι, quemadmodum de crudelitate uitium ac de prudentia uirtus. Falso enim

Dici, pro κατηγορεῖσθαι apud dialecticos.

actiui,

actiui, paſsiui, neutrius, deponentisq; in uerbi naturam, ut ſuas quaſdam in ſpecies cuipiam uideri poterit eſſe diſtributum. Nam de his, ut ſubiectis de formis dici non poteſt. Quis enim dicat, uerbum actiuum eſt genus, ut prudentia eſt uirtus, aut homo eſt animal? Ac poterat quidem aliquod eſſe nomen aliud quod loco eſſet generis, huiuſmodiq; formas cōplecteretur. Eſto enim exempli cauſa ſignificatio potius quam genus dicta ſit. Tum actiua, paſsiua, cæteræq; ſignificationes, ad illam, ut formæ ad ſuum genus referrentur, & actiuam paſsiuamq; rectè ſignificationes dicere poſſemus, quas tamen eſſe genus more dialecticorum loquens nemo dicere audebit. Ergo grammatici quum ita dicunt, in uerbo inſunt coniugatio, ſpecies, figura, perſona, numerus, genus, modus, tempus, non eſt ea diuiſio generis in formas, quando neq; tempus, neq; modus, neque aliud ex his uerbum eſt: ſed diſtributio totius quædam in partes. Non tamen quærere ita ſolent; Quot in partes uerbum diſtribuitur: quia non quemadmodum tempus, perſona, ac numerus, ſic cętera etiam ex octo inter uerbi partes numerari poſſunt, ut coniugatio, ut figura, ut genus, ut ſpecies. Poſteriora enim hæc, formæ ſunt potius dicendæ quædam uerborum, quibus agendi, patiendiue ſignificatu, aut caſu literarum, aut principio naſcendi, aut ſimplicium natura, aut pluriũ copulatione, aut genere declinãdi, ipſa cognita ſint interſeq; diſtincta. Nam pars eſſe non poteſt quod partium eſt cæterarum omnium, ut ne corporum quidem habitudines, aut animi, aut colores. Ac de genere quidem hoc loco non ſubiectas id, in formas ut uerum genus, ſed in partes, ut totum, diſtribui, aliarum quoq; ſunt rerum non leuiſsimarum exempla. Rhethorica.n.in uim oratoris, in orationem, & in quæſtionem à M. Tullio diuiditur, quorum trium (ut formis omnibus naturale eſt) nihil rhetoricæ nomen retinet, ut nec genus de uerbo dicitur, nec ipſo de genere uerbum aut cætera ſex ante numerata. Deniq; ſæpius multa hunc in modum partimur: ſed quod ad grammaticam attinet non de genere uerbũ, ſed ijs de partibus, quæ ſunt generi ſubiectæ dicitur, quẽadmodum non figura, ſed in quæ ea diuiditur, uerba eſſe dicimus, uel ſimplicia, uel copulata. Eadẽ eſt in nomine ratio, uel qualitatis, uel cōparationis. Iam uerò ut alijs in partibus orationis alia nō dicam, quid in præpoſitione caſus, quid in coniunctione ordinem eſſe uolumus? Non ſunt.n.hæc, neq; ſpecies, neq; partes, neq; formæ, quem in uerbo locum, uel genus, uel figuram, uel coniugationem habere diximus. Hactenus quæ dicta ſunt eo potiſsimum pertineat, ut quũ eo-

rum

rum quæ in singulis partibus orationis insunt, non una & certa quędam, sed uaria sit multiplexque ratio mirum non uideatur, uerba à grammaticis quæsita esse hoc loco, ea quæ non ad species, uel ad partes referantur, sed quæ latius paterent & si minime apta aut propria, ut accidere, accidentiaq; nominarent. Nec uidentur mihi quidem omnia quæ subiecta sunt, cuiq; partium orationis, singulas sem per uniusq; modi tantum in quæstiones posse conferri. Nam de uerbo (ut exempli caussa dicam) separanda erant quæ ad partes, ab ijs quæ ad formas illius pertinerent, ne octo illa quæ tam diuersa sunt inter se, eandem sub rationem conijcere uideremur. Nec de eorum quæ nomini, quæ uerbo, quę participio, quæ cæteris partibus subiecta sunt, numero, satis inter omnes conuenit, grammaticorum alijs uel plura, uel pauciora, uel diuersa tradentibus: nec profectò res ea est, quam certissima lege aliqua naturæ perpetuò ratam, nulla ratione liceat mutare. Itaq; nos his in libris nemo reprehēdet, quod uideat hæc uel paulo aliter à nobis iudicata, uel ad latinitatem potissimum spectantibus minoris æstimata. Nunc uerò quum cætera facillima sint ad cognoscendum, nec figuræ quidem, nec speciei, quæram, num quę rectiora nomina esse potuissent. Itaq; accedo ad coniugationes, quę fundamentum quoddam sunt partium aliarum.

Deniq; inania accidentium nomina apud grammaticos.

Coniugatio uerborum.

Coniugatio est igitur ante nos à multis definita consequens uerborum similium declinatio similis. Nititur enim hæc tota in uerbo, ut in cæteris quoq; partibus orationis quæ declinantur, analogia.i. ea ratione quam uel comparationem, uel conuenientiam, uel proportionem Cicero nominauit. Hic enim ad quatuor uerborū exempla proportionemq; collata uerba omnia proponuntur ad declinandum, ut quum rectè quis amo, doceo, lego, audio didicerit, eandem esse in laudo, teneo, scribo, munio, infinitisq; huiusmodi sciat esse rationem. Nunc ergo illarum exempla subiungam, & quam plurima licebit, quam paucissimis generibus complectar. Ac primum sunt modi quinque uerborum, indicandi, imperandi, optandi, subiungendi, infinitatis, ut laudo, lauda, laudarē, laudē, laudare. Primus quinq; temporibus cernitur, instanti, præterito imperfecto, præterito perfecto, præterito plusquam perfecto, futuro, ut laudo, laudabam, laudaui, laudaueram, laudabo. Omnia hæc numeris discreta sunt, ut laudo laudamus, & personis ut laudo, laudas, laudat, quæ in multitudinis numero sunt laudamus, laudatis, laudant. Hinc patiendi uox est laudor, unde reliquæ sunt laudaris, & laudatur: multitudinis autem numero, laudamur, laudamini, laudātur. Hic etiam

Declinationes quatuor coniugationum.

ut in

ut in uerbo agendi percurrendos esse modos, numeros, personas, ineptum est admonere. Secundæ sunt coniugationis moneo, doceo, teneo, unde est persona secunda, mones, doces, tenes postrema longa syllaba: quamobrem necessario, hinc nata, monemus & monetis producun ur quemadmodum à secunda persona coniugationis primæ, laudamus, & laudatis, atque ex his longæ sunt etiam uoces patiendi, laudaris, laudatur, itemque laudamur laudamini laudantur, ut moneris quoque monemur & monentur. Sed præterieram in secundis unitatem personis, dici etiam laudare, monere, legere, audire eadem prorsus uoce qua modus est infinitatis. Tertiæ coniugationis uerba illius formæ sunt lego, scribo, iacio, à quibus est secunda persona legis, scribis, iacis, quorum ultima breuis, aliud gignere de se quam breuem non potest, ut legitis, scribitis, iacitis, quod si hanc rationem sequare ut longam syllabam à longa, & breuem eruas à breui, erunt etiam à legor, idest à forma quam dicimus patiendi, legeris, legere, legitur, & legimur, legimini, leguntur. Quarta coniugatio similior est primæ quam tertiæ. Audio enim facit in persona secunda audis, cuius ex ultima longa fiunt etiam longæ quæ inde profectæ sunt, audimus, & auditis ut ab eo quod est audior, audiris, auditur, audimur, audimini. Præteritum imperfectum coniugationum omnium est laudabam, tenebam, legebam, audiebam, in quibus longæ syllabæ quæ antecedunt ultimas, itidem longæ permanent in flexione reliqua huius temporis, laudabas, & laudabat, quoniamque producitur ultima etiam secundæ huiusce personæ syllaba, id ipsum in cæteris quoque seruandum fuit, quæ inde proficiscuntur uocibus, laudabamus, laudabatis, laudabant. Vna hic eademque ratio est cæterarum quas dictum est coniugationum, tenebam, tenebas, tenebat, tenebamus, tenebatis, tenebant, legebam, legebas, legebat, legebamus, legebatis, legebant. Vides, ut nullum discrimen sit hic pronunciandi, utque multo minus in quarta esse potuerit, quæ minore interuallo differt à prima & secunda coniugatione, quam tertia, ut audiebam, audiebas, audiebat, audiebamus, audiebatis, audiebant. Nec de patiendi uocibus dubitauerit quisquam. Sunt enim qualibet in coniugatione similes ut monebar monebaris, quæ persona dicitur etiam monebare, tertia monebatur. Numero multitudinis, est monebamur, monebamini, monebantur. Nec debet hoc loco expectari, dum reliquis de coniugationibus dicam, afferamque exempla singularum. Itaq;

uenio ad præteriti perfecti uoces: nec tamen quæram nunc de his qua mutatione literarum, à laudo laudaui, à moneo monui, à lego audioque fiat legi & audiui. Hac enim de ratione tota, quum hic locus erit absolutus, tum subtilius disputandum erit. Nunc uerò penè quod aiunt ὕστερον πρότερον alia me ratio quædam ordinis coegit, ut prius coniugationum formas tractarem. Secundæ personæ sunt laudauisti, monuisti. Nec ualde hic refert in syllabis morari quæ proximæ sunt à postremis: etenim si binæ hinc auferri consonantes possent, manerent nihilominus longæ à natura, ut etiam legisti & audiuisti. Adimunt auctores plurimum à coniugatione prima & quarta syllabas, quæ à Varrone etiam penultimæ dicuntur, faciuntque laudasti, & audisti. Tertiæ personæ fiunt laudauit, monuit, legit, audiuit. Scribunt literati quidam homines doctissimi audit, & laudat pro audiuit, & laudauit esse dictum aliquando à poetis, aiuntque in illo Virgilij uersu;

Omnis humo fumât Neptunia Troia

fumât, postrema syllaba circumflexa dici oportere. Illud certum est auferri postremam de uocalibus, uel digamma potius Aeolicum à quarta duntaxat coniugatione, ut;

Audijt omnipotens, oculosq; ad mœnia torsit

Multitudinis uerò numerus est, laudauistis, monuistis. Hæc nihil habent quod monere debeam, ut nec legistis quidem & audiuistis, nisi fortasse dicendum sit penultimas esse debere circumflexas, quod natura potius quam ut consonantium esse longas putem, non minus quam in tertijs etiam personis laudauerunt, monuerunt, legerunt, audiuerunt quamuis hic longis etiam sequentibus postremis, acutum esse accentum oporteat: circumflexum uerò in his laudauêre, monuêre, legêre, audiuêre, ubi explosa olim à doctis hominibus, illorum sententia est qui hæc dualis esse numeri putabant. Secundæ personæ quas dixi iam, primæ coniugationis & quartæ, pronunciantur etiam, laudastis, & audistis, quemadmodum tertiæ, coniugationis, primæ, laudarunt, laborarunt. Patiendi uoces illę sunt laudatus sum uel fui, monitus sum uel fui. Nec ignorat quis differre inter se laudatus sum & laudatus fui, monitus sum, & monitus fui similiter atq; Sum differt à Fui: non quod laudatus sum omnino ad præsens queat referri sed quod perpessionem significet, præsenti uiciniorem idest quam græci παρακείμενον dixerunt. Sequitur hæc cæteras etiam personas ratio, laudatus es

uel

uel fuisti, laudatus est uel fuit, sequitur multitudinis numerum, laudati sumus uel fuimus, laudati estis uel fuistis, laudati sunt fuerunt uel fuère. Nata est præteriti uox ab ea parte uerbi quod supinum dicitur, ut à monitu, lectu, auditu, monitus sum uel fui, lectus sum uel fui, auditus sum uel fui, atq; hinc cęterę uoces utriusq; numeri & personarum omnium, laudatus sum uel fui usque ad personam multitudinis tertiam: nec aliquid inter se differunt, hoc, aut cæteris quibuscunque præteritis inclinandis, nisi quod quarta ut prima syllabam producit proximam postremæ, ut auditi sumus uel fuimus auditi estis uel fuistis, auditi sunt fuerunt uel fuère. Extitit enim à supino, unde auditus, & hinc auditus sum: quanquam secunda etiam faciat deletus sum, & tertia lectus sum syllabis penultimis natura longis. Etenim est lectum, à supino lectu, & hoc à legi, priore syllaba longa per naturam. Tertium uerò præteritum nostri uerbo inusitato, plusquam perfectum, idest ὑπερσυντέλικον dixerunt. Omnium hic una tantum est ratio coniugationum. Est enim à prima laudaueram, laudaueras, laudauerat, quod solemus etiam κατὰ συγκοπὴν dicere laudaram, laudaras, laudarat: quunque postrema secundæ personæ syllaba sit longa, producuntur etiam quæ ex his ortæ sunt laudaueràmus, laudaueràtis: atque hinc laudarâmus, & laudarâtis etiam dici solent: persona uerò tertia breuior est una detracta à fine syllaba, laudauerant, aut laudarant. Cognita igitur hic persona secunda, monueras, legeras, audiueras, primam coniugationem intuentibus, reliquæ in promptu fiunt omnes quæ sequuntur. Exceptum illud unum sit συγκοπὴν, in quarta nullam esse. Patibilis etiam naturæ hoc tempus nihil est negotij inflectere, si ut præteriti perfecti uoces declinatæ sint recordemur. Ibi enim est laudatus sum uel fui, hic laudatus eram uel fueram. Prior uerbi pars est à præterito perfecto, altera à uerbo substantiæ quod ὑπαρκτικὸν dicunt, ut eram uel fueram, eras uel fueras; erat uel fuerat, quod est coniugationum, numerorum, & personarum omnium. Venio igitur ad futurum, cuius in prima coniugatione & secunda, primam personam laudabo fecimus & monebo, quæ longa postremæ syllabæ proxima, in cæteris etiam syllabis tenetur, laudabis, laudabit, unde multitudinis fiunt uoces laudabimus, laudabitis, laudabunt ut secunda etiam de coniugatione dubitari non possit, quin eodē ritu personæ inflectantur omnes à monebo, quo sunt inflexæ à laudabo. Duę cōiugationes reliquę ita simi-

les habent perſonas ut alteram cognoſci tantum neceſſe ſit, ut ſi à legam ſciamus eſſe leges & leget, ignorari non poſsit ab eo quod eſt audiam fieri audies & audiet, itemque audiemus, audietis, audient, quemadmodum legemus, legetis, legent. Patiendi ſunt uoces à prima coniugatione & ſecunda laudabor & monebor, à quibus reliquæ perſonæ laudaberis, moneberis, laudabere, monebere, laudabitur, monebitur. Iam ſi cognitum ſit eſſe à prima laudabimur, laudabimini, laudabuntur, nihil ſecunda de coniugatione præcipere oportebit. A tertia & quarta ſunt legar, & audiar, à quibus extitere ſyllabis longis, quæ antecedunt ultimas, legeris, uel legere, legentur, & numero multitudinis, legemur, legemini, legentur: nec diuerſa ratio eſt futuri quartæ coniugationis, inflectendi. Non modo enim plurima in eandem coniugationem uerba conueniunt, ſed coniugationum quoque diuerſarum, tempus tempori, modum modo ſimilem obſeruabimus. Sæpe etiam uoces erunt prorſus eædem, ut optandi præſens, præteritum pluſquam perfectum, & futurum, cum præterito imperfecto cum præterito pluſquam perfecto cum futuro ſubiungendi, & ſecunda perſona patiens imperandi cum infinito præſenti uocis actiuæ. Nam quædam non uarietate ſyllabarum, ac ne litera quidem ulla, ſed accentu ſolo diſcernimus ut futurum & perfectum ſubiungendi. Verum ego accedo nunc ad imperandi modum. Huius duo tempora ſunt, inſtans quidem primæ coniugationis, primam in uocalem terminatur, ſecundæ in ſecundam, ut lauda & mone utranque longam tertiæ in ſecundam breuem quartæ in tertiam longam, ut lege audi. Primas enim perſonas, imperandi modus habere non debuit. Tertiæ ſunt laudet, moneat, legat, audiat multitudinis uerò ſunt laudate, monete, audite longas habentia penultimas, à longis quibus iam dixi poſtremis: legite autem corripit eandem ſyllabam, alia à breui ſyllaba profectam. Patibilis uerò formæ uoces dicuntur ab ijs quæ ſunt agendi, laudare, monere, legere, audire: at quum de pluribus agendum eſt laudemur, moneamur, legamur, audiamur, atque ab his ipſis ortæ uoces laudemini & laudentur, moneamini & moneantur, legamini & legantur, audiamini & audiantur. Futuri una uox eſt ad ſecundam relata perſonam atque tertiam, laudato, moneto, legito, audito. Numerus hanc multitudinis diſtinctam habet, laudatote, & laudanto, eadenque analogia cæteræ coniugationes, monetote & monento,

legitote & legunto, auditote & audiunto. His ipsis ex uocibus extitere patiendi uoces. Quare ut in agendi, quum de uno sermo est secundæ personæ uel tertiæ plus una uoce esse non potuit, laudator, monetor, legitor, auditor, quum uerò de pluribus, distinctæ sunt omnino trium uoces personarum, laudemus, laudaminor, laudantor, sic cæteræ coniugationes moneamur, moneamini, monentor, ut stupidi sit hominis tertiam ex his & quartam non cognoscere coniugationem. Rem ingressus sum ualde subtilem atq; spinosam, sed modo uel prodesse aliquid, uel continuatum scriptionis instiutæ filum & artis ordinem tueri posim, nihil prætermittam ex ijs quæ mihi minus illustrem orationem aut non satis cultam, nec prorsus latinam reddunt. Mihi enim arbitror satis, quod falsa, quod barbara, quod minus culta pro uiribus auferam à latinitate & studeam aliqua ex parte splendorem ei antiquitatis restituere: nec mihi debet esse fraudi siquid est in grammaticorum disciplina quod per naturam abhorreat à dignitate orationis. Transeo nunc igitur ad optandi modum qui tempus habet instans, laudarem, laudares, laudaret. Seruant igitur hæ uoces primam penultimis in syllabis uocalem, secundam in postremis. Coniugatio uerò secunda utrobique retinet secundam ut monerem, moneres, moneret, quæ syllabæ (ut in cæteris omnibus) multitudinis quoque numerum sequuntur. Laudaremus, laudaretis, laudarent, moneremus, moneretis, monerent. Corripitur eadem uocalis penultima in syllaba, tertiæ coniugationis, legerem, legeres, legeret, producitur in quarta, audirem, audires, audiret. Quoniam uerò longa est qualibet in coniugatione hæc postrema syllaba, necesse fuit longas esse quæ ex his manauerūt, legeremus, legeretis, legerent, audiremus, audiretis, audirent. Nam laudaret, moneret, legeret, audiret, numero unitatis, arbitror mutæ consonantis ultimæ potiusquam uocalis natura postremis in syllabis corripi debuisse: ad patiendum uoces quæ pertinent, sunt laudarer, laudareris, laudaretur, atque ex his producta ubique uocali secunda, laudaremur, laudaremini, laudarentur. Hic ἀνάλογον fit ut eorum exemplo quæ significata sunt, mille inflectamus huiusmodi ut moneremur, moneremini, monerentur, eodemque pacto à legerer, & audirer usque ad legerentur, & audirentur. Deinceps præteritum est plusquam perfectum quod habet in prima persona laudauissem. Hic secunda est ijsdem syllabis, li ertiq; omnibus, sed quinta semiuocali terminata quemadmodum semper

habet persona tertia, mutarum in fine postremam. Multitudinis uerò est laudauissemus, unde semper fit laudauissetis, & laudauissent. Denique hic ex numeris, ac personis omnibus ea tollitur syllaba quæ penultima est in laudauissem: tollitur quibusdam ex uerbis etiam secundæ coniugationis. Vt enim, deleuissem, deleuisses, deleuisset, sic delessem, delesses, ac delesset etiam dici consuerunt. Hoc rarum est in coniugatione secunda, ut summosses apud Horatium pro summouisses, perpetuum in prima perpetuum in quarta, à primo fonte ortum, præteriti perfecti indicantis modi, unde manat (præter quam ad imperfectum) ad præterita omnia, & futurum subiungendi. Sed ex quibus dixi uocibus unitatum, fiunt multitudinis, deleuissemus, deleuissetis, deleuissent. Ac denique ostendisse mihi uideor, unde uocum discrimina cæterarum cognosci posſint. Quis enim tertia de coniugatione & quarta iam dubitet, quum sit eadem omnino flectendi ratio in his quæ superiorum fuit? Nimis tardi ingenij est proposita persona prima, legissem, audiuissem, non uidere ut perueniendum sit ad legissent & audiuissent. Multo etiam facilius est uoces inflectere patiendi, laudatus essem, uel fuissem. Vt enim ex præterito indicantis modi cognitum est, numeri discrimen, hæc duo faciunt, laudatus & laudati: personas uerò distinguunt essem, esses, esset, uel fuissem, fuisses, fuisset, ut nullum sit negotium à prima persona ad tertiam descendere, laudatus esset uel fuisset, ut etiam à prima persona multitudinis laudati essemus uel fuissemus, uel laudati essent uel fuissent. Efficit hæc ratio ut ne in secunda quidem uel tertia uel quarta coniugatione laborandum sit. Nam, cognitis primarum personarum uocibus monitus essem uel fuissem, lectus essem, uel fuissem, auditus essem uel fuissem, aperta iam uia atque nota fluit ratio ad extrema, auditi essent uel fuissent. Paulo plus inter se differunt coniugationes in futuro, laudem, moneam, legam, audiam. Prima retinet semper secundam in personis omnibus uocalem, ut laudes, & laudet eandemque retinet etiam in multitudine laudemus, laudetis, laudent. Reliquæ uerò coniugationes omnes, prima uocali terminant numerum unitatis, moneam, legam, audiam, quibus ex personis primis, extant secundæ, moneas, legas, audias, atque hinc tertiæ, quibus in fine sit mutarum postrema, moneat, legat, audiat. Facilis hinc transitus est ad multitudinem, apertaque inflexio coniugationum omnium, quæ easdem

hic

hic retinent quas iam dixi uocales, hoc est prima secundam, ut laudemus, laudetis, laudent, reliquæ omnes primam ut moneamus, moneatis, moneant, legamus, legatis, legant, audiamus, audiatis, audiant. Easdem seruant in patiendi uerbis, lauder, monear, legar, audiar. A primo sunt lauderis, laudere, laudetur, à reliquis tribus monearis, moneare, moneatur. Ab illo sunt laudemur, laudemini, laudentur, ab his moneamur, moneamini, moneantur. Nam quid in reliquis duobus interest (quod ad inflexionem attinet) utrum legamur, legamini, legantur dicas, an audiamur, audiamini, audiantur? Sed uenio ad modum subiungendi. Huius instans tempus, nulla re prorsus differt ab eo quod proximè dictum est optandi futuro, siue agendi, siue patiendi uocem spectes. Quod autem præsens iam fuit optandi, hic præteriti est loco imperfecti. Præteritum uerò plusquam perfectum, subiungendi & optandi, unis eisdemque uocibus terminatur. Tribus igitur his de temporibus dicere amplius nihil oportebit. Præteriti perfecti & futuri eædem uoces, eædem syllabæ, eædem sunt literæ: duabus tantum rebus differunt, una, quod prima persona præteriti est laudauerim, monuerim, legerim, audiuerim, futuri, laudauero, monuero, legero, audiuero, altera, quod legeris & audiueris à præterito postremam corripit syllabam, à legero autem & audiuero, producit. Inde sunt legerimus & legeritis penultimæ breues, hinc legerîmus & legerîtis longæ. Modi autem infiniti præsens tempus est, laudare, monere, legere, eadem uoce qua imperandi persona secunda patibilis id quod accidit apud græcos etiam ut πάνισθαι, πάνσασθαι, πεπαχθήσασθαι, infiniti modi ad imperandum quoque & indicandum ponantur. Patiendi forma est laudari, moneri, legi, audiri. Quod autem perfectum & plusquam perfectum uocant præteritum, à perfecto indicantis fit, laudauisse, monuisse, legisse, audiuisse. Quare etiam coniugationis primæ & quartæ, syllabæ possunt adimi secundæ à postremis, ut laudasse, & audisse. Patibilis formæ est eodem à principio indicandi laudatum esse, aut laudatum fuisse, eademque ratione deinceps cætera, monitum, lectum, auditum esse uel auditum fuisse. Agendi futurum est laudaturum esse, & à cæteris à coniugationibus moniturum, lecturum, auditurum esse: patiendi uerò laudatum iri, itemque monitum, lectum, auditum iri. Gerundia ad actio-

nes quæ pertinent, laudandi, laudando, laudandum, & proportione eadem à cæteris coniugationibus, monendi, legendi, & audiendi, audiendo, audiendum: quę ad perpessiones uerò, laudandus, laudanda, laudandum. Reliqua etiam, hæc ipsa ratio rectè obseruantibus demonstrabit, monendus, legendus, & audiendus, audienda, audiendum. Quæ supina uocant ea singula à uerbis agendi fiunt laudatum, monitum, lectum, auditum: totidem à patiendi, laudatu, monitu, lectu, auditu. Participia ijsdem à uerbis actionum quæ dicuntur bina sunt, laudans, & laudaturus, commune utrunq; generum omnium instar nominis adiectiui: à perpessionum uerò tantum singula ut laudatus: nam laudandus, monendus, legendus, audiendus, nequaquam esse participia, septimo libro mihi in extremo disputandum erit. Hæc deniq; sunt nostrarum quatuor coniugationum, quæ iam proposui exempla. Verba igitur omnia quorum inæquabilis ratio non sit hanc declinationis legem sequuntur. Similium enim similis declinatio est. Plures autem ad coniugationes referuntur fulgeo, strideo, ferueo quæ in scriptis ueterum sunt etiam fulgo, strido, feruo, ut Virgilius

Quem fulgere cernis in armis

A lauo quoq; fit lauis, & lauit ad formam tertiæ, ut;

Fluidum lauit inde cruorem

Est & secundæ cieo, & tertiæ cio, & illa duo accersio & accerso quorum ab altero accersiui, & accersire, ab altero accersi & accersere, à quarta in tertiam & à tertia in secundam, tergo & tergeo. Sed cui rectè cognita sint quæ adhuc diximus ei dubitatio esse non poterit, seu tertia eodem in uerbo sequenda sit, seu secunda, seu prima. Sunt etiam quæ alijs in temporibus, aliarum sunt coniugationum, ut peto, sino, cupio, quæro. Hæc enim in præsentibus modorum omnium tertiæ sunt coniugationis, in præteritis uerò perfectis, & ijs quæ inde nascuntur, quartæ ut petiui, siui, cupiui, quæsiui, quæsiueram, quæsiuissem, quæsiuerim, quæsiuero, quæsiuisse, quæsitum, eodemque modo cætera. Sapio etiam, nunc sapiui facit, nunc sapui, & à diuido est diuisi & diuisum. Vt uerò ex tertia ad quartam, sunt etiam contra quæ de quarta migrant ad tertiam, ut haurio, facit hausi, & hauseram, hausissem, hauserim, hausero, haustum, & experior, expertus sum. Sunt quæ de tertia ad primam, ut sterno, straui, straueram & quæ hic sequuntur. Alia deniq; mutant præteritum primæ coniugationis ueto, cubo, frico, domo, sono, crepo, tono, seco, præsto,

sto, lauo, iuuo. Vetui enim & uetitum, cubui cubitum, fricui frictũ, domui domitum, sonui sonitum, crepui crepitum, tonui tonitum, secui sectum, laui lotum, iuui iutum, præterita habent & supina: tametsi nominum quæ uerbalia uocantur sit unũ genus à prima coniugatione magis usitatum, ut uetatio, cubatio, & fricatio, frequentiora sint, quam uetitio, cubitio, frictio: alterum uero tertiæ sonitus, crepitus, tonitus tanquam tonit, crepit, sonit etiam ueteres dixissent, id quod Ennium & alios circa Ennij ætatẽ dixisse accepimus. A plico sunt explico, explicui, & explicaui, explicatum explicatio, & complico complicui, uerumtamen à prima coniugatione fuere explicatio, duplicatio, complicatio, quamuis rem atq; rationem implicitam nominaq; alia ab huiusmodi uerbis secundum eam rationem sæpe legimus. Taceo quæ his in temporibus ad uocem transeunt passiuam, quo de genere illa sunt, audeo, fido, soleo, gaudeo, aut quæ uoce modo actiua modo passiua pronunciantur, ut à cæno, odi, poto, iuro, cęterisq; non ualde multis præter illa quæ sunt à natura cænaui, potaui, iuraui, sunt etiam cænatus sum, osus sum, potus sum, iuratus sum, & prandeo præteritum habet pransus sum. Quartæ etiam coniugationis quædam uerba futurum transferunt indicatiui ad primam uel secundam, ut eo ibo, id quod seruant etiã quæ composita dicuntur, ut exeo exibo, ineo inibo, transeo transibo, redeo redibo. Perquam raro enim hæc futurum habent naturæ suæ quod est à Tibullo seruatum.

At, si tardus eris, errabis, transiet ætas,
Quam cito non segnis stat, remeatq; dies.

Horum supina & nomina participiaq; ex ijs nata, contra quam in reliqua horum uerborum forma oporteat, secundam ab ultima syllabã corripiunt, ut transitus, reditus, exitus huiusmodiq; omnia. Est enim in his perpetuũ ut composita instar simplicium declinentur. Itaq; ut redeam ad superiora à requiro præteritum fit requisiui, à repeto repetiui, & supina requisitum & repetitum, ab exhaurio exhausi, à cõsterno constraui, à concrepo concrepui, ab adiuuo adiuui, à confido confisus sum, compositisq; cæteris ut à simplicibus quæ uel hactenus à me dicta sunt, uel quæ dicere necesse erit. Vltimi generis est ueneo unde fit uenibo quemadmodum à redeo redibo. Ipsum est eadem origine qua cætera, tanquam si dicatur uenum ire ut exire, & redire. Hæc sunt hodie in usu quorum non est alia uox futuri. Apud ueteres autem fuerunt aperibo, audibo, obedibo, scibo, expedibo, eorumque passiua aperibitur, audibitur, scibitur, de quibus

non dicerem, nisi illorum exempla nobis multa Plautus, Terentiusque reliquissent. Alijs detracta est uocalis ultima præsentis imperatiui. Nemo enim hodie sic loquitur, ut quondam, dice, duce, face, fere, neque à compositis addico, diduco, satisfacio, persero, & quamplurimis. Pauca sunt quorum tempus instans abest à modis omnibus, odi, noui, memini, cœpi. Alia quam ad coniugationem accommodes non erit in quibus est fero, unde preteritum tuli, & sum, & uolo, & quæ fiunt ex his refero, desum, nolo. Vnum tertiæ est coniugationis, sed aliunde personam secundam ac tertiam præsentis indicatiui mutuatur edo, es, est, & in passiuo estur, & in futuro imperatiui actiui esto, & pro infinito habet esse. Cætera præceptores ipsi, discentibus demonstrent inæqualitatis aliquid siqua habebunt præterea declinandi. Ego nunc ex his quæ dixi pauca propositis aperiam exemplis, primumque sit quod uocant substantiuum cuius prima persona indicandi præsentisque temporis est sum, unde nulla ratione analogiæ aliæ duæ personæ fiunt, Es, & Est: ex his natæ sunt quæ sequuntur, Sumus, Estis, Sunt. Præteriti autem imperfecti prima persona inuenta, quæ est Eram, ex ea fiet Eras, & Erat, & quæ sunt multitudinis, certo more coniugationum, quæ omnia sunt ueteris analogiæ. Varro enim scribit fuisse antiquis temporibus Esum, unde fuit ἀναλογικῶς Es, Est, Eram, Eras, Erat, Ero, Eris, Erit, habueruntque hæc pro quinta semiuocali quartam ex illa germanitate, commutationeque literarum, qua primo libro docui scriptum esse quondam in carmine Saliorum; Dolosi eso, pro dolori ero. Præteritum perfectum extitit alio à uerbo antiquissimis temporibus usitato, quum dicebatur Fuo, unde natum est fui & fuisti, & rectè hinc cætera: nec minus rectè ex hoc præteritum plusquã perfectũ fueram & fueras, quemadmodum laudauerã, laudaueras. Futuri inflexio ea est quam dixi Ero, deinde Eris & Erit, multitudinisq; cætera, ex ratione, primam personam sequuntur unitatis. Imperandi præsens tempus est Sis uel es, & sit, atq; ex his reliqua Simus, Este, Sint. Antiqui uerò secundam multitudinis personam faciebant Site, ut in Curculione Plautus;

Anomala uerba.

Pessuli, heus pessuli, uos saluto lubens,
Vos amo, uos uolo, uos peto, atq; obsecro,
Vos gerite amanti mihi morem amenissomi
Site, causa mea Lydi Barbari,
Subsilite obsecro, & mittite isthanc foras.

Quæ

Quæ mihi misero amanti ebibit sanguinem.

Futuri utraque persona Esto, multitudinis prima, Simus, altera Estote postrema Sunto. Optandi præsens tempus Essem, unde fit Esses, nec cætera possumus ignorare, hanc declinando, uocem sequuti. Præteriti perfecti & plusquam perfecti persona prima unitatis est fuissem, instar coniugationum cæterarum, ut laudauissem, docuissem, legissem, audiuissem. Eadem uoce est (ut in uerbis omnibus) futurum optandi, & præsens coniungendi, Sim & Sis, quæ inflexio rata est in cæteris. Præteritum imperfectum subiungendi, idem prorsus est atq; optandi præsens tempus: Perfectum uerò est Fuerim à fui, ratione ea qua legerim à legi. Plusquam perfectum est Fuissem, omnino idem quod optandi. Futuri uox Fuero, quemadmodum legero, quod omnium est coniugationum: infinitatis esse, præteriti plusquam perfecti fuisse, quæ nec ipsa differt à cæteris: futuri denique est futurum esse, uel fore. Absunt hinc gerundia, supina (& quod minimè oportuisset) participium præsens quum temporis insequuturi sit futurus, futura, futurum. Minus est negotij in uolo. Tantum secunda persona discrepat à prima, & tertia à secunda, ueniuntq; non rectè à prima, Vis & Vult. Nam Volis & uolit fieri debuissent: minusq; analogiam neglexit antiquitas, quæ Volt, quarta uocali non quinta pronunciauit ut recte inde fieret Volumus, & Volitis, quod maluerunt esse uoltis & uolunt, pro quibus hodie sunt in usu Vis, Vult, & Volumus. Reliqua tempora indicantis modi ex analogia inflectuntur omnia, Volebam, Volui, Volueram, Volam. Imperantis autem loco præsentis esse poterunt Velim, Velis, Velit. Postrema syllaba secundæ personæ longa, fecit ut Velimus, & Velitis penultima circumflexa dicantur. Ad secundam futuri personam, multitudinis accommodare præsentis uocem poterimus. Nam Velitote etiam dicere duriusculum uidebatur, non minus quam Velito. Optandi & subiungendi ex ratione omnia formantur, nisi, quod uellem præter analogiã ducitur à Volo, cęterũ in flectendo personę alię ab alijs rectissimè fiunt oẽs. Eadem rõne, quùm inuenta est prima persona Velim, quæ non satis aperta uia ducitur à Volo, recte ex illa tñ fit Velis, & Velit, ex his deinde Velîmus, & Velîtis (ut iã dixi) circũflexis ante postremas, syllabis. Prius de optandi præterito plusquam perfecto dicendum fuisset, quod nulla re differt à subiungendi, estq; id à uolui, Voluissem, ut perfctum quoque Voluerim à uolui indicandi, fitque à uoluerim, Voluero futurum. Hinc productæ ueniunt

quæ

quæ postremas antecedût Voluerimus,& Volueritis,quod est commune (ut iam dixi) coniugationum quoque omnium. Infinitatis est Velle tantum & Voluisse, ne fieri hinc gerundia potuere uel supina, uel participium temporis futuri. Tertio loco uerbum ferendi, & ex eo composita legitimas coniugationum uias nonnulla ex parte non sequuntur. A fero enim feris debebat esse & ferit, sed ne à feriendo uoces crederentur, fers & fert esse maluimus. Personam multitudinis primam sola breuis media syllaba eodem à uerbo discreuit. Secundam ratio eadem discernere potuisset, quam tamen fertis magis quam feritis nostri fecere, atque ex his ferunt. Præteriti imperfecti uox est ferebam, perfecti, à uoce antiqua Tuli unde ex modis omnibus Tuleram,Tulissem, Tulero, Tulisse. Futurum est indicantis Feram, imperantis instans, Fer, quemadmodum cætera quæ dicta sunt dic,duc,fac, perfectorum loco dice,duce, face. A futuro media sublata syllaba est, Ferto, quæ erat uox integra ferito, ut pro Fererem optantis uox est Ferrem, & infinitatis pro ferere, Ferre. Ex his præteritum perfectum & plusquam perfectum Tulisse, futurum, laturum esse, gerundia Ferendi Ferendo Ferendum extitere: Supinum uerò agendi, latum participia ferens & laturus. Hinc patiendi uox est Feror, nec docere necesse est qua ratione Ferris,Ferre, & Fertur nata sint. Nihil in hoc uerbo aliud est inæquabile. Vt constituta enim inflexio est agendi,quæ patiendi sunt, ex illa ducuntur omnia. Nam quod supinum uocât in agendo fuit latum, erit ergo hic latu, unde præteritum latus sum uel fui, sic deinceps præterita modorum omnium: reliquæ uoces communem patibilitatis morem sequuntur. A uerbo edendi personæ duæ sunt Es & Est, ut;

Est mollis flamma medullas,

quam uocem imperandi quoque modus imitatur, ut, Es, Esto, & Estote etiam dicamus, unde Estur quoque tempus instans indicandi, homines docti fecerunt. Legimus tamen Estis etiam in præsenti modo indicandi apud Varronem; Quid enim interest (inquit) utrû morticinas editis uolucres an pisces, quos nisi mortuos Estis nunquam? Futuri usus est apud Catonem sic de brassica loquentem; Si uoles in conuiuio multû bibere cœnareque libenter, ante cœnam Esto crudam, quantam uoles ex aceto. Optandi modus est Essem, ut;

Perduxere illuc gnatum ut una esset meum.

Denique infinitatis est Esse supini Esum & Estum: à priore est

Ambesas

Ambesas subigat malis absumere mensas
ab altero, commestum, ut pro Cluentio M. Tullius abditum aliqua in parte panis, quasi totum liquefactum in potione esset celerius, potius, commestum quam epotum in uenas atque in omnes partes corporis permanaret. Fio disparilem habet solam præteriti perfecti uocem, & quæ ex illa nascuntur ut factus sum, unde præterita quoq; sunt optandi, subiungendi, & infinitatis, quemadmodum à gaudeo, fido, confido, audeo, idq; genus cæteris. Gerundium habet alieno à uerbo Faciendus, à præterito. Supinum factu, & participium factus. Memini inflecti cœpit à præterito perfecto, cuius tamen significatio ad instās tempus pertinet: plusquam perfecti ue rò cum imperfecto communis est. Caret modus indicandi etiam futuro, cæteri autem omnes uoce præsentis. Imperandi solum habet Memento, & Memētote, Optandi Meminissem, subiungendi, hanc ipsam & præteriti perfecti, & futuri uocem, Meminerim, & Meminero, infinitatis Meminisse. Primam numeri multitudinis personam imperatiuo dedimus tam præsentis quam futuri temporis, non quod imperet sibi quisquam, sed quod is quem hortandi modum grammatici uocant, non erat ubi commodius locari posset. Quod autem ad inæquabiles uerborum declinationes attinet, solēt proponere adhuc plura quæ tamen ex his quæ ostendi exemplis cognoscentur. Nihil enim erit negotij, Audeo, Soleo, confido, Gaudeo, & siqua præterita sunt eiusmodi, ita declinare quemadmodum superiora, prçteritis duntaxat uoce pasiiua pronunciandis, ut ausus sum, ausus eram, ausus essem, ausus sim, ausus ero, ausum esse. Sic & à soleo, & à gaudeo solitus sum & gauisus sum, ac cætera deinde quæ sequuntur; alijs uerò in temporibus formam secundæ coniugationis imitabimur actiuæ. Nam confido exemplum declinationis habet, fio, immo adeo quamuis multa pasiiuè huiusmodi in temporibus declinētur, ad illius rationem accommodari possunt. Ita. n. dicimus solitus sum, gauisus sum, & similia his, ut factus sum, & à compositis, calefactus sum & tepefactus sum. Nec illud admonitionis eget, fio, pasiiuum omnino esse uerbum, non minus quam diligor, amor, uocor, solis tamen huiusmodi in præteritis, futuroq; subiunctiui pasiiuorum uoce posse declinari. Hæc eadem ratio est compositorum, non quidem omnium sed eorum duntaxat quæ primam uocalem seruant in præsenti, ut à calefacio, tepefacio, mansuefacio fint pasiiua, calefio, tepefio, mansuefio, at in quibus ea in tertiam commutatur breuem ut perficio, conficio, afficio inde fit commu-

nis

nis ratio pasſiuorum perficior, conficior, afficior. Veneo autem, eo & quæ ex his orta ſunt, neceſſe non fuit oſtendere quam habeant rationem declinandi. Solis enim in futuris indicatiui modi ante iam diximus à coniugatione quarta diſcrepare, ut uenibo, ibo, redibo. Illud uerò non fruſtra admonendum uidetur, à uerbo Eo participium fieri iens, unde obliqui euntis, eunti, euntem, euntes, euntiū, & euntibus, quomodo à cæteris omnibus, rediens redeuntis, exiens exeuntis, iniens ineuntis, & gerundia eundi, eundo, eundum, & redeundi, redeundo, redeundum. Vt memini autem ſic odi etiam, noui, & cœpi in aliquo modorum tempus inſtans non habent, primaq; in his declinatio præteriti eſt ut cœpi, cœpiſſem, cœperim, cœpero, cœpiſſe, aut futuri ut memento. Nolo & malo declinantur ut uolo; innumera etiam, ut fero, quæ uidelicet, ex illo & præpoſitionibus, alijsq; quaſi membris conflantur, ut affero, confero, prefero. Sunt quorum una tantum uox eſt unius temporis, modi, numeri, perſonę, qualia ſunt aue, ſodes, capſis, infit, cedo, quod poſtremum eſt apud Ciceronē ſæpe, ut cedo mihi leges Atinias. Cedo qui ſit ordo ſomniorū. *Quæro & quæſo.* Quæſo nihil aliud eſt, niſi quæro ex affinitate quartæ ſemiuocaliū & quintæ, neſcio tamen an plura habeat præter ſecundā perſonam pluralis numeri, quæ tertiā ne uocalē habere, an poſtremam debeat non eſt cur dubitare poſsis, quùm tertiæ coniugationis uerbū non ſit ullum, quod eo loco poſtrema uocali pronunciari oporteat, niſi ſi rationem illā ſequi uolumus qua ueteres tertiam ab ultima ſyllabam quæ eſſet breuis per quintam potius quam per tertiam pronunciabāt, quum eiuſmodi in ſyllabis medius quidam ſonus harum utriuſq; uocaliū audiatur, ut optumus, maxumus, proxumus, & ſexcenta à quibus non tam aperte diſsidente ſono ſeparantur, optimus, maximus, proximus, quam illa ut Quintilianus monuit, quorum ea ſyllaba producta eſt, Sabinus, opimus, Capitolinus. Quamobrem ſi naturam ſequimur, non dubium quæſimus pronunciandum eſſe, ſin antiquitatis morem illum, à poſteritate minoris aliquanto æſtimatō, quæſumus etiam permittemus. Vſu tamen recepta ſunt illa ſuperiora antiquiſsimo, & conſtantiſsimo ut contra rationem, litera uocali tertia dicantur ſonitum, uetitum, domitum aliter quam poſtulet ratio proportionis, & litera præteriti ubi eſt ſonui, uetui, domui à quibus ſupina, uocali poſtrema breui eſſe debuiſſent. Aio totum habet unitatis numerum indicatiui modi, aio, ais, ait, multitudinis uerò tertiam dumtaxat perſonam, quæ eſt aiunt, præteriti autem imperfecti, numeros ac perſonas omnes. A uerbo Inquam eſt inquis,

quis, inquit, & inquiunt, aliæ uoces perquam rarò, ſed inque Terentius, & inquito pronunciauit Plautus in Aulularia. A uale, & ſalue inclinantur ſolum ualete, & ſaluete. Vt etiam a refrigeſco præter analogiæ rationem eſt refrixi, ita ab eo quod eſt audeo, auſim, auſis, auſit, & auſint. Forem quoque totidem habet eaſdemq; perſonas atque numeros, ut fores, foret, & forent, notione ea prorſus, qua ex uerbo ſubſtantiuo ſunt eſſem, eſſes, eſſet, & eſſent. Venit ab eo quod eſt forem, tempus futurum infiniti, fore, quod manſit iam prope ſolum in uſu pro uoce uerbi ſubſtantiui futurum eſſe. A faxo ſubiunctiuus eſt faxim, deinde faxis, faxit, & numero multitudinis faxint. Poſtremo, quam legem declinationis habet ſum, eandem ſequentur, ſubſum, ſuperſum, interſum, deſum, obſum, proſum, adſum, niſi quod à præſum & abſum participia ſunt etiam præſens, & abſens, quum à cæteris naſcantur ſolum profuturus, & affuturus, quanquam ſit ferè ab omnibus præfore, affore, profore, confore, futurum infiniti. Nec ualde hoc loco monere intereſt, uerba eſſe plurima quorum non ſtatim coniugatio, primoque aſpectu cognoſci poſſit. Eadem enim à prima perſona eſt indicantis modi & præſentis temporis excéllere, & excellêre, fúlgere, & fulgêre, ſtrídere, & ſtridêre, térgere, & tergêre, uolâre, & uélle, féruere, & feruêre, compéllere, & compellâre, mándere, & mandâre, fúndere, & fundâre, cíere, & ciêre, accérſere, & accerſîre, quæ diſcernere, nimium puerilis eſt doctrinæ. Tranſeo nunc ut cæteris de partibus dicam aliquid, ijs quæ uerbo ſubiecta ſunt. Sed quærere hoc loco ſolent grammatici de modis ac temporibus uerborum. Nos autem neceſſario fecimus à principio ſtatim huius libri, ut hæc duo poſtrema eſſe uoluerimus ex ijs octo quæ uerbum conſequuntur. Quare de modis in ſeptimo libro diſſerendum erit: tempora autem quæ modorum ſunt partes quædam, fieri non poteſt, quin modos eodem loco ſtatim ſequantur: ſed nunc tamen de his quædam prius dicere hic neceſſe eſt. Nam quia non de uſu tantum latinitatis dubitari hoc loco poteſt, ſed illorum formatio quædam (ſic enim grammatici σχηματισμὸν dixerunt) perdiſcenda eſt, quùm eò peruentum erit, uſum loquendi oratorum ſcrutabimur, & poetarum. Hic autem locus antequam abſoluatur, præteritorum temporum, & eorum quæ ſupina uocantur formationes, (quibus magnam partem conſtat uerborum declinatio, & participiorum quorundam) quomodo fieri debeant cognoſcamus. Ac primum tempora ſunt quinque apud nos, illa, quæ

Verba diuerſarum coniugationum.

Cogitur ordinem ab alijs traditum hic mutare.

iam diximus. Quum tria hæc sint à natura, instans, præteritum, futurum, necesse tamen fuit, alia duo in genera præteritum habere distributum, imperfecti, & plusquam perfecti de quibus quod ratio sermonis postulat solùm persequemur. Præteriti igitur imperfecti & futuri, facilis atq; in promptu formatio quædam est, ut legebam, legam, & legerem. Sunt autem simul cognata, quinq;, plusquam perfectum indicantis, optantisq; modi, & infiniti, perfectum, & futurum subiunctiui, manantia à perfecto indicatiui omnia. Quare quùm in his tota penè declinatio posita sit uerborum omnium, necessariam hic dabimus operam, ut ipsius de præteriti perfecti indicantis modi quam dixi formatione quæramus.

Præterita ut formētur. Prima coniugatio præteritum facit postrema remota consonante à secunda persona præsentis indicatiui appositaq; ultima & tertia uocali, ut amas, laudas, amaui, laudaui. Hinc tamen sunt exempta domo, cubo, mico, neco, frico, plico, tono, sono, seco, crepo, neco, ueto, unde sunt domui, cubui, micui, eademq; præteriti forma à cæteris. Alia sunt quatuor, ne hanc ipsam quidem rationem sequentia, do, lauo, sto, iuuo, à quibus fiunt dedi, laui, steti, iuui. Plico, & mico obseruatum est, si nomen sibi ad principium habeant adiunctũ, esse ex his præteritum sine dubio multiplicaui, duplicaui, sin præpositionem tum applicui, & dimicui, tum applicaui, & dimicaui sæpius fieri solere. A neco, necui nectum, & necaui necatum legimus. Verbum, do, siquid præpositum coniunctumq; habeat, quod syllabæ tantum sit unius, tertiæ erit coniugationis, ut reddo, sin plurium, nõ discedit à prima, ut circundo. Vtrum uerò fiat, præteriti syllaba duplicabitur, ut reddidi, circundedi. A secunda coniugatione ita præteritum fit quemadmodum à moneo monui, doceo docui, teneo tenui, habeo habui, sileo silui, torpeo torpui, sorbeo sorbui; tametsi hoc postremum faciat etiam sorpsi, ut mulceo mulsi, iubeo iussi, rideo risi, ardeo arsi, & urgeo urxi, sedeo sedi, foueo foui, faueo faui, moueo moui, paueo paui, caueo caui, uideo uidi, neo neui, fleo fleui, prandeo prandi, cieo cij & ciui, hæreo hesi, suadeo suasi, indulgeo indulsi, fulgeo fulsi, torqueo torsi, turgeo tursi, maneo mansi, frigeo frixi, lugeo luxi, pelliceo pellexi. Horum tamen erit infra apertior, & altiusculè repetita ratio; nunc moueo & uoueo moui faciũt & uoui, & ferueo ferui, in futuro autem subiunctiui feruero, ut Cicero pro M. Cælio; Iam ista deferuerint, iam ætas omnia, iam dies mitigarit, quamuis rectè etiam ferbui legatur ut Horatius;

Mea quùm conferbuit ira.

Pauca

Pauca sunt huiusmodi, impleo impleui, deleo deleui, exoleo exoleui. Sunt quæ iterant primam præteriti syllabam, mordeo momordi, tondeo totondi, spondeo spopondi, pendeo pependi. Plura sunt autem coniũgationis tertiæ, pungo pupugi, fallo fefelli, parco peperci, posco poposci, pedo pepedi, tundo tutudi, tendo tetẽdi, pango pepigi, tango tetigi, pello pepuli, tollo tetuli, cano cecini, curro cucurri, pario peperi. Syllaba his præponitur, eadem prorsus ratione qua illis etiam uerbis φροντίζω πεφρόντικα, κλέπτω κέκλοφα, κελεύω κεκέλευκα, θαυμάζω τεθαύμακα. Etsi enim peregrina magis interdum animaduersa, magisq; notata habere soleamus quã nostra, Romanæ tamen linguę uerba quemadmodum græcę his in temporibus, altera adiecta syllaba augentur. Fuit ergo olim apud nos eadem uocalis, quæ græcorum, tetondi, spepondi, memordi, sicut pependi, fefelli, peperci, quæ mutata est hodie in primam uerbi ipsius uocalem, ut mordeo momordi, tondeo totondi. Est hoc igitur, quod syllabæ augmentum à grammaticis græcorum nominatur. Nec illud quidem nobis deest quod esse temporis dixerunt quoties præteriti causa, breuis mutatur in longam syllabam, ut uenio ueni, facio feci, lego legi, uideo uidi. Sunt hæc innumera neque his ignota qui latinas literas aliqua ex parte attigerunt. Vniuersè autem ut hæc exponam tripliciter uerba, aut reliquæ partes orationis declinantur. Nam præter declinationem quæ est in fine uerborum, ut mare, maris, mari, uolo, uolas, uolat, est alia in medio eorum nominum quæ duabus pluribusue partibus iuncta sunt, Quisque, Cuiusque, Quenque, Quicunque, Cuiuscunq;, Cuicunque; ac de uerbis etiam colligo collegi, perficio perfeci, confringo confregi, assideo assedi. Hic medijs in uerbis mutatio, & alterum declinandi genus quodam fit, ut illa quoque est ratio græcorum κατεπράξαμην, περιεγράφην, συνηγωνισάμην. Sed pendet hæc ratio tamen illo à declinatu qui est in principijs uerborum. Nam de nostris ut dicam, ea causam habent quia est à frango fregi, facio feci, ut etiam ago egi, capio cepi, eo iui quorum unus est motus literarum in extremo is qui in participijs, nominibus, ac pronominibus, casum propriè, in uerbis finem dicimus: alter motus est primis in syllabis, quum in præteritis quæ iam dixi agendi, uel faciendi, prima uocalis mutatur in secundam, ago egi, facio feci, frango fregi. Alia tempus mutant non literam, præsertim quæ secundam habent in principijs uocalem, ut lego & emo syllabis correptis prioribus dicuntur, quæ sunt in præteritis lêgit & êmit circumflexæ. Alia

Duplex declinatio.

N per

per literarum coitiones augeri non possunt, ut monui, tenui, silui, tępui, quanquam M. Varro plui, rui, & quæ sunt id genus pręteritorũ, priores syllabas pro longis habere uideatur. Mihi nunc in promptu non erat unde id probarem. Immo uerò nunc solent nostri poetæ huiusmodi syllabas in lui, spui, rui corripere, ut;

Annuit & totum nutu tremefecit olympum.

Hoc igitur ueteres grammatici, Ennij uersu confirmarunt, ut;

Annuit sese mecum decernere ferro

Alijs uero ut multis Græcorum addere aliquid, ne oportet quidem, quum sint ipsa naturaliter longa, ut lædo læsi, ludo lusi, claudo clausi, item cedo cessi, cudo cusi, trudo trusi. Cædo tamen cecidi, cuius præteriti prima syllaba breuis, loco est augmenti, ut superiorũ, tetendi, fefelli, peperci, secunda ex diphthongo, in productam uocalem tertiam conuersa: olim uerò præteritum fuit cæsi: Quare occido etiam ex literæ natura faciebat occisi, ut est adhuc in lege 12. Tabularum; Si nox furtum faxit, & si aliquis occisit, iure cæsus esto. Multa uel tempus ad medias assumunt syllabas ut interfeci, prouidi, uel cum tempore syllabam quoque adiungunt ad postremas, ut quæ à principio dixi laudaui, amaui, paraui, & impleui, deleui, audiui, seruiui. Quoniam uerò ab illis præteritis huc sum delapsus, momordi, totondi, spopondi, pependi, illud etiam scire oportet, si composita sint hæc uerba, præpositioq; his, aut aliquid eiusmodi ad primas apponatur syllabas, tum ipsam pro augmento satis esse præpositionem, ut remordi, respondi, nisi à uerbis do, sto, disco, posco, ut cõdidi, constiti, dedidici, repoposci, quamuis à curro decurri sit & decucurri, & à repungo repupugi & repunxi ex literæ natura. Vt igitur ipsa de tertia coniugatione separatim à secunda dicam, illud prius constituendum est, quorundam uerborum nobis communem esse rationem cum græcis. Ita enim eius linguæ natura postulat, ut quæ uerba ante ultimam uocalem, præter F, & Q, unam de mutis habeant quæ respondet nostris B, C, D, G, P, T, quas ipsi χαρακτηριστικάς, dixerunt, ea faciant in præteritis ut λείβω ἔλειψα, τεύχω ἔτευξα, ᾄδω ᾖσα, λέγω ἔλεξα, τέρπω ἔτερψα, αἰνίττω ᾔνιξα. Latina etiam, ut scribo, dico, ludo, rego, carpo, plecto, amplector, magna ex parte hanc ipsam rationem sequuntur, ut scripsi, dixi, duxi, fixi, lusi, plausi, rexi, carpsi, repsi, plexi, & amplexus sum, quamuis à strepo fiat strepui, & à rumpo rupi. Immo etiam secundæ coniugationis quæ supra dixi quorum secunda etiam ab ultima, uocalis est, post illam rationem, quæ propriè no-

ſtra eſt, doleo dolui, moneo monui, præteritum faciunt, ut algeo alſi, turgeo turſi, indulgeo indulſi, torqueo torſi, hæreo hæſi, ut λωβέω ἐλώβησα, ςυγέω ἐςύγησα, ποιέω ἐποίησα. Mulgeo autem, & lugeo, & augeo, multaq; ſimilia his, ſecundæ coniugationis faciunt in præteritis, mulxi, luxi, auxi, perinde atque ſi ante finem, ſecunda uocalis non eſſet, quemadmodum à rego, pungo, fingo, unguo, pingo coniugationis tertiæ, unde ex natura conſonantis, ultimæ ſunt rexi, punxi, finxi, unxi, pinxi. Similem eſſe rationem cognoſces in quatio & concutio, quaſsi, & concuſsi, ut à plecto, & amplector plexi, & amplexus tertia diſsimulata uocali. Fundo uero, & findo, & ſcindo, tinnientem abijciunt conſonantem faciuntque præteritum fudi, ſcidi, fidi. Seruatur eadem conſonans in pando, accendo, ſcando, abſcondo, ut pandi, accendi, ſcandi, abſcondi, quamuis hoc poſtremum fieri poſsit etiam abſcondidi, quemadmodum id unde natum eſt condo condidi. Verum, ut ad G reuertar conſonantem, frango, & ago, & lego, faciunt præteritum fregi, egi, legi, ſed à poſtremo quæ nata ſunt negligo, diligo, intelligo, contra quã oportere uidebatur ad eandem quæ ſupra dicta eſt græcam rationem reuertuntur ut neglexi, dilexi, intellexi. A traho, & ueho, traxi dicimus & uexi. Hanc enim in conſonantem aſpiratio uertitur, ut coniunctis etiam in uerbis attraxi, & conuexi. Facio & iacio, & huiuſmodi ſeu ſimplicia ſint, ſeu coniuncta uerba, habent in præteritis, feci, ieci, confeci, conieci: quæ uero tertiã habent uocalem ante finem, ut aſpicio, reſpicio, & his cognata, aſpexi faciunt & reſpexi: eamq; recipiunt ſecundam uocalem quæ in primigenijs erat præſentis, ut etiam accipio accepi, intelligo intellexi, redimo redemi. Verum quæ ſunt huiuſmodi formæ, atq; originis uerba ut aſpicio, conſpicio, deſpicio fiunt ex his aſpexi, conſpexi, deſpexi. Non idem habuit principium naſcendi allicio, ex eo tamen eſt allexi, ut ex pellicio pellexi, elicio tamen facit elicui. Si enim elexi ab eo extitiſſet, fieret ſupinum quoq; electum, & participium electus, cauendaque ſimilitudo fuit cum ijs quæ ſunt ab eligendo. Quamobrem elicui ex uetuſta conſuetudine loquendi fecimus. Nam ueteres allicui etiam & pellicui dicebant. A uerbo autem icio eſt ici. Fodio & fugio, & quæ has habent conſonantes ante uocales poſtremas, fodi in præteritis faciunt & fugi. Meio, quaſi à mingo non ſatis latino uerbo, mutuatur minxi ut alia quædã ab alijs & ferio facit præteritum percuſsi. A capio fit cepi, unde olim erat capſi. Ita enim ueteres loquebantur, ut Plautus in Rudente;

uincio, farcio, haurio, sepio, à quibus est sanxi, uinxi, farsi, hausi, sepsi; item à uenio ueni, operio operui, salio salui, disilio, disilui, comperio comperi, reperio reperi cum cæteris à pario compositis. Sunt & raucio, uel raucesco rausi, refercio refersi, queo quiui, suffio suffiui, haurio hausi, sentio sensi, salio saliui, sepio sepsi, salio salui saltum ut exilio exilui exultum, desilui desultum, præsto præstiti præstatum, ut à sto steti statum. A calesco, frigesco, horresco, pertimesco, fiunt præterita calui, frigui, horrui, pertimui: à labasco tamen labaui, ascisco asciui, pasco paui, quiesco quieui, inueterasco inueteraui, sed à conquinisco, conquexi. Præteritum à passiuis est laudatus sum, monitus, lectus, & auditus sum, à supino participioq; præteriti passiui conflatum. De supinis igitur quædam hoc loco breuiter percurram quorum ea ratio est ut ex præteritis amaui, laudaui, petiui, audiui, seruiui, supina fiant, amatum, laudatum, petitum, auditum, seruitum. Nullum hic negotium est uidere, qua literarum commutatione supina his à præteritis nascuntur. Illa uero aliter ac superiora aboleui abolitum, adoleui adultum, noui notum, cognoui cognitum, caui cautum, seui satum, conseui consitum, inseui insitum, laui lotum & lautum, paui pastum, potaui potum, solui solutum, sepeliui sepultum, uenij uenum. Quæ præterita huiusmodi exeunt in uocem temporis præteriti, qualis domui, sonui, terrui, ea in promptu supinum habent domitum, sonitum, territum. Hanc rationem illa nō sequuntur aperui apertum, carui cassum, colui cultum, consului consultum, censi censum, necui nectum, miscui mistū, indui indutum, fricui frictum, occului occultum, excellui excelsum, docui doctum, concinui concentum, patui passum, pinsui pistum, rapui raptum, secui sectum, steti statum, texui testum, torrui tostum, tenui tentum, messui messum. Obseruandum quoq; ut à præterito uici fiat uictum, à legi lectum, reliqui relictum, duxi ductum, sed à fixi tamen fixum, fluxi fluxum, minxi mictum, pinxi pictum, rinxi rictum, conuixi conuictum, strinxi strictum. A fungor autem est functum, à proficiscor profectum, à fruor fructum, sed adipiscor adeptum facit, comminiscor commētum, irascor iratum, nascor natum, obliuiscor oblitum, pascor pastum, ulciscor ultum, paciscor pactū, & in secunda coniugatione uereor ueritum, misereor misertum, fateor fassum, confiteor confessum, reor ratum, tueor tutum & tuitū. Momordi, tutudi, fefelli, sali, uerti, sensi faciunt supina morsum, tunsum, uel tusum, salsum, uersum, sensum. Pando, & pateo idem supinum habent cum patior, ut; *Supina.*

Crinibus Iliades pasſis.

Sunt etiam geſsi,hauſi,indulſi,tuli,mulxi,pinxi,peperi, ſteti, tenui, torſi, uſsi,dedi, prodidi,abſcondi,aut abſcondidi,farſi, fulſi quæ ſupina faciunt geſtum,hauſtum, indultum,latum, mulctum, pictum, partum,ſtatum, tentum,tortum,uſtum,datum,proditum,abſconditum,farctum,fulctum. A deponētibus uero ordior, aſſentior, utor, labor,loquor,orior,amplector, mentior, partior, ſortior, queror, morior,largior,molior ſunt orſum,aſſentitum,uſum,lapſum,loquutum,ortum,amplexum, mentitum, partitum, ſortitum, quæſtum, mortuum,largitum,molitum. Quæ in præteritis prima uocalis mutatur in ſecundam,ut facio feci,iacio ieci,frango fregi,eadem reuertitur in primam ſupini,actum,iactum,fractum. Sunt alia huiuſmodi ut capio & cado, in quibus uidetur eſſe ea ratio qua græci etiam à participijs ἀορίϛων χρόνων auferunt augmentum, ut ἐποίησα, ἔγραψα, ἐϛύγησα, ἤκουσα: ποιήσας, γράψας, ϛυγήσας, ἀκούσας. Compoſita uerò in quibus prima uocalis mutatur in tertiam, quæ in præteritis eſt eadem, ad ſupina ſeruant uocalem ſecundam ut refeci refectum, concepi conceptum. Hic uerò multiplex ratio eſt uaria atq; ſubtilis. Nam compoſita eiuſmodi qualia exigo, perfringo, contingo, impingo, quintam in ſyllabis poſtremis habentia conſonantem, ſupina faciunt exactum, perfractum, contactum. Alia uerò quæ præteritum illius habent generis aſpexi & allexi, eandem retinent ſecundam uocalem in ſupinis. Sunt à fodio & compoſitis fôſſum, confôſſum, & infôſſum, ſemper geminata quinta ſemiuocali & ſyllabis ante poſtremas circumflexis. Nam fodi præteritum unde nata hæc ſunt, ſyllaba longa priore dicitur. A prandeo tamen eſt pranſum,mordeo morſum,tondeo tonſum,pando panſum, tēdo tenſum, defendo defenſum, aſcendo aſcenſum. A uerbo tamen dandi, quia primæ coniugationis eſt, aliud fieri quam datum non potuit: ſimiliter ex eo compoſita coniugationis tertiæ, prima tamen uocali in tertiam conuerſa faciunt redditum,conditum, creditum, circundatum.

Extitere etiam à ſorbendo ſorbui ſorpſi, & ſorptum à feruendo feruui, & propter uicinos literarum ſonos ferbui, unde ſupini uox nulla; à fauendo faui fautum,& à cauendo caui cautum, ab audendo auſum unde fecit antiquitas auſim,auſis,auſit. A dando autem quod nunc eſt dedi, circūdedi, uenundedi fuit olim à poſtremo uenundaui ut eſt in lege 12. Tab. Si pater filium ter uenundauit, filius à patre liber eſto. Quæ uerò deponentia eiuſmodi

in uocem terminantur, ut ordior, & ingredior, supinum ex ijs est, seu præteritum id malis dicere orsum & ingressum, ut à patior passum, à quatio quassum, concutio concussum. A fugio & compositis raro est in usu fugitum, confugitum, perfugitum. Duæ sæpius obseruandę sunt postremæ uerborum syllabæ. Nam capio & rapio, captum faciunt & raptum: ex his composita uocalem primã uertunt in secũdam correptum, acceptum, & similia his quamplurima.

Recte hoc præcipitur, sed magis tamen patet ea ratio, ut si præteritum sit eiusmodi quale rupi, ademi, nupsi, fiant supina ex his ruptum, ademptum, nuptum: innumerabilia hanc legem sequuntur. Cupio, & quæ ex eo fiunt, modo infinito ad coniugationem tertiam, præterito autem ac supino ad quartam pertinent, ut quemadmodum petere, & quærere, petiui, quæsiui, petitum & quæsitum, sic etiam cupere cupiui & cupitum dicamus. In his poterat esse etiam sapere nisi quod præsens à tertia, præteritum à quarta, supinum uerò nulla à coniugatione accepit ualde usu tritum. Denique uidendum recte ne qua ancipiti coniugatione, uerba nos tollant: & quidem pario quod olim quartæ coniugationis fuit, posteritas in tertiam ascripsit, cuius in supino est partum, ab eoque participium esse debuerat, parturus, quod ratione antiqua, sed breui tamen uocali interiecta paritum esse maluerunt. A morior postulabat analogia ut fieret mortus, ut orior ortus, adorior adortus, consuetudo tamen retinuit uti mortuus diceretur, & participium futuri temporis moriturus, & oriturus, & pariturus dici iam docuimus. Ad ueterem id est quartæ morem coniugationis, Risu emoriri omnes Terentius dixit. Potior, & si ad utramq; referatur ut potîris, potîtur, aliæq; natæ ex his uoces, corripere tertiam uocalem potuit, ut;

Polydorum obtruncat & auro
Vi potitur,

in supino tamen, uel præterito, uel participio, eadem semper longa est, ut;

Ausi omnes immane nefas ausoq; potiti.

A præteritis quassi, incussi, concussi, percussi, decussi, fiunt supina ijsdem consonantibus quassum, incussum, concussum, percussum, decussum in alijs uerò ut sarsi, farsi, torsi, fulsi, hausi. Iam, similibus à uerbis quibusdam nõ similes fiunt supinorum uoces sunt enim ab alijs dilutum, sutum, sputum, nutũ, indutũ, acutum ab alijs

eiusmodi ut structum, ab alijs ut fluxum, à diuersa præteriti uoce struxi & fluxi. Colligi hæc pauca in genera non patitur natura, magnaq; diuersitas uerborum, tantæ subtilitatis, ut singula etiam ad uerba sæpius accedere necesse sit. Nunc pinxi, iunxi, rexi, linxi, extinxi, dixi, duxi, quum sint ex natura tertiæ mutarum & quintæ; à uinco tamen & linquo est uici, & liqui, & ab ijs omnibus ut iam dixi pictum, rectum, ductum, uictum, lictum, esse debuerunt. Quæcunq; enim in præteritis hanc literam habent quæ penultima est in fluxi, aliter quam in structum, uel, fluxum exire non possunt ut nec pressi aliter quam pressum, quamuis à gerendi uerbo, urendi, & alijs quibusdam, gestum fiat potius & ustum. Erutum uerò media breui syllaba dicimus ac dirutum: credo quòd eruitum, obruitū, diruitumq; antè quùm dicerentur, necessarioq; esset propter sequentem uocalem, breuis, ratio mansit eadem sublata uocali. Hic prætereo quæ ex mediocri usu latinitatis sine arte cognoscere omnes possunt, qui usus docebit etiam unde uoces diuersæ eiusmodi, manauerint, ut uno à uerbo fruendi fructus, fruitus, & alia uerbi ratione, fretus. Solutum & uolutum quis dicere non erubescat unde sint? non tacendum tamen quoniam similia his uiuo, & caluo, alterum uixi & uictum fecit, alterum calui solū, nec habuit in usu quod fortasse ex analogia calutū facere debuisset. Similia sunt scribo, nubo, bibo, accumbo, lambo, ex primis tamen duobus ad rationem grę ci (ut ante dicebam) sermonis inclinata sunt scriptum & nuptum à tertio bibitum, à postremis duobus accumbitum & lambitum. Supersedendum hic putaui obsoletis. Esto enim à pasco & quiesco, pastum & quietum, à posco autem disco, dispesco, & similibus, nihil dicere opus est quid antiquissimis temporibus duceretur, nunc certè obsolesco facit obsoletum ea ratione qua delcui, deletum. Etenim ijs utendum sibi nemo existimat, quorum non usus modo, sed ne ipsi quidem auctores ad memoriam nostram peruenerunt. Hanc ipsam ad rem qua de agimus, & simul ad præteriti locum pertinet, quod à uerbis quibusdam uoce sola præditis agendi, sunt, pransus, cœnatus, placitus, meritus, passus, cassus, potus, titubatus, iuratus, quùm sint etiam prandi, cœnaui, placui, merui, patui, carui, potaui, titubaui, iuraui. Nec illa multum præceptionis egent, à nanciscor, nactus, paciscor pactus, expergiscor experrectus. Seruant semiuocalem tertiam iunctus, punctus, functus, munctus, extinctus, uinctus, planctus. Eandem amittunt literam quæ sunt ab irascendi, ulciscendi, nascendi, & obliuiscendi uerbis. His est simile defetiscor,

tiscor,sed uoce tamen dissimili natum est ab eo defessus. Sed hoc loco nisi ueniam ad singula, ad certum genus aliquod referre non possim, quod est ab adipiscendo, adeptum, à comminiscendo commentum. Illa uidentur esse generis cuiusdam,ut claudo,ludo, lædo,rado,& quæ talia sunt,coniugationis tertiæ,syllabis à natura longis,prioribus, exceptis fido & cędo,clausum faciunt,lusum, læsum, & rasum. Fiunt à mergendo,spargendo, tergendo, mersum, sparsum,tersum: à regendo autem,corrigendo, porrigendo, pergendo, surgendo, & compositis, rectum, correctum, erectum, porrectum, perrectum, surrectum. Porrò à frangendo fractum dicimus ab agendo actum, redigendo redactum,legendo lectum, intelligendo intellectum, quamuis composita hæc intellexi faciant in præterito, quemadmodū diligo dilexi: alia uerò quæ minus à legēdi significatione discedūt,perlego perlegi, deligo delegi,relego relegi. Hac ipsa uoce sunt quæ dissimile principium habent, ut à frango fregi & impingo impegi: at pango unde hoc postremum est, pepigi, atque ex his omnibus fractum,pactum, impactum, non dissimiliter atque à tetigi tactum: à pupugi uerò punctum nec minus tamen à repupugi uel repunxi repunctum. Alia sunt (sicuti iam dixi) ut à finxi fictum, pinxi pictum, strinxi strictum, minxi mictum,rinxi rictum: alia uerò ut à cinxi cinctum,tinxi tinctum, extinxi extinctum, anxi anctum, & à fungor functum. Quæ aspirationem in syllabis habēt postremis rationem seruant eiusmodi, quam ueho, traho, reueho, retraho,à quibus omnibus fiunt uexi,traxi,& hinc uectum,tractum. Præterea colui cultum, alui alitum & altum, consului consultum, molui molitum,non est cur te suspensum teneant. A mulceo fit mulsi mulsum & permulsum nec explicanda sunt omnia, & à sumpsi, prompsi, dempsi, compsi non obscurum est quæ deinde nascantur. Ab his tamen diuersa sunt fremui, tremui,uomui, gemui. Hinc gemitum fit, inde comptum. Differt ab utrisq; emendi uerbum & premendi. Extitit enim ab hoc pressi & pressum, ab illo emi & emptum. Facilis quidem & puerilis præceptio est omnium, sed nulla in sermone latino sic multiplex, minusue constans ratio, uel quæ in suauius exponatur. Verum quia semel cœpimus, & hinc pendet infinita uel participiorum uel nominum declinatio, pergam dicere quæ sequuntur. Pono & gigno pariunt ex se posui & genui, positum & genitum, ut cano, cecini & cantum, & si composita ex eo occinui potius fiant & occentum. Illa uerò cecidi, tetigi, contigi, casum fecerunt tactum & contactum. A contemno, sino,

sterno,

ſterno, cerno, lino declinata ſunt contemptum, ſitum, ſtratum, cretum, litum, à contempſi, ſiui, ſtraui, creui, liui. Ex hoc genere quædam priores corripiunt ſyllabas, quæ ſunt à uerbis lino, ſino, eo, queo, cio, ſero, reor, do, ſto, ut primo etiam libro admonui. De præteritis, tuli, ſteti, ſcidi, fidi, bibi, dedi, quæ à cœterorum communi lege receſſerunt, ut breuibus iiſdem ſyllabis dicerentur, non eſt ut plura diſputemus. Repſi, & Carpſi fit à repo & carpo, & rupi à rumpo, compoſitisque omnibus ex diuerſa tamen præteriti forma uox eadem nata eſt ſupini reptum, carptum, ruptum. Sed non quemadmodum ab his ita à ſtrepo, unde potius fit ſtrepui, & hinc ſtrepitum, ſed à rapui tamen eſt raptum. Quartam ſemiuocalem habent non nulla in poſtremis, quæro, terò, ſero, & quæ ante dixi gero, uro, uerro, curro. A primo non dubitat quiſquam fieri quæſiui & quæſitum, à ſecundo triui tritum, à tertio ſeui ſatum: à deſerendo deſerui deſertum. De gerendo & urendo, nihil iterare opus eſt ſuperiora. Verrendi autem uerri an uerſi præteritum fiat non eſt huius loci: uerſum certe fieri ſupinum Poeta oſtendit

Verſa puluis inſcribitur haſta

Currendi, præcurrendi, compoſitorumque omnium fit curſum, præcurſum, concurſum, nec illud impedit quod fiat à ſimplici cucurri, à cæteris autem præcurri, & concurri, aliquando tamen concucurri, & præcucurri ſcriptum eſſe legimus. A laceſſo & arceſſo ueniunt laceſsiui, arceſsiui, atque ex his laceſsitum acceſitum. Sed coniugationis tertiæ ſunt faceſſo, capeſſo, uiſo, pinſo à duobus primis faceſsitum, capeſsitum à tertio uiſum, à poſtremo piſtum. A pectendo nectendo, flectendo eſt pexum, nexum, flexum, ſed à petendo tamen petiui petitum, & à metendo meſſui meſſum, à ſepeliendo ſepeliui ſepultum. Sunt paulo diſsimilia ſterto & uerto, ab illo ſolitum eſt fieri nihil aliud quam ſtertui, ab hoc uerti & uerſum. Nullis alijs eſt ſimile mitto, unde eſt miſi & miſſum, itemque ſiſto unde aiunt eſſe ſtiti: nec dicere quidem oportet fieri à uerbo amplectendi amplexum, utendi uſum, nitendi niſum uel nixum, texendi, nexendique texui & textum, nexui & nexum. Nec iteranda ſunt quæ ante iam docui, à uerbo ſonandi, uetandi, domandi, cubandi, tremendi, fremendi, uomendi, gemendi, huiuſmodiq; cæteris ſupina fieri qualia ſunt gemitum, uomitum, fremitum, tremitum,

mitum, cubitum, domitum, uetitum, sonitum, in quibus tertia uocalis est, ubi ex præteriti analogia, postremam potius esse oporteret, quod tamen fieri potuit, ipsarum ex germanitate (ut sæpius iam dixi) literarum. Denique res est non dura modo, aspera, insuauisq;, ad tractandum, sed multiplex, nullorum penè (ut iam dixi) generum, ac propterea paulo minus quam infinita. Quamobrem colligere hæc uolui, non quidem ut omnia dicerem, sed uiam potius ad quæ restant plurima aperirem. Carent autem supinis timeo, metuo, compesco, respuo, lambo, caluo, refello, posco, arceo, disco, ambigo, mico, studeo, rudo, sterto, dego, obedio, psallo, conquinisco, horreo, paueo, scabo, luo, tremo, glisco, fulgeo, luceo, uolo, furio, horresco, feruesco, esurio, caleo, oleo, pareo, & quædam alia quæ legendo notabuntur. Innumerabilia fiunt nomina à supinis quæ dicunt uerbalia, ex ratione analogiæ omnia, petitio, auditio, cognitio, cautio, satio, insitio, & petitor, auditor, cognitor, sator, & illius formæ sensus, appetitus, auditus, rugitus, declinationis potissimum quartæ. Nec mirandum est contra analogiam seruitus breui penultima syllaba dictum esse, aliter quam rugitus & auditus. Alia enim ex ratione ferè omnia dicuntur: nec sunt spiritus, & halitus à spiratum & halatum, sed contra hæc ab illis nata. Transeo iam ad reliqua. Sunt (ut ante iam diximus) quinque modi uerborum, indicatiuus, imperatiuus, optatiuus, subiunctiuus, infinitus. Indicatiuus nominatur à Varrone fatendi modus. Possunt esse quatuor priorum, nomina illius formæ nostro sermoni tantum consuetæ: indicandi, imperandi, optandi, subiungendi, postremus rectè infinitus nominatus. Quando autem siquid in his dubitari potest, in temporibus dubitationem esse necesse est, ut ex his quicque primum occurrit, ita primum explicandum erit. Indicatiuus quinque in tempora distribuitur. Habet præsens, ut laudo, præteritum imperfectum, laudabam, præteritum perfectum, laudaui, plusquam perfectum, laudaueram, futurum laudabo. Imperatiuus, præsens tantum habet, & futurum, & lauda, & laudato. Optatiuus præsens, & præteritum perfectum & plusquam perfectum, & futurum, & laudarem, laudauissem, laudem. Subiunctiuus, omnia quemadmodum indicatiuus, ut laudem, laudarem, laudauerim, laudauissem, laudauero. Infinitus habet præsens cum præterito imperfecto coniunctum, preteritum perfectum, & eadem in uoce plusquam perfectum

Modi uerborum.

&

& futurum, ut laudare, laudauisse, laudaturum esse. Ac præteriti imperfecti uis, latet modo quodam in uoce præsentis. Cognitum ergo ex his, quinq; tempora esse uerborum, præsens, præteritum im perfectum, præteritum perfectum, præteritum plusquam perfectum, futurum. Totidem sunt atq; eadem in passiuis, laudor, laudabar, laudatus sum uel fui, laudatus eram uel fueram, laudabor. Ac passiui quidem præteriti perfecti, & plusquam perfecti, binæ sunt uoces. Vnæ laudatus sum & laudatus eram quibus rem paulo ante ge stam ostendimus, quod genus παρακείμενον græci dixerunt; alteræ laudatus fui & laudatus fueram, per quas multo ante gestum esse aliquid monstramus. Est hoc in optatiuis etiam, ut laudatus essem, uel fuissem, communi uoce cum præterito plusquam perfecto, quod in subiunctiuis est, & infinitis, ubi ratio est eadem præteriti perfecti, & futuri, ut laudatus sim, uel fuerim, laudatus ero uel fuero, laudatum esse uel fuisse. Ex his præteritum imperfectum, inchoatas, nec dum absolutas actiones demonstrat, ut;

Tempora.

Forte recensebat numerum, carosque nepotes,

Anchises enim interuentu filij, quod ante cœperat imperfectum re liquit. Sæpius tarditatem ac moram declarat rei qua de. agitur, ut;

His commota fugam Dido sociosq; parabat.

Paulatim enim ac lente agenda erant omnia Reginæ quo frater de fuga cælaretur. Præsens adhiberi consueuit, etiam ubi multa breuiter colligenda sunt, ut;

Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni
Aut metus acer erat. Naues quæ forte paratæ
Corripiunt, onerantq; auro, portantur auari
Pygmaleonis opes pelago.

Præteritum perfectum res omnino confectas ostendit, ut ueni in Cumanum, Discessi Puteolis. Accommodatur ad quæ desistere fini re, desinere, aut aliud simile uerbum requirunt, ut quum perorata caussa, Dixi, uel Dixere pronunciabatur, ut Virgilius,

Dixit & inuito processit uesper Olympo.

Apud eundem Regina quæ statim sibi mortem erat allatura

Vixi & quem dederat cursum fortuna peregi.

Species uerborum sunt, ut iam dixi, duæ, primitiua, ut habeo, deriuatiua, ut habito. Huc referunt grammatici uerborum quas appellant formas. Sunt autem sex, quarum primæ quatuor sunt, perfecta ut lego, meditatiua ut lecturio, inchoatiua ut calesco, frequentatiua

tatiua ut lectito. Hæc à ueteribus etiam grammaticis usurpata sunt nomina, itaq; huiusmodi de formis constitutum. Ego nolim doctos homines, qui postea sequuti sunt, reprehendere, tanquam omnino hæc non intellexerint. Puto enim re ab illis cognita, nominum insolentia laboratum, quæ & noua & minus propria sint uisa, inchoatiuis præsertim ac meditatiuis attributa. Fuerint hæc (si quis ita uelit) non hominum uitia, sed temporum, quibus exquisita uerba nouandi, magis quam rectè iudicandi facultas defuit. Eam tamen gratiã Vallæ habendam puto homini ingenioso ac docto quod hæc & si non falsò quidem omnino at obscurè fortaßis olim tradita posteris explicauerit. Quamobrem & hunc sequendum hac in parte, & ueterum de iudicio non male sentiendum puto. Lecturio igitur, parturio, esurio, cænaturio, & alijs huiusmodi uerbis consilium, aut appetitio quædam, desideriumq; declaratur. Quare is desideratiua magis appellari uoluit, quorum usum atq; exempla uideamus. Dij faciant ut hoc quod conceptum respublica periculum parturit consilio discutiam & comprimam. Item aliud; Vtinam aliquãdo dolor populi Romani pariat quod iam diu parturit. Alio quodam in loco; securitate frui non potest animus si tanquam parturiat unus pro pluribus. Ciceronis hæc tria sunt exempla quorum in uno reipublicæ, in altero populi Romani sollicitudinem ac metum cum studio & conatu euadendi periculi, ulciscendiq; scelera, in tertio suspensum unius pro multis animum describit. Pergam auctoris eiusdem alia recitare. Ecce autem ebrio Cleomene (inquit) esurientibus cæteris nunciatur naues esse in portu. Item alibi; Nunquam uidelicet sitiens biberat, nec esuriens ederat. Est hic esurire, famem sentire ac pati, quod potest esse etiam, sine edendi uoluntate, aut cum famis longiore patientia ut in illo est M. Cælij ad Ciceronem exemplo; Nostri ualde depugnare, & facile algere, & esurire consueuerunt. Locus etiam fuerat in quadam T. Pomponij eundem ad Ciceronem epistola; Ita Syllaturit animus eius & proscripturit iam diu. Syllaturire & proscripturire, animum significat hominis cogitatam diu Syllanam proscriptionem cupientis imitari. M. Varro secundo libro de Re rustica in principio; Propterea quod te empturientẽ in campos macros ad mercatũ adducũt crebro pedes, quo facilius sumptibus multa poscentibus ministres. Multa adhuc possem colligere unde appareat modo hoc, modo illud, modo etiam aliud nomen his uerbis conuenire, sed mihi satis est æquis æstimatoribus indicasse uiã qua per se ipsos uideant quod oportet.

Inchoatiua defendit rectè sic à uetustioribus esse nominata.

oportet. Inchoatiua dixerunt illi idem ueteres calesco, frigesco, tepesco. Rectè autem negatur inceptionem his uerbis demonstrari, quod ea nullo prorsus ex auctorum exemplo significata est, & quod uerba ad incipiendum uel ad temporis longitudinem pertinentia, sępissimè ijsdem inchoatiuis adiungantur. Multa enim sunt M. Tullij, multa scriptorum omnium quale ex tertio Georgicorum Virgilij illud est exemplum,

Fluctus ubi primo cœpit quum albescere ponto.

Hic non repugno equidem. Duo sunt potentissima quibus probetur insanire eum qui hæc uerba uim incipiendi habere arbitretur. Verum nos illud uideamus non fortasse ueterum, sed recentium potius grammaticorum hic errorem & barbariem hac reprehensione iudicioq; Vallæ esse damnatam. Ita enim isti docebant, ita sententiam non assequuti ueterum, loquebantur, ita in libris ponebāt suis, ut calesco, frigesco, ceteraq; eiusdem formæ uerba palam incipientis naturæ esse testarentur. Sed meo quidem iudicio non hoc illi ueteres dicere uoluerunt, neq; tam rudes latini sermonis habēdi sunt ut hoc senserint nec uerba inchoatiua ab inchoando, hoc est ut recentiores postea sunt paulo ante Vallam interpretati ab incipiēdo, sed à nomine, participioue inchoatus hoc nomen habuerunt. Norunt.n. omnes qui latinè sciunt, norunt etiam pueri illud Ciceronis ad Lentulum; Apelles Veneris caput & summā pectoris politissima arte perfecit, reliquam partem corporis inchoatam reliquit. Sunt huiusmodi innumera, ut; Cognitio contemplatioq; naturæ manca atq; inchoata. Idem quarto libro de finibus; Hoc autem inchoati cuiusdam officij est, non perfecti. Quin & ipso uerbo inchoandi eandem uim explicat, Vt; Natura hominem inchoat, sapientia perficit. Alio idem in loco; Meos libros quos expectas inchoaui, sed cōficere non possum. Quum res deniq; imperfectæ ac rudes hoc uerbo declarentur, ut illis etiam duobus adumbrare & informare, nouè illi quidem, sed eleganter, & propriè, calesco, frigesco, tepesco, & huiusmodi formæ omnia inchoatiua nominarunt. Illud enim docti homines uiderunt, res calescere, aut frigescere non ideo dici quia iam incipiant calere, aut frigere, sed quia semiplenum in ijs inchoatumq; esse quendam calorem aut frigus intelligerent ut partem corporis inchoatam Cicero, & contemplationem naturæ, & officium, & hominem, & libros, & res item cæteras inchoatas Romani omnes dixerunt. Rectè igitur ueteres illi, qui post sæculum Varronis de latina lingua scripserunt. Nō rectè natio illa ab hinc circiter trecentos

Vnde inchoatiua dicātur.

tos

tos annos quæ à ueteribus tradita non intellexit, persuaseratq; omnibus ita sensisse ueteres ad incipiendum hæc uerba pertinere. Rectè Valla, qui tametsi ad rationem uerbi non respiciens, errorem tamen qui in re inerat undecunq; esset ortus patefecit, falsamque de his uerbis opinionem confutauit. Postremum, illud sit, præterita friguit, caluit, floruit, macruit cæteraq; omnia inchoatiuorum esse potius, quam frigeo, caleo, floreo, macreo, idest eorum quæ per fecta dixerunt quod Flauius etiam Carisius animaduertit. Illo enim in uersu,

Conticuere omnes,

Id significatur, silentium esse ab omnibus, tacitosq; & attentos omnes teneri ad quæ dicerentur, & in his;

Ostia iamq; domus patuere ingentia centum

Item,

-Cessit furor, & rabida ora quierunt

Ad huc

-Dixit, pressoq; obmutuit ore.

Sic & patuere ostia, & quieuerunt ora, & obmutuit Sibylla, ut hæc perdurent etiam postquam facta esse memorantur quod solum in præteritis est inchoatiuorum. A cæteris enim, rem qua de agitur facta n esse iam, nec fieri amplius demonstrant. Nam & si fieri potest t e quis ante scripserit, & nunc scribat, & scripturus postea sit semper, tamen qnum dico scripsi epistolam, scripsi orationem, illa scriptio ipsa quæ tum fuit esse nunc præsens non potest. Patuisse autem ostia quoniam uerbo inchoatiuo dicuntur, illa profecto adhuc patent; Sin uelis præteritum esse à perfecto, contra sententiam clausa iterum intelligere oporteret. Ita singula iudicare si uolumus, hæc præterita inchoatiuorum potius esse cognoscemus. Frequentatiua nominant, quæ iterationem significant ut à lego lectito, à scribo scriptito, à dico dictito, à minor minitor, unde passiua lectitari, scriptitari, dictitari, uentitari, etiam dicuntur. Sunt quoq; uerba frequentatiua, à uerto uerso, à curro curso, à mergo merso, à ueho uexo, à necto nexo, à flecto flexo. De his omnibus quoniam uideo à nemine aliquid esse dubitatum, nec de formatione significatuq; eorum, uel cõiugatione aliter ac uerum sit, existimare quenq;, transeo, ut quam breuissime possim cætera perstringã. Sunt illius etiã formæ uiso, facesso, capesso, lacesso, quorũ tota ratio nota est omnibus, Virgilius;

Vndiq; uisendi studio Troiana iuuentus

Circumfusa ruit

Cicero

Cicero ad Atticum; Cupio equidem, & iam pridem cupio, Alexandriam, reliquamq; Aegiptum uiſere. Ad Papirium; Conſtitui ad te uenire, ut uiderem te, & uiſerem, & cœnarem etiam. De uniuerſitate in principio ſcribit, ſui ſalutandi, & uiſendi cauſa Mitylenis Cratippum ueniſſe. In Verrem ea in oratione quæ eſt de ſignis, Cupidinem fecit illum qui eſt Theſpijs, propter quem Theſpiæ uiſuntur; nam uiſendi alia cauſa nulla eſt. Terentius in Andria;

Id uiſo, tunc, an illi inſaniant.

Satis multa uno de uerbo, ex quibus tamen apparet uiſere eſſe, tum uidere, ſalutare, ſpectare, tum ire, aut uenire ad uidendum, ſpectandum, ſalutandum, unde ſcias unum huic formæ nomen dari non poſſe. Faceſſere etiam eſt abire, diſcedere, & negotium alteri faceſſere, moleſtiam afferre, ut pro Cluentio; Polliceor omnibus ſi cui forte hac lege negotium faceſſetur. In Verrem; Quum audiſſent ei negotium faceſsitum. Item capeſſere pro ſimplici ſuo, capere, uel ad capiendum ire. Laceſſere, eſt tentare, incitare, commouere, prouocare. Plena ſunt exemplorum omnia. Præteritum facit etiam laceſsiui coniugationis quartæ, & ut acceſſere etiam, & acceſſire, ſic etiam laceſſere, laceſsire. Sed in hanc formam plurima antiqui primæ & ſecundæ coniugationis inclinabant, quæ à Flauio Soſipatro παράγωγα nominantur, ut laceſſo, uetaſſo, leuaſſo, prohibeſſo, quorum ſe in Terentio, Plauto, ac 12. in tabulis paſsim offerunt exempla. Sunt etiam diminutiua, ut ſorbillare, titillare, cauillari, & pauca huius formæ. Adiungunt huc imperſonalia, tædet, pænitet, legitur, ſtatur. Hic memorant, quæ uerba à uerbis, quæ à nominibus multifariam naſcantur, ſed nullius tamen eſt negotij, nec utilitatis maximæ uidere ut regnandi, ſpumandi, aquandi, pabulandi, hiemandi, fortunandi uerba ſint à Rege, ſpuma, aqua, pabulo, hieme, fortuna. Minus refert ea ſcrutari quæ ſunt à uerbis lucere, fulminare, micare, aurare, helluare, & cognitum eſt, quo pacto ſuperiora ad inchoandum, frequentandum, meditandum & mille aliorum generum uerba ſimplicisſimis à uerbis naſcantur, ut lectitare, clamitare, laceſſere, uiſere, nigreſcere, frondeſcere, à legendo, clamando, lacerando, uidendo, nigrendo, frondendo. Sunt à præpoſitionibus, aduerbijsque ſuperare, perendinare, intrare, infirmare: uerum ſunt infinita uerba à uerbis, nomina à nominibus, hæc ab illis, illa ab his, itemq; alia alijs à partibus orationis orta, nec huius eſt loci uidere, ut lector, foſſor impoſtor ueniant à legendo, fodiendo, imponendo. Figuras, diximus

mus iam esse duas, simplicem ut lego, compositam ut intelligo. Quærunt scrupulosius hoc etiam loco, quæ uerba, alijs cum uerbis, aut nominibus, aut participijs, aut præpositionibus, aut aduerbijs componantur, quæ coniugationes in compositione mutent, ut dare & prodere & facere, & amplificare; quæ ex duobus pluribusque integris uerbis, quæ ex integris & corruptis, totidem similiter iungantur. Sunt uerba compositæ figuræ, quæ nullis à simplicibus ortum habent, ut affligo, offendo, reperio, experior, suffragor, aspicio, impleo, accuso, refello, segrego, destinguo, desero, doleo, supero, inclino, contamino, deleo, excello. Personæ sunt uerborum tres, ut laudo, laudas, laudat. Eædem sunt pluralis numeri, laudamus, laudatis, laudant. Numeri duo singularis ut laudo, pluralis ut laudamus. Postrema hæc sunt à me dicta breuius, quod & superuacaneis abstinere me debui, & magis necessaria de uerborum generibus quæ sequuntur, ubi res nidebitur postulare, puto mihi esse uberius explicanda. Hæc ubi erunt absoluta, ad modos ordine accedam, à quibus ad tempora mox transeundum erit, quam à principio postremam uerbi partem fecimus.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. VI.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

AVSAS reddit cur tam inuitus ad ſcribendum acceſſerit, ut ſola concordiſsimi fratris uoluntate ſit adductus ad quæ ſemper antea uitauiſſet. Pudere.n.ſe ait artis nobiliſsimæ,q̃ quùm poſt M.Varronẽ & P.Nigidium non ualde magnos habuerit auctores, deinde uſq; ad memoriã noſtram ita ſit à ſtultiſsimis quamplurimis arrogantiſsimisq; hominibus labefactata, ut nihil hodie uideatur eſſe turpius, quã de grãmatica ſcribere, loqui aut ſtudioſum illius uideri. Bonis de literis, ac de latina lingua, & conſuetudine loquendi, aliter atq; illi exiſtimant quid ſentiendum, ſtatuendumq; ſit pracipit. De uerbo, quæ ſunt reliqua pergit explicare. Id exploſa omnino de communibus uerbis ſententia, ex rectiſsimo uſu antiquitatis, quatuor ſola in genera uult eſſe diſtributum: quibus generibus, & agendi & patiendi, & ijs quæ neutra, & ijs quæ deponentia dicuntur, ſubtiliores in ſpecies diuiſis, & illorum tractatione demonſtrata, poſtremo loco de imperſonalibus etiam ad agẽdi uerba uel patiendi relatis, abſoluit.

ON dubito mirari eos, frater, quibus nota ſit ratio ſtudij mei, nec ſatis perſpecta mea in te uoluntas, atque amor, quibus à te rebus, uel precibus ad rem tractandam, à qua ſemper antea plurimum uiderer abhorruiſſe, ſim adductus. Ac profectò ſtatuere ſic debes, niſi ad eam neceſsitudinem, quæ mihi intercedit à natura tecum, ſuauitas etiam accederet ingenij tui, & ſingularis quædam uis pluſquam fraternæ pietatis, quam ego ſæpius in rei dome-

ſticæ

ſticæ ruinis, grauiſsimisq; in rebus & maxima in temporum acerbitate ſum expertus, me nihil tā inuitè, aut maiore cum animi molestia ſuſcepturum fuiſſe. Acceſsit etiam illa, etſi à minore natu, maiore tamen animi firmitudine, maioreq; doctrina uehemens, & crebra adhortatio, ut conſilio, & auctoritati tuæ non obtemperare nefas mihi putauiſſem. Sed nunc exponam tibi, mi frater, quæ res à ſcriptione huiuſmodi me ita remouerent, ut à te ſolo mihi perſuaderi ſim paſſus, id quod nunquam arbitrarer me eſſe facturum. Primùm illa grauiora, quæ ualde magnis de cauſis & multum ac diu cogitata ratione, de arte dicendi iam pridem ſcribere ſum aggreſſus, ea faciebant, ut non poſſem, ex ipſa uerò diſciplina, qua de agitur, non multum laudis mihi acceſſurum arbitrabar. Ex ingenuis enim artibus ego ſciebam eſſe nullam, in qna facilius exiſtimatio docti ac literati hominis amitti poſsit. Nam, ſi literas ij docerent, qui à ſummis præceptoribns illas accepiſſent, nec tanta fœx eſſet hominum arrogantiſsimorum, qui uel à primis grammaticę elementis, ad ſumma omnia feſtinare, ad ſordesq; turpiſsimas atq; inſaniam præcipitare ſolent, mihi de literis, de cultu orationis, & Romana lingua apud eos, qui rectè ſaltem animati eſſent, exiſtimarem eſſe pulcherrimum diſputare. Nunc uerò, quam uideam illius artis, quæ una ſit omnium difficillima, una id promittat quod paucisſimi queant adumbrare, una cæterarum omnium præſidio diſciplinarum carere non poſsit, ſtultos homines ſcientiam ſibi uindicare, & de ſcriptis ueterum ac doctiſsimorum hominum qui uiuunt, iudicare, maximè inuitus faciebam ut ſermonem de me quoque iſtorum arrogantiæ ac temeritati darem. Sed, quum ab ijs non reprehenſio modo, ſed laus etiam, & teſtificatio doctrinæ ac uirtutis minimè nobis honeſta putari debeat, tū grauius illud eſt, multoq; pernicioſius quod obſunt ingenijs, obſunt latinæ linguæ & contagione ſui nominis literatorum nomen, literasq; ipſas turpes atq; infames ubiq; reddiderunt. Verum ego & ita eſſe nollem, & pro doctrina ſtultitiam eſſe ſcio, & ſordes literarum loco haberi doleo, & ferendum hoc ciuitatibus non puto, & mea ſcripta ab ijs legi duco eſſe turpiſsimum. Siqui autem ſunt aliquibus tincti literis, natura præditi humaniore, uſu & uoluntate nō nulla docendi, ſed maiore etiam tenētur diſcendi, multos annos in ſtudijs apud homines doctos magno cū labore uerſati, minimā tamen literarum partem ſe adeptos eſſe arbitrantur, ijs exponendā cenſui rationem conſilij mei, quam in his præſertim, qui ſequuntur, octo libris mihi & omnibus tenendam puto. Bre-

ut igitur ſic tu frater, ſic omnes docti ſtatuant neceſſe eſt, hanc partem, & latinæ loquendi præceptiones, atq; id ipſum quod eſt Romanè loqui, nullum eſſe prorſus, niſi totũ uetere cõſuetudine ſermonis latini, atq; exemplis, & maximorum auctoritate ſcriptorum confirmetur. Hic ſcio te, qui rectiſsimè ſentias de ſtudijs & latina lingua, non putare mihi in hanc rem plura eſſe dicenda, de qua pudet me uehementer aliorum inſania prouocatum multa iam diſputauiſſe, & mandaſſe literis. Quid.n. hæc ſunt, niſi à ueterum oratorum fontibus, ac rectiſsimè loquentium uſu proficiſcantur? Vtrum oratores aut poetæ à grãmaticis debent, an illi ab his Romanam linguam diſcere? Olim iſta fortaſſe quærebantur, quùm infuſa antè mille annos in Italiam barbaries, penè ipſum quoq; nomen latinitatis extinxiſſet, nec certus grammaticæ diſcendæ finis aliquis teneretur. Hac uerò ætate, lingua Romana iam pridem, literisq; omnibus in antiquam dignitatem reſtitutis, non quibus modo ex auctoribus genus optimum latinitatis, ac forma orationis paretur, ſciunt omnes, uerùmne illud quidem poteſt, niſi à paucißimis, dubitari, quæ ex quoque uideantur eſſe meliora. Quamobrem ego, quos mihi ſemper antea loquendi auctores uoluiſſem, eoſdem illos uidelicet, qui à M. Catone, & Plauto ad finem uſq; imperij Octauiani Cæſaris fuerunt, quorum princeps omnium, aliqua nunc etiam (ſi dijs placet) cum inuidia multorum, M. Tullius extitit, cæteris, qui meum hunc laborem non aſpernabantur, hic & in ſcriptis meis omnibus, ad imitandum propono, unde & præcepta grammaticæ, & perfecta latinitatis ratio comparetur. In his uerò tantis auctoribus per quos mihi diuinitas quædam loqui uidetur, non ut male ſcripta ſoleo quædam uitare (quis.n. ita inſaniat?) ſed magis probare, quæ ipſorum quoq; ex iudicio auctorum, atq; ſenſu magis probare neceſſe eſt. Illis.n. ſummis uiris habendum exiſtimo honorem Dijs immortalibus proximum, non tamen auctoritas eorum aliquid, amplitudoq; læditur, ſiqua, ab ijs, etiã rectiſsimè ſcripta, neſcire me fatear ad meã orationem transferre, quùm præſertim omnis deinde poſteritas imitatione eorum ſuperſediſſet. Nec dicam eſſe in ijs multa propria ſæculorũ quibus auctores ipſi uixerunt, nec amore etiam antiquitatis illos feciſſe, ut alijs tẽporibus uſitata, ſemel aut certè non ſæpius aliqua renouarent. Sed, quùm propoſita nobis conſuetudo ſit, quã loquendi magiſtrã ſequi debeamus, cõtra conſuetudinẽ profectò eſt ex duabus pluribuſq; idem efficiẽtibus loquutionũ formis, præter id quod tota in lingua latina diffuſum eſt, pro ſermonis lege illud etiam habere

bere ad præceptaq; grammaticæ referre, quod alicui rationi repugnet, & raritate ipsa exemplorum à suis etiam auctoribus non magni æstimatum esse uideatur. Veruntamen ego ridiculè facere uidebor, qui minimis de rebus & falsa opinione stultorum ac sententia, nō cum risu agam apud te, qui puer olim ac penè de sinu matris nostræ fueris à me totam ad hanc rationem institutus. Quare cum ijs non disputabo amplius, nec obstinato cum genere hominum puto esse contendendum, quibus mea omnia & hos libros præsertim si suspicarer aliquid esse placituros, ne dubitaris frater, quin ego cōcremandos putarem. Verum aggrediar hinc de uerbo dicere, quæ necessario sunt à me in hunc librum reseruata. Genera secunda uerborum sunt quatuor, actiuum, passiuum, neutrum, deponens, quæ mihi sunt alia in subiecta genera paulo subtilius diuidenda, si de substantiui nominis cum adiectiuo, nominatiui cum uerbo, relatiui cum antecedente concordia prius aliquid monebo. Impersonalia.n. (ut antè iam docui) alia ad actiua referenda sunt, ut pœnitet, pudet: alia ad passiua, ut itur, statur. Substantiuum nomen conuenit cum adiectiuo, genere, numero, casu, ut Clodius pulcher, Liuia casta, facinus memorabile. Nominatiuus cum uerbo, persona & numero, ut Cato scribit; adolescentes amant. Relatiuum cum antecedente, genere & numero, ut Lælius qui, Tullia quæ, flumen quod. Conueniunt hæc quidem postrema relatiui exempla, etiam casibus, ueruntamen, seruare hoc ut perpetuum, non licebit. Nam sic etiam loqui necesse est; sequor auctorē, qui mihi uidetur esse sapiens: Adest Cornelius, is quem adhuc non uideram. Hoc faciendum est quia nunc aliud uerbum respicit relatio, aliud antecedēs: illa enim à uerbo quod est Videre hoc autem ab eo quod est Adesse gubernatur. Nunc illud etiam scire oportet, in dispositione uerborum duas necessario inesse uel res, uel personas, unam quæ agat, alteram quæ patiatur aliquid, uel quoquomodo ab illa sit affecta. Rerum, hoc exemplum sit. Potentia auget inuidiam. Res quæ agit, potentia est, quæ patitur inuidia. Hoc rerum nomine, tempus etiam & locum, & siquid est aliud, intelligi uolo, ut hic dies aliam uitam affert: hic locus alios mores postulat. Personæ sunt, Deorum, hominum, belluarumq́, & quarumuis animantium. Nec male distincta hæc olim fuerunt, ut tum res, tum personæ agentes patientesq; dicerentur, quæ profectò necesse erat ante esse constituta, quam ad reliqua accederes. Sunt etiam grammaticis appositi, & suppositi, dialecticis subiecti, & attributi consueta nomina; item apponere & supponere,

Quatuor facit genera uerborū explosa ut infra apparebit de uerbis cōibus sententia.

ſubijcere, & attribuere, quibus etiam nos utamur aliquando neceſſe erit. Verborum ſignificationis actiuæ genera ſunt minutiora, (ut iam propoſui) quæ ſequuntur. Primum eſt eorum quæ ſolo agente nominatiuo, & patiente accuſatiuo tractantur, ut Seruius amat literas. Hanc tamen ipſam duorum caſuum rationem in cæteris quoq; actiuorum generibus uerborum omnium, iam nunc meminerimus eſſe neceſſariam. In his tractatio ſemper eadem erit utriuſq;. Porro autem, uel tractationis, uel tractandi uerba uſu iam tritiora facta ſunt, loco eorum quæ σύνταξις & συντάττεσθαι à græcis dicuntur. Quoties igitur ponam hæc uerba, uel ſi quando adhuc poſui, ita ut iam dixi, intelligantur. Sed redeo ad primum genus uerborum, ad quæ ex his, quæ ſubiungam, paucis, exemplum ſumere licebit. Amo, amas, amaui, amatum. Diligo, diligis, dilexi, dilectum. Laudo, laudas, laudaui, laudatum. Timeo, times, timui. Metuo, metuis, metui. Conſulo, conſulis, cōſului, conſultum. Audio, audis, audiui, auditū. Cæterum quæcunque ſimilia his erunt, ut uoco, intelligo, fallo, noſco, cognoſco, colo, expecto, facio, ago, ſperno, contemno, aliaque innumera, & aliorum quoq; generum actiua quoties nihil habeant præter accuſatiuum patientem, hoc ipſum ad genus referre omnia oportebit. Porro autem actiua intelligere conueniet, quæ formam ſignificationemq; patientem habere in primis, & in ſecūdis utriuſq; numeri perſonis naturaliter poſsint, quemadmodum fallo fallor, accuſo accuſor, credo credor, induo induor, ſpolio ſpolior, audio audior, ac deniq; oīa, quæ huiuſmodi eſſe uidebūtur. Pauca ſunt formę actiuæ, quæ interdum loco habentur paſsiuorum, lauo, tondeo, duro, nec ſanè multa præterea, quale in Terentio exemplum eſt: Vbi nos lauerimus, ſi uoles, lauato. Actiua quædam ac neutra, quibus accuſatiui per naturam, aut alij etiam caſus iungi debeant, ſine ijs poſita aliquid ſignificant permanentius, & quod aſsiduo fit in uſu, ut legere, ſcribere, pro ſuis penè frequentatiuis lectitare, ſcriptitare, & quæ frequentatiuis carent, amare, potare, ut;

Cur amat, cur potat?

Diligenter hic obſeruanda uerba ſunt quæ hoc habent à natura, uel conſuetudine auctorum ut actione prædita ſint ea quæ deſinat ſtatim, ut hominem occidere, amicum ſalutare, epiſtolam conſcindere: uel maneant longiore, ut uiuere, ædificare, exercere, ſequi, nauigare. Media inter hæc ſunt, ſuppeditare, loqui, diſcere, & quoties illo more uſurpata ſint quæ iam dixi, amare, potare. Priora autem genera duo quæ fecimus, ita ſæpe commutata ſunt, ut alterum loco

Primum genus uerborū quæ ad agendū pertinēt.

Verba quorū actio permanet aut ſtatim trāſit.

alterius ponatur. Ex legibus.n.adoptare aliquem, ex ijs rebus est quæ semel fiunt. ut Cæcilius Atticum, ut Cæsar Octauium semel & uno die sibi adoptauit. Vide tamen, ut perpetuam huic uerbo actionem ex Terentij exemplo dare soleamus;

Maior filius tuus Aeschinus
Quem fratri adoptandum dedisti neq; boni
Neq; liberalis functus officium uiri est.

Quod enim attinet ad uerbum, ita adoptandus fratri datus est adolescens, ut si educandus illi datus esset, quoniam educare, ad solam continuati ac diuturni significationem temporis refertur. Nihil hic negotij est ea cognoscere quæ huiusmodi sunt à natura: quæ uerò disertissimi auctores ex alia in hanc rationem commutant, ea operę pretium est legendo uel scribendo notata & cognita habere. Quàm plurima sunt enim quæ si ut iam dixi inspicias, magnum te ex ijs uidere lumen cognosces. Vulgare est omnibus, literis multorum & sermone omnium perfertur ad me; incredibilem tuam uirtutem & fortitudinem esse. Rogo, quando perfertur? Profectò, non pręsenti neq; certò, sed indefinito, nec uno solo de tempore, sed crebris de rerum nuncijs atq; literis intelligi uolumus. Iam si dicatur, ego scribo historiam, ille tractat ius ciuile, tu carmen cōponis, aliud uerbis, aliud oratione tempus demonstratur. Neq; his cum exemplis multum, neq; illo cum Terentiano adoptandi uerbo, conueniet Cæsaris exemplum quod in primo est libro de bello ciuili, neq; tamen sic dissimile, ut nō putem huius esse loci; Interim alij suos, in castra, inuitandi causa adducunt. Si uno uerbo quis ad cœnam inuitatur, quid est quod inuitandi causa illi in castra adducerentur? Nempe significatio uerbi quæ statim transit, ad omne tempus cœnę translatū est. Sunt huius generis illa quoq; Horatij ad Lollium.

Quem damnosa Venus, quem præceps alia nudat,
Gloria quem supra uires, & uestit, & angit.
Quem tenet argenti sitis importuna famesq;

Quatuor hic uerba sunt, nudare, uestire, angere, tenere. Tria ex his priora esse uoluit diuturnitatis quemadmodum id quod postremo loco positum est tenendi uerbum. Hæc omnia quæ sunt infinita, nunc aduerbijs, nunc frequentationū aut alijs uerbis adiuuantur ut soleo nudari, angi, uestiri, aut sæpius longoue tempore, aut assidue, uestior, nudor, anguor. Secundum genus, post rectum accusatiuumq;, si pretij, mercedisue mentio fiat, ablatiuum requirit, ut;

Vendidit hic auro patriam.

Verba sunt ex hoc genere, Vendo, uendis, uendidi, uenditum. Emo, emis, emi, emptum. Redimo, redimis, redemi, redemptum. Loco, locas, locaui, locatum. Conduco, conducis, conduxi, conductum. Aestimo, æstimas, ęstimaui, ęstimatum. Addico, addicis, addixi, addictum. Huius loci sunt etiam Constare, Esse, & Mulctare, sed priora tamen duo pretij sunt, ut in Verrem Cicero; Metuisti ne æs alienum tibi Cresceret, si HS Vi millibus tibi constarent ea, quæ tu facile posses uendere HS CC millibus. Et; Quanti frumentum sit, considera. Tertium refertur magis ad pœnam. Mulctari enim dicimus aliquem exilio, morte, uerberibus, regno, uinculis, ignominia, damno, pœna, bonis, dolore, agris, ac rebus deniq; alijs, quibus uel affectus quis est, uel priuatus. Reliqua ad pretium referri certum est omnia, quod ablatiuo casu pronunciamus. Vt enim Terentius dixit;

Viginti minis tu illam emisti,

Sic etiam dicere conueniet, magno, paruo, caro, uili, plurimo, minimo, paululo, quāplurimo. Cicero; Magno inquit decumas uendidi. Sed plena est Romana lingua, omnesq; libri huiusmodi exēplorū. Contra uerò, ac superiora adiectiuorum octo genitiuis utimur, non ablatiuis, aut alio casu nominum, pretio significando, uel mercede his cum uerbis nominanda, idq; seruandum est quum separata ea sunt à substantiuis, tanti, quanti, tantidem, quantilibet, quantiuis, quanticunq;, pluris, minoris. Terentius iterum in Adelphis,

Meum mihi reddat saltem, quanti empta est.

Cicero quoq; in Verrem; Addicitur medimnis duobus millibus, dimidio ferè pluris, quam superiore anno. Et in eundem infra eodem libro tertio; Ibi tantidem frumentum emeret, quanti domi uendidisset. Quod si his adiungas nomina substantiua, utendum est iterum ablatiuo, & tanta pecunia, & maiore minoreue pretio conductam domum, locata prædia, uenditam familiam dicere debemus. Itaque sic statuere oportet, ut per se solum nomen adiectiuum dicere necesse sit; Emit Sempronia fundum, quanti illum dominus æstimauit: at per adiectiuum simul, & substantiuum, sic; Opus redemptor maiore pecunia conduxit, quam res ferre uidebatur. Pro Minoris tamen ad Atticum Cicero, antiquissimum loquendi morem sequutus, Minore scripsit, ut; A Cæcilio propinqui minore centesimis, nummum mouere non possunt. Nam ueteres Minore etiam, & plure aliquid emptum esse dicebant. Sunt illa quoque aliter, quam in ablatiui, aut genitiui formam cadentia, uilius, carius, melius, peius, gratis, quæ ad pretium rectè usitateq; referuntur, ut; Vilius æstimata

mata carius uendidisti. Melius item & peius aliquid emere, aut gratis operam locare dicimus. Ac natura quidem hæc non multo plura sunt uerba, quam quæ enumeraui, sed cum his uel actiuis, uel etiam neutris, uel deponentibus, facere, pendere, habere, licere, uenire, putare, liceri, licitari, auctionari, mercari, exceptis admodum paucis, omnia ferè uerba hanc ipsam ad pretij, mercedis, & rationem loquendi sæpe transferuntur, ut; Suscepit causam Demosthenes minis octoginta. Defendebat Hortensius Verrem nulla pecunia. Docuit Plato minoris, quam cæteri: Factum illud opus est, quanti nemo putauisset. Arant hoc anno pluris, quam superiore. Ita Cicero in officijs; Ne Marco quidem Seio uitio datum est, quod in caritate annonæ, asse modium populo dedit. Sic facio te pluris, feci illum plurimi, uel parui, & tanti uos facio quanti præterea neminem: uirtus uolupratem minimi facit. Idem Cicero ad Appium; Equidem pro eo quanti te facio, quicquid feceris approbabo. Terentius in Eunucho;

Inuidere omnes mihi, mordere clanculum,
Ego non floccipendere.

Ergo etiam & flocci, & nauci, & nihili facere dicimus, quemadmodum tanti, & quanti cum cæteris huiusmodi adiectiuis, ut; Hoc ipsum tamen aueo scire, nec tamen flocci faccio. & idem libro quarto ad Atticum Cicero; Denique Rempublicam flocci non facere. De Diuinatione etiam primo extremo libro; Non habeo denique nauci Marsum augurem: quibus in exemplis negationem quoque semper uides esse adiunctam. Raro enim loquimur, quemadmodum Terentius;

Tum me autem qui illum non flocci fecerim.

Sed eadem sententia sæpius explicatur, ut iam exemplis probatum est. Et si enim utrunque genus latinum sit, plus tamen est flocci non facere quam flocci facere. Eius autem quod est parui, nusquam exempla non occurrunt, quale Plauti est illud in Rudente;

Illos scelestos qui tuum
Fecerunt Phanum parui, & ausi sunt uiolare nos,
Vt hanc tua pace aram amplexæ miseræ ambæ sumus opera
Neptuni eiectos, perditos hostes habeas.

Tertium genus pauca uerba continet, quæ ad iudicia, crimina, pœnas, supplicia, culpasue pertinent omnia. His enim post duos principes, quos dixi, casus datur genitiuus, uel pœnam significans, quale *Tertium genus.*

unum

unum illud, & frequens exemplum est, accuso te capitis, uel crimen indicans, uel culpam, quod in pluribus fit, ut accuso te parricidij, aut iniuriarum, aut negligentiæ. Datur & in hoc secundo exemplo ablatiuus ex ui præpositionis De, & accusare aliquem de parricidio dicimus, uel de iniurijs. Verba hæc sunt, uel non multa huiusmodi. Accuso, accusas, accusaui, accusatum. Postulo, postulas, postulaui, postulatum. Accerso, accersis, accersiui, accersitum. Damno, damnas, damnaui, damnatum. Condemno, condemnas, condemnaui, cōdemnatum. Arguo, arguis, argui, argutum. Insimulo, insimulas, insimulaui, insimulatum. Reprehendo, reprehendis, reprehendi, reprehensum. Abundant exemplis omnia. Vt enim dicamus accusare, & damnare aliquem maiestatis, uel repetundarum, accusare capitis, accusare ambitus, uel rei capitalis, condemnare inertiæ & impudentiæ, insimulare auaritiæ, probri uel cupiditatis, quum docti homines, tum Cicero ubiq; nobis est auctor. Item accusare scelus Pompeij, accusare de ui, de literarum negligentia, & arguere summi sceleris, arguere tanti facinoris: & de ambitu, seu de repetundis aliquem postulare, accusare, damnare, condemnare, & aliis adhuc modis ijdem summi uiri dixerunt. Absoluere etiam sceleris, absoluere iniuriarum, absoluere criminis, quandoq; dicere licebit, ut Cicero in Verrem; Video Neronis iudicio, non te absolutum esse improbitatis, sed illos damnatos esse cædis. Ergo absoluere cædis, improbitatis, & iniuriarum dicimus, quemadmodum accusare, damnare, aut agere iniuriarum. His ablatiuum quoq; sine præpositione adiungimus. Nam & Condemnabo eodem ego te crimine, Cicero dixit, & accersere nomine statuarum, & inuidioso crimine magis quam uero: item damnari capite, & uno aut multis criminibus damnari, ut in Verrem; Nunc non modo te hoc crimine non arguo, sed ne illa quidem commmuni uituperatione reprehendo. Annumerari his potest, etiam Tenendi uerbum, ut, tenetur furti, tenetur sacrilegij, tenetur utroque, tenetur multis manifestisque criminibus.

Quartum genus. Quartum genus datiuum cœteris casibus adiungit, ut; Virtus dedit immortalitatem Scipioni. Hoc uerbo dumtaxat utimur etiam sic; Dedi literas tabellario ad Catonem. Cætera sunt huiusmodi. Reddo, reddis, reddidi, redditum. Interdico, interdicis, interdixi, interdictum. Inuideo, inuides, inuidi, inuisum. Mitto, mittis, misi, missum. Narro, narras, narraui, narratum. Innumera hæc sunt cæteris quoq; ex actiuorum generibus huc translata.

Quintum adhuc alterum accusatiuum, ut Scæuola docuit Sulpicium ius ciuile. Sunt huius generis pauca. Doceo, doces, docui, doctum. Moneo, mones, monui, monitum. Oro, oras, oraui, oratum. Posco, poscis, poposci, Rogo, rogas, rogaui, rogatũ. Peto, petis, petiui, petitũ. Hic enumerarẽt et plura, de quibus uelim cogitari diligẽtius. Quare mox uidero, siquid rectius poterit, uel cautius admoneri. *Quintum genus.*

Sextum, ijs quos dixi casibus adiungit ablatiuum instrumenti, uel materiæ, ut scelerati homines tegunt uitia simulatione uirtutis; Tu impleuisti epistolam querelis. Verba hæc pauca sint exemplo. Spolio, spolias, spoliaui, spoliatum. Munio, munis, muniui, munitum. Tego, tegis, texi, tectum. Pasco, pascis, paui, pastum. Orno, ornas, ornaui, ornatum. Impleo, imples, impleui, impletum. Onero, oneras, oneraui, oneratum. Exonero, exoneras, exoneraui, exoneratum. Illa quoq; uerba, peto, induo, uestio, exuo, cœlo, cingo, aliaq; non multa, ut superioris generis esse non prorsus negem, inuenies tamen habere sæpius ablatiuum. Etsi enim exuere humanitatem, induere personam iudicis, & hoc te cœlatum uolui, recte dicatur, in Verrem tamen scripsit etiam Cicero; Iste petit à Rege, & eum pluribus uerbis rogat. Pro P. Quintio; Quũ à me peteret, & summè contenderet. Adhuc de natura deorum; Aliæ corijs tectæ, aliæ uillis uestitæ. In Verrẽ libro quarto; His tabulis interiores tẽpli partes uestiebantur. In Tusculanarũ quæstionũ libro quinto; Ipsa se mens uitijs exutã cognoscat. In epistola ad Metellũ; Debes existimare te maximis de rebus à fratre esse cœlatum. Pro Cluentio; Non est profecto de illo ueneno cœlata mater. Ad Atticũ libro quarto; In Campo Martio septa tribunitijs comitijs, marmorea sumus & tecta facturi, eaq; cingemus excelsa porticu. Libro tertio de natura Deorũ; Diligentiusq; urbẽ religione, quã ipsis mœnibus cingitis. Præterea igitur cognosci potest quasdam esse etiam in ijs loquendi formas, quæ nullum ad genus eorum, quę adhuc dicta sunt, referri satis conuenienter possint. Quare nihil tã expedit ijs, qui rectè loqui uolunt, quã ex auctorũ libris hæc petere, adhibitoq; iudicio uidere quatenus imitandũ sit (ut exẽpli causa dicam) quod Cicero scripsit in secundo de finibus libro; Ex eius spolijs, sibi, & torquẽ, & cognomen induit: & quod in Verrẽ; De iniurijs iudices docere, & quod ad Papirium; Socratem fidibus docuit nobilissimus fidicen. Illud etiam prætereundum nõ est, quoties instrumento quodam rem fieri ostendimus, nullum esse uerbum, quod non ad genus hoc reuertatur, undę; *Sextum genus.*

Malo

Malo me Galatea petit,

Virgilius dixit, & petere lapidibus, & aliquem gladio, aut securi percussum, & uirgis cædere seruum dicimus. Sed hic ablatiuus datur neutris etiam, deponentibusque uerbis, ut summis digitis incedere, manibus ambulare, & suaui oratione loqui. Cicero quoq; in Antonium; Si non spiritu, aut uirtutis laude uiuemus. Rerum tamen ablatiuus, non personarum hic esse debet, tametsi Cicero poterit uideri ad personas quoq; interdum retulisse, ut; Quum suis laudibus, tum uero te filio, superasset omnium fortunas, si ei contigisset, ut te ante uideret, quam è uita discederet: & quadam in epistola ad Appium; Neq; enim obscuris personis, nec paruis in causis res agitur. Pro Cæcina etiam, sæpius uim dicit armatis hominibus factam. Hæc tamen exempla proponi rudibus adhuc latinæ linguæ non sanè uelim, sed aliud ad tempus differri. Sunt præterea, quæ nullum ad certum genus referri possunt. In alia igitur genera hæc, ut commodum fuerit, spargemus: quod nisi permittatur, nimis multæ fierent huiuscemodi generum distributiones. Nunc illa occurrunt, scio, nescio, spero, despere, cupio, duco, existimo, puto, autumo, credo, opto, desidero. quæ etsi multa sint, de ijs tamen ut dicerem, ad modos uerborum infinitos mihi integrum uolui reseruare.

Septimũ genus. Septimum genus ablatiuum, ex harum aliqua præpositionum, A, Ab, Abs, De, E, Ex; ut, accepi consilium à patre meo. Audieram ex fama & sermone hominum. Cato eiecit Flaminium de senatu. Extorsi sicam illi de manibus. Huius generis uerba sunt omnia quæ à loco, à tempore, aut à personis quoquomodo proficisci aliquid declarāt. Necesse est igitur nullo hæc certo numero posse cõtineri, ut; Audio, audis, audiui, auditum. Pello, pellis, pepuli, pulsum. Haurio, hauris, hausi, haustum. Sumo, sumis, sumpsi, sumptum. Intelligo, intelligis, intellexi, intellectum. Aliud præterea non puto equidem esse genus actiuorum. Inuideo enim, & interdico, si accusatiuum habere nolumus, simul cum cæteris impero, maledico, & si qua sunt alia eiusmodi, malim inter neutra numerari. Nam, quod priora duo formam significationemq; passiuam habeant aliquando in primis personis & secundis, hoc quidem argumento, ut actiua esse concedam, nego tamen ijs assignari suum aliquod genus oportere. Etsi enim dixit Virgilius;

Liber pampineas inuidit collibus umbras;

Et M. Tullius libro tertio Tusculanarum in principio; Vt nobis optimam

optimam naturam inuidisse uideantur: Hanc rationem tamē specta re si uolumus, ad quartum genus actiuorum hoc uerbum pertinebit. Quoties autem (ut nunc ferè loquimur) id sine accusatiuo est, tum inter actiua nemo collocare audebit. Ac, ut nemo miratur dici, Consulo te, & Consulo tibi, & unum ad actiua, alterum referimus ad neutra, sic Inuideo tibi ornamenta, & Inuideo tuis ornamentis, eadem illa ad diuersa uerborum genera significationesue cum reliquis tribus timeo, metuo, & interdico distribui necesse est. Etsi enim ætate Ciceronis, interdico tibi aquam & ignem, planè dictum ab aliquo nunc quidem non recorder, quod is tamen pro domo sua dixit; Vt M. Tullio aqua & ignis interdiceretur, aliquod argumentum est, illo etiam modo scribere licuisse. Nullo enim à uerbo ita dici potest ignis interdicitur, nisi unde contra, dicatur ille interdicit ignem: quo modo siquis diceret, seruitur dominus, obtemperatur senatus, is profecto ostenderet se dicturum etiam, ille seruit dominum, & obtemperat senatum. Non tamen hoc, aut ullum genus argumentorum, satis esse uolo ad sermonem latinum, uerborumq; uim atq; usum confirmandum: sed moueor, quod, qui post Ciceronem sequuti sunt, scripsere etiam, interdico tibi aquam & ignem. Titus quoq; Liuius interdicere fœminis usum purpuræ dixit: ita ut diuersis huic uerbo casibus tribuendis id, quemadmodum superiora modo inter actiua, modo inter neutra numeremus. Deniq; mihi quidem placet, interdico tibi aqua & igni, minimè ad uerbi actiui rationem pertinere. Porrò separanda sunt neutra ab actiuis, non uoce sola, ut uideamus utrum à lego fiat legor, & ab inuideo inuideor, sed natura, de qua dicam, ipsa ad neutra quum peruentum erit. *Inter agendi uerba & neutra discrimē.*

Verba pasiua formantur ab actiuis, ut amor & accusor, ab amo & accuso. *Verba patiēdi.*

In his rem, uel personam, quæ agit aliquid, in ablatiuo ponimus, ex aliqua trium dumtaxat præpositionum, A, Ab, Abs, quæ id patitur, in nominatiuo qui nominatiuus numero & persona conueniat cum uerbo pasiuo. Ante enim sic dicebatur; Plato laudat uirtutem: nunc dicendum est; Virtus laudatur à Platone. Cornelia mater docuit eloquentiam Gracchos filios, Gracchi filij docti sunt eloquentiam à Cornelia matre. Neq; aliud est, præter hos duos agentis, patientisq; rei, uel personæ casus, quod mutari debeat. Cætera enim tractantur omnia, quemadmodum in actiuis. Illa tamen differentia sit, quod hic, personis quidem præpositio sine exceptione aliqua subiecta esse debet: rebus uero quibus debeat uel non debeat, rectè

cognosci

Ferro occisus non à ferro.

Facio, fio, & huiusmodi.

cognosci uelim. Nemo.n.dicat aliquem à metu perterritum, à lapide percussum, à ferro occisum, quibus in exemplis addita præpositio uitiosam reddit orationem. Vtimur tamen rebus interdum loco personarum, ut sæpe etiam dicamus; Consilium tibi non est ab alijs inuentum, sed à tua prudentia allatum. Præpositio hinc auferri uix. potest, nisi si mutato uerbo, excogitatum, aut aliud simile dicas, pro allatum. Quare tum res, tum personas, tum uerba cognoscere necesse est, ut hic errorem declinemus. Alia tamen est & planior in uerbis agendi ratio. Nihil.n.impedimento nobis est quin ita loquamur fames eum longior consumpsit: lapis hominem uix læsit: multos ruinæ parietum oppressere: bella urbes omnes deuastarunt: multæ eum res adiuuerũt: ualetudo illum impediuit: illos ruina domus oppressit. In patiendi autẽ uoce atq; sensu, rebus adiutũ ualetudine impeditũ, ruina oppressos dicere cõueniet. Vt aũt res à persona, sic persona ab instrumento separanda est, ut certũ sit, quod ante dictũ est, nominibus, quæ instrumentũ significẽt, minimè dandã esse præpositionẽ. passiuorũ deniq; exẽpla sint hæc, de singulis generibus actiuorũ huc translata, Amor, amaris, amatus sum, Redimor, redimeris, redẽptus sum, Accusor, accusaris, accusatus sum, Mittor, mitteris, missus sum, Doceor, doceris, doctus sum, Spolior, spoliaris, spoliatus sum, Audior, audiris, auditus sum, A facio passiuũ est fio, à calefacio, cõsuefacio, tepefacio, cõpositisq; huiusmodi calefio, consuefio, tepefio, ijs exceptis, quæ sunt cum præpositionibus composita. Dicimus enim à reficio reficior, à conficio conficior, à præficio pręficior. Aliquando tamen Confieri lectum est in Cicerone: in Terentio autem, ac Virgilio etiam defieri. Illud moneri tardiusculos uelim pueros, rem uel personam patientẽ à medio, aut à fine orationis actiuæ ad principiũ passiuæ, casu nominatiuo transferendum esse, eumq; nominatiuũ numerò & persona cum uerbo passiuo accõmodandum. Primus ergo locus patientis rei sit, aut personæ, secundus uerbi, tertius præpositionis, postremus ablatiui personę, uel rei agentis. Hic.n.ordo, quẽ profectò non postulat ratio latinitatis, ad grãmaticam tamen nunc primum accedentibus prodesse potest, ut; Pauci causam publicam defenderunt: Causa publica defensa est à paucis. Consul eiecit Catilinam: Catilina eiectus est à consule. Seruari tamen hoc non licet in patiente pronomine relatiuo. seu enim actiua oratio sit, seu passiua, id ex natura sermonis præponendum est uerbo, ut; Vetus historia est, quam legi. Præclara sunt exempla, quæ proponuntur. Turpissimi sunt,

quibus faues. Honesti sunt homines, quibus inuidetur ab improbis. Praeterea enim, quae uerba datiuum requirunt appositum, non possunt aliter in pasiuum conuerti, quam (ut infra apparebit) persona tertia, & numero singulari, ut; Serui, irato domino satisfecerunt: A seruis irato domino satisfactum est. Meminisse oportebit, huiusmodi in generibus loquendi; Solent literae contemni; Consueuerũt indocti pro literatis haberi. Debet uirtus honorari. Coeperunt uitia laudari. Epicurus desijt audiri, pasiuam non dari formam his uerbis coepi, uel incipio, desino, consuesco, soleo, possum, debeo, sed ijs potius infinitis quibus ipsa subiecta sunt. Coepi tamen, & desino, etiam pasiuè dumtaxat in praeteritis uel praeteritorum uoce saepius poni solent, ut; Audacia pro literis haberi coepta est. Cicero ad Papirium Paetum; Post hunc tredecim fuerunt sella curuli, ante L. Papirium Crassum, qui primus Papisius est uocari desitus. Hoc loco ueteres patiendi uocem huic uerbo, possum dedere, & quum dicendum erat potest scribi potestur & potesitur uel posiitur eis dicere permissum erat, qualis est ille apud M. Catonem locus; Labrum culleare ollae rei facito, id habeat ad summum ausas quatuor, uti transferri posiitur. In uerbo uideor, nequid erretur, animaduertendum est, quid cui uideatur, ut Octauius mihi uidetur esse prudens. Commodè hoc dicitur, quia Octauius is, qui uidetur, casu est nominatiuo, qui cum uerbo uidetur, duabus rebus conuenit, idest numero & persona, is autem, cui uidetur, casu est datiuo, uerbum aliud modo infinito. Facillima ergo ratio est: hanc tu sequare. Namque unus sic uidetur uni. Quod si uni plures, aut prima persona secundae, uel tertiae, aut illae huic, uel prima sibi uideatur, uel secunda, uel tertia, in his omnibus una illa cogitatio sit, quam dixi, ut quicquid illud sit, quod uidetur, seu persona, seu res, aptè conueniat cum uerbo uideor. Is autem, cui uidetur, aliudque uerbum, uel substantiuum, uel quale sit cunque, tractetur quemadmodum iam dictum est. Huius rei haec tibi sint exempla, omnium uel personarum, uel numerorum, uel generum. Puer mihi uidetur esse tristis. Soror mihi uidetur esse hilarior. Tu mihi uideris paulum turbatus. Nec puto quenquam expectare dum illa etiam de loquendi forma dicam; Tibi uisum est ad me uenire: Mihi uisum est ad urbem accedere: Nobis uisum est posse gloriari. Non enim ego mihi sum uisus, sed aliud quiddam mihi uisum est. Hoc autem de loquendi genere quo de agitur, si personas mutaueris, iam sic dicendũ erit. Filio uideor ego esse tristis. Sorori uideor ego esse commotus.

Soleo, cõsuesco, coepi, desino, possum, debeo, cũ uerbis, patiẽdi.

Verbum uideor.

motus. Ego tibi uideor paululũ turbatus. Numero multitudinis,eadem ſic; Pueri mihi uidẽtur eſſe triſtes. Sorores mihi uidẽtur eſſe placatę. Vos mihi uidemini paululũ turbati. Ego mihi uideor ſatisfeciſſe oĩbus. Tu tibi uideris eſſe literatus. Mater ſibi uiſa eſt eſſe liberalis. Nobis uiſi ſumus aliquid profeciſſe. Oẽs homines uidẽtur ſibi eſſe ſapientes. Hunc ipſum prope in modũ paſsiua horũ tractantur, dico, puto, credo, exiſtimo, nuncio, iubeo, & quæ ſunt huius naturæ, ut dicor eſſe nimium ſeuerus. Exiſtimatus es tu patrem occidiſſe: quod exemplum in futuro ſi uelis dicere, participio utendum erit, ut; Exiſtimatus es tu patrem eſſe occiſurus. Qui pro religione mortem oppetiuerunt, piè crediti ſunt in deorum numerum eſſe translati: preces hominum audiri ab illis rectiſsimè ſunt exiſtimatæ. De uideor tamen dicere oportet, ita etiam loqui ueteres cõſueuiſſe; Comites accipiam quos mihi uiſum erit. Amicos accerſam quos mihi uidebitur. Cicero in Verrem; Octauio & C. Cottæ Cens. Senatus permiſit ut uini & olei decumas, & frugum minutarum, quas ante Quæſtores in Sicilia uendere conſueſſent, Romæ uenderent, legemq; quam ipſis uideretur edicerent. Pro C. Rabirio; Fit Senatus conſultum, ut C. Marius, L. Valerius Conſules, adhiberent Tribunos, & Prætores, quos eis uideretur. T. etiam Liuius; Mitterentque, quem ipſis uideretur, quoad Minutius conualuiſſet. Non tamen liceat hoc, ſi uerbum paſsiuum antecedat. Quod ſi occurrat, per nominatiuum loqui opus erit, ut; Legentur iudices qui tibi uidebuntur. Atticorum eſt enim hoc loquendi genus, unde id nos mutuati ſumus. Etenim habet hoc ſermo illorum patrius ut referendi pronomen ad caſus antecedentium nominum ſæpius accomodet, ut; ἐμάθετε ἐκ τῶν λόγων, ὧν ἐπέμψαμεν ὑμῖν. Quando igitur poſtremo in exemplo nominandi caſus eſt ex natura uerbi, ſequi poſt illum accuſandi non debuit, immo etiam, ſi quod pronomini aliud addatur nomen, aut uerbum, omnino tum uitabimus hunc loquendi morem, ut; Aduocabo qui mihi fideles uidebuntur: Accerſam qui mihi ſemper uiſi ſunt patriæ eſſe ſtudioſi. Neutra autem uerba rectè ſeparanda ſunt ab actiuis. Ac primum uerba omnia multifariam inter ſe differunt. Alia enim hominum ſunt in homines ut amare, docere. Alia hominum in belluas ut equitare, frenare, mulgere, domare. Alia in res inanimes ut arare, inſerere, putare, ſcribere, diſcere, cœnare. Alia in rem nullam aliam, ut caneſcere, ſeneſcere, exulare, iuueneſcere, repueraſcere, ſternuere, lacrimare. Alia non hominum ſunt, ſed rationis expertium, ut repere,

Dicor, putor credor, exiſtimor, nuncior, iubeor, & ſimilia his.

Noua tractatio huius uerbi uideor.

Verba neutra ut ſeparari debeant à uerbis agẽdi.

re,uolare,mugire,hinnire,balare. Alia sensu carentium, ut florere, gemmare,syluescere. Alia omnium animalium ut uigilare,uiuere,sitire,dormire,esurire,quiescere,accedere,discedere,uenire. Alia rerum omnium,ut esse,constare, subsistere. Alia rerum occultarum, nullamq; in rem aliam aliquid agentium, ut fulminare, pluere,serenare. Alia rursus hominum sunt quidem in homines & in res alias, sed ita ut accusatiuum habere non possint, ut egere, abundare, meminisse,occurrere,seruire,prouidere,satisfacere,obtemperare. Ex his igitur quæ dicta sunt,uerè ac propriè si rem cõstituere uolumus, primo loco posita, idest quæ hominum in homines esse diximus,uerba esse actiua existimabimus. Reliqua uerò,equitare,senescere,mugire,uiuere,manere,subsistere,egere, meminisse, pluere, seruire, & quæ iam enumeraui,& similia ijs omnia inter neutra ponemus. Genere tamen aliquo figuræ, aut hæc pro actiuis, aut illa pro neutris usurpantur,ita prope quemadmodũ neutra ipsa ac deponentia,sine figura tamen sibi mutuo succedũt. Sæpissime.n.uel sine casibus actiua (ut ante iam dictum est) loco sunt neutrorum,uel quùm sermo rebus mutis tribuitur passiuam significationem accipiunt neutra, primæ personæ ac secundæ quod proprium est uerbi actiui. Sunt autem neutra,quædam natura,quædã uetere doctorum instituto. Nam uiuere,sedere,quiescere,uolare,domire,& huiusmodi omnia, illud habent insitum naturaliter, de quodam, aut quibusdam dici ut non possint. De quodam enim,aut quibusdam dici putat M.Tullius,quę κατηγορήματα scribit à græcis esse nominata, ut habere diuitias,capere honores à quibus longissimè hæc absunt, quorum, uis actioq; extra manare ad aliud non potest. Multo minus potest illorum,calere,frigere,tepere,lucescere,aduesperascere,nigricare, albicare,horrere,gaudere. Hæc & superiora,uiuere,quiescere,uolare, incedere, dormire, similiaq; his, Priscianus & antiqui homines docti quibus ego assentior propriè dici neutra crediderunt: Existimauere igitur non unius hæc esse generis,hoc est non eiusmodi, quorum unus tantũ sit gradus naturæ,sed alia magis, alia minus esse neutra quum uiderent, his postremis propriè id nomen dederunt. Ex oĩbus enim quæ ante recitaui generibus minimum habent huius naturæ, equitare, frenare,scribere,mulgere,legere,domare,inserere, arare, discere, putare; paulo uerò plus egere,abundare,meminisse,occurrere, seruire,obtemperare,pluere, fulminare: plurimum deniq; illa quæ propriè neutra sunt existimata,ad canescendum, senescendum, exulandum,frigescendum,calescendum,uiuendum,dormiendum,quiescendum

P scendum

ſcendum huiuſmodiq; actiones ἰδιωπαθεῖς uel ad ſubſiſtendum pertinentia, quę ὑπαρκτικά dicuntur ut Sum Exiſto Fio. Ac de neutris quædam actiua fieri ſolent, præſertim à poetis, ut;

Incubuere mari totumq; à ſedibus imis
Vna Eurusq; Notusq; ruunt.

Contra ex actiuis neutra, ut;

Auertens roſea ceruice refulſit:

&

Prora auertit & undis
Dat latus

&

Iam nox humida cœlo
Præcipitat,

His accedunt arare, inſerere, cœnare, texere, ædificare quorum prima perſona ac ſecunda, per naturam nequit uocem aut ſignificationem habere paſsiuam. Illa uerò ſunt inſtituti, egere, abundare, carere, meminiſſe, indulgere, fauere, ſtudere, ſeruire. Nulla enim ratio naturæ antiquitati obſtare potuiſſet, quin his accuſatiuum darent, ſi placitum fuiſſet; quæ rectè à ſuperioribus oportet habere diſtincta. Sunt præterea quæ referas ad naturam, adeſſe, deeſſe, abeſſe, item exire, diſcedere, certare, migrare, abire, redire. Sed uenio ut ſingulis horum de generibus dicam.

Primum neutrorũ genus. Primum genus neutrorum ſubiectum habet nominatiuum, loco attributi uerò, aut nihil, aut aduerbium, aut ſiquid aliud eſt pro aduerbio, aut nomen adiectiuum, ut Agamemnon dormit. Catilina uixit ſceleratè. Idem occidit cum turpitudine. Marcellus exulat in Græcia. Gabinius uixit infamis. Exemplum ſumere his de paucis licebit. Viuo, uiuis, uixi, uictum, Sum, es, eſt, fui, Dormio, dormis, dormiui, dormitum, Quieſco, quieſcis, quieui, quietum, Vigilo, uigilas, uigilaui, uigilatum, Exulo, exulas, exulaui, exulatum, Volo, uolas, uolaui, uolatum. Addi huc poſſunt etiam, euadere, occidere, laborare, tacere, ſedere, ruere, ſudare, quæq; ſunt id genus: itẽ coruſcare, fulminare, fulgurare, ningere, tonare, pluere, rorare, ſerenare, luceſcere, aduesperaſcere. Etſi.n. aliquando pluere lapidibus, aut pluere ſanguinem boni auctores dixerint, cæteris tamen rem ullam caſu aliquo perquam raro uidemus eſſe attributam.

Secundum. Secundum genus habet pro attributo genitiuum, ut res indiget conſilij. Pomponia meminit iniuriarum. Memini, meminiſti, meminit, Satago, ſatagis, ſategi, ſatactum, Egeo, eges, egui, Indigeo, indiges,

ges,indigui. Verũ duobus egeo, & indigeo damus nescio an, etiam sæpius ablatiuum. Alijs uero, careo, affluo, exubero, abundo, nisi ablatiuum dare casum non poſsis ullum. Exempla sunt nota omnibus. Memini etiam sæpe habebit accusatiuum. His in uerbis omnibus rectè uidendũ est quis,& qua re abũdet,uel careat,ut suo quidq; casu locetur. Nam si (exempli causa) per careo loquendum sit, persona uel res cui deest aliquid esse debet casu nominatiuo, ut epistola caret ornatu. Hoc non propter aliud monendum fuit, nisi quod qui nunc primum latinè docentur, hæc duo non satis uident aliter in careo atq; desum poni debere, & omnino his in uerbis omnibus tractandis aliquid offendunt. Quod si in oratione sit aliquod ex uerbis huiusmodi debeo,poſsum,cœpi,incipio,desino,ad hęc illũ quem dixi nominatiuum accommodabimus, uerba autem secundi huius generis inclinabimus ad infinitum. Dicimus enim; Facultates defuerunt mihi, &; Ego carui facultatibus. Tu egebis consilij mei, &; Tu incipies egere consilij mei.

Tertium uerò datiuum, ut; Seruiam commodis tuis. Tu obtemperabis uoluntati & consilio meo, Seruio,seruis,seruiui,seruitum, Placeo,places,placui,placitũ, Studeo,studes,studui, Noceo,noces, nocui,Consulo,consulis,cõsului,consultum, Occurro,occurris,occurri,occursum. Ex his paſsiua fiunt solũ personæ tertiæ numeri singularis,id quod seruant oĩa,quibus apponitur datiuus, ut; Illi repugnatum est ab uniuersis. Gloriæ inuidetur ab improbis. Studiosis detrahitur à nequã hominibus;quod tamen paſsiuorũ genus grãmatici nominãt impersonale, quoties hic contra quã in alijs uerbis fit, id quod patitur,casu datiuo positum neq; numeris neq; personis cõuenit cum uerbo, quod uerbum numero unitatis & personæ tertiæ semper esse debet, ut mihi seruitum est ab hominibus. Sed præter hæc quæ recitaui, quæq; sunt his similia hunc eundem in modum tractantur, insum, intersum, desum, subsum, supersum, & huiusmodi omnia à sum composita excepto absum. Consulere est hic prospicere ac prouidere, in primo autem genere actiuorum, ab alijs consilium petere. *Tertium.*

Quarto subijcimus nominatiuum, attribuimus accusatiuum, unde inserere uineam dicimus, inserere ficus, aut arbores, arare agrum, bibere aquam frigidam. Verba sunt huiusmodi, Aro, aras, araui, aratum, Sero, seris, seui, satum, Insero, inseris, inseui, insitum, Bibo, bibis, bibi, bibitum, Cœno, cœnas, cœnaui, cœnatum. Horum paſsiuas fieri tertias personas tam singularis numeri quam pluralis, *Quartum.*

notum est omnibus, ut; Seritur uinea, inseruntur ficus, & arantur agri ab iniustis possessoribus. Quædam huius generis uerba præteritum habent quemadmodum passiua, ut prando prandi, & pransus sum, Cœno, cœnaui & cœnatus sum, iuro iuraui & iuratus sum, poto potaui & potus sum, odi perosus & exosus sum. Etiam superioris atque aliorum generum, ut placeo placitus sum & placitum est uel fuit.

Quintum. Quinti generis uerba quæ ἰδιοπαθῆ nominantur, etsi cadant illa quidem in syllabas postremas, ut cætera uel neutra, uel actiua, uim tamen atq; intelligentiam seruant passiuorum. Quamobrem quod hic patitur nominatiuo, siquid est quod agat soli dandum est ablatiuo. Nam dicimus non raro aliquid turgere uento, frigere bruma, calere uino. Vsitatissima uerò atq; in ore omniũ est illa translatio uerborum, florere liberis, opibus, eloquentia. Item ingenio, ætate, uiribus, nobilitate, ac rebus oĩbus. Hic aiunt, scrupulosius quidem, sed tamen aiunt eorum gratia qui docendi sunt, primũ esse debere nominatiuũ rei aut personæ patientis, qui numero & persona conueniat cũ uerbo, deinde agentem ablatiuum, ut; Humus incalescit sole. Prę terea illud addunt, si his uerbis ea subijciantur de quibus dictum est supra in passiuis, consuesco, debeo, soleo, incipio, desino, possum, cœpi, & quæ sunt uel ab his, uel huiusmodi naturæ ad hæc debere nominatiuum illum patientem accommodari, & loco tertio esse huius generis uerba modi infiniti, ut; Humus incipit calescere. Arbos desijt florere. Prata incipiunt uirescere. Pauca sint loco exempli quæ sequuntur, Caleo, cales, Frigeo, friges, Tumeo, tumes, Tepeo, tepes, Floreo, flores, Cum his eiusdem sunt naturæ gaudeo, mœreo, pingueo, macreo, rubeo, uireo, areo, tepeo, albeo, nigreo, palleo, turgeo, splendeo, calleo, ardeo, ferueo, frõdeo, horreo, stupeo aliaq; huiusmodi: à quibus fiunt calesco, frigesco, stupesco, tumesco, frondesco, tepesco, unde sunt præterita calui, horrui, frigui, stupui, tumui, frondui, tepui. Illa enim unde sunt hæc præteritum non habẽt ut superiore libro docuimus. Significant illa planè calidum, aut frigidum, aut tepidum esse, hæc autem non esse iam, sed fieri, & quemadmodum lucescere & uesperascere, rem perpesionemq; semiplenam & inchoatam demonstrant, ut Cicero de adolescente adhuc Cælio quum loqueretur, cum nunc primum florescentem dixit, firmata iã stirpe uirtutis. De natura deorũ libro secũdo; Maria agitata uentis tepescunt. De claris oratoribus; Hortensio florescente, Crassus est mortuus. Neq; falsi sunt ueteres grammatici hæc uerba

nominantes

nominantes inchoatiua: qua de re quid mihi uideretur proximo superiore libro explicaui. Sunt ex his plurima à neutris, ut quæ iam dixi frigeſcere, tepeſcere, caleſcere, illuceſcere, ferueſcere, concreſcere, edormiſcere: Sunt ab actiuis, quædam ſignificatione actiua, ut extimeſcere, pertimeſcere: quædam neutra, ut augeſcere, dureſcere. Sunt etiam à nominibus, atq; ijs uel adiectiuis, ut crudeſcere, euaneſcere, flaueſcere: uel ſubſtantiuis, ut frondeſcere, ſylueſcere, lapideſcere, tabeſcere, iuueneſcere, ſeneſcere, repueraſcere, fraceſcere, & alterius formæ cuiuſdam albicare, nigricare, & unde uiridans fecerunt poetæ uiridare: & glaciare, ut M. Tullius de natura Deorum; Tum aquæ, declarat effuſio, quæ neq; conglaciaret frigoribus, neq; niue pruinaque concreſceret: item flagrare, deflagrare, conflagrare, quibus adiungere poſsis etiam exultare, ægrotare, & fragrare, ut;

-Redolentq; thymo fragrantia mella.

Sunt etiam ex tribus his quibus dixi generibus, adoleſco, cõualeſco, ægreſco, crebreſco, clareſco, rareſco, rauceſco, ſplendeſco, ſordeſco, liuideſco, hiſco, fatiſco, illuceſco, tenebreſco, obmuteſco, reuiuiſco, quieſco, uileſco, putreſco, ardeſco, liqueſco, grandeſco, arboreſco, pigreſco, lenteſco, labaſco, herbeſco, pubeſco, incurueſco, igneſco, gemmaſco. Nunc uerò duo non prætermittã. Vnum rei quæ agit, contra atq; grammatici recentes quidam præceperunt dari nõ poſſe accuſatiuum ex ui præpoſitionis Ob, uel Propter. Alterũ animatam eſſe rem eandem quæ agit, minime oportere: quæ ſi occurrat, neceſſe erit hæc uerba in uocem ac ſignificationem conuertere actiuam ſiqua huiuſmodi ſunt in conſuetudine loquendi, calefacio, frigefacio, tepefacio, aut in paſsiuam calefio, frigefio, tepefio, conſuefio. Nec aliquid eſſe uolo quod ex Horatio contra nos grammatici quidam nimis præfactè afferre ſolent;

Nec tenerum Lycidam mirabere quo calet iuuentus
Nunc omnis & mox uirgines tepebunt,

& ſimiles neſcio quos eodem ex poeta locos. Sexcenta ſint enim, & mille eiuſmodi exempla, non attingunt quod ſe efficere arbitrãtur. Non enim Lycida puero iuuentus calet, nec aliquid ab eo caloris accipit, eius uidelicet quem ſimpliciter, & non translatione uerbi calorem nominamus. Eſt.n. puero Lycida iuuentutem calere, perinde atq; ſi amore Lycidę pueri dictum eſſet. Vero autem de calore quo à Lycida puero quis afficiatur, ſciamus hunc poetam, aut ullos denique auctores minime fuiſſe dicturos.

P 3 Sexti

Sextum. Sexti quoque ut proxima, superiora uoce ac forma sunt neutrorum, intellectu ac significatione passiuorum. Datur his dumtaxat nominatiuus personæ aut rei patientis, aliqua sæpe uel personæ alterius, uel pretij, instrumentiue mentione addita. Rem uerò hæc, aut personam agentem non habent unquam. Nubo, nubis, nupsi, nuptum, Liceo, lices, licui, licitum, Veneo, uenis, uenij, uenum, Vapulo, uapulas, uapulaui, uapulatum, Ad Atticum Cicero de Pompeio, scripsit; Se omnium sermonibus sentiet uapulare. De natura Deorum; Venus nupsit Vulcano. Duo ad hæc uerba licere & ueni re si pretium accedat, eius ratio tractandi erit eadem quæ in generè secundo fuit actiuorum. Vni autem hæc uerba generi subiecta sunt, non quia tractatione quemadmodum cætera conueniant; sed quia tantum (ut dixi) forma, & significationis genere sint similia.

Septimum. Septimi omnia ad motus pertinent, uel de loco, uel per locum, uel ad locum, uel usque ad locum, uel deniq; uersus locum, qualià hæc sunt, Eo, is, iui, itum, Redeo, redis, rediui, reditum, Exeo, exis, exiui, exitum, Transeo, transis, transiui, transitum, Venio, uenis, ueni, uentum, Item discedo, recedo, reuerto, accedo, & quæ sunt id genus. Discedere ab amicitia dicimus, discedere ab urbe, discedere à consilio & uoluntate patris, à uilla, ab agro, ab hortis, ab instituta uita, à bonis moribus. Per locum uerò quale Terentij illud est.

Atque per alienas tegulas
Fucum factum mulieri, uenisse per impluuium clanculum.

Ergo præpositio per, ad hoc significandum idonea est, quæ tamen huic uerbo transire non sæpe necessaria est. Suam enim habet sibi coniunctam præpositionem, ut sine accusatiuo esse non possit, quomodo etiam adire, inire, preterire, circunuenire, anteire. Duobus enim modis accusatiui præpositionibus iunguntur, uel per appositionem, quemadmodum grammatici loqui solent, ut redire in patriam, uenire ad urbem, uel per compositionem, ut illo quoq; est in Virgilij uersu,

Ipse rotis summas leuibus perlabitur undas.

Dicimus ergo transire alpes, mare, terras, flumina, Cicero in Pisonem; Quùm mare uastissimum hyeme transibas. Quamuis transire Alpes, non idem sit omnino, quod siquis dicat, per Alpes iter facere, & apertius discrimen fiet si dicamus transire urbem, transire montē, quod fieri potest etiam si ultra ea loca progressus, nec ad urbem tamen, nec ad montem propè accesseris. Per campum uerò uel per syluam

uam

uam si iter à te factum sit, aliquam syluæ partem, uel campi uiam tibi fuisse necesse est. De natura Deorum libro secundo; Quum idem pomœrium transiret. Sæpe transire etiam sine casu, ut ad Atticum libro septimo; Quum legis dies transierit, rationem haberi placet? Ad locum uerò quum aliquid mouetur, utendum est accusatiuo casu cum præpositione Ad, uel In, ut transeo in Epirum, accedo ad urbem, redeo ad uillam, eo ad exercitum, ad Cæsarem, ad Imperatorem. Cæteris motibus qui reliqui duo sunt, itidem accusatiuus datur, ut Galliam uersus, Mutinam uersus, quale Ciceronis illud est ad Curionem; Quum te iam ex Asia Romam uersus profectū esse constaret. De diuinatione libro primo; Exercitu lustrato quū Aretium uersus castra mouisset. Item usq; ad mare, usq; ad nemus, usq; ad montes, usq; ad ea loca, usq; ad tempus nuptiarum. Dicimus etiam usq; à, & usq; ab, quū de loco, uel persona, uel tēpore motum significare uolumus, ut usq; à Thalete enumerasti sententias philosophorum. Accusatio Pompeij usq; à toga pura. Vsq; à mari supero, Romam proficisci. A Brundusio usq; Romam uidi: quæ sunt M. Tullij exempla. Terentius in Eunucho.

Ex Aethiopia est usq; hæc.

Virgilius in septimo.

Siculo prospexit ab usq; Pachinno.

Octaui generis, neutro passiua grammatici nominauerunt, illa ratione moti, quod in præteritis perfectis, ac cæteris temporibus, quæ sunt ab ijs declinata cadunt similiter atque passiua ut; Gaudeo, gaudes, gauisus sum, Soleo, soles, solitus sum, Fido, fidis, fisus sum, Confido, confidis, confisus sum, Audeo, audes, ausus sum. Disponuntur hæc uarie. Non tractandi.n. sed præteritorum similitudine sola factum est, ut unum ad genus referrētur, Soleo.n. aliud uerbum postulat modi infiniti, ut; Vt qui mentiri solet, peierare consueuit. Audeo uel infinitum, ut ausus est confiteri, uel accusatiuum, ut T. Liuius de Horatio; Rem ausus, plus famæ habituram ad posteros, quam fidei. Verum arbitramur hoc præcise ab auctoribus dici solere, ut planè ac perfectè, rem ausus facere, tentare, aggredi, aut cogitare dicatur, quemadmodum in Eunucho Terentius; Octauum.

Hoccine tam audax facinus facere esse ausum?

Gaudeo, uel ablatiuum, ut; Gaudeo tuo isto, tam excellenti bono: uel infinitum, ut; Gaudeo tibi iucundas esse meas literas. M. Cælius ad Ciceronem aliquando scripsit gaudere gaudium, ut gaudere dolorem, quod non miramur, ut nec uiuere uitam, seruire seruitutem,

obire mortem, & huiusmodi plurima, quum præsertim illud priu Terentianum habeat auctorem, ut;

Hunc scio mea solide solum gauisurum gaudia.

Sæpe cum Quod, aut Quoniam, aut alia coniunctione, ut; Quod ex morbo conualueris, gaudeo. Duobus autem fido, & confido apponitur uel datiuus, ut confido causæ, uiribus, ætati; uel infinitus, ut; Confido illum cras esse uenturum. Confido rem esse ut uolumus; Quandoq; ablatiuus, ut pro Sext. Roscio; Sed ego copia, & facultate causæ confisus, uide quo progrediar. Cæsar de bello ciuili; Massilienses, & celeritate nauium, & scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant. Idem; Castrorum propinquitate confisi. Transeo, ut breuiter, ijs de uerbis aliquid præcipiam quæ deponentia à grammaticis nominantur. Nam de communibus nihil uideo posse dici utilius, quam ut recte commonefiant studiosi latinitatis, significationem illis passiuam non sæpius omnino quam ipsis deponentibus esse datam. Cauendum igitur nequid in his fiat insolenter, & (quod uideo fieri à multis, & positum in præceptis) ab oratorum usu, & latini sermonis consuetudine discedatur. Nam quod uador, quod amplector, quod interpretor, quod cætera huiusmodi loco passiuorum accepta aliquando uideamus, non statim id quod tam raro fit ad loquendi præcepta referre oportebit. Et profecto ut M. Tullius memoriam dixit Bruti testatam, & senectutem adeptam, & auspicia ementita, & Terentius incommoda meditata, & Virgilius carmina oblita, & Horatius bella detestata, & plura illis quæ tam multa Priscianus, Aulusq; Gellius colligit, sic pauca etiam illa quæ communia uulgo dicuntur, non sæpius quam hæc, passiua significatione inueniuntur esse donata, & quod maximum est, eloquentissimi auctores quidam significationem ijs passiuam non dederunt unquam. Itaq; uerborum, quatuor prima genera fecimus, quum supra, ea de re disputatio nobis esset. Nec obseruatio nos antiquitatis modo quæ prima esse debet, sed uetustissimorum quoq; grammaticorum ac doctissimorum hominum auctoritas in hanc sententiam induxit. Sosipater enim Carisius, & ipse ita sensit, & alijs quibusdam antiquioribus ita placere scripsit, non plus quatuor esse genera uerborum, agens, patiens, neutrum, commune. Nam deponentis nomen tacuit, proq; eo commune substituit. Ac ne ego quidem arbitror interesse aliquid utrum ex his duobus, nomen auferri, utrum retineri uelimus. Modo sit enim, communibus deponentibusq; uerbis non diuersa, sed una eademq; natura, nulla à me fiet cuiquam de

Longiuscula disputatione probat uerba cōmunia nulla esse.

nomine

nomine controuersia. Ipse, communium uerborum nomen tacui, quia sic nominari uidebam à grammaticis uerba, quæ falso, ui agendi patiendiq; prædita esse dicebantur. Aufert autem huiusmodi à uerbis patientem significationem Carisius, non sententia modo uerum etiam dubitatione quadam sua. De his enim sic ut iam dixi statutum esse uoluit, sed grammaticorum tamen sui temporis iudicio, uel potius opinione falsa mouebatur, quibus uidetur non multum repugnare uoluisse. Affert enim de scriptis quorundam, genera uerborum tria, agens, patiens, & , quod illis temporibus nouato nomine habitiuum dicere usurpareq; solebant. Ad illam uerò quam dixi sententiam de quatuor generibus uerborum sic accessit, ut aliorum quoq; doctorum hominum ea de re sententias probaret, communeq; genus, idest patientem ab eo significationẽ tolleret. Quamobrem fortasis illud statuere possimus, nomen quidem uerbi communis, olim à doctissimis etiam latinæ linguæ doctoribus introductum fuisse, idq; non paucis uerbis quæ grãmatici putant, sed quam plurimis etiam deponentibus esse datum, quibus alij, quia sic tum latinitas ferret, alij quia antiquitatem amarent, patiente etiam in significatione uterentur. Quæ enim ratio horum uerborum, qui usus quondam fuerit, & nos legimus quotidie, & homines doctissimi qui latinam linguam ante mille quingentos annos docebãt, suis in literarum monumentis testatum reliquerunt. Qui postea igitur sunt insequuti nomen id uerborum communium, fortasse etiam à Nigidio, aut Varrone, aut nõ multo post à doctis inuentum, ad pauca illa sua uerba pertinere arbitrati sunt, inque his patientem inesse significationem, publica etiam, & quotidiana in consuetudine sermonis, certam nostraq; sola in uoluntate positam crediderunt. Cõtra autem Carisius, tametsi noluerit contentiosè in grammaticos disputare, tamen illud uidit, nullum discrimen inter hæc duo genera uerborum optimos oratores ac poetas quondam fecisse, & communia à ueteribus, deponentia quoq; esse nominata, quibus postea, quum dari significatio desita est patiendi, non est cur nos contra Romanè loquendi rationem, uerba communia teneamus, quando ne illi quidem ipsi qui hæc defendere conantur satis audeant sic loqui; ego amplector à te, nisi quatenus ægrè dici permissum est; Crimen confitetur à reo. Tollamus ergo nos hunc de latino sermone errorem, sintq; uerba hæc non duorum sed unius tantum generis, & per me quidem, quod reliquum est genus altero sublato, appellet quisq; ut uolet, modo ne errasse me existimet, quod potius deponentium

ponentium nomen seruauerim. Illud iuuenes admoneri debent his utrisq; in uerbis, quæ nobis unius esse generis placuit, uim significandi passiuam, non usus quotidiani, sed auctoritatis esse ueterum, & nūc doctis tantum hominibus esse permittendam. Etenim Priscianus qui hac de re pluribus uerbis disseruit, præter illa quibus hodie, nemo audeat uim dare patiendi, consequor, dignor, aggredior, aspernor, argumentor, arbitror, & quam plurima similia his, inter communia posuit etiam auxilior, adminiculor, adulor, abutor, polliceor, blandior, dominor. Vtrum priora, an hæc potius ex natura uel usu ui patiendi esse prædita existimas? Præterea etiam is, & eorum quæ iam dixi, & eorum quæ tu putas esse communia, auctorem sæpe nominare uix potest ullum, nisi Lucilium, Cassium, C. Fannium, Fabium Maximum, Catonem Seniorem, Q. Ennium, Cæcilium, Asinium Pollionem, Appium Cæcum, P. Aufidium, Sisennam, Q. Pompeium, C. Graccum, C. Memmium, M. Axium, pluresque alios quorum tu nec legisti quenquam, & si legisses, longe maior disputatio tibi mecum futura esset. Nunc uerò stultè miramur patiendi significationem, uerba quæ dixi habere aliquando, si ignorare non debet quis, eadem omnia inter neutra quondam fuisse numerata. Fuerint enim paucissima quædam semper uoce patiendi: nihil hoc repugnat nostræ doctorumque hominum sententiæ, & latinitati. Nam Varro aliquid hac de re quum disputaret illud scripsit, loquor & uenor non habere contraria, quemadmodum legor & amor, quibus opposita sunt lego & amo. Credendum est Varroni loquor & uenor, inter neutra non fuisse unquam: immo alia crediderim iam inde à priscis etiam latinis similiter atque duo hæc, tantum ex ijs fuisse, quæ deponentia dicuntur. Sed quæ nam illa sint, neque ex magno numero, neque facillimè possim demonstrare. Grauissimus enim linguæ latinæ doctor Nonius Marcellus ostendit hæc deponentia, uoce prorsus neutrorum dicta esse, aucupare, refragare, auspicare, augurare, cunctare, contemplare, non ut hodie aucupari, refragari, auspicari, augurari, cunctari, contemplari: eodem illo modo quæ similia sunt, omnia, arbitrare, criminare, miserare, proficiscere, sortire, moderare, pollicere, populare, luctare, bellare, cohortare, impartire, complectere, ominare, paciscere, conuiuare, imitare, miserere, opinare, promerere, nascere, opitulare, recordare, potire, præstolare, tutare, osculare, mirare, congredere, uagare. Vtitur eius rei auctoribus non Turpilio solum

solum, Actio, Ennio, Pomponio, Pacuuio, Næuio, Sisenna, Liuio, Andronico, Titinnio, Quadrigario, sed Varrone etiam Plauto, & M. Tullio, ut mirandum non sit, hæc omnia in uetustis auctoribus patiēdi uoce etiā & significatione legisse Priscianū. Quare ad nostrā quoq; ætatem, quibusdam in auctoribus aliqua ex his eodem usu patiendi peruenerunt, sed ita prorsus ut quemadmodum dixi, multo rariora atque duriora sint in hoc genere significandi quæ communia quam quæ deponentia uocantur. Ego denique ne quos in errorem ac difficultates conijcerem, uolui potius ea, inter deponentia quarti generis collocare. Hæc uerò sunt in eadem penè genera distributa, in quæ neutra diuisimus, ut cui nota sint quæ de illis iam dicta sunt, is de ratione tota deponentium dubitare non posit.

Deponentia autem κατὰ ἀντίφρασιν quod non deponat unquam à fine, liquidam postremam, Sosipater idem est auctor, ut largior, sequor, amplector.

Horum primo generi, loco subiecti & attributi, ea dantur omnia, quæ primo neutrorum, ut Varro philosophatur. Ego iocor tecum. Lucullus rusticatur in Tusculano. Sunt autem uerba id genus pauca, ut peregrinor, philosophor, rusticor, morior, iocor, luctor, gladior. Quædam præterea utranq; formam seruant, ut in postremas tam actiuorum quam deponentium syllabas terminentur, assentio & assentior, mutuo & mutuor, pignero & pigneror, obsono & obsonor, medico & medicor, populo & populor, stabulo & stabulor, & huiusmodi quædam alia. *Primum genus deponentium.*

Secundo, genitiuus, ut recordor consuetudinis antiquæ. Cæsar obliuiscitur iniuriarum. Misereor alienę calamitatis, tametsi his duobus obliuisci & recordari tribui soleat etiam accusatiuus, ut; Curio totam subito causam oblitus est. Pueritiæ memoriam recordari ultimam. Alijs quibusdam ablatiuus, ut; Vtor diu consuetudine uestra. Fruor sermonibus amicorum. Diu tu abusus es patientia mea. Habebant omnia hæc apud ueteres accusatiuum. *Secundum.*

Tertio, datiuus, ut; Boni ciues opitulati sunt reipublicæ. omnęs homines aduersantur cupiditati tuæ. Hoc ad genus referre posis, blandior, aduersor, suffragor, opitulor, auxilior, & quæ sunt huius naturæ. *Tertium.*

Quarto, accusatiuus, ut sequor sententiam tuam. Sequor auctoritatem Platonis. Vlciscor petulantiam hominis inimici. Verba sunt hæc, & similia his, quæ subiungā, sequor, confiteor, ulciscor, aggredior, *Quartum.*

dior, alloquor, nanciscor, consolor.

Quintum. Quinto, eadem ferè nominatiui patientis, & ablatiui agentis ratio est, quæ generi quinto neutrorum, ut; Appius gloriatur imaginibus maiorum. Brutus lætatur publica libertate. Auia mortua est desiderio tui. Lætor, glorior, indignor, irascor, & alia non ualde multa.

Sextum. Sexto, ablatiuus cum præpositione, ut; Bellum ex iniuria ortum est. Suo quæq; tempore stirpes renascuntur è terra. Nascor, orior, renascor, & siqua sunt his non dissimilia.

Septimum. Septimo, accusatiuus, & præpositio idonea ad motus, ut; Proficiscor ab exercitu. Proficiscor ad urbem. Ingredior in templum. Egredior è uilla. Reuertor ad studia. Conferenda sunt hæc singula (ut iam dixi) cum singulis generibus neutrorum, ut similiter scias hæc atq; illa tractari.

Dictum ferè nobis est quatuor de significationibus, aut generibus uerborum. Nunc illud fortasse requiratur ut impersonalibus

Verba impersonalia. etiam de uerbis aliquid præcipiam. Ac de his ego non quæram scrupulosius utrum dici commodiore loco debuisset. Quando autem ad suos quæq; generum fontes referri decet, illud à me in principio huius libri factum est, ut impersonalia, actiuæ, passiuæq; significationi subijcerem. Priora sunt igitur ut pœnitet, miseret, altera ut uiuitur, statur.

Primum genus impersonalium agendi. Primo generi actiuorum, subijcimus genitiuum, apponimus modum uerbi infinitum, ut; Omnium ciuium interest pacem defendere. Sed meus, tuus, suus, noster, uester, & cuius, cuia, cuium. his duobus uerbis interest, & refert subiecta, casu esse debent ablatiuo & genere muliebri, ut Cicero ad Rufum; Non adscripsit, quod sua nihil referebat. Rursus ad Atticum; Mea magni interest, te ut uideam. Pro Muræna; Ea cædes potissimum crimini datur ei, cuia nihil interfuit. Huius generis uerba duo sunt, interest, & refert, quibus, aliquando & genitiuus aliorum nominum, & ablatiuus pronominum quæ dixi ex muliebri genere, simul dandus erit, quemadmodum si dicas; Mea solius interfuit redimere patrem. Vestra omnium refert illud exemplum sequi. Illud est etiam in his uerbis loquendi genus; Valde interest ad meam petitionem consulatus, te adesse quam primum. Per magni interest ad meas rationes, ut statim reuertare: plurimi ad rempublicam interest, ne legationem suscipias.

Secundum. Secundo, datiuum, & infinitum, ut; Metello contigit pugnare.

Mihi

Mihi accidit audire. Accidit, euenit, contingit, expedit, conuenit, licet, liquet, uacat, libet, placet, conducit, & multa de tertio potissimum genere neutrorum, ad hunc locum translata. Desinunt hęc esse impersonalia, si loco infiniti sequatur nomen, ut; Mihi placet ingenium Platonis.

Tertio, accusatiuum & infinitum, ut; Vos delectat audire. Accusatorem decet rectè uiuere. Decet, iuuat, delectat, oportet. Tria priora si nominatiuum habeant pro infinito personalia sunt, ut; Cæsarem delectant ioca Ciceronis. Voluissem ad genus aliquod impersonalium pertinendi etiam, aut siqua sunt alia eiusmodi uerba accomodare, sed primum tractatione differunt, ut; Pertinet ad me curare nuptias, deinde numerum habent multitudinis, ut; Nunquam parta à me bona, ad quod ego nolo pertinebunt. Vrbes etiam aut agros pertinere ad Tyberim dicimus, ut partes Italiæ ad Alpes, & regiones quasdam spectare ad meridiem: sed hoc non magni omnino refert, illud magis impedit, quod præterea aliter atque impersonalia hæc tractantur. *Tertium.*

Quarto, adiungitur accusatiuus, & si nomen sequatur, genitiuus, sin uerbum, modus uerbi infinitus, ut; Neminem pœnitet ingenij sui. Otiosos homines tædet uiuere. Pudet, tedet, miseret, piget, pœnitet. *Quartum.*

Quinto, modus infinitus uerbi alterius impersonalis coniuncti, quodcunque illud erit, & casus uerbi eiusdem infiniti, ut uos aliquando pœnitere incipiet consilij uestri. Mea aut cuiusquam interesse non potuit rem indicare. Philosophis licere desijt laudare uoluptatem, ut; Torquatum debebat misereré filij sui. Putidum est in re aperta alia inculcare exempla. Incipit, desinit, debet, potest, solet. Hæc si personale uerbum sequatur, non dubium est redire ipsa quoque iterum ad personalia, ut Cicero ad Atticum; Conuentus qui initio celebrabantur, iam diu fieri desierunt. Siquod aliud uerbum huius putetur esse generis, id rectè inspiciendum nobis erit. Hæc enim quinque uerba, cæteroquin neutra, aliorum societate sola fiunt impersonalia, quæ præterea paucissimorum natura est. Atque, ut fortasse dicere aliquando conueniat; Noluit erubescere. Cupio dolere, & sexcenta huiusmodi, minimè tamen hic pro erubescendi uerbo, uel dolendi, pudere, aut pœnitere queas dicere. Non modo illud repugnat, quod impersonale uerbum, cohærere, propter diuersam tractandi naturam, personali cum uerbo non potest, sed ea res etiam impedit, quod huiusmodi *Quintum.*

uerborum (ut generatim omnia complectar) alia ad pertinendum, alia referuntur ad iuuandum, ut interest, refert, expedit, conducit, alia ad contingendum, ut euenit, contingit, alia sunt uoluptatis, decori, necessitatis, ut placet, libet, delectat, decet, oportet, alia sunt animi, hoc aut illo modo affecti, ut pudet, tædet, miseret, piget, pęnitet, quorum in nullo est locus uoluntati, desiderio, cupiditati; Quis enim esse in quoquam existimet, ut eum quoties uelit, pudere, tædere, miserere, pigere, pœnitere arbitratu suo possit? Iam ne cætera quidem sunt eiusmodi, ut interesse, referre, conducere, euenire, delectare, oportere, pendeant ex uoluntate cuiusquam. Itaque & si cupio dolere, cupio erubescere, personalibus inter se coniunctis uerbis, ab eo dici solum queat interdum, qui à turpi uita, profligatoque pudore ad bonam frugem cupiens redire, & obtemperantem rationi sensum habere non possit, communi tamen in consuetudine loquendi, hoc genus minime uersabitur. Omnibus de uerbis hæc dicta sint impersonalibus, tametsi tertio de genere & quarto satis fuerat cauere, nequis ita diceret, quamquam tractatio uerborum pateretur; Nolo pœnitere: Cupio pudere. Duo autem uerba simul coniungere, aut plura, quæ diuersis tractanda sunt casibus minime oportet, uni eidem casui subiecta, ut uelle & pudere, cupere & pœnitere, quemadmodum, nec relinquere & opitulari, quod in illo Terentij accidit exemplo;

Si illum relinquo, eius uitæ timeo, sin opitulor, huius minas:

& in Adelphis,

-Quem neq; pudet
Quicquam, nec metuit quenquam, neq; legem putat
Tenere se ullam.

Sunt hæ duobus in uerbis diuersorum generum difficultates. Aliæ sunt quoties nomen consequutum, ad alterutrum ex duobus antecedentibus uerbis refertur, ut; Quid nunc? Rogem te ut uenias mulierem ægram, & corpore & animo confectam? Vbi mulier confecta dici potuisset etiam, ut referatur ad ueniendi potius quam ad rogandi uerbum.

Impersonalia quæ ad pertinent. Passiua sunt, (ut supra dictum est) itur, uiuitur, statur. Nam uerbi impersonalis proprium est tertiam dumtaxat habere personā singularis numeri, ut; Nos pœnitet audaciæ nostræ. Mihi seruitur ab omnibus. Tibi satisfactum est ab uniuersis. Collocantur hæc in oratione, uel sola quod plerunq; fit ab omnibus, ut Cicero; Si in Hispania turbatum esset; uel cum suis casibus, & rei agentis ablatiuo, ut

idem

idem in officijs; Occurritur nobis & quidem à doctis & eruditis, ut Terentius;

Siquid est peccatum à nobis, profer.

Cicero ad Lentulum; Eius orationi uehementer ab omnibus reclamatum est. Etenim, quæ uerba accusatiuum respuunt attributum, hæc passiuum aliud habere non possunt ullum nisi impersonale. Nam si dicamus; Ab honestate omnes discesserunt. In hac urbe diu homines seruierunt. Aequo iure nusquam uiuunt. Conuertere licet hæc tantum ad impersonalia, si passiua facere uolumus, ut; Ab honestate discessum est. Diu in hac urbe seruitum est. Aequo iure nusquam uiuitur. Exemplo sint hæc pauca pro omnibus. legitur, auditur, inuidetur, dormitur, laboratur, seruitur, disceditur, quæ fiunt omnia ab actiuis, & neutris, præterquam ab ijs quæ sunt quinti, sexti, & octaui generis.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. VII.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

ISPVTAT hactenus licuisse, & necessario factum ut longioribus principijs uteretur. His qui literas docent, sermonis graeci & latini, rethoricae, dialecticae, antiquitatis, poeticae, philosophiae, astrologiae, carminis faciendi, & plurimarũ artium scientiam esse necessariam probat. Eos qui in literis uersari cupiunt, omnes ad uerissimum religionis cultum ac sententiam hortatur. Quartum librum, & superiorem, & hunc septimum uerbo attributum esse noluit. Quamobrem hic de modis ac temporibus uerborum, indicandi, subiungendi, aliorumq; modorum differentia, uel communitate, pluribus uerbis, pulcherrimè & maximo cum discentium fructu praescribit. De infinitis, gerundijs, & supinis docet multa quae hactenus fuerant à nemine cogitata. De participijs, & numero participiorum, nouo more, & noua, hac aetate sententia, ueterum oratorum, & latinitatis perfectissimę consuetudinem, undiq; magna diligentia perquisitam tradit.

ONGIORIBVS fortasse adhuc usus esse principijs uidebor, nec multum ad sequentia accommodatis. Tu uerò cogites uelim frater, hoc alijs etiam à doctis hominibus fieri illustrium auctorum exemplo consueuisse, & mihi necessariam in his libris omnibus causam accidisse, cur adhibendum hoc principiorum genus esse putem. Vt enim de artificio eius rei ineptissimum sit hoc loco disputare, illud certè quod in usu uersatur, sine praeceptis uulgò ab

gò ab omnibus cognitum, omni in genere sermonis commemorari potest, nonnullos græcorum, acutissimos etiam dicendi magistros, & Salustium ex nostris, cuius tanta est in oratione auctoritas, alienis à scriptione reliqua, exordijs usum fuisse. Atq; is non caruit laude quanquam ea commemoret ante historiam quæ ad propositæ materiæ nullam partem lumen queant afferre, nos uerò sermonẽ ijs de rebus introducere sæpius cogimur, quæ summam latinitatis uniuersæ attingũt. Quid.n.amplius de latinitate scribat quisquam hodie, nisi ostendat insanire eos, qui latinitatem ex rebus humanis tollere conantur? Quid iuuentutem ad hoc studium adhorter nisi prius illorum opinione reprehensa, probem, esse hodie innumerabiles, qui sunt immortalitatem latinè scribendo consequuti? Ne illi quidem nos de latinè & rectissimè loquendo scribere permittunt, qui se philosophos, medicos, theologos, iurisconsultos haberi uolunt. Quid? grammaticam, bonasq; literas, à grammaticorum inscitia ac turpitudine uindicandas non arbitramur? Hoc mihi quùm uehemẽter esset laborandum, nec locus foret, ubi cõmodius agi his de rebus posset, necessariò & ex ueterũ consuetudine, facere mihi sum uisus, ut principia huiusmodi his libris accommodarem. Itaq; pergam hoc loco illa etiam renouare quæ docti quondam homines, literarum præceptoribus esse pernecessaria duxerunt. Quanquam ea ne admoneri quidem oportebat quæ per se ipsum qui non uidet, is profectò nihil uideat necesse est. Nam, si quisquam fuit iam inde ab Euandro Rege, aut Latino, aut siquid uetustius possem dicere usq; ad hanc memoriam, non de oratoribus modo & poetis, sed omnino alia studia sequutis, qui sine literis græcis perfectam sermonis latini scientiam tenuerit, & in numero sit habitus eorũ qui perfectè scripserunt, ego scientijs omnibus obesse græcas literas confitebor. Iam uerò sine artificio dicendi, uel dialecticorum disciplina, quis aut ipse uerbum facere, aut oratorem, aut poetam, aut scriptorum genus aliquod explicaturum se promittat? Non dico morem antiquitatis, obseruationem uetusti sermonis, memorias temporum, artificia poetarum. Nam illa de parte philosophiæ quæ pertinet ad mores puto superuacaneum esse dicere quum doctissimi ueterum, si Varronis, Lucretij, Empedoclis lectionem grammaticus uitare non posset, ei necessario alteram partem quæ de natura est, cognoscendam esse confirmarint. Non ne etiam historici sæpius & oratores in loca eiusmodi incurrunt? An poetarum libri carent philosophiæ parte aliqua, uel artium cæterarum? Nam de astrologiæ scientia di-

cendum nihil erat quum & ipsi poetæ & auctores omnes, & ij præcipuè qui de agrorum cultu scripserunt (ut alia plura nō dicā) certe quidem anni tēpora, uel mensiū, uel cæteras partes, obseruatione siderum cognitas, eorundem exortu & conuersionibus declarant. Oratio autem componi ex arte rhetorum, usu oratorum, naturaq; sermonis à quoquam non potest, nisi ab eo qui omnia uersuū genera ex poetis fere omnibus cognita habuerit. Nam soluta oratio si facienda est (ut alijs etiam in rebus) rectissimè quid in ea sequendū fugiendumue sit cognoscere oportebit. Porrò autē hæc nihil habet quod à poetica ratione ortum non sit, nihil ei rursus ita cauendum est ut eadem ratio poetarum. Coniunctam hanc præceptionem uolunt esse cū disciplina musicorū, quæ si ignoretur, ea quæ de metris numerisq; obseruatio est, rectissimè teneri non possit. Vbi sunt igitur qui nullius esse negotij grāmaticam tenere & literas latinas arbitrantur? Arripiunt hæc studia quāplurimi nō recto iudicio adducti, sed falsa opinione multitudinis, egestate ac fame impulsi, quod uel iuris uel medicinæ uel maximarū rerum sciā desperata, ex literis oībus aliud nō esse breuius iter ad quæstū sibi persuaserunt. Hi sunt qui se magistros literarum dici & haberi uolunt, qui literas & literarum nomen ubiq; turpissimū reddiderunt. Vtinā uero cū barbarie ac sordibus (quod etiā à bene doctis hominibus requiro) saltem ad mores ad recteque sentiendum pertinentia docerent. Dolendū est enim teneros adhuc animos, qui ad philosophiā, ad iura, ad alios docendos, ad gubernacula rerū publicarum, ad regna, ad imperia educantur, domi ad superbiā, ad immanitatem, ad leuissimaque omnia institutos, in scholis autem uel neglectos omnino uel ad peiora etiam animatos, eò deniq; ascendere, illa cum peruersitate opinionū atq; sensus, ut nō optime de rebus humanis ac diuinis mereri possint. Quare neminē pudeat honestatis, morū, pietatis, eaq; in primis doceāt omnes quibus māsuetudo, humanitas, religio, cognitio sui ipsius, rectissimiq; sensus informētur. nec alienū putēt ea tradere quæ sunt omniū prima elementa, uel Deo, Cælitibus, & Virgini matri præcipue supplicandi, uel summa de religione ex maiorū, Pontificisque Maximi auctoritate, sentiendi. Pessimè enim in literis operā locamus, dequè sermone ac lingua, uitia & barbariem tollere conamur, si moribus tamen & uitæ intimoq; sensu barbariem immanitatemque seruamus. Verum transeo nunc ut uerbi quæ sunt reliqua exponam, & participia ad finem huius libri includam. Ex ijs quæ uerbo adiuncta sunt quùm satis uideamur de coniungationibus,

bus, de specie, de figura, de personis, de numeris, & proximo libro de generibus quatuor uerborum esse persequuti, quæ alia etiã in subtiliora quędam genera diuisimus, reliqua nunc sunt postrema duo, idest modi ac tempora de quibus hoc loco disseratur. Modos antè posuimus indicandi, imperãdi, optandi, subiungendi, & quem dixerunt infinitum. Doctissimi ueterum interque eos Marius Victorinus Afer, his adiunxere etiam promittendi, concedendi, hortandi, percontandi, gerendi, & impersonalis. Verum sint hæc illorum temporum, idest artis grammaticæ nondum satis constitutæ. Nunc uerò nullus dicatur modus, nisi quem diuersa etiam in tempora distribui natura patiatur. Hos tantum Apollonius, hos Herodianus Apollonij filius, & antiquissimi græcorum nobis tradiderunt. Vt enim quod sentio dicam non multa sunt quæ in grammatica, illiusque partibus quantumcunque minimis (excepto usu rectissimo latinitatis) quæ offendere nos debeant. Nec eos laudo qui maledicendi cupiditate, & licentia, dum corrigere plurima uideri uolunt illa etiam temerè accusant, quæ in hac disciplina M. Tullius quæ M. Varro, quæ doctissimi, uel nostrorum hominum, uel græcorum nobis reliquerunt. Illorum enim auctoritates, uel arrogantissimè contemnunt, uel turpissimè ignorant. Sed quod ad modos attinet his ipsis, quos & ratio, & summe literatorum hominum consensus probauit contenti simus. Neque illud nobis ueniat in mentem, ut contra atque ij quos iam dixi, modos esse pauciores etiã, putemus. Non defuere enim qui optandi modum superuacaneum esse dicerent, quod neque uoces, neque tempora omnino habeat nisi eadem quæ ipsa à natura subiungẽdi modo sint attributa. Qua de re mox uiderimus quid respondendum erit. His tempora subiecta sunt præsens, præteritum imperfectum, præteritum perfectum, præteritum plusquam perfectum, futurum. Quinque hæc sunt quorum nullo caret uel indicandi, uel subiungendi modus.

Modi uerborum non plures quinque.

Sunt autem tria per naturam, instans, præteritum, futurum, laudo, laudaui, laudabo. Sed præteriti ratio nobis quidem, tripartita fuit. Instantis enim, ac futuri uoces, quum singulæ satis esse uiderentur, nec ratio reliqua naturæ nos cogeret (quemadmodum græci fecerunt) quinque, ut uocibus destingueremus, præteritum certe fieri prorsus non potuit quin (ut iam dixi) tripartitum esset. Necessario enim illius actiones, aut imperfectæ sunt, ut legebas

quum ego ueni, aut abſolutæ ut legiſti oratorem, aut quæ abſolutæ ſunt alias anteceſſere actiones, ut ſcripſeras antequam inaudires. Abſolutis actionibus una tantum uox data eſt quam dixi, nec illud ſibi maiores noſtri uidendum putauere, utrum diu an paulò ante res geſta ſit. Itaque audiui & ſcripſi tempus alterutrum ſignificare poſſunt, quemadmodum ἤκουσα, ἔγραψα, quibus græci tempus indefinitum, ideſt quem uocant ἀόριστον χρόνον dederunt. Verbis tamen quæ patiendi uocem habent non deeſt illud præteriti diſcrimen, laudatus ſum & laudatus fui, laudatus eram, & laudatus fueram, qua de re plenius infra dicendum erit. Tria præterita abſunt à modo imperandi, duo priora ab infinitatis: nec tamen uno modo abſunt. Infinitatis enim uoce tantum caret præteriti imperfecti, & perfecti temporis, uim, tamen ſeruat utriuſque. Nam legere & legiſſe quum dicitur, præteriti imperfecti ſignificatio in priore, perfecti uerò in poſteriore deliteſcit. Modo autem imperandi, neque uocem noſtri homines ullam quæſiuere tranſacti temporis, quemadmodum græci, neque uim ſibi eſſe ualde neceſſariam putarunt. Indicandi facillima ratio eſt ut ex temporum cognitione apparebit. Imperandi autem non ualde in uſu eſt ſecunda perſona temporis inſtantis ex patiente numero plurali. Nam legamini & audiamini ubi dicendum erat (id quod Flauius etiam Cariſius aduertit) indicandi potius uoce utimur, legimini, audimini, & à deponentibus etiam ſequimini, fortimini, paciſcimini. Ita enim loquimur uulgò ut Catilina apud Saluſtium; uel Imperatore, uel milite me utimini. Ex uſu auctorum utimini dicimus, quo in loco ex arte utamini dicendum erat: nec magis obuium eſt aliquid in ueterum ſcriptis omnibus. Futurum imperatiui, etſi pro locis uideri poſſit aliquando ad res præſentes referri, non tamen ea ſatis magna cauſa eſt, cur id non futurum putemus. Nam ſi à græcis, imperatiuo, tranſacta etiam tempora aſsignata ſunt, quibus παρακειμένων καὶ ἀορίστων illorum grammatici nomina dederunt, quanto rectius noſtri futurum ei tempus dederunt? Sæpius enim ita poſtulat natura ut rem futuri temporis imperium reſpicere debeat. Rectiſsimè igitur ut omnia Virgilius hæc tempora diſtinxit;

Vtimini eſt in uſu potius quàm utamini aut utiminor.

Scribito uel ſcribitote ad futurum tempus pertinent.

Phyllada mitte mihi, meus eſt natalis, Iola,
Quùm faciam uitula pro frugibus, ipſe uenito.

Quare leges etiam uel teſtamenta ſcribentes, quorum ad ſequens tēpus ſpectat imperium ſic loquūtur, Mulieres faciem ne radunto,

neue

neue funeris ergo lessum habentó. Octauius mihi ex dodrante hæres esto. Bona mea à meis nepotibus ne possidentor. Eandem in futuro esse uocem personæ tertiæ cum secunda, uenito tu, & uenito ille, declarat senex apud Terentium qui sic de absente parasito loquitur;

Sexcentas perinde potius scribito iam mihi dicas.

Imperatiuo autem nulla negatio apud oratores iungi solet quod primæ antiquitati solum, poetis, atq; historicis permissum est, ut;

Ne pete connubijs natam sociare latinis.

M. Tullius uerò cum alijs quibusdam ab hac loquendi forma abstinuit. Pertinet etiam imperatiuus ad orandum, ut;

Vos ò Calliope precor aspirate canenti.

ad hortandum, ad uetandum, petendum, permittendum, ut optatiuus, & subiunctiuus non ad solam optandi uim, aut coniungendi. Personam primam non habet imperandi modus nisi eam quæ est multitudinis quum ad hortandi est potius quam imperandi, ut;

Moriamur & in media arma ruamus.

Huic præteritum græci dederunt, & Apollonio differre uisum est

τὸ κλειέσθω ἡ θύρα, τῦ κεκλείσθω

Optatiuus autem similia habet omnia subiunctiuo, præsens, illius præterito imperfecto, præteritum, præterito plusquam perfecto, futurum præsenti: sed facile hæc sensus discernit. Illud, primum cognoscere oportet, quod iam dixi, non optandi uim in optatiuo inesse tantum, sed alios etiam ad motus animi illum pertinere. Optandi quidem sunt illa;

Atq; utinam Rex ipse noto compulsus eodem
Afforet Aeneas,

Hic uerò ita modus est optandi, ut modum ad subiungendi nulla ratione accommodari possit. Nam uerbum illud afforet & quæ sunt rationis eiusmodi, proforet, deforet, & conforet, & simplex uerbum forem, fores, foret, ut ne dicam, omnia hæc, esse duriuscula, si modo subiunctiuo pronunciare uolumus, id quod uerè tamen possem dicere, illud neminem puto inficias iturum, Virgilij auctoritate ac iudicio, de modis uerborum deq; sermone latino quæstiones posse omnes terminari, nunc uerò afforet Aeneas, tempore præsenti esse dictum, & nullum esse eiusmodi uocem subiunctiui præsentis necesse est confiteri. Quid ergo est cur optandi modum esse eo loco aut usquam in latina lingua negare quis possit? Quamobrem ad optandum illa pertinent etiam; Vtinam ad reip. causam te adiungeres.

Distinctos uult esse modos optandi & subiungendi.

Vtinam Pompej amicitiam cum Cæſare, aut nunquam iunxiſſes, aut nunquam diremiſſes. Vtinam ſic ſint qui mi male uolunt. O ſi adeſſet Africanus. O ſi te ad nos conferre uoluiſſes, O ſi poſſem te ad meam ſententiam adducere. ut Virgilius;

O mihi præteritos referat ſi Iuppiter annos.
& in ſexto
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto.

Huius loci mul:a ſunt unde abſunt etiam aduerbia optandi, ut;

τίσειαν Δαναοὶ ἐμὰ δάκρυα σοῖσι βέλεσσιν

Quod noſtri etiam ſic protulere;

Exoriare aliquis noſtris ex oſsibus ultor·
Qui face Dardanios ferroq; ſequare colonos.

Nullo negotio hæc norunt, etiam qui literas ignorant. Alia ſunt quæ ſola temporum inſpecta differentia ſeparantur à ſubiunctiuis, ut; Poterat utrunq; præclare ſi eſſet fides, ſi grauitas in hominibus conſularibus. Quum uideas enim hic nullam eſſe rationem præteriti, etſi nihil optetur, neceſſe tamen eſt præſentem eſſe modum optatiui. Nam perfidiæ uitium in hominibus adhuc erat idem. Declarat hoc etiam græci conſuetudo ac natura ſermonis, quæ diſtinctas à ſubiunctiuo habet uoces optatiui. Eſto.n. uulgare illud exemplum; ſi eſſet in ijs fides in quibus ſumma eſſe debebat non laboraremus, ideſt, εἰ πίστις εἴη ἐν τοῖς ἀνθρώποις ὤφειλεν εἶναι μεγάλη. Præteritum imperfectum ſubiunctiui apud illos eſt eadem uoce omnino qua præſens, ubi dicere non licebat, εἰ πίστις ἦ. Sint igitur mille exempla illi ſimilia Demoſthenis, τίς δ' ἂν ἄλλος (ὃ μὴ γίνοιτο) ἀνατρέψειε τὴν πόλιν, εἰ λάβοιτ' ἐξουσίας? tria uerba, γίνοιτο, ἀνατρέψειε, λάβοιτο, modi ſunt optatiui. Quamobrem de noſtris dubitandum non erit, ſi dicatur; Quis remp. alius euerteret pernicioſius (quod Dij omen auertant) ſi hæc illi facultas daretur. Præteritum uerò pluſquã perfectum optatiui difficilius eſt à ſubiunctiuo tẽporis eiuſdem ſeparare: primũ quod non uoce tantum, ſed ipſo etiam tẽpore cõueniunt, deinde, quod non eſt inuenire quibus græcorum exemplis utamur. Illi.n. huius præteriti loco, plurimũ, præterito imperfecto, uel ſuis ἀορίστοις indicãdi modi abutuntur, ut; εἰ μὲν ἤρεσκέ τι μοὶ τῶν ὑπὸ τούτων ῥηθέντων ἡσυχίαν ἂν ἦγον, εἰ δὲ μή, τότ' ἂν αὐτὸς ἐπειρώμην ἃ γιγνώσκω λέγειν: quod noſtri etiam poetæ imitantur, ut Virgilius;

Et ſi non alium latè iactaret odorem
Laurus erat.

Simile

Simile Varronis illud est octauo libro de lingua latina; Si.n.usquequaq; non esset analogia, tum sequebatur, ut in uerbis quoq; non esset, non quum esset usquequaq; ut est, non esse in uerbis. Facilis tamen differentia est ubi aut ita per optandi modum loquimur; His consilijs si te præsentem habuissem (ut opinio mea fert) essem usus ijsdem: aut ubi apud nos participium deest transacti temporis actiui, ut; Quū scripsisset epistolā discesisit, τὴν ἐπιστολὴν γράψας ᾤχετο. Futuri exempla sunt, præter quæ iam dixi; Ita uiuam, ut ex animo te dilexi semper: Moriar nisi plus te hisce oculis amo: Nec ualeam, nec uiuam, si quenquam habeo, quem tibi anteponam: Male despeream si tale quicquam putaui. Ternæ autem adsunt uoces temporum optandi modi quia non à grammaticorum, & Apollonij solum disputationibus, sed à natura etiam cognouimus futura nos & præterita, & præsentia optare posse, ut utinam adsis, adesses, affuisses. Sed quando grammatici quidam nobis hoc loco repugnant, ijs opponam Varronis locum, ex nono libro de lingua latina, qui optandi etiam inter modos posuit uerborum: optandi species (inquit) ut, uiuatur, ametur, uiueretur, amaretur. Nos tamen communi in cōsuetudine sermonis capere modos omnes alium pro alio solemus, ut indicandi pro subiungendi, quale est;

Modos profectò à natura distinctos alium tamen pro alio capere solemus.

Si pereo, manibus hominum perijsse iuuabit.

Contra subiungendi, pro indicandi, quemadmodum Cicero ad Atticum; De triumpho tibi assentior, quem quidem totum facile & libenter abiecero. Subiungendi, pro ijs quæ sunt optandi, uel debendi, pertinendi uel pro eo quod est posse, ut; Si quis noui quid instituerit, is non omnia quæ ante acta sunt rata esse patiatur. Indicandi pro ijs quæ pertinent ad imperandum, ut; Valebis meaque negotia uidebis, meque Dijs adiuuantibus ante brumam expectabis. Imperandi loco, substituimus etiam subiungendi, ut; Nihil ignoueris, nihil gratiæ causa feceris. Pertinet indicandi modus ad optandum, ut; Tu Iuppiter, qui ijsdem, quibus hæc urbs auspicijs à Romulo es constitutus, quem statorem huius urbis atque imperij uerè nominamus, hanc & huius socios à tuis aris cæterisque templis, à tectis urbis & mœnibus, à uita, fortunisque ciuium omnium arcebis & omnes inimicos bonorum, hostes patrię, latrones Italiæ, scelerum fœdere inter se, ac nefaria societate cōuinctos, æternis supplicijs uiuos mortuosq; mactabis. Trāsfertur imperandi uox ad rogandū, ut; Hoc nobis da Scæuola & perfice. Trāsfertur ad permittendū, ut; Nisi uobis, id hominū honestisimorū tabulis pla-

nũ fecero, fingi à me hoc totũ tẽporis cauſa putatote. Deniq; ſi hæc perſequi lõgius uellẽ, uix finis eſſet exẽplorũ. Maxime uſitata ſunt .n. à noſtris & a grecis uel poetis uel oratoribus & quondã à doctiſſimis grammaticorum animaduerſa & mandata literis. Apollonius quidem Alexandrinus à quo Priſciani ſtudium ac diligentia plurimum adiuta eſt in tertio librorum quos fecit περὶ συντάξεως, hac de cõfuſione modorum, ita ſcribit, ἐμοί γε δοκεῖ τὰ τῆς ἐγκλίσεως ἐπιτεταράχθαι: τὸν δὲ παρακείμενον σύνδεσμον αἴτιον γίνεσθαι τῆς διςακτικῆς ἐννοίας, καὶ εἰ ἀπὸ τῆς δυνάμεως τῶν συνδέσμων ἔοικε τὰ ῥήματα ἀνάγεσθαι: οὐδὲν γὰρ κωλύει, καὶ τὰς λοιπὰς ἐγκλίσεις μετατίθεσθαι τῆς ἰδίας ἐγκλίσεως, ἀναδεξαμένας τὴν ἐκ τῶν συνδέσμων δύναμιν: οὐ γάρ ἐστιν ὁριστικὸν εἰ ἔγραψα, εἰ ἐφιλολόγησα, οὐδὲ ταυτό ἐστι τὸ φιλολογήσω τῷ ἤτοι φιλολογήσω ἢ πορεύσομαι, εἰ περίπατον, οὐδὲ τὸ γράψαιμι ἂν εὐχὴν ἐπαγγέλλεται. Idem auctor grammaticæ quos ego legerim grauiſsimus, iudicandi modos qui adiunctum habeant aduerbium optandi optatiuos eſſe uoluit: Sic enim ſcriptum reliquit: ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ εἴθε ἔγραψε Τρύφων, εἴθε ἐλάλησε, καὶ ἔτι τῶν τοιούτων, δῆλον ὅτι ἐν τῷ δέοντι παράκειται τὸ εἴθε, ἵνα ἡ ὁριστικὴ ἔγκλισις διὰ τοῦ παρακειμένου εὐκτικοῦ ἐπιῤῥήματος, εὐκτικὴν σύνταξιν ἀναδέξηται: δῆλον γὰρ ὡς διαφέρει, τὸ ἔγραψε, τοῦ εἴθε ἔγραψε Τρύφων. Sed quamplurimis tamen de exemplis auctorum, hæc pauca à nobis, aut alijs quoq; à doctis hominibus, eo ſunt allata ut ex his, quæ ratio modorum ſit rectiſſima cognoſcatur, neq; ueniat in mentem nobis (quod ſunt quidam arbitrati) ut ullos uerborum certos eſſe modos negemus. Qinque ſunt enim conſenſu ferè omnium doctorum, quos non ſtatim eſſe nullos putabimus, aut incertos, ſi loca ſunt quædam latini ſermonis, ubi alij pro alijs aptiſsimè rationeq; certiſsima ponuntur, & ſi qui ſunt alij à grammaticis, nec indoctis hominibus poſiti, ad hos quos diximus quinque referuntur, ſed reuertor de ſingulis ut exponam.

Subiunctiuo autem ex eo nomen fuit, quod alijs cum uerbis con iungitur: quare etiam à coniungendo, coniunctiuum hunc ueteres quidam dixerunt, ut; Quum te uideam bonis delectari literis, hos de lingua latina libros fore tibi non inutiles putaui. Quum duo uerba coniungenda ſunt utimur his potiſsimum uerbis, Quum, Quoniam, Quia, Si, Siquidem, Quando, Quandoquidem, item pronomine Qui, Quæ, Quod, & nomine Siquis, uel Siquiſquam, & quæ ſunt huiuſmodi; pręterea aduerbijs Antequam, Poſtquã, Simul, Simulac, Simulatq;, & quæ ſunt loci infiniti, Quocunq;, Vbicunq;, & eius na-

turæ plurimis. Ac refertur etiam ſubiunctiuus, ad res certas quidem, ſed incertis de rebus cum loquimur uix locus eſſe niſi ſubiunctiuo poteſt, ut; Siquis te nunc roget, quid reſpondeas non erit. Non rectè hic Regat, & Reſpondes, dictum eſſet: quemadmodum ſi dicatur, Nihil intereſt utrum hoc an illud facias: Seu loquare ſeu taceas non obſcura tamen tua ſententia eſt. Sic Demoſthenes; Ἅπας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι κἂν μεγάλην πόλιν οἰκῶσι κἂν μικρὰν, φύσει καὶ διοικεῖται. Illud etiam frequens eſt loquendi genus; Dubito quid reſpondeam: Scio quid ſcribam: Quærendum eſt cui Deo uota faciamus, ideſt, quid reſpondere, quid ſcribere, cui uota facere debeamus. In his aliquid ex tribus uerbis lateat neceſſe eſt, Volo, Poſſum, Debeo, ut;

Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem

Quum accerſor ultro? an potius ita me comperem

Non perpeti meretricum contumelias?

Hic enim quid facere, num ad meretricem redire, quid conſtituere debeat, ſecum adoleſcens quærit, ut Virgilius,

Quid faceret? quo ſe rapta bis coniuge ferret?

Quo fletu manes, qua numina uoce moueret?

Deniq; uel M. Tullius, uel oratores, uel poetæ omnes, uel Romani, uel Græci, & communis conſuetudo ſermonis, nihil habent hoc genere frequentius. Vbiq; obuiam ſunt loca eiuſmodi; Ἀγαθῇ τύχῃ ἐπηρώτα ὁ ἀθηναίων, περὶ τοῦ σημείου τοῦ ἐν τῷ οὐρανῷ γινομένου, ὅτι ἂν δρῶσιν, Ἀθηναῖοι ἢ ὅτῳ θεῷ θύουσιν. Quare ſi dicimus; Nihil eſt quod metum uiro forti poſsit afferre; Hoc rectè, & magnam partem ex uſu dictum erit, ſed animaduertimus iam ſuperioribus de exemplis aliquod ſemper ex tribus quæ dixi uerbis eſſe ſublatum. Itaq; fit etiam ſic ut liceat ſcribere. Nihil eſt quod uiro forti metum afferat: quo modo palam auctores omnes loquuntur. Quamobrem Cicero librorum primo de officijs, quia fieri poſſe uidebat, aurium & numeri complendi gratia, id uerbum appoſuit, quo ſententia elegantiſsimè carere potuiſſet, ut; Homines autem hominum cauſa eſſe generatos, ut inter ſe alij alijs prodeſſe poſſent. Eodem in loco idem auctor, id potentiæ uerbum ſubſtulit, unde eſſe debuerat, appoſuit ubi non debuerat, ut primo libro Tuſculanarum in principio; Diſertus eſſe poſſem, ſi contra iſta dicerem. Nam ratio ita poſtulare uidebatur potius; Diſertus eſſem, ſi contra iſta poſſem dicere. Hunc tamen ſenſum nos quidem non rarò, ſed græci ſæpius optandi modo expreſſerunt, ut; τί γὰρ ἂν γίνοιτο συκοφαντίας, καὶ παρονομίας

δεινό-

δεινότερον? Subiunctiuo autem,& pronomine, Qui, Quæ, Quod ad interrogationes dubitationesq; utimur, ut; Misi qui de rebus cognoscat, ad meq; perscribat. Græci autem ad hoc, sæpius futurum accōmodant indicandi, quemadmodum Demosthenes; πρέσβειαν δὲ πέμπειν, ἥτις ταῦτ' ἐρεῖ καὶ παρέσται τοῖς πράγμασι. Nostri ratio sermonis, ταῦτ' ἐρῶ, καὶ παρῶ τοῖς πράγμασι, postulabat; idest legatos mittere qui hæc exponant, & rebus intersint. Nos etiam hoc solemus imitari, & tale quiddā audere quale Plauti illud est in Rudēte;

Scibis faxo;

quod est in usu omnium scias faxo. Perquam raro enim sic loquimur, ut Cato Maior; Priusquam porcum fœminam immolabis, Iano struem commoueto. Idem auctor; eam patinam in sole ponitó, arescat, ubi arebit, in aulam nouam indito; alio loco: testam de tegula crassam puram calfacito in igni bene: ubi calebit eam picato, resticula alligata, testam demittito in dolium leniter. Cicero etiam posuit indicatiuum, ubi subiunctiuo opus esse uidebatur, ut; Siquis uestrum iudices, aut eorum qui adsunt forte miratur, me qui tot annos in causis iudicijsq; publicis ita sim uersatus, ut defenderim multos, leserim neminem. Siquis miretur dicendum erat: sed orationem adiuuit aduerbio Fortè quod proprium est dubitationum. Certis autem de rebus utimur indicatiuo. Quid enim ita sit hebes, ut non uideat, quantum intersit, utrum quis dicat; Adest qui nos docet, uel Adest qui nos doceat? Incertis de rebus Turnum sic Virgilius dubitantem facit;

-Animo nunc huc, nunc fluctuat illuc,
An se mucrone ob tantum dedecus amens
Induat,& crudum per costas exigat ensem,
Fluctibus an iaciat medijs,& litora nando
Curua petat, Teucrumq; iterum se reddat in arma?

Nec dificile est aut mirum quod libro tertio περὶ συντάξεως monuit Apollonius dubitationem fieri si coniunctio apponatur σαφὲς γὰρ (inquit) ὅτι τὸ ἐὰν γράφω καὶ τούτοις ὅμοια διστάγμον τοῦ ἐσομένου πράγματος σημαίνει. Quæ uerò certa sunt, & antiquissimis monumentis testata sic idem expressit;

Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus
Threicia fretus Cythara fidibusq; canoris,
Si fratrem Pollux alterna morte redemit
Itque reditque uiam toties

Interpretantur enim grammatici illud Si pro Quando aut Quandoquidem

doquidem, aut Quoniam, aut Quia, quæ rebus de certis dicuntur, ut;

-Quando hæc te cura remordet

Quare indicandi modus esse eo Terentij loco debuit in Andria;

Si te in germani fratris dilexi loco,

Siue hæc te solum semper fecit maxumi,

Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.

Præteritum imperfectum, ut iam dixi uoce eadem est qua præsens optatiui: quæ duo, temporum differentia facillime apud auctores discernit. Sed pergam de subiunctiui differentia atque indicatiui exempla afferre. Quod ergo dictum est;

Ante pudor quam te uiolem;

Vox est nondum constituentis, an pudicitiam uiolare debeat:

Ante pudor quam te uiolo;

Aliquid aliud facere cogitantis, antequam ad constitutæ iam turpitudinis flagitium accedat. Quamobrem Terentiano adolescenti qui sibi ex amore non dubitabat moriendum esse, ita loqui necesse fuit;

Omnia experiri certum est priusquam pereo.

Loca sunt etiam ubi nihil refert, utrum sic dicas; Antequam de rep. dicere incipio P.C. an illo modo; Antequã de rep. dicere incipiam, ut sunt illa exempla;

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos:

Item si dies est, lucet: alia cogitatio est eius qui dicat, si dies sit; & quum ibi dicatur lucet, hic dicendum erit, luceat necesse est. Prorsus autem, non poetæ solum sed etiam Oratores, uideri possint negligere sæpius hanc legem, quæ & uera & necessaria est, & seruatur ab omnibus, ut indicandi coniungendiq; modum, alterum pro altero ponant, ut Virgilius;

-Aut si qua id fortuna uetabit,

Absenti ferat inferias, decoretq; sepulchro

Vetabit indicandi modo posuit, pro, uetet, aut uetuerit, quemadmodum ante iam attuli Demosthenis exemplum, ὅτις ταῦτ' ἐρεῖ, καὶ παρέχει τοῖς πράγμασι, ratione fit etiam ut non raro indicandi sit pro coniungendi modo; quum dubijs in rebus magis ad certum affirmationemque inclinat animus, quemadmodum in Terentio;

-Si Dijs placet,

Spero me habere qui hunc meo cruciem modo:

& in

& in Andria;

-Si impetro,

Quid alias malim, quam hodie has fieri nuptias?

Illud uerò, quod idem ait in Phormione;

Sic sum, si placeo, utere,

eiusmodi causam habet, quod leno constitui subito uolens, tempus non concederet adolescenti ad cogitandum. Fuisset enim tarditas maior quædam in modo coniungendi. Ac de præsenti quæ dicta sunt cæteris etiam de temporibus intelligenda esse nemo ignorat. Præteritum uerò imperfectum ut iam dixi, uoce eadem est qua præsens optantis modi, quas uoces facillime separat apud auctores temporum discrimen, ut; Si uiueret mihi pater, lætior forem. Quum proficisci cogitarem, tuas de statu rerum mearum literas accepi. De præterito etiam perfecto cognitis quæ iam dixi, non multa sunt quæ dubitare quis possit. Eius enim ratio est eadem, quæ præsentis. Proprium uero hoc habet, ut præsentis loco optatiui ponatur, ut Horatius;

Semper ego optarim pauperrimus esse bonorum:

& Cicero ad Trebatium; Ego omnibus unde petitur, hoc consilij dederim, ut à singulis Interregibus binas aduocationes postulent. Loco etiam præteriti perfecti indicantis modi, ut idem auctor ad Varronem; Scito me postquam in urbem uenerim redijsse cum ueteribus amicis, idest cum libris nostris in gratiam. Esse enim debuerat; Postquam in urbem ueni, ut;

Postquam altos tetigit fluctus & ad æquora uenit.

Primo libro quùm de Syllabis mihi sermo esset, huius præteriti uoces ita separabam à futuri, ut hic, secunda unitatis persona postremam syllabam corriperet, ut cœlauerim, cœlaueris, monuerim, monueris, legerim, legeris, audiuerim, audiueris, tulerim, tuleris, uoluerim, uolueris: unde numero multitudinis, etiam proximæ syllabæ à postremis corripi debeant, cœlauérimus, cœlauéritis, monuérimus, monuéritis, legérimus, legéritis, audiuérimus, audiuéritis, tulérimus, tuléritis, uoluérimus, uoluéritis, Contra autem, futuri, quum producatur, ut apud Horatium;

Audiueris hæres, ergo nunc Dama sodalis,

cæteras hinc natas, ut à cœlauero, cœlaueris, monuero, monueris, futurisq; subiunctiuis omnibus legerîmus legerîtis, audiuerîmus audiuerîtis, tulerîmus tulerîtis, produci necesse sit secundas à postremis. Pertinet hoc præteritum sæpius, ad concedendum, ut;

Affuisse

Affuiſſe me dixiſti, quum bona uenderentur. Eſtò ſanè affuerim, quale crimen hoc eſſe uoluiſti? Murænæ plures obuiam proceſſerunt: infiniti etiam proceſſerint, quid hoc Murænam lædit? In Africa uos fuiſſe gloriamini: fueritis ut lubet: Carthaginem quoq; ui cœperitis, aliud hoc iudicio quæritur. Eadem pene uis eſt illius generis fac affuerim quum bona uenderentur: Fac plurimi Murænæ obuiam proceſſerint: fac in Africa fueritis ut M.Tullius; Facite hoc meum conſilium legiones nouas non improbare: in quæſtionibus Tuſculanis; Fac (ut iſti uolunt) animos non remanere poſt mortem, ſiquid tamen inter hæc duo intereſt, illud interſit, ut illa priora ad concedenda quæ uera ſunt hæc autem poſteriora ad quæ ſunt falſa magis pertineant. Præteriti uerò pluſquam perfecti, breuior tractatio eſſe debet, quam cæterorum quę iam dixi, temporum, & breuior quam futuri, ſi memoria tenemus ea de quibus à principio huius loci diſputabam. Huius præteriti loco, ut etiam optatiui pluſquam perfecti ſuorum græci ἀορίστων uel παρακειμένων participijs utuntur. Nam quod nos ita loquimur; Tres ibi dies quum ſediſſemus, nihil de auxilio audiebatur, τρεῖς ἡμῶν ἐκεῖ ἡμέρας προσδοκησάντων μηδὲν ἠκούετο περὶ βοηθείας. Ac ſanè maiores noſtri illud excogitarunt, ut participiorum loco actiuorum tranſacti temporis quæ noſtro in ſermone deſiderantur, ipſis uerbis modi ſubiunctiui, & coniunctione Quum uterentur. Futurum eſt laudauero, uenero, laudaueris, ueneris, unde ſunt laudauerîmus & uenerîmus, laudauerîtis & uenerîtis, ſyllabis ut iam dictum eſt productis quæ poſtremas antecedunt, quale exemplum Catulli ſupra afferebam;

Dein quum millia multa fecerîmus
Conturbabimus illa ne ſciamus.

Elegantem & neceſſarium hoc habet uſum apud nos quum ita dicimus; Ego uidero: Nos uiderimus, id eſt, ego te aut nos iſta cura liberamus. Ego iſtuc non uidero: hoc eſt, cogitare aut ſollicitus eſſe hac de re nolo: uel in hoc me non interponam. Vos uideritis. Illi uiderint, perinde eſt atque ſi dicatur, uobis aut illis reddendam facti alicuius rationẽ relinquimus, utrũ bene an male res agatur. Hoc ita Græci expreſſerunt; αὐτὸς ἂν εἰδείης ὅτι ἀποκρίνεσθαι δεῖ σοι ὑπὲρ αὐτοῦ. Nec iterandum hic eſt quod iam dixi, quæ de præſenti ſubiunctiuo ſunt à nobis diſputata eadem hoc transferri omnia oportere. *Ego uidero.*
Significationem futuri ſubiunctiui longius remotam eſſe quam futuri indicantis modi norunt omnes, ut Cicero ad Atticum; Nunc uerò ſentio (quod commodo tuo facere poteris) uenias ad id tempus

quod

quod ſcribis, obieris. Quinti fratris Comitia, nos longo interuallo uiſeris, Acutilianam controuerſiam tranſegeris. Hoc tempus ita ſignificāt Græci, εἰδ' ὁ μὲν ὡς αἰεί τι μεῖζον τῶν ὑπαρχόντων δεῖ πράττειν ἐγνωκὼς ἔσται, ὑμεῖς ὡς οὐδενὸς ἀντιληπτέον ἐῤῥωμένως τῶν πραγμάτων, σκοπεῖτε, εἰς τί ποτ' ἐλπὶς ταῦτα τελευτῆσαι. Ita Demoſthenes, ἐγνωκὼς ἔσται, dixit, ideſt ſi ea ſemper cupiditate Philippus fuerit. Patibilis formæ hoc futurum, duas habet uoces, ideſt laudatus erò & laudatus fuero. Nec dubium eſt ſic eas differre ut in præterito perfecto indicantis modi ſupra iam docuimus. Vt enim παρακειμένου loco eſt laudatus ſum, laudatus uerò fui temporis eſt remotioris, quemadmodum laudatus erā & fueram, laudatus ſim & fuerim, laudatus eſſem & fuiſſem ſic, ratio quædam ſimilis eſt futurorū. Nam laudabor, tempus amplectitur etiam longè poſt futuræ laudationis: quem græci tamen habent μέλλοντα μετ' ὀλίγον eodem hoc futuro nos latinè pronunciamus. Temporis autem longinquioris eſt laudatus ero. Sit.n. locus ubi nihil interſit indicantis an coniungentis modo utamur, ut Ciceronis ille eſt ad Atticum; Spero ſi abſolutus erit, coniunctiorem nobis fore in ratione petitionis. Differunt hæc duo tempora abſoluetur, & abſolutus erit, & longiſsime poſt futurum eſt ſi dicas abſolutus fuerit. Illa quoque diſcrimen habent, remotioris ac uicini temporis quæ etiam ipſa ad patiendi rationem pertinent, laudatus ſim uel fuerim, laudatus eſſem uel fuiſſem, laudatum eſſe uel fuiſſe. Nam primæ quæque uoces minus longe remotam habent ſignificationem temporis. Eſt autem hoc à natura uerbi unde ad hunc locum hæ translatæ ſunt, ubi differunt quo dixi modo, ſim & fuerim, eſſem & fuiſſem, eſſe uel fuiſſe. Sæpius tamen ſim pro fuerim, & eſſem & eſſe, pro fuiſſem & fuiſſe legimus, ut in Verrem Cicero; Timarchides negat eſſe ei periculum à ſecuri: & ad Terentiam, Nunc miſer quando tuas iam literas accipiam? Quis ad me perferet? Quas ego expectaſſem Brūduſij, ſi eſſet licitum per nautas qui tempeſtatem prætermittere noluerunt. Ijs duobus in exemplis, eſſe & eſſet pro fuiſſe dixit & fuiſſet. Verum hinc ordine poſt ſubiunctiuum, nobis tranſeundum eſt ad modum uerbi infinitum, de quo ea mihi propoſui ad explicandum, quæ maximè ad latinitatis uſum pertinebunt. Modi igitur infiniti. Si non uim quæ iam dicta eſt, ſed uoces tantum ſpectemus tria tempora ſunt quæ diximus, præſens, præteritum perfectum & pluſquam perfectum, futurum, ut ſcribere, ſcripſiſſe, ſcripturum eſſe: paſsiui totidem, ſcribi, ſcriptum eſſe uel fuiſſe, ſcriptum iri. Hic res quæ

De modo infinito.

agit

agit in actiuis, & quæ patitur, in passiuis, dāda est accusatiuo, quod fieri nullo modo potest, nisi aliud infinito uerbum antecedat. Vbi enim dicimus; Audio Curionem aduentare. Memini te fuisse admonitum à patre: Si tollas hinc audio & memini, uitiosam & mancam feceris orationem. Verbum igitur præponendum infinitis est, nō cuius idcunq; sit naturę, sed cū ex alijs quibusdam paucis tum ex ijs potissimum quæ ad aures, ad oculos, ad linguam, uel ad animum pertinent, quo de genere sunt audire, uidere, negare, cogitare, placere, displicere, & multa quæ sint ad notandos huiusmodi sensus nata. Hic quatuor ferè in uerbis immoratur Apollonius χρῆ, δεῖ, ἀναγκάζω, ποιῶ, quod nobis etiam dicere consuetum est uos oportet legere, illos decuit audire, faciam te uideri liberalem, latrones cogam discedere, quemadmodum Audio Varronem ægrotare: Video multos discedere: Scio uos dissentire, Aiunt classem appropinquare. Sed priora Apollonij duo uerba, dubitationem habere ne apud nos quidem possuut unquam. Semper enim oportet, pœnitet, pudet, delectat, & (uno uerbo) impersonalia omnia, seu agendi, seu patiendi, ijs exceptis quæ secundi fecimus generis, ut accidit, expedit, contingit, quibus & si non semper, certè plerunque dandi casum tribuimus, cætera eiusmodi sunt, ut nobis necessario quam diximus & quo modo diximus hanc rationem infiniti gubernent. Nec mirari tamen oportet, quod alia adhuc uerba longè ab his diuersa præponantur sæpe infinitis, qualia sunt fremere, prætermittere, turbare, scribere, expedire, prodesse, mittere, interesse, referre, apparere, & quæ omnia colligi uix possint. His enim quæ in hoc sensu perpetua non sunt, & interdum pro locis apte eleganterque sunt illorum loco posita, rectè si interpretemur, uidebimus eundem penè sensum quem superioribus esse datum, ut; Constituit se Cato amplius non uiuere. Scribit Sulpitius Pompeium esse superatum. Arrius consulatum sibi ereptum fremit. Germani legatos miserunt, sese quod imperatum esset esse facturos. Apparet hunc seruum esse domini pauperis. Nostrapte culpa facimus, ut malos expediat esse. Cicero pro Cn. Plancio; Equitis autem Romani esse filium, criminis loco poni ab accusatoribus, neque his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis. Et ad Atticum; Ita spero nobis profici quiddam, quum hoc percrebescit, plurimos nostros amicos inueniri. Horum loco omnium sunt etiam uerbis cognata nomina, aut idem efficientia, ut spes, timor, sollicitudo, metus, lætitia, uox, rumor, nuncius,

Quæ uerborum genera præponenda sint infinitis.

nuncius, fama, literæ, sermo testis. Deniq; his ipsis coniugata cum uerbis, ut sentire & sententia, uel sensus, opinari & opinio, consulere & consilium, iudicare & iudicium, dubitare & dubitatio, affirmare & affirmatio, negare & negatio, metuere & metus, timere & timor, sperare & spes, testari & testis, laudare & laus, confiteri & confessio, & similia his omnia, ut; Spes est, omnia hæc ad pacem spectare. Timor iniectus est hominibus, bellum ualde acerbum fore. Certorum hominum literæ sunt Crassum triduo esse uenturum. Hic omnium est in ore, te nisi à tuis nullam iniuriam accepisse. Meum gnatum rumor est amare. Meum iudicium semper fuit omnia nostros inuenisse per se sapientius quam Græcos. Iterum M. Tullius ad Antonium; Nullam mihi abs te relatam gratiam, tu es optimus testis. Sunt illa quoq; ad uetandum, permittendum, iubendum, sequendum, antecedendum, repugnandum, concludendum, negandum, concedendum, cõfirmandum, promittendum, contingendum, agendum, conuincendum, arguendum, disputandum pertinentia. Itaq; dicimus; Ne permittas puerum audire turpia. Iussit neminem ad se introduci. Legionibus imperat nullum dari commeatum. Sequitur ex his nullam pacem esse factam. Iubeo te (Cicero inquit) bene sperare, & bono animo esse. Adhuc de oratore; Lex peregrinum prohibet in murum ascendere. Ad Lentulum; Dixiq; eodem teste alio loco, eosdem esse qui Bibulum exire domo prohibuissent, & qui me coegissent. De finibus; Illud uehementer repugnat, eundem & beatum esse, & multis malis oppressum. In Topicis; Repugnat enim rectè accipere, & inuitum reddere. Pro A. Cæcina; Quum uideatis nihil aliud actum, nisi possessionem per interdictum esse repetitam. Terentius in Phormione;

Aruspex uetuit ante brumam aliquid noui
Negoti incipere.

Hoc etiam quod superiora præstant etiam iniustum est, par est, iniquum est, conueniens est, satis est, credibile est, fas est, nefas est, opus est, molestum est, suaue est. Item facile, dificile, bonum, malum, turpe, honestum & similia his omnia. Cicero in Antoniũ; Satis.n.erat probatum illum esse Pop. Romano. Terentius iterum in Phormione;

Non sat tuum te officium fecisse, si non id fama approbat?

Cicero; Par est omnes omnia experiri, & alibi idem auctor, mihi nihil est molestius, quam statium manumissum. Sed non committam

ut

ut rem satis apertam, pluribus onerem exemplis. Illud moneo sine his quæ dicta sunt, hanc rationem infiniti, non posse constare, nisi genus quoddam sit figuratæ orationis. Talia sunt;

Me ne incepto desistere uictam?
Me ne Iliacis occumbere campis
Non potuisse?
Adeone ingenio te esse duro atq; inexorabili?

Me miserum, te ista uirtute, fide, probitate, humanitate, in tantas ærumnas propter me incidisse?

Seruon fortunas meas me commisisse futili?
Ex illa familia tam illaberale facinus ortum esse?
Quenquam ne hominem in animo instituere, aut
Parare quod sit carius quam ipse est sibi.

Idem alio loco M. Tullius Illam clementiam & mansuetudinem nostri imperij in tantam crudelitatem inmanitatemq; esse conuersam? Crebra in omnibus hæc sunt ut ne uitari quidem posint. Deniq; tamen apparet illud in primis uidendum esse ne si uerbum sit quemadmodum ante dicebam id recipiendum putemus ex genere patiendi, uel eiusmodi, quod ab illo infiniti accusatiuo quem diximus omnino abhorrere uideatur. Nam si dicas, mihi uisi estis ita esse facturi minime licebit etiam illud facturi accusandi casu dicere nisi impersonale faciamus uerbum, ut; Mihi uisum est uos ita esse facturos. Impersonalia enim seu agendi seu patiendi quanquam ad sensus quos dictum est non referantur, ualde tamen commoda sunt omnia ad rationem infiniti, ut; Nunciatum est fugisse hostes. Narratur paucisimos in prælio uulneratos fuisse: Mea permagni interest non adesse Curionem: Valde omnium refert exire quamprimum legatos. Maxime conducit armatos uenire quamplurimos: Nondum contigerat illum abesse à nostris disputationibus. Placuit omnibus iterum legi orationem. Illis autem de impersonalibus oportere, delectare, pudere, miserere, pœnitere, iuuare, decere, pigere, nihil est quod à me requiri necesse sit, quibus aliud quam infinitum, & accusandi casum dare non posis quicquam, ut; Vos non decuit officium illud prætermittere. Catonem oportuit in Africa morari. Adhuc genus est illud, quoties uitamus quod per infinitum dici oportebat. Etenim uulgò loquimur sic etiam sæpisime; Puto irascetur miles; Arbitror inueniam qui mihi opem ferat. Scio redibit hodie pater. Credo iam ut solet iurgabit. Credo (ut fit) misera præ amore exclusit hunc foras. Hoc

ſcio animus tibi pendet. Annibal credo erat ad portas. Diem mihi credo dixerat. Rectè uerò hæc diſtinguenda ſunt ab illis, quũ dicimus; Mando ſic facias. Volo mihi reſpondeas. Nolo me in tempore hoc uideas. Hæc nanq; exponere ſolemus per, Vt, illa per Quòd, ut ſcias hęc ad ſubiunctiuum, illa pertinere potius ad infinitum. Hęc duo genera (ſi duo eſſe uolumus) apta ſunt ad amphibologiam uitandam, quæ inter duas ſuppoſiti, & appoſiti perſonas animatas neceſſario accidit actiuo infinito, niſi potius paſsiuè malis dicere; Nolo hoc in tempore uideri à ſene. Amphibologia nulla erit ſi id fiat quod ſcripſit Apollonius ut ijs infinitis utamur quæ reſpuunt accuſatiuum ut ποίησον τρύφωνα χαρίζεσθαι ἀπολλωνίῳ, iube Tryphonem gratificari Apollonio. Leuiuſcula ſunt quæ deinde admonuit, ſunt tamen huius loci, & me, ut ea dicerem, hominis doctiſsimi auctoritas commouit: πρόσεστιν γὰρ, inquit, τὸ ἀπαρέμφατον, ἀμφοτέραις αἰτιατικαῖς οὐκ ἐμφαίνον καθίστησι τὸν ἐνεργοῦντα, καὶ ἐνεργούμενον. Solent hunc locum ita græci explicare quemadmodum Iſocrates πεποίηκασιν ὥστε πολλοὺς ἀμφισβητεῖν, quod nobis; fecerunt ut multos dubitare, nullo pacto dicere licebit. Omnino autem illi accuſatiuo eiuſmodi liberius utuntur. De noſtris uerò nemo ita ſcripſit unquam, ut tantulum reſpicere hanc infiniti formam uideretur: immo adeo ne illud quidẽ genus; ἐν τῷ πορεύεσθαι, τὴν δύναμιν, ἐν τῷ συνελθεῖν τοὺς ἄρχοντας, πρὶν τοὺς ἀνθρώπους γενέσθαι. Plura adhuc talia ſunt apud eos quę nos ita dicere ſolemus; Quum exercitus proficiſceretur: Quum Principes conuenirent: Antequam homines eſſent. Vel ſi paſsiua ſignificatio ſit; In conuocanda concione: In ſcribendo ſenatuſconſulto: In legendis tuis literis. quæ poſtrema exempla in gerundijs explicanda nobis erunt. Eſt etiam ille mos uitandi infiniti quoties una eademq; res, uel perſona ſuppoſitum eſt & appoſitũ uerbi ipſius quod modo eſſe debuerat infinito, quo de genere illud ex multis exẽplum ſit Ciceronis ad Torquatũ; Tu uelim te, ut debes, & ſoles, tua uirtute ſuſtentes. Hic ratio ulla non erat qua obſcuritas amphibologiæ uitaretur, niſi infinitus, prætermiſſus eſſet. Latiſsimè patet hoc genus. Hinc ſunt illa cõmunia; Tu me uelim ames. Tu te uelim cures. Velim ſe ille ad nos reciperet. Pleni ſunt libri auctorum, ac doctiſsimorum omnium hac loquendi figura. Solebant autem hic ueteres ita orationem inſtituere, ut accuſatiuum illi uerbo uoluntatis accommodarent, ut Plautus in Aulularia;

Nimis hercle ego illum coruum ad me ueniat uelim:

Cum uerbo mirandi poeta idem, accuſatiuo eſt uſus, ut;

Seruum

Seruum meum Strophilum miror ubi sit.

Seruum miror ubi sit.

Quod posterius exemplum à græcis uidetur esse sumptum. Illi.n. ita loqui solent ut Aristophanes;

πυθοίμεθ᾽ ἂν τὸν χρησμὸν ἡμῶν, ὅτι νοεῖ.

Hæc amore tantum antiquitatis, nostri hominis fecere ut aliquando imitarentur. Nec ipsius.n.à M.Tullij scriptis quædam absunt hu iusmodi exempla:nec multum dissimile est quod is ad Quintum fra trem scripsit; Hæc me ut confidam faciunt. Auctore.n.Plauto est usus apud quem ait Sosia;

Me meus herus fecit ut uigilem.

Hic me locus dicere admonet rem uel personam quæ agit in acti uis, & quæ patitur in passiuis expressam esse non significatam debere. Nec moueor quod non seruatum aliquando uideam hoc à Cicerone etiam maximisq; auctoribus ut ita loquantur quemadmodum Terentius:

Hoc qui nequit, fateatur nescire imperare liberis

Et Virgilius

Hoc signum cecinit missuram Diua creatrix.

Non tamen omnia quæ sunt latinæ linguæ auctoribus interdũ concessa, grãmaticam quoq; discentibus, putem esse permittenda. Præterea etiam in ijs quæ non uno modo dicuntur (ut nihil de ratione dicam) uidendum puto, utrum magis, aut quid maxime sit usitatum, idq; ego statuo sequendum. Quamobrem græcis hoc genus relinquatur, quorum est in cõi consuetudine sermonis; ἐγὼ δ᾽ οὐδὲ συμπρεσβευκέναι φημί σοι. Illa quoq; sunt huius generis, ab nostroq; usu remotiora; ὅσα ὑμῖν ὑπεσχόμην ἀρχόμενος τοῦ λόγου δείξω πεποιηκώς. Contra Demosthenes idem, κατὰ Τιμοκράτους: βούλομαι τοίνυν ὑμῖν ἃ ὑπεσχόμην, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου ἀπολογήσασθαι, πεποιηκότα ἐμαυτόν. Minus uerò à sermonis latini cõsuetudine recedũt quũ similiter ut hic, uitantes infinitũ eodẽ participio sic instituunt sermonẽ; αἰσθάνομαι δὲ ἐμαυτὸν ἔξω φερόμενον τῆς συμμετρίας τοῖς συντεταγμένοις τοῖς προοιμίοις. Atq; apud nos eas quas dixi personas in ratione infiniti & expressas esse, & casu (quod nemo dubitat) accusatiuo expressas, necesse est. Caue.n.ad præcepta loquendi transferas illud genus orationis; Fateor esse superbum. Fateor esse indoctum. Nam si pronomen taceas dicendum erit; Fateor esse superbus. Fateor esse indoctus: uel addito pronomine; Fateor me esse superbũ. Fateor me esse indoctũ: Affirmas esse amicus, &; Affirmas te esse amicũ. Sin sermo tertia de persona sit, dicere non licebit aliter, quam per accusa-

Fateor esse superbus uel me esse superbum.

R 2 tiuum,

tiuum, ut; Contendit Cicero Antonium esse malum ciuē, & hostem reipublicæ. Non est.n.ullus nominatiuo locus, nisi quum personam quæcunq; ea sit, uel prima, uel secunda, uel tertia, ipsam de se loqui ostendimus, ut; Dico esse iustus. Tu dicis esse Romanus. Iuturna dolet esse Dea. Græci etiam sic loquuntur;

Ἀθάνατος εἶναι φημὶ Διόνυσος, Διός.

Illa ipsa in fabula idem Aristophanes,

Δοῦλος ὢν ἔφασκες εἶναι δεσπότης.

Illis familiare tritumq; est hoc loquēdi genus. Id quod nostri etiam poetæ sæpius imitantur, ut Virgilius;

Sensit medios delapsus in hostes.

& Catullus

Faselus ille quem uidetis hospites,
Ait fuisse nauium celerrimus.

Minus à uero abest Horatij exemplum.

Vxor inuicti Iouis esse nescis?

Quod si uerbum personale passiuum, infinito antecedat, res qua de agitur casu nominatiuo esse debet, ut; Pompeius Brundusio erupisse dicitur. Cæsariani æquites capti ad Vriam dicuntur fuisse. Sin uerbum sit impersonale, sequetur accusatiuus, ut; Cicero; Venerē Adonidi nupsisse traditum est. Hoc si mutes in uerbum personale, dicetur; Venus Adonidi nupsisse traditur; quemadmodum Cæsar primo libro de bello ciuili; Hæc consultantibus eis nunciantur aquatores ab equitatu premi nostro. Fac esse nunciatur, aut nunciatum est, & aquatores ex nominatiuo fiat accusatiuus. Age, Terentiano etiam exemplo res fiat illustrior;

Quid afferat ad modos infinitos, personale aut impersonale uerbum.

In hac habitasse platea dictum est Chrysidem.

Accusatiuus Chrysidem, ad nominatiuum redeat necesse erit, si personali uerbo uti placeat, ut; In hac habitasse platea dicta est Chrysis. Vtrumque morem loquendi, etiam græci sequuntur. Nā quod apud Xenophontē est; τόνδε Κῦρον πρὸς ταῦτα ἀποκρίνασθαι λέγεται. Licuisset etiam nominatiuo casu dicere, ὅδε Κῦρος. Quumque per accusatiuum loqui, & per nominatiuum liceat, uidendum est ne si duo sint membra orationis, alius in secundo atque in primo casus ponatur, id quod Cicero sibi in primo Tusculanarum libro permisit, ut; Ita sacerdos aduecta in fanum, quum currus esset ductus à filijs precata à Dea dicitur, ut illis præmium daret, pro pietate, quod maximum homini dari posset à Deo. Post, epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos.

Miros in Cicerone & in Terentio notat locos.

Quum

Quum cœpiſſet hic nominandi, orationem accuſandi caſu terminauit: contra Terentius in Andria ab accuſandi cœptam clauſit nominandi, ut;

In hac habitaſſe platea dictum eſt Chryſidem;
Quæ ſeſe inhoneſte optauit parare hic diuitias
Magis quam in patria paupera uiuere.

Duo hæc exempla ſunt eiuſmodi, ut ſtudioſum latinitatis, nec reprehendere, nec ignorare, nec ualde imitari ſine iudicio adhibito uelim. Tollendæ ſunt ab ratione infiniti coniunctiones, aut relatiua pronomina, aut quicquid deniq; uſum habet, ſuſpendendæ ſententiæ uſq; ad alterum uerbum. Quod.n.ante dicebatur; Simulat Appius, quod multas à Cicerone iniurias accepit: nunc dicere oportet; ſimulat Appius ſe multas à Cicerone iniurias accepiſſe. Quod autẽ eſt in uſu; Audiui quum appellatus à matre fuiſti; doleo quoties in crimen uocaris; gaudeo ſanè quemadmodum ipſe ſcribis; iraſcerer ſi à ſtultis laudarere: quatuor hæ orationes & infinitæ huiuſmodi, niſi auferatur Quũ, Quoties, Quemadmodum, Si, uel Quia, uel Quando, uel Quoniam, uel Vt, uel Sicut, uel ſimilia his multa, infinito explicari non poſſunt, loquendumq; erit ita ut Virgilius;

Dædalus ut fama eſt fugiens Minoia regna
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo
Inſuetum per iter gelidas enauit ad Arctos.

Secus uerò ubi nota abſuit ſimilitudinis quæ erat impedimentum allatura infinito, ut;

Fama eſt huc Helidis amnem
Occultas egiſſe uias.

Per pronomen quoq; relatiuum, ſi dicas; Audio amicos nunc eſſe tuos qui ante lædebant: ſatis eſt prius uerbum eſſe infinitum. Alteri uerbo, eiuſdem eſſe modi, pronomine impediente relatiuo non licebit. Similiter etiam; Neſcio quæ ratio nobis ineunda ſit parandę pecuniæ. Scio quid ego reſpondeam patri. Audiſti tu ubi lateat ſeruus. Dubitò an redierit frater. Conſtituendum quæ potiſsimum uia teneri debeat. Non dubium eſt, quin uxorem nolit filius. Deliberat Senatus utrum Romæ an Veij eſſe malit. Sciunt omnes à quo inuenta ſit hæc fallacia. Nemo ſuſpicatur, unde ueniam. Sciebant omnes, quo profectus eſſes. His quoq; omnibus in exemplis, illa uerba, Quæ, Quid, Vbi, An, Quin, Vtrum, Quo, Vnde, obſtant quo minus loqui per infinitum poſsimus. Obſtant etiam uel Quam uel Qualis, uel Quantus, uel ſimilia, ut; Nemo ignorat quam arrogans fuiſti

ſemper. Sciunt omnes qualem tribunatum geſſeris. Cicero pro M. Celio; Iam intelligitis quantum iudicium ſuſtineatis, quanta ſit res commiſſa uobis. Non ſæpiſsime etiam ſic noſtri auctores loquuntur quemadmodum Cicero; Nõ ut par quidem ſit poſtulat: inferiorem eſſe patietur: & alio loco; In Italia autem nos ſedentes quid erimus? Nam medios eſſe iam non libet. Idem alibi; Quo in genere mihi, negligenti eſſe non licet: & pro Cornelio Balbo; Si ciui Romano licet eſſe Gaditanum. C. Cæſar de bello ciuili; Is enim erat annus, quo per legem, ei conſulem fieri liceret. Sed ut ad infiniti ipſius tempora reuertamur, animaduertendum, nihil eſſe quod in præſenti quidem, & prçterito actiuo dubitare poſsis, eſſe tamen aliquid in futuro. Videndum igitur nequis errore hic labatur, & exiſtimet latinè prorſus, eodem hoc ſenſu, ac forma infiniti nos poſſe dicere; Scias laudatum ire omnes homines uirtutem tuam. Hoc.n.tametſi dicatur, nego tamen huius eſſe aut loci, aut ſignificationis. Hic ergo dicimus, laudaturum non laudatum ire, nihil diſcrepantia nos impediente numerorum. Veruntamen hoc etiam de genere loquendi, aliquid hoc loco dicimus. Forma eſt igitur latini ſermonis proba, & antiquis auctoribus uſitata. Aiunt etiam hic literatiſsimi quidam, Romanos homines, hanc à græcis imitatos eſſe. Afferunt enim ab illis multa, illi Demoſthenis exemplo ſimilia; ὤχετ' εὐθὺς ἀπιών, ubi nihil erat cur ultimum uerbum primo adiungeretur. Quare græcos noſtri etiam ſequuti, ſæpius dixerunt; Mihi iniuria factum itur. Bona mihi mea ereptum uenis. Iniurias ultum eunt: pro iniuria fit, bona eripis, iniurias ulciſcuntur. Terentius etiam dixit;

Ciui Romano licet eſſe Gaditanum.

Laudatũ ire et laudaturum eſſe.

In mea uita tu tibi laudem is quæſitum ſcelus.

C. Cæſar de bello Gallico: Qua proximum iter in ulteriorem Galliam per alpes erat, cum his quinq; legionibus, ire contendit. Idem paulo poſt; Bibracte, ire cõtendit: & libro quarto: in Britanniã proficiſci contendit. Cicero de Diuinatione; Conclaue illud ubi erat manſurus, ſi ire perrexiſſet, proxima nocte corruit: & in Lucullo; Confeſtim ad eum ire perreximus. T. Liuius; Ad Crotonem oppugnandum pergunt ire. Virgilius;

Quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.

Plautus in Ciſtellaria;

Qui magis potueritis mihi honorem ire habitum?

& in Bacchidibus.

Sine hoc exorare abs te,

Vt iſthuc delictum deſiſtas tantopere ire oppugnatum.

Nec

Nec modo ire perrexit, & ire seu proficisci contendit, sed repetito eiusdem uerbi infinitiuo, properat properare dixerũt, ut idem Plautus in Aulularia;

Nunc domum properare propero.

Homerus etiam sæpissime sic loquitur

βὰν δ' ἰέναι καθ' ὅμιλον ἀνὰ στρατὸν εὐρὺν ἀχαιῶν.

Quando igitur uulgare est apud nostros etiam sic loqui; In Hispaniam ire perrexit. Ad exercitum ire perrexit. In Italiam proficisci contendit, sociantur etiam hæc uerba sæpe cum ijs quæ motu carẽt, ut ita loquamur quemadmodum Salustius; Bonorum præmia ereptum eunt. Idem auctor; Fuere tamen ciues, qui sese remq; publicam obstinatis animis perditum irent. Ergo hæc ipsa loquendi esse forma existimanda est, quum dicimus; Animaduerti te direptum ire quotidie fortunas meas, quod quis neget aut miretur præsentis esse temporis nihil pertinens ad futurũ infiniti? Quare ne illud quidem mirari oportebit, quod passiua etiam in forma & significatione uerborum, ac tempore præsenti dicamus; Domum meã non patiar assidue dilapidatũ iri: quod idem est omnino, ac si dicamus, dilapidari. Sed redeo ad rationem infiniti. Quando igitur huius futurũ est, non laudatum ire, sed laudaturũ esse, loqui sic licet etiam, per genera omnia atq; numeros, Arbitror ciues hoc tuos ægrè permissurum: tuas etiam sorores molestè accepturum. Existimabãt homines aliter hęc mala esse casurum: quæ natura est infiniti huius præsertim actiui, ut neq; generibus, neq; numeris, ulla cum parte orationis conueniat. Vtimur quidem sæpius hic participio quam infinito, ut ciues ægrè permissuros, sorores molestè accepturas, & mala dicamus esse casura: sed nullum erat actiui futurum infiniti, hoc si agnoscere, aut renouare noluissem, & prouideri debuit, ne futurum hoc tempus nostro in sermone obsolesceret. Video præterea antiquitatem, usque ad sæculũ Ciceronis hoc loquendi genere fuisse delectatam, ut Plautus etiam dixerit quum de ancilla sermo esset;

Ciues tuos permissurum an permissuros.

Deierauit occisurum eum hac nocte quicum cubaret.

Paulo etiã post, eadem in fabula, duos illam gladios habere, quorum altero te occisurũ ait, altero uillicum. M. Tullius in oratione in Verrem de supplicijs; Sed quocunq; uenerint, hanc sibi rẽ præsidio sperant futurũ. Alia exẽpla, quæ ego quidẽ ipsis in auctoribus legerim, in prõptu mihi nõ erãt, nec puto ex ijs qui post Ciceronẽ integri ad nos peruenerũt, esse aliquẽ unde exẽplũ eiusmodi afferre possis. Nemo tñ est quin sciat ueteres palã sic loquutos esse. Locos. n. plurimos

docti homines attulere ex auctoribus, qui declarant Plautum,& M. Tullium ex media latinitate, probatiſsimoq; uſu loquendi ſumpſiſſe ut quo dixi more ſcriberent. Equidem non uideor mihi feciſſe adhuc ut ex ijs quæ interiere ſcriptis ueterum;id quod ego ſentio probarem. Sed nunc dabitur mihi à doctiſsimis uenia, ut quæ ſunt obſeruata ab alijs, quæq; ego nec legere nec uidere alius ætate noſtra potuerit quiſquam,ijs ad probãdum quod uolo teſtimonijs uti poſſim. Itaq; illud afferunt ex M.Catonis quinto originum;

Illi polliciti ſeſe facturum omnia:

& Lucilij decimo ſexto libro;

Ad Penelopam conuerſus ait;
Nupturum te nupta negas, quod uiuere Vliſſem,
Speras.

Hanc Priſciano gratiam debemus, qui nobis duorum locos hominum doctiſsimorum conſeruauit. Sed quatuor quibus dixi magnis auctoribus quùm credi ſatis debeat, acceſſere ijs etiam plures qui rem confirmare magis poſsint. Ac primum C. Gracchi teſtimonio utuntur,cuius ea uerba ſunt; Credo ego inimicos meos hoc dicturum: & Q.Quadrigarij; Eſt quod ſperemus Deos bonis benefacturum. Sic,Valerium quoq; Antiatem ſcripſiſſe teſtati ſunt; Si hæ res diuinæ factæ,rectèq; perlitatę eſſent, Aruſpices dixerunt omnia ex ſententia proceſſurum. Deniq; Laberium nominant auctorem ita in Gemellis loquentẽ;Non putaui inquit hoc eam facturũ.Vides ergo non unum aut alterũ è doctis hoc loquendi genere uſum fuiſſe ſed plures & magna auctoritate homines,& quidem tanta, quæ à Graccho,Catone,Plauto, & M.Tullio non minimi ſit ęſtimata. Si nihil eſſet eiuſmodi in ſcriptis ueterũ,quod nos ipſi legere poſſemus,nemo tamen homini doctiſsimo A. Gellio ea de re teſtimoniũ dicẽti quã ipſe uidit,nõ credendũ putaret, quid ſi nobis Plautus quoq;, & M.Tullius duo latinitatis lumina ſunt auctores, ut illo modo etiam loquamur ſi uelimus? Ego quidẽ certè ex tanta auctoritate hominũ & publica olim cõſuetudine rectiſsimè loquendi, ſiquãdo mihi adhuc accidit,ut ita ſim loquutus, uel ſi docti homines atq; diſerti in magna ſcriptione aliqua,pudenter,(ut Horatiano uerbo dicã) rarò ac uarietatis cauſa, & amore antiquitatis hoc faciant,nego reprehẽdi oportere. Ex his quæ dicta ſunt facile eſt paſsiui etiã præſentis rationẽ cognoſcere,ut; Non inuitus patior ab indoctis iudicium repudiari meũ. Verbi ſubſtantiui futurũ eſt fore, ut; Speramus fore otiũ; Scito nos fore in urbe: aut fore beatos. Confido fore ut nos ames.

ames. Non proponam hic exempla, unde probare student, fore, esse temporis etiam præsentis, quæ neminem imitari uelim. Fuerat quidem in hac uoce præsens tempus iam olim à principio latinitatis. Dicebatur enim Fuo, ut;

Tros Rutulusue fuat.

atque hinc temporis instantis, modo infinito prisci illi auctores utebantur, Fore, quemadmodũ nunc & optimis tẽporibus latini sermonis, forẽ, fores, foret (quę uoces nunquã tẽpus mutauerũt) quosdam ex nostris non miramur aliquando, ueterẽ loquendi morem sequutos, Fore usurpauisse quo in loco Esse frequẽtius dixerunt. Quamobrem T. Liuij & illustrium scriptorum, non ego auctoritatem plurimi nõ facio, sed in ijs grãmatici, diuinũ splendorem latinitatis nõ intelligũt, qui locos illorũ quosdã falso contra nos esse arbitrantur. Præteritũ uerò passiuum, est, uti iam à principio diximus, scriptum esse uel fuisse. Variatur hoc per genera, numeros, personas, casus quemadmodum auditus sum uel fui, auditus eram uel fueram, & quę sunt ex his nata omnia, ut; Superiores ad te meas literas cognoui nõ fuisse perlatas. Vnius hominis prudentia scito fracta esse hostiũ consilia, nisi apud Plautum si rectè scriptum est in Amphitruone;

Iustam rem & facilem esse oratum à uobis uolo.

At futuri uox una est quæ nullos in casus alios declinari posit, ut scriptũ iri, & laudatũ iri. Dicamus ergo; Confido probatum iri animũ tibi & uoluntatẽ, aut consilium meũ. Perditissimi hominis mores, artes, ac latrocinia confido uobis omnibus cognitum iri. Infiniti loco ueteres dicebant. Facto opus est: inuento opus est Phædria: conciliatũ oportuit Cæsarem: mihi cõicatum oportuit, pro facere, inuenire, conciliare, cõmunicare. Non deest in his ne Ciceronis quidem auctoritas, ut; Opus fuit Hircio conuento. Verũ hoc iam quidẽ factũ oportuit. Interemptum esse L. Catilinam, & grauissimo supplicio affectum iam pridem oportebat. A uerbo etiam neutro absoluto quemadmodum Terentius; *Participium pro infinito.*

Vt ut erat pater, mansum tamen oportuit,

Sed non ualde pertinent hæc ad eam ipsam rationem infiniti, qua de nunc sermo erat, sed potius ad simplicem illam; pueris notam; Aueo scire: cupio discedere, desijt furere, cœpit rogare, quæ nescio an genus aliud uerborum admittat, pręterquę ad animum, uel ad incipiendum pertinent, uel desinendum, uel ad facultates, ut cupio, possum, queo, ualeo, licet: nisi si loquare ita quomodo M. Tullius pro A. Cæcina; Nullam esse rationẽ amittere eiusmodi occasionem: *Modus infinitus gerundij loco.*

ideſt

idest nihil esse cur ea occasio amitti debeat. Iterum, in Lucullo; Nec uerò esse ullam rationem disputare cum ijs qui nihil probarét: & in Andria Terentius:

Post ubi iam tempus est promissa perfici,
Tum coacti, necessario se aperiunt.

& Catullus;

Surgere iam tempus, iam pingues linquere mensas,

Huic diuersa ratio est eorundem græcorum illa, quoties uerbo utimur quod ὑπαρκτικὸν uocant, loco eius quod est potétiæ, uel pro eo quod est licere, ut Poeta in sexto Aeneidos;

Nec non & Tityon terræ omniparentis alumnum
Cernere erat

Solent admonere pueros infinitum capi sæpius præteriti loco imperfecti, ubi præsertim breuiter multa colligere necesse est, ut;

Inuidere omnes mihi,
Mordere clanculum: ego non floccipendere:
Illi inuidere miserè.

M. Tullius in Verrem; Quærere incepimus de Carpinatio, quisnam esset is Verrutius: hærere homo, auersari, rubere: & Virgilius;

Hinc mihi prima mali labes, hinc semper Vlisses
Criminibus terrere nouis, hinc spargere uoces
In uulgum ambiguas, & quærere conscius arma.

Illud ergo interest maximè quod præteritum imperfectũ, sicut iam quinto libro diximus ad actionum quoq; tarditates, infinitum uerò ad narrandi celeritates adhiberi solet: quod uidens in Phormione Terentius, eodem, hæc duo in loco distinxit, ut;

Noster quid ageret nescire, & illam ducere
Cupiebat, & metuebat absentem patrem.

Illud postremum sit, esse apud nostros etiam dare bibere, quemadmodum in Andria Terentius docuit;

Post deinde, quod iussi, ei date bibere:

& Cato Maior de Re rustica;

Bis in die id faciet: meridie bibere dato

Transit à modo infinito ad gerundium.

Postulat autem hic locus de gerundijs etiam explicemus ea, quæ summis auctoribus usitata, & maximè latinitati consentanea esse uidebuntur. Nomen uerò gerundiorũ ideo uitare nolui, quod nemini ueterũ, ac ne M. quidẽ Varroni uisum est id uitari debuisse. In his s.n. libris, præter quæ sunt propria ipsius grãmaticæ ea tantum permitti uolo mihi quæ maximis oratorũ, & poetarum sunt permissa. Libentissimè

tissimè autem accedo ad hanc partem, diligentissimeq; mihi tractandam, & studiosis nostræ linguæ discendam puto, quæ pars nihil habeat cõmune cum græca, aut aliarum gentium linguis, &. nata apud nos, propria sit latinitatis. Affert præterea plurimas ad loquendum commoditates, & lepidissimas loquutionum formas, unde adiumenti, & uenustatis plurimũ latinæ orationi acquiratur. Ac deniq; sunt gerundiorũ duo genera prima, quæ literatissimi nostrorũ hominũ, nominibus quoq; distincta esse uoluerunt, unum legendi, legendo, legendũ plerunq; significationis actiuæ: alterũ legendus, legẽda, legendũ, significationis passiuæ. Prioris generis exẽpla dari hæc possunt. Nullũ facio finẽ legendi. Defessus iam sum scribẽdo: uenio ad audiendũ. De passiuo cõstituere sic necesse est; Duo illud secunda in genera distribui debere, unũ quod sponte rem fieri demonstrat, quoties ita loquimur; Accedo ad rẽ publicã administrandã, aut literas discendas: alterũ, quod necessitate, ut; Mihi administrãda est res publica, discendæ literæ, ducẽda uxor. Significamus etiã hoc genere loquẽdi, siquid ad me officiumq; meũ pertinet, sed necessitas est in eo frequẽtior. Nã græci etiã, qui gerũdia nõ habẽt, illa sua βαδιστέον, μενετέον, πεμπτέον, hanc ipsam necessitatis uim significantia, θέσεως ἐπιῤῥήματα dixerunt. Et si.n. ἐπιῤῥήματα non ualde mihi placeat nominare, quia absunt multũ ab aduerbij natura, & casum regere, & uirile fœmineũq; genus habere possunt; ut πεμπτέος πρέσβυς, γαμητέα θυγάτηρ, φοβητέον πολεμίοις ratione tamen optima θέσεως dixere, quo uerbo, illã quæ dicta est necessitatis uim ostendere uoluerunt, sed uenio ad quæ sunt latinitatis propria. Tã spontis quã necessitatis declinatur more adiectiui nominis, ut legẽdus, legẽda, legendũ. Sũt hæc duo postrema sic inter se distincta, nõ opinione mea, sed natura. Lõgè.n. differũt, ita ut alterũ, esse pro altero nunquã possit. Præterea uerò, quũ illud q̃rimus, utrũ habeãt gerundia nominatiuũ, dici cõstanter aliquid ea de re nõ potest, nisi hæc duo uelimus esse distincta. Nã illud qđ spõtis, uolũtatisq; esse diximus, nominatiuũ nõ hẽt ullũ, nisi à poetis quendã rarò usurpatũ qualis est apud Virgilium;

Turne quod optanti Diuum promittere nemo
Auderet, uoluenda dies en attulit ultro.

Cuius rei, ueteres quidem alij, sed Lucretius potissimum Virgilio auctor fuit, apud quem extat hoc genus.

Sic uoluenda ætas commutat tempora rerum

Immo ne ille quidem nominatiuus est, unde potuerint ij quos dixi gerundiorum casus ullo modo declinari. Rectè.n. si existimemus hoc

Pulcherrima, in latinitate ratio et elegantia gerundiorum.

Gerundia, duo prima in genera uult esse distributa.

Gerundia passiua duorum generũ.

Noua, sed necessaria appellatione gerũdia uocat spontis et necessitatis.

Voluenda dies. genus diuersum oĩno à superioribus gerundijs.

hoc tertium erit quoddam gerundium in consuetudine poetarum, significatione à superioribus omnino separatum, à quo sit ablatiuus pluralis,

Triginta magnos uoluendis mensibus orbes
Imperio explebit:

Vt apud Homerum quoq;

ἔτος ἦλθε περιπλομένων ἐνιαυτῶν

An gerundia sint participia præsentis temporis.

Nisi si, quemadmodum homines docti quidam uoluerunt, gerũdia omnia, nos uel hoc unum gerundium uelimus esse participium præsentis temporis. Verum hac de re iudicet quisq; ut uolet; ego ad illud reuertor, ut moneam gerundia quæ dixi necessitatis, carere nominatiuo non posse quem habent tota in latina lingua frequentissimum, ut mihi exorandus est pater, ducenda uxor, fugiendum crimen. Gerundijs igitur hæc in genera distributis, nihil de his confusè cogitari potest, & quoties dubitatio erit, ad suum queq;, certumq; genus referre poterimus. Pronunciabantur olim hæc omnia in tertia coniugatione & quarta, quod sæpius in ueterum scriptis est, legundi, legundo, legundum, & audiundi, audiundo, audiundum, idq; etiam in adiectiuis, ut legundus & audiundus, ut iuris dicundi, communi diuidundo, familiæ herciscundæ, finium regundorum. Percurram ergo singula, & quicquid habent memoratu, aut ueterum elegantia dignum, id potissimum notabo. De tribus illis prioris generis primum est legendi significationis actiuæ. Passiui exempla quæ & pauca & minus grauia sunt, imitari nolim. Cauendum enim nequid à ueterum usu oratorum discedamus. Dependet hoc, ut cæteri omnes genitiui ab antecedente nomine substantiuo, ut auiditas legendi, uoluntas audiendi: interdum adiectiuo, ut auidus pugnandi, cupidus nauigandi, ut Horatius;

-Expers ipsa secandi.

Terentius in Hecira,

-Non dici potest
Quam cupida eram, huc redeundi, & abeundi à milite,
Vosq; hic uidendi.

Hoc eodem in exemplo uides etiam, huic gerundio casum tribui posse, qui suis etiam uerbis apponatur. Nec miremur huius loco, modum esse aliquando infinitum;

Vt animum ad aliquod studium adiungant, aut equos
Alere, aut canes ad uenandum.

Sint enim hæc, non huius loci & nostræ præceptionis, sed ueterum auctori-

auctoritatis. Illa sunt etiam quæ pluribus dicuntur modis; Nunc tuum est officium has bene ut asſimiles nuptias. Hic priſcè etiam ſuperioreq; exemplo, dici potuiſſet, aſsimulare, & quod eſt poetæ eiuſdem & bonorum omnium conſuetudinis;

Tuum eſt officium has bene aſsimulandi nuptias.

Sed quod ad horum trium gerundiorum ſignificationem attinet, qua de re omnes ferè grammatici multa, inter ſeq; diuerſa diſputarunt, illud ſcire oportet antiquiſsimis temporibus ſic loquutos eſſe homines, ut his paſsiuam quoq; ſignificationem darent. Declarat hoc, tritum illud M. Tullij uulgareq; exẽplum quod habẽt etiam pueri quotidie in manibus in epiſtola ad Papirium Pætum; Nunc ades (inquit) ad imperandum, uel parendum potius: ſic enim antiqui loquebantur. Apparet iam ut ad imperãdum ſignificatiõe paſſiua dixerit: hoc eſt ut Papirio à Cicerone imperetur. Apparet etiã antiquiſsimis hominibus hoc fuiſſe in conſuetudine ſermonis. Hoc exemplum quod ſolum eſſe uidebatur, uir doctiſsimus latinæ linguæ Paulus Manutius, altero Saluſtij exemplo pulcherrimo illuſtrauit. Illius auctoris in bello Iugurthino locus eſt huiuſmodi. Iugurtha ubi armis, uiriſq;, & pecunia ſpoliatus eſt, quum ipſe ad imperandum, Tiſdrum uocaretur, rurſus cœpit flectere animum ſuum, & ex mala conſcientia, digna timere. Durius etiam hoc uideri poteſt, quod gerundio ex genere tertio neutrorum paſsiua ſignificatio data ſit. Et ſi enim dicamus imperare frumentum populis, imperare pecuniam ciuitatibus, nemo tamen dicat imperare populos, aut ciuitates. Antiquitas uerò in uſu habuit ut præter uerbi naturam diceret; Ades ad imperandum ut ſcias ex ijs uerbis quæ paſsiuam naturaliter poſſunt habere ſignificationem, gerundia huiuſmodi paſſiua, communi in conſuetudine omnium fuiſſe. Quamuis igitur tribus his gerundijs, legendi, legendò, legendum, nunc actiue magis quam paſsiue utimur, antiquiſsimum tamen loquendi morem auctores imitati ſunt, ut (quemadmodum infra apparebit) ea, interdum paſsiua quoq; in ſignificatione uſurparint. Quare non præcipio equidem poſteriora duo præſertim, nullo modo paſsiue dici, ſed auctorum huiuſmodi exempla, ſuadeo rectiſsime uideri, atq; ab ijs nihil omnino diſcedi, nequid fiat aut ſæpius, aut aliter quam illi fecerunt. Secundum uerò gerũdium cohærere unquam poteſt cum ſubſtantiuo nomine. Et ſi enim dicatur audiendo Platone, legendo poeta, audiendo tamen & legendo ad ſignificationem pertinet paſsiuam. Habet ſæpe caſus pro uerborum natura, ut refellendo

Ades ad imperandum.

do argumenta, seruiendo studijs. Ipsum fit asi[illegible] ablatiuus ex ui præpositionum, ut; Non distinguit Epicurus à non dolendo uoluptatem. Idem Cicero de Natura Deorum; In redeundo quum pomoerium transiret, auspicari esset oblitus. Tertio Tusculanarũ quæstionum libro; Quoniam confidens, mala consuetudine loquendi, in uitio ponitur, ductum uerbum à confidendo, quod laudis est. Eodem in loco; Discrepat.n. à non timendo confidere. Præterea de transeundo in Epirum: & inuidiam esse dictam ab inuidendo; & amorem, amicitiamq; ab amando, & nos deterreri à discendo, & aliquem esse multum & ineptum in loquendo, & esse interfectorem in confitendo, uel inficiando, & disputatum de non sentiendo, idem Cicero, auctoresque omnes sępissime dixerunt. Illud rarum est quod huic ablatiuo casum tribuunt aliquando, ut in officijs Cicero dixit in tribuendo suum cuique, & in Tusculanarum tertio quæstionum libro; ut effugiamus ambiguum nomen inuidiæ, quod uerbum ductum est à nimis intuendo fortunam alterius. Illud apponunt etiam ex libro M. Varronis tertio de Re rustica, nisi tamen aliam distinctionem uelimus esse uerborum; In supponendo oua, obseruant ut numero sint imparia. Sunt alia quædam uel M. Tullij, uel cæterorum huiusmodi interdum exempla, quæ [illegible] necesse est siquis latina esse non putarit, quæ ut concessum ueterum auctoritati, nolim tamen pueris nouisque imitatoribus proponi ad imitandum. Præterquam enim quod rara sunt, est etiam alia ratio loquendi magis tuta, & uulgata omnibus, quam pro hac sequi possimus, & placet mihi minime dubiam tyronibus maximeque tritam loquendi uiam ostendere. Habet aliquando gerundium hoc passiuam; quoq; significationem. Præter enim exempla quæ attulerunt grammatici à Virgilio;

In tribuẽdo suum cuiq;.

Accusandi etiã passiuè.

-Alitur uitium crescitq; medendo,

Sunt illa quoq; Terent. in Phormione;

Quando iam accusando fieri infectum non potest.

&;

Nihil est Antipho, quin male narrando possit deprauarier;

Illud etiam Ciceronis est in Catone Maiore; Animi autem excolendo leuantur. Ad Atticum libro octauo; Leuatur enim omnis cura, quum aut consistit consilium, aut cogitando nihil explicatur. Meminerimus tamen his gerundijs passiuis, nullum ablatiuum personæ aut rei agentis dandum esse. Non enim dicas accusando à te, uel exercendo ab hominibus, uel narrando à nobis. Inuenimus

gerundium

gerundium hoc positum aliquando cum uerbo substantiuo. Dicimus enim sic; Pater soluendo non est. Publicani soluendo non erant. Cicero ad Atticum; Magius soluendo non erat. Ad Appium Pulchrum; Sumptus decerni legatis nimis magnos, quùm soluendo ciuitates non essent. *Soluendo nō erat.* Rectè quidem hoc sensu, & hoc soluendi, uerbo nemo tamen dicat pater non est respondendo, aut publicani exigendo. Licet cum uerbo soluere sic loqui, non licet cum cæteris. Simile quiddam fortasse admoneri de eo poterit quod in Topicis idem Cicero dixit; Quia coniugata uerba sunt pluuia & pluendo, diceret omnem aquam oportere arceri quæ pluendo creuisset. Sit ergo nix & ningendo, tonus & tonando, lux & lucendo, amor & amando, error & errando ac denique in uerbis omnibus, id sequamur, quod M. Tullius uno in uerbo, idq; semel dixit pluuia & pluendo. Audaciæ esset hoc, & non ferendæ temeritatis quæ latinum sermonem euerteret. Concedimus enim hæc summis aliquando uiris, nō ueteribus modo, sed nostri etiā sæculi doctis hominibus quoties grauissimis in rebus, de ratione uerborum aliquid sit necesse quemadmodum hoc loco Ciceroni disputare. In scholis uerò & communi usu loquendi, apud eos qui integri ad grammaticam accedunt, suadeo his exemplis, atque hoc genere loquendi omnino supersederi. Nec male tamen uisum est doctis hominibus pluendo à Cicerone illo more dictū esse quo à græcis τὸ ὕειν, τὸ βροντᾶν, τὸ βλέπειν dici consueuit. Solemus enim (id quod facere necesse est) quoties nuda ponimus uerba, eaque interpretamur, uel quoquomodo non suarum causa notionum usurpamus ita loqui ut numeri, casus, modi, & quæcunq; omnino illorū declinatio nullis alijs à uerbis regantur, ut à sub & limis deductum est sublimis, rectè hic generis & casus neglecta ratio est: itemq; si à grammatico aut ignaro latinitatis dicantur similes habere uoces dolere & gaudere: ex eodē esse principio atq; origine lætitia & lætari, uel fructus & fruendo quemadmodum pluuia & pluendo. Leuia putari hæc possunt, quæ & uera sunt, nec ab usu remota, & à doctissimo quondam Apollonio multis uerbis disputata, & quidem ad rem qua de agitur necessaria quæ significatio apud græcos articulorum oppositione fit expressior, ut;

Nuda uerba & sine suis significationibus posita quomodo tractare ueniat.

τὸ ὀφθαλμιᾶν τὸ πολλὰ συμβαίνει: τὸ ἐπιφράττω δευτέρας
ἐστὶ συζυγίας: τὸ
Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα
ἐπὶ τῶν ὄντων ποιητὴς στίχειον

Discen-

Discentium tamen gratia hæc dicta sunt. Nam docti norunt ipsi meliora & possunt hæc eruditius explicare. Ne illud quidem admoneri oportebat, huic gerundio motum de loco non temere dandum esse nec ualde usitatum inueniri, Venio à legendo, uel redeo à disputando, nec magnifacienda sunt quæ grammatici aduersus hanc sententiam exempla attulerunt. Item illud, inter duas personas minime posse quēadmodum ne participia quidem collocari. Vt enim oratio foret inaudita scribētes docti homines cognita sapientia est, ita etiam si dicatur; Scribendo docti homines est cognita. Nam post scribentes uel scribendo sequatur necesse est uerbum quod eadem hæreat cum persona, ad quam ipsa uel gerundia uel participia referuntur, ut; Scribendo docti homines sapientiam illustrarunt. Sunt quidem exempla ueterum quibus probetur, sic etiam dici posse, eaq; illustrium auctorum, sed maximo ac latinissimo omnium Terentio contenti simus. Is enim ita in Hecyra scribit;

Gerundiū inter duas personas an poni liceat.

Nam de te quidem satis scio, peccando, detrimenti nihil fieri potest.

Rarum Terentij exemplum.

Eadem in fabula;

Vouisse hunc dicam, si saluus domum
Redijsset unquam ut me, ambulando, rumperet.

Cæcilius quoq; apud Ciceronem in Catone Maiore fortasse uideatur hunc ipsum loquendi morem sequutus;

Aedepol senectus si nihil quicquam aliud uitij
Apporet secum cum aduenerit, unum id satis est,
Quod diu uiuendo, multa quæ non uult uidet.

Hunc Cicero malum indicat auctorem latinitatis. Terentij uerò fabellas propter elegantiam scribit solitas, eo tempore ad Lælium ac Scipionem deferri. Quid ergo? Ex illius auctoritate nobis ita loquendum erit, ut alias ad personas gerundia ac uerba referantur, sæpiusq; nihil sit quo referri gerundia uelimus? Dicemus posthac; Tu docendo nos lætamur, aut; Vos laudando nihil ad uestram gloriam addi potest: idq; pro latini sermonis publica lege habebitur? Equidem, ad imitandos optimos etiam auctores, totamq; rationem latinæ linguę, magnum quoddam iudicium sentio adhibendum esse, quod si non fiat, magna parte latinitatis periclitandum nobis erit. Scio quibus religio summa est à M. Tullio, ac bonis auctoribus, uel paululum discedere, quia tamen iudicio carent imitandi, nihil afferunt, quo rectè loqui, ac scribere uideantur. Auctores enim quos imitamur, omnino perfecti sunt omnes, at culpa in nobis est, qui

non

non rectè illos didicimus imitari. Quamobrem nos id sequamur quod in usu est frequentiore bonorum auctorum omnium, & in ijs quædam non intelligere nos, modestiæ loco sit confiteri. Nunc tamen etiam pueri intelligunt, gerundium à Terentio esse positum, quo in loco participium esse oportebat, id quod ab omnibus uitandum erit. Quod autem esset, scribendo docti homines cognita sapientia est, non dico ferendum non esse quod nemo unquam tulit, sed causam esse cur ferri non debeat, quia ex duobus nominandi casibus, alter, uerbum non haberet ad quod referri possit, quo nihil est à grammatica, aut etiam, omni à sermonis natura magis alienum. Sunt illa probatissimo in more posita loquẽdi, adesse scribendo, abesse scribendo, ut; Scribendo affuerũt L. Domitius; Q. Cælius. Idem Cicero alibi; Decreto scribendo uideo abfuisse Lysaniam. Tertium gerundium est legendum, cadens in literas ac significationes accusatiui, semperq; subiectam habet præpositionem Ad, ut; Veni ad legendum, ad seruiendum, ad fruendum. Potest & sine uerbis esse pertinentibus ad motum, ut in Phormione Terentius;

Potior sit, qui prior ad dandum est:

& cum adiectiuis, idoneus ad discendum, aptus ad disputandum, paratus ad audiendum, promptus ad pugnandum, animatus ad confligendum, & huiusmodi quamplurimis. Est illud quoq; genus; Ad imitandum mihi propositum exemplar illud est. Et; Attici nobis propositi sunt ad imitandum: qua forma loquendi Cicero cum bonis omnibus plurimum delectatur; ubi gerundium pro uerborũ natura potest nunc actiue exponi nunc passiue, ut; Propono mihi aliquid ad illustrandum. Magna res proposita nobis est ad scribẽdum. Philosophia habet multa difficilia ad explicandum. Sunt etiam illa quum accusatiuus gerundij alias habet subiectas præpositiones, ut mercedem petere ob absoluendum, uel ob ius dicendum, uel ob iudicandum, ut idem Cicero ad Atticum; Vt de ijs qui ob iudicandum pecuniam accepissent quæreretur. Possunt igitur ferè hic esse præpositiones quæ ad motum pertinent, uel ad caussas. Ad motum uerò seu ad locũ significent, ut Ad, seu de loco ut A, Ab, Abs, De, E, Ex, Pro, ut uenire ad spectandum, discedere uel abesse à discendis literis, cogitare de remigrãdo, uel de legionibus, traijciẽdis, orationem habere pro captiuis redimendis, relinquere omnia propter pauperes defendendos. De Pro, exemplum nobis dedit Plautus in Aulularia, ut;

Gerundiũ patiendi qua ratione agendi soleat fieri.

Quibus præpositionibus gerundia iungantur.

Pro uapulando hercle ego abs te mercedem petam.

Aliæ uerò præpositiones quædam, uel raræ sunt in hoc genere, uel poetis concessæ. Verum ego paulatim delapsus etiam ad exempla gerundij adiectiui passiui. Sed exempla quibus probetur huic gerundio tertio actiuo accusatiuum posse dari pauca sunt. Recitant.n.ex M.Tullio ad Atticum; Ad uastandum Italiam: & in Catilinam; Ad placandum Deos: & ad P.Sestium; Ad leuandum fortunam tuam: & de Oratore; A principio agreste quiddam est, & illud idem ad confirmandum uocem salutare: & nescio quid ex alijs, quæ ut uera sint, & uitio careant scripturæ, raritas tamen exemplorum facit, ut rudibus ægre sic loqui permittam, & quæri de his adhuc uelim diligentius. Gerundij autem adiectiui nobis à principio bipartita ratio fuit: una sponte (hoc enim uerbo utendum est) altera necessitatis. Priore igitur de genere nunc scribendum erit. Hoc, significatione præditū passiua, per genera, numeros, & casus more nominis adiectiui declinatur. Cohæreat ergo necesse est cum substantiuis, in casibus quos, aut uerba postulent, aut participia, aut præpositiones, aut prorsus quæcunq; ratio alia sit nominum adiectiuorum. Solo caret hoc (ut dixi) recto casu utriusq; numeri: quare à genitiuis incipere licebit, ut cupiditas legendi Platonis, uidendæ matris, salutandi numinis. Data est opera placando Cæsari, conciliandæ amicitiæ, componendo bello; Veniebant ad cognoscendum Liuium, ad audiendam historiam, ad legendum poema. Abest à gerendo magistratu, à tuenda republica, à frequentando foro. Sic etiam delectatio, fructus, utilitasue legendorum oratorum, cognoscendarum stirpium, obseruandorum siderum. Inuenimus tamen à ueteribus gerundij casum genitiuum unitatis, alio cum gignendi casu multitudinis coniunctum. Ego uerò nondum constituo, utrum is genitiuus, nominum esse, & quarumuis partium orationis possit. Vereor enim in quotidiani ac triti consuetudinem sermonis, illud genus introducere, aut in præcepta loquendi referre, legendi oratorum, cognoscendi stirpium, obseruandi sydera, ut præter naturam numeri, aurium causa rationem grammaticæ negligamus. Nec ignoro equidem Plauti illud in grammaticorum præceptis exemplum;

Nouitatis uenia petit.

Adhortandi uestri, seu audiendi philosophorū quatenus uideatur esse permittendum.

Nominandi istorum tibi erit magis quàm edundi copia.

& Ciceronis, de Diuinatione: Dolebis tamen stoicos nostros Epicureis irridendi sui facultatem dedisse. Deniq; T.Liuij; Non enim uereor, ne quis hoc, me uestri adhortandi causa magnifice loqui existimet. Quid? dicet aliquis: maximis auctoribus, Plauto, Cicerone,

cerone, Liuio, adhuc uereris ut latinè satis dicatur, legendi oratorum, cognoscendi stirpium & obseruandi sydcrum, ut latinissimè dictum est adhortandi uestri, irridendi sui, & nominandi istorum? Istuc equidem uereor quia usus' est rarus exemplorum, & quæ modo recitata sunt, habent quod me uehementer moueat, & in nouam fortasse cogitationem inducat. Video enim genitiuos qui gerundijs adhærent, esse tantum à pronominibus: quam loquendi rationem si rectè imitemur, nec à ueterum usu discedamus, ego & mihi & omnibus permissum uolo, ut nominandi istos & istorum, adhortandi uos & uestri latinissimè dicamus, & prorsus omni in sermone usurpare possimus. Ciceronis autem illud; Irridendi sui dure nimis aliter dictum esset. Omnino autem quoties pronomen sit appositum, aliquid subest quod respicere debeamus, & præsertim si pronomen sit relationum, ut potestas aduocandi quos uelim, ubi nullus genitiuo locus esse potest. Non eo tamen inficias aliquo fuisse in usu antiquitatis, ut cognoscendi quoque stirpium diceretur. Etenim in prologo ἑαυτὸν τιμωρουμένου scriptum legimus;

Facite æqui sitis, date crescendi copiam,
Nouarum qui spectandi faciunt copiam
Sine uitijs

Sed scilicet præcepta latini sermonis exquisitiora dum tradere conamur subeunda nobis indoctorum suspicio est, ut ijs non admirari omnino summam elegantiam, & maxima auctorum ingenia uideamur. Et poterit esse quisquam tanta iniquitate iudex, & ægre accipiat, quod ex M. Tullio etiam ea proponam sæpius quæ ego putem esse meliora? Reprehendet aliquis iudicium ac diligentiam meam, quod quùm ex bonis omnibus, omnia nos imitari uelim, alijs tamen alia magis probem? Denique in summis auctoribus nihil habeo quod non putem esse perfectum, & siquid in ijs est quod à nobis aut magnam partem, aut omnino dici nolim, ea re nolo, quia non ualde exercitatos, nec dum imitandi perfectissimam scientiam consequutos in epistola præsertim, & paruis quibusdam lucubrationibus, non puto eiusmodi periculis committi oportere. Hæc mihi tamen de usu genitiui eius quem dixi ueniebant in mentem, qua in opinione, illud me cõfirmat etiam, quod ea discrepantia numerorũ suauitatis gratia quęsita esse uideretur ne inconcinnè dicamus nominandorũ istorũ, quæ si cũ genitiuis aliarũ partiũ orationis permitteretur, sæpe oratores uitiũ illud male con-

iungendi uitarent, idque Cicero uel semper, uel eo loco in Catelinam uitasset; Quum multi principes ciuitatis Roma non tam sui conseruandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt: cur non potius tuorum consiliorum reprimendi causa, quod suauius fuisset? Cur illud conseruandi sui hic non uitauit ut nec alibi, irridendi sui? Verum quia satis ut opinor aperta ratio est, iam transeo ad reliqua. Datiuus ablatiuusq; est salutandis amicis, discendis literis, diluendis criminibus. Accusatiuus denique ad commendandos amicos, ad copulandas amicitias, ad punienda scelera. Nec expectet aliquis dum dicam, quos casus, quibus dari gerundijs oporteat. Iam apparuit, enim adiectiui nominis quadam natura hoc esse gerundium. Quapropter fieri non potest, quin substantiuo nomini semper aptum sit atque coniunctum. Casibus ergo iisdem necesse est hoc esse quibus nomina substantiua sunt, aut etiam forent, tametsi gerundia non adessent. Tolle enim hæc à superioribus, & eadem omnino uerborum omnium, & casuum ratio manebit. Nam præcipiunt etiam cuiuscunq; sint generis, aut numeri genitiuos, eorum dumtaxat quæ adhuc dicta sunt gerundiorum, ab his pendere sæpe ablatiuis, causa, gratia, mente, animo, studio, uoluntate. Hæc tamen ratio non magis ad gerundia, quam ad ipsa nomina pertinet, etiam sine gerundijs, in oratione collocata. Nam quod Platonem, Architæ causa Tarentum uenisse dicimus, quod hominum gratia philosophiam mandasse literis, quod adductum studio sapientiæ Aegyptum peragrasse, his genitiuis nihil mutata forma orationis gerundia possis addere ut Architæ audiendi, hominum iuuandorum, sapientiæ perdiscendæ. Quod dico eò pertinet etiam ut ostendam neq; huiusmodi in genitiuis, neq; alia in re ulla, uel addito, uel detracto hoc gerundio passiuo, diuersum genus fieri sermonis. Quæ præpositiones autem gerundijs præponantur, colligi potest ex his quæ subiungam exemplis; Dicimus.n.in propulsando bello, in capiendis uoluptatibus. Venio ad spectandos ludos. Ob deponendum imperium, uel propter assequendos magistratus ad urbem accedere. Boni auctores multi sic loquuntur, ut dicant; Inter cœnandum scripsit, inter currendum cecidit, ut Virgilius;

Non quotidianum Terentij exemplum.

Facile, nullumq; prorsus negotiũ est patiendi gerundia trahere.

De præpositionibus ad gerundia.

> Potum pastas age Tityre, & inter agendum
> Occursare capro, cornu ferit ille caueto.

Rarior est usus præpositionis Ante, ut;

> Ante domandum
> Ingentes tollent animos.

Pergam

Pergam de reliquis dicere, ut; Romam missus est de redimendis captiuis. Vel; Agitur de ornando Cæsare, de restituendo Ptolemæo. uel; Mutauit consilium de fugiendo in Africam. Item ex turpiter uiuendo suspicio sceleris est nata. E tollenda lege aut minuenda libertate consequutum est odium. A consulendo sunt consules nominati. Diu feriati sumus ab historia scribenda. Nihil habent cõe deliciæ cum sapienter uiuendo, aut cũ literis discendis. Siquibus alijs etiã præpositionibus cũ gerundio alij auctores utũtur, sciamus hoc rarius fieri solere ut Varronis in quinto (ut arbitror) de latina lingua libro locus est; Nec sine canendo tibicines dicti. Vtimur etiã gerundij huius ablatiuo, à præpositionibus, aut uerbis quibuscunq; absoluto. Nec.n. ualde rarò, tale quiddam in scriptis est ueterum. Multum assequeris doctrinæ Platone legendo, antiqua literarum cõsuetudine renouanda, eloquentiæ lumine cum omni sapientia coniungendo. Sed huiusmodi in exemplis tamen dispiciendum, recteq; uidendum est, quoties huiusmodi in ratione loquendi, certa cum persona hoc gerundiũ cõiungitur, tum significationem esse actiuã. Hic ergo quũ ea sint ad secundam personam (quæ certa est) relata, ita exponendum est, si Platonẽ legeris, antiquam literarum consuetudinem renouaris, lumen eloquentiæ cum sapientia coniunxeris. Ratione habet eandẽ, quod M. Tullius ad Sulpitium scripsit; Gratiã quoq; nos iure defendenda pace arbitramur. Sic etiam & reliqui auctores omnes, & Cicero ipse quum alibi sæpius, tum ad Lentulum; Videbatur.n. reconciliata nobis uoluntas senatus esse, quod tum dicendo, tum singulis appellandis, rogandisq; perspexeram. Ad Marcum filium; Orationem autem latinam profectò legendis nostris efficies pleniorem. Hæc rursus certam ad personam si referri non possint, tum, passiuam idest naturalem significationem obtinebunt. Idẽ Cicero ad Atticum; Quum concio more hoc insulso & nouo, plausum meo nomine recitando dedisset, habui orationem. Ergo superiora exempla, si ita paululum commutamus; Magna doctrinæ fieret accessio legendo Platone, antiqua literarum consuetudine renouanda eloquentiæ lumine, cum omni sapientia coniungendo: item; Defendenda pace clamores in senatu fuerunt, singulis appellandis, rogandisque, scito causam tuam ab omnibus esse adiutam, significatio hic erit ea, quæ per naturam esse debet, gerundij passiui. Venustè hoc gerundium iungitur his uerbis, do, loco, conduco, mãdo, trado, accipio, curo, suscipio, puto, censeo, existimo, ut mandaui describẽdos libros, locaui ædificandam domum, ut Cicero de Diuina-

Ablatiuus gerũdiorum absolutus.

 tione;

tione;Redemptores columnam de Cotta & Torquato conduxerunt faciendam. Et apud Terentium;

Neq; pol seruandum tibi quicquam dare ausim.

Idem alibi;

Ea lauatum dum it seruandum mihi dedit anulum.

Sic tu dicas etiam; Curaui erudiendum puerum, uel redimendos captiuos. Dabo tibi legendam epistolam, uel discenda carmina. Illi conduxerunt desiccandam paludem, uel sternendos montes. Putaui ad te scribendum. Existimaui eas ad te literas non esse mittendas. Censuit Caninius Lentulo esse succedendum, uel adimendam prouinciam, uel abrogandum imperium. A deponentibus etiam uerbis hoc gerundium fit quibus datur ablatiuus, ut, ea quæ acceperis utenda Cicero dixit, & Plautus in Aulularia;

Cultrum, securim, pistillum, mortarium,
Quæ utenda uasa semper uicini rogant.

& in Rudente;

Videbatur ad me simia agredirier
Rogare scalas ut darem utendas sibi.

Gerũdia quę dicuntur necessitatis. Commoda hic ea uerba sunt, quibus rationem infiniti constare iam dictum est, sed ea magis quæ ad linguam, & maximè omnium quæ ad animi sensum pertinent. Genus fuit alterum gerundij passiui, qđ est necessitatis, habetq; cæteris cum casibus nominatiuum, ut; Dissimulādus mihi dolor fuit, subeunda inuidia, cœlandũ uulnus. Non multis arbitror hic opus esse exemplis. Nam & per genitiuos quoq; dicimus; Turbatus est metu Pamphilus ducendæ uxoris, mercator abijciendarum mercium: pro uxore quam illi sit inuito necesse ducere, & mercibus quas cogatur in mare hic abijcere: qđ ualde apud omnes tritum est loquendi genus. Apertius tamen hoc apparet in accusatiuis, ut; Prouideo fugiendam esse tibi patriam, relinquendos honores, & accipiendas improborum iniurias. Sunt hæc necessitatis omnia, quod etiam antè docti ac literati homines uiderunt. Etenim Aelius Donatus sæpe in ijs cõmentarijs quos in Terentiũ scripsit rectè admonuit, quod posteriores grãmatici neglexerunt. Non *Genus illud quo dicimus puto mihi gloriandum.* prætereundum hic arbitror, quod hoc gerundium ad neutrius formam utimur singularis, quod à uerbis omnibus duci potest, cuius eacunq; sint naturæ, uel legendum est, carendum est, seruiendum est, bibendum est, uapulandum, transeundum, gaudendum, philosophandum, utendum, miserendum, recordandum, suffragandum, gloriandum, moriendum, nascendum, ingrediendum, pudendum,

pœni-

pœnitendum. Denique à uerbis poteſt omnibus hoc deduci, præter ſubſtantiua, & quæ nata ſint à ſubſtantiuis: item à quinto genere neutrorum & imperſonalibus quibuſdam paucis. Ergo dicimus; Catoni exulandum fuit ab Italia, qui illo potiſsimum tempore ſibi putauit eſſe moriendum. Cæſari manendum in ſententia, utendum fortuna, reſiſtendum audaciæ, occurrendum inſidijs inimicorum. M. Tullio ueniendum ad amicitiam Cæſaris, redeundum ad literas, carendum foro, & ſenatu, ſeruiendum tempori. Dicebant etiam uetuſtiores, per hoc gerundium, atque uerba quibus dari conueniat accuſatiuus; Nigidio fuit audiendum philoſophos, fugiendum magiſtratus, legendum libros doctorum hominum, græci ſermonis (ut arbitror) figuram ſequuti ἀκουστέον φευκτέον ἀναγνωστέον. His enim, illi dant accuſatiuum quoties liceat per naturam uerbi, ut; λεκτέον μοι τάδε, γραπτέον τὴν ἐπιστολήν, ἀναγνωστέον τοὺς λόγους quod loquendi genus ætate etiam C. Cæſaris quùm minime corrupta, & cultiſsima latini ſermonis integritas fuit, boni quoque auctores aliquando imitati ſunt, Varro, Lucretius, Virgilius, ut;

Audiendum eſt philoſophos an dicendum ſit.

-Alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Troiano ab Rege petendum.

Is etiam quem dixi Lucretius præter cætera quæ grammatici habent in ore;

Aeternas quoniam pœnas in morte timendum.

Libro etiam ut opinor quarto ſcriptum ſic reliquit;

Multaq; in his rebus quærendum multaq; nobis
Clarandum, planè ſi res exponere auemus.

Varronis quædam ſunt eiuſmodi, ut; Subulo dictus quod ita dicunt tibicines Tuſci: quocirca radices eius in Etruria non Latio quærendum. Auctor idem octauo libro de lingua latina; Sic enim omnes repudiandum eſt artes, quod in medicina & in muſica, & in alijs multis diſcrepant ſcriptores. Ego tamen Lucretium, Varronem, Virgilium cæteros, auctores iudico eſſe admirabiles, uerum quando aliud eſt genus loquendi uſitatum, atque etiam ita uſitatum, ut (propè dixerim) ſingulis in uerſibus occurrat non puto docti eſſe diligentisque imitatoris, id ſtatim arripere, & paſsim inculcare, quod ex raritate ipſa apparet eſſe ab alijs multum, ab alijs omnino diligentiſsimeque uitatum. Si ergo magna quædam, & grauia tibi ſcribenda eſſent, totque libris explicanda, ut illi quos dixi fecerunt, non uereri fortaſſe deberes tanta in ampli-

tudine rerum, atq; operis,tuo iure interdum proferre duriora: pueris autem,& quibus epistola componenda est,diuq; laborandum, ut insolentiam exuant sermonis, & uerba sex latina faciant,non hæc sola, uerum alia etiam infinita huiusmodi prohibere te uelim. Postremus est supinorum locus quæ duo sunt,unum actiuæ significationis, ut lectum à lego;alterum passiuæ,ut lectu à legor. Actiui usus penè idem est, atq; gerundij eius quo dicimus uenio ad spectandum, uel eo ad redimendos captiuos. Apponimus huic sui uerbi casum, ut Terentius;

Quæ supina dicuntur.

Fucum factum mulieri

Iterum in Phormione;

Venias nunc mihi precibus lauatum peccatum tuum:

& Virgilius

-Graijs seruitum matribus ibo.

Sæpius tamen sine ullis casibus ponuntur, cuiusmodi sexcenta sunt eiusdem poetæ, atq; aliorum omnium exempla, ut; Videre uideor iam illum diem quum hinc egens profugiet militatum: & in Eunucho;

Abeunt lauatum:

Differt à gerundio supinum, quod illud esse potest aliquando sine motu, ut adsum ad audiendum,quemadmodum ante recitaui ex Terentio exemplum;

Potior sit qui prior ad dandum est:

Huic uerò locus non potest esse aliquis quo in sermone motus quidam non sit. Deniq; prius hoc supinum est ab omnibus actiuę significationis etiam à deponentibus uerbis, ut in Phormione Terentius;

Percontatum ibo ad portum.

Quod autem significationis est passiuæ, iungitur huiusmodi semper nominibus adiectiuis,dignus,mirabilis, horrendus,obscœnus,turpis, ut res turpis uisu, obscœna dictu, digna memoratu, ut Virgilius;

Infert se septus nebula, mirabile dictu.

Nec alia, aut longiore præceptione res eget. Quoniam uerò ut gerundia, & supina, sic participium quoque nascitur ex uerbo,placuit mihi, id cum superioribus hunc eundem in librum ad finem uerbi conijcere. Hoc nomen Quintilianus, modo participijs,modo gerundijs attribuit quam rectè gerundijs non uidero: participijs quidem certè aptius excogitari nomen, aut magis proprium non potuit:

tuit: & profectò Græcorum antiquissima fuit hæc, ipsaq; de re nata appellatio, ut ea μετοχὰς illi nominarent ad quæ nescio an M. Varro primus auctor, inde participiorum nomen uerterit.

Participium est igitur pars orationis ex eo dicta quod partem capit à nomine, idest genera & casus, partem à uerbo tempora & significationes, & ab utroq; numerum & figuram. Participium consequuntur (ut literatis græcorum loquendi mos est) genus, casus, tempus, significatio, numerus, figura. Genera sunt masculinum, fœmininum, neutrum, ut lectus, lecta, lectum, & cummune trium generũ, ut legens. Casus totidem sunt participiorum, quot nominum fuerunt, eodemq; modo ut nomina ipsa declinantur, idest legens declinatione tertia, ut uetus & prudens: lecturus, lectus, & legendus (si tamen postremum hoc, participium esse uelis) ut clarus, clara, clarum. Tempora tria sunt, præsens, præteritum perfectum, futurum, ut legens, lectus, lecturus. Significationes accipiunt à uerbis unde nascuntur; quarè legens à lego actiuum est, lectus à legor passiuum, seruiens à seruio neutrum, sequens à sequor deponens. Numeri duo, singularis ut legens, pluralis ut legentes. Figuræ etiam duæ ut in nomine: uel simplex enim est, ut scribens, uel composita, ut perscribens, quamuis perscribens non à participio sed à uerbo perscribendi potius ducatur. Nec infringens enim à frangens esse potest, sed ab infregendi uerbo: nec participij hoc recipit natura componi ut possit. Quod si aut alia quædam, aut id quod est innocens nullo à uerbo esse potest & à nocens participio ductum est, non participium tamen sed nomen potius id esse cognoscamus. Quare participia uel simplicia esse, ut legens, uel decomposita idest παρασύνθετα oportet ut intelligens. Nam σύνθετα quæ dicuntur esse nõ possunt. Sed nunc uidendum est quæ participia à quibus uerbis nascantur. Itaq; à uerbis actiuis duo participia sunt unum præsentis temporis, ut amans & legens, alterum futuri, ut amaturus & lecturus. A passiuis unum, lectus & amatus temporis præteriti. A neutris duo, seruiens & seruiturus; uerum ab ijs quæ præteritum habent uocis passiuæ tria, ut gaudens, gauisus, & gauisurus. A uerbo quod substantiuum nominant unum est participium futurus futura futurum. Præsens uerò nullum est, & aliquod esse debebat, illud uidelicet quod satis molliri poterat analogia minime repugnante. Nam, quis reprehendat quod C. Cæsar, aut alij doctissimi ENS participium esse noluerunt, quum reprehendat nemo, præsens & absens, quæ fuerunt olim duriora? Sed profectò, maiores nostri, omnis

Participiũ.

E N S.

nis elegantiæ candorisque studiosissimi, nouitatem in uerbis ac sermone, contra quam græci, quibus licere omnia uolumus, prope di xerim nimis formidabant. Disimulare sæpius hoc participium solent Romani scriptores, quemadmodum Cicero ad Varronem; Videbar enim mihi quum me in res turbulentisimas infidelisimis socijs demisissem, præceptis illorum non satis paruisse. Et ad Trebatium; Nihil te ad me postea scripsisse demiror, præsertim tam nouis rebus; idest καινῶν ὄντων, uel γιγνομένων πραγμάτων. A deponentibus quemadmodum à neutro pasiuis tria participia ducũtur, ut sequens, sequutus, & sequuturus, omnia pro natura deponentiũ, significationis actiuæ, quare etiam uoce actiua sunt sequens & sequuturus, quæ fieri alijs à pasiuis minimè possunt. Non enim à legor, sed à lego fit legens & lecturus. Sequendus uerò, fruendus, utendus, paciscendus gerundia sunt non participia. Quibus enim uerbis deponentibus, accusatiuum dari oportet, ea tametsi actiua significatione sint, gerundium tamen habent aliquando pasiuum, ut imitandus, ulciscendus, inficiandus, aspernandus. Nanq; utor & abutor hanc rem ueteres dicebant, ut Terentius;

Quæ participijs loco eius quod est ENS dicantur.

In scribendis prologis operam abutitur.

Hoc posteriores etiam imitati sunt. Quocirca licuit etiam Ciceroni dicere, Ea quæ acceperis utenda, maiore mẽsura iubet reddere Hesiodus. Adhuc in Verrem libro primo; Is qui testamentum fecit, huic Heraclito ante aliquanto quam est mortuus, omnia utenda, ac posidenda tradiderat.

Terentius in Adelphis;

Maior filius tuus Aeschinus
Quem fratri adoptandum dedisti, neq; boni,
Neq; liberalis functus officium est uiri.

Lucretius libro tertio;

Mala multa animus contagia fungitur.

Supra etiam in gerundijs afferebam ex Aulularia Plauti exemplum;

Quæ utenda uasa semper uicini rogant.

Ea re factum, ut in munere fungendo, sapientia aut uoluptate fruenda sæpe à bonis auctoribus dictum sit, ut; Fruendæ iustitiæ causa uidentur olim bene morati Reges constituti. Genus porrò gerundij quod dicebã antea neutrũ singulare, quale est; Vtendum fuit iniquis iudicibus, à uerbis oĩbus fit, seu actiua, seu neutra sint, seu deponentia, quęcunq; ijs casum dare conueniat. Participium uerò pasiuum temporis

temporis futuri siquod esse tamen uolumus nullis à deponentibus uerbis duci potest. Multa à nominibus nata, loco participiorum habenda non sunt, auritus, pellitus, galeatus, togatus, palliatus, paludatus, trabeatus, falcatus, lunatus. Sunt autem hæc plurima, quæ originem à uerbis quia nullam habent, huius esse loci non putantur. His Victorinus Afer, non ab oratorum usu nomen sumptum dedit ut participia nominatiua esse diceret. Redeo nunc, ut quibus possim, participia exemplis demonstrem. Quod igitur duobus uerbis, & relatiuo, aut aliqua coniunctionum media, ignari latinitatis ante dicebant; Cato scribit & laborat, uel; Cato qui scribit laborat: nunc uerbum prius in participium conuertere necesse est, & quicquid inter duo est medium, prorsus reijcere, ut; Cato scribens laborat. Non rectè enim satis dicebatur; scribit & laborat. Nam quoties duo quædam ponimus, id quod alteri causam affert, ut nunc scriptio labori, participio magis quam uerbo pronunciandum erit. Quod si causa intercedat nulla, participio tamen locus esse potest, ut Veniens incidi in multa, quæ uidere noluissem, quo in genere exemplorum sola temporis coniunctio est. Sin ita uerba disiuncta sint, ut omnino aliud alio fiat, uix participio locus esse potest, nisi apud poetas, ut;

Participij ratio.

Quin ut te peterem, & supplex tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat.

Diuersa quidem inter se sunt orare & mandare, sed conueniunt hic in tempore, quod simul utrunque faciebat Anchises. In actionibus etiam coniunctis idem seruare oportebit, ut; Veniens offendi multa quæ non putauissem. Discedens reliqui ægram uxorem. Vt rectissimè enim dicatur persona & tempus conueniant necesse est, ut uerbum ac participium præsens eodem in tempore eandem respiciant personam. Nam uerba contraria transacti præsertim temporis iungere possumus, ut; Cato sedit & ambulauit: Disputauit & tacuit, quod alio tempore, aliud Cato egit: non possumus autem contrarium uerbo participium præsens, ut; Cato sedens ambulauit: tacens disputauit, uel bellum gerens filium laudauit. Hæc enim participij præsentis temporis ac gerundij natura est, ut simul utrunque fieri demonstret cum uerbo. Qualis enim oratio foret, ita si loquare; Suppeditaui filio sumptus uitæ necessarios, illum à sinu matris auferens: aut illi togam puram dando? Nam præterquam quod aliud est suppeditandi sumptus, aliud togam puram dandi tempus, illud

illud quoq; impedit, quod eripiendi pueri à sinu matris actio, puramq; togam dandi statim transit, sumptus uerò suppeditandi perpetua est: quare locum in his esse participio gerundioue minime putabimus. Si contra fiat aliquando à latinis aut græcis etiam auctoribus aliquid, meminerimus tamen tota in grammatica ea præcipi debere quæ uideantur esse certiora. Ergo inter duo uerba quoties uel relatiuum pronomen, uel huiusmodi sint coniunctiones, quæ rerum uel antecedentium, uel coniunctarum causas declarant, Quum, Quia, Quando, Quoniam, Siquidem, quo in uerbo causa est illud in participium conuerti debet. Causas porro non semper esse conficientes intelligo debere, solaq; ui sua agentes aliquid, ut quum uulnus, uenenum, aut percussio attulit mortis causam, sed illas etiã, aut illas potissimum, in quibus necessaria uis conficiendi nulla est, ut rediens à cœna quis est interfectus: Villam ingrediens cępit ægrotare: Proficiscens Romam accepit à tabellario literas. His duobus postremis in exemplis, sine ullo prorsus genere causarum, coniunctæ saltem sunt actiones, ut literas quis acceperit eodem tempore quo Romam proficisceretur: nec sane dicatur; Egrediens domo Cęsar, Oceanum, & Britanniam cognouit. Deniq; oratio sine participijs aut uno uerbo est absoluta, aut pluribus. Si unum sit uerbum, idq; mutes in participium, priuata uelut anima quadam uerbi, oratio, stare non potest. Esto enim exempli gratia, Plato scribit: plena sententia est. Hinc uerò si fiat, Plato scribens, nihil omnino dixeris. Assumas igitur necesse est alterum uerbum, quo sensus fiat aliquis, ut Plato scribens laborat, scribens miratur, scribens mortuus est. Sin ita loquare, ut participium simul & pronomen coniunctioue in sermone adsint, iam duo uerba desiderabit oratio: unũ quod participio: alterum quod pronomini apponatur, uel coniunctioni, ut; Pater qui ex Africa rediens mortuum filium putauit, statim se suspendit. Quod si pronomini ac participio coniunctionem quoq; adiungas, tertium duobus primis uerbum adiungere opus erit, ut; Pater qui quum ex Africa rediens mortuum filium putauisset, dolori par non fuit, statim se suspendit. Vides enim ut uerba uerbis respondent, & suspendit, ad participium, fuit, ad pronomen, putauisset, ad coniunctionem respicit? Quoniam uerò eandem ad personam, atq; ad idem tempus aut uerbum utrunq;, aut cum uerbo præsens (ut dixi) participium referri necesse est, si personarum diuersitas erit, casu ablatiuo esse participium debebit. Vbi enim dicimus; Cato legens miratur: si transferas uerbũ miratur, à Catonis,

ad Lelij personam, uitiosa ne dicam fœda oratio fiet, nisi dicas; Catone legente, Lælius miratur. Nam duo subiecti diuersarum personarum nominatiui, quando alterum ex ijs necessario esset sine uerbo, ad unum atque idem referri uerbum nullo modo possunt. Fit hoc igitur ut per ablatiuum loquamur, si duæ sint personæ: perquam raro si una: quale Terentij fortasse illud exemplum est;

Quemquam ne animo tam comi esse & leni,
Qui se uidente amicam patiatur suam?

Inter duas uerò personas aliter quam per ablatiuum loqui nemini licebit. Supra etiam demonstraui hoc fieri ne in gerundio quidem permittendum esse. Nec me loca mouent in auctoribus alia quædam ubi hæc ratio neglecta poterit uideri, ut locus ablatiuo sit in quo non duæ adsint uel res uel personæ, ut pro M. Cælio; Fuit hic assiduus mecum, Prætore me. Quod exemplum, eo afferre uolui, quod non in participio solum præsentis ac futuri actiui, & præteriti passiui, sed ubi etiam participia non sint spectandus est hic numerus personarum. Huic ergo non dissimilis est ille ad Pisones Horatij locus;

Quoties aliã personam respicit uerbũ, aliam participiũ uel gerundium.

Difficilis, querulus, laudator temporis acti
Se puero castigatorq; minorum

Participium uero hanc ad rationem Cicero addidit scribẽs ad Lucceium; Alacres animo sumus ut & cæteri uiuentibus nobis, ex literis tuis nos cognoscãt, & nosmetipsi uiui gloria nostra perfruamur. Adhuc, in Antonium; Nemo erit præter unum me, qui credat, te inuito, prouinciam tibi esse decretam. Alibi etiam; Non potes effugere huius culpæ pœnam te patrono. Hoc apud græcos usitatum genus loquendi, ijs qui non magnum habent latini sermonis usum ac scientiam, minimè puto esse concedendum. Idem tamen Cicero, necessario ad sententiam, sic alio loco scripsit; Memineram nobis priuatis usq; ad Cæsarem & Bibulum COSS. quùm sententiæ nostræ magnum in Senatu pondus haberent, unum ferè sensum fuisse bonorum omnium. Illa ipsa quam supra dixi ratio causæ temporis ac personæ, seruanda est in participijs, etiam futuri temporis, quorum nunc exempla subiungam. Quod enim dicimus; Quintus proficisceretur in Asiam, participio licebit explicare: Quintus profecturus est in Asiam. Fit per alia uerba quam per substantiuum: Quintus profecturus in Asiam, familiam comparat. Huic rationi si addas relatiuum pronomen, uel coniunctiones, uel aduerbia de quibus ante dixi, necesse erit alterũ quoq; uerbum adiungere, ut; Quintus

tus Cicero qui profecturus est in Asiam Ciceroni fratri domũ commendat. Cæsar cum ingressurus esset in Britanniam, tribunos ad se uenire iussit. Quod si plura uno sint uerba, plures ad personas relata, eadem ratio erit ablatiui quæ ante in participio præsenti demonstrata est, ut; Profecturo in Italiam Cæsare, noua consilia Pompeio quærebantur. Deniq; his duobus participijs, casus dari pro suorum natura uerborum, ne admonendum quidem erat. Tractatio autem præteriti passiui, huiusmodi est; Missus in Africam Scipio, Carthaginem uicit. Hic etiam ut in actiuis, oratio, aut singulis uerbis con texitur, aut addito pronomine relatiuo, aut coniunctionibus adiectis, aut aduerbijs quæ ante memoraui, in quibus omnibus, eadem ratio fit quæ superiorum. Similiter per ea participia quæ à uerbis de ponentibus descedunt, ut; Scipio semel complexus rempublicam, diuelli ab ea nunquam potuit. Si duæ adsint personæ, ut supra dictum est, ablatiuo casu utendum erit; ut; Misso in Africam Scipione, fore otium in Italia sperabatur. Sin uerbum, aut aliud fuerit quod uelut possessio, uel tanquam ad appositum uel quoquo modo ad Scipionis personam referri debeat, uidere oportet, cuiusmodi illud sit. Ita enim eo casu erit nomen & participium, quem id uerbum postulabit, ut; Scipionis domum reuersi, fortuna & uirtus laudata est. Tibi istam gloriam consequuto, inuisum est ab inimicis. Ligarium Cicero defendit à Tuberone accusatum. Amici ueniunt ad Marcellum patriæ restitutum. Conciliata ciuium gratia, liberaliter usi sumus. A renouatis in Italia bonis literis abhorruisti semper. Ineptum est exempla inculcare ueterum, & hæc non leuissima putare, sicut ne illud quidem ualde magni faciendum puto, quod aiunt participium hoc ad præsens tempus interdum pertinere, quale apud M. Tullium uulgare exemplum est; Lætor (inquit) cum præsenti, tum sperata tua dignitate. Si enim hæc participia esse concedam, nego tamen spectari latinitatem ex huiusmodi exemplis debere. Futuri passiui, hæc informatio quædam erat olim à grammaticis tradita; Fabius docendus est literas. Fabius quum literas docendus esset, sibi libros emi rogauit. Fabius qui acerbè à patruo se accipiendum intelligeret, latuit eo die. Nemo tamen ignorat postremo in exemplo, si latinitatem spectemus, acceptum iri, non accipiendum esse dici oportere. Et profectò locum non arbitror esse, in lingua latina ullum, ubi docendus, accipiendus, legendus, & similia his futuri participij magis quam gerundij uis esse appareat. Itaque, ut rem notaui Donatus in eum Terentij locum;

Participium patiendi futurum in sermone latino nullum esse.

Ea

Ea primum ab illo animaduertenda iniuria est, nos participium à pasſiuo notare uoluit, quod non minus tamen gerundium est quam cætera. Præterea etiam (quod magnum argumentum est) M. Varro, ubi participia numeranda ei omnia fuiſſent, tria ſolum ex ijs poſuit. Is enim octauo libro de lingua latina in extremo ita ſcripſit; Analogiam item de ijs quæ appellantur participia reprehendunt multi iniuria. Nam non debent duci terna à ſingulis uerbis, Amaturus, Amans, Amatus; quod est ab amo Amans & Amaturus: ab amor Amatus. Hic à uerbo quod est amo poſuit Amans & Amaturus: ab eo autem quod est amor, tantum Amatus: ubi Amandus participium ſi eſſe credidiſſet, non uidetur quùm recenſeret cætera, id fuiſſe prætermiſſurus. Non tamen coniecturis de ſententia hominis doctiſsimi eiuſdemque grauiſsimi uiri agendum putemus. Is enim hoc loco illud confirmare uoluit, quod ſeptimo libro ante poſuerat, ex illorum perſona qui analogiam tollere conabantur. Ita enim ſcripſerat quod mihi puto altiuſcule eſſe repetendum. Præterea (inquit) quum ſint ab eadē origine uerborū uocabula diſsimilia ſuperiorū quod ſimul habeant caſus & tēpora quæ uocantur participia, & multa ſint contraria, ut amor amō, feror fero, ab amo & huiuſmodi oībus uerbis oriantur præſens & futurū, ut amās & amaturus, & ab his uerbis tertium, quod debet fingi præteriti, in lingua latina reperiri non poteſt: non ergo est analogia. Sic ab amor legor & eiuſmodi uerbis, est uocabulum eius generis, præteriti temporis, ſicut amatus eram, ſum, ero, neq; præſentis & futuri ab his fit, non est ergo analogia, præſertim cum tantus numerus uocabulorum in eo genere interierit, qđ dicimus in his uerbis, & in ijs uerbis quæ cōtraria nō habēt, loquor, uenor, tñ dicimus loquens, uenās, loquuturus uenaturus, quod ſecundū analogias non est, quoniam dicimus loquor & uenor, unde illa quæ erant ſuperiora minus ſeruantur quod cum his quæ cōtraria uerba habeant, alia efficiunt terna, ut ea quæ dixi, alia bina ut ea quæ dicam, currens, ambulans, curſurus ambulaturus: tertia enim præteriti non ſunt, ut curſurus ſum, ambulaturus ſum. Hæc ſi magna est Varronis auctoritas, illud uide etiam, hoc loco aliorum quoq; doctorum hominum, nec unius tantum ſeculi nobis propoſitas eſſe ab illo auctoritates. Ita.n. certa res tum erat omnibus, futuri nullum eſſe participium à patiendi uerbis, ut maximum inde argumentum fieret ad grauiſsimas de lingua latina quæſtiones, & contra analogiam (quod nunc ad rem attinet) duo illa potiſsimū ſint propoſita Varroni à diſputato-

sputatoribus ad quæ respondere hic debeat, unum quod non quemadmodum græci ratio sermonis tulit, & natura postulabat à uerbis agendi participia sint anteacti temporis, ut à βαδίζω, ἀγαπάω, μογέω βαδίσας, ἀγαπήσας, μογήσας: alterum, quod uerba quæ habent contraria, idest à quibus fiunt etiam patiendi uoces, ut à lego, legor, amo amor terna solum participia ducantur legens lecturus & lectus, quarto penitus repudiato, quod fuisset legendus. Verumtamen quum sint hæc per se magna illud est profectò maximum, quod nunquam latinitas, loco participiorum his uocibus est usa legendus, audiendus, mouendus, ampliandus, & consuetudo sermonis hæc distinguit. Perquam rarò enim huic passiuo ablatiuus datur personæ uel rei agentis, plurimum uerò datiuus, ut; Mihi docendus est puer: sternenda est uia: aperiendum est iter: quæ tractatio est gerundiorum. Postremum uerò illud argumentum sit quod loco participij eius quod nullum est apud nos, illo genere loquendi utimur plurimumq; circuitione uerborum quæ uel apud omnes est, uel apud M. Tullium frequens; Non dubito fore ut omnibus cognita sit uis in te amoris mei. Quam plurima sunt enim apud auctores omnes, quale tritum est illud ad Lentulum Ciceronis exemplū; Valde suspicor fore ut infringatur hominū improbitas, & consilijs tuorum amicorum & ipsa die. Quis enim dicere hic audeat, confido improbitatem infringendā, idq; participium esse contendat? Quamobrem si non luce clariora essent ea quæ iam dicta sunt, uel ex hac frequentia exemplorum, uitationeq; participij, etiam si nulla fuisset Varronis, & ueterum doctorum hominum ea de re auctoritas, noui tamen de participio aliquid nobis cogitandum esset. Afferunt mihi quidem literati homines exempla quæ participij speciem aliquam habere uideantur, ut;

Quæ eius loco participij usurpare soleant auctores.

Prima dicte mihi summa dicende camœna,

aliaq; his parum dissimilia. Hanc tamen ego, aut alias paulo grauiores de lingua latina quæstiones, non puto mihi aut cuiquam eius modi minimè illustrium raritate exemplorum terminandas esse. Nō enim obuia in locis omnibus hæc sunt, sed rara, & labore, ac studio quæsita, neq; prorsus ea quibus tanta res confirmari, doctissimorūq; hominum, & Varronis auctoritas, & loquendi publica consuetudo conuelli possit, collige enim omnia ex auctoribus quæ participij similitudine aliqua parum attentos fallunt, confer ea cum ijs quæ dixi & usu latinitatis, hinc paucula nescio quæ, & ineptè, allata inde clarissimum simul uniuersæ latinæ linguæ lumen, grauissimamque auctori-

auctoritatem uidebis. Neq; faciendum est omnino, ut hanc uel ceteras; de latinitatis usu (ut iam dixi) quæstiones eiusmodi mendicitate exemplorum, auctoritate grauissima doctorum omnium repugnante, constituendas putemus. Sunt.n.ut in rebus oĩbus ita etiam in ratione loquendi, multa similia & profectò si legendus & audiendus participium esse posit, inter huius participij & gerũdij uocem, non similitudinem diceret esse quisquam sed eadem prorsus omnia, inter quæ ne litera quidem intersit ulla. Et certe quidem duo mihi potissimum uidentur esse unde natus est error, atq; opinio ut à grãmaticis loco participiorum gerundia haberentur: Vnum quod momento nullo uocis discreta sunt, alterum quod nomen quoq; unum atq; idem participijs ac gerundijs Romanorum doctissimi olim dabãt. Quintilianus.n.hoc à Nigidio Varrone primisq; latinæ linguæ auctoribus quum accepisset illo in exemplo Virgilij;

Magnum dat ferre talentum

Sic existimauit ferre pro ferendum, idest uerbum participij loco esse positum, ubi nemo eum dubitat, pro gerundio participium dixisse: Patebat.n.latius hoc participiorum nomen, ut ijs etiam quæ supina hodie uocantur; participialium uerborum auctor idem nomen dederit. Redeo tamẽ, de participijs, quę supersunt pauca ut absoluam. Tria hæc participia, si casus nõ habeant uerborum unde nascuntur, loco sunt habenda nominum, ut fugitans litium Terentius dixit, & lactis abundans Virgilius. Item semper quùm sunt his præpositiones additæ, nec habent aliud unde ducta uideri queant, ut indoctus innocens. Sed facile est hæc à nominibus distinguere, ipsam orationis partium uim atq; naturam intuenti. Pauca sunt igitur facie quidem passiua, ui ac significatione, actiua: scitus, fluxus, profusus, tacitus, ignotus, argutus, falsus, tutus, cautus, disertus, circunspectus, cõsideratus, complacitus, iuratus, potus, excretus, exoletus, adultus, defectus, inueteratus, excelsus. Hæc ut uocem, ita uim habent patiendi à natura, id quod nonnullo etiam in usu remansit, ut pleraq; ex his, etiam passiue usurpemus. Notum est.n.illud;

Quis te magne Cato tacitum aut te cosse relinquat

Ignotus etiam, falsus, inconsideratus, & potus utranq; significationem habent sæpe quemadmodum tacitus. Aliter.n.ac Virgilius Cicero in Verrem scripsit; Vos iam me tacito intelligetis. Atq; hic frequens est usus. Alia contra passiua, quum ex forma & casu literarum uim uideantur habere actiuorum, intemperans, euidens, indulgentior, honorificentissimus, magnificentissimus, munificentissimus:

teria hæc posteriora quoties ad animi expertia referuntur. Participio etiam præsentis temporis a forma actiua, loco præteriti abutimur. Huiusmodi.n.à uerbis participium præteritum latinitas non habet ullum. Quare aut per uerbum coniunctionesq; loquimur, ut;

Dijs magnas merito gratias habeo atq; ago,
Quando euenere hæc frater prosperè:

aut per alieni temporis participium, ut;

Offendi aduenicns
Qui cum uolebam, atq; ut uolebam collocatam filiam.

Monuerat hoc Aelius Donatus antea: quod homines docti alijs postea exemplis approbarunt, ut; Quum è Cilicia decedens Rhodum uenissem. Per alia uerba hoc facere non licebit, quam per decedo, discedo, aduenio, & siqua sunt alia in quibus mora huiusmodi esse uideatur. Pertinere enim hæc putantur modo quodam ad tempus non discendi solum, uerum etiam faciendi itineris, & perueniendi quò uolumus. Quorum igitur uerborum eiusmodi natura est, ut aliquid statim fieri demonstrent, nec superesse omnino deinde quod agi posit, ea ad rationem quam dixi minime sunt accommodata. Neq;.n.rectè diceretur; Negotia omnia transigens, aut prouinciam ornans, aut publicanis satisfaciens, Rhodum ueni. Nanque hæc ne minimum quidem tempus durant, statimq; cœpta, fieri desinunt. Non male tamen fortasse diceretur; Cælium prouinciæ legatum relinquens, Romam ueni.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. VIII.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

INGVAM latinam prædicat sempiternam fore. Ingeniorum diuersa genera à literis discendis aliena commemorat. De pronominibus, ac pronominum usu, declinatione, reciprocatione, relationibus, ex utriusq; linguæ usu ea tractat, quæ nemo literatorum hactenus in præcepta collegit.

NTE quam ad pronomen ueniã, quartam ac postremam orationis partẽ earum, quæ declinabiles dicuntur, alloquendus es tu mihi frater, ut cui sæpe in his libris, in sermonibus collocutionibusque nostris attuli ex peruersitate quorundam hominum, & priuata mea fortuna dolorem, contra, nunc ea bona commemorem, quæ ad mortales omnes pertinent unde etiam summa spes maximarum rerum, nobis Italiæ, Europæ, & generi humano afferatur. Reuertar mox ad illa maiora & sperata, quæ ipsius uoce numinis clarissima, uidentur esse promissa, nunc præsentia hæc uideamus; quæ & ipsa diuinitus adiuta, maximum lumen quodam, & nouas infinitasq; opes nostri seculi hominibus attulerũt. Illuxere .n. post res Atheniensiũ deletas, ẽ Cælo sidera, aduenere post Romanũ imperiũ eiusmodi tẽpora, quũ restitutis in pristinũ candorẽ omnis literis recuperata iã scẽtia uetere linguarũ, oĩq; artifici ꝯ disserẽdi renouato, in cõtractãdis disciplinis, explicãdis cogitationibus, cõsilijs capiẽdis, delectu bonorũ, cultu religionis, atq; in omni uita sic alij

Nostri seculi felicitas.

alij omnino sumus atq; olim fuimus, ut nunc alio quodam & maiore lumine solis à Deo aucti esse uideamur. Cogita nunc mihi ingenia, & quæ totis mille annis usq; ad patrū nostrorum memoriā sunt monumentis tradita literarum, confer ea cum his quę hodie aut paulo ante nos extitere, non dubium quin tibi uideare infinitas tenebras infinito cum splendore siderum omnium conferre. Excipio hic sanctissimos homines qui se totos ad scribendum sacris diuinisq; de rebus dederunt, quorum animi solent ad quæ scribunt instinctu etiam diuino esse permoti, sed philosophos, oratores, poetas, iurisconsultos, mathematicos & eos qui memorias temporum consignant literis, & qui perfectè linguas tenent literasq; omnes, iam paucis ante annis extare cœpisse, rara felicitate quadā orbis terrarū, noua benignitate Dei, & cœli clementia necesse est confiteri. Nec dubitādum est, si Dei prouidentiā hic mundus, & rerum uicissitudines omnium reguntur nunc aliquas terras atq; mentes hominū, ui cœlesti atq; spiritu afflari cœptas esse, perq; eos homines, occultos rerum humanarum atq; diuinarum fontes aperiri, quibus ex tantis rebus felicitatē adhuc aliam atq; nouam ad nos esse peruenturam cognoscamus. Simillima. n. nostra hæc, pauloq; superior ætas ingenia tulit, similiter scientias omnes renouat, quotidieq; res abditissimas in lucem profert, & apertas rerum naturas omnium antē oculos ponit, quemadmodum illis seculis factum scimus per quæ multi ingenio, uirtute, sapientia clarissimi heroes floruerunt. Tunc. n. parturiebat mundus totaq; hæc rerū uniuersitas dulcissimū Christi aduentum, qui nō multo post humanum genus uniuersum, aspectu præsentiaq; sua, & cœlesti rerū omniū affluentia cumulatū redderet. Vt nos igitur, maximeq; urbes magno alicui Regi, sic natura oīs, huic honorificentissime usam sternebat, & ijs floribus omnium generum, quos aut inuenire, aut ferre per sese ipsa pulcherrimos, & Rege suo dignissimos posset, ornare cupiebat. Quæ autē ornamenta, aut quos fructus accipere aut hominibus donare ipsa appropinquans diuinitas posset, illis quidē seculis nondū patefacta ad cœlū uia, doctrinis, eloquentia, uirtute, sapientiaq; meliores? Quid generi humano pulchrius quid omni mūdo salutarius quàm illud genus hominum possit accidere? Quamobrem si nunc expressa uideri cœpta est imago fœlicitatis illorum temporum, quæ pacem in terris omnibus & futuræ initia religionis prædicerent, spe certissima debemus esse, hac et tanta rerū similitudine aliquid nobis magnū significari diuinitus, uel recuperationem antiquæ dignitatis, uel amplificationē imperij, uel dilatatio-

nem

nem religionis, aut aliquid prorsus quo aliqua tandem posteritas gaudeat res humanas esse restitutas. Auget hanc spem firmioremq; reddit, quod ad bonas artes omnes ad latinè loquendi, rectissimè sentiendi, abditissimarumq; rerum scientiam, in Italia, Gallia, & in reliqua Europa, non maximis quibusdam præmijs ingeniosi homines à principibus orbis terrarum, aut rebus publicis adducti, sed priuatim ac sponte ad præclara omnia incitati sunt, ut ipsæ mentes hominum regionesq; Italiæ & Europæ, ipso numine diuino ad hæc afflatæ esse uideantur. Itaq; nos frater cum doctis omnibus qui hæc recte atq; ut nobis uisum est accipiunt ita secundissimis his rebus fruamur, ut meliora etiam expectemus illa, unde qui postea futuri sunt homines, principi, auctoriq; uniuersi, Deo, nouæ beneficentiæ causa, cerimonijs ac solenni ritu sacra faciant. Quando igitur inter hæc summa bona quæ restituta sunt fieri non potuit quin renouatio quoq; esset præcipua latinitatis, nec ulla unquam fuit ætas qua melius hæc tractari debuisset, quã spero postac illustrius tractatum iri à doctissimis, age nunc à me tantum expectabis frater, quantum hoc tempore, occupato animo & impedita opera præstare possim. Quare accedo iam ad siqua possim de pronomine, ex antiquorum obseruatione præcipere. Pronomen est pars orationis declinabilis per casus, ex eo dicta, quòd nominis loco ponatur. Nomen hic intelligi uolo, cuiuscunq; sit generis illo excepto quod uocant adiectiuũ. Nam si distinctũ esse uocabulũ placeat à noĩe, ut sit nomen Romulus & Hersilia uocabulũ ut gladius, & scutum, ex M. Varronis quidem sententia quæ ad priora duo referuntur, pronomina, quæ ad posteriora prouocabula dicuntur. Pronomen consequuntur sex, species, genus, numerus, figura, persona, casus. Species est uel primitiua ut Ego, Tu, Sui, uel Deriuatiua ut Meus, Tuus, Suus. Genus est ut nominis, masculinum, ut meus, fęmininum ut mea, neutrũ ut meum, commune uel duorum generum ut qualis, uel trium ut Ego Tu Sui. Numeri duo sunt singularis ut ego, pluralis ut nos. Figuræ similiter duæ, simplex ut qui, composita ut quicunque. Personæ tres ut Ego Tu Ille. Casus denique ijdem sunt sex qui & nominum. Pronomina alia de se nata sunt ut Ego, Tu, Sui: Alia ab his prognata ut Meus, Tuus, Suus. Alia indicandi ut Hic, Ille, Iste, & Is. Aliá possessionis, ut Meus Tuus Suus Noster & Vester. Alia sunt gentis ut Cuiâs Nostrâs Vestrâs. Alia finita, ut ego: alia infinita ut Quisquis: alia Q. Palæmon dixit minus quam finita, ut Tu, quod minus certum est quam ego. Alia relatiua sub-

stantiæ ut Qui, Quæ, Quod; alia accidentis ut Qualis & Talis. Hæc tota de pronominum distributione, hoc libro ut poterit breuissimè differendum erit. Mittam ergo de his quæ dicuntur species, uel de generibus, uel de numeris, uel de figuris, uel de personis inutilia disputare. Mittam illa quoque à grammaticis & Sext. Pompeio commemorata apud Ennium, & antiquissimos inuenta, quæ nulli usui nobis esse possunt, Sa, Sam, Sos, Sapsa, & multo magis relicta quam illa Mis, Tis, Sis. De casibus aliquid postremo loco, grammaticæ rudes admonebo. Nunc primum de tribus ijs quæ prima sunt omnium, Ego, Tu, Sui, dicam paucis quæ ad linguæ latinæ usum atque elegantiam pertinebunt. Descendam hinc ordine ad cætera, nec tamen studio breuitatis necessarium aliquid prætermittam. Tria igitur quæ dixi pronomina, quùm hbeant nihil in rectis aut alijs casibus quod unquam dubitatum sit à doctis de singulari tamen & plurali genitiuo, num dici possit commodè aliquid uidendum puto. Ac primum non arbitror iam posse à quoquam ignorari amplius Mei, Tui, Sui, significationis esse tantum passiuæ. Valde enim agitata ea quæstio est à ueteribus etiam grammaticis ex antiquo probatoq; latinitatis usu, ita nos loqui debere, ut dicamus, nulla tibi cura est adiuuandi mei: Cæsar consilium cœpit ornandi tui: Scipioni cogitatio iniecta est occidendi sui. Tertium pronomē hoc pluralis numeri, unum dumtaxat habet genitiuum, prorsus eadē uoce & significatione, cū singulari, ut, boni uiri paucissimos inueniunt imitatores sui. Reliqua uero duo binos genitiuos habent, unos Nostrum & Vestrum, alteros Nostri & Vestri: illos actiuæ significationis, ut aliquis nostrum proficiscatur, nemo uestrum profectus est: hos passiuæ, ut cognoui te esse cupidissimum nostri: Solicitat me desiderium uestri. Sic enim doctissimi omnes loquuntur; sic scriptū ueteres reliquerunt, ut rectissimam hanc loquendi legem iudicauisse uideantur. Ijdem uero seculo etiam C. Cæsaris, non ut rationem hanc negligerent, sed priscam loquendi consuetudinem, ut aliquando imitarentur, nescio quid aliter interdum scripserunt. Antiquitas enim etsi discreta hæc habuerit, sæpius tamen priora illa, Mei, Tui, Sui, pro Meus, Tuus, Suus & contra hæc pro illis usurpare consueuit. Nec putandum est falso mendoseq; scriptum, quod in epistola M. Tullij est ad Curionem; eam autem, tui unius studio me assequi posse confido. Quæsita enim suauitas est maior quam si tuo unius studio dictum esset, & ornatus quidam ex imitatione uetustatis. Eadem ratione suauitatis & consuetudinis antiquæ adductus ita etiam scripsit

Mei, Tui, Sui.

Primigenia pronomina pro deriuatis, & hæc pro illis anti qui interdū usurpabant.

scripsit in Lucullo; cur Deus omnia nostri causa quum faceret (sic enim uultis) tantam uim natricum uiperarumq; fecerit. Putidum esset plurima inculcare, quæ non uulgo imitandi quidem, sed uetustatis cognoscendæ causæ de illius & aliorum scriptis possim afferre. Ac postremo deniq; in exemplo uidere omnes possunt, ut necessariò etiam sic loquendum fuerit, ne si omnia nostra causa dixisset sonū compositionis malum & inuenustum faceret si tria uerba deinceps tribus AAA terminare uoluisset: Hic ergo Tui & Vestri, dixit pro tuo & uestro, alibi contrà pro Cornelio Balbo, sua, pro sui, ut; Ignosco tibi, si neq; Pœnorum iura calles: reliqueras enim ciuitatem tuā, neq; nostras potuisti leges inspicere, ipsæ enim te à cognitione sua iudicio publico repulerunt. Hic sonantius fuit sua dicere quam sui. Priore in exemplo Plautum habuit priscè loquendi in Pseudolo auctorem;

Duorum labori ego hominum parsissem libens
Mei te rogandi, & tui respondendi mihi:

Peto mihi ignosci à doctissimis grammaticorum quod uel scripturæ uel poetæ ipsius hic uitium esse aliquod negem & publicam potius eam fuisse antiquis temporibus consuetudinem loquendi affirmem. Secundi exempli, & idem Plautus & Terentius Ciceroni auctores fuerunt. Ille enim dixit in Aulularia;

Ex usu antiquitatis ne ex librariorū errore in Cicerone legimus studio tui et ī Plauto labori mei.

Sed uter uestrorum est celerior memora mihi
Hic uero in Phormione;
Nunquam odio tuo me uinces
Item alibi
Neq; negligentia tua, neq; odio id fecit tuo.

In Eunucho poeta idem, loco primigenij, deriuatū pronomen usurpauit ut nostrarum diceret pro nostrum, ut;

Hunc oculis suis
Nostrarum nunquam quisquam uidit Phædria.

Quare illud etiam ab his Cicero solet imitari ut pro nomine Tu aliquando pro Tuus, & illius genitiuo significationis actiuæ pro huius ablatiuo aut quouis alio casu abutatur ut; Recordamini qui dies nudius tertius decimus fuerit, quantus consessus uestrum, quanta uirtus, quanta constantia, quantam sitis à Pop. Rom. laudem, quantam gratiam consequuti. Eundē in Catilinam, hunc genitiuum pro numeri multitudinis accusatiuo posuit pronominis possessiui, ut, Video P.C. in me omniū uestrum ora, atq; oculos esse conuersos. Alio adhuc in loco; ut iam omnium iudicio constitutum esset, omnium

Consessus uestrum pro uester.

uestrum bona prædam esse illius uictoriæ. Sic pulcherimam patriam omnium nostrum pro nostram, & uestrum omnium cædem, eadem in oratione, & alibi sæpius pro uestram aut uestri ex antiquorum usu potius quam ex grammaticæ institutis dicere consueuit. Contra Virgilius mei pro mea;

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Deniq; finis non esset, colligere omnia si uelim, quæ tum auctores optimi, optimis latinæ linguæ temporibus huiusmodi exempla uetustatis, tum quæ uetustas ipsa de libertate sermonis græci ad quotidianum usum transferebat, ut nunc binos genitiuos nunc terna pronomina confunderet. Nobis uerò cauendum rectè est quod illis eam quam dixi rationem sequutis laudi potius quam uitio dabatur. Nec faciendum puto ut ijs etiam de nominibus dicam plura quibus interdum passiua pronomina ueteres, coniunxere ut, causa, fama, imago, potestas, usus, utilitas, memoria. Nam Ciceroni, memoria nostri tua, potius quam tui, dicendum fuit. Potestas uerò mea quam in alios exerceo, potestas mei, qua in me alij utuntur, ut etiam differunt accusatio mea & mei. Fama tamen dicenda mea potius quam mei, neq; aliud est quod hic & in tota ratione horum sex pronominum quæ dixi arbitrer ualde esse permittendum. Sunt autem genitiui quos dixi uestrum & uestri: Hos antiqui rectius, atq; ex analogia uostrum & uostri pronunciabant. Vt enim à Nos declinatum est Nostrum & Nostri, cur non à Vos uostrum & uostri? Tametsi cur nō etiam à Vos uoster uostra & uostrum, potius quam uester? Accidit hoc mutatione literarum similitudineque ea quam primo libro esse docui inter quartam & secundam uocalem ut uerto & uertex nunc sit ubi uortex, & uorto quondam fuit. Rationem, & antiquitatis usum cæteris in casibus imitati sumus, quartam semper in his ut uocalem sequamur. Quatuor pronomina sequuntur quæ diximus indicandi, Hic, Iste, Is, Ille quorum facilis cognitu differētia est. si.n.de me loquor, uel de meis, uel cōparatè de ijs quæ propiora sunt mihi, uel magis ad me pertinent, nō dubiū quin dicendū sit, Hic spiritus: Hic dolor: Hæc uita: Hęc anima: Hoc robur: Hęc somnia: sin de ijs quæ te propius attingunt, Iste labor: Ista arrogantia: Isti oculi: Istud corpus: Ista ciuitas: Ista prouincia: Istæ familiaritates. Quod si tertia de persona intelligas, hoc est ea quæ inter nos & illam ad quam sermo fit, media est; tum Ille uir: Illa grauitas: illa urbs: Illi labores: Illa ornamenta, seu simpliciter seu comparate loquimur, dicēdum erit. Hoc ipsum discrimen est aduerbiorum

Hic, iste, is ille.

rum

rum quæ tribus his ex pronominibus facta sunt Hic, Istic, Illic, & eorum quæ ad motus pertinent, Hinc, Istinc, Illa, Horsum, Istorsum, Illorsum Iste & Ille contrario interse quodam more ponimus, ut contemnentes aliquid, Iste homo, Isti nebulones, Ista mendacia: honorifice autem, uel siquo de homine aut re nota omnibus loquimur; Ille uir, Illa gloria; Princeps ille creator huius urbis Romulus. Medea illa ex Ponto quondam profugisse dicitur. Pronomen hoc in genere quodam loquendi familiarissimo deq; medio sumpto sic interdum auctores usurpare solent quemadmodum Orator fecit in libris de inuentione; Si legis scriptor existat & quærat à uobis, quid dubitetis, quid possitis dicere, quum uobis hoc & hoc sit demonstratum. Quod Græci etiam incertis de personis τὸν καὶ τὸν dicunt, uel de rebus τὰ καὶ τὰ, τάδε καὶ τάδε ut Demosthenes τί δὲ τὰ καὶ τὰ πεπονθὼς ὁ δεῖνα οὐκ ἐλάμβανε δίκην παρ᾽ ἐμοῦ & Aristoteles in tertio de arte dicendi librorum, ἔμελλον γὰρ διαλεχθεὶς ἐκείνῳ τάδε καὶ τάδε, καὶ ὧδε. Nec illud hoc loco prætermittam quatuor ex pronominibus quæ à principio fecimus demonstrandi, Hic, Iste, Ille, Is, duo priora quùm eleganter & necessario apud nos distincta sint græce tamen his & posterioribus tantum singulas uoces esse datas. Inter demonstrandi, & referendi illud est à natura discrimen, quod secundo libro monuit Apollonius in principio, ut illa primæ hæc secundæ sint cognitionis. Quum dicimus enim; Hæc Roma est, Hic Tyberis, Illud Capitolium, rem hoc sermone ostendimus nouam idest quæ demonstrata significataue antea non fuerit sin ita loquamur

Arces quibus altus Apollo.

Secundo in uerbo secunda cognitio est quam in primo prima antecessit. Verum hæc tametsi à magnis quondam uiris dicta sint, mihi tamen quæri subtilius uidentur. Immo adeo sunt hoc loco nō multa quæ latinitatem iuuent. Hic & Ille referuntur ad personarū uel rerum distributiones, antepositarum, ut quùm duo quædam sunt proposita, eaq; singulatim exponimus, uni ex propositis pronomen Hic, alteri Ille dubio tamen aliquando sensu respondere facimus. si enim sermo de Annibale & Hannone Carthaginensium ducibus, dicaturq; hic de ambitu Africæ, Ille de re militari scripsisse libros, non satis aperta per se sententia est omnibus, uter hos, aut illos libros scripserit. Nā pronomē Hic ad nomen uicinius, Ille ad magis remotū, naturaliter uidetur esse referendum. seruauit hoc M. Tullius pro Cornelio Balbo; Sit hoc discrimen inter gratiosos ciues, atq; fortes

Hic, refertur ad propinquiora, Ille ad remotiora antecedētia, & cur sæpius contra fiet à doctis.

fortes ut illi uiui fruantur opibus suis, horum etiam mortuorum (si quisquam huius imperij defensor mori potest) uiuat auctoritas immortalis. Hãc ipsam rationem contempsisse pro Q. Roscio uidetur; Quid est quod negligenter scribamus aduersaria? quid est quod diligenter conficiamus tabulas? qua de causa? quia hæc sunt menstrua, illæ sunt æternæ. Rursus autem non contempsit hoc auctor idem in quarto libro de finibus; conferam autem auum tuum Drusum cum C. Graccho eius ferè æquali: quæ hic reip. uulnera imponebat eadẽ ille sanabat. At parui eandem rationem fecit eodem in libro de finibus in principio; Quumq; duæ sint artes, quibus perfecta ratio & oratio compleatur, una inueniendi, altera differendi: hanc posteriorem & Stoici, & Peripatetici priorem illi egregiè tradiderunt, hi omnino ne attigerunt quidem. Palàm ueteres sic loquuntur omnes, uel ætate Ciceronis uel qui postea sunt insequuti, ut Quintilianus; Quo fit ut minus sanguinis ac uirium declamationes habeant quàm orationes, quod in illis uera, in his assimulata materia est. Innumera hic possem recitare exempla ueterum unde appareat Hic, modo ad uicinius, modo ad longius positum, Ille uero nunc ad longius positum, nunc ad uicinius referri nomen. Grecè si loquamur obscura sæpius huiusmodi oratio est quam si latinè, quod illic una utrobique uox est ad antecedentia nomina respondens: ut qui nesciat Hesiodum exempli gratia poetam esse, Lysiam oratorem, is non possit ex uerborum ui fieri ea de re certior quum ita exponimus ὁ μὲν ῥήτωρ ὁ δὲ ποιητής: sic etiam nisi ex literis aliorum, atq; fama Solon & ex reliqua oratione Demosthenis cognitus Timocrates foret nemo posset intelligere utrius tandẽ uitiosæ leges essent, quamuis ita dicatur; Ομοιος γε ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι σόλων νομοθέτης καὶ τιμοκράτης. Ο μὲν γε, καὶ τοὺς ὄντας βελτίους ποιεῖ, καὶ μέλλοντας ἔσεσθαι, ὁ δὲ καὶ τοῖς γεγενημένοις πονηροῖς ὅπως μὴ δώσουσι δίκην ὁδὸν δείκνυσι, καὶ τοῖς οὖσιν ὅπως ἄδεια γενήσεται κακουργεῖν. Nos etiam ubi pronomine geminato pro græcorũ articulis ὁ μὲν ὁ δὲ alterũ & alterũ dicimus, eadem fere sequatur obscuritas aliquãdo necesse est, quam dilucidare sic oratores nostri solent, quemadmodum Cicero ad Lentulum, Legi tuas literas quibus ad me scribis gratũ tibi esse, quod crebro certior per me fias de oĩbus rebus, & meã erga te beneuolentiã facile perspicias: quorum alterũ mihi ut te plurimũ diligã facere necesse est si uolo is esse quẽ tu me esse uoluisti. Nisi, n. quatuor illa uerba posuisset, VT TE PLVRIMVM DILIGAM, dubitatio esse poterat priusne, an posterius ad membrum referri debeant quæ sequuntur; si uolo is esse

quem

quem tu me esse uoluisti. Hoc ipsum uero indistinctum reliquit in prima Tusculanarum quęstionum, ut, Dicæarchum uerò cum Aristo xeno æquali & condiscipulo suo doctos sanè homines omittamus: quorum alter ne condoluisse quidem unquam uidetur, qui animum se habere non sentiat, alter ita delectatur suis cantibus, ut eos, etiam ad hæc transferre conetur. Quis hic posit intelligere, uter ex his musicus fuerit, uter philosophus qui non alijs ex locis Aristoxenum cognouerit? Porro geminatur pronomen Hic apud nos ad res, uel personas quæ prorsus discretæ non sunt, ut;

Hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit.

Hic uel nostra scire, uel Poetæ ostendere non interfuit quæ nam hæ, quæ illę naues essent, ut nec Thucydidis in quinto, quos nominatim certosq; homines necauerit populus, quos ab urbe eiecerit, ut; μάχης γινομένης ἐν τῇ πόλει, ἐπεκράτησεν ὁ δῆμος, καὶ τοὺς μὲν ἀπέκτεινε, τοὺς δὲ ἐξήλασεν. Sed quando hæc in uerbis ambiguitas (& si minima ea sit) in sermone græco sæpius ne uitari quidem potest, mirum non debet uideri si quando apud nos etiam occurrat. At ne liberum omnino cuiquam esse uideatur, ita nos loqui ut uolumus, temereq; duo hæc pronomina semper alterũ loco alterius locari posse, illud obseruari uelim, inter duo de quibus in comparatione loquimur, sit ne aliud multo maius alio aut præstabilius, sit ne aliud præsentis temporis aliud præteriti, sit ne aliud alio recentius, sit ne ex ijs unum, de quo maior habenda sit ratio. Non dubium enim quin ad præstabiliora, recentiora præsentia, & in oratione potiora, pronomen Hic potius quam Ille adhiberi conueniat. Vbi enim aliquid ex his est, de re aut persona quæ sola est sine contentione duorum, etsi maxime absit, solemus tamen Hic pronomine uti potius quam Ille aut Is ut;

Hic tibi nate prius uinclis capiendus.

Superiore igitur in exemplo ex oratione pro Q. Roscio quum C. Fannij potissimum aduersaria M. Tullius instituerit labefactare, hæc menstrua, illas uerò. i. tabulas æternas esse dixit. Id ipsum cognoscere licebit in eo quod ex oratione pro Balbo allatum est ubi de uiris fortibus dicere princeps consilium erat, non de gratiosis. Quod uerò ad recentiora attinet (ut dixi) unum sit exemplum ex oratione de lege agraria contra Rullum; Videte quantum interuallum sit interiectum inter maiorum nostrum consilia & inter istorum hominum dementiam. Illi Capuam receptaculum aratorum, nundinas rustico-

rusticorum, cellam atq; horreum Campani agri esse uoluerunt hi expulsis aratoribus, effusis ac dissipatis fructibus uestris eandem Capuam sedem nouæ Reip. constituunt, molem contra ueterem Remp. comparant. Naturalis quidem in eo seruatus est ordo, ut pronominum, Hic & Ille, alterum ad propinquius, alterum, ad longius positum referret, sed illud quoq; prouisum, ut Hic præsentibus, Ille diu ante mortuis daretur. In eo autem quod pronomen Hic, rei, uel personæ datur cuius ratio maior habenda nobis in sermone est, sic accipiendum erit: si de cliente prior mentio est & in aduersarij nomen sententia terminatur, præposterè duo hæc pronomina possumus collocare. Sit etiam de Cęsare & Hercule nobis dessertatio, sed Herculis eo solum introducta mentio sit, ut maior ex ea comparatione Cæsar appareat; hic non multum erit momenti Herculem secundo loco esse nominatum ubi, pronomen Hic, Cæsari potius dandum erit. Sit præterea hæc mihi de pronominibus nunc suscepta disputatio, incidatq; sermo de figuris, earumq; sit postremum in oratione uerbum non audeas reprehendere quod pronomen longinquitatis referam ad figuras, uicinitatis ad pronomina, de quibus ratio maior habenda est. Declarat hoc Virgilius qui quum prius Romam deinde Mantuam proposuisset, quoniam de Roma potius ei dicendum erat, pronomen Hic ad Romam retulit quamquam longius, in oratione positum, ut;

Vrbem quam dicunt Romam, Melibœe putaui
Stultus ego huic nostræ similem, quo sæpe solemus
Pastores ouium teneros depellere fœtus,
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos,
Noram, sic paruis componere magna solebam;
Verum hæc tantùm alias inter caput extulit urbes
Quantùm lenta solent inter uiburna cupresi.

Postremum si placet esto in his illud etiam discrimen, ut ex duobus quæ fuerint proposita, ut homo exempli gratia & bellua, de quibus disserendum putemus, pronomen Hic & prior locus rei personæue dandum erit, quæ paucioribus explicari uerbis potest. Notus.n.est Ciceronis ad filium locus; Inter hominem & belluam hoc maxime interest quod hæc tantùm quantùm sensu mouetur, ad id solú quod adest, quodq; præsens est se accommodat: homo autem qui rationis est particeps per quam & consequentia cernit, & quæ longius disputantur. Sed pergam cæteris de pronominibus dicere. Is, & Ille, indicandi esse iam ante dictum est. Rectè id quidem, sed Is rela-

Is.

tiuum.

tiuum est, sæpius quodam, non rarò sic relatiuum est, ut pro qui omnino positum esse uideatur, ut Cicero; Venit mihi obuiam puer tuus is mihi literas abs te reddidit. Verùm sint huiusmodi exempla auctoritatis: illa uideamus, quę sunt naturæ. Quoties in oratione Qui uel Quæ locum tenent antecedentis; tum sequetur uel Hic relatiuum, uel Is, ut in Antonium; Qui familiarem iugularat quid hic data occasione faciet inimico? Vel; Qui à parentibus odio habetur is, ne Deum quidem placatum habere poterit; Neq; uerò sic inferri debet; Ille ne Deum quidem placatum habere poterit nisi quum uel auctoritati damus aliquid, uel; & Ille sit pro antecedenti & Ille pro consequenti, quod non eandem tamen refertur ad personam, ut;

Si illum obiurges uitæ qui auxilium tulit?

Quid facias illi qui dederit damnum aut malum?

Locum habent hæc duo pronomina ubi quid leuiter augendum est, ut; defendit legem Voconiam Cato magna uoce ac lateribus idque in senectute. Poterat etiam dici; & hoc in senectute, sed prius illud frequentius est, ut; Inuidiosa pecunia, eaq; non ualde magna. Quod si non Qui, sed Quicunq; antecedat per Is pronomen absol uenda oratio est, ut; Quæcunq; in equite Romano dignitas esse potest, eam semper in M. Cælio habitam esse summam. Sæpe etiā conuerso ordine uerborum, ut, Ea notant sidera natalitia Chaldæi, quęcunq; lunæ iuncta esse uideantur. Deniq; id neutrius generis; est interdum loco substantiui, ut;

Id sibi negotij credidit solum dari:

Sæpius adiectiui, ut Cicero ad Atticum; Idq; sacrificium quum uirgines instaurassent, mentionem à Q. Cornificio in senatu factam. Pronomen hoc interdum geminatur easdem ad res uel personas relatum, ut;

Fuit olim quidam senex

Mercator: nauem is fregit apud Andrum insolam.

Is obijt mortem.

Fit à simplici Is, iunctum pronomen Idem in quo, uis quædam con iunctionis inest, ut; Nemo potest qui non idem prudens sit iustus esse. Alio loco M. Tullius; Marcellus ille quinquies consul, idem imperator, idem augur optimus. Quanquam ubi est Idem, possit esse coniunctio, ut ad Varronem; Caninius, idem tuus & idem noster. Nec aliquid impediet si dicere uelimus; Quicquid cœperimus consilij idem proderit etiam inimicis: uel remota coniunctione;

ne; idem proderit inimicis. Plura tamen hic & firmiora diligens obseruatio docebit, quam præceptiones. Nam ut Is (quod à principio dictum est) referendi naturam intelligas habere, proximamque ad personam referri, quæ præsens nobiscum loquitur, Sic M. Tullius in libro de fato scripsit; non & huic uenæ sic mouentur & febrim is non habet. Simul uidendū erit ut rectè eodem in libro uni eidemq; personæ, quatuor pronomina eodem in loco tribuit, Hic, Ipse, Is, Ille. Stilphonem (inquit) Megaricum philosophum, acutum sane hominem & probatum temporibus illis accepimus. Hunc scribunt ipsius familiares & ebriosum & mulierosum fuisse: Neq; hoc scribūt uituperantes sed potius ad laudem. Vitiosam.n. naturam ab eo sic edomitam, & compressam esse doctrina, ut nemo unquam uinolentum illum, nemo in eo libidinis uestigium uiderit. Verum coniuncta ad pronomina mox redibo: nunc de simplicibus quæ reliqua sunt uideamus ecquid habeant obseruatione dignum. Is eodem loco orationis & relatiuum est sæpe & antecedens, ut;

Pronomina plura diuersaq; unā ad personam relata.

Nam is postquam excessit ex ephebis Sosia,
Liberius ei uiuendi fuit potestas:

Duæ tamen hic sunt relationes. Prior.n. refertur ad antecedens nomen, ubi dictum est;

Eo pacto & gnati uitam, & consilium meum
Cognosces,

Posterior, ad pronomen, ut hoc etiam statuamus relatiuorum esse relatiua. Immo adeo necesse est sępius tertiam esse relationem. Vide enim quæ sequuntur;

Relatiuorum relatiua.

Horum ille nihil egregie præter cætera
Studebat.

Totum igitur si spectes locum id quod profecto dici aliter non debuit, aut certè melius non potuit, sine metu solœcismi aliquo imitabere. Ac primum Ipse pronominibus personarum omnium adiungitur, ut ego ipse, tu ipse, hic ipse, iste ipse, ille ipse. Hic sæpius ita loquuntur boni auctores, ut alterū pronomen tollāt, ut; Par est autem primū, ipsum esse uirum bonū deinde alteiū sui similē quærere. Et pro Cornelio Balbo; Nihil.n. unquam audiui, quod mihi de iure subtilius dici uideretur, nihil de memoria, de more, de exēplis acutiùs, nihil peritius de fœderibus, nihil illustriore auctoritate de bellis; nihil de rep. grauius; nihil de ipso modestius, nihil de causa & crimine ornatius. Hoc loco ne potuisset quidē satis commodè, de se ipso, dici. Nam pronomen se, ad certam personā referri debet, quæ tametsi

hoc loco non deest, oratio tamen sic instituta est, ut uerbum à Pompeio, ad omnes homines traducatur. Quis enim illud non uideat quantum intersit utrum, quis dicat; Nihil potuit modestius de se ipso dicere Pompeius: àn illo modo; Nihil audiui quod mihi dici uideretur de ipso modestius? Non enim ut in priore, sic in altero exemplo, illud pronomen Se necessarium debet uideri. Postremum sit hoc loco, pronomen Ille integrum esse, utq; natum est ita manere, nec syllabam ei, nec literam detractam esse, quare accentu dici, quo debuit à natura, Hic uerò ita pronunciari, ut si postrema ei syllaba detracta sit, fueritq; olim Hicce, Hæcce, Hocce, quam scripturam præter Terentium & Plautum, Virgilius quoq; sit interdum imitatus, ut;

Hocce erat alma parens.

Quamobrem, non modo quia in hoc pronomine, longa sæpius per naturam syllaba est, sed quia etiam postremas amisit syllabas, ut nostrâs, & uestrâs, nisi unitatis uirilem excipias casum nominandi, cętera quæ singulis tantum constant syllabis, accentu circumflexo dicuntur. Quoniam uerò hic locus & pronominum ratio cum reciprocatione magnam partem coniuncta est, ipsius de reciprocationis usu quædã nobis dicenda sunt quùm hęc pars erit absoluta. Itaq; pronomen Ipse etiam adiungitur pronominibus possessiuis idest. Meus, Tuus, Suus, Noster, Vester, sed casu tãtum genitiuo, ut; Meam ipsius uitam contempsi; Tuam ipsius turpitudinem ostendisti; Suas ipsorum urbes incenderunt, Nostris ipsorum argumẽtis refellimur. Præterea quùm sit eius proprium personas distinguere uel si mauis illarum distinctioni lumen afferre, sæpius tamen relinquit hoc munus ac diuersum quoddam aliud assumit, ut sic interdum loquamur, quemadmodum est in his M. Tullij exemplis quæ sequuntur; Cato mortuus est annis octaginta tribus ipsis ante me consulem. Ego has Prid. Non. Quint. proficiscens Athenis dedi, quum ibi decem ipsos fuissem dies. Triginta dies erant ipsi quum dabam has literas. Denique ad M. Cælium, illa ipsa de re atque tempore quod secundo in exemplo fuit; Ego quum Athenis decem ipsos dies fuissem, multumq; mecum Gallus noster Caninius proficiscebar inde prid. Non. Quintilis. Integrum atque certum tempus dierum significatur hac uoce, huiusmodi in forma loquendi, contrà quam est in præpositione ad, uel circiter, ut circiter uiginti dies, circiter septem annos; quale præter alia multa, illud Ciceronis est ad Atticum; Homines ad quindecim Curioni nullum senatus consultum facienti assenserunt. *Ipse.*

Reciprocatio.

Quidam iniqui in reciprocatione.

sunt. Sed quia ex lectione auctorum, & imitatione cognosci facile possunt, quæ multiplicem, ac scrupulosam nimis præcipiendi diligentiam requirūt, uenio ad quæ de reciprocatione paulo ante pollicebar me esse dicturum. In hanc uerò doctissimi quidam, etiam Transalpini homines penè dixerim inuecti sunt. Et quidem afferūt multa ex auctoribus grauissimis, unde reciprocationis tota præceptio acuta potius & morosa quā uera esse uideatur. Ego laudo in eis ingeniū & doctrinam, laudo diligētiam latinitatis, copiæ & auctores omnes prorsus cognoscendi. At homines literatissimos qui ante illos fuerunt, quum audeat nemo reprehendere, tanquam ab ijs contra rationem latinæ linguæ præceptum sit, fœcæ patrescerunt non quidem præcipiēdi, sed monendi potius, quid hic seruare oporteat eos qui iudicio uti suo nondum possint. Esse enim debent in grammatica certæ quædam, uix quas sine errore illi putissimum sequantur. Illud uerò si magnifacias & esse pro loquendi norma, uelis, quod aliquando optimi etiam auctores contra quām literati homines præcipiunt, loquantur, iam nihil erit quod amplius de grammatica scribere possimus & (ne quid amplius dicam) sermonis latini magna confusio sequatur necesse est. Quamobrem ea quæ sibi iure suo quodam aut M. Tullius, aut cæteri græcos fortasse auctores imitati, sumpserunt, doctis tantum hominibus relinquenda sunt, & ijs qui ad latinam linguam rudes ueniunt aliud ad tempus reseruanda. Non enim ignoro, loca esse quædam, ubi seu ex natura etiam sermonis, seu quia instituti aliter oratio debuerat, reciprocationis quæ uera lex est, omnino seruari non possit. Mox aliqua ex ijs ostendere non grauabor, in quibus ne ueteres quidem Romanæ linguæ auctores quod rectum erat seruare potuissent. Illud tamen quod rectum uoco, & perpetuum in sermone latino est, atq; uetum, nemo qui uel primas attigit literas putabit non sanctissime ab ijs esse seruatum. Nunc ergo illa tradenda sunt quæ non modo certiora, sed meliora etiam ipse quoq; ueterum auctorum omnium consensus probauit. Reciprocatio igitur fit in pronomine, Sui & Suus, ut, Cato laudat filium suum. Aristoteles facit omnibus potestatem interrogandi sui: quorum loco, auctoritati damus aut licentiæ, aut necessitati, ut esse queant Eius aut Ipsius aut Illius, aut hæc uicissim pro Sui & Suus. Accidit præterea interdum, ut neutra hæc in oratione locum habere possint, quemadmodum est apud Virgilium;

Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichæi,

Na mque

Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat.
Etenim,quùm reciprocari debeat ad Reginā ſermo, dici nō potuit, aut illius,aut eius:quùm uerò ſequatur uerbum aliò relatum incommode ſcriptū eſt Suam. Quod ſi ad perſonā qua de agitur uerbū illud Habebat referri poſſet incōmodo oī leuata oratio eſſet. Eſt.n.illa ratio reciprocationis conſtantiſsima, à non indoctis hominibus obſeruata,ut ſi nomen ſubſtantiuū quod pronomini adiungitur, ad ſuppoſitū,referatur,Suus pronomine utēdum ſit,ut proſcripſit Sylla multos ira accenſus & odio ſuo. Sin id ſubſtantiuū ad rē appoſitā ſpectet, Eius, aut Ipſius, aut Illius dicere debeamus, ut repudiaui uxorē ob turpitudinē eius,ut Cicero ad Dolabellā;ſemper amaui ut ſcis M.Brutū propter eius ſummum ingenium, grauiſsimos mores, ſingularem probitatem atq; conſtantiam.Scio etiam dici ob turpitudinē ſuam,immo adeo ſi pronomen ſit appoſitum ſuā turpitudinēm dicere oportebit magis quam Eius, ut ſuo ſibi hunc gladio iugulo. Sic Cicero; Ego illum de ſuo regno,ille me de noſtra rep.percontatus eſt. Præterea ſi quid appoſito ſit additum,uel adiectiuum nomē, uel participium,uel deniq; aliquod uerbum,per Suus pronomen potius quam per cætera loquendum erit, ut; Metellum habuimus iniquiorem propter læſum fratrem ſuum. Animaduerti Lentulum cōmoueri ob uiolatam ab inimicis exiſtimationem ſuam. Sunt etiā huiuſmodi orationes; Pompeium ſequuntur amici ſui. A Cæſare nunquam deſciuerunt milites ſui,& quę hunc in modum innumerabiles figurari poſſunt, in quibus trium quę dixi paulum eſt ratio mutata, quo loco non dubitandum erit quin per Suum, non per Illius, Eius, Ipſiusq; dici cōueniat, ita planè,ut ſequuntur milites imperatorem ſuum,ut quaſi hinc fiat; Imperatorem ſequuntur milites ſui. M.n. Tullius,hic nobis erit imitandus qui ſæpe ita loquitur ut in libris de inuentione; Alexandrum Phæreum uxor ſua quum ſimul cubaret occidit. Nec dubitandum eſt, ſi Suus loco ſubſtantiui ſit nominis, quin ita loqui debeamus; Vliſſes quum redijt non eſt agnitus à ſuis, ut Cicero ad Varronem; Sed tamen cum ille ſcripſiſſet;ut opinor ſe in alſienſem eſſe uenturum,ſcripſerunt ad eum ſui ne id faceret. Sui uerò non poſſeſsiuum eſt ut cætera, ſed primitiuum pronomen, carens nominatiuo,naturamq; retinens quandam ſubſtantiui,non minus quam alia duo,à nominatiuis,Ego,& Tu,Mei,& Tui. Porrò nō poteſt eadem prorſus eſſe ratio ubi contrà quam in cæteris poſſeſſio non ſit. Facile tamen eſt uidere quo loqui modo oportet, ut; Scipio ſimilis eſt ſui: Cato ſe interfecit. Nec fere dici uelim,

Ratio certiſsima reciprocationis.

Scipio similis est ei, illi, aut ipsi, uel Cato Eum, Illum aut Ipsum interfecit, nisi altero pronomine.i.primitiuo tertiæ personę subiecto, ut; se ipsum interfecit: & Scipio similis est sui ipsius. Nam quod paulo ante recitauimus ex oratione pro Balbo; Nihil unquam audiui quod mihi uideretur dici de ipso modestius, rectisime scriptum est, quia non prorsus ad Pompeium pronomen illud respicit, nec de se ipso si dictũ esset, eo loco ferri posset. Ac tertia persona quoties non in primam aut in secundam sed in semetipsam agit aliquid, tum pronomine alio quam Sui uti non licebit, ut; Scipio & Cato mortem sibi consciuerunt, quemadmodum si de prima aut secunda sermo sit; ego mihi irascor: tu tibi multum tribuis. Rectè ergo dicitur; Quum peteret à me Cæcilius ut se defenderem, ego illi adesse non potui. In priore.n.membro Cæcilius subiecta res est, in altero, pronomen res est attributa. Deniq; sic loquuntur omnes, ut nihil malo quam & me mei similem esse & illos sui. Ne ipse quidem mihi persuasisset, ut se dimitterem: testificantur isti P. Quintium non stitisse & se stitisse: In Socrate cupiditas non fuit ulla ostentandi sui. Quocunque alio ex pronominibus hic utamur alia de persona quàm de Socratis loqui uidebimur ut si dicamus ostentandi illius: aut Socratem accepimus fuisse semper similem eius aut ipsius: quanquam similem sui ipsius necessario dicamus, & similem ipsius interdum non male, & similem eius, & ostentandi illius: & Sui & Suus pro Illius, Eius, aut Illorum inueniamus esse dictum, sed huiusmodi exempla (ut sæpius iam dixi) nunc primum latinè discentibus nolim proponi ad imitandum. Necessariò etiam ita sæpius loquuntur, ut M. Tullius ad Atticum; Pōpeius ueniet iratus, & ijs maximè qui eum maximè saluum uolebant. Non.n.ut irascor ijs qui me saluum cupiunt, & succenses tu ijs qui te laudabant, sic dicendum putabimus, iratum esse Pompeium ijs qui se saluum esse cupiebant. Non enim cupiendi uel quodcunq; aliud uerbum sit, ad Pompeium refertur. Nunc, eum maximè saluum uolebant, ideo rectè dicitur quod uerbum alio spectat, & præter numeri discordiam quæ id referri ad illum non sinit, longe diuersa loquendi ratio est quam si dicatur, Pompeius maximè saluum se esse cupiebat. Hinc transeundum ad reliqua de quibus uideamus, an quemadmodum ego dixi rectè præceptum sit à doctisimis. Admonent enim, si nomen substantiuum pronominis ad rem appositam attributámq; referatur, Ipsius, Eius, & Illius dicendum esse, ut Atticum amaui propter mores & elegantiam eius. Is quum esset proiectus inhumatus amica corpus eius texit suo pallio. Sunt hæc Ciceronis

ceronis exempla quæ si longius persequi uelim, singulos penè uersus, & illius & latinorum omnium, afferre possem. Esto igitur hæc reciprocationis ratio, secura, breuis, aperta, facilis, quam sequi rudes, ac doctissimi omnes queant. Neq; ego ignoro uel miror sæpe aliter loquutos esse oratores, at hanc uiam, quæ certè usitatior apud illos est, & postea à doctis hominibus notata, nemo à præceptis existimabit esse tollendam, in qua perpetuo illud spectandum est, ut sciamus nomen substãtiuum ad suppositum ne, referatur, ut; Crassus gloriatur diuitijs suis, an ad appositum, ut sequuti sumus Cæsarem propter clementiã & liberalitatem eius. Suadeo autẽ hanc loquẽdi rationem quæ pueris etiam accõmodatissima est ad errorem declinandum, in scriptis ueterũ diligentissimè seruari. Nũc uerò ne sim longior, unum illud monendũ putaui, dubiam fieri sententiam (quod postremo etiam de exemplo ad Atticum de irato Pompeio cognosci potuit) sæpius cum duabus de personis tertijs loquendum erit, ut Petijt à Lucceio M. Tullius suas res gestas literis ut mãdaret. Eundem rogauit, ut laudandi sui negotium susciperet. Atticum orauit, ut sibi ignosceret, A Milone contendit, ut se cõmendatum haberet. Petebant à maioribus nationes exteræ, ut suis legibus uterentur. Hic oratores uel hanc sermonis ac sententiæ ambiguitatem dissimulant, uel pro Sui & Suus contra præceptionem nostram, asciscunt Is, aut Ille, uel genus loquendi aliud sequuntur uel mutant rectè in pronomen Ipse. Aulus quidem Cæcina ad Ciceronem scribens uni atq; eidem personæ cõtra hanc rationem sola uarietatis causa, duo pronomina diuersa adiunxit, ut; Hoc si Cæsar non cogitat, omnibus rebus felix est, si scit & persuasus est, quid irascitur ei qui aliquid scripsit contra suam uoluntatem quùm ignorit omnibus qui multa Deos uenerati sint contra eius salutem? contra suam uoluntatem dixit, quia uidebat aliter dici non debere: contra eius salutem uerò, quia bis dicere Suum inelegans esse uidebatur. Sui uerò & Ipse certis in locis, ac loquẽdi generibus quibusdam, alterum pro altero ponitur, ut; Societas hominum inter ipsos & uitæ quasi communiaas continetur, quam sententiam solemus illo modo etiam exprimere; Homines, hominum causa esse generatos, ut ipsi inter se prodesse possent: quemadmodum, Pueri Cicerones amant inter se, & plurima huiusmodi exempla. Postremum illud sit ut ubi etiam diuersitas est personarum, qnoties inter suppositum & princeps uerbum orationis, aliud uerbum sit interiectũ, Ipse, pronomine potius quã Suus uti conueniat: quo modo si dicas; Remp. à me esse conser-

uatam, ostendunt ipsius mihi decreti honores. Deniq; ex ijs quæ su pra iam diximus facile quis rationem intelligat eorum quæ ita ab oratoribus dicuntur, ut à Cicerone in Lucullo; Innumerabiles mun di sunt ita pares inter se ut nihil inter illos intersit. Sed iam redeo ad quæ sequuntur. Relatiuorũ alia substantię aiunt esse, alia acciden tis. Illa, antecedens habent substantiuũ ut labor qui: molestia quæ: Tẽpus quod: hæc, adiectiuũ, ut qualis, uestrâs, Formianus Prenesti- nus quorũ sunt antecedentia, Cuiâs & Qualis nec aliter quã adiecti ua. Nunc de substantiæ priusquã dicatur, illud memoria tenendum est, quicquid loquimur, uel substantiæ esse ipsius, ut homo, paries, cœlum, uel qualitatis, ut albus, tristis, auarus, uel quãtitatis, ut altus, magnus, profundus, uel relationis, ut pater, filius, auus, nepos, talis, qualis, cuiâs, nostrâs, uel actionis, ut scribere, iuuare, sentire, uel per- pessionis, ut scribi, iuuari, sentiri, uel loci, ut hic, alibi, intus, ad ma- cellum in foro, uel temporis, ut nunc aliquando, heri, dudũ hodie, nudius tertius, uel situs, ut sedere, iacere, pronũ, tectũ aut supinũ es- se, uel habitus ut indutũ esse, nudũ, paludatũ armatũ. Sunt hæc phi- losophorũ quidẽ, sed quid negotij est intelligere, aut cur negligãtur ea quæ sunt aperta oĩbus, & lumen afferunt ad intelligenda quæ sunt omniũ, & huius etiã instituti? Substantia.n.& qualitas, & actio, & perpessio & relatiua quæ dicunt.i.ea quæ quouis modo cum aliquo conferuntur, quæ sunt oĩum prima in grammaticis, nisi cognita sine dialecticorum pręceptis essent, iam nihil penè tota hac in disciplina intelligeretur. Iam cæterorum oĩum, sed tẽporis & maximè locorũ tanta subtilitate in cõmuni usu loquendi, localibus præsertim aduer bijs distincta, facilè admonemur non huc nos ex aliorũ artificio, sed illos de medio, consuetudineq; uulgi sumpta, hæc ad artificiũ con tulisse. Pronomen igitur Qui Quæ Quod relatiuũ substantiæ, unũ habet genitiuum, Cuius, olim Quoius, ut casum dandi Cui, antea Quoi. Accusandi, Quem, Quam, Quod. Vocandi putant nullum ex- tare, & esse nominandi potius ubi sic loquimur;

A reciproca tione transit ad relatio- nes alias.

Decem gene- ra rerũ sum- ma, philoso- phi de medio ad scientiam transtulere, quibus nos tanquã sem- per in medio positis intel- ligit auctor, ad res omnes uti debere.

O qui res hominumq; Deumq;,

Hoc tamen ego nõ uidero nec ea de re laborat tractatio latinitatis. Auferendi autẽ quo, Qua, Quo, & pro his oĩbus Qui trium generũ. Multitudinis uerò nominãdi Qui Quæ Quæ: gignendi ex analogia Quorũ, Quarum, Quorum. Dandi & auferendi una uox trium ge- nerum communis est Quis, uel Quibus. Accusandi, ut postulat na- tura Quos, Quas, Quæ. Longe aliud est Quis & Qui: itaque mihi de his alio loco dicendum fuit: hoc autem quo de nunc agimus,

quod

quod in ipso est, fit sæpius qualitatis, uel accidentis, ut apud Plautum est in Captiueis *Qui quæ qd, refertur ad qualitates.*

Quo ex genere natus sis scio.

Vulgo.n.ac sæpius quùm ita loquimur, nõ id intelligimus, scire nos, quo ex multis generibus quisquam sit, quod ad substantiam, sed illud unum genus, quale sit non ignorare, quod pertinet ad qualitatem. Distinguunt hæc literati homines, ut pronomen hoc, aut relatiuum sit, ut;

Restat Chremes qui mihi exorandus est:

aut interrogatiuum, ut;

Quod genus hoc hominum quæue hunc tam barbara morem
Permittit patria? aut infinitatis, ut;

Nunc scio quid sit amor

Horum trium generum, quod relationũ est, substantiæ, reliqua duo, qualitati tributa sunt. Hic meminerint studiosi latinitatis in interrogationibus propè nullas occurrere posse dubitationes. In ijs autem quæ sunt relationis aut infinitatis, illud primum sit, quod quùm esset huius loci, ratio quædã tulit, sexto ut libro exponeretur, ut; Amicos accersam quos mihi uisum erit. Legem scripserunt, quam ipsis uisum fuit. Prouinciam sortiere quam tibi uidebitur. Sed ne mihi iteranda sint eadem, nec tamen errore quisquam hic labatur, eo quo dictum est loco, exposui quæ sit ea ratio loquendi. Item genus illud; Quos autem numeros cum quibus misceri oporteat, nũc, dicendum est. Illud præterea, quoties casum relatiui sequitur antecedens, ut;

Id sibi negotij credidit solum dari,
Populo ut placerent quas fecisset fabulas.

Nam græci præter illam quæ naturalis est loquendi figura ut; ὑμῖν οὖν σπουδὴ περὶ τῶν ἐν Χεῤῥονήσῳ πραγμάτων ἐστὶ, καὶ στρατείας, ἣν ἑνδέκατον μῆνα τουτονὶ Φίλιππος ἐν Θρᾴκῃ ποιεῖται, in qua illis conuenit nobiscum, sic etiam loquuntur, ut relatiui quem dixi casum non ex uerbi natura ponant, sed illum sæpius accõmodent ad antecedens. Plurima enim talia sunt aliorum omnium rectissimè loquentium, quale Demosthenis eiusdem; τῷ μὲν ἔργῳ πάλαι πολεμεῖ πρὸς τὴν πόλιν, τῷ δὲ λόγῳ, νῦν ὁμολογεῖ διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἧς ἔπεμψεν: Platonis etiã in Symposio; οὔτε πω Ἀγάθων καὶ Παυσανίας οὐδὲ μὴν Ἀριστοφάνης ᾧ περὶ Διόνυσον καὶ Ἀφροδίτην πᾶσα διατριβὴ οὐδὲ ἄλλος τουτωνὶ ὧν ἐγὼ ὁρῶ. Hos imitati sunt nostri omnes quibus latinæ linguæ auctoribus utimur, ut ita sæpius loquantur; Ex ijs quibus dixi literis nihil de reditu illius

cognosci potuit: Ex ijs quibus nominasti prouincijs exercitum collegit: tametsi dicere etiam licebit; Ex ijs quas nominasti prouincijs, ut eiusmodi mutato ordine antecedentis & relatiui, utrunq; tamen suo casu ponatur, ut Ciceronis multa sunt quale illud in officijs; Quare quum hoc commune sit potentiæ cupidorum cum ijs quos dixi otiosis. Sepius tamen sic loquuntur quemadmodum ex Terentio attuli modo exemplum. Atq; ex mille huiusmodi unum M. Tullij ad Atticum sit satis; Quos cum Matio pueros & Trebatio miseram, epistolam mihi attulerunt. Semper huiusmodi in latinorum exemplis præcedit relatiuum: quod si antecedens priore loco ponatur, tum ita loqui ueteribus permissum est interdum, ut Plauto in Aulularia

Pici diuitias qui aureos montes colunt
Ego solus supero

Relatio & antecedens uel sunt ijs casibus quibus esse debent ex natura uerborũ, uel antecedens ad relationẽ, uel relatio ad antecedens cõtra rationem accõmodatur.

Deniq; necesse est hæc ita habere distincta quo sint ad intelligendum faciliora, ut modo relatiuum & antecedens suum utrunq; per se ex uerborum natura casum teneat, ut; Sequor auctorem qui mihi uidetur esse sapiens, modo relatiuum sequatur casum antecedentis qualia superiora sunt exempla; ex ijs quibus nominasti prouincijs, & διὰ τῆς ἐπιστολῆς ἧς ἔπεμψεν, modo contrà, antecedens, ad casum relatiui accommodetur, quale fuit;

Populo ut placerent quas fecisset fabulas:

& quod ex Plauto duriusculum uisum est exemplum. Nec miretur quis ita uideri. Esto enim transeat nominatiuus antecedens in casum relatiui, ut;

Quas fecisset fabulas,

Transeat relatiui accusatiuus in casum antecedentis, ut; Ex ijs quibus nominasti prouincijs: non sic tamen receptum est ut pluralem genitiuum antecedentis in rectum transferas casum relatiui, ut; Supero Diuitias Pici, qui aureos montes colunt, pro diuitias picorũ. Ablatiuum quoq; antecedentis mutant ueteres in rectum casum relatiui, unde Terentij illud est in Ecyra exemplum;

Ea quæ insequuta est nox, eam nihilominus attigit.

Hunc ipsum ueteres Atticum loquendi morem sequuti, accusandi, aliumue casum antecedentis, in casum uertebant relationis, ut Marcus fecit Cato; Omnis qui somniosus est, hac eadem curatione sanum facies. Ordinem quoq; uerborũ, huiusmodi in figura loquẽdi intuebimur. Non. n. latini scriptores hoc loco similiter atq; græci Orationem instituunt, ut nihil mutato ordine uerborum, latinè

uertant

uertant hoc ipsum ad loquendi genus, quæ ex Demosthene afferebam διὰ τῆς ἐπιςολῆς, ἧς ἔπεμψεν. Nam si duo quæ ex Terentio & M.Tullio supra attuli exempla, ita paululum commutes, ut relatiua non priore loco ponantur, non satis ex more ueterum loquutus iudicabere. Eosdem illos quos dixi græcos imitati, sic orationem contrahunt nostri, ut alia pronomina auferant, ut; Nego ius esse qui miles non sit pugnare cum hoste. Concidissem qui illum oderunt. His enim ex duobus exemplis, Eum, & Eos uidemus esse detracta. Nam relatiua, sine antecedentibus, non semel animaduertes esse, ut;

Quæ sese uoluit in ignem conijcere, prohibui:

& alio modo quodam Cicero in officijs; Quam similitudinem natura ab oculis ad animum transferens, & quæ sequuntur: Quam similitudinem dixit, quùm antè, nullam similitudinis mentionem fecisset. Respiciunt enim huiusmodi relationes non uerbum aliquod unum his in locis, certumue antecedens, ut postulat natura, sed quæ significata sunt sensu orationis, ut; Cum Pompeio complures dies, nullis in alijs nisi de republica sermonibus uersatus sum, quæ nec possunt scribi, nec scribenda sunt: & obseruanda profectò ea quæ; ratio est, quoties uel tacetur nomen antecedens, uel discrepant ab eo pronomina relationum, ut C. Cæsar de bello Gallico; Belgas quam tertiam esse Galliæ partem dixeramus, Deniq;, aut nullum est antecedens nomen, quod illo præterea de Ciceronis exẽplo cognosci potest; Amicis quibus uoluisti, egi gratias, & eas literas Dexippo dedi: aut occultè significatum est, ut;

Vno ore omnes, omnia
Bona dicere, & laudare fortunas meas
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum.

Sæpius fit etiam ut pronomen Is, diuerso casu reputatur ad posterius membrum à priore, ut M.Varro de analogia; Ea quæ declinari non possunt, eorum declinatus requirunt. Tenenda igitur illa ratio est, ut pronominum duorum Is & Qui modo hoc ut postulat natura, modo illud ex usu auctorum in priore membro orationis ponatur, ut; Eæ literæ quas ad me scripsisti sanè quã graues fuerũt: uel Quas ad me scripsisti literas eæ nondum erant allatæ quum in urbem ueni: Accidit ut quùm proposueris Quod, non id aliudue pronomen, sed pars orationis diuersa sequi debeat quemadmodum accidit Varroni. Itaq; in qua terra culturam agri docuerunt pastores progeniem suam qui condiderunt urbem, ibi contra progenies

eorum propter auaritiam contra leges ex ſegetibus fecit prata. Eſt illud etiam genus, quale M. Tullij pro Milone; Cuius enim ſenatui de illo inceſto ſtupro iudicium decernendi poteſtas eſſet erepta, de eius interitu quis poteſt Senatum, iudicium nouum conſtituendum putaſſe: item aliud auctoris eiuſdem illud eſt ad Lentulum; Nam neq; de monimentis meis ab ijs adiutus es, à quibus debuiſti. Hic pronomen omitti potuit, quod eſt priore loco poſitũ. Porrò quam purgatum ſit genus illud, & quę inde ſuperuacanea, detracta ſint uident omnes. Qua de re, iure decertare oporteret, armis non contendere, ut idem alibi M. Tullius; Hos uobis non concedo, ut quibus rebus gloriemini in uobis, eaſdem in alijs reprehendatis. Cato Maior, & relationem præpoſuit antecedenti, & loci aduerbium, alterius pronominis loco ſubiunxit, ut; Qui ager longe à mari aberit, ibi uinum græcum ſic facito. His ferè igitur & alijs adhuc modis relatiua præponuntur antecedentibus, & repeti ſolent antecedentia, cum relatiuis, præſertim quoties aliquid inter hæc & illa interiectum ſit, ut; Accepi tuas literas pridie quam Roma exirem, quibus ex literis, dolui me de ualetudine tua nihilo factum eſſe certiorem. Dubium fortaſſe cuiquam uideatur ubi duo ſimul ad locum & ex loco ſpectandi ſunt motus. Sæpius enim tale quiddam in oratione fit neceſſe eſt. Reuertar in quam egreſſus ſum uiam: redeundum eſt in quem exiuimus portum: redire ſtudebis in quem cecidiſti dignitatis gradum. Cur non potius habita ratio eſt motus alterius, ex loco? Haberi certè poterat, ſi tantum quid nudi ſermonis lex poſtulet uidendum eſſet. At quoniam hic maioris apud nos momenti eſt, quod eſt in redeundo poſitum, præcipuumq; nobis eſt redire unde ſumus egreſsi, motus ad locum potius rationem haberi decuit, quam Terentius habuit, ut;

Relatio, ubi duo ſunt contrarij motus ad locum & de loco.

Reſtitue in quem me accepiſti locum.

Contra enim ſi exeundi apud nos quàm redeundi potius cogitatio ſit, motionis ex loco, ſpectanda ratio nobis erit, ijsq; uerbis utendum quæ de loco ſignificant non quæ ad locum quale eſt ita ſi loquamur; Deijciam te ex quo acceſsiſti loco: detrudam uos ex qua ingreſsi eſtis domo. Nec dicere quis audeat huiuſmodi in orationibus ita, ut quem dixi Terentij locum imitetur. Eſt etiam illud genus exemplorum; Si nos ij ſumus qui eſſe debemus, ideſt ſtudio digni & literis noſtris, dubitare non poſsimus quin ea maximè conducant, quę ſunt rectiſsima. Quo in genere duo pronomina Ij & Qui relatiua ſunt accidentis, ad qualitatemq; referuntur. Poſtremo autem,

tem, ne singula persequar, illa etiam uenustatis habent multum; Tu quæ tua prudentia est, acutissimè omnium uidisti. Ego quæ mea in patriam pietas est, qui meus in uos amor, meam pro republica salutem neglexi. Rarò etiam sic; Tu, cuius in remp. pietatis fuisti semper, nullum pro ea periculum, tibi metuendum esse duxisti. Sæpiusculè autem illo more; Ego qua beneuolentia in uos fui semper, ne mortem quidem pro salute uestra mihi extimescēdam credidissem. Præterea utimur hoc pronomine, pro aliqua rationali etiam coniunctione, idq; ipsis in relationibus, ut simul utrunq; ad munus accommodetur, ut;

Nam in prologis scribundis operam abutitur
Non qui argumentum narrer, sed qui maleuoli
Veteris poetæ maledictis respondeat.

Est autem hoc frequentissimum in usu doctissimorum omniū. Immo etiam sæpe apud ueteres omnino uim amittit relationis, & ratiocinationibus tantum seruit, quale Terentianum illud est genus;

Multa concurrunt simul,
Qui coniecturam hanc nunc facio

Perinde ac si dicat aliquis, Multa concurrunt simul, quamobrem hoc suspicari possim. Illustrius hoc, de Plauti exemplo cognoscemus;

Qui, quæ, quod, amittit interdum omnino uim relationis.

Quid ni fateare, ego qui uiderim?

Hoc pronomen simplex interdum compositi loco ponere licebit illius, quod est Aliquis, ut illa sunt exempla de Re rustica Varronis; Secundum partū, pullos, anno non remouent à matre. Proximo anno, noctibus patiuntur esse cū his, & leuiter capistris, aliaue qua re habent uinctos. Eodem libro secundo; Equi boni futuri, signa sunt si cum gregalibus in pabulo contendit, in currendo aliaue qua re quo potior sit si quod flumen transuehendum est, gregi in primis prægreditur, ac non respectat alios. Vulgatum est illud, quùm proponimus præsertim ad quæ respondere nos oporteat, ut; Quod autem scribis: Quod me de literarum cessatione accusas: Quod communibus de rebus certior fieri uelles, quæ sunt nota pueris. Illa quoque sunt in oratione, uerborum inter positiones; Serapionis librum ad me misisti ex quo quidem ego (quod inter nos liceat dicere) millesimam partem uix intelligo: uelim cures epistolam quam ad eum misi reddendam, & ipse (quod cōmodo tuo fiat) colloquare: tu uelim (quod commodo ualetudinis tuæ fiat) quā longissime poteris obuiam nobis properes. Est illud loquendi genus, quum

dicimus

dicimus Quod, pro eo quod est quo circa, ut;

Pol me miserum patrone uocares
Si uelles (inquit) uerum mihi dicere nomen
Quod te per genium, dextramq;, deosq; penates
Obsecro & obtestor uitæ me redde priori

& Virgilius in sexto Aeneidos

Nunc me fluctus habent, uersantq; in littore uenti
Quod te per cœli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli
Eripe me his inuicte malis

In Andria Terentius

Mi Pamphile huius formam atq; ætatem uides,
Nec clàm te est quam illi utraq; res inutiles,
Et ad pudicitiam & ad tutandam rem sient:.
Quod ego per hanc te dextram oro & genium tuum
Per tuam fidem perq; huius solitudinem,
Te obtestor, ne abs te hanc segreges neu deseras.

Illud Quis locum non habet in relationibus, & solum est dubitandi, admirandi, interrogandi, infinitatis, ut;

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos
Quis nouus hic nostris succesit sedibus hospes
Quis genus Aeneadum quis Troiæ nesciat urbem
Qualem quis primo surgere mense
Aut uidet, aut uidisse putat per nubila lunam

Cum Quis, eiusdē est naturæ & usus Quid & ijsdem ferè quibus dictum est quatuor modis capitur. Ab hoc pronomine illa etiam nascuntur, Siquis, Quisque, Quisquam, Quidam, Aliquis, Quisnam, Nequis, Nunquis, Enquis, Ecquis, Quispiam, Quiuis, Quicunque, Quilibet, Quisquis, Vnusquisque; quibus addere licebit illa quæ ex hoc nata non sunt, Vterque, Vtercunque, Vteruis, Alter, Alius. Horum omnium exempla facilia & in promptu sunt omnibus, ut; Cæteræ naturæ suis seminibus quæq; gignuntur. Nā tria, primo loco posita, non habent quæ notare multum intersit, nisi quod ipsa, ut cætera quibus adiunctum est pronomen Quis muliebri etiam genere antiqui scriptores esse uoluerunt. Dicebant.n. ut est in simili uoce græcorum, id quod M. Varro attulit ex ueterum usu poetarum. Quis tu es mulier, quæ me in solito appellasti nomine? Tale est quod ostendi paulo ante ex Eunucho Terentiana exemplum.

Composita à Qui.

Hunc

Hunc oculis suis
Nostrarum nusquam quisquam uidit Phedria
Quædam sæpe tempora incidunt loquendi, ut ne dici quidem uoce alia fœmineum genus, quam uirili possit, qualis ille est Plauti locus;
Neque digniorem censeo uidisse anum me quenquam
Quoi Deos, atq; homines censeam benefacere magis decere
Hic.n.ut ratio postulat, quanquam dicere poeta debuisset, sed pronomen quoq; ei ab aduerbio quanquam discernendum fuit. Quidam & Aliquis differunt. Illud.n.certis de rebus personisue dicitur, ut; Quidam tibi homines inuiderunt: hoc uerò de incertis, ut; Aliquos inueniam fortasse defensores mei. Prius tamen ad animi expertia relatum, sæpius eiusmodi de rebus dicitur quas nunc quidem tacemus, quia uel obscuræ sint, uel magnæ, uel subtiles, uel quoquo modo difficiles ad explicandum, ut; Aures.n.uel animus aurium nuncio, naturalem quendam in se continet uocum omniũ mensionem. Paulo post idem Cicero; Esse ergo in oratione numerum quendam non est difficile cognoscere. Atq; ut noris illud Quendam sub obscuris de rebus dici, illud uide quod sequitur; In quo est iniquum quod accidit nõ agnoscere, si cur accidat, reperire non queamus. Eius etiam quod est Aliquis, huiusmodi quidam est usus apud oratores, ut pro nonnullo, aut alicuius tandem loci numeriue ponatur, ut; Quare, fac ut omnia ad nos perspecta & explorata perscribas, meq; ut facis, uelis esse aliquem, quoniam qui fui, & qui esse potui, iam non possum. Atq; utinam liceat aliquando aliquo reipublicæ statu frui, interq; nos conferre solicitudines nostras. Mihi Philargyrus tuus omnia de te requirenti, fidelissimè (ut mihi quidem uisus est) narrauit te interdum solicitum solere esse uehemẽtius: quod facere non debes, nec dubitare quin aut aliqua republica, sis futurus qui esse debes, aut perdita, non afflictiore conditione quam cæteri. Quùm beatissimi sint qui liberos non susceperunt, minus autem miseri qui his temporibus, quam si eosdem bona aut denique aliqua republica perdidissent. Sed alijs etiam quamplurimis, ex M. Tullij & cæterorum locis rem arbitror esse ualde cognitam. Huius loco simplex illud pronomen unde natum est positum inuenies, ut illa sunt frequentia Varronis; Cellas prouident ne habeant in solo humorem, & ut molle habeant substramen è palca aliaue qua re, neue quæ eò accedere possint mustelæ, aliæue bestiæ quæ noceant. Paulo post idem auctor; Omnes parietes, tectorio

Quidam.

Aliquis.

rio leuigantur, ne feles aliaue quæ beſtia introire ad nocendum poſsint. Obſeruatum eſt à nobis illum ſæpiſsimè ſic loqui. Illa, Siquis, Quiſquam, Quiſpiam, Nequis, nihil in uſu, uel ſenſu difficultatis habent, ut; Siquis ueſtrum iudices, aut eorum qui adſunt, fortè miratur;

Quiſquam numen Iunonis adoret?

Sic egit cauſam tuam, ut neq; eloquentia maiore quiſquam neque grauitate, neq; contentione, nec ſtudio agere potuerit. Innocens eſt quiſpiam: ueruntamen quanquam abeſt à culpa, ſuſpicione tamen non caret. Quùm eſſet lex Athenis, nequis plebiſcitum faceret. Quiſquam & Nunquis ad interrogationes dubitationesq; pertinet. Quæſiuit ab eis: Quiſnam uirgines formoſas haberet. Quod ſi Nam, præponatur maiorem commoti animi motum quendam ſignificat, ut;

Nam quis. Nam quis te iuuenum confidentiſsime noſtras
Iuſsit adire domos

Velim quæras, fundus numquis in Nolano uenalis ſit. Enquis uim doloris oſtendit, ut;

En quis conſeuimus agros.

Quiuis, Quicunq;, Quilibet, hominem aut rem notant incertam aliquo de numero maiore, ut; Abs quiuis homine, quùm opus eſt, beneficium accipere gaudeas. Vtrunq;, quiuis intelligere potuiſſet. Hoc utimur quùm aliquid negamus, id eſſe quod dici, aut exiſtimari poſſet, ut; Vis illa fuit, & (ut ſæpe iam dixi) ruina quædam atque tempeſtas, & quiduis potius, quàm iudicium, aut diſceptatio, aut quæſtio. Item illo modo; Quiuis perpeti malim, quàm illum diem uidere. Quicunq;, ſeparatim aliquando ponimus, uerbo inter duas interiecto partes, ut;

Quæ me cunq; uocant terræ.

Horatius quoque

Qui teſtamentum tradet tibi cunq; legendum:

& apud oratores, ut in quarto libro de finibus M. Tullius; Viues inquit Ariſto, magnificè atq; præclarè, quod erit cunq; uiſum ages. Vbi eſt quicunq; poteſt locũ habere, Omnis, ut; Non omnia (idem inquit auctor) quæcunque loquimur mihi ad artem & ad præcepta *Quilibet.* eſſe reuocanda. Quilibet eandem habet cum ſuperioribus duobus naturam, ut; Hiſtrioni actio, ſaltatori motus, non quiuis, ſed certus quidam eſt datus, ſic uita agenda eſt, certo genere quodam, non quolibet; quod genus conueniens, conſentaneumq; dicimus. Quiſquis,

quis, facile est discernere, à Quicunque, sed ea re maxime discretum est, quod semper duo uerba postulat, aut utrumque aut alterum, aut neutrum ad se relatum, ut; Quisquis obuiam factus erit, haud impune abibit: uel; Quisquis accedet, hinc ego illum deturbabo: uel; Quenque offendero, illi me opponam. Quanquam hoc postremo in exemplo dicendum sit potius; Quencunque offendero. Vbi.n. Quisquis positum est superioribus in exemplis, poterat esse quicunque. Hoc autem sine duobus (ut iam dixi) uerbis contra quam illud superius esse potest, ut; Quacunque de re propositum sit, in utramq; partem disputare. Responsurum se Gorgias profitebatur, quibuscunque de rebus quæsitum esset. Nec sæpius ita loquimur ut Plautus in Milite;

Quenque à milite hic uideritis hominem à nostris tegulis.
Extra unum Palæstrionem, hunc deturbato in uia.

Vnusquisque, singuli ex pluribus, ut; Rogaui unumquenque uestrum. Quæstiones habitæ sunt de unoquoque illorum. Duo hæc postrema, Vnusquisque & Quisquis, utrinque declinantur, ut Cuiuscuius, Cuicui, Quemquem Quoquo, illud alterum similiter, sed syllaba tamen immobili nouissima, ut Vniuscuiusque, Vnicuique, Vnumquemque, Vnoquoque. Reliqua uerò una tantum queunt ex parte declinari, ut Sicuius, Cuiusque, Cuiusquam, Cuiusdam, Alicuius, cæterosque in suos casus omnia. Quisque & Vnusquisque uim habent multitudinis, etiam in singulari numero, ut; Cœperunt quisque de reditu cogitare: reuerterunt unusquisq; in suas ciuitates. Leue arbitror, illud etiam admonere, admonebo tamen; Quùm binæ sint neutrius generis uoces, tam in simplicibus quàm in coniunctis, Quid, & Quod, Siquid, & Siquod, Quicquid & Quodquod, Quiddam & Quoddam, eodemque modo cæterorum omnium, priores esse substantiuas, tractarique instar substantiuorum nominum oportere, ut; Debebam nescio quid nummorum. Scribes ad me, siquid erit noui. Docebo te si quippiam acciderit rerum nouarum: sic à cæteris omnibus præterquàm à Quicunque, & Vnusquisque. Dicimus tamen; Quod negotij susceperas, non ualde ex animi sententia confectum est. Sæpe enim, Quod, Hoc, Id, Istud, Illud sunt pro substantiuis, ut Hoc molestiæ, id negotij, istud flagitij, illud incommodi. Vterque duabus de personis rebusque tantum dicitur, ut; Lælius & Cato uterque sapiens. Hinc dictum est in utranque partem disputare. Magnam esse uim conscientiæ in utranque partem: Aliquem esse studiosum

utriusque

utriusque nostrum. Quumque ad superiora antecedentiaque refe-ratur, uenustissime tamen & sæpius ad principia ponitur sententiarum, ut; Vtrunque tibi gratulor, & commodum ualetudinis & lætitiam animi à te recuperatam esse. Terentius in Eunucho;

Vtrunque. Vterque, mater, & pater
Quasi dedita opera erant domi.

Vulgare est antiquis & bonis omnibus ita loqui græcos auctores imitantibus. Hoc.n.pacto ij loquuntur, ut; ὑπὲρ τῶν μεγαλοπολιτῶν Demosthenes; Ἀμφότερον μοὶ δοκοῦσιν ἁμαρτάνειν ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ οἱ τοῖς Ἀρκάσι καὶ οἱ τοῖς λακεδαιμονίοις συνειρηκότες. Illud ēt quod noster elegātissimus auctor latinitatis, ita scripsit; Obfuit plurimū eo tempore Consulum, siue malitiam, siue stultitiam dicere oportet, siue potius utrunq; : eorundem ė græcorum fontibus ad nos ipsoq; Demosthene potissimū dimanauit. Is nanq; in oratione de corona, sic totidemq; uerbis penè hūc locū expressit; τι ἦν συνηγωνίσατο αὐτῷ πρὸς τὸ λαβεῖν ὀλίγου δεῖν ὑμᾶς ἑκόντας ἅπαντα τιμίους ἢ τῶν ἄλλων ἑλλήνων εἴτε χρὴ κακίαν, εἴτε ἄγνοιαν εἴτε καὶ ἀμφότερα ταυτ᾽ εἰπεῖν. Qāuuis aūt singularis hic numerus apud nos duo minimum significat, assumit aliquando tamen ad res duas numerum pluralem, ut;

Huius formam atque ætatem uides.
Nec clam te est, quàm illi utræque res inutiles
Et ad pudicitiam, & tutandam ad rem sient.

Similia sunt plurima, ut illud in Amphitruone Plauti

Deinde utrique Imperatores in medium exeunt.

Cōtra enim fieri hoc debet, quùm sunt res de quibus agitur multiplices natura, ut; utrasq; literas accepi tuas, & quas puero meo, & quas tabellarijs publicis dedisti, uel; Vtraq; rectè uiuendi præcepta, & sacrorum, & philosophiæ sum complexus. Vterque & ambo sic differant, ut illud res, personasque diuersi etiam temporis demonstrare possit, quale est si dicatur; Hostilius & Numa, uterque ante superbum Tarquinium regnauit: hoc autem ad idem tempus referri debeat, ut in Phormione Terentius;

Euenit senibus ambobus simul
Iter, illi in Lemnum, ut esset, nostro in Ciliciam.

Neuter, non est omnino huius loci, sed eodem modo tractatur, quo Vterque, Vtercunque: & Vteruis, est alteruter ex duobus, ut;

In hoc bello utracunque pars uicerit, tamen perituri sumus, &;
Menander fecit Andriam, & Perinthiam
Qui utramuis rectè norit ambas nouerit.

Reliqua sunt ex his Alter & alius, quorum prius est pro secundus, ut; Erat alter annus tum à consulatu Metelli. Dicimus etiam. Alter & centesimus dies postquam est Clodius occisus: Alter & quinquagesimus dies à cæde Saturnini: Vnus & alter dies intercesserat, quum rumor est allatus de fuga exercitus: Huius loci est Ciceronis illud; Ptolemæus qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam. Illud uerò.

Omnes sibi malle quam alteri,

Perinde est atque si dicatur quod est in sacris τὸν πλησίον quo sensu dicimus etiam; Alter alteri prodesse, alter alterum repellere. Vulgare est etiam.

Postquam amans accessit, unus & item alter

Non pertinent quidem ad relationes hæc exempla, sed à duobus his nominibus quæ sunt relationum diuelli non possunt. Nam de Alius etiam, quod ab Alter sic differt ut ignorat nemo, illa nunc mihi ueniunt in mentem, Aliud ac, & aliud atque, ut; Potest enim (Cicero inquit) non solum aliud mihi, ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias uideri: & Terentius;

Alium nunc censes esse me atque olim quùm dabam.

Habent suas denique pronomina declinationes quorum & si non omnes, quidam tamen casus differunt à nominibus. Exempla hic subijcere placuit ea declinandi: estque prima declinatio pronominum eorum quæ primitiua dixerunt, Ego, Tu, Sui,

Primũ ex his quod primæ declinationis est obliquos habet, & inter se, & à recto dissimiles, Ego, Mei, mihi, Me, quod illi tamen commune modo quodã uidetur esse cũ cæteris duobus, Tu, & Sui. Atque in genitiuo fortasse græcos imitati sumus. Apud illos.n.q. eiusmodi in formã cadũt genitiui, Ὁμήρου, Ὀλύμπου, Ἡσιόδου, Ἀπολλοδώρου ueniũt ad nos, Homeri, Olympi, Hesiodi, Apollodori, ut eadẽ ratione, ex illorũ uoce, Μοῦ, factũ sit Mei. Nec ualde minor cã est, cur datiuũ quoque puiẽ ijsdẽ à græcis nostros accepisse, mutatione literarũ consueta, ut quintæ illorũ uocalis diphthongũ, & quartæ, in uocalẽ de nr̃is tertiã uertamus, nec miremur ex Μοι cõflatũ esse mihi. Iã de accusãdi casu, & auferẽdi, quũ sit oĩno illorũ uox eadẽ ac nostra, minime dubitandũ quin hoc, de sermone eorundẽ acceperimus. Nec illud repugnat quod producta syllaba apud nos dicitur, quã illi corripiũt. Nã alijs quoq; in uerbis, hoc, nostri fecerũt aliqñ ut syllabæ tẽpus adderẽt, uel contra interdũ adimerent. Horum trium pronominum fuerũt olim à principio sermonis Latini, fortasse usq; ad Plauti seculũ

illi

illi etiam quos ante iam dixi genitiui primæ personæ Mis, secundæ, Tis, tertiæ Sis. Rectus autem multitudinis est Nos, genitiuus Nostrum & Nostri. Datiuus Nobis, accusatiuus, idem prorsus cum recto, quemadmodum auferendi, cum datiuo secunda persona. Tu easdem habet obliquorum Syllabas in fine quas prima, Tu, Tibi, Te, à Te, estque in ea casus etiam uocandi (quem habere prima non potuit) nulla nec litera quidem dissimilis à recto. Casus multitudinis omnino similiter ac primæ personæ terminantur, Vos, Vestrum, Vestri, Vobis, accusandi & uocandi à recto non differt ut nec sextus à dandi. Tertiæ personæ est sui, quod propter similitudinem, quæ ei futura alijs cum uerbis fuisset, rectum non habuit cæteri casus, personæ secundæ analogiam sequuntur, Sibi, Se, à Se. Vnitatis hæ quatuor uoces, numero etiam dantur multitudinis. Denique pronomen hoc per naturam uocandi habere casum non potuit, ut nec primum illud personæ primæ, nec putet quis ad uocandum pertinere, quoties aiunt poetæ;

O ego quantum egi quam uasta potentia nostra est.

Habebant hæc tria quondam, alios etiam genitiuos numeri singularis, Mis, Tis, Sis, quos antiquitati relinquimus remotiori, ut in Mili te Plautina;

Quia

Tis egeat, quia te careat.

Ego, & Sui uocatiuos habere non possunt, nec putet quis illum esse uocatiuum, quoties aiunt poetæ.

O ego quantum egi quam uasta potentia nostra est. Habent singulares genitiuos ut ante iam dixi tantum significationis passiuæ, quod imitantur, numeri multitudinis etiam secundæ uoces. Nostri, Vestri, Sui, qui tamen postremus genitiuus personæ tertiæ, solus est, & vnus vtriusque numeri sine recto, & tantum significatione præditum passiua. Secunda declinatio est, quorum singulares genitiui Illius faciunt, & Ipsius, & Istius. Ad hanc referuntur. Ille, illa, illud, Ipse, ipsa, ipsum, Iste, ista, istud, Hic, hæc, hoc, Is, ea, id, Idem, eadem, idem, Qui, quæ, quod. Horum genitiui sunt omnium generum, Illius, ipsius, istius, huius, eius, eiusdem, cuius datiui, illi, ipsi, isti, huic, ei, eidem, cui. Hæc cæteros in casus declinantur more adiectiuorum nominum. Quod quarto loco posui, vnitatis omnes casus, excepto genitiuo, neutrum quoq; genus multitudinis, consonantium secunda, cæteros autem quinta semiuocali terminat. Atque his tamen casibus eadem secunda

conso-

consonans, & secunda uocalis iungi sæpius ad extremum consueuit, ut huiusce, hisce, hosce, & hasce nostri auctores dixerint. Sed antiquissimis temporibus ad casus omnes hæ duæ literæ apponebantur, itaque hicce etiam, hæcce, hocce, horunce, & harunce scriptum fuisse scimus. Quare nunc syllabis circũflexis hãec, huic, & hãc dicere conueniet. Tria uerò quæ prima sunt, unitatum genitiuos, datiuosque communes trium habent generum qui genitiui per naturam syllabas producunt secundas à postremis, ut;

Nostro illius labatur pectore vultus,

quibus tamen in syllabis iure suo utũntur poetæ sæpius ut illo more dicant etiam

Illius aram

Eadem est ratio omnium quæ iam dixi, & nominum quoque illorum, unus, totus, solus, alius, ullus, nullus, uter, alter quod postremum tamen, eam syllabam, contra atque cœtera corripuit. Pronomen Is uocalem nominatiui mutat, facitque unitatis muliebre, & neutrum genus multitudinis ea, & genitiuum singularem omniũ generum Eius Datiuum ei. Discretæ sunt uoces accusatiui eum eã id. Sed priores duæ fuerunt à principio sermonis Latini im, ut in duodecim tabulis adhuc legitur, & am. Auferendi casus est masculini generis & neutrius eo, fœminei uerò nisi quod syllabam produ cit ultimam similis nomimandi. Multitudinis sunt ij eæ & quod iam dixi, ea quorum fit genitiuus instar nominum adiectiuorum primæ declinationis & secundæ, eorum, earum, eorum ut accusatiuus etiã eos, eas, ea: dandi auferendique eis aut ijs, quod fuit olim ijbus, ut apud Plautum in Curculione; Eodem hercule uos pono & paro, parissumi estis ijbus.

Tria ex his, Ille, Iste, & Is, quùm genere dicuntur neutro, tertiam habent in fine consonantem, Id, Istud, Illud, Ipse autem quia ipsus olim diceretur, ut comicorum ex usu ueterum accepimus, neutrum genus more adiectiuorum nominum, litera semiuocali secunda terminauit, quanquam alius etiam faciat aliud, & si nusquam in fine secundã habuit uocalem. Qui, quæ, quod habet etiam Quis & Quid. His duabus uocibus dubitando solum aut interrogando, aut infinitè utimur: posteriore nunquam alias in literas, priore autem in casus omnes declinata, ut;

Quem das finem Rex magne laborum?

&;

Cui pendere sua patereris in arbore poma.

Exempla enim huiusmodi esse à Quis non à Qui existimabimus. Horum omnium sunt genitiui. Illius, Ipsius, Eius, Cuius, qui fuerunt quondam Illi, Ipsi, Ei, Cui, perinde atque nominum secundæ declinationis. Quare & Nulli pro nullius, & Alteræ pro alteri, & Solæ pro Soli, & cui pro cuius etiam nunc in bonis auctoribus leguntur: & Cato Maior dandi casu muliebri; Illæ usus est pro Illi, ut; Vinum fæcatum sic facito: fiscinas olearias campanicas duas illæ rei habeto. Alius quoque apud ueteres faciebat Alij, unde casum datiuum ex nostris quidam, Alio facere sunt ausi: ex analogia tamen, rationeque similium, genitiuus esse debet Alius circumflexa syllaba quæ antecedit ultimam. Quis & quisquam genere muliebri etiam, nostri olim dicebant, ut;

Hunc oculis suis,
Nostrarum nunquam quisquam uidit Phædria:
& Plautus in Persa;
Sed quis hæc est quæ me ad uorsum incedit?

Accusatiui singularis uocem, generis uirilis, tertiæ nominum declinationi similem facit, muliebris, secundæ, ut Quem & Quam: auferendi uerò casum, uel in primam uocalem terminat, uel in quartam, uel in tertiam, ut Qua, Quo, & Qui trium generum: nominandi multitudinis, in tertiam uocalem, si genus est uirile, sin muliebre, uel neutrum, in primæ uocalis diphthongum & secundæ: dandi atque auferendi Quis & Quibus, accusandi, Quos & Quas, ad secundæ formam declinationis, genus uerò neutrum, ut unitatis muliebre nominandi fuit. Datiuum singularem, syllabæ unius plurimum faciunt poetæ quemadmodum;

Huic coniux Sichæus erat
Perquam rarò duas in syllabas diuiserunt.

Vt superiora declinantur vnus vna vnum, Vnius, vni, Totus tota, totum, Totius, Toti. Solus sola solum: itemq; Alius, Alter, Vllus, Nullus, Vter, Alteruter, Vteruis, Vterq;, Vtercunque, & alia siqua sunt huiusmodi. Declinationem pronominis, Qui quæ quod, sequũtur etiam quæ ex eo composita sunt, quorum de significatione & usu, iam ante docuimus Siquis, Quisque, Aliquis, Quispiam, Quisnam, Nequis, Nunquis, Enquis, Quidam, Quiuis, Quicunq;, Quilibet, Quisquis. Tertia declinatio, quinque pronominum dumtaxat est eorum quæ dicunt possessiua, Meus, Tuus, Suus, Noster. Vester quæ ita declinantur ut nomina adiectiua, Lætus læta lætum,

Pulcher,

Pulcher, pulchra, pulchrum, & innumera huiusmodi quorum exempla à nobis quarto libro in secunda nominum declinatione sunt allata, nec aliud est, quod hic dici debeat, nisi illud, casum uocandi, qui ex ea ratione esse debuerat Mee, Mi factum esse duabus contractis breuibus, tertiam in longam uocalem. Hæc duo pronomina possessiua secundæ personæ exempla esse possunt aliorum, id est Noster, & Vester declinandi, quibus addita Pte syllaba ad finē præsertim casus auferendi, fiunt illa quæ sunt in usu omnium, meopte ingenio, tuapte uoluntate, suopte impulsu, uestrapte natura, & nota sunt, Tute, Egomet, Hosce dies, huiusce Virginis, Istiusce negotij, longe alia quam superiora. Ad his nulli esse per naturam uocatiui præterquam à primo possunt, ut ne cæterorum quidem nisi à primitiuo secundæ personæ. Nec uocatiuum esse quis putauerit quod est in Virgilio;

-O qui res hominumque Deumque
Aeternis regis imperijs

Possessiua quæ dicuntur, uel unius possessionem significant ut; Meus Tuus, uel tum unius, tum plurium, ut Suus; Nam & ille colit agrum suum, & illi uendunt prædia sua dicimus: uel pluribus communem, ut Noster & Vester: nostra enim & uestra, res nulla dicitur nisi quæ pertineat ad multos.

Quarta uero nihil differt á tertia nominum declinatione, ad cuius analogiam declinantur illa tria quæ sola sunt huius loci, Nostrâs, Vestrâs, Cuiâs. Quãobrē uenio, ut quæ de relatiuis adhuc reliqua sunt, ut breuissimè potero complectar. Ac primum ijs etiam qui Romanæ linguæ sunt omnino rudes nullum est negotium uidere quemadmodum conueniant hæc necesse est, (ut à principio dixi) genere & numero cum antecedentibus, ut Lelius qui, Tullia quæ, flumen quod: nec errare quisquam in ijs potest quæ accidentis relatiua grammatici nominant, ut quales sumus, tales esse uideamur. Non tanta est Roma quanta olim fuit. Quare maneat hoc sine præceptis, relatiua omnia esse per se ualde cognita. Quoniam uerò nomina quædam adiectiua huc docti quidam homines congesserunt, quæ antecedentium loco relatiuis præponuntur, si sciamus rectè, quid ea sint, nihil erit amplius, quod requiratur. Adiectiuorum igitur nominum quæ dixi, alia sunt magnitudinis, ut magnus paruus, altus, profundus, alia numeri, ut multi, plures, tot, quot, uiginti, centum, mille. A principio autem hæc ita deducimus.

Vnus,duo, tres, quatuor,quinq;,sex,septem, octo,nouem,decem: Vndecim,duodecim,tredecim,quatuordecim, sexdecim, decẽ, & septem,uel septẽdecẽ,decem & octo, uel duodeuiginti,decem & nouẽ,uel vndeuiginti,Viginti: Viginti unus, uigintiduo, uigintitres, uigintiquatuor, uigintiquinque, uigintisex, uigintiseptem, uigintiocto, uel duo de triginta, uigintinouem, uel undetriginta, triginta.Sic ẽt triginta vnus,trigintaduo, trigintatres, usque ad duo de quadraginta,undequadraginta, & ipsa quadraginta. Deinceps uerò quinquaginta, sexaginta, septuaginta, octoginta, nonaginta Centũ.Centũ & unus,Centũ & duo,centũ & tres usq; ad cẽtũ & decem.Centum uiginti, Centum triginta,Centum quadraginta,Centum quinquaginta, Centum sexaginta, centum septuaginta, Centum octoginta, Centum nonaginta, ducenti,trecenti,quadrigenti, quingẽti,sexcẽti, septingẽti,octingẽti,nongenti mille. Duo millia, tria millia, usq; ad decem millia, quorũ relatiua sunt Tot & Quot. Non declinantur hæc a quatuor usque ad centum: declinantur autem à ducentis ad mille,ut ducenti ducentæ ducenta,trecenti trecẽtæ trecenta,quadrigenti quadrigentæ quadrigenta: item quingenti,sexcenti, septingenti, octingenti, nongenti. Rursus non declinantur mille: declinantur duo millia,tria millia,quatuor,quinque, septẽ,decem,& omnia millia.Prætęrea mille adiectiuũ nomen est, ideoq; ferè dicimus mille homines,& mille iugera, ut;

Non anni domuere decem non mille carinæ.

Quandoque substantiuũ est,quare dicunt, etiam rarò mille hominum & mille iugerum, ut pro Milone Cicero; Ante fundũ Clodij quo in fundo propter insanas illas substructiones facile mille hominũ uersabatur.& in M.Antonium; Inuentus est qui L.Antonio mille nummûm ferret expensum, pro eo quod est non χίλιοι,quod genere,numero & casu cum substantiuo conueniat,sed χιλιάς πολλαὶ χιλιάδες ἀνθρώπων, τέσσαρες χιλιάδες ἵππων. Millia uerò numeri multitudinis, nomen est semper substantiuum, quare dici aliter non potest quam duo millia hominum, tria, quatuor, decem, quinquaginta millia iugerum, centum, trecenta, quingenta, octingenta millia modiorum tritici. Pro P. Quintio; septingenta millia passuum decursa esse biduo. Quod si minor post millia sequatur numerus habenda est ratio minoris, ut; sex millia quingenti homines. Nec utendum genitiuo est quoties uerbum antecedat substantiuum, ut; Hordei modij fuerunt quingenta millia. Respondent his omnibus (ut dixi) Tot, Quot, & Totidem.

Illud ſexcenti, capiunt auctores numeri loco infiniti, ut in Phormione Terentius;

Sexcentas proinde potius ſcribito iam mihi dicas.

& M.Tullius; à Pompeij procuratoribus ſexcẽtis premi cæptus eſt: quæ ſunt exempla ubique nota omnibus.

Ex his aduerbia ducuntur omnium numerorum, ſemel, bis, ter, quater, quinquies, ſexies, ſepties, octies, nouies, decies. Ita etiam duodecies quatuordecies, quindecies, ſexdecies, deciesſepties, decies octies, uel duodeuities, deciesnouies, uel undeuities. Reliqua uerò, uities quadragies, quinquagies, ſexagies, ſeptuagies, octogies, nonagies, centies. Similiter ducenties, quingenties, millies, bis millies uſq; ad nouies & decies millies. His reſpondẽt illa duo Toties & quoties, quæ non indigent exemplorum. Ducuntur etiam ex his quæ ordinem ſignificant, primus, ſecundus, tertius, quartus, quintus, ſextus, ſeptimus, octauus, nonus, decimus. Poſt hæc undecimus, duodecimus, decimus tertius, decimus quartus, decimus quintus, decimus ſextus, decimus ſeptimus, decimus octauus, decimus nonus, uigeſimus. Deinde uerò trigeſimus, quadrageſimus, quinquageſimus, ſexageſimus, ſeptuageſimus, octogeſimus, nonageſimus, centeſimus: ducenteſimus, quingenteſimus, milleſimus. Hinc centeſimæ vſuræ dicuntur uel quinquageſimæ uel binæ, uel ternæ, centeſimæ, uel quaternæ. His nominibus retrorſum quoq; numerando utimur, ut Orator poſt reditum in oratione ad Quirites, C.Marius tertius ante me conſularis. Ergo & quintus & ſeptimus, & decimus, & quinquageſimus, & centeſimus præpoſtera uia numerantibus dici etiam licebit. Hoc ipſum in aduerbio Iterum, diſerti homines conſueuere, ut pro lege Manilia; Quùm tantá multitudinẽ, cũ tanto ſtudio uideamus quantum non iterum pro eodẽ homine præficiendo uidimus. Horum loco ponunt ſæpe auctores illa prima & ſeptem pro ſeptimo, nouem pro nono, decem pro decimo, quadraginta pro quadrageſimo dicere conſueuerunt, ut; Septẽ annis poſtquam conſul fuiſſet. Atque hanc ille egit orationem ſeptem & decẽ annis poſt alterum conſulatũ. Nouẽ annis poſt meum conſulatum, quùm conſul iterum me conſule creatus eſſet. Exempla ſunt hæc Ciceronis in Catone Maiore; Immo etiam utranque miſcere formam conſueuit, ut; Plato uno & octogeſimo anno ſcribens mortuus eſt. Nec octogeſimo enim primo, nec uno & octoginta dixit quod ratio poſtulare uidebatur. Varro etiam ita dixit, pro uigeſimo, uiginti. Catuli (inquit) diebus uiginti uidere incipiũt.

Contra etiam, pro tres & quinq; tertium & quintum, quemadmodum de Nestore eodem libro scripsit. Tertiam.n. (inquit) iam ætatem hominum uiuebat. Obseruatũ est antequam ascendatur ad centum si inter duos numeros coniũctio intercedat, excurrētē numerũ quadrato præponi oportere, quod superioribus ex quibus iam dixi exemplis cognosci potuit, ut; Vno & octogesimo anno scribēs mortuus est. Sine coniunctionibus autem si loquamur, cũ ordinem qui naturalis est sequi debemus, ut; Quadragintaseptē annos uixit. Sexaginta quinq; sestertijs contentus fuit. Idem fieri in numeris ultra centũ conueniet, ut; Centum & septem denarios accepit. Centum quinquaginta vrbibus imperabat: id quod fit etiam ad mille quùm peruentum est, ut; Mille quingentos homines armatos habuit secũ. Sin plura sint millia ita loquemur ut infra centũ admonui loquendum esse, ut; Quatuor & uiginti millibus hominum præfuit. Si tamē à decem & septem ad viginti ascendatur, maiores numeros præponere debebimus, ut decē & septem, ubi tamen septemdecim quoque dicere licebit, hinc decem & octo, decem & nouē. Rursus autem (ut apparuit iam supra) minores præcedunt in his undecim, duodecim tredecim, quatuordecim, quindecim sedecim. Græci autem à minimis quibusque ad maximos ascendunt numeros, ut in sexto libro Thucydides καὶ καμαρῖνα τὸ πρῶτον ὑπὸ συρακκσίων ᾠκίσθη ἔτεσιν ἐγγύτατα πέντε καὶ τριάκοντα καὶ ἑκατὸν μετὰ συρακουσίων κτίσιν & Herodotus in secundo; ὅσον δὲ ἀπὸ θαλάσσης μέχρι Θηβαίων μεσογαῖα ἐπὶ σημαινέω; στάδιοι γάρ εἰσὶ εἴκοσι, καὶ ἑκατὸν, καὶ ἑξακισχίλιοι. His unũ responder relatiuum Quotus. Nec audiendi sunt qui Totus etiam adiecere. In illo autem Quotus, rectè uidendũ quid auctorũ usus postulet, nec audeas ita dicere sedeo ultimus omnium, quotus nemo æqualium meorum nisi grauem habeas auctorem. Maior quidē Cato sic nos loqui docuit, Impera, suouitaurilia circum agi cũ Diuis volentibus, quodque bene eueniat; Mando tibi Maui ut illace suouitaurilia, fundum agrum, terramque meam quota ex parte, siue circumegi, siue circumferenda censeas, uti cures lustrare. Nō enim referendi, sed interrogandi, uel dubitandi vim habet in communi usu auctorum, ut;

Hora quota est?

Solitum se rogari scribit Horatius à Mecęnate id quod nec Cicero quidem refugit interdum apud quem illud est frequentissimũ; Quotus.n.quisq; est qui hanc in republica sectam sequatur? Nō uererer tamen ego, illud Q. Cornificij imitari; Nequando obturbatione ordinis

dinis impediamur quo secius quoto quoq; loco libebit ea quæ man data locis erunt edere & proferre possimus. Immo adeo displicere mihi aut cuiquã non debet genus illud quũ rogamus quota pars argenti sit in auro uel auri in ære Corinthio, uel quota pars aceti, sulfuris, hellebori aliarumue rerum sit in medicamento. Differt hic modus ab illo Horatiano modo

Tu quotus esse uelis rescribe

idest quot esse vultis conuiuæ: &;

Scire uelim chartis prætium quotus arroget annus

Pro Quot inuenimus dictum, Quoteni: hinc ad Atticũ Cicero dixit; Nescio quotenorum iugerum. Vsitatiora tamen exempla sunt illa; Quot capita, tot sententiæ. Quot homines tot causæ. Totidẽ habuit Crassus talenta quot ego trientes. Ducuntur & illa quæ diuisionem in numeros æquales notant, singuli, bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octoni, noueni, deni. Sequuntur hæc, undeni, duodeni, terni-deni, quaterni deni, quinideni, uigeni. Preterea quadrageni, quinquageni, sexageni, septuageni, octogeni, nonageni, centeni. Hinc duceenteni, quingenteni, milleni, ut; Duodena describit in singulos homines iugera. Vnicuiq; uestrum ubi consistat bini pedes assignantur. Sumpta hæc à M. Tullio sunt exempla. Cæsar etiam de bello ciuili; Dum locus communis pugnandi daretur, æquo animo singulas binis nauibus obijciebant. Pulcherrimè igitur hæc & necessario ponimus in distributiõe rerũ, uel personarũ, quorũ loco subobscurè græci primis illis utuntur, duo, tres, quatuor, decẽ, uiginti, quinquaginta, centũ, mille, ut quarto libro Thucydides, ἡ γὰρ νῆσος ἡ σφακτηρία καλουμένη, τόνδε λιμένα παρατείνουσα, καὶ ἐγγὺς ἐπικειμένη ἰσχυρὸν ποιεῖ, καὶ τοὺς ἔσπλους στενοὺς, τῇ μὲν δυοῖν νεοῖν διάπλουν, κατὰ τὸ τεῖχισμα τῶν ἀθηναίων, καὶ τὴν πύλον· τῇδὲ πρὸς τὴν ἄλλην ἤπειρον ὀκτὼ, ἢ ἐννέα. Damus hæc adiectiua hic ẽt hominibus quæ numero tm̃ multitudinis declinantur. Idẽ Cæsar de bello ciuili; Adeo ut una castra iã ex binis facta uiderẽtur. Itẽ unas, binas, ternas, uel quinas dicimus literas, unas binas uel ternas nuptias. Accepit ergo multitudinis numerũ, unus una vnũ vt cum huiusmodi nominibus accõmodari possit. Nõ.n. singulas à te accepi literas dicẽdũ, sed unas, & quẽadmodũ bina uel terna castra, sic ẽt una castra posita, vnos aut binos ludos esse factos, quaternas centesimas solutas. Adhibentur hęc ad numeros supra nõgẽta millia, ut decies cẽtena millia, uities, quadragies, octogies, nonagies, centies cẽtena millia. Vities cap: de possessionibus, quadragies redimere se ab hostibus, sexagies uẽdere suas facultates. *Terni & trini.*

Vbi terni sunt possunt esse trini. Nam trina, etiam castra idem Cæsar, & literas trinas M. Tullius, dixit cuius rei plurima sunt exẽpla auctorum. Ducuntur ab his etiam illa binarius, ternarius, quaternarius, quinarius, senarius, septenarius, octonarius, nouenarius, denarius. Consequuntur hæc deinceps quinquagenarius, centenarius, millenarius. Hinc ternarios scrobes, aut quaternarios, hinc senarios, septenarios, aut octonarios uersus, hinc denarios nummos dixerunt quod denos asses, denosue æris ualerent. Hinc sexagenarios, octogenarios, centenarios homines etiam ac lapides. Ab his differunt, primarius, secundarius, & quæ sunt huius formæ nomina, quorum se ubique offerunt exempla, & primarium uirum, primariam mulierem, & primario loco esse aliquem dicimus. Secundarium uerò & secundum, alterum ponunt pro altero: quapropter secundaria res quæpiam, aut homo secundarius qui secundi est loci dicitur, & quod secundarium uinum aut caseum nominare possumus, uel secundarium panem, faciunt boni interdum auctores, ut secundum hunc uocent quemadmodum Horatius;

Pasti siliquis & pane secundo.

Hinc tertiarium, quartarium & saltem ex analogia quintarium, & vsitatè ac propriè, sextarium dicunt uel nominibus ijs quæ à grammaticis uocantur adiectiua, tertiarios, quartarios, sextarios, & alia notione tertianarios & quartanarios. Nec idem sunt cum his primanus, secũdanus, tertianus, quartanus, quintanus, sextanus, septimanus, decimanus, decumanusue: nec persequar cætera, ex ijs quæ posui primis, nata, bimus, trimus, quadrimus, uel bimestris, trimestris, quadrimestris: & quanquam uix utamur biennis, triennis, quadriennis, usitatè ac necessariò tamen, biennium, triennium, quadriennium, quinquennium, usque ad nouennium, ac decenniũ dicimus: nec admonendum erat locari inter aduerbia posse etiam quæ sunt illiusmodi, bifariam, trifariam, quadrifariam, multifariam & quo non mali prorsus auctores utuntur, plurifariam.

Ducuntur & illa, simplex duplex quadruplex, sescuplex, item alia simplum duplum triplum quadruplum quincuplum, sexcuplum, septuplum, octuplum nonuplum decuplum & centuplum notæ omnia significationis: neque tamen uerum est habere hæc pro relatiuis quotuplex & quotuplum. Aut omnino eius rei ualde relictus, aut rarissimus est usus, nec is quẽ tutò imitere. Cætera aũt binarius, ternarius, duplũ, & duplex, quadruplũ & quadruplex, quotuplũ & quotuplex,

tuplex, itemq; biennis, triennis, quadriennis, quinquennis, fexennis, feptennis, uel bimus, trimus, quadrimus, ratione optima analogiæ nituntur & quædam ex his M. Varronis, & Plauti etiam auctoritate & Catonis. Hic numerant etiam Cuiâs. Nam refpondent huic Noftrâs & Veftrâs: refpondent etiam patriæ, nationum, aut fectarum nomina, ut; Cuiates illi funt? Vtrum Carthaginenfes an Siracufani, Itali an Galli homines? Vritani an Brundufini ciues? Stoici an Peripatetici philofophi? Pertinet hoc poftremum ad relatiua, fuperiora autem (ut à principio iam dixi) ad antecedentia. Quantulum eft hoc, diftingui certè admouerique oportebat. In hunc locum addunt Cuius, Cuia, Cuium, ut;

Cuium pecus? an Melibœi?

Cuium pueri appofuifti?

Cicero in Verrem; Apronius certiorem facit iftum cuia res erat. Nec ignorare quenquam arbitror huius effe loci etiam, Tàm & Quam, & fuperiora quæ dicebam Tantum & Quantum: præterea Vnus & Alter & Cæteri, & Reliqui Tantum, & Alterum tantum, & quicquid denique rem aliquam refpicit antecedentem. M. Tullius in Bruto; ut neceffe fit partem pedis, aut æqualem effe alteri parti, aut altero tanto, aut fefqui effe maiorem. Nam & alterum tantum, & altera tanta dicimus, quæ exempla funt etiam græcorum, ut prima in Philippica Demofthenes δέκα μὲν ναυσὶ ταχείαις, τετταράκοντα τάλαντα, ἔχουσιν οἷς τὴν ναῦν μναῖ τοῦ μηνὸς ἑκάστου, στρατιώταις δισχιλίοις τοσαῦτα ἕτερα. Quare nos etiam, bis tantum, uel tria tanta, quinque uel decem tanta, ad fexcenta, uel mille tanta poffumus dicere. Neceffariò difcrepat relatiuum pronomen aliquando ab antecedentibus, tum genere, tum numero, tum utroque interdum fimul, ut; Mandatum eft Africano imperium quæ una fuit falus reipublicæ. Seditiones erant illæ quam folent improbi propugnationem libertatis nominare. Difcedebant ueterani, quod folum erat robur exercitus. Huiufmodi in orationibus poft relatiuum fequitur uerbum Effe, Vocare, Dicere, Appellare, Nominare, Putare, Exiftimare, etiam Dare, nec ferè multum ab his difsidentia: deinde fubiungitur nomen, quæ folet interpretatio effe quædam antecedentis. Illud ergo nomen accidit fæpius, ut non eodem quo antecedens genere fit aut numero. Quamobrem fimul coire, quin

Alterũ tantum & altera tanta.

quin (ut dicebam) inter se discrepent non possunt. Vel potes hoc ipsum ita breuius intelligere. Quoties post relatiuum aliud sequitur nomen, alterius numeri aut generis quàm antecedens relatiuum, necesse est cum alterutro pugnare. Esto enim illud Ciceronis exemplum; Isque animus datur sempiternis ignibus quæ sidera, & stellas uocatis. Apparet hic relatiuum, necessario, ab antecedenti, uel consequenti discordare.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. IX.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

ARTES orationis quæ finito certoque numero continentur accuratius monet esse perdiscendas. Toto hoc libro nihil aliud quam de præpositionibus tractat. De quarundam ex ijs recondita sententia atq; usu tantum ex optimis auctoribus & probatissima ueterum loquendi consuetudine disserit.

ROXIMO superiore libro ut potuimus, utque ipsa res tulit, pronomina, & illorum, ex omni antiquitate usum ostendere conati sumus. Nunc uenio ad præpositiones, quarum non puto breuior explicatio esse poterit. Etsi enim difficiles quæstiones haud ualde multas habeant subtiles tamen ac uarias habẽt loquendi formas, quæ ipsa tenuitate fallere parum exercitatos possunt. Requirit enim tota hæc obseruatio latinitatis, accuratissimam diligentiam, & studium eiusmodi rerum, quæ minus studiosis hominibus, nullæ prorsus uidentur. Nobis uerò & ijs qui perfectæ scientiam latinitatis assequi, uel adumbrare cupiunt, uerba omnia quæsita, cognita, & notata esse debebunt. Exactissima enim diligentia utendum est ad ea subtiliter cognoscenda quæ pertinent ad notiones, discrimina, usum, collocationesq; uerborum. Ac nescio equidem cur grammatici præpositiones & reliquas treis partes orationis indeclinabiles putauerint sibi tractandas esse minus copiose quam cæteras, quidam uerò nomina dumtaxat illarũ nuda, sine præceptis aut ullis denique

nique auctorum exemplis tradiderint. Quum de aduerbijs enim, & coniunctionibus essent plurima, quæ summè erat necessarium, plenius explicare, tum de præpositionibus etiam, deq; illarum usu nō minus multa uideri ijs grauissima debuissent. Accedit nanq; illud præterea quod ex eo genere uerborum præpositio est, ut cognosce re totam necesse sit nec partem illius negligere possis ullam. Sunt enim partes orationis quædam infinitæ, ut nomen, uerbum, participium, aduerbium. Addo etiam interiectiones, quæ non solum propter multitudinem, sed ortum quoq; & interitum certo in numero non habemus. Pronomina uerò præpositiones, coniunctionesque plures fieri pauciores ue non licet. Qui enim his uel addatur aliquid, uel detrahatur? Nam coniunctiones eædem semper fuere: præpositiones per naturam uix augeri uel minui, pronomina autem ne uix quidem possunt. Quæ sunt huiusmodi, eorum nulla pars est, quamuis minima, quæ teneri perfectissimè non debeat. Finge enim aliquod unum ex pronominibus, uel ignorari omnino, uel falsam de eo scientiam haberi, quis non uideat, quando nihil penè sine his loqui possumus, illum errorem ad paucissima non pertinere? Quoniam ergo sunt præpositiones ex his quæ per naturam exiguo numero continentur, eas crebrius quàm cætera uerba, omni in parte sermonis uersari necesse est, quarum insolentia totam undiq; orationem reddere uitiosam potest nisi diligentissimè cognoscantur. Itaq; non pauca hæc nostra tantum, sed ex libris usuue auctorum alia obseruari uelim, & fortasse meliora. Principio igitur, ex ijs partibus orationis, quæ non declinantur præpositio singulis tantum casibus, ut aduerbium singulis uerbis inseruit. Nam coniunctio quæ tertia est, plures omnino inter se partes in oratione coniungit. Interiectio ad motus animorum significandos nata est. Præpositio partium est illarum quæ casibus declinantur, nominis, pronominis, participij: aduerbium uerò nominis etiam adiectiui, ut nimium celer, participij, ut raro metuens hostem, præpositionis, ut longe contra Italiam, aduerbij ipsius, ut parum sapienter: sed quia in uerbis maximè uersatur ab ijs nomen accepit potius quam alijs à partibus orationis, ut aduerbium diceretur, sed redeo ad ea quę propriè de præpositionibus dicenda sunt. Præpositio est pars orationis indeclinabilis, quæ præposita alijs partibus orationis, significationem earum aut mutat, aut implet, aut minuit. Dicta est à praeponendo quod nomini, uerbo, participio, cæterisq; partibus præposita, aut pars ipsa efficitur uerbi, ut proferre, producere, adamare, conuenire,

Partiū orationis quędā finitæ sunt, quædam infinitæ.

Præpositio.

uenire, aut ab ijs ſeparata ſolis præponitur declinabilibus,& caſum regit, ut ante domum, circa templum, pro roſtris, pro tribunali. Quædam accuſatiuo dantur, quædam ablatiuo, quædam utriq;. Accuſatiuo quidem, Ad, Apud, Ante, Aduerſum, uel Aduerſus, Cis, Citra, Circum, Circa, Contra, Erga, Extra, Inter, Intra, Infra, Iuxta, Ob, Pone, Per, Prope, Secundum, Poſt, Trans, Vltra, Præter, Propter, Supra, Circiter, Vſq;, Secus, Verſus, Penes. Singularum exempla à bonis auctoribus, & à M.Tullio potiſsimum proferenda ſunt. Ad, ſignificationem habet motus, ad res, ad locum, ad tempus, ad perſonas. Vel hoc differt à præpoſitione In, quod nemo ignorat, non idem eſſe ad mare, & in mare, ad flumen, & in flumen, ad ignem, & in ignem, & ad domum & in domum. Dicimus ergo redire ad ſtudia, uenire ad urbem, differre ad tempus idoneum, reuerti ad conſulem, uenire ad arma. Venire ad urbem, uel eſſe ad urbem, dicebantur magiſtratus à prouincijs quum redirent, nondum in urbem ingreſsi, uel nondum in prouincias profecti. Dicimus etiam; Quod ad tempus, exiſtimationis partæ, fructus reſeruabitur? Item ad Apollinis uenire, ad Opis, ad Veſtæ, ad Telluris, ad Dianæ, quomodo Horatius;

Eſſe ad urbẽ.

Ad præpoſitionis exempla.

Ventum erat ad Veſtæ quarta iam parte diei.

& Terentius;

Vbi ad Dianæ ueneris.

Græca loquutio eſt. Illi enim ſic loquuntur, ut Ariſtophanes;

νύκτωρ κατέκλινεν αὐτὸν εἰς Ἀσκληπιοῦ.

Sæpe etiam ſine motu, ut; Quam ad ſuauitatem nullis egebat corporis uiribus.

Ad omnes introitus homines armatos apponit.

Ad Telluris quidem etiam tuam ſtatuam locaui.

Ad quæ tempora te expectem facies me certiorem.

Teſtis ad iudicem fidem infirmare.

Eſt enim ſæpiſsime pro Apud, ut;

Hic ad ueteres fagos

Videt ad fornicem Fabianum in turba Verrem Occiditur ad balneas Palatinas à cœna Roſcius. Bellum ad Mutinam gerebatur. Præterea ſigna quæ nobis curaſti, ea ſunt ad Caietam expoſita. Diximus ad manum eſſe alicuius, ut; Licinium ſeruum ſibi Gracchus habuit ad manum. Decem fiſci ad ſenatorem relicti. Dionyſius ad me fuit bene mane. Aiebant illum primo ſanè diu multa, ad extremum autem manus dediſſe. Ad multam quoq; noctem dicimus, & ad

& ad multum diem,& ad multam senectutem. Ad memoriam posteritatis,ad immortalitatem consecrare,canere ad cytharā uel tibiam, & multum esse aliquem in loquendo ad impudentiam. Ad gloriam quoq; dicimus ad pompam ad fastum ad opinionem. Vt scientiam aliudue quærere ad opinionem, sit gloriam ex ea & opinionem uulgi tantum aucupari. Pro quatenus, de Aruspicum responsis; Mihi exire domo mea ad priuatum dolorem fuit luctuosum,ad rationem reip. gloriosum. Pro eo quod est propter in Antonium; Populari agros non ad spem cōstituendæ rei familiaris,sed ad præsentem pastum mendicitatis. Refertur ad numerum, & ad tempus, quemadmodum Circiter, ut ad tertium Idus, ad quartum Nonas. Ita hæc recte dici sentio, ut non repugnem tamen ijs qui AD quartum Nonas, in ueterum scriptis uolūt esse potius AD, idest ante diem quartum Non. Nam dicimus sensu quo iam dictum est, ad uiginti, uel quadraginta dies aliquid expectare: ad quingentos homines obuiam procedere. Ad quingentos denarios; Homines ad quindecim (inquit ad Atticum) Curioni nullum senatus consultum facienti assenserunt. Si negationem hanc præponas, Nihil ad me, ad te, ad se,ad illum, Nihil ad nos,ad uos, ad illos, nihil ad philosophos nihil ad iudices,nihil ad senatum, perinde erit atq; si dicas nihil nostra,aut illorum interest. In comparatione etiam dicimus nihil ad Virgilium,ad copiam Ciceronis,ad splēdorem Cæsaris, ad eloquentiam Platonis,idest nihil esse eam rem si conferas cum Virgilio,Cicerone,Cæsare,Platone, ut; Lælium Decimum uolo quem cognoui uirum bonum & non illiteratum sed nihil ad Persium. Terentius etiam de Thaide ad Pamphilam collata dixit; Nihil ad nostram hanc, quæ superat ipsam Thaidem. Sunt illa quoq; ad rem pertinere, ad rem facere,referre ad senatum,ad philosophos, dicere ad populum, ad me recipio sic fore, dare tabellario literas ad Varronem, regio quæ est ad mare, ad Orientem, ad Baleares, ad Oceanum Præterea, sunt illa ad uerbum, pro eo quod Horatius dixit ad Pisones

Nec uerbum uerbo curabis reddere

ut Cicero de finibus; Fabellas latinas ad uerbum de græcis expressas non inuiti legunt: sic ad unum, idest, ne uno quidem excepto ut auctor idem in Lælio; De amicitia uerò omnes ad unum idem sentiunt, & Virgilius;

Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos,si quid pietas antiqua labores

Respicit

Respicit humanos de flammam euadere clasi

Adhuc, respondere ad rogatum, ut pro L.Flacco M.Tullius; Nunquam nobis ad rogatum respondent, semper accusatori plusquam ad rogatum. Illud etiam quod est ad uiuum resecare ut in Lælio; Neq; ad uiuum reseco, ut ij, qui hoc subtilius disserunt. Ad tempus, ut in libro de finibus; Itaque ad tempus ad Pisonem omnes. Paulo aliter ad Plancum; Is autem qui appellari uere potest honos, non inuitamentum ad tempus sed perpetuæ uirtutis est præmium. Iacere ad pedes, ut in Verrem; Mihi ad pedes misera iacuit. Agere uigilias ad ædes sacras, perscribere ad Aerarium, facere aliquid ad arbitrium alterius, locum esse amplissimum ad dicendum, tectos nos esse oportere ad alienos, uiuere ad centesimum annum ætatis, ad græcam consuetudinem disputare, ferre ad cœlum. Deniq; uarium habet hæc præpositio & elegantissimum apud auctores usum. Apud, pro Ad, nisi quod motum non significet. Cæterum eodē in loco dicimus ad me & apud me: ad Cybistra & apud Cybistra, ad Mutinam & apud Mutinam. Verum Ad, cum uerbis etiam quæ motus expertia sunt, aliquid tamen affert aliquando ad motum. Illo enim in exemplo; Dionysius ad me fuit bene mane, spatium temporis est minus quam si dictum esset, apud me fuit. Refertur ad locum, ut apud forum, apud macellum, & ad personas. Vt apud Crassum, apud Licinios, apud rhetores, apud philosophos, apud multas ciuitates, apud maiores auos patresq; nostros, apud populum, apud Senatum, apud animum tuum, idest coram populo, coram senatu & in animo tuo Apud maiores, hoc est maiorum memoria: sunt illa, Apud Homerum, apud Platonem, apud inferos. Apud me, te, se, illum, hoc est domi meæ, tuæ, suæ, illius, quemadmodum, ad me, ad te, ad se, ad illum. Est etiam apud me, te, se, illum, sensu quidem meo, tuo, suo, illius, ut; Pluris apud me literæ sunt, quam existimatio rumoresq; uulgi. Coniungitur absentibus etiā personis, ut questus est apud me per literas. Excusauit ijs apud te literis quod operam tibi suam accommodare nō posset. Ante, ad locum refertur, ut ante domum, ante templum, ante ianuam, ut;

Ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam. *Ante.*

Ante pedes, ante oculos, ante tribunal. Clodius ante fundum suum Miloni insidias collocauit. Item ad tempus, ut pridie Calendas, tertio Nonas, quinto Idus, quod plenum erat ante calendas, Nonas, atque Idus. Aliquando expressa ā ueteribus præpositio est, ut Cicero

Cicero ad Appium, Decedenti mihi, & iam imperio annuo terminato ante diem III.Non.Sext. quum ad Sidam naui accederem, & mecũ Q.Seruilius esset, literæ à meis sunt redditæ; Dicimus etiam ante diem, ante legitimum tempus, ante uigesimũ quintum annum, ante me consulem, ante Catonem censorem. Non iungitur propriè cum personis. Vt ante me, ante te, se, illum: nec rectè dicitur ante Prætorem, ante iudices, ante Regem, aut ante Consules, nisi locum significans ita potius loquare, ante oculos Prætoris, ante oculos iudicum: priora autem referre oportet ad rationẽ temporis, ut ante me Prætorem, ante illum Quæstorem, ante hostem iudicatum Antonium, Ante expulsum Catilinam, ante occisum Clodium, ante exactos Reges, ante Romam conditam. Ergo ad significandum tempus etiam Cicero in diuinatione dixit contra Cæcilium; Dum hic quæ opus essent compararet causam interea ante eum diceret. Ac scio quosdam ausos esse etiam personis coniungere, ut ante Imperatorem, pro apud Imperatorem, aut coram Imperatore, quod mihi ætate C.Cæsaris uidetur fuisse non ualde usitatum. Illud me exemplum quoq; Balbi commouet ad Ciceronem, Eum quem ante me diligo uideo in consulatu quiduis potius esse quam consulem: idest magis amo pluris facio quam me ipsum. Vellem eius ætatis aliud mihi exemplum ueniret in mentem. Si casum præpositio hæc non habeat, ad uerbumq; referatur aduerbij numero ducenda est nõ prępositionis, ut:

Ante pererratis amborum finibus exul.

Hic non esset finis exemplorum, nec necesse est rem apertissimam, & quæ nullam habet in uerborum cõtextu, dubitationem exemplis probare. Vnum omittere nolui, quodam in loco Ciceronem ante, dixisse pro, contrario eius quod est ponè aut retro, ut; si aut manibus ingrediatur quis, aut non ante, sed retro, fugere planè se ipse uideatur. Vsus ergo apparet etiam ante aduerbio, cum significatio-

Aduersum. ne motus. Aduersum, uel aduersus (utroque enim modo dicitur) trium loco præpositionum, utimur, Contra, Erga, Apud. De primo dubitatio nulla est, ut aduersus rempublicam, aduersus legem, aduersus hostes, aduersus me, te, se, illum, aduersus Antonium. De secundo, ut pietas ac iustitia aduersus Deos, officia aduersum parentes, aduersus patriam. Lenem se ac liberalem præbere aduersum amicos, aduersum hospites, familiam, propinquos. De tertio;

Pręsertim aduersus magistrum morum Cicero dixit, &;

Id

Id gratum fuisse aduersum te habeo gratiam

Terentius. De diuinatione primo libro, M. Tullius Exaduersus dixit pro Aduersus, eo planè sensu qui in Terentij Phormione est:

Exaduorsum ei loco

Tonstrina erat quædam

Sic enim ille scribit; Ara enim Aio loquenti, quam septam uidemus, exaduersus eum locum consecrata est. Cis & Citra idem significant nisi repugnare Ciceroni uolumus. Pro eodem enim uidetur ad Appium scripsisse; Diœceses quæ cis Taurum sunt, Atque in Antonium; Decretum est ut exercitum citra flumen Rubiconem, qui finis est Galliæ educeret. Ad Tironem quoque; Is locus est citra Leucadem stadia cxx: quibus exemplis palam fit has duas præpositiones, plurimum ijs nominibus dari uel montium uel fluminum, uel fortasse rerum quarundam aliarum, quæ fines, terminosq; significent, ut cis flumen, citra montem, cis Rhenum, cis Taurum, citra Danubium. Circa etiam sæpe non magni refert discernere à circum. Idem enim sensus est in Verrem; Aiebat multa sibi opus esse, multa canibus suis quos circa se haberet, qui ad Atticum; Nec sine causa, & eos qui circum illum sunt, omnia postulantes & bellum nefarium times: nisi motum & concursationem esse quandam secundo in exemplo uelimus esse, quorum profectò nihil tale est in priore. Et quidem ad motus, uel circuitum, non circa sed circum est accommodata, ut; *Cis, Citra.* *Circa, Circu.*

Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros:

& illud in oratione pro Quintio;

Tum Næuius ipse pueros circum amicos dimittit.

Circa uerò magis idonea est ad circunstantias, uel συμβεβηκότα rerum & negotiorum, & Personarum, ut circa studium, circa uoluptates, circa curam ueletudinis. Pro eodem uidetur urbes quæ circum Capuam sunt, & circa Capuam, nisi circum ad totum agri Capuani ambitum referas. Contra, pro Aduersus, ut contra uoluntatē meam, contra studium bonorum: contra salutem aut fortunas ciuium. Fit sæpissime aduerbium, ut; Iam enim faciam contra atq; in cæteris fieri solet. Contra quam deceat, & quam possit, hominis est imprudentissimi. Idem Cicero ad Sulpitium; Nos qui domi sumus; tibi beati uidemur: at contra nobis, non tu quidem uacuus molestijs, sed præ nobis beatus. *Contra.*

Erga, pro ea quam supra diximus, Aduersus, uel Aduersum, ut *Erga.*

meus erga te amor: tua erga me uoluntas: erga dignitatem meam, ſtudium tuum: mea erga uos beneuolentia. In Lælio; Eodem modo erga amicum affecti ſimus, quo erga noſmetipſos.

Extra. Extra, ut extra urbem, extra portam, extra culpam

Extra anni ſolisq; uias:

Extra numerum, extra Italiam, extra iocum, extra coniurationem:

Neq; illi beneuolens,

Neq; notus, neq; congnatus, extra unam aniculam, Quis aderat, Terentius dixit in Phormione, ideſt præter unam aniculam. Sic Cicero quùm ſæpe alibi, tum in epiſtola ad Marium; Extra ducem paucosq; præterea (de Principibus loquor) reliqui, primum in ipſo bello rapaces, deinde in oratione ita crudeles, ut ipſam uictoriam horreſcerem. Fit ſæpius aduerbium, ut;

Senſibus & animo quæ extra ſunt percipimus.

Inter. Inter, uenuſtas habet loquutiones, ſumma inter philoſophos contentio eſt. Vide quid interſit inter meam atq; tuam uoluntatem. Sæpius hac de re diſputatum inter nos eſt. Pueri Cicerones amant inter ſe. In Catilinam; Furtim nonnunquam inter ſe aſpiciebant. Ad Atticum; Vna ſpes ſalutis eſt, iſtorum inter iſtos diſſenſio: ſic etiam ipſorum inter ipſos: & hominum inter homines ſocietas: & amamus nos inter nos. Etiam inter cœnam, inter ſcyphos, inter pocula, inter uinum, inter tot annos, inter manus. *Intra.* Intra, oppoſitam habet extra, ut;

Iliacos intra muros peccatur & extra

& à loco ad tempus, resq; alias transfertur, ut intra Europam, intra fines Latij, intra domeſticos parietes, intra paucos dies, intra uiginti annos, intra fortunam ſuam. Intra modum Cicero ad Sulpitium ſcripſit, ut; Quoniam effugi eius offenſionem, qui fortaſſe arbitraretur me hanc remp. nō putare, ſi perpetuo tacerem, modice hoc faciam, aut etiam intra modum, ut & illius uoluntati, & meis ſtudijs ſeruiam. Ad Papirium auctor idem intra legem dixit, quibus in exemplis intra modum & intra legem, eſt minus etiam quam ratio modeſtiæ, aut ſententia legis permittat. Ita enim habet is locus. Epulamur una non modo non contra legem (ſi ulla nunc lex eſt) ſed etiam intra legem, & quidem aliquanto. Quare nihil eſt quod aduentum noſtrum extimeſcas, non enim multi cibi hoſpitem, accipies, ſed multi ioci. His duobus alijsq; locis quam plurimis adducti ſunt homines quidam ſanè docti ut aliud eſſe dicerent uiginti

ginti diebus & intra uiginti dies, decẽ annis & intra decem annos, sex mensibus & intra sex menses, Calendis & intra Calendas factum esse aut fieri aliquid oportere. Aulus quidem Gellius uidetur Sulpitij Apollinaris sententiam non admodum probare, qui responderit intra Calendas esse idem quod ipsis Calendis, & errore factum esse hominum, ut quod intra Calendas agi oporteat, id interpretentur ex natura uerbi, ante Calendas agendum esse. Non laudari autem hanc Apollinaris ab Gellio sententiam probat quod infra scriptum est in uerbis. Hæc tunc Apollinaris (inquit) scitè acuteq; dicere uisus est. Sed postea in libro M. Tullij epistolarum ad Seruium Sulpitium sic dictum esse inuenimus, intra modum, ut intra Calendas dicunt, qui dicere citra Calendas uolunt. Equidem nihil statuo adhuc, & quærendum puto diligentius. Illud uideor mihi posse affirmare, nisi aliud impediat quin intra Calendas tempus aliquod ante Calendas intelligere possimus, uincere exempla quæ iam sunt allata. Ex duobus alijs prætereà quę eis recitauit exemplis neutrum huic rationi repugnat. Vnum illud fuit tertio ex libro in Verrem. Est autem modo locus intra Oceanum iam nullus, neq; tam longinquus neq; tam reconditus quo non per hęc tempora nostrorum hominum libido iniquitasq; peruaserit. Alterum ex oratione pro Sestio; Antiochum magnum illum, maiores nostri magna belli contentione terra mariq; superatum intra montem Taurum regnare iusserunt: Asiam qua illum multauerunt Attalo ut is in ea regnaret, cõdonarunt. Neque enim alia loquendi ratio est quum dicimus intra Oceanum quam si intra urbem, intra Italiam, intra Europam, intra modum, intra legem dicamus, itaque intra Oceanum dixit tanquam intra Romani imperij aut orbis terrarum terminos dixisset. Antiochus uerò ita regnare iussus est, ut Tauri montis transire fines ei non liceret. Nota sunt enim illa ex fœdere quod scriptum Liuius reliquit. Excedito urbibus, agris, uicis, castellis, cis Taurum montem, usq; ad Tanaim amnem, & Valle Tauri usq; ad iuga quæ in Lycaoniam uergit. Simul autem nec post, nec trans, neç ultrà Taurum, nec in Tauro, sed intra montem Taurum iussus regnare dicitur, quod flexuosi à natura montis ambitus regionesq; intra montem nos intelligere oportebat. Deniq; eò reuertar ut dicam, uideri mihi quidem non nihil afferre momenti hæc exempla ut intra Calendas quum dicitur, dies uel plures, uel unus eiam ante Calendas intelligatur. Est enim intra Calendas & intra uiginti dies pecuniam soluere, multo aliud quam uiginti dies ægrotare, quum secun-

Viginti diebus & intra uiginti dies Calendis & intra Calendas.

do in exemplo contra quàm in priore perpetui continuatio temporis demonstretur, & liceat etiam dicere intra uiginti dies aliquẽ esse mortuum, & intra paucos dies Clodium fuisse occisum. Infra prępositioni, contra est supra & altitudinum interualla ambæ significant quemadmodum citra, & ultra longitudinis, ut infra cœlum. Infra lunam. Infra collum. Infra pectus. Infra se putare omnia quæ accidunt in uita. Supra me Atticus accumbebat, infra Verrius. Infra Eutrapelum Cyteris accubuit, M. Tullius ad Papirium scripsit. Ipsam quoq; aduerbij loco frequenter inuenies positam, ut; Earum literarum exemplum infra scripsi. Iuxta, & præpositio est, ut iuxta littus, iuxta æquora (ut Virgilius dixit) & aduerbium ut, Post reditum in Senatu Cicero; P. Sestius me quum omnibus rebus quibus tribunus plebis potuit, defendit tum reliquis officijs, iuxta ac si meus frater esset sustentauit.

Infra.

Iuxta.

Ob. Ob, propter, ut nullam ob causam uel ob crimen tuum. Ob scelera tua inuisus omnibus fuisti. Cicero; Dij immortales etiam si pœnas à Pop. Rom. ob aliquod delictum expetiuerunt, & quæ sequuntur. Etiam pro ante, ut ob oculos aliquid esse positũ: ob os aliquid uersari, & cum paucissimis huiusmodi nominibus. Nota sunt hæc uel pueris.

Pone. Pone contrariam habet Ante, & præpositio est, ut Liuius. Pone castra utriq; pabulatum & lignatum ibant: sæpius aduerbium, ut Cicero; Ante, pone, ad dexteram, ad leuam, sursum, deorsum. Virgilius;

Per. Pone subit coniux ferimur per opaca locorum.

Per, tantum præpositio est multas ad loquendi rationes accommodata. Rebus enim adiungitur, ut per fraudem, per iniuriam, per uim, per summum scelus, per inuidiam. Item illa, per speciem, per causam, per simulationem: quorum trium loco Dicis causa M. Tullius interdum scribit, ut in Verrem libro de signis; Attamen ut possit se dicere uenisse, Artagatho imperat, ut aliquid illis quorum argentum fuerat, nummorum, dicis causa daret. Dicimus adhuc, per somnium uidere, per fenestras, per umbram, ut Virgilius;

Vt primum iuxta stetit agnouitq; per umbram

& alio sensu, eodem in libro sexto;

Admonet & tristi testatur uoce per umbras:

Sunt etiam per iocum dicere, per ætatem, aut per ualetudinem, aut per senectutem, aut per anni tempus, non posse. Per auaritiam,

per

per latrocinium, per malitiam aliquid moliri, perſpicere per inuolucra, per tranſennam,per integmenta, per præſtigia, palam & per imperium compilare ciuitates, per gratiam petere, aut per amicitiam,per leges aut per naturam nefas eſſe, aut per furorem uaticinari. Dicimus per literas,uel per epiſtolam aliquid nunciare,uel petere,uel ſe purgare,uel gratias agere, uel gratulari, uel permittere, uel polliceri,uel concedere,uel queri,uel monere,uel minitari, uel negare,uel blandiri,uel huiuſmodi plurima. Datur etiam tempori, ut ad Marium; Binæ uenationes per dies quindecim: ſic per hyemē, per æſtatem,per ſeptem annos,per multa ſæcula, per multas hominum ætates. Adiūgitur perſonis, ut facere aliquid per ſe,per alium, per ſeruos,per amicos,clientesq; ſuos, ut; Per ſe ipſum honores eſt adeptus. Per te ipſum rem tantam confeciſti. Per me ipſum,à nemineq; adiutus periculo ſum liberatus. Et illo modo ut ad Volumniū Cicero: Quæ ſunt à me in ſecundo libro de Oratore per Antonij perſonam diſputata de ridiculis. Alia ſentētia eſt ubi ita loquimur; Per te nunquam ſtetit quo minus totum conficeretur negotium. Per me non ſtabit, quin diſſoluantur nuptiæ, ut in Andria Terentius;

Si poterit fieri, ut ne pater per me ſtetiſſe credat
Quo minus hæ fierent nuptiæ, uolo.

Sunt alia huiuſmodi exempla. Per me quidem ruas in quā ueliſcunq; turpitudinem. Per me,uel nomen extinguatur familiæ tuæ. Eſt quoque uel iurandi, ut;

Fata per Aeneæ iuro:

uel deprecandi, ut; Hæc imitamini per Deos immortales qui gloriā quæritis. Næuium obſecrauit per fratris mortui cinerem, per nomen propinquitatis per ipſius coniugem & liberos. Per tuam nobilitatem, per familiam, per ſtatuas tuas eiuſmodi in obſtinationibus inter præpoſitionem & caſum accuſandi quoties id ratio fert,unitatis perſonam pronominis primam locamus. Et ſi.n.ita etiam loquamur ut iam dixi non tamen caſu accidit ſed publico ex uſu latinitatis ut Plautus illo modo in Rudente loqueretur,

Per ego, hæc genua te obteſtor ſenex

Accommodatur ad ſignificationes locorum, Per urbes,per campū, per agros,per uiam,per domos,per uillam Sulpitij. Cicero ad Quintum fratrem; Præſertim quum tu neque per Locuſtæ, neq; per Varronis uelles ducere. Per locuſtæ, & Varronis ea ratione dixit qua de ſacris ædibus ante dictum eſt, ad Veſtæ, ad Dianæ, ad Telluris,

ad Apollinis. Vt.n.illic ædium sacrarum, ita hic uillarum nomina dissimulata sunt. Illa etiam uenustatis habent plurimum; In bona fortunasq; locupletum, per causam inopum, atq; imperatorum repentinos impetus comparare. Aliter auctor idem; Per mihi, per inquam gratum feceris. Prope, contrarium habet aduerbium procul, atq; ad personas pertinet, ut prope me, prope Antonium; item ad res inanimes, ut prope domum, prope Tyberim, prope amnem, prope urbem, prope mœnia. Sæpe loco est aduerbij, ut uirtus prope diuina, sapientia prope singularis, hominem iniurijs uexatum, prope dixerim occidit. Erat hic prope dixerim extinctus. Duobus postremis in exemplis, Penè usitatius est quam Prope. Ponitur cum uerbis pertinentibus uel ad motum ut prope accedere, uel ad locorum interualla, ut prope à Sicilia bellum geri, prope à domo detineri, quemadmodum propius abesse, ut primo libro ad Atticum; Illam manum tu mihi cura ut præstes, quoniam propius abes, Pompeij nostri amici. Occurrunt similia his ubiq; exempla. Nec illa quidē sunt ad inueniendum rara, ut in Verrem; Nec quicquam propius est factum quam ut uiuus combureretur. Atq; ut propediem dicimus, ita etiam prope Calendas dictum aliquando uidemus. Secundum, pro Post, ut; Tua ratio est ut secundum binos ludos mihi respondere incipias. Secūdum Deos homines hominibus maxime utiles esse possunt. Secundum fratrem, aut secundum Deos immortales diligere aliquem. De absente, secundum præsentem iudicare. Secundū quietem mihi sum uisus uidere. Secundum te iudicatum est, aut secundum causam tuam. Secundum tabulas testamēti adire hæreditatem. Secundum naturam uiuere. Secundum te nihil est mihi amicius solitudine. Secundum Platonem Aristoteles maxime in philosophia excelluit. Secundum studia literarum, non habeo præterea in quo acquiescam. Vultus secundum uocem plurimum potest. Meæ literæ lectæ sunt secundum tuas. Est & loci, ut secundum littus, secundum mare, secundum flumina, secundum uias. Est enim aliquando pro Iuxta, ut;

Prope. *Secundum.*

> Pascuntur uerò syluas, & plena secundum
> Flumina

Post, μετά, ut post consulatum Metelli, post Romam conditam, post occisum Carbonem, post Carthaginem deletam. Vicem sustinet sępius aduerbij, ut;

> Respexit tamen & longo post tempore uenit.

Paucis post diebus quam Pompeius discessit. Vnus post hominum

memo-

memoriam Cæsar fortissimus imperator. Nihil post natos homines factum clementius. Trans,contrariam habet Cis aut Citra, ut trans Alpes,trans fluuium,trans ripam,trans Tyberim,atq; ad locum ferè pertinet. Vt autem iam dixi contrariam habet Citra huiusmodi in exemplis *Trans.*

-Sunt certi deniq; fines,
Quos ultra citraq; nequit consistere rectum.

Seruat hæc præpositio sæpius accusatiuum, uerbis etiam coniuncta, ut transmittere,transportare,traijcere, transire. Dicimus.n.transire terras,mare,montes. Quare est apud ueteres traijcere exercitum Isaram, & traijcere copias Iberum: quibus exemplis auctores elegantissimi admonent dicere nos posse etiam traijcere legiones Danubium.

Vltra, & præpositio est, ut ultra fretum, ultra Capuam,ultra pœnam, ultra sanguinem: & aduerbium, ut ultra quam ferre possis laborare: & ultra progredi quum eo perueneris non licebit. Ponitur pro supra ut Cicero; Oratio scripta elegantissimè, ut nihil possit ultra. Fuit olim pro Vltra,Vls,& Vltis.Præter,præpositio semper est, ut Nemo præter te hoc ausus esset. Hanc ponimus etiam non antecedente nominatiuo,ut ad Atticum Cicero; Hoc præter me nemini uidetur. Sunt illa etiam exempla; Præter sententiam, præterq; opinionem accidit: Vim habet etiam superlatiui, ut; *Vltra.* *Vls & Vltis.* *Præter.*

Qui erat forma præter cæteras.

Dicimus præter spem aliquid eueniſſe, præter consuetudinem,præter fatum,præter modum,præter naturam. Ponitur loco eius interdum, quæ est Ante, ut de re frumentaria in Verrem; Serui præter oculos Lollij, hæc omnia ferebant. Simile est illud in sticho Plauti exemplum,

Auspicio huc hodie ego optumo exiui foras
Mustela murem mihi abstulit præter pedes.

Vulgaria sunt illa; Lælium præter laudem sapientiæ inter literatissimos habitum fuisse.

Propter,ad rerum causam pertinet, ut propter uirtutes, propter ingenium tuum,plurimi te semper feci. Adhibetur ad ea quæ aiunt philosophi propter se esse expetenda in comparatione eorum quæ propter aliud: exempla passim occurrunt. Traducitur ad rerum, locorum,personarum, aut corporum inter se propinquitates, ut Terentius; *Propter.*

Nimium isthinc abisti, sed propter hunc asiste.

Sic propter iudicem, aut propter Antonium ſedere: propter Auentinum collem, propter Argiletum, propter muros urbis, propter fontem, propter ſtatuam Platonis, ut M.Tullius in Verrem; Quid ergo illæ ſibi ſtatuæ equeſtres inauratę uolunt, quæ Popu. Romani oculos, animosq; maximè offendunt, propter ædem Vulcani? Huic ſi anteponas Præter, una præpoſitio fiet, præterpropter, illa de qua ſcribit A. Gellius quæſitum eſſe quodam tempore à doctis hominibus, apud Cornelium Frontonem: cuius eſt uſus huiuſmodi; Preterpropter aduerſam fortunam doleo: quo ſignificamus alia cauſa nos dolere quam fortunę. Sic; Præterpropter uoluptatem poetas legere. Apud illum quē dixi Frontonem ex Ennij Iphigenia aurea Frontoni ſententia recitata eſt;

Incertè erat animus, præterpropter uitam uiuitur

Fit caſu detracto aduerbium, ut M. Cato de Re ruſtica; Per uer ſerito in loco ubi terra tenerrima erit quam pullam uocāt ubi aqua propter ſiet. Supra, non id ſignificat modo, quod à loco ſuperiore, alteq; imminet, ut;

Supra.

Olli Cœruleus ſupra caput aſtitit imber.

Verum id etiam ſæpe quod rem contingit, cui eſt impoſitum, ut illud eſt Ciceronis exemplum; Homines ſub terra habitātes qui nunquam exiſſent ſupra terram. Ergo, ſupra Lunam eſt Mercurius dicere poſſumus, & ſupra terram ſunt homines, cæteræq; animantes omnes. Supra humanitatem, ſupra humanum ingenium, ſupra ætatem, ſupra hominem, ſupra mortalitatem, eſt ultra quam humanitas, ingenium, ætas, natura humana, mortalitasq; ferre poſsit. A Sole exoriente, ſupra Mæotis paludes, pro eo M. Tullius dixit, quo Virgilius

-Super Garamantas & Indos

Proferet imperium.

Supra dictum eſt, ſupra commemoraui, ſupra mentionem fecimus, hoc eſt ſuperiore parte orationis, aut ſermonis, dixi, commemoraui, mentionemque fecimus. Illud etiam quod iam dixi Virgilij exemplum;

Supra caput aſtitit imber

Alio ſenſu capere ſolemus quùm uidelicet perniciosa de aliqua re loquimur imminente, ut; Ecce ſupra caput homo leuis ac ſordidus, ſed tamen equeſtri inceſſu, catienus. Circiter, uel ad tempus refertur, ut Circiter Idus Quintilis, uel ad numerum, ut Circiter quingentos homines: uel ad utrunque, ut Cæſar primo libro de

Circiter.

bello

bello Gallico; Dies circiter quindecim iter fecerunt. Idem diuinus au&or hanc præpositionem tempori dedit, ut circiter meridiem, & Plautus, etiam loco, ut;

Loca hæc circiter.

Nec extimescendum est ita loqui; Affuerunt optimi uiri amicissimi illius circiter quingentos, ut nominatiuus dependeat à uerbo, accusatiuus à præpositione simili figura loquendi atque illa Ciceronis ad Atticum; Homines ad xv. Curioni nullum Senatus consultũ facienti assenserunt.

Vsque, & loci est, & temporis, ut usque Romam usque Baias, usque ad Vulturnum, usque ad meridiem, usque ad noctem. Significat etiam de loco motum, uel de præterito ad futurum tempus, ut usque à mari: usque ab Indis. Vsque à Principe illo atque inuentore Lysia. Vetus opinio est, iam usque ab Heroicis ducta temporibus, Terentius;

Ex Aethiopia est usque hæc.

Sunt etiam illius modi exempla, usque à capite accersere, usque à genere summo, usque à principio, usque à primo ortu rerum. Sed quum est præpositio, & casum ei damus accusandi cognosci de superioribus exemplis potuit solere esse etiam sine altera præpositione Ad, ut usque Puteolos venire, usque Messanam accedere. Iungitur etiam aduerbijs motum de loco significantibus, usq; hinc usq; inde usque istinc. Tritus enim est Ciceronis ad Atticum locus. Nosti in hac materia sonitus nostros, tanti fuerunt, ut ego eo breuior sim quod eos usque istinc exauditos putem. Est etiam in usu usque eo, & usque adeo & usque dum quale est, usque eo morosi sumus, ut nobis non satisfaciat ipse Demosthenes. Postea tempestas ipsos quoque iactare cœpit usque adeo ut dominus nauis in scaphã confugerit. Idem Cicero in Verrem; Duces prædonum domi tuę, usque dum per me tibi licuit tenuisti. Secus, raro admodum accusatiuo, aut casui denique ulli inuenimus esse datam, ut secus fluuiũ, secus uiam, secus tribunal, sæpissimeque aduerbium est, ut Virgilius; *Secus.*

Haud secus ac iussi faciunt.

¶ Ita loqui Cicero consueuit; Tecum agam Serui, non secus ac si meus frater esses. Recte an secus tu egeris mecum, nolo nunc disputare. Penes, eas ad res ac personas refertur in quarum potestate, aliquid esse dicimus, ut; Loquutionis emendatæ ac latinæ laus, penes Cæsarem fuit. Iste penes quem omnis est potestas. Item *Penes.*

Horatius

Horatius; -Si uolet usus,

Quem penes arbitrium est, & uis & norma loquendi.

Versus. Versus, aliter ac cæteræ præpositiones, post accusatiuos ferè collocatur, ut Galliam uersus, Megaram uersus, Ad Curionem Cicero; Quũ te iã ex Asia Romã uersus profectũ esse constaret. Hinc ducta sunt aduerbia quaqua uersum, Aliquouersum aut Aliquorsum, Alio uersũ, aut Aliorsũ, Vtroqueuersũ, Deorsumuersum, Sursumuersũ, Procul, Pridie, Postridie, inter præpositiones Aldo numerare placuit. Demus hoc nos doctissimi hominis iudicio, qui nobis olim per se, nunc uero per liberos, progeniemque suam, splendorem antiquæ latinitatis, & eloquentiæ restituit. Nã Sosipater Carisius plures adhuc alias ex ueterum libris præpositiones attulit. Absente quoque præpositionem ex numero earum quæ sequuntur in Eunucho Terentius esse uoluit, ut;

Nescio quid absente nobis turbatum est domi.

Hanc ipsam, & contrariam præsente præpositionem esse, Aelius Donatus & Nonius Marcellus ex Actio, Pomponio, & Næuio antiquis auctoribus confirmarunt. Ablatiuo damus quæ sequuntur, *Quæ præpositiones auferẽdi casu postulant.* A, Ab, Abs, Cum, Coram, Clam, De, E, Ex, Pro, Præ, Palam, Sine, Absq;, Tenus. Tres primæ hoc solo inter se differunt, quod A, utimur si consonãtes literæ succedãt uerbi sequentis, Ab; si uocalis, uel D, F, L, N, R, S, atq; (ut in pauca cõferã) quę simul iungi possunt ac solent intra uerbũ, ut si (exempli cã) abdere dicimus, ab domo ẽt dicere possimus, si abfui, ab filiis, si abnuo, ab nominibus, si ablegare, ab legibus, si abrogare, ab Rabirio, si abstuli, abs Tito, si absq;, abs Quinto. Cicero tamen uidetur scripsisse ad Atticũ; Ab Clodia Socru: unde cognosci põt licere aliquid inter duo simplicia aliqñ, quod uno in composito minimè permittatur. Non. n. in uerbo abscondendi, Ab, loco Abs esse potuisset, quamuis ab Clodia Socru, & fortasse ab colonia, siue his interdum similia dicantur. Abs solis *A, Ab, Abs.* præponitur consonantibus. Quare dicimus (ut à principio complectar) à mœnibus, à focis, à puluinaribus, ab audacia, ab intestino bello, ab incendijs. De his igitur simul dicendum erit.

Ab Andria est ancilla hæc quantum intelligo,

apud Terentiũ, est, ab Andria stat aut loquitur, idest illã quocũq; patrocinio defendit. Numerabo, aut suggerã aut dabo, aut suppedibo, aut soluã, aut numerabo tibi ab argentario, hoc est argentarius tibi meo noĩe, quod ipse debeo repręsentabit. Nudus á propinquus Inops ab amicis, & contra firmus à gratia, propinquis, amicis, his.

est amicis caret aut gratia abũdat sic ciuitas orba ab optimatibus, uel firma à socijs. Sunt illa quoq;, à principio, ab initio, à primo ut; Hæc à principio tibi cupiens, quantũ profecerim nõ ignoro. Quod tibi esse & antiquissimũ, & ab initio, ut primũ Asiam attigisti constante fama, atq; omnium sermone celebratum est. Duo Ciceronis exempla sunt: esto etiam tertium illud; Hoc à primo cogitauit, omnes terras, omnia maria mouere. Tres præpositiones, A, Ab, Abs, differunt ab illis tribus E, De, Ex. Priores enim de loco significant, non ubi quis iam sit, sed quo pergat ire, quod tametsi non inueniam perpetuo seruatum, nec fortasse hæc distinguere semper necesse sit & eodem in loco poni interdum hęc pro illis, illa etiã pro his liceat, distincta hæc tamen sunt, per naturam. Nam Cicero qui pro A. Cæcina de uerbis interdicti subtilissime disputauit, hanc aduersarij Sext. Ebutij inter has præpositiones differentiã, non est ausus reprehendere, sed pro Cæcina potius esse contendit. Calũniabatur enim Ebutius illum nõ ex fundo eiectũ à se fuisse. Itaq; Gallos qui in Capitolium nõ sunt ingressi à Capitolio eiectos, eos uero qui cũ Graccho fuerunt, ex Capitolio deiectos esse dicemus. Sed redeo unde sum digressus, ut dicã stare etiam à mendacio contra ueritatem, & dicere à nobis, & ab reo, & à testibus pro eodem capi solere atque Terentius Ancillam pro Andria esse dixit. Sunt illa quoq;, ueterem esse opinionem ab heroicis usque ductam temporibus. Ordinẽ esse iam inde à rege Romulo, uel à Tarquinio eiecto, uel ab exactis regibus constitutum. Seruum esse aliquem, aut pueros esse multos à pedibus. Præterea instructum esse aliquem à literis, instructũ à philosophia, inuictũ à labore, literas didicisse à puero, alicui à me dicere salutẽ, à te aliquid esse ortum, ab aliquo inire gratiam. Cum, cum laude uiuere. Cum turpitudine mori. Cum filio scribere. Cum socijs litigare & agere cum populo est populum rogare. Postponitur his pronominibus, mecũ, tecũ, secum, quicũ, quibuscum, nobiscum, uobiscum. Dicimus nobiscũ ea res facit, uel tecũ ea argumenta faciũt, pro ijs quæ ante dicta sunt à nobis uel à te sunt eæ res uel argumenta. Sed agere furti cum hospite, iniuriarũ cum filio, agere ueneficij cum priuigno, uel cædis cum Antonio, uel paricidij cum Roscio, uel de repetundis cum Verre quid sit, nimis est putidum explicare. Aliæ sunt loquutiones, bene, male, recte, præclare, melius, peius, optime, pessime agi uel cum patre, uel cũ socijs, uel mecũ, uel cũ exercitu, uel cum rep. Cum octauo, cum decimo, cũ centesimo ager efficit aut refert, perinde est, atque si dicas, octuplum, decuplum, centuplum, *Cum.*

tuplum,

tuplum, ut multa sunt C.Plinij & M.Tulij exempla, unde id palam fiat quale est in Verrem; In iugere Leontini agri, medimnum ferè tritici seritur perpetua atque æquabili satione ager efficit, cũ octauo bene ut agatur, uerum ut omnes Dij adiuuent, cum decimo. M.etiam Varronis ex primo libro de Re rustica ut ex eodem semine, aliubi cum decimo redeat, aliubi cum quinto decimo, ut in Etruria,& locis aliquot in Italia. In sybaritano,dicunt etiam, cum centesimo redire solitum. In syria, ad Garada & in Africa ad Byzacium item ex medio nasci centum. Prępositio hæc non iungitur ablatiuis qui instrumentum significent. Dicimus enim scribo epistolam calamo, atramento, sanguine, carbone. Res contrita pedibus, explosa sibilis, incisa ferro, combusta flammis,ut;

Sanguineis frontem moris & tempora pingit.

Poterit aliquando tamen uideri posita ubi non oportuisset, ut in Verrem; Considerate cum animis uestris uosmetipsi.Pro A, Cluentio; Atque hæc iudices quæ uere dicuntur à nobis, facilius credetis, si cum animis uestris longo interuallo recordari Staleni uitam & naturam uolueritis. Hanc frequentissimo in usu positam uidere licet pro Aduersus, ut pugnare secum, pugnare cum alijs,pugnare cum hoste, quod genus latissimè patet.

Coram. Coram, præpositio est, ut apud Horatium ad Pisones;

Ne pueros coram populo Medea trucidet.

Alio idem loco

Non recito cuiquam, nisi amicis, idque coactus

Nec ubi uis coramue quibuslibet

Cicero in Pisonem; Mihi uero ipsi coram genero meo propinquo tuo quæ dicere ausus es?

& L.Virginius apud Liuium; Sinas hic coram Virgine, nutricem percuntari: sæpius aduerbij est loco, ut;

Coram quem quæritis adsum:

&; Coram tecum egi: coram de rebus omnibus colloquemur.Præpositio hæc ad personas tantum, non itidem ad res potest referri, nec dicendum est, coram templo, altari,littore, foro, cœlo, ut coram plebe,exercitu, populo, aut magistratu.

Clam. Clam, contraria est præpositioni Palam, ut;

Nec clam te est, quam illi utræque res inutiles,
Et ad pudicitiam, & ad rem tutandam fient.

Plautus etiam in Amphitruone;

Amare occœpit Alcumenam clam uiro.

Dabant

Dabant huic ueteres aliquando accusatiuum, ut apud eundem;
Erit hodie quod amas, clam uxorem.
Verum, est sæpius aduerbium, ut clam se contulit ad matrem: clam fugit ab exercitu.
De; Agere de pace, cogitare de insidijs, scribere de bello. Item pro Ex, ut; De consularibus nemini possum esse testis. Dicimus quoque legem de repetundis, consilium de reuocando Cæsare, senatus consultum de Rege Ptolemæo, præcepta de philosophia, liber de consolatione, dicere de loco superiore, mittere unum de populo, aliquos de plebe, prædam amittere de manibus, surgere de nocte, dormire de die, discere de Theophrasti libris, tollere profanum de sacro, frumentum de area, lapidem de terra, triticum de cella, scribere de sententia & uoluntate Pompeij. Emere de præda, emere de quæstoribus, dormire de cœna, uigilare de prandio, de tertia uigilia mouere castra, dolere de uento, fatigari de cursu, inclamare aliquem de uia, damnare, absoluere, decernere de consilij. sententia, moueri de consilio, auctoritate, aut literis Crassi, quærere de cæde, furto, incesto, criminibus, cognoui de patre meo, quæsiui hoc de uobis omnibus, potes hoc scire de multis, feci de consilio ac sententia bonorum, conductam habere domum de Lucceio, quærere in dominum de seruo, quæstiones haberi de seruis, uel de criminibus. Sępius pro A, uel Ab, uel Abs, uel Ex, ut iam dixi quæsiui de Lentulo, audiui de Bruto. Refertur ad causas rerum, ut;

Ecquid nos amas de fidicina hac?

Id quod fit etiam causæ apposito nomine, ut Ciceronem Pompeius oderat nulla de causa, quem contra multis de causis diligere debebat. Sunt alia multa, ut mittere legatos de pace, uel grauissimis de rebus, recitare orationem de scripto, uersum soluere de industria, adesse de improuiso, de repente, de subito, de transuerso: repetere narrationem de principio, de manu tradere in manum, de integro facere comœdias. Vulgare est etiam sic loqui in sententiarum principijs; De tua ualetudine, laudo quod istinc migrare cogites. Est enim hoc tanquam si dicas; Quod attinet ad ualetudinem tuam. Item accusare de repetundis uel de parricidio, dolere de supplicio ciuium, uel de interitu hominis amici. Cum uerbo faciendi omissam hanc præpositionem aliquando uidemus, ut apud Terentium,

Nec quid me faciam scio:

& Cice-

& Ciceronem; Quid illo Myoparone factum est? Iungitur etiam aduerbijs quibusdam, ipsaque tum fit aduerbium, ut de subito, de repente, de transuerso. E, & Ex, una utriusque significatio est, ut

E, Ex. illarum quoque trium A, Ab, Abs, ut prior à consonantibus excipiatur, altera à uocalibus. Leuis res est, sed Ciceronem habet auctorem. Is enim ita scribit; Ex usu dicunt & è republica, quod in altero uocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi literam sustulisses. Non multum hæ duæ à superiore differunt, nisi quod personis quidem magis conuenit E, & De, ut è familiaribus tuis acceperam literas, de Theophane audieram aduentare Pompeium. Dicimus, è Cilicia decedere, è uilla reuerti, è prouincia redire, quemadmodum ex Cilicia, ex uilla, ex prouincia. Locis autem ac temporibus, Ex, præpositio magis, est propria quam E, ut;

Ex illo ruere ac retro sublapsa referri:

iterum Virgilius;

Tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis.

quibus in exemplis, non solum quia sequitur litera uocalis, sed quia ratio præpositionis postulat, ex illo tẽpore dictum est potius quam è, uel de illo tempore. Valet ad materiam declarandam, ut uasa ex argẽto, ex auro, ex ligno, christallo: statua ex marmore, lapide, ferro, magnete, hebore. Quotidiani sunt usus illa etiam, ut uel morborum nominibus, uel membrorum iungantur ægrotantium, qualia sunt laborare ex febri lippitudine, quartana, uel auribus, capite, stomacho, pedibus, intestino, lateribus. Medicorũ siqui latinè scribunt, mos est ita loqui, sumere ex aceto, uorare ex melle, bibere ex posca, uino, sapa, oleo. Vulgata sunt apud omnes ex æquo & bono agere, ex animo diligere, amare, loqui, dicere, dolere; ex animi sententia aliquid euenire, ex arte dicere, ex tempore orationem habere: aliquem ex aliorũ ingenijs, natura, moribus, iudicare: aliã rẽ ex alia cogitare, aut aliud ex alio in mentem uenire: ex iure ciuili aut pontificio respondere: ex lege, ex consuetudine, ex more, ex uoluntate nostra aut aliorum consilio facere. Adhuc autem demẽtem esse Pãphilũ ex peregrina: & immutarier homines ex amore, & ex nõstra dignitate statuere: ex pueris aut ex ephebis excedere: ex equo aut ex curru pugnare: ex tempore consilium capere, ex euentu factum aliquod iudicare: ex lege uel conuentis, uel testamento, uel chirographo rem uel pecuniam petere: ex re mea, ex re tua, uel ex republica aliquid esse uel facere, ex uita decedere: fabulam ex græco in latinum uertere, aut ex græca latinam facere: ex asse, ex

triente,

triente, ex dodrante hæredem fieri, ex toto, ex partibus, ex differentia, uel ex comparatione, uel definitione, argumentari. Huiusmodi infinita ex bonis auctoribus petenda sunt, nec in eo erretur, ut quia præpositioni altera prępositio nō iungitur, præter usum aut rationem esse non dum periti latinitatis arbitrentur ex ante Calendas, & ex pridie Idus: meminerintq; & ab alijs & à Cicerone potissimum dici solere; Nuncij nobis tristes, nec uarij ueniunt ex ante diem Nonarum Iun. usq; ad pridie Calendas Septembris.

Pro, sex potissimum utimur modis; Primo ut incerta habere pro certis, falsum pro uero, liberum hominem pro seruo, fidelem socium pro inimico: Item pro Prætore, pro Consule, pro Quæstore, pro magistro scripturæ: quibus non dissimilia sunt, gerere se pro ciue, ut Virgilius; *Pro.*

Nec me pro coniuge gessi.

Altero, ut pro sua cuiq; dignitate tribuatur: pro tua liberalitate ago tibi uti debeo gratias: pro tua consuetudine ac natura facis, ut multos complectare: pro tua stultitia fecisti, ut fortiorem prouocares. tertio, ut; pro suis ciuibus & uniuersa republica laborare: pro causa optimatum contendere: item pro Muræna oratio, pro Cornelio aduocatus pro te, & pro nobis omnibus uigilare. Quarto sunt loco, pro mea parte, pro rata parte, pro uirili parte, pro se quisq; adniti. Quinto, ut pro rostris dicere, pro tribunali sedere, pro templis omnibus præsidia collocare, pro æde Castoris monumenta posita. Postremo loco eius quæ est ante, ut; Stabat pro templo & Capitolia celsa tenebat; quæ significant omnia (si Terentio scauro credimus) ante rostra, ante tribunal, ante templa, ante ædem Castoris. *Quinto.*

Præ, autem uel ad causas refertur, ut præ gaudio, præ lacrimis, præ amore, præ lætitia loqui non posse: uel ad comparationes, ut; *Præ.*

Hic ego illum contempsi præ me.

Tu, quæ tua arrogantia est, neminem præ te hominem putas. Vel ad significationes quasdam uultus, aut linguæ cum uerbo ferendi, & pro nomine aliquo triū primitiuorū, ut præ se ferre metū, uel spē, uel dolorem, ut; Ego discordias cū agrarijs hominibus præ me semper tuli. Tu speciem boni ciuis præ te semper tulisti. Vel ad locū, ut prę oculis, præ pedibus, uel ad tempus, aut ordinē, uerbis coniuncta, ut prædicare, præire, quæq; sunt huiusmodi. Palā, aperte, ante oculos omnium. Casum huic præpositioni raro ueteres dederunt, sæpiusq; aduerbij loco fungitur, ut palam dictitare cœpit. In sena- *Palam.*

tu

tu palam sic egit causam tuam. Non obscure, neque per præstigia, sed aperte ac palam scelera omnia moliebatur. Palam & in medio foro cunctis audientibus mortem & crudele exitium ciuibus minatus est. Verbis etiam iungitur substantiuis, ut; Non dum palam factum erat concidisse rempublicam: & apud Terentium;

Sin falsum aut uanum, aut fictum est, continuo palam est.

Sine et absq; Sine & absque, nihil habent in quo laborare debeamus. Vulgo enim ita loquuntur omnes; Homo sine literis, sine dubio sceleratus: sine controuersia Princeps: absque dolore, absq; molestia, aut uoluptate uixit ulla. Huic enim præpositioni ablatiuum à Terentio, & Plauto inuenies esse datum, quorum alter sic in Phormione scripsit;

Nam absque eo esset
Recte ego mihi uidissem.

Alter in Capteiueis,

Ego illis Capteiueis alijs documentum dabo,
Ne tale quisquam facinus incipere audeat,
Quod absque hoc esset, qui mihi hoc fecit palam.

Quod absque hoc esset (inquit) hoc est, nisi hic Aristophontes mihi captiuorum fallacias patefecisset. Sic enim hi duo poetæ, & omnes antiqui plurimum loquebantur.

Tenus, ablatiuo Cicero coniunxit libro tertio de legibus. Nam ueteres (inquit) uerbo tenus, acutè illi quidem, sed non ad hunc usum popularem atque ciuilem de rep. differebant. Et pro Rege Deiotaro; Et enim si Antiochus, magnus ille Rex Asiæ, quum postea quam à Scipione deuictus, Tauro tenus regnare iussus esset, omnemque hanc Asiam quæ est nunc nostra prouincia amisisset, dicere est solitus benigne sibi à populo Romano esse factum, & quæ sequuntur. Tauro tenus eandem in sententiam qua supra dixit intra montem Taurum, Antiochum regnare iusserunt, idest ne Tauri montis fines reliquam in Asiæ partem ullam transiret. Virgilius in secundo;

-Lateri capulo tenus abdidit ensem.

Clam. Aiunt grammatici si nomen sit numero multitudinis posse etiam id nomen casu esse genitiuo, ut;

Et crurum tenus à mento palearea pendent.

Fit sine casibus aduerbium, ut;

Est quiddam prodire tenus si non datur ultra.

Laudamus etiam qui sic loquuntur, solo tenus ianua ac limine tenus,

nus, porta aut littore tenus, & auferendi casu multitudinis, vulneribus tenus uerberibus tenus. Reliquæ sunt prępositiones quatuor, In, Sub, Super, & Subter. Si priores duæ ad motus referantur, sequatur necesse est accusatiuus: Sin contra ablatiuus, ut esse in senatu, gaudere in sinu, & uenire in senatum, accipere in sinum. *Quæ locis præpositiões seruiunt.*

In habet sæpius latentem in uerbo motum ut rem in partes diuidere, genera in formas distribuere, in res omnes præcepta tradere, in omne genus causæ ex locis argumenta suppetere, imperium in exteras nationes habere. Dant etiam sine motu huic præpositioni aliquãdo accusatiuũ, quo plenior fiat sonus orationis, ut Cicero in Diuinatione; Clarissimi uiri nostrę ciuitatis, tẽporibus optimis, hoc sibi amplissimũ pulcherimumq; ducebant, ab hospitibus, clientibus suis ab exteris nationibus, quæ in amicitiam Pop. Rom. ditionemq; essent, iniurias propulsare, eorumq; fortunas defendere. Pro lege Manilia; Quũ uestros portus in prędonũ fuisse potestatẽ sciatis. Pro P. Quinto; Itaq; ex eo tẽpore res esse in uadimoniũ cœpit. Cęsar de bello ciuili; Quo facilius omne Adriaticũ mare ex ultimis Italię partibus legionesq; Græciæ in potestatẽ haberet. Terẽtius in Eunucho. *Est in amicitiã Po. Ro.*

Ille ubi miser, famelicus uidet me esse in tantum honorem.

Pomponius Iurisconsultus; Quia magistratibus uespertinis temporibus in publicũ esse incõueniens erat, Quinqueuiri cõ tituti sunt, Cis Tyberim, & ultis Tyberim qui possent pro magistratibus fungi. Ita etiam legitur Salustij locus in bello Iugurthino; Quum talẽ uirum in potestatẽ habuisset, tum fore uti iussu Senatus Populiq; Ro. fœdus fieret. Imitati uero sunt hæc auctores ex uetere consuetudine loquendi, ut libro de legibus tertio ubi M. Tullius antiquitatem exprimere conabatur; Minores magistratus periti iuris plures in prælia sunto. Plautus in Amphitrione;

Numero mihi in mentem fuit.

Hinc factum arbitror ut liceat etiam literas in æs incisas dicere. In communi usu & quotidiano sunt illa, inuehi in causam Principum: argumenta meditari in aduersarium: dicere in Catilinam dicere in Antonium: ire in sententiam pedibus: disputare in Verrem, in Seruilium, in Pisonem. Commentarios facere in Virgilium, epigramma scribere in Catonem, quod sæpe in Catonis laudem intelligitur, ut in primo libro de natura Deorum M. Tullius ait, in Roscium epigrãma à Q. Catulo factum fuisse, & in officijs; Videndum est ne non sit satis id quod apud Platonem est in philosophos dictum, idest in laudem, uel in excusationem philosophorum. Vulgatiora sunt; Mea

in uos beniuolentia: Vestra in me officia: Mirandum in modum Cæcilium esse iratum: Multa in hanc sententiam aut utranque in partem esse disputata. Succedere in demortui locum Pontificis: in diem & in horam uiuere. In manum uiro deuenire: In dies & in horas crescere: Hortensium in magnis oratoribus habitum fuisse: Nec uoluptatem in bonis, nec laborem in malis esse, aut putari, aut poni, aut numerari debere. Vtram in partem accipias non laboro: quam in partem acceperis declarat quod iracunde scripsisti. Iudicium ea in uerba datum acceptumque est in quæ C. Verri commodum fuit: Consulatum petebat Milo in sequentem annum: Consilia nostra spectare in sempiternum debent: In singulos homines quaternos asses distribuit. Pretium uini est in Congios HS iiij. olei denariũ xx. frumẽti in medimna HS lxxx. Titurium Pletorius apud Ciceronẽ pro M. Fonteio, quaternos denarios in singulas uini amphoras portorij nomine exegisse criminabatur. Dixerunt etiã ueteres, In præsentia, pro aduerbio temporis præsentis, ut in Verrẽ; Ille clamare, quùm raperetur, nihil se miserũ fecisse, nihil commisisse, pecuniã sibi esse in nominibus, numeratam in præsentia non habere. Sunt illa quoque exempla, in carcerem includere, in commune conferre, bonam in partem accipere, hostes in patriam incendere, in medium conferre, in capita ad singulas ciuitates pecuniam imperare, in Deos, uel in Deorũ numerum referre, in anno singulos aliquid facere, in ante diem xv. Calendas differre, in horam & in diem uiuere, in horas crescere malum, in dies latius manare, in præsens tẽpus omittere, in futurum, uel in posterum prospicere, in reos referre. At uero per ablatiuum, esse in ære alieno, esse in suis nummis, esse in amicis aut in familiaribus Cæsaris, esse, habitare, aut ferre in oculis. Item in os laudare, in disciplinam tradere, in uiam sedare, & similia his innumera. Sed incidere in æs & ære, ponere in publicũ & in publicò, & alia quædã, utrumuis per casum dicuntur, pro ut motum quietemue significare uolumus.

Duæ enim præpositiones In, & Ad, ubi significant motus, aliud multo sunt, quum dicimus in forũ uenire, quã ad forũ: in urbem & ad urbem, in tẽplum, & ad templum, ita ut illa differunt si dicas ad ignem accedere, & in ignem se conijcere. Cogitari uolo tamen, ubi motus quidã est quam bellè ac uenustè, casu auferẽdi potius uti aliquando debeamus ut eleganter in Catilinam fecit M. Tullius; Sicã necesse putas consulis in corpore defigere. Non enim ex motu & mansione huic uni præpositioni uel accusandi, uel auferendi, casum

ſum damus, græci uerò ipſis ex præpoſitionibus εἰς καὶ ἐν caſu gubernant. Etenim quum ſit poſterior propria manſionum quoties, tamen adhibetur ad motus ei caſum tribuunt nihilominus datiuum id quod noſtri interdum auctores faciunt etiam, ut hoc poſtremum Ciceronis exemplum ſequantur. Plurima ſunt enim apud illos eiuſmodi uſu trita puerorum.

εἰ μὴ ἐγὼ τάδε τόξα φαεινῷ ἐν πυρὶ θείην

Nec ea re quis turbetur quod in permanſione motum ineſſe interdum uideat ut ambulare in porticu, ſaltare in tẽplo, currere in theatro. Sub, quemadmodum ſuperior, ſi uel motum ſignificet, uel tempus, etiam ſine motu nemo dubitat adiungi in accuſatiuũ debere, ut; *Sub.*

Nunc magna mei ſub terras ibit imago:

& Horatius ad Piſones

Purgor bilem uerni ſub temporis horam.

Sic Cæſar primo de bello ciuili; Põpeius ſub noctem naues ſoluit. Adhuc idem; Sub ueſperum, intra hanc foſſam legiones deducit. Hinc ſub dies feſtos dicitur, ſub ſacra, ſub ludos ſub arcturũ, ſub tẽpus nuptiarum, ſub æquinoctij dies. Sed pleni ſunt libri omnes huiuſmodi exemplorum. Ne motu quidem ſignificando res obſcura eſt, ut cadere ſub aſpectum, cadere ſub intelligentiam, uenire ſub tectum, ſub umbram, ſub antrum. Raro diſceſsionibus datur ex loco, ut illud eſt in Plauti Aulularia;

Foras lumbrice qui ſub terra erepſiſti modo

Videtur enim ſub, pro κάτωθεν hic dictum eſſe. Nec illa præceptionis indigent quæ propria ſunt ablatiui, eſſe ſub poteſtate, ſub imperio, ſub tecto, ſub umbra, ſub Dio: uendi ſub haſta, uendi ſub corona. Super ablatiuo ſæpius præponitur, ut;

Multa ſuper Priamo rogitans ſuper Hectore multa. *Super.*

Similia huic exemplo ſunt quũm dicimus, ſuper legatione uotiua, ſuper ea cogitatione, ſuper re familiari. Sin aliquam ad ſignificationem loci aut motus ponitur accuſatiuum potius requirit, ut libro de legibus ſecundo in extremo;

Nam ſuper terræ tumulum, noluit quid ſtatuit niſi Columellam tribus cubitis non altiorem. Plautus in ea quam paulo ante fabulã nominaui accuſatiuum huic præpoſitioni tribuit, ut;

Dixi tibi mater iuxta rem mecum tenes
Super Euclionis filiam.

Ergo quum eſt loco præpoſitionis De, ablatiuo iungi poteſt & accuſatiuo, ut ſuper Priamo, ſuper Hectore, & ſuper Euclionis filiã:

Quum eſt loci, ablatiuo, ut;

Stratoque ſuper diſcumbitur oſtro. &;

Fronde ſuper uiridi.

Hac præpoſitione uſus eſt Cornelius Tacitus pro ea quæ eſt pręter, ut ſuper ea hominum ingenia ſuper eas ciuitates, quas memoraui, quod ſiquis non putet imitandum eſſe, mihi tamen linguam latinã docenti faciendum eſt ut non ſolum ſcribendi aut loquendi, ſed etiam auctores intelligendi ſępiſsime uias demonſtram.

Subter. Subter, proxime ſuperiori contraria eſt, & accuſatiuo crebrius quã ablatiuo præponatur, ut;

-Fama eſt huc Helidis amnem

Occultas egiſſe uias ſubter mare.

Cicero; Subter mediam ferè regionem ſol obtinet. Et in Tuſculanarum quæſtionum libro primo; Iram in pectore, cupiditatem ſubter præcordia locauit. Ergo ſubter aquam dicendum eſt, ſubter halas, ſubter uentrem, etiam ſine motu. Fit ſępius aduerbium, ut; omnia quæ ſupra ſubterque ſunt, unum eſſe. Sex aliæ numerantur præpoſitiones, quæ nominibus contra ac cæteræ nunquam, uerbis, autem ſemper præponuntur, Di, Dis, Re, Se, An, Con, & una pars orationis fiunt, in primas eorum ſyllabas receptæ ut diuidere, diſijcere, referre, ſeiungere, ambire, complecti. Deniq; præpoſitionum eſt omnium, accentu graui poſtremis in ſyllabis dici; quæ tamen ſi poſtpoſitæ ſint uel in aduerbia mutentur, grauem in acutum conuertunt, qua de re & hæc ipſa, & quæ ſecundo libro pauca admonui ſatis eſſe uolo.

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. X.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

Git hoc libro primum uniuersa de aduerbij natura. Tum id in uiginti sex genera distribuit. Vnicuique generi plurima aduerbia significationesque adiungit: Ad singula, oratorum ac poetarum ex nostro sermone & græcorum, ea recitat exempla, quibus rectissimè natura illorum, & copiosissimè declaratur.

Ranseo nunc de aduerbijs ut exponã, quæ mihi de obseruatione antiquitatis in sermone latino, elegantiæ, uenustatisq; plurimũ habebunt. Hoc etiam loco ut sæpe hactenus feci, maioribus quibusdam ex nostris cõmentarijs proferã non quæ mihi persuaserim satis esse ad scientiã latinitatis, sed quæ gradũ studiosis faciant ad maiora. Vt enim legendo, multa cognouerim, adhuc tamen reliqua sunt plura in quibus uideo esse laborandũ. Maximè uellẽ superessent, quæ his de rebus homines docti & graues olim scripserũt. Nã qui in sinu literati ac sapiẽtes fuere, eis uelim industria nõ defuisset. Quid.n. aut nos, aut literas adiuuerũt, Aurelius Opilius, Curtius Nicia, Q. Cęcilius, L. Crassitius, ac plurimi, de quibus ẽt historię loquũtur? Contra uerò C. Cæsaris, M. Messallę, P. Nigidij nõ industriã requirimus uel diligentiã scribẽdi, sed fortunã accusamus, quæ nobis & Latio inuidit ingenij munumenta & literarũ, quæ illi pulcherrima reliquerũt. Quod si pars aliqua saltẽ ex ijs extaret, nec cęteri doctrinã suã occultare uoluissent, nunc mihi non deesset quorũ

auctoritate me tuerer, aut ope, aliquã laboris mei partẽ leuare possem. Illud mihi nũc relictũ esset, quod artiũ scriptoribus quibusdã, uiris doctissimis, ut iudicio res dissipatas in unũ quasi corpus colligerẽ, quæ dubia essent explicarẽ, falsa corrigerẽ, pugnãtia accõmodarẽ, omnia stilo repurgata ordine disponerẽ. Nunc uerò, ob id saltẽ quia grãmaticis credendũ non erat, magnã partẽ in eo mihi laborandũ fuit, ut pleraq; ipsa ex antiquitate eruerẽ, quibus ad latinitatẽ alios informarẽ. Aduerbiũ est pars orationis indeclinabilis, ad moderandas uerborũ significationes inuẽta. Huic, tria esse adiũcta Aelius putauit, significationẽ, cõparationẽ, figurã. Sunt.n. aduerbia figuræ simplicis, ut facilè, prudenter: sunt cõposita, difficile, imprudenter. Cõpositio eadẽ est quæ nominũ. Nota. nulla grãmaticorum est ratio, quam ego dixi traditã à Varrone, ex duobus integris, duobus corruptis, corrupto & integro, integro & corrupto. Quædam sunt ex his dubia inter aduerbiũ & nomen ut falso, alia inter nomẽ & pronomen ut quo, alia inter aduerbiũ & uerbũ, ut pone, alia inter aduerbiũ & participiũ, ut profectò, alia inter aduerbiũ & cõiunctionẽ, ut qñ, alia inter pronomẽ & præpositionẽ ut quapropter. Hæc tã similia, sensu discerni & accentu idẽ Aelius putauit. Nam illud Quapropter, ẽt scriptura cognoscitur. Nullũ.n. aliud est uerbũ, cui simile uideri possit. Falsò aũt, profectò, & quãuis multa huiusmodi, postrema syllaba grauiter pronuncianda, ex eis tolli dubiũ existimauit. Cõparatio aũt, secundũ nomen, alia non est pars orationis, cui tã coniuncta & apta quam aduerbio esse queat. Itaq; ut nominis primus ille gradus est doctus & prudens, ita hinc doctius & prudẽtius doctissimè & prudẽtissimè ducũtur. Sic etiã ad ea unde cõparationes fieri non queũt, ut strenuè, & similia, accõmodamus aduerbia alia cõparationũ, ut magis & minùs, & maximè, & minimè, uel minimũ strenuè dicimus. Deminutiones quoq; accipiũt quẽadmodũ nomina, ut primulum, tardiusculè, meliusculè. Nec male aduerbijs, ea quæ uocatur species fuisset attributa. Sunt.n. quæ ab aliis ortum habent ut nunquã, fortasse destrorsum sunt quæ nõ habent, ut qñ, nũc, heri, semper. Sed uenio tñ ad significationẽ quæ prima ex tribus fuit quãque propter difficultates & summã in ea latinitatis elegantiã à plerisq; neglectã, subtiliter mihi multisq; uerbis hoc libro tractandã suscepi. Inuẽtũ est aduerbiũ, ut iã dixi ad moderãdas uerborũ significationes. Alias quidẽ refertur ad orationis partes, ad nomẽ adiectiuũ, nimiũ uelox, nimiũ tardus: ad participiũ, minime prouidẽs, minime prospiciens futura: ad præpositiones ualde, infra, nimiũ supra: ad

pra: ad se ipsum uehementer irate, nimium crudeliter; sed quemad modum apud græcos, ex eo potissimum nomen inuenit, quod uerbis maximè apponatur, ut attentè audio, uehementer cupis, humaniter fecisti. Quare etiā Suetonius, Carisius, & alij quidā id præuerbiū dici maluerunt. Sunt quędā ex his de se nata, ut cras, heri, pridē, nuper quædā ab alijs partibus orationis, ut lentè, gloriosè, lōgè, turpiter. Primū numeri sunt aduerbia, semel, bis, ter, quinquies, decies, uicies, quinquagies, cēties, millies, bipartito, tripartito, quadripartito, quinquepartito: bifariā, trifariā, multifariā: iterum, secundū, tertiū, quartū, quintū, sextum, septimū, octauum, nonum, decimum, undecimū, duodecimū, & siqua sunt huiusmodi cætera. Item ordinandi, primum, deinde, tum, deinceps, dehinc, exin, postea, prætereà, præposterè, subinde, denique, postremum. Iurandi, ædepol, ecastor, hercule, medius fidius. Sunt confirmandi quippe, certè, nempe, uidelicet, enimuero, ut pote, utique, nimirū, næ, certo, scilicet. Sunt negandi, non, nil, nihil, nec, nequaquā, nedū, neutiquā, haud, quin, quominus, incassum, frustra, nequicquam. Sunt euentus, forte, fortuito. Adhuc, dubitandi forsan, forsitan, forte, fortassis, fortasse, an, ne, necne, eccubi, nuncubi, nunquando, ecquando. Interrogandi, cur, quare, num, quin, quemadmodum, nonne, quamobrem. Hortādi, eia, age, agite, agesis, agedū. Eligendi, quin, immo, satius, potius. Prohibendi, ut ne. Intendendi, nimis, ualde, nimiùm, nimiè, nimiopere, sanè, prorsus, penitus, omnino, affatim, apprime, summopere, tantopere, magnopere, uehementer. Remittendi, uix, ferè, ferme, paulatim, grauatè, quatenus, tantum, tantummodo, solum, quoadeius, quodā modo, quadantenùs, at, saltem, uel, dumtaxat, paulum, paululū, penè, prope, pedetentim, sensim, propemodum. Similitudinis, quasi, ceu, sic, sicut, sicuti, uelut, ueluti, ut, uti, similiter, acsi, atquesi, perinde acsi, perinde atquesi, tanquam, ita, itidem, instar, prout, quomodo, queadmodum, qualiter. Cōparationis, magis, minus, celerius, tardius, tam, quam. Superlationis, maximè, minimè, celerrimè, tardissimè. Demonstrandi, en, ecce. Optandi, utinam. Vocādi, heus, ò. Extenuandi, bellè, clanculum, meliusculè, nitidiusculè, blandiusculè. Cōgregandi, simul, unà, gregatim, pariter, collectim, aceruatim, cuneatim, turmatim. Separandi, seorsum, secretò, uicissim, inuicem, separatim, singulatim, uiritim, ostiatim, oppidatim, alternatim, castellatim, uicatim, generatim, speciatim, syllabatim, cæsim, incisim, mēbratim, unciatim, municipatim, summatim, tributim, regionatim, turmatim. Qualitatis, bene, male, doctè, pulchre, sapienter, fortiter, blandè,

paternè, memoriter, obliuiosè, fraternè, hostiliter, intestatò, auguratò, auspicatò, cõsultò, cõtinuò, subitò, ultro, spõtè, sedulò, optato, improuiso, festinato, tuto fęneratò. Quãtitatis, multũ, parũ, modicùm, minimùm, minimè, maximè, sat, satis, nimiùm. Tẽporis, mõ, nũc, adhuc, antehac, statim, citò, cõfestim, deniq; interdũ, intercaloci, interim, necdũ, nondũ, antequã, priusquã, postquã, demum, mane, uesperi, iam, tũc, noctu, interdiu, lucu, hodie, heri, nudius tertius, cras, perendie, diluculo, diu, diutius, diutissimè, tandiu, donec, pridem, iampridem, dudum, iamdudum, quando, nequando, unquam, quamprimum, quammox, quamdudum, quandiu, quotidie, nũquam, olim, iam olim, quondam, quousq;, serò, tandem, uixdum, postea, postmodum, posthac, aliquando, semper. Sed antequam de loci quæ reliqua sunt aduerbijs dicantur, de his ipsis quæ sunt enumerata, admonendum uidetur. Esto igitur primum illud, an diuidi hæc scrupulosius necesse fuerit. Neque tamen dubitari debet, quin, ut properè, augustè, præcisè, præfractè, opiparè, ad qualitatis, ita obuiam quoq; & pessum, & gratuitò, & peregrè, & ultro, citroq; ad loci, squamatim uerò, furtim, raptim, pectinatim, cursim, columbatim, decussatim, ad similitudinis esse referenda. Neque alia sunt quæ dubitationem afferre possint. Præterea tamen, contraria quis fortasse aut opposita inter aduerbiorum genera requirat. Vt enim affirmandi sunt & negandi, uocandi, & respondendi, intendendi, & remittendi, separandi & congregandi, hortandi, & prohibendi, ita fortasse optandi & renuendi, similitudinis & dissimilitudinis aduerbia distingui debeant. Ac prioris quidem postremorum generum illa fortasse quis putabit esse, apage, & apagete, apagesis: alterius, contrà, aliter, secus, differenter. Verum sit aliquis etiam studiosis iuuenibus relictus locus & huiusmodi quoties rectum sit suo arbitratu diuidendi. Ego nunc aduerbia recensui, quæ in promptu mihi fuerunt. Neque uerò colligere omnia oportebat. Sunt enim præter quæ ad tempora & loca referuntur infinita, ut nomina etiam, uerba, ac participia. Hæ quatuor sunt enim partes orationis, quæ numero comprehendi certo non possunt. Aduerbia autem, hoc habent potissimùm, non solum propter multitudinem, quam scimus his esse communẽ cum cęteris, sed quia à primordijs Romanæ linguæ usque ad omne tempus, nulla in re libertas maior noua fingendi. Itaque his tantum quatuor in partibus orationis, & in aduerbio præsertim ualẽt quæ ad Pisones Horatius etiam admonuit;

Multa renascentur quæ iam cecidere, cadentque

Quæ nunc ſunt in honore uocabula, ſi uolet uſus
Quem penes arbitrium eſt & uis & norma loquendi.

At pronomina, uel præpoſitiones, uel cõiunctiones, nec auſus quiſquam eſt nouare, augere, minuere, nec potuit, nec ipſius natura ſermonis tuliſſet. Aduerbiorum autem natura quum ſemper aut hæc admittere, aut obſoleſcere, aut nouari quædam patiatur, in his tam multa uitanda ſunt quam in trium partium unaquaq; cæterarum. Mihi ſuperſedendum igitur magna parte eorum eſt quæ à Turpilio, Tittinnio, Næuio, Lucilio, cæteriſq; illorum temporum auctoribus quidam attulerunt, uel ſunt ab alijs, poſt ſæculum Varronis ſuperuacanea aut inſolenter uſurpata. Itaq; aduerbia ab adiectiuis potiſſimum nominibus primę & ſecundæ declinationis ducuntur, ut oratoriè, diſertè, aptè, diſtinctè, ornatè; uel à tertiæ ut eloquẽter, humiliter, prudenter, ſuauiter. Hæc tam multa ſunt, quam ipſa adiectiua unde naſcuntur. Omnibus enim ferè ab adiectiuis huiuſmodi aduerbia ſunt. Bene tamen & male paulo aliter fiunt quam cætera, & temerè nomen adiectiuum non habet unde natum ſit. Pauca primæ declinationis & ſecundæ, bina ex ſe aduerbia faciunt, priora, ex analogia, altera, quemadmodum tertiæ declinationis, ut à ſyncerus ſyncere, & ſynceriter; à durus durè & duriter, auarus auarè & auariter, ignauus ignauè & ignauiter, fraudulentus frandulentè & fraudulenter, luculentus luculentè & luculenter, à truculentus truculentè & truculenter: item ab alijs uiolentè & uiolenter, humanè & humaniter & humanitus, turbulentè & turbulenter, cõmodè & commoditer, à nauo nauiter, & à tertia declinatione dulcè & dulciter. Pauciora ſunt tertiæ, unde aduerbijs utimur etiam quemadmodum ſecundæ, ut à repens repentè, ab hilaris hilarè, à facilis facilè, tametſi hilarus etiam dicatur unde eſſe potuit hilarè. Humanitus autem, ut iam dixi, & ſtirpitus, & radicitus, & cœlitus, & funditus, & medullitus, & penitus, & huiuſmodi cætera poſsis inter localia numerare, ut ita naturaliter differant diuinè & diuinitus, tametſi diuinitus etiam aliquid factum, uel ſcriptum eſſe dicere ſoleamus. Eſt etiam mordicus & ſiquod reperiatur aliud ſimile, ſed hoc unum ſi propriè dicitur ad qualitatis, ſin ex trãslatione ad ſimilitudinis aduerbia referatur. Secundæ autem declinationis pauca inciſè & inciſim ſtrictè & ſtrictim, iunctè & iunctim ſeparatè & ſeparatim, priuatè & priuatim, faciunt ſyllabas aduerbiorum ultimas. A ſubſtantiuis nominibus, ſi ueterum propria ſint familiarum, aut ſimilem ijs formam ſeruent, aduerbia faciunt quemadmodum adiectiua. Nam ipſa

ipsa quoq; tria in genera declinantur, ut Terentius Varro, Terentia domus, Terentium genus. Quare sunt ab his aduerbia, Terentianè, Tullianè, Virgilianè, Sallustianè, Liuianè. Sin ea sint quæ appellatiua à grammaticis nomina dicuntur, aduerbia, ab ijs in tertiam uocalem, secundamq; liquidam inclinantur, ut generatim, speciatim, uiritim, paßim, imbricatim, punctim, particulatim, ubertim, nisi hominum sint appellatiua quæ ut proxima superiora faciunt aduerbia paternè, maternè, fraternè, quemadmodum à præpositionibus quibusdam supernè, & infernè. Alia sunt à uerbis, statim, cursim, certatim. Alia uel in secundam cadunt uel in quartam uocalem, certè & certò, improuisè, & improuisò, falsè & falsò. Alia in primam, ut recta transuersa. Rite à nomine substantiuo breui syllaba postrema quemadmodum impunè. Ex neutris omnibus comparatiuorum, nulla mutatione literarum fiunt aduerbia comparandi, sono tãtum uocis ultimam ad syllabam translato, ut fortiùs, iustiùs, amantiùs, ardentiùs. Idem fit ex neutris generibus superlatiuorum, ut fortißimum, iustißimum, amantißimum, ardentißimum, in fortißimè, iustißimè, amantißimè, ardentißimè conuertamus. Alia cadunt ultimam in uocalem sequẽte liquidarum secunda, Actutum, Primũ, Postremum, ut eandem in uocẽ accusandi casus ueniunt illa græcorum τὸν πρῶτον, τὴν ἀρχὴν, τὸν τάχιστον apud quos ubiq; mille sunt qualia Xenophontis; ὅταν δὲ ἐντὸς γενώμεθα, τὸν τάχιστον ἄγετε ἐπὶ τὰ βασίλεια. Illa quoq;, iustũ est, par est, æquum est & plurima huiusmodi à me ante significata quùm de modis uerborum infinitis admonerem, inter aduerbia, aduerbiorumue significationes, atq; naturas, minimè equidẽ numeranda existimarẽ, si ad genus aliud referri possent. In his.n. illa etiã ponuntur, opus est, satis est, necesse est, quæ & si nomina antea fuerunt, ut etiã satis flagitij, & satis iniuriarũ dicere soleamus, est ĩ usu tñ, satis uixit, satis laboratũ est, satis criminosè, uel atrociter accusare, satis lõgè fugatos esse hostes: necesse aũt, & si à noĩe descendit, neq; usum tñ habet ullũ nominis, neq; uocẽ aut formam: quod autem ex his primum feci opus est, ut oĩa habeat ex noĩe, tractationẽ quidem illius hic non habet, sed uel rectum casum, ut; Dux nobis & auctor opus est, uel sextũ ut magna uirtute opus est & prudentia singulari, uel quartũ ex ratione infiniti ut Orator ad Atticũ; Dices mihi nummos opus esse ad apparatũ triumphi. Quamobrem dixerunt bene literati quidã homines, hæc potuisse aduerbia ὑπαρκτικὰ nominari, qđ semper uerbo essentiæ cõiuncta sint, ut opus est, satis est, necesse est, nec alijs id aduerbijs coniungi uerbũ posit, nisi

apud

apud ueteres comicos, ut sic homo est: sic uita erat. Accedo nunc ut siquid habent singula momenti ad sermonis latini eleganciã, id breuiter exponã. Illa.n.præteribo oĩa quæ nimis esse in præceptis aliorum omnium trita, faciliaq; etiam pueris uidebuntur, ut neq; uulgatissima persequar oĩa & tamen instituto Romanæ linguæ totius amplectendæ non desim. Sed illam hoc loco mihi peto dari ueniam, ut uel parcam multitudini exemplorum quoadeius fieri potest, uel toties auctorum nomina, uitandi fastidij gratia non ubiq; ponam, uel nostra ipsorum aliquando breuiora exempla ad res accommodem, ubi præsertim exemplis docere magis quam auctoritate argumentisq; uincere necesse sit, & deniq; ex media ueterum latinitate proferri à me omnia credantur.

Aduerbia numerorum.

Primum igitur de numeri aduerbijs, illud semel eiusmodi habet in oratione locum ut pro omnino, prorsusq; dicatur, ut; Antonius semel induxit animum, sibi licere quod uellet. Item pro primum, ut; sæpius à te pater est occisus, semel quum domo expulisti iterũ cum inimicis illum hominibus commendasti, postremò quum insepultum reliquisti. Etiam sic; semel iterum ac sæpius te conuenire statueram. Adhuc alio sequente aduerbio, ut; Quum semel tuam fidem expertus essem prouidendum fuit ne secũdo abs te rideri possem. Dicitur semel ijs etiam de rebus quæ per naturam retro commeare amplius non possunt, ut semel uita, semel uirginitas amittitur. Sequuntur, Bis, Ter, Quater, Quinquies, ac deinceps usq; ad decies, & hinc ad uicies, ad Quinquagies, ad centies, ad Millies, Deciesmillies, Centiesmillies, & infinities centies millies, quæ nihil habent præcipuum quod hic à me notari ualde intersit, nisi placeat ad iungere hæc ex his esse quæ sunt in auctoribus uulgata decies HS, uicies, tricies, quadragies, octogies, centies, trecẽties, & millies quoque HS, quæ præceptores hoc loco, aut ubi uidebitur esse commodius admonebunt. His & similibus toties & quoties ante nouissimam consonantem, poni tertiam de liquidis, equidem Flauio Capro, magnisq; alijs auctoribus, debere non putaui. Illorum quoque Bipartito, Tripartito, Bifariam, Trifariam, similiumq; omnium, sunt obuiam ubiq; exempla, in quibus hærere nemo possit. Iterum uerò Secundum, Tertium, & quæ sequuntur, mutato ad syllabas ultimas accentu, quoties eundem magistratum, aut imperium quis gesserit ostendunt; ut Graccho iterum Consuli Censuræ cupiditas iniecta est. Pompeio tertium Consule de cæde in uia Appia quæsitum. Sic. M. Tullius, sic Romani, ut in tertio de Natura Deorum; Cur enim

enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suæ senex est mortuus?

Aduerbia Ordinis. Secundi loci aduerbia fuerunt, Ordinandi, Primum, Deinde, Tum, Deinceps, Dehinc, Exin, Postea, Præterea, Præposterè, Subinde, Deniq; Postremo, ut; Vbi primum accessi ad urbem atrocissimis amicorum literis sum percussus. Ego tibi obuiam non prodirem, primum Appio Claudio, deinde Imperatori, deinde more maiorum, deinde (quod caput est) amico? Sic etiam; Vos mihi rem indicare noluistis primum collegæ, deinde beneuolo, post familiari, tum ad extremum consilij illius auctori. Deinceps refertur ad res quarum una alteram sequitur, ut; Sed tamen treis fratres quos deinceps tribunos plebis per triennium uideo fore, te nolo habere inimicos. Aliquando ad tempus, ut; Cupio deinceps esse meliora. Sæpius non amissa significatione sua, tamen pro deinde positum uideri potest, ut; Primum est officium, ut se conseruet in naturæ statu, deinceps ut ea teneat quæ secundum naturam sint. Exin, & Exinde ita propemodum utimur ut deinde, ubi non plurium ut supra, sed duarum rerum, duorumue temporum distributio est. Communia enim sunt quædam ordinis aduerbia atq; temporis, quorum de genere sunt etiam Subinde, Postea, Præterea, Deniq;, Postremo quorum ubiq; sunt in promptu exempla: Sed quartum ex his quùm dicitur, Tum deniq;, uidetur non multum differre, nec sanè multò minorem uim habere quam illud est quod ad proximum librum reseruaui, Tum uerò, ut Cicero in Antonium; Loquere cum sapientissimo homine genero tuo sæpius quam tu ipse tecum, tum deniq; amplissimi nomen obtinebis. Esse in his potest Cæteroqui aut scribere si malis cæteroquin, ut; Non poeta solum suauis, uerum etiam cęteroqui doctus sapiensq; traditur. Nec sunt obscuriora quæ tertio loco posuimus ad iurandum pertinentia, Aedepol, Castor, Hercule, Mediusfidius.

Iurandi.

Affirmandi. Quartus erat locus affirmandi, quorum illud Quippe ad causas etiam, & rerum approbationes refertur, ut; Nemo bonorum affuit in Senatu; quippe de ignominia eius ordinis eo die referendum erat. Præponi solet relatiuo pronomini, ut quippequi, quippequos etiam cõiunctioni Quum, ut; Recusaui tuas orationes legere, quippe quas non probabam. Interesse tuis nuptijs non poteram quippequi grauiora tua negotia sustinerem. Excusationem accepi tuam quod non scripseris, quippe quum simili ex causa rariores ad te meę literæ fuerunt. Idem prorsus de utpote possim dicere; Quale est, utpo-

utpotequi,utpotequos,utpotequam. Certè,iungitur sæpe cum alijs affirmandi uel aduerbijs,uel coniunctionibus,ut certe quidem. Certe enim & ordine mutato; Cupio enim certe te uidere quamprimũ. Certe enim hoc negare nemo audebit. Adhuc addita Quidem,ut; Cupio quidem certe. Nam certe, siquis erubescendum hic non credit,ei non satis magna scelera uidentur quæ commisit. Ponunt hãc, & similes,Comici sæpe cum ijs quæ pertinent ad iurandum. Mille enim sunt eiusmodi;

Certè ædepol nisi me animus fallit aut parum oculi prospiciunt

Meæ nutricem gnatæ uideo.

Dicitur etiam certo, sed uerbo sciendi plurimum adiuncto, ut;Hæc te non dubitare certo scio: quo in loco etiam Certe, ueteres dixerunt. Est etiam Certe,pro saltem,ut; Hæc sint falsa sanè,inuidiosa certè non sunt. Dicimus eodem sensu At certe,ut; Tibi consilium dabimus, quod si non fuerit ualde prudens, at certè ab optima fide proficiscetur. Nempe ad responsiones potissimum approbationesq; rerum adhiberi solet, ut; Quid ergo tulit? Nempe ut quæreretur. Si dat tantam pecuniam Flacco, nempe idcirco dat, ne rata sit emptio. Idem Cicero in Verrem; Possumne rem magis iudicatam afferre, magis reum condemnatum in iudicium adducere? At quorum iudicio condemnatum. Nempe eorum, quos ij qui seueriora iudicia desiderant,arbitrentur res iudicare oportere. Tale est etiam illud;

Dictum puta:

Nempe ut curentur rectè hæc.

A Certe & Nempe nõ ualde omnino abest, Nimirum,nisi forte hoc interrogationibus reddi non soleat,ut;Hoc nimirum est illud,quod non longe à gradibus hæc causa dicitur. Videlicet, nescio an legerim,ubi non poni aptissime loco eius Nimirum possit, ut; Vix tandem legi literas Appio dignas, plenas humanitatis: aspectus uidelicet urbis tibi tuam pristinam urbanitatem reddidit. Scilicet autem, aliquando pro Videlicet, ut; Est scilicet utriusq; rei modus sicut reliquarum. Sæpius uerò pro Certè; aut Quidem, ut; Quamquam te ipsum scilicet maximè, tamen etiam literas tuas ante expecto. Ponitur ad rerum quoque expositiones, ut; Lecta epistola tua, de Atticæ febricula uidelicet, ualde dolui. Pro eo etiam quod sæpe dicitur, si Dijs placet, ut; Scilicet hæc Pansa non uidit, &;

Scilicet

Scilicet hic superis labor est.

Enimuero pro Certè, siue ordinem, siue sensum, siue structuram spectes, ut; Enimuerò ferendum non est, &;

Enimuerò Daue nihil loci est segnitiæ.

Eundem habet usum Vtique, sed sæpius pro Omnino, ut; Faba Pythagorei utique abstinuerunt. Cum Valde coniuncta est Næ, ut; Næ ista gloriosa sapientia, non magno æstimanda est. Ponitur etiam alijs cum aduerbijs, ut; Næ ille medius fidius uir sapiens, lætus morietur.

Negandi. Quinto loco posui, quæ ad negandum pertinent, quorum Nil & Nihil quæ sunt notissima relinquam. Nisi fortè illa huc pertinent quum dicimus; Nihil propius factum, quam ut homo innocentissimus occideretur. Nil mihi fuit potius quam ut Masinissam conuenirem. Nihil habui antiquius quam ut rebus tuis prospicerem. M. Tullius in Antonium; Nihil unquam longius Cal. Ian. mihi uisum est Patres conscripti. Non, simplex negatio est, Nec & Neq;, præter negationes uim habent etiã cõiungendi, tanquã si dicas ET NON. Hinc, publica in loquendi consuetudine dicimus. Furnium nostrum tanti à te fieri quantum ipsius humanitas & diligentia postulat, nec miror, & gaudeo. Apud antiquos autem; Nec, simplex negatio habita est quos interdum solet Cicero imitari, ut libro tertio de legibus; Magistratus nec obedientem & noxium ciuem mulcta, uinculis, uerberibusq; coherecento. Terentius autem Scaurus addidit etiã Ne, eandem fuisse uim quæ tum erat in Nec, idq; probat argumento uerborum quibus ea nunc præponitur, nescius, nefrendes, nesapus, ac similium, ut negligens, nefandus, in quibus Ne pro simplici negatione idest loco eius quæ est Non utimur. Obseruatum hic est, pari negationum numero aientem orationem fieri, ut; Nemo hæc non audiuit, impari negantem, ut; Nemo tibi affuit. Ergo si tres negationes erunt, similiter negans oratio fiet, atq; si foret una, ut; Neq; uerò ego non possum improbi hominis amicitiam non contemnere. Illas.n. intelligo negationes esse plures in quibus una sententia unumq; uerbum negatur. Nam quod illa duo Nec & Neque sæpius eadem in oratione reperita sint alia tamen uerba respiciũt aliasque sententiæ particulas auferunt & (quod caput est) non tam negandi quam coniungendi gratia adhibentur. Coniunctio enim his ut iam dixi insita est à natura, ut sine ea intelligi non possint. Esto igitur ille M. Tullij locus; Quapropter in priuatis rebus nullum neq; officium, neque studium meum desiderabis: quæ sententia erit prorsus

eadem, si negatio ex his una sublata sit, ut; Neque officium neq; studium meum desiderabis. Hoc accidit quia non eadem uis negandi in his quę in cęteris. Quanquam uerò tres maneant uel quatuor, uel plures, non tamen plus habent momenti quam si una esset. Sit ergo propositum nobis exemplum ubi sæpius alterutra ponatur, ut; Nulla.n.uitæ pars, neque publicis in rebus, neque priuatis, neque forensibus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas uacare officio potest. Vna profectò hic negatio est, sex uerò coniunctiones. Nam de sententia nihil mutatur omnino si coniunctiones ipsas negationum loco ponas, ut; Nulla.n.uitæ pars uel publicis in rebus, uel priuatis, uel domesticis, uel forensibus, uel si tecum agas quid, uel si cum altero contrahas uacare officio potest. Ergo negantias, more dialecticorum, idest exquisito illo & certo cognoscere si uo-uolumus, duo hæc negationum genera distinguere oportebit. Nec prætereundum illud, negans poni uerbum aientis loco uenustissimè illo in genere sermonis quod apud Ciceronē est tertio libro de officijs in principio; Quod quum omnibus est faciendum qui uitam honestam ingredi cogitant, tamen haud scio an nemini potius quam tibi. Posuisset hic aliquis, ex aientibus aliquod uerbum, ut; Haud scio an alicui potius quam tibi. Nequaquam in totum negat ac si dicatur; Minimè gentium; Minimè omnium, ut; Nequaquam à boni uiri amicitia discedendum fuit. Huic non dissimile est Neutiquam ut poni alterum loco alterius possit, quemadmodum Frustra, haud quaquam, Incassum, & nequicquam, sibi mutuò respondent, ut; Frustra quærere, Incassum laborare, Nequicquam sperare. Haud, rarò simplicem negationem efficit, ut; Haud hæres est Cluentius. Haud potest grauioribus à me uerbis uulnerari: nam sæpius est cum uerbo sciendi apud oratores & leuis ac dubia quædam negatio est, ut interdum potius affirmare uideatur, ut Cicero de Aristotele loquens quinto libro de finibus in principio; Quem, excepto Platone haud scio an rectè dixerim principem philosophorum. Haudquaquam uerò animaduertes dici pro Nequaquam. Quin & Quominus pueriles notitiæ sunt, ut;

Non dubium quin uxorem nolit filius.

Teneri non possum quin studia, ualetudini anteponam. Causæ nihil dico quin supplicium sumas. Dies nullus erat quin ad te uenirem. Substituimus etiā sæpe, Vt pro Quin, sicuti mille sunt eiusmodi exēpla, ut; Ruere illa non possunt, ut hæc non eodem motu labefactata

concidant.

concidant. Quin & Quominus neq; sæpius eundem tenere locum, neq; prorsus nunquam possunt. Dependet autem hoc ex aliorum quidem generum uerbis aut nominibus, sed plurimum tamen ab ijs quæ ad impediendum quoquo modo pertinent, ut; Nihil de me tulistis quominus essem in ciuium numero. Huc refer Quin etiam, ut, Delectatio nulla extitit: quin etiam misericordia consequuta est. Nedum, uel duo uerba postulat, ut; Ne uox quidem aliqua prolata est, nedum oratio audita non fuit: uel unum, ut; Ne uox quidem aliqua, nedum oratio audita non fuit. Sublatis autem negationibus, ut; Ibi uerò etiam tumultus, nedum altercationes fuerunt. Hinc apparet si negans oratio sit, quod est minus in principio, sin aiens in fine collocandum esse. Quod si per Non solū, Non modo, uel Non tantum loqui uolumus, meminisse oportet, aliam ordinis rationem, & alias rerum comparationes esse debere. Solis enim eiusmodi in rebus, Nedum ponimus ubi aliud alio maius fuerit: illa uero tria, & in maiorum, & parium comparatione collocantur. Sed toto de genere negationum, illa quoque nobis ueterum exempla proponemus ad imitandum, è quibus illud est Ciceronis in Lucullo; Nemo unquam superiorum non modo expresserat, sed ne dixerat quidem, posse hominem nihil opinari. Hic negandi uis est in membro etiam superiore: similiter omnino atq; si dictum esset; Non modo non expresserat, sed ne dixerat quidem. Ita mos est optimis tantum auctoribus loquendi: non quod aliter ij non debeant, sed quod sciant hoc etiam genus esse pulcherimum. Sublata igitur priore ex membro negantia, tamen id ita omnino ut posterius, tota ui negandi, etiam si occulta, esse præditum uolunt. Auctor idem libro ut opinor tertio de legibus; Quæ res quum sapientissime constituta esset à maioribus nostris, nihil habui non modo multum quod putarem monendum: unde palam fit, licere non à priore tantum, sed alterutro ex membro negationem abesse, quum duo quædam in oratione insunt e quibus alterum sit maius altero, ut; Marius uerò non modo à senatu, sed etiam oppresso senatu est restitutus. Hoc ipsum potest & fieri consueuit etiam quo in loco unius membri oratio sit, quo modo ad Quintum fratrem; Quod abfuisti uereor ne satis diligenter in senatu actum sit de literis meis: illud enim Cicero uerebatur ne non satis diligenter in senatu suis de literis actum esset. Quam plurima hic recitarem exempla, si intelligerem oportere. Sed illud mihi uolo esse perpetuum, ut qui hæc legent, nihil me præcipere arbitrentur quod non consuetum

perfe-

perfectumque sit,& à uulgo, aut libris grāmaticorum potius quam ipsis ex Romanæ linguæ summis auctoribus acceperim. Pares duas negantias contra quam ego à principio dixi, pro una græci solent accipere. Sic enim uulgo loquuntur omnes ut illud est Xenophontis exemplum; ἀλλὰ θάῤῥει ἔφη ὦ κῦρε, οὐμὴ σε κρύψω, πρὸς ὅντινα βούλομαι ἀφίκεσθαι. Vide tamen siquid est reliquum huius generis negantiarum. Eorundem sunt igitur ex fontibus quæ nusquam non occurrunt; Vereor ut posśis efficere: Vereor ut par esse queam: Vereor ut consilia hæc prosint, quemadmodum Terentius in Andria;

Vereor ut substet hospes.

Idem alibi

Dies mihi hic ut satis sit uereor,
Ad agendum.

Hic ne significatis quidem negationibus, negans tamen ipsa oratio efficitur. Quem uerò sensum affirmandi una fieri negatione uidimus & item sæpius nulla, eundem, alio in genere loquendi duabus esse factum cognoscemus, ut Orator in Catilinam; Si te iam Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo uerendum erit mihi ut nō potius hoc omnes boni serius à me, quam quisquam crudelius, factum esse dicat: pro Milone; Metuebam scilicet ne indicaretur, ne dolorem perferre non possent. De lege Agraria; Pertimescam credo ne mihi non liceat contra uos consistere. Adhuc diuerso quodam modo omisśis uerendi, metuendi, ac timendi uerbis ut uide ne non eadem sit illorum causa, & stoicorum: idem pro M. Marcello M. Tullius: Si ista uita tibi commodior esse uideatur, cogitandum tamen ne tutior non sit. Alia oratio, aliaq; sententia est quum sic loquimur quemadmodum Terentius.

Vlciscar te ut ne impune in nos illuseris:

& ad Lentulum Cicero: Non tam ut te impedirent, quam ut reliquis propter exercitus cupiditatem Alexandriā uellet ire. His de exēplis quæ possem afferre quam plurima, si auferas Vt, nihil de sententia mutabitur. Vt autem negans oratio est sublata ut iam docuimus altero ex mēbro negātia sic aiens remanet, si eadē supernacanea apponatur, ut in Verrē M. Tullius; Quid uerò illa segestanorū, nō solū literis tradita neq; cōmemorata uerbis, sed multis officijs illorū usurpata & cōprabata cognatio? quos tandē fructus huiusce necesśitudinis in istius imperio tulit? Hic nonū illud uerbū quod est Neque, non plus efficit quam si Aut coniunctione aiens alia posita fuisset.

AA Sed

Sed pergam alia exponere. Sexto fuerunt quę euentus nominantur, *Euentus.* Forte, Fortuito, Fortuitu, ut; Forte accidit ut per eos dies adesse non potuerim. Superior ætas numero caruit, nisi siquando temerè ac fortuitò. Idem Cicero in Antonium; Quod uerbum tibi non excidit (ut sæpe fit) fortuitu, sed scriptum, meditatum, cogitatum, attulisti.

Dubitandi. Septimo dubitandi, Forsan, Forsitan, Forte, Fortasis, Fortasse, An, Ne, Necneue, Neue, Vel, Seu, Nunquid, Eccubi, Nuncubi, Nunquando, Ecquando, ut;

Forsan & hæc olim meminisse iuuabit, &

Forsitan & Priami fuerint quæ fata requiras.

-Si forte tuas peruenit ad aures.

Sed ego fortasis uaticinor, & hæc meliores habebunt exitus. Fortasse, quum Romæ, à iudicijs forum refrixerit, excurremus Mense Septembri legati ad Pisonem. An, Ne, Necne, & interrogandi, & huius etiam possunt esse loci, ut; Nescio an redierit adhuc Varro. Quęro fueris ne armatus cum telo? Dubium est uelit necne uxorem Pamphilus. Huic autem siue aduerbio, siue coniunctioni, sæpe anteponimus Haud, quale Oratoris est quod paulo ante recitaui exemplum; Quod quum omnibus est faciendum, qui uitam honestam ingredi cogitant, tamen haud scio an nemini potius quam tibi. Dę Aristotele idem auctor; Quem haud scio an recte dixerim principem philosophorum. Adhuc alio quodam loco; Tibi non minus, haud scio an magis etiam hoc faciendum est: quibus in locis ubi aiens, aut negans oratio fiat recte uidendum erit. Equidem hic nimis putaui esse uulgare genus illud;

Haud equidem tali me dignor honore.

Verum de his infra dicetur, Eccubi etiam. Nuncubi, Nunquando, Ecquando ad temporis aduerbia referenda sunt. Illud, Ve pro aut eleganter sic boni auctores accipiunt; Bis, terue ad summum à te accepi literas: amici Regis, duo, tresue perdiuites sunt: quid quùm decreuistis, ut consules alter amboue ad bellum proficiscerentur? Postremo, Vel, quùm pertineat ad disiungendum, habet illum quoque usum elegantiæ quum significat Etiam, ut; Vel perire malim quam contumelias ferre. Illud uerò elegantius, quùm una re aliqua omnium apertissima aut maxima aduersarium auditoremue ita urgemus, ut Simo Dauum in Andria;

Vel hoc, quis non credat, qui te nouit, abs te esse ortum?

Octauo interrogandi Cur, Quare, Num, Quin, Nonne, Quamobrem, Quapropter, Quomodo, Quidnā, Quidni, Quidtum, Quidita, An, Ne, Necne, ut; Cur innocentem accusas? Quare amicum lacessis? Quamobrem à patre discessisti? Quapropter officia contemnis? Quomodo saluum te putas fore? Quin te respicis aliquando? Num latere manifestum scelus arbitrare? Quid? Præmio dignam putasti crudelitatem tuā? Quid grauiora cōmemorem? At imprudens non nulla commisisti: quid tum, quando scelerate facta placuerunt? Sed quædam correxisti: quid ita? Nempe quia tibi ad maiora scelera uiam præcludebant. Verum plurimi te homines læserūt: quidni? Quos tu grauissimis iniurijs ante affecisses: Eratne scelerati hominis cuiusquam res tam nefarias cogitare? An ullo in tēpore factum aliquid simile putamus? Verum audaciam tuam, an patientiam nostram esse maiorem arbitramur? Tuæne domus an ciuium reliquorum odia sustines maiora? Deprehensum te spectante populo in re turpissima confiteris necne? Hæc ipsa & plura quoq; interrogandi aduerbia tribus modis pronunciantur. Necessariò.n.ad quas iam dixi dubitationes referri solent omnia, ut; Nescio quamobrem accuser. Poni solent infinitè, ut; Quamobrem accuser, apud uos exponam breui. Deniq; referuntur ipsas ad relationes, ut; Causa nulla erat quamobrem accusarer, &; Nihil erat cur te læsum crederes, ut in Verrem Cicero; Quid si ab Apollonio aliquid commissum est, quamobrem iure in eum animaduerteretur? Ac ne mirum sit quatuor, non nullis aduerbijs eorum quæ dixi significationes datas esse, illud etiam dici potest, Quamobrem, Quare, Quapropter, quintā significationem dari, quoties concludendi uim habent, ut; Res mihi erat cum homine furioso: quamobrem reprehendi non debeo quod pertimuerim. Sunt autem coniunctiones hoc loco magis quam aduerbia. Nec difficile erit cuiquam hæc omnia distinguere, & alia adhuc exempla præter iam dicta colligere singulorum generum. Illud etiam omnes intelligunt in his diuersarum significationum aduerbijs esse plura quæ à pronomine relatiuo Qui, Quæ, Quod proficiscuntur. Sunt quidem alia, ut interrogandi; *Interrogãdi.*

Cur simulas igitur?

& referendi;

Quid igitur obstat cur non ueræ fiant?

Sed nata unde iam dixi, aut temporis sunt aut loci præcipua. Hic addam quod ueteres etiam doctissimi scripserunt, graui hæc omnia

ſono uocis pronunciari ſemper, niſi quum aduerbia ſunt interrogandi. Sed commune eſt hoc uerbis etiam omnibus quæ ad interrogandum pertinent, ut ſint acuta ſyllaba ſecunda uel tertia antecedente primam, tametſi aliud interdum ſyllabæ poſtulet natura. Quanquam uerò non uno modo hæc ab omnibus tradantur, ut mihi in libris etiam doctorum hominum uideantur aliquid eſſe corrupta, uel mutata, uocis tamen quadam natura, ac ſono cognoſcuntur hæc, etiam ſi præcepta non extarent. Vt enim alia multa nō dicam, norunt etiam rudes literarum aliter pronunciari omnia ſi ad interrogandum, quam ſi ad infinitatem, uel relationem pertinent. Vidit hoc decimo quinto libro Priſcianus, Quando & Vbi, & Vnde, cætera huiuſmodi & pronomina, & nomina quædam quæ naturaliter ad interrogationes referuntur, acuta uoce ſecundas uel tertias à poſtrema ſyllabas dici debere. Nec difficile fuit hoc uidere quod aurium ſenſu potius quam ratione artis iudicatur. Neque enim ſubtili dimenſione ſyllabarum uel acuta ſyllaba uel grauis cognoſcenda eſt: immo enim diſsimulata ea ratione, ſæpius uel acuta grauatur, uel circumflexa acuitur. Nam ubi ex duabus breuibus per naturam, acuta prior eſſe debuit, ut huiuſmodi in relationibus.

Sæuus ùbi Aeacidæ telo iacet Hector, ùbi ingens
Sarpedon, ùbi tot Simois correpta ſub undis

Rectè auctor idem animaduertit, neceſſario eam ſyllabam grauem eſſe oportere. Contra etiam Vnde ſequente correpta quod in ſe eſt circumflectit longam priorem, at quoties referendi eſt accentum habet grauem, cui locus in ea ſyllaba eſſe non debet, ut;

Genus unde latinum.

Sin ad interrogandum ponitur eundem habet acutum, ut;

Vnde hæc ò Palynure tibi tam dira cupido?

Quamobrem niſi hæc falſa ſunt, & is auctor quem dixi naturam in hoc ſequi non debuit, acuta uox pro circumflexa in his erit interrogationibus, Quale, Quantum, & alijs huiuſmodi compluribus. Ac ne ſim longior, uidetur mihi hoc loco non tam accentus reuera uel acutos, uel graues, quam ſublationes demiſsionesq; uocis dici conuenire, ut eo in loco apud Terentium accidit;

Regem me eſſe oportuit.

Admonet hic rectiſsimè Aelius Donatus, illud Me, natura circumflexum, quo apertior diſtinctio eſſet, perſonarum ſerui ac Demiphonis acuto ſono pronunciandum eſſe.

De

De aduerbio, Quando, possunt exempla afferri illustriora. Sit enim illud;

Quando hæc te cura remordet,

itemque aliud;

Quando erit ut condas instar Carthaginis urbem?

Tam hebes esse potest quisquam, ut quanto alia uoce, in illo, quã in hoc, prior syllaba dicatur, non uideat?

Nono, hortandi, Eia, Age, Agite, Macte, Agesis, Quæso, Amabo, Sodes, Agedum, ut Virgilius; *Hortandi.*

Eia age care pater, ceruici imponere nostræ,

Omnia præter Agesis modo imperatiuo unitatis, aut multitudinis iũguntur, quorum sunt uulgata in puerorum manibus exempla.

Decimo fuerunt eligendi, Quin, Immo, Satius, Potius, ut; Quin ea potius malui quæ nihil proferunt. Quæ habebas amisisti omnia; quæ habebas autem? Immo uerò & quæ sperare potuisses. Sunt uerò hæc aut eligendi, aut corrigendi, quæ ἐπανορθώσεις nominantur, ut; *Eligendi.*

Qui tu uno uerbo dic

Qualia eiusmodi sunt exempla;

Quin tu aliquid saltem potius quorum indiget usus?

Quin tu te respicis; Quin tu remoues istos gladios?

Vndecimo prohibendi, ut Ne, cuius ubique se offerunt exempla, ut; *Prohibendi.*

Ne pote connubijs natam sociare Latinis.

Nos uerò sic hodie loquimur; Ne discedas ab auctoritate & more maiorum. Ne permittatis homini iusto & sancto iniuriam fieri. Quintilianus etiam est auctor; Ne feceris rectum esse at, non feceris, dici non oportere. At poetæ quidem omnes, etiam comici, & historiarum scriptores, dicunt etiam Ne discede, Ne permitte, ex usu ueteri loquendi. Hinc ille sermo in lege Romuli; Nocturnas in templo uigilias ne habento. In legibus quoque duodecim tabularum ita semper scriptum est; Hominem mortuum in urbe ne sepelito, neue urito. Apud M. uerò Tullium non uideor mihi adhuc inuenisse aut recordari ubi hoc aduerbium præponatur imperatiuo, nisi siquando antiquitatem in eo sibi is proponit imitandum, ut secundo libro de legibus; Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter illa quæ pro populo rite fient, neue initianto, nisi ut assolet Cereri, græco sacro. Est enim sermo proprius leges condentium, uel testamenta. Cognitum est supra, huius particulæ

multos esse nec eorundem generum intellectus. Pertinet.n.uti iam diximus ad utendum,negandum,dubitandum,interrogandum. Immo etiam (quod reliquum uidetur) significatus habet aliquando eiusmodi, quos nullo pacto queas referre ad superiora, inter quos est; Crudelis Castor, ne dicam sceleratum & impium. Et si enim figura hæc loquendi nullum ad genus ex his quæ dixi, ac ne hunc ipsum quidem ad locum,satis propriè accõmodetur, quia tamen ut res est à uerbo Ne,separari non potest, includere huc uolui, quæ ea de loquutione dici possent. Itaq; præcipiunt hoc loco si nomẽ substantiuum anteponas,sceleratum & impium accusatiuo casu dici conuenire: sin id nomẽ reserues ad extremum, potius nominatiuo,ut; Crudelis, ne dicam sceleratus & impius Castor. Rectè homines docti utrunq; scripserunt. Quare ego quidem illud moneo tantum,si uerbum substantiuum terminet orationem,aut absolutum, aut alioqui significationis passiuæ,non licere in accusandi casu illum Ciceronis locum imitari. Ita.n.potius loquendum erit; Crudelis Castor,ne dicam sceleratus & impius fuit. Verbosior oratio, ne dicam inepta & petulans iudicata est. Obscurus omnino & pauper, ne dicam turpis & infamis uixisti semper:quas orationes contra quam superiores dici, natura cogit uerborum. Quod si alius casus antecedat quam rectus,non ferè cogimur uerbi quamuis actiui rationem sequi,ut; Negotium dederat familiaribus nescio quibus. Amici rationem sibi esse habendam simulabat nescio cuius. Veneram quo tu uoluisti die. Præceptore usus est nescio quo imperito homine, impuro atq; agresti,ut M. Tullius pro Milone; Diuisa sententia est postulante nescio quo, nihil necesse est omnium flagitia proferre. Verum hæc ad pronominis rationem posis reuocare, ubi iam diximus accusandi casum in relatiui migrare antecedentis ablatiuum, nec dubium est ita nos loqui debere,nisi paulo aliter sensum commutes. Magis tamen illud est huius loci proprium; An sperasset hoc uiuo Milone ne dicam consule? Quomodo etiam scripsit ad Papirium; Nec præstari quicquam potest, quod positum est in alterius uoluntate, ne dicam libidine. Alio item in loco; Peccauit igitur pace uel Quirini, uel Romuli dixerim. Antecedentis uerò nominatiui,cui ex natura uerbi succedat accusatiuus, idem nobis ad filium est auctor: harum rerum duarum,splendor omnis & amplitudo est, addo etiam utilitatem in posteriore. Si enim ablatiuus hic antecederet,eodẽ,reliqua in oratione,ablatiuo potius utendum fuisset, ut; Nihil illo splendore & amplitudine addo etiam utilitate maius esse potest. Aliud

est

est genus quum dicitur; Ne plura, Ne multis, Ne longum faciam.

Duodecimo, intendendi, Nimis, Valde, Nimium, Nimiè, Nimiopere, Sanè, Prorsus, Penitus, Omnino, Affatim, Apprime, Summopere, Tantopere, Magnopere, Vehementer, Etiam atq; etiam. Moderantur aduerbia (ut à principio diximus) non uerbo tantum, ut; Nimis irascitur, Nimis abundat, sed alijs etiam aduerbijs, ut nimis obstinatè: Nimis odiosè, Nimis crudeliter: & participijs, nominibusq; adiectiuis, ut; Nimis audax, Nimis inflammatus: & præpositionibus, ut; Nimis infra montem, Nimis prope domum. Hoc loco sum admonitus, ut iterum ea de re dicerem, quod intendendi aduerbia cum paucis alijs, neq; totis cum generibus, ad partes alias quas dixi orationis referre possunt. Non enim hoc habent aduerbia numerandi, non hortandi, non remittendi, non congregandi, non similitudinis, aut separandi, non temporis deniq;, aut locorum interrogationumue, sed quædam præter intendendi, ad comparationes, superlationes, qualitates, aut quantitates pertinentia. Quum uerò ex cunctis generibus nullum sit omnino quod ad uerborum significationes moderandas adhiberi queat, iure aduerbia à uerbo potissimum nomen acceperunt, quanquam ex his nonnulla sæpe; alijs moderentur etiam partibus orationis. Ad Nimis autem ut reuertar, dicimus etiam Nimis inuidiæ, Nimis iniuriarum: sicut Nimium stultitię, Nimium calamitatis, ut nihil ferè inter hæc duo Nimis & Nimium intersit: quæ sola ex his quemadmodum Nihil & Multum, & Satis, & Parum, huiusmodi casus genitiui sequi possunt. Nimis & Nimiopere, eundem pene habent usum, præterquam quod secundo genitiuum addere non licet. Valde, nihil habet nisi uulgaria exempla, ut Valde eloquens, Valde sapienter, Valde amat, Valde irascitur. Sanè, ut; Homo sanè doctus, Disputatio sanè subtilis, sanè perturbato animo fui. Sane quam libenter feci. Est etiam concedentis aduerbium, ut; Esto sanè ut uultis. Prorsus & omnino, pro usquequaque dicimus, ut; Si non omnino, at aliqua saltem ex parte res meas curato. Equidem non prorsus à te, sed magnam partem dissentio. Est etiam Omnino, pro Denique, ut; Omnino amicitiæ confirmatis iam ingenijs iudicandæ sunt. Vix, aut Omnino aliquid non posse, est quod solemus dicere, Vix aut ne, uix quidē posse. Penitus idem est quod Prorsus, & Omnino, sed loci quandā significationem habet, ut Cicero de Natura Deorū; Dij Penates dicti quod penitus insidēt. Quod igitur aiunt grammatici ex INTVS

Intendendi.

hanc natam esse uocem, & hinc uerbum penetrandi non debet falsum uideri: unde intimam penitus in rem aliquam peruenire: & in alicuius amicitiam penitus intrare & animos hominum, uel res alias penitus cognitas habere dicimus. Affatim, est plenè, abundè, cumulatè, ut; Affatim suppeditare, Affatim donare, affatim reddere. Apprime, Valde aut in primis, ut;

Nam id arbitror

Apprime in uita esse utile, ut ne quid nimis.

Magnopere & Summopere, pro Multum, & Tantopere, pro Tantū: quæ duo priora, ut positiua & superlatiua inter se differunt. Vehementer, & Etiam atq; etiam aliquando simul iuncta ponimus, ut; His de rebus te uehementer etiam atq; etiam rogo: plurimum uerò separatè, ut; Vehementer petijt. Etiam atque etiam uidere oportet.

Remittendi. Decimo tertio, remittēdi, uix, Ferè, Fermè, Paulatim, Aegrè, Grauatè, Quatenus, Tantum, Tantūmodo, Solum, Quoadeius, Quodammodo, Quadamtenus, Dumtaxat, Paulum, Paululum, Propè, Penè, Pedetentim, Sensim, Propemodum, ut; Vix loqui, aut tollere audet uultum. Vix paucos reperias qui honestatem pecunijs anteponant. Vix, aut Omnino obtineri non poterit quod uolumus. Vix aut ne uix quidem res alicui nostrum probata est. Ferè, Fermè, Penè, Propè, Propemodum similem inter se rationem habent, ut; Omnes ferè quos habui amicos ad me salutandum uenerunt. Dicimus etiam Ferè, quoties fieri posse cōfitemur, ut multis enumeratis rebus, aliqua à nobis etiā necessaria prætermissa sit, ut; Hæc ferè sunt quæ de contemnenda morte dici posse uidebantur. Sæpius idem efficit, quod plerunq;, ut; Ferè ita scribis ut nullū orationis ornatū quæras. Sub tēpus fermè sacrorum tabellarij à te præsto fuerunt. Bibulum habuimus multo iustiorem, penè etiam amicū. Res habiere multum auaritiæ iudicata est penè etiam sceleris. Beneficio ac propè diuina liberalitate tua sum adiutus. Inedia & fame propemodū confectus erat. Vix etiam discernas Paulatim, Sensim, Pedetentim, ut; Paulatim ad uitia delapsi sumus. Sensim uerò ac pedetentim improborum amicitiā dissuenda est. Aegrè pro Molestè, ut; Aegrè iniuriam ferre. Item pro difficile, ut; Actæ diu in uitio radices ægre euelli possunt. Grauatè idem ferè quod Aegrè, sed hoc ad homines tantum, aliud etiam ad res inanimes refertur, ut: Non grauatè inimicorum simultates uestra omnium causa deposui. Quatenus, pro Quam longè, Quantum uel Quem, uel Qualem ad finem, ut; Id primum uideamus

mus quatenus amor in amicitijs progredi debeat. Quod uerò idem Cicero ait; in omni re uidendum est, quatenus; id significat, modum esse quendam, certosque rerum omnium fines;

Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Quæ significatio maximè frequens est in scriptis doctorum penè omnium. Adhuc; Postulatum est ut Bibuli sententia diuideretur quatenus de religione dicebat, idest quod ad illam attinet sententiæ partem, qua de religione agebatur. Idem auctor; Leges tollunt astutias, quatenus manu teneri res possunt, philosophia quatenus ratione, & intelligentia. Tantum, Tantummodo, Solum, Solummodo, ut; De sapientum libris tantum sordes colligere. Nihil dicam petulantius, tantum dicam, quod ipse confiteris, minus te prudenter fecisse. Non tantum imprudens, uerum etiam stultus fuisti. Est etiam in usu doctorum, Tantum non, pro μονονουχὶ quabia eiusmodi sunt exempla. Miserrimum patrem tantum non lapidibus domo eiecisti quæ nostri quidem ex græco transtulerunt, sic enim loquuntur illi, ut Demosthenes ὁ μὲν οὖν παρὼν καιρὸς ὦ ἄνδρες, ἀθηναῖοι μονονουχὶ λέγει φωνὴν ἀφιείς· ὅτι τῶν πραγμάτων ὑμῖν ἐκείνων αὐτοῖς ἀντιληπτέον ἐστὶν Sunt illa præterea; Tantum abest ut patriam defenderes, ut cum hostibus, aduersus illam coniuraueris. Iam triuere etiam pueri locum Ciceronis illum. Tantum abest ab officio, ut nihil officio magis posit esse contrarium. Hoc sumus (ut plurima) de græcis auctoribus imitati, qui sic loquuntur ut Polybius; Αὐτὸς τε ὢν κύριος ὁ βούλοιτο χρῆσθαι καὶ τῇ πόλει, καὶ τοῖς ἐμπολιτευομένοις, τοσοῦτον ἀπεῖχε τοῦ κακῶς ποιεῖν τοὺς γεγονότας ὑποχειρίους, ὡς ἐκ τῶν μεγίστων ἀγαθῶν αἴτιος γενόμενος καὶ κοινῇ καὶ κατ' ἰδίαν λακεδαιμονίοις, οὕτως εἰς τὴν οἰκίαν ἀπαλλάγη Elegans est illud genus; Tantum ex Arpinati ueneram. Inter hæc numerari potest Modo, ut; Literis modo & solitudine delectabar. Hinc est etiam Tantummodo, ut; Libros tantummodo cupio mihi esse saluos. Quod potui non me puto rebus tuis defuisse. Quoadeius facere potuisti, nos omni officiorum genere prosequutus es. Te suspicabar mihi non omnino quidem, sed quodammodo esse subiratum. Huius loco, uel pro Aliquantum, alij quidam non indiserti homines, Quadantenus utuntur. Dumtaxat, à superioribus, Solum & Tantummodo, in eo differt, quod, ubi dicimus; Patria tibi non opes tantum, sed dignitatem auxit, non ualde ex usu pro Tantum, poni dumtaxat licebit. Hoc enim unius membri orationem desiderat, non duorum, omisso negante aduerbio

bio & coniunctione Sed, aut Sed etiã,ut; Hac una duntaxat in re li benter me sum passus ludibrio haberi. Neq; uerò non grauissimos existimo latinitatis auctores qui interdum aliter sunt loquuti, sed his omnibus frequentiora esse proponenda. Decimo quarto, similitudinis, Quasi,Ceu,Sic,Sicut,Sicuti,Velut, Veluti, Vt,Vti,Similiter,Ac si, Atque si,Perinde,ac si Perinde atque si,Ita,Itidem,Instar, Prout,Quasi, Quomodo, Quemadmodum, qualiter. Ac de illis primum, Quasi, Tanquam,Ceu. Pro P.Quintio M. Tullius;Eorum gratia & potentia factum est,qui quasi sua res aut honos agatur ita diligenter Sext. Næuij studio & cupiditati morem gerunt. Si ad Quasi, addas Verò, dissimulatione quadam nota omnibus figurata oratio fiet,ut ad Appium Pulchrum; Non poteram credo ante hyemem (sic enim scribis) quasi uerò ad cognoscendum,ego ad illos, non illi ad me,uenire debuerint.Ad M.Cęlium;De Dolabella quod scripsi,suadeo uideas,tanquam si tua res agatur.Ceu, post C. Cæsaris ætatem solutæ orationis scriptoribus in usu esse cœpit,antea autem à poetis receptum, ut;

Similitudinis.

Aduersi rupto ceu quondam turbine uenti

His tribus quid naturæ sit exempla indicabunt. Dicimus enim; Feci ut imperatum fuerat.Scripsi quẽadmodum potui.Venisti ut amicũ decebat.Non aderas uti par fuisset. Nihil uos commouet sicut auaritia.Parata fuerũt omnia sicuti uolebã. Nemo has orationes potest reprehendere.Multa autem aduerbia, hisq; in exemplis fac esse uel Tanquã,uel Quasi, iam nihil dictum erit ex usu oratorum. Ita sunt ergo percurrenda omnia,aut quam fieri potest plurima huiusmodi exẽpla,resq; ipsa penitus animo perlustranda,ut; Illo si ueneris tanquam Vlysses,cognosces tuorum neminem.Quasi etiam,pro Quemadmodum Terentius posuit, ut;

Ita uita est hominum, quasi ludas tesseris.

Propriè enim hæc tria, cõparationis quiddam habent magis quam similitudinis; Apparet hoc illustrius in Tanquam, ubi duæ sunt comparandi uoces, Tam & Quam aliquando etiã distinctę, ut Cicero ad Tironem; Xenomenes hospes tã te diligit,quã si uixerit tecũ.Apud Terentiũ quoque in Phormione,quum interrogaretur seruus cognitumne haberet Phędriam,is Tam quam te respondit.Quũ dicimus ergo; Tanquam hostis, Quasi prædo impetum facis, hostẽ ferè ac prædonem facimus eum de quo loquimur. At si per Vt, uel Sicut, uel Quemadmodum loquamur, Similiter atque hostis, uel prædo consueuit, impetum facere illum dicimus. Est enim

hoc,

hoc, perinde oīno ac si dicatur, sicut prædo facit, illud uerò prius, Tanquam prædo esses. Hoc adeo certū est, ut uero de hoste ac prædone hisdem uerbis loquendum sit, ut; Cethegus ac Lentulus tanquam hostes Pop. Rom. in carcere Tulliano scelerum pœnas dederunt. Virgilius quasi poeta rem aliter contexuit. Sic Homerus etiā de Venere Dea in tertio Iliados;

τὸν δ' ἐξήρπαξ' ἀφροδίτη
ῥεῖα μάλ' ὥς τε θεός

Noster quoq; diuinus auctor Ioannes quē nec huiusmodi rationis ignarum proprietatisq; expertē, Dei spiritus reliquit; ἐθεασάμεθα τ[illegible] δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός. Quamobrem, quum ueris de rebus ne possimus quidem loqui aliter, in cōparationibus etiam necessario sic loquendum erit; Ad Romulū accessi tanquā ad Musas, Propugnatores meæ salutis diligo quasi Deos immortales. His in duobus exemplis illud ēt discrimen est quod nō ut diligendi uerbum ita accedēdi ad cōparationes adhiberi pōt, nec magis minusq; accedere ad Romulū potui, ut parū, & minus, & plus & maxime aliquos diligere. Hic igitur duo illa meminerimus, primū (ut ante iam cognosci licuit) pro Tanquā alia esse similitudinis aduerbia hoc etiā loco posse, deinde, quādā uim comparationis habere. Quasi & tanquā ijs ēt cum uerbis, iungi quæ intendi, aut remittī non possunt. Deniq; ad comparationes pertinet genus illud exēplorum Ciceronis pro Muræna; Erant in magna potentia qui consulebantur, à quibus etiam dies, tanquam à Chaldæis petebantur. Ex ijs, quæ ipsis de rebus ueris dicūtur, illud est Plat. de rep. κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ μετὰ γλαύκωνος τοῦ ἀρίστωνος προσευξόμενος τῇ θεῷ, καὶ ἅμα τὴν ἑορτὴν βουλόμενος θεάσασθαι τίνα τρόπον ποιήσουσιν ἅτε νῦν πρῶτον ἄγοντες. Velut, & Veluti, illud ēt habent proprium neq; cōmune cum cæteris, ut per ea confusè ac parum explicatè à nobis iam dicta, demonstrentur, ut; Quædam incidunt tempora quibus impune hominem liceat occidere, ueluti quum te à latronum telis explicare aliter nō possis. Nec illud quis denique miretur similitudinis ad uerbia aliquando inter dissimiles, contrariasque res locum habere, ut; Bono tantum naturæ quidam diserti fuerunt, sicut nullis rhetorum præceptis alij sunt assequuti, ut infantiam depellerent. Nec rarò inuenies antiquitatem hoc genere usam, loquendi, seu nostram, seu græcorum.

Ab illis quidem ad sacra etiam non pauca dimanarunt, quorum ueteres ita sæpissime loquuntur ut Platonis illud est in Phædro.

ὥσ-

ἐὰν τοῖς ὀλίγον χρόνον σπλαγχνοῦσιν ἀλλὰ τοῖς ὁμοίως διὰ παντὸς τοῖς φίλοις ἐσομένοις & M. Tullij ad Atticum; libros tuos caue cuiquã tradas. Nobis, quemadmodum ſcribis conſerua. Summum me eorum ſtudium tenet, ſicut odium cæterarum rerum. Illud prætere, quùm dicitur; Non ſum ſapiens ſicut Socrates, intelligi poteſt, uel nullo pacto me eſſe ſapientem, uel ſapientem quidem, ſed non ita, aut quantum Socrates. Neque ad menſuram, quantitatemue illud referri debet, ἀγάπα τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτὸν uel quod eodem afflatu diuino, aut cæteri collegæ, aut Lucas ita ſcripſit γίνεσθε οὖν οἰκτίρμονες καθὼς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν οἰκτίρμων ἐστί Similiter pro Ita, ut; Ea ſunt à te mihi præſtita officia, ut in meã ſalutem non recorder alium ſimiliter animatum fuiſſe. Nemo ſimiliter atque tu rem confeciſſet. Similiter ac boni uiri omnes de patria cogitaſti. Tunc ſimiliter omnes perturbati erant ac ſiquis urbem incendiſſet. Trepidus eram perinde ac ſi comprehenſus tenerer. Placet hic monere quod aliquando cognoui eſſe dubitatum. Aduerbia.n. ſimilitudinis, quædam, aut ſemel, aut bis poſita eodem uerbo abſoluunt orationem, ut feci, quemadmodum cæteri. Patriam lugebis ut omnes boni luxere. Si unum adſit uerbum, ſubdubia tractatio erit vtrum expreſsi an diſsimulati uerbi ratio habenda ſit, ut; Cupio noſtros homines latinis literis ius Pontificiũ illuſtrare, ut Ariſtotelem græcis philoſophiam. Vno hic illuſtrandi uerbo ſententiam complectimur, nec dubium eſt ita nos loqui debere, tametſi uerbum cupio, nulla ratione ad Ariſtotelem referri poſsit. Sic enim Cicero, quum ſæpius alibi, tum in Lucullo ſcripſit; Dico ſimiliter Arceſilam euertere philoſophiam rectè à ueteribus inſtitutam atque Tib. Gracchum ſtatum ciuitatis. Sin turbandi uerbum iterare placeat, ſequetur caſus quem poſtulat natura, cuiuſmodi foret; Dico ſimiliter Arceſilam euertere philoſophiam, rectè à ueteribus inſtitutam atque Tyb. Gracchus turbaret ſtatum ciuitatis. Exempla ſunt huiuſmodi plurima, ſed eodem ex Lucullo adhuc duobus alijs contenti ſimus; Dicit me acrius uidere quam ullos piſces: fac expreſſum eſſe uerbum illius infiniti, Videre, & ſine dubio recto caſu ulli piſces dicendum erit. Sic loquimur ubi ſimilitudo, uel diſsimilitudo, uel quoquo modo in oratione comparatio aliqua inſit. Nam poſterius exemplum, comparationis dicendum potius eſt quam ſimilitudinis, quale tertium eſt illud; Rationes omnes deſcripſerit eas quibus efficitur multis partibus ſolẽ maiorem eſſe quam terram. Non dixit maiorem quam terra, quoniam

semel uerbum expresſit. Alioquin dicendum fuiſſet; Maiorem quam terra eſt. His in orationibus tamen ratio ſemper extitit in finiti, quæ ſi auferatur, uideamus num quod aliud iudicium fiat. Quocirca illud eſto exemplum; Aliter de procreatione mundi ſentit Plato quam cæteri ferè omnes, quos ego quidē legerim philoſophos. Hic poſtremā uox caſu expreſſa accuſatiuo, prioris uerbi ſuppoſitum eſſe non poteſt,& profectò ſuppoſitum uerbi ſubintellecti eſſe debuerat,ideſt ſenſerunt: ſin eam poſterius ad uerbum referas quod eſt Legerim hic pro ſuppoſito habet relatiuum. Quare ad illud reuertendum eſt, ut quemadmodum ſupra diximus, ex uſu latini ſermonis, contra rationem grammaticæ, antecedentis caſum relatio hæc ſequatur. Quod ſi iterum exprimas uerbum, ſimiliter ac ſuperioribus in exemplis, caſu nominatiuo dicendū erit; Aliter de procreatione mundi ſentit Plato,quam cæteri ferè omnes quos ego quidem legerim, philoſophi ſenſerunt. His ergo in orationibus dubitatio eſſe nulla poteſt quarum diſsimulato uerbo altero, bina tamen ſuppoſita manſere. Affine his eſt illud quoque genus exemplorum quæ ſine his aduerbijs pronunciari ſunt ſolita; Ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra rep. procunctatus eſt; ubi ſimiliter atque in his propter diſsimulationem uerbi à parum exercitatis dubitari poſſet, utrum percunctatus eſt, an percunctatus ſum dici oporteret. Sed ratio à doctis ea demonſtrata eſt, ut uerbum, ad ſuppoſitum uicinius accommodetur niſi aduerbium, aut nomen ſimilitudinis, uel diſsimilitudinis, uel comparationis interueniat, ut; Proprius tu quam Varro abes à rep. Ita nos, ut alius quiſquam negotium confeciſſemus. Tanta in noſtros ciues Deiotarus fide quanta nulli unquam Reges fuit. Lentulus meam ſalutem, ſimiliter atque Dij immortales adiuuit. Vniuersè autem, omnis oratio orationiſue ſenſus uel uno uerbo clauditur, uel pluribus. Si uno, id uel in principio, uel in medio ponitur, uel in fine, eſtque figura quam ζεῦγμα grammatici dixerunt. Sin pluribus, tum uel binis, uel ternis, uel pluribus, uel ſingula ſingulis uerba nominibus redduntur, ut; Fortiſsimi ciues, qui circumſtant Senatum quorum ratu & frequentiam uidere, & ſtudia perſpicere, & uoces paulo ante exaudire potuiſti. Dubitari unquam hoc ſecundo in genere non poteſt. In ſuperiore autem, ubi pauciora, aut unum eſt uerbum, multis nominibus redditum, ſæpius dubitationem affert, ad quod potiſsimum de multis in perſona, numero, & genere accommodari debeat. Quare fit etiam, ut multis nominibus,

uno pluralis numeri uerbo ad finem posito respondeamus, ut;

Aetas, metus, magister prohibebant.

& in Adelphis idem Terentius;

Hæc si neque ego, neque tu fecimus,
Non siuit egestas facere nos.

Verum delapsus iam sum à similitudinis aduerbijs ad ea quæ inter συλλήψεως genera spargentur. Quamobrem, quæ sunt aduerbiorum cætera uideamus. Ad hunc locum non pertinet, quod, Ita, est sępius idem ferè quod Valde, ut: Non ita post exactos Reges. Nō ita multum aberras à uero. Minus autem hic iteranda sunt quæ de eo in ratione superlatiuorum attigimus. Veræ similitudinis hæc sunt; Tuas literas dedi legendas præconi, ita enim ipse mandaras. Ita prorsus hæc cecidere omnia, ut ego uoluissem. Fit etiam iurandi aduerbiū, qualia sunt; Ita uiuam. Ita mihi contingant quæ uolo. Ita fili sis mihi superstes. Ita saluis meis liberis omnibus moriar. Itidem uerò pluribus exemplis non indiget;

Vtinam esset mihi
Pars æqua amoris tecum, ac pariter fieret, ut
Aut hoc tibi doleret itidem, ut mihi dolet;
Aut ego isthuc abs te factum nihil penderem.
Intemperans fuisti itidem ut in rebus omnibus.

Instar ad numerum, ad similitudinē, ad magnitudinēq; solet referri. Est etiā, pro Circiter, ut; Instar uiginti uersuum. Itē pro eo quod est loco fratris, loco sententiæ, loco omnium, ut; Vnus mihi Lælius instar est omnium qui in Græcia, aut usquam putati sunt esse sapientes. Dicimus; Instar montis equum, & Instar urbis nauem ædificare, Instar uoluminis epistolā scribere; Male de religione sentientis nomen, instar mortis exhorrescere, Vnius horæ aut momēti instar omne tēpus uitæ habere. Supersunt Prout, Quomodo, Quemadmodū. Illud primū est pro Perindeut, uel Perindeac, ut; Faciam omnia prout maxime te uelle intelligam. Quomodo nunc homines opinantur, res felicem exitum habitura est. Cupio euenire omnia quemadmodum in tuis est significatum literis. Illud habent etiam similitudinis aduerbia in quo dubitare de sententia parum doctipa rumq; exercitati hominis uideretur, Scio te ut cæteros dolere casum ciuitatis, &; Audio te lugere communem fortunam ut cæteri. Quis non uideat enim quo referri accusatiuum Cæteros & nominatiuum Cæteri conueniat. Potest utraque sententia pro nomine etiam relatiuo explicari, ut; Cupiebam ea uos uti prudentia, qua

cæteros,

cæteros, &; Gaudeo te eadem fuisse pietate qua cæteri. Hic, & cæteros,& alios, & reliquos dicere poterimus, & cum infinito con iuncta oratio est. Decimo quinto, comparationis, Magis, Minus, Celerius, Tardius, Tam, & Quam. Hoc de genere aduerbiorũ nihil est quod præcipere debeam. Nam Celerius, Tardiusque & huiusmodi infinita ut ante iam dixi à comparatiuis aut quibuscunque adiectiuis nominibus significatio᷑es minime dubias accipiunt ab aliis unde manauerunt. Sed per illud Quam, uenuste facimus etiã, ut uerba dissimulantes quæ pertinet ad comparandum, sic loquamur; septem diebus quam profectus eram Puteolos ueni; altero & centesimo die quã tabulæ scriptæ sunt, homo è uita decessit. Olim quoque, ante C. Cæsaris & M. Tullij sæculum, sic loquebantur, ut Plautus in Casina;

Vna ædepol opera in furnum calidum condito
Atque ibi torreto me pro pane rubido hera
Quam isthanc operam à me impetres, quod postulas: sic antiquissimi græcorum, ut:

Βόλομαι ἐγὼ λαὸν σαόν ἔμμεναι ἢ ἀπολέσθαι.

De Magis autem & Minus, illud putide quidẽ, sed uel ordinis tñ cõseruandi gratia dicatur; De calamitate magis quam de interitu amici laboraui. Minus ea re dolui quã ego putauissem. Magis magisque mitescit quotidie dolor. Magis ac magis exhilaratur animus. Vixit Plato in literis ac philosophia annos magis octoginta. Sic Plus, & Minus & amplius, ut; Natus eram annos amplius uiginti. Tam & Quam in comparationibus ferè alterum respondet alteri, ut;

Tam magis illa fremens & tristibus effera flammis
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.

Ergo præter positiuos ac superlatiuos gradus, cõpatiuo ẽt aliqñ à poetis iũgũtur. Quã posit⁊ cũ Prius uel Ante subiũctiuo iũgitur, ut; Antequã uenisses: Priusquã discederes. Aliqñ rõ patitur esse cum indicatiuo, ut; Ego Plance necessitudinẽ constitutã habui cũ domo uestra, añ aliquãto quã tu natus es. Docui etiã alibi genus illud orationis. Nihil propius factum est quã ut in manus hostiũ uenires. Nihil propius factũ est quã ut urbs tota incẽderetur ut Cicero in Verrẽ. Neq; quicquã propius est factũ quã ut illud Vticense exemplum de Adriano transferretur Syracusas. Decimo sexto, superlationis, Maximè, Minimè, Sũmè, Celerrimè, Tardissimè. Superiore in gñe sola duo Tã & Quã, hic uerò nullũ ex ijs aduerbiũ est quorũ naturas persequi statuimus. Cætera. n. omnia orta sunt à noĩbus adiectiuis. *Superlatiõis*

Decimo

Demostrãdi. Decimo septimo, demonstrandi, En, & Ecce. En cum demonstratione, indignationem sæpius coniunctam habet, ut;

En quis conseuimus agros?

En crimen, en causa cur Regem fugitiuus, dominum seruus accuset. Ecce, ut omittam quomodo interdum ueteres, quomodo interdum poetæ sint, usi quomodo etiam raro oratores, equidem soli nominatiuo dari uelim, ut; Ecce tibi status noster. Plerumque repentinum aliquid significat, idque sæpius horrendum, uel triste, uel indignum, uel præter animi uoluntatem, ut;

Ecce autem gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues:

Sic ferè M. Tullius, ut; Ecce illa tempestas caligo bonorum, & subita atque improuisa formido. Aliquando subitas quidem ad res adhibetur, sed quæ nihil habeant mali, ut; Ecce tibi exortus est Isocrates. Sed quando idem auctor huic aduerbio rarò quidem certè, sed tamen dat aliquando accusatiuum, in pronomine primæ personæ, non ualde malim dici, Ecce ego, quam Ecce me, ex usu antiquorum, Terentij & Plauti; qua ex ratione accusatiui, nata sunt illa, Eccum Parmenonem, Eccam Thaidem, Eccos pueros, Eccas ancillas, Ellum quoque, & ellam, & ellas uerba comicis vsitata.

Decimo octauo, optandi, ut Vtinam, quod unum aduerbium etiã huius linguæ expertibus cognitum est. Dici præterea solet, re aliqua uehementius optanda; Nunc mihi uenit in mentem consilij tui, quod utinam, iterum autem utinam sequutus essem.

Vocandi. Decimo nono, uocandi, ut Heus, ô, quale apud Virgili illud est.

Heus inquit iuuenes monstrate mearum
Vidistis siquam hic errantem forte sororum:

Ciceronis etiam; Heus ubi Roscio, ubi Casca? Sed apud Oratores aduerbium est sæpius attentè audiri postulantis, ut; Heus tu, qui κανὼν esse meorum scriptorum soles. O, & miserantibus, & indignantibus, & dolentibus, & mirantibus, & uocantibus, & alijs motibus animorum datur, ut; O misera parentum senectus. O nostri sæculi licentia. O frustra mei suscepti laboris. O tua mi Pomponi constantia. O C. Cæsar (adolescentem appello) quam tu salutem reipublicæ attulisti? Ad hos ipsos motus, præterquam uocandi accusatiuo iungi solet, ut; O miseram parentis senectutem. O nostri sæculi insolentiam. O tuam mi Pomponi constantiam. Sæpe etiam ommisso aduerbio, ut; Indignum facinus. Rem omnia

nino detestandam, effrenatam hominis libidinem. Conditionē prorsus miseratione dignam.

Vigesimo, extenuandi, Bellè, Clanculum, Meliusculè, Nitidiusculè, quæ nihil aliud nisi extenuationem facti quandam significant. Nam sensum hæc eundem habet, quem aduerbia qualitatis. *Extenuandi.*

Vigesimo primo, congregandi, Simul, Vna, Gregatim, Pariter, Collectim, Aceruatim, Cunctatim, Confertim, Turmatim, idque genus plurima, quæ nihil habēt in oratione præcipuum, nisi quod Simul ponitur etiam ad significationē temporis, ut Cicero ad Atticum; Simul quid erit actum scribam ad te. Sæpius hoc fit ut Simul dicatur pro Simulatq;, uel simulac, quo oratores & poetæ sic utuntur; *Congregādi.*

Quàm simulac tali persensit peste teneri.

Vigesimo secundo, Separandi, Seorsum, Secreto, Inuicem, Vicissim, Separatim, Singulatim, Viritim, Ostiatim, Oppidatim, Alternatim, Castellatim, Vicatim, Generatim, Speciatim, Nominatim, Syllabatim, Cæsim, Incisim, Mēbratim, Vnciatim; Municipatim, Summatim, Tributim, Regionatim. Hæc & alia huiusmodi, forma quidem & casu syllabarum, sunt eadē penè cum proximis congregandi, sententia uerò, illis omnino contraria. Est enim Vnciatim, Nominatim, Syllabatim, per singulas uncias, noīa, syllabas: gregatim uerò, Turmatim, & Aceruatim ijs de rebus, uel animantibus dicuntur quæ multa in gregem, in turmas, in aceruum collecta sunt. Nec dubutationem afferant quædam, ut Generatim, aut siqua sint alia eius naturæ. Hoc enim quatenus aliud genus ab alio distinguit, ad separandum pertinet, quatenus autem singulis generibus plures formas contineri significat ad congregandum. Cæsim, contrarium habet Punctim, unde Cæsim, aut punctim ferire dicimus. Est quoq;, idem quod Incisim, ut apud rhetores cæsim dicere, uel membratim, uel circumducte. Vicissim pro Contra, eo sensu uidelicet, qui est apud Terentium; *Separandi.*

Si laudabit hæc
Illius formam, tu huius contra.

Cicero ad Appium; Hoc ego meo facto ualde delector. Nihil enim potuit fieri amantius. Considera nunc uicissim tuum. Inuicem, erat minus usitatum à uetustioribus, si tamen eo uti placeat, non multum differre uelimus, à Vicissim, ab eoque sensu quem habet nomen, unde aduerbij origo est, neque id cum Mutuo coniungere, quod ijs de rebus dicitur quarum est idē tēpus. Mutuo. n. amare nō eiusdem rationis est, ut uicissim reddere, aut inuicem narrare, in-

uicem audire, quę sunt uicissitudinis. Ad separādū pertinēt ēt Qua, Aliter, Contra, Alioquin, Dissimiliter, & quæ sunt hmōi. Alioquin hmōi habet exēpla. Minima olim istius rei fuit cupiditas, alioquin multa extarent exēpla maiorum. Inuentū est, hoc pro Aliter esse positū, ut; Quorū ab oratoris iudicio delectus magnus habebitur, alioquin quō ille in bonis hærebit, & habitabit suis? Aliorū quæ prope sui similiumq; huius loci aduerbiorū, eodē penè quo aduerbia similitudinis more tractantur. Vt.n. similitudinis, ita dissimilitudinis ēt, propriū genus aduerbiorū fortasse constitui oportebat, quæ ad separandi hæc aduerbia retulimus. Libenter.n. facio, ut quo ad res patitur diuisiones hmōi sequar ab aliis ante cōstitutas. Præterea ēt natura aduerbiorum & cōiunctionum ita uaria est, ita plures ad significationes ex his multa distrahuntur, ut non modo ex alijs alia in genera transire necesse sit, uerum aduerbia etiam in coniunctiones, & hæ in aduerbia sæpius migrare. Me quidem præterea, mouit quod minus obscurum putaui, si paulo cōfusiora genera ab aliis tradita, quam si plura à me alia excogitata docere uoluissem. Veruntamen, Qua, primo loco à me positum aliquibus in locis non aliam uim habet, quam Partim & partim, uel Quum & Tum, ut; Qua dominus, qua aduocati sibilis conscissi sunt.

Qualitatis Vigesimo tertio, qualitatis, Benè, Malè, Doctè, Pulchrē, Sapiēter. Fortiter, Blādè, Proteruè, Memoriter, Obliuiosè, Intestatò, Auguratō, Auspicatò, Cōsultō, Cōtinuò, Subitò, Secretō, Vltrò, Sedulò, Spontè, Optatò, Improuisò, Cōmodum, Numeratò, Festinatō, Tutò, Fœneratò. Reapse, susquedeq;. Sunt hæc & innumera à nominibus adiectiuis: quare sunt ēt infinita: sed Vltro & Sponte aliunde nascūtur quam cætera. De cæteris aūt quando ex illa sunt origine quam dixi nihil est cur disputari cōueniat. Primis duobus, illæ figurę datæ sunt loquendi, Bene, & Malè uertere, Bene & Male audire, Bene & Male narras, Bene & Male irasci, quod est quantitatis, pro Valde, Bene & Male olere. Bene & Male mereri, Bene & Male rem publicam gerere, Bene & Feliciter euenire. Male cogitare, ut; Carthagini male iā diu cogitanti, bellum inferatur. Sponte autem, seu aduerbium, seu nomen esse uolumus, longe aliud, & plus quiddam esse quam ultro, inde palam est, quod etsi utrunque, ratione utentibus detur, mutis tamen sensuque carentibus rebus nō Vltro, sed sponte adiungimus. Proprie enim Virgilius;

Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua.

Sic

Sic sua sponte ignem extingui: sua sponte sequi numeros: herbarũ quoq; alias satu hominũ, alias sua sponte nasci dicimus. Illud quod postremũ fuit, antiqui dixerunt pro reipsa ut Plautus in Rudente.

Næ nimio pol hominum fortunæ minus miseræ memorantur
Quam reapse experiundo ijs datur acerbum.

Susquedeq; tribus potissimũ uerbis adiungitur Esse, Ferre, Habere, ut; Susquedeque futurũ est quicquid egeris: Susquedeq; tuli semper odia inimicorũ: Susquedeque habere non debuisti bonitatẽ ingenij tui. Est.n. quod ita dicimus; Ille susquedeque habet existimationẽ, perinde atque si dicatur. Non laborat qua existimatione sit apud homines.

Vigesimo quarto, quãtitatis, Multũm, Parũ, Modicũm, Minimũ, Minimẽ, Maximẽ, Sat, Satis, Nimiũ. Hęc & à nominibus ferè adiectiuis ducũtur, & simillima sunt aduerbijs intẽdẽdi: quapropter nihil est quod ex nostro instituto, aut fructu discẽtiũ, de his quod possim dicere. Vigesimo quinto, tẽporis, Modo, Nunc, Adhuc, Antehac, Statim, Continuo, Citò, Cõfestim, Deniq;, Interdum, Intercaloci, Interim, Nondũ, Necdum, Antequã, Priusquã, Postquã, Demum, Simul, Simulut, Simulac, Simulatque, Mox, Mane, Quondam, Vesperi, Tũ, Tũc, Noctu, Interdiu, Lucu, Hodie, Heri, Nudiustertius, Cras, Perẽdie, Diluculo, Diu, Diutius, Diutissime, Tãdiu, Quũ, Donec, Pridẽ, Iampridẽ, Dudũ, Iamdudum, Alias, Iterum, Quando, Nequãdo, Propediẽ, Vnquam, Pridie, Postridie, Quamprimum, Quammox, Quamdudũ, Quãdiu, Quotidie, Iam, Nunquã, Olim, Iãolim, Quondã, Quousque, Sero, Tandem, Tãtisper, Vixdum, Postea, Posthac, Antehac, Dum, Aliquando, Identidem, Semper. Colligi adhuc possent plura, sed ne de his quidem, omnibus dicere oportet. Satis est enim aliqua si percurram breui, quæ fortasse, nostram linguam discentibus subobscura uideantur. Ac primum, Nunc, fit interdum coniunctio, idem ualens propemodum, quod sed, quemadmodum ex primo M. Tullij libro de Diuinatione accepimus. Multo plura (inquit) euenirent, si ad quietem integri iremus, nunc onusti cibo, & uino, confusa & perturbata cernimus. Est in Terentio, Nuncnuper, pro non multo ante hac, ut;

Idem Menandri Phasma nuncnuper dedit.

Dolorem aliquando significat sero tandem resipiscentis, ut;

Nunc scio quid sit amor.

Iungitur & aliis temporibus quum præsenti, ut vulgo etiam dicimus; Nunc mihi otium non erat subtiliter omnia persequendi. Im-

Quantitatis

Temp.

mo omnino transactis, multoq; ante gestis de rebus, ita loquimur; Quum superiore anno causam agi postularem, ij quibus utebar patronis, responderunt operam se mihi nunc dare non posse. Pro nunc dicimus etiam aliquando in præsentia. Docui.n. superiore libro dictum esse à Cicerone in Verrem illo modo; pecuniã sibi esse in nominibus, numeratã in præsentia non habere. Huius loco more ueterum ponere licebit, In præsentiarum ut fecit Cato de Re rustica; extra quam, si quem socium in præsentiarum dixerit: Siquis aduersus ea fecerit, si dominus aut custos uolent, iurent omnes socij. Dicimus quoque, etiam nunc, pro μέχρι τοῦ νῦν, ut etiam tunc ut Orator pro L. Murena; Homines tam ingeniosos per tot annos etiam nunc statuere non posse utrum diem tertium dici oporteat. Idẽ in alio loco; Omnes etiam tum retinebant illum periclis succũ. Adhuc, præter illam temporis notam significationem, quæ est; Adhuc spirat, Adhuc uiuit, Adhuc resistit, est quoque pro Hactenus, ut; Vnas tãtum adhuc literas à te accepi. Cõtinuo & Statim, ad causas, uel ad cõsequendi, conficiendiq; rationes referuntur, quoties inter rogando, aut negando, ita sermonẽ instituimus; Continuone hominẽ occidi si cum telo fui? Nõ si cum telo fui, statim ille à me est occisus. Apud ueteres autem minus discesserat à significatione uerbi unde natum est, ut in Plauti Amphitruone,

Nec recedit loco quin statim rem gerat:

Et in eadem fabula;

Ita statim stant signa,

idest nec cedit ille imperator statione quã semel cepit, & sidera manent immobilia. Aeque.n. (Cicero inquit) cõtingit omnibus fidibus ut contẽtæ sint, illud nõ cõtinuo, ut æque cõtentæ. Antequã, uel Anteaquã, & Priusquã nõ subiunctiuo tãtum, sed indicatiuo etiã adiũgitur, ut; Cum illo sum loquutus antequã discessit. Literas ad me misit antequã est in urbem ingressus. Postquã, & Posteaquã, sæpius detracta Post & Postea, dicuntur, ut; Paucis diebus quam una fuimus hũc librũ ad te mittere uoluissem. Quũ ualde elegantẽ ualdeq; necessariũ habet usum quoties ita loquẽdũ erit, ut oratori pro Muræna; Qui locus est iudices, quod tempus, quæ dies, quæ nox, quùm ego non ex istorum insidijs, ac mucronibus, non solum meo, sed multo etiam magis diuino consilio eripiar atque euolem? Eidem in Antonium: Vicesimus annus est quùm omnes scelerati me unum petunt: & in Verrem; una uox intercesserat, quùm iste Dorotheam sic diligeret, ut diceres omnia

inter

inter eos esse communia: & Virgilio;

Scilicet & tempus ueniet, quum finibus illis
Agricola incautus terram molitus aratro
Excesa inueniet scabra rubigine pila.

Alius est modus quùm dicimus, quùm maximè, ut apud Terentium; Amabat, ut quũ maxime Pãphilus, & Ciceronẽ; Domus celebratur ita ut quùm maximè: quod sine aduerbio quùm substituto referẽdi pronomine, ita dicimus; tam.n. sum amicus reipublicæ quã qui maximè. Iterum non tam secundi est loci, ut;

Iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles,

quam primi in ea significatione qua antehac, ut pro lege Manilia M. Tullius; Quũ tantã multitudinẽ, cum tanto studio uideamus quantum non iterum pro eodẽ homine præficiendo uidimus. Illud quando, uidentur nostri interdum pro aliquando cepisse, ut;

Aspera quis natura loci dimittete quando.
Suasit equos.
Vulgare est nec admoneri debet illud etiam genus;
Quando hæc te cura remordet.

Pridie & Postridie casum habere solent genitiuum, ut; Pridie eius diei, uesperi, cõfestim Puteolos ueni. M. ẽt Cælius non dubitauit ad Ciceronẽ scribere; Pridie eius absolutionis. Est ẽt in omniũ ore; Pridie quã hæc acta sunt, &; Postridie quã uenisti, &; Altero die quã factus eras cõsul. Sunt & illa dierum aduerbia, Nudius tertius, Heri, Hodie, Cras, Perẽdie. Quatuor sunt hæc notæ significationis. De primo tamen scio dubitatũ esse à doctis, utrũ dicere conueniat, nudius ẽt quartus, nudius quintus, sextus, octauus, decimus. Nã quod maiore ẽt numero Plautus utatur, hoc tribuunt ioco poetæ, fortasse etiã libertati, ac licentiæ. Me autem uehementer mouet illius minimè ludicra in ea re auctoritas. Nec mẽ̃dũ suspicabor esse scripturæ qđ est in oratione Ciceronis in M. Antoniũ, nudius tertius decimus. Sosipater.n. Carisius, doctissimus latinæ linguæ, ideq; auctor uetustissimus, illũ Ciceronis locũ, ut legitur ab omnibus, comprobauit. Donec uiuã & donec moriar eandẽ in sñiam dicuntur. Tẽpus aliquando apud utriusq; auctores linguæ significat infinitũ, ut si dicatur; Vigilaui usq; ad ortum solis, unde nõ fit necessario à me dormitũ esse interdiu. Quod ignorãtes multi, grauissimos in errores delapsi sunt illo præsertim in loco sacrorũ καὶ παρέλαβε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. καὶ οὐκ ἐγίνωσκεν αὐτὴν ἕως οὗ ἔτεκεν τὸν υἱὸν αὐτῆς. Modo simili in Antequã aduerbio peccatũ est, quod præteritum sæpe tẽpus ostendit in-

Nudius tertius decimus

finitũ,ut; πρὶν ἢ συνελθεῖν αὐτοὺς εὑρέθη ἐν γαστρὶ ἔχουσα ἐκ πνεύματος ἁγίου. Hic tale genus loquendi est, ut si uelis dicere; Damnatũ esse aliquem per scelus, antequam de causa cognitum esset, aut non dum iudicio constituto: uel occisum esse quempiã in itinere antequã eò perueniret quò pergebat ire. Non enim de causa cognoscitur homine iam damnato: uel ad locum peruenit quis posteaquam est occisus. Huius esse generis potest ille Virgilij locus;

Sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat.
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras
Pallentes umbras Herebi noctemque profundam
Ante pudor quam te uiolem aut tua iura resoluam.

Maxime naturale est ita loqui ut; Legatos antequã audissent oĩno, senatu eiecerunt. Sic ueteres Latini, & Græci sæpius loquuntur. Vt Homerus:

τὴν δ' ἐγὼ οὐ λύσω πρίν μιν καὶ γῆρας ἔπεισιν
ἡμετέρῳ ἐνὶ οἴκῳ ἐν Ἄργεϊ τηλόθι πάτρης.

Non.n.intelligi hoc uoluit Agamẽnon, fore ut Chriseida, quæ facta erit anus, à se dimittat. Dudũ & Iã dudũ, aliquid intra unũ diẽ, Nup, Pridẽ, & Iampridẽ intra annũ, aut paucos annos, tẽpus notãt, pro ut quæq; res, maiorẽ minorẽue diuturnitatẽ ferre potest, ut; Nuper duxisti uxorem. Nuper sunt bonæ artes restitutæ. Iampridẽ ad literas accessi. Iampridẽ hæc ciuitas habitari cœpta est. Raro ẽt dicimus, olim pro Iampridẽ, ut Cicero ad Atticum; Locus ille animi nostri, stomachus ubi habitabat, olim concalluit. Diu, & Iamdiu noxũt omnes, iij, cũ uerbis dũtaxat cõiungi quorũ significatio permanẽtior est nec cœpta statim trãsit, ut; Diu uixit, nõ aũt Diu mortuus est; Iamdiu mãsit, nõ iamdiu uenit. Dũ, illud habet nõ prorsus vulgare genus; De Aufidio & Pelicano non puto te expectare dum scribam. Vix dum sic utimur, ut ẽt dicamus; Vix dũ limen ingressus, toto corpore tremuit: alio quidẽ sensu, eadẽ tamen ratione qua Nondũ: quibus adiunctũ est Nihildũ, ex illo Ciceronis in Catilinã loco; Atque horum omnium scelerũ, improbissimũ machinatorem Cimbrũ Gabiniũ statim, nihildũ suspicantem uocaui. Huius posterior pars uerbi, nominibus ẽt adiungitur, quæ negãdi tamen uim habeant, ut Nemodum, Nullusdũ. Itaq; doctis hominibus ita loquendi mos est; Ad urbem uenisti, quo tempore nullidũ, neque tumultus, neq; belli suspiciones essent. Iungitur dum etiam cum tantisper ut M. Tullius ad Varronem; Tibi igitur censeo latendum tantisper ibidem, dum efferuescit hæc gratulatio. Terentius in ἑαυτὸν τιμωρουμένῳ

Ego

Ego te meũm esse dici tantisper uolo
Dum quod te dignum est facies:

Quemadmodũ intereadum,& usquedum,ut orator eo loco in Verrem; Fatetur id quod negari non potest se priuatũ hominẽ prædonum duces uiuos atq; incolumes domi suæ,postea quã redierit usq; dũ per me licuit tenuisse. Sic ẽt, intereadũ redeo tibi mi frater ẽt atque ẽt prospicies. Protinus ẽt inter aduerbia temporis locatur, ut;

Protinus ad regem cursu detorquet Hiarbam.

Nescio an cum his enumerem Præterea. Neque multum enim, neq; prorsus nihil uidetur ad hunc locum pertinere, ut;

Quisquam numen Iunonis adoret
Præterea?

& aliud nõ erat genus ullum ad quod referri posset. Eius uerò usus est eiusmodi, ut nõ post multa solum, sed post singulas etiã ponatur uel res uel personas, ut; à me uerò (inquit Cicero ad Sulpitium) ita diligitur, ut tibi uni concedam, præterea nemini: & in oratione de imperio Põpeij; Eundẽ hunc unũ ab hostibus metui, præterea neminem. Sed uenio iam ad locorũ aduerbia, quæ sunt ut Hic, Illuc, Eò, Istorsum, Athænis, Romæ, Sagunti. Ex his porrò alia significant in loco, alia de loco, alia per locum, alia ad locum, alia uersum locum, alia usque ad locum. Sunt igitur in loco; *Aduerbia locorum.*

Hic, Isthic, Illic, Intus, Foris, Ibi, Ibidẽ, Inibi, Alibi, Alicubi, Vsquã, Nusquam, Sicubi, Vspiam, Necubi, Intrinsecus, Extrinsecus, Vtrobique, Vbique, Vbiuis, Vbiubi, Vubicunque, Subtus, sursum, deorsum, protenus ut Proteuus æger ago. De loco, Hinc, Isthinc, Illinc, Vnde, Eminus, Cominus, Aliunde, Sicunde, Necunde, Alicunde, Indidem, Cœlitus, Funditus, Vtrinque, Vndecumque.

Per locum, Hac, Isthac, Illac, Ea, Qua, Siqua, Nequa, Aliqua, Quacunque.

Ad locũ, Huc, Istuc, Illuc, Intro, Foras, Vsquã, Nusquã, Eo, Eodem, Quo, Siquo, Nequo, Aliquo, Vtroq;, Quocunq;. Versus locũ, Quorsum, Horsum, Istorsum, Illorsum, Deorsum, Quoquouersus, Retrorsum, Dextrorsum, Sinistrorsum, & quæ proximo superiore libro dicebam, Sursumuersum, Deorsumuersum, Vtroqueuersum, Aliorsũ, aliquorsum, aut queadmodum à ueteribus dicuntur Aliouersũ, Aliquouersum, itẽq; Quoquouersum. Vsq; ad locũ, Quousq; Hucusq;, Isthucusq;, Illucusq;, Placuit nihil addere ad ea quæ grãmatici tradiderũt; Cõtra uerò detraxi quæ mihi aut nimia nõ usitata ab omnibus uidebantur.

Paucis.n.quæ retuli,toto hoc de genere poterit quilibet admoneri. Ergo ad illud reuertor,ut locorum atq; urbium de nominibus pauca dicam.Hæc.n.si primæ declinationis,aut secundæ sint, mansione in loco significãda,esse debent casu genitiuo,ut; Erã ego Bononię, Tu Brundusij.Sin declinationis tertiæ sint,uel solo prædita numero multitudinis,ijs utendũ in ablatiuo , ut ; Papiriũ ego Baijs , ille me Neapoli expectabat.Quod si motus ad locũ fiat,tũ nulla cũ præpositione,hæc tanquã aduerbia sint in formã uertemus accusatiui, ut; Proficiscebar Mantuã : Ille ingressus erat Mediolanũ, Venerat Carthaginem,Missus erat Venetias,Redierat Puteolos. Discessus aũt si de loco est,uel transitus per locũ,ablatiuo uti necesse erit,ut Rediera Fauentia,Pisauro,Neapoli,Formijs.Iter fecerã Vria,Tarẽto, Põpeijs,Tybure,Venetijs.At si uersus locũ dicere volumus,uel absque ad locũ,addenda præpositio est,ut,Romam uersus,Ariminũ uersus; Vsq; Brixiam,Vsq; Mediolanũ.Præterea,Domus,Humus,Rus,Militia,Bellũ & si non omnino, plurimùm certè loco sunt aduerbiorũ ut nomina quæ dixi urbium uel oppidorum.Esse tamen in bello , & proficisci ad bellum,& ex bello discedere dicimus,& Rure futurum Horatius,uersus causa dixit.Præterea uerò quæcunq; alia sint nomina locorum, aut personarum,quãcunque uel mansionem, uel itionẽ, uel discessum,uel transitum significare uolumus,ea iungi præpositionibus debent, ut; Proficiscor in Italiam,ad exercitũ, ad Alpes, ad Cæsarem: ab Italia,ab exercitu,ab Alpibus,à Cæsare.It etiã ad agrum,ad flumen,ad uillam,ad urbem; Eram in agro,in urbe,in uilla,in Cumano.Ibã ad amicos,ad patrẽ,ad legiones,ad Põpeium.Redijt frater ab agro,ab urbe,à uilla,è Cumano,ab amicis,à patre.Siquid interdum aliter scriptũ sit à doctis,ut; Venire ad Capuã,uenire ad Messanã,uidere oportebit,num id hunc ipsum ad sensum dicatur,quẽ nunc uolumus,an fortasse quiddam sit, quod ad publicã sermonis legẽ non uideatur esse reuocandum.Nã doctissimi Romanorum sic loquuti sunt ipsi,& ab alijs nequid præter hanc rationem fieret exigebant.Etenim Pomponius Atticus ipsum quoq; Ciceronem ausus erat reprehendere,quod, is (ut uidebatur) ad nomen oppidi præpositionẽ addidisset.Illud postremũ sit, ut esse locus pro tẽpore consueuit , sic aduerbia quæ ad locũ pertinent , & pro loco tempus pro ijs quæ temporis , & hæc pro illis cõi in loquendi consuetudine usurpantur. Supersedendum putaui exemplis, quæ sunt nota omnibus,nec dicẽdum est,locorum aduerbia quædam, pro temporum,& contra illa pro his esse in communi usu doctorum .

Q. MA-

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. XI.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

IC de interiectionibus primum: secundo loco de coniunctionibus plurimorum generum, deq; usu illarum ex maximis latinæ linguæ auctoribus disserit. Permagnam ad coniunctiones admonet ponendam esse diligentiam, legendo, uel scribendo, quod ex his quædam non ualde absint etiam à connexionibus dialecticorum.

ELIQVAE mihi duæ sunt partes orationis, quarum ea, quæ interiectio dicitur, quanquàm ex natura sua, & sententia græcorũ aduerbio similior est quàm coniunctioni, eã tamen, quia decimus liber nimium crescere uidebatur, ad hunc locum potius differendam putaui. Erit igitur hic, prior locus interiectionum, quæ breuiter quùm erunt absolutæ, paulo accuratius mihi de coniunctionibus disputandum erit. Etenim præpositio, quùm ad nomina; & partium cæterarum casus, aduerbium ad uerba, participia, easq; partes orationis de quibus ante dictum est singulas referatur, coniunctio utrunq; habet à natura, ut quùm uerba, tum sententias maximè coniungat. Ergo maius quoddam hæc requirit studium, quia non uerba tantùm ut superiora, sed ipsam quoq; spectat orationem, cuius & uerba uerbis, & incisa incisis, & membra membris, & maiora etiam, idest comprehensiones comprehensionibus coniungit, & sententias accommodat sententijs. Non grauior fortasse ratio,

ratio,aut intellectus obscurior coniunctionis quàm aduerbij,quam præpositionis,quàm cæterarum partiũ,sed obseruatio atq;usus difficilior, ut longè maiorem diligentiam exercitationemq; desideret. Vbi.n.grauitas rerum, oratione sublimi,longo,multiplici,ac perplexo circuitu describenda est, causæq; plurimæ causis, & rationes rationibus adiungendæ, & uariarum serie coniunctionum, sententia paulo maior,cum dignitate explicanda, uidemus aliquando non indoctos etiam homines,male coniungendi uitio laborare. Prorsus autem hæc pars orationis,ubi etiam similia coniungimus, multiplicia distinguimus,differentia,contraria,pugnantia,consequentia,antecedentia,coniuncta, aut alia alijs collata iudicamus, aliquid postulat maius,quàm ea quę nudis in grammaticorum præceptionibus tradi possunt. Quamobrem, ea quæ scribimus & si non incommodis omnino exemplis conati simus illustrare, ex oratorum usu tamen,integris orationibus,aut orationum locis,& exercitatione multa confirmabimus. Atq; ego nunc uti iam dixi initium ab interiectionibus capiam scribendi.

Interiectio, est pars orationis indeclinabilis, alijs partibus orationis interiecta ad uarios exprimendos motus animorum inuenta. Sunt.n.interiectiones uel gaudendi, ut Euge, Euax, uel ridendi ut Ha Ha He, uel admirandi, ut Hem, Papæ, uel dolendi,ut Heu,Hei, Eheu,Ah,Oi,Væ,uel metuendi,ut At At,uel indignandi,ut Prò,uel Optandi,ut O,uel irridendi,ut Vah Hui,uel corripiendi,ut Ah. Ex his præter admodũ paucas, ut dolendi indignandi & optandi quasdam, non modo oratorum sed ne poetarum quidem sunt nisi dumtaxat Comicorum. Vbi.n.paulo grauior sermo est, significantibus uerbis,integrisq; uocibus loquendum erit.Interiectiones uerò quid aliud sunt quam sine uerbis,actiones quædam, & quasi gestus uerborum? Itaq;, illarum crebrior est usus in scena, ubi non his uocibus modo, sed etiam uultu,oculis,incessu,gesticulatione, & sæpius nihil dicendo, minima spiratione aliqua, res agi plusquam narrari uidetur. Quare audiendi non sunt qui interiectiones inter aduerbia numeranda esse crediderunt.Non quæram græcos quid mouerit, ut hoc existimarent,nostri quidem certè omnes qui hæc literis mandauerunt, has distinctas uoluerunt esse partes orationis. Est.n.propria aduerbij natura quã ante docuimus,adiectiui nominis, participij,præpositionis,ipsius aduerbij, sed plurimũ uerbi significationes moderari,quod longe ab interiectione abest, cuius est uarios motus animi ostendere,quod minimè uerbũ attingit. Ergo ne similes quidem

dem inter se partes orationis has esse quisquam dicere audebit. Sūt hæ quidem uti iam dixi omni in sermone familiari & in comicorum fabulis crebriores. Videro tamē siquę sunt oratorum, deq; ijs identi dem admonebo. Ac duæ primę, Euge, Euax, quanquā sequutus alios, ad lætitiam retulerim, sunt etiam gratulandi, animandi, laudandi, exultandi, assentiendi, exprobrandi, irridendi, & aliarum affectionum uoces. Quare etiam exempla nulla attuli poetarum, quòd intelligi uolo ex locis ipsis ubi inueniuntur, nō ex institutione mea multiplices illarum sensus cognosci oportere. Ridendi uerò unius tantum sunt rationis, ut nihil aliud significare possint. At admirandi, illud Hem, non admirationem tantum ostendit; immo etiam, una tantum in Plauti, uel Terentij fabula, uix numerare possis quam uarie sensus mutet: quæ apud illos ad screandum quoq; uel tussiendū sæpe accommodetur, & ST, pro silentij nota ponitur in Phormione, quam Velius etiam longus obseruauit. Papæ, paulo plusquam admirandi interiectio est, ut;

Papæ facie honesta.

Dolēdi, illę primę q̄ sunt, Heu & Hei, sunt ēt oratorū. Heu, dat̄ accusatiuo, ut Heu me miserū, Heu te perditū: aliquādo ēt noīatiuo, ut;

Heu pietas, heu prisca fides

Adhibetur ad alios motus, ut;

Heu stirpem inuisam & fatis contraria nostris
Fata Phrygum

Ac talem habet quendam sensum quoties non pronominibus iungitur. Interdum geminatur Heu heu, uel Eheu, sine casu, ut;

Eheu quid uolui misero mihi

Hei iungitur datiuo, ut;

Hei mihi qualis erat

Væ, aut sine casu ponitur, ut;

Mantua uæ miseræ nimium uicina Cremonæ

aut cum datiuo, ut in Andria Terentius;

Væ misero mihi,

Ah, quemadmodum supra de Hem dictum est, innumerabiles penè significationes habet. Est enim dolentis, indignantis, optantis, reprehendentis, obiurgantis, denegantis, reclamantis, suspirantis, quæ & his multo plura, ex auctorum locis iudicari malo quam ex infinitis afferre plurima quæ tamen propter infinitatem paucissima uiderentur. Hæc olim Haha pronunciabatur, nunc etiam geminari solet Ahah; uel ei in principio aspirari uel omnino aspiratio tolli.

Corri-

Corripientis ulm habet ille Plauti in Rudente locus:

Ah nimium familiariter.

Me attrectas:

Terentianum quoque exemplum;

Ah ne seui tantopere

Noia sunt illa

Ah Corydon Corydon

&

Ah uirgo infelix tu nunc in montibus erras

O, quoties aduerbium uocandi non est, interiectionem esse necesse est, non minus multa significans quam superiora, uel Ah, uel Hem, uel Heu, uel Euge, uel Euax, quorum sunt à nobis quædam in aduerbijs notata. Hoc apud Terentium dolentis est in Eunucho: Nec pauciores ostēdit motus, uel Oh, uel Ohò quàm quæ sunt ante memoratæ, sed Euge etiam uel approbantis est plurimum uel approbare simulantis. Est & Ohe fastidientis interiectio. Metuentis At at, quæ tamen sensum ita multiplicem habet, ut cæteræ quas iam dixi, ut attenta animaduersio auctorum hic etiam necessaria sit, magis quàm præceptio. Cogita enim Terentij locum;

At at, hoc illud est,

Hinc illæ lacrimæ, hæc illa est misericordia

etiam in Eunucho

At at, data hercle uerba mihi sunt: uicit uinum quod bibi:

& eadem in fabula

At at hic quidem est parasitus Gnatho

Militis ducit secum unà uirginem, huic dono.

Cogita etiam plura. Omnibus.n.penè in locis nouæ interiectionis huiusce, significationes apparebunt. Prò indignantis dolentisque simul, ut;

-Prò Iuppiter ibit

Hic ait & nostris illius erit aduena regnis.

Pro Deû atq; hominum fidem

Prò Dij immortales, facinus indignum quod narras?

O, optandi, ut;

O mihi præteritos referat si Iuppiter annos.

Vah, irridendi, quæ erat Vaha, quemadmodum Ah & Aha, cuius tamen ut aliarum non una tantum ratio est, uerùm admirantis etiam, ut;

Vah consilium callidum

& gau-

& gaudentis & insultantis & plurimarum adhuc significationum cuius loco Hui præsertim admirando ac deridendo ponimus. Hui & Hem sæpius Oratorum sunt, ut Hui, totiesne me literas dedisse Romam, quùm ad te nullas darem? Idem Cicero ad Terẽtiam; Hem mea lux, meum desiderium, unde omnes opem petere solebant, te nunc mea Terentia sic uexari, sic iacere in lacrimis & sordibus? Est etiam Hau consternatæ mentis, ut;

Hau obsecro mea Pythias, quid istuc nam monstri fuit?

Eho, uel Eodum, uocantis uel attentionem postulantis interiectio est, ut;

Eho dic mihi, si omnes coniectum hunc in nuptias
Inimici uellent, quod nisi hoc consilium darent?

Euoe, & Iò, sunt Bacchantium uoces, ut;

Euoe Bacche fremens, &
Io matres, audite ubicunq; latinæ.

Hic uerò illud rectè cogitari uelim, & plures etiam esse interiectiones posse, & plura interiectionum genera, neq; his quas iam retuli singulas, certasq; dari significationes, ut cæteris partibus orationis. Neq; enim uerba hæc sunt, sed quidam, uel gemitus, uel anhelationes, uel suspiria, uel nutus (ut sic dixerim) uerborum, uel siquod est aptius aliud nomẽ quo assequar id quod uolo, qui nutus tot sunt omnino, quot modis in consuetudine uulgatissima loquendi in uocis literatæ locum, spirationes confusæ quædam succedunt. Quando igitur nec uerba quidem sunt, nec alij à uerbis nascuntur, certo more, certisq; accentibus pronunciari Donatus non putauit. Sunt uerò quædam non interiectiones, sed interiectionum loco usurpata, quæ aliud atque aliud erant antequam interiectiones essent, quod genus sunt Miserum, Infandum, Malum, Nefas, ut;

-Pendere pœnas
Cecropidæ iussi miserũm septena quotannis. &
Nauibus infandum amissis

Apud etiam Oratores, ut; Quænam (malum) est ista uoluntaria seruitus, & in Verrem; Quæ malum est ista tua audacia atq; amentia? qui malum isti Pindenissæ? Nec mirandum est, Eia, Age, Agite, Agesis, item Apage, Apagete, & alia quædã ab alijs aduerbia ab alijs interiectiones putatas esse. Verum ego transeo hinc de coniunctionibus quoque ut breuiter exponam. Duas.n.has partes orationis, (quando nõ longior interiectionum ratio est) mihi in hunc librum includendas putaui.

Coniun-

Coniunctio. Coniunctio est pars orationis indeclinabilis annectens ordinansque sententiam. Tria huic attributa esse uoluerunt: figuram, ordinem, potestatem. Figuram esse aiunt, uel simplicem, ut; Et, uel compositam, ut Etiam. Ordinem ad eas referunt, quæ præponi, uel quæ subiungi debent in oratione. Itaque præponuntur Et, Ac, At, Ast, Atque, Aut, Vel, Nec, Neque, Quin, Quatenus, si, sin, Ni, Nisi. Subiunguntur, Que, Ne, Ve, Quidem, Quoque, Autem, Verò. Præponi & subiungi possunt cæteræ ferè omnes, Ergo, Quanquam, Equidem, Igitur, Tamen, de quibus omnibus infra subtilius disserendum erit.

Coniunctiones copulandi. Nunc uerò trium quæ dixi generum alia scrupulosiora in genera coniunctiones diuidendæ sunt. Alias enim grammatici appellant copulandi, Et, Que, Atque, Nec non, Ac, Quidem, Quoque, Etiam, Item, At, Ast, Sed tamen, Sed enim, Verumtamen, Autem, Verò. Rectè aiunt copulari his confirmarique sententiam.

Ac primùm Et, si partes orationis coniungit quæ per casus declinantur, eosdem esse casus debere nemini dubium est: sin uerba copulet uerbis, uel unum uni, uel unum pluribus, ut posint esse diuersa tempora, modos tamen uariari non oportebit: quæ ratio communis est coniunctionum omnium. Hæc tamen qua de agimus refertur aliquando ad causas, ut idem sit propemodum quod Quia uel Quoniam, ut Terentius in Eunucho

Sed uideo herilem filium minorem huc aduenire
Miror quid ex Piræeo abierit: nam ibi custos publicè est nunc,
Non temerè est, & properans uenit.

Idem omnino in Que obseruatum est, ut illud Ciceronis exemplum indicat; Non solum nobis nati sumus, ortusque nostri, partem sibi patria uendicat, partem amici. Denique his duabus coniunctionibus, uulgo hic sensus datur ab omnibus. Habet illa prior cum interrogatione uim admirandi, quales eiusmodi solent esse loci;

Et quæ tanta fuit Romam tibi causa uidendi?

Duplicatur sæpissimè, ut; Amicitiam nostram, & colui semper & notam esse posteritati uolui. Non raro utraq;, ter & quater, & amplius multiplicata est, ut; Pompeium & hortari, & orare, & iam liberius accusare, & monere ut magnam infamiam fugiat non desistimus. Crebrius hoc poetæ faciunt, ut;

Thersandrus, Sthelenusque duces, & dirus Vlisses,

Demissum

Demissum lapsi per funem, Athamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon.

Vides hic primo in uersu utranq; simul esse coniunctam, ut;

Sthelenusque duces, & dirus Vlisses

Idem in usu est apud oratores, ut; Quis ignorat ij qui Mathematici uocantur quanta in obscuritate rerum, & quam recondita & multiplici subtiliq; uersantur? Hoc ipsum fit etiam coniunctionum ordine mutato, ut idem Cicero in Antonium; Ego arma contra Deos arasque, & focos tuli? Hanc, disiunctionis loco ponunt aliquando poetæ, quemadmodum disiunctiones etiam apud oratores pro coniunctionibus ut Horatius,

Non equidem insector, delendaque carmina Liui
Esse reor

& Virgilius

Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
Præcipitare iubent subiectisque urere flammis.

Altera ut interiectio, animorum quoque motibus datur, ut Virgilius.

-Et quisquam numen Iunonis adoret?

Vehementiam addit orationi, illo more usurpata; & dubita si potes quin ille, seu uictus, seu uictor redierit cædem facturus sit. Item aliter pro Milone; Et sunt qui de uia Appia loquantur, taceant de curia? Hanc ponimus aliquando pro Ac, uel Atque, illo uidelicet sensu; Res aliter succesfit ac putaueras, ut pro A Cæcina; Non alia causa est æquitatis in uno & in pluribus: & pro M. Cælio; Lux longe alia solis & lychnorum. Iungitur alijs coniunctionibus, At uerò, Et uerò, Et quidem, Et item, Et iam, Et etiam, Et hercule, Et profectò, Et certe. Dicimus etiam, Et quod dicendum sit, pro nequid dissimulem.

De Neque, & Nec aduerbijs negantibus hoc loco, etiam literati homines aliquid meminere, quod iam supra diximus ea uim habere etiam coniungendi, perindeque esse ac si ET NON, dicatur. Attuli igitur supra de illis hoc (si memini exemplum; Furnium nostrum à te diligi nec miror & gaudeo: quod alijs modis licet commutari. Potest enim huiusmodi in oratione modo Nec, aut Neque, modo Et in priore membro poni, ut; Furnium nostrum a te diligi & gaudeo, nec miror. Veniu te autem coniunctio ET, pluribus membris negantibus adiungitur, ut ipsa quoque præter naturam suam negans fiat, qualis est apud Horatium locus,

Non

Non ſemper imbres nubibus, hiſpidos
Manant in agros, aut mare caſpium
Vexant inæquales procellæ
Vſq;: nec Armenijs in Oris
Amice Valgi ſtat glacies iners
Menſes per omnes: aut Aquilonibus
Querceta Gargani laborant
Et folijs uiduantur orni.

Ac & Atq; ſimilia ſunt. Vtraq; enim multo magis quam proxima ſuperior utilis eſt ad comparationes, ut; Aliter cecidit ac putatum eſt. Euenit contra omnino atq; uoluiſſes; ut Cicero; Non poſſum ego, non aut proximè atq; ille, aut etiam æquè laborare. Statim atque, pro ſtatim poſtquam: ſimul ac & ſimulatq;, ut;

Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri,

Dicitur ſæpius alius, & aliter atq;, & in Terentio

Aliorſum atq; ego feci

Valde etiam frequens, ſimiliter, diſsimiliter, ſimilis, diſsimilis, alius, par, & pariter, ut; Similiter agis mecum atque ſi ego repugnarem. Dicimus etiam, Item atq;, ut; Non item boni atq; mali ciues de te loquuntur. Adhuc antecedente comparatiuo, ut; Egit mecum uehementius ac ſolebat. Fuit in me durior atq; putauiſſem. Idem fit antecedente Secus, ut; Velim domum ad tuos ſcribas ut mihi tui libri pateant non ſecus ac ſi ipſe adeſſes. Vbiq; etiam illa occurrunt; Aliter ac uolo, Aliter atq; putatum fuit. Item contra ac uolo, Contra atq; arbitrabar. Nec minus erit latinum, ſi dicatur, confeſtim atque, ut æquè ac uel perinde atq;, ut; Me certè habebis, cui carus æque ſis & periucundus ac fuiſti patri. Illa etiam quę non ſunt huius loci; Aequè quam, Aequè ut, Perinde ut, Perinde quaſi. Itẽ, pro eo ac decuit, pro eo ac debitum fuit, pro eo atq; officij ratio poſtulabat. Neq; eſt inuſitatum, Idem ac, uel Idem atq;, ut; Non idem uos atq; ego ſpectauiſtis. Nec rarum eſt illud genus; Iuxta ac ſi meus frater eſſes. Conuicijs me affecit iuxta ac ſi à me iniuriam accepiſſet: & illa, Iuxta mecũ rẽ tenes: Iuxta mecũ intelligitis. Vulgatũ eſt ita etiã loqui; Hoc conſilio, atq; adeo hac amentia impulſi, quibus in locis, Atq; adeo, ſuperioris uerbi correctio eſt, aliã minoremue quã uolumus uim habẽtis. Superioribus in exemplis oĩbus, Ac & Atq; loco ſunt aduerbiorum. Eſt aliquando hæc ſecunda, pro ſtatim, ut;

Si brachia forte remiſit;
Atque illum in præceps prono rapit alueus amni.

Naturam

Naturam coniungendi quum sustinent, (nisi inconcinnitas impediat orationis) alteram loco alterius ponere licebit, ut; Mansuetudinem ac uirtutem Cæsaris libentissimè sum complexus: uel; Ignem ab urbe atque à templis omnibus prohibui. Valde etiam frequenti in usu est omnium Ac & Atque in sententiarum quoque principijs, ut;

Ac primum silicis scintillam excudit Achates.

Cicero etiam de oratore; Ac ne illud quidem dici potest, plures cæteris artibus inseruire, aut maiore delectatione, aut spe uberiore, aut premijs ad perdiscendum amplioribus commoueri. Eodem statim in loco, idem auctor; Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse uoluit, atq; illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas, & quæ sequuntur. Vbi corrigendum est proximum uerbum, per Ac potius quam per Atque loquendum erit, ut; Omni officio ac potius pietate erga te cæteris satisfacio omnibus. Positam aliquando inuenimus pro Et quidem, ut in Andria Terentius

Ego uero, ac lubens

In comparationibus uerò (ut iam dixi) cum uerbis ad æqualitatem, similitudinem, uel dissimilitudinem, qualitatemue pertinentibus, ambæ hę coniunctiones ponuntur, & cum ijs etiam quæ uel repugnantia sunt, uel contraria, uel quoquo modo ad superandum pertinent, quorum exempla nusquam non plurima occurrunt.

Etiam uerò quoties tantum coniunctio est, non longiores habet explicatus, ut;

Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris

Iungitur uulgo alijs uel coniunctionibus, ut Quoque, Atque, Item, Ac, At, Atque, Sed, Autem: uel sibi ipsi, ut Etiam atque etiam: uel aduerbijs, ut Nunc, Tunc, Adhuc, Mox, Iam, & ijs quę sunt id genus. Fit aduerbium temporis, ut;

Ego met quoque eius causa in funus prodeo,
Nihil suspicans etiam mali

Est, idem quod præterea, ut;

Etiam puerum inde abiens conueni Chremis.

Sępius aduerbium est ex eo genere quod uocant eligendi, corrigitq; superius uerbum aut sententiam, similiter atque, Immo, uel Contra, ut Cicero in Verrem de supplicijs, Derisum credo esse hominem amentem à suis consiliarijs, & admonitum, hasce ei tabellas nihil profuturas, etiam plus ex nimia Prætoris diligentia, suspi-

cionis, in eo meo crimine futurum. Eſt aduerbium affirmandi, ne interroganti, factumne ſit aliquid nec ne, aut, Non, aut Etiam reſpondendum ſit, ut M. Tullius in Lucullo; Vt ſequens probabilitatem ubicunq; hæc aut occurrat, aut deficiat, aut Etiam, aut Non reſpondere poſsit. Et uerò Etiam, pro Atque etiam dici ſolet, ut; Multum te rebus meis integris adiuui, & uerò etiam nunc euerſis, quæro ſiquid poſsim. Ponitur etiam omiſſo non ſolum, ut; Studia humanitatis uoluptatem afferre poſſunt etiam Senectuti. Etiam ſi pro Tametſi, non eſt cur explicari debeat cuiquam.

Item, uel Itemque, pro Etiam, ut rarò altera alteri ſuccedere ijs præſertim in locis non poſsit, ubi in rebus differentia quodam modo, uel diuerſitas aliqua oſtenditur, ut; Ea res uni tibi, uoluptati eſſe poterit, cæteris non item. Mulieri ſine tutore auctore pecuniam recte ſoluas, pupillo non item. Vera tamen coniunctio eſt, pro Etiam poſita, illo more;

Sed poſtquam amans acceſsit pretium pollicens
Vnus & item alter.

Quoque ualde ſimilis eſt proximis quas dixi ſuperioribus, ut;

Multa quoque & bello paſſus.

Aliquando Sed ad ſeparandum poſita eſt, uel excipiendū, & quemadmodum Phalereus Demetrius, de δὲ & ἀλλὰ noſtræ huic reſpondente ſcripſit, ad principia non quidem orationum, ſed partiū quarundam locatur. Vtitur autem is illo Homeri exemplo

Ἀλλ᾽ ὅτε δὴ πόρον ἷξον ἐϋῤῥεῖος ποταμοῖο

Nos tamen abundamus noſtris, ut

Sed te qui uiuum caſus age fare uiciſsim:

Scio tamen hic diſceſsiſſe me aliquantulum à quibus propoſueram, quare pergam his de excipiendi coniunctionibus dicere, ut; Arbitratu quidem tuo facere te uolebam, ſed non ut uillam incenderes. Permiſeram tibi ut proficiſcerere; ſed non ut perpetuò exulares.

Poteſt his duobus in exemplis ubi eſt Sed, poni Verum, & huius loco, Sed tamen, & non raro Sed enim, uel At, uel Veruntamen. Hoc uerò quod poſtremum eſt, reditionem ad ſuperius uerbum aut rem propoſitam ſignificare interdum ſolet, ut Cicero ad Atticum libro primo; Quum eſſem in Tuſculano (erit hoc tibi pro illo tuo quum eſſem in Ceramico) ueruntamen quum ibi eſſem, Roma puer à ſorore tua miſſus, epiſtolam mihi abs te allatam dedit.

Verum

Verum enimuero excipiendi uim habet quemadmodum superiora, sed paulo maiorem.

Enimuero etiam uehemens quædam affirmatio est.

At ponitur sæpe ad exceptiones quas iam dixi, ut si dicas; Velui te quidem adesse, at non ut causam oppugnares. Sepissime pro saltem, ut; Quando nihil poteras adiuuare, at prouidẽdum erat nequid obesses. In obiectionibus etiam, quas ἀνθυποφορὰς dicunt, At esse commodam sciunt omnes, ut pro Archia poeta; At domicilium Romæ non habuit. Adhuc, obiectionibus quùm respondetur, ut idem Cicero ad Rufum; Ego de prouincia decedens Quæstorem Cælium præposui prouinciæ: puerum inquis? At Quæstorem, at nobilem adolescentem, at omnium fere exemplo. Sæpius autem pro Contra, quale est;

At Regina graui iamdudum saucia cura.

Aliquando uim significat maximam, quùm doloris, tum indignationis cum detestatione, ut idem Virgilius;

At tibi pro scelere exclamat, pro talibus ausis.

Vbi aduersandi uis est poni etiam licet, Atqui, ut Cicero de Natura Deorum; Atqui certè nihil est melius mundo.

Ast poetarũ est quidẽ, sed qua Oratores ẽt aliqñ utunt̃, ut ad Atticũ Cicero; Crebras à nobis literas expecta, ast plures ẽt ipse mittito.

Quidem, ad res distinguendas, uulgato more, sic utimur; Ego quidem philosophiæ, tu uerò humanioribus literis operam nauas. Item quoties nulla distinguendi coniunctio ne sequente, sic loquimur; Nihil quod quidem ego sciam petere à me, tibi uenisset in mentem, quin ultro darem. Hinc ille modestè loquendi mos est, quùm proposita animi nostri sententia, alijs tamen impedimẽto non sumus, quin melius aut contrà sentire aliquidue pronunciare queant; Ego quidem sic arbitror. Ego quidem sic animum induco meum: uel, Equidem sic iudico: Equidem sic arbitrabar. Et si autẽ, apud quosdã è doctissimis, Equidẽ primæ semper iungatur personæ, Ciceroni tamẽ, & alijs quamplurimis linguæ latinæ non minus perfectis auctoribus, ea religio non fuit, qui omnibus id personis ac numeris iunxerunt, ut; Illi sunt equidem malè mulctati, satisq; magnas pœnas dederũt. Præterea quoties ex duobus uno excepto, alterum confirmamus ut; Honores quidem omnibus dantur, gloriam uero paucissimi consequuntur. Apertior autem huiusmodi est sensus quùm interuenit pronomen Ille, aut Is, aut Tu, ut;

Dulcibus illa quidem sed tristibus effera flammis

Libros inſpexi tuos parum multos illos quidem, ſed graues & auctoritatis antiquæ. Vt reuertar ad epiſtolam tuam, fuit ea mihi quidem periucunda, ſed parum eleganter ſcripta. Sępius tu quidem ſcripſiſti, ſed minus planè ad quæ ego uoluiſſem. Habet etiam coniunctio hæc locum ubi nihil excipiendum eſt, ut; Quæ in tuis erant literis, ea me quidem ualde confirmarunt, ſed mallem hæc antea cognoſcere potuiſſem. His omnibus in exemplis excipiendi uerbum, feci Sed, ubi poterat etiam eſſe ex his quodlibet, Verum, Verumtamen, At, Cæterum, Tamen, Attamen, Sedtamen. Aliud etiam genus eſt loquendi, in quo non ad excipiendum his coniunctionibus utimur. Afferunt ex Lælio Ciceronis uulgatum exemplum; Aut enim nemo (quod quidem magis credo) aut ſi quiſquam, ille ſapiens fuit. Quidem aliquando pro tamen, ut; Quanquam tibi ſuppeditata fuiſſent omnia ad literas, ingenio quidem & lingua nihil præſtitiſſes. Itaq; Cicero ad Lentulum; Sed certè, & ego te auctore amiciſsimo ac ſapientiſsimo, & tu me conſiliario fortaſſe non imperitiſsimo, fideli quidem & beneuolo certè uſus eſſes. Eodem libro idem auctor; Dignitatem quidem illam, fortis & cōſtantis Senatoris, nihil eſt quod cogitemus. Repugnet hic mihi fortaſſe quis non prorſus idem eſſe, Quidem in huiuſmodi locis, & Tamen. At mihi ſatis puto eſſe, locum oſtendere, & nouum genus quoddam, uel uſus, uel ſaltem collocationis, quod à naturali paululum diſsideat, propiuſq; ad illud Tamen accedat. Obſeruatum à doctis eſt, poni Quidem per ſe, nominibus ſimpliciter adiunctis auctorum quos ad rem confirmãdam citamus, ut Ariſtoteles quidem, Heſiodus quidem, Virgilius, aut M. Tullius quidem, cuius rei ſe multa offerunt exempla. Dicimus etiã id quod iam paulo ante intelligi potuit extenuantes aliquid; Vos non re modo ſed ne uerbo quidem uiolati eſtis: uel augentes; Petulanter iniuriam feciſti, & quidem in templo, & quidem præſente magiſtratu.

Hinc alia coniunctio nata eſt, Siquidem, pro Nam, uel Nanque uel huiuſmodi alia ex ijs quas uocant rationales, ut primo libro Tuſculanarum quæſtionum in principio M. Tullius; Nã quùm apud Græcos antiquiſsimum è doctis ſit genus poetarum, ſiquidem Homerus fuit, & Heſiodus ante Romam conditam, & quæ ſunt eius loci. Plerunq; duo uerba ſunt, Si, & Quidem, ubi tertiam à poſtrema ſyllabam, præter naturam, corripi, etiam ſi duo ſunt uerba, tum ex alijs tum ex Terentij Senariolo cognoſci poteſt

Siquidem me amaret, tum iſtuc prodeſſet Gnatho

& ex Ouidij uersu

Hoc quoque tentemus siquidem ieiuna remansit

Item altero, si modo rectè scriptum est,

Quæ mihi uentura est siquidem uentura senectus.

Ni & Nisi ad excipiendum natas esse non est cur admonendum sit.

Nisi & Si non sæpius altera loco alterius esse potest, ut;

Quæ si non astu prouidentur, me aut herum pessundabunt:

& Virgilius

Si non pertæsum thalami thædeque fuisset.

Commutari simul hæc possunt, ut esse priore in exemplo, Si non, in posteriore Nisi, satis commodè liceat. In illo autem; Nisi uerò existimaris dementem P. Africanum fuisse, mutari hæc in alteram non potest quin orationis, & me hercule de sensu non nihil immutetur. Sunt huiusmodi plurima, quale est; Nihil uideo quod timeam, nisi quod omnia sunt incerta.

Verò & Autem distinguendi naturam habent, suntq; ex ijs uerbis quæ in principijs orationum locari nō possunt, ut; Agebam ego tecum de studijs, tu uerò mihi de cœna sermonē inducebas. Quando igitur hæc, prima nunquam est, ci præponi, quùm alia solent omnia, tùm hæc præcipuè quæ sequuntur, At, Quasi, Iam, Enim, Age, Sanè, Tum, Nunc, Neque, & Nec, quorum pauca & rarò cum Autem, iungi possunt, nec sæpius distinguunt, nec multum indigent exemplis. Notum est illud etiam genus; Ego uerò Serui uellem ut ais in meo grauissimo casu affuisses. Idē ualet interdum quod Immo, uel Contrà, ut; Obijcis mihi quòd mathematicis credam, ego uerò illos ne audire quidem uolui. Est, respondentis, id ipsum esse quod non putabatur, ut si accusanti quod non gaudeam in aduersa fortuna, respondeam; Ego uerò gaudeo & lætor. Item assentiendi, ut; Est uerò ita mi frater ut scribis. Adhuc affirmandi, ut; Nō inuitus tibi assentiebar, & uerò nihil repugnare potuissem. Addito, Etiam, ut si dicas; Et uerò etiam assentiendum fuit. Dissimulanter & amarè ita loquimur ut in Eunucho Terentius

Sanè quia uerò hæ mihi patent semper fores:

& alio idem in loco

Mirum uerò impudenter si facit meretrix

Frequens est eiusmodi quædam est ironia; Nisi uerò demētem fuisset Platonem credimus. Illa etiam Virgilij

Egregiam uerò laudem & spolia ampla refertis

Tuque puerque tuus

Stomachantis etiam interiectio est, ut;

Promoue uerò ocyus te nutrix

Vtimur Verò etiam ubi magna res quæpiam augenda est, qualia mille sunt poetarum exempla, & Oratorum, ut Virgilij in septimo;

Tum uerò ad uocem celeres qua buccina signum
Dira dedit:

& Ciceronis ad Rufum; Quintum & uigesimum iam diem, aggeribus, uineis, turribus oppugnabam oppidū munitissimum Pindenissum, tantis opibus, tantoque negotio, ut mihi ad summam gloriam nihil desit nisi nomen oppidi, quod si ut spero cepero tum uerò literas publicè mittam.

Eandem habet uim discernendi, coniunctio Autem, quæ in significatu quem habet à natura uix aut non multum differt à Vero. Propriè tamen positam inuenies pro Etiam, in admirationibus laudationibusque presertim, ut; Fratrem neglexisti, qua fide, qua prudentia, qua autem pietate hominem? Quòd si interrogationibus, admirationibusue huiusmodi, careat oratio, Tum autem dici consueuit, quale Terentianum est illud;

Vt Dij illum Deæque senium perdant qui me hodie remoratus est,
Meque adeo qui restiterim; tum autem qui illum non flocci fecerim

Habet etiam coniūnctio hæc locum ubi corrigendum est aliquid, quod parum nobis planè dixisse uideamur, unde est illud pueris in ore; Erat hoc mihi dolendum, sed multo magis illud, quod inimicū meum, meum autem? immo uerò legum, iudiciorum, otij, patriæ bonorum omnium, sic amplexabantur, sic in manibus habebant, sic fouebant, sic me præsente osculabantur.

Continuādi. Alias coniunctiones dicunt esse continuandi, ut Si, Sin, & Nisi; Prima uarium habet in oratione usum. Nam si certa de re loquimur indicatiuo potius iungenda est, ut;

Ne abste hanc segreges, neu deseras
Si te in germani fratris dilexi loco
Siue hæc te solum semper fecit maxumi

Est autem hic modus obsecrandi. Longè diuersa ratio apud Virgilium est ubi ratione agitur in hūnc modum

Liber & alma Ceres uestro si numine tellus

Chaoniam

Chaoniam pingui glandem mutauit Arista
Si, pro An in dubitationibus ueteres dicebant, ut;
Visam, si domi est:
& Virgilius (nisi tamen aliud genus est)
Si quibus eiectus syluis, aut urbibus errat.
Rarò autem, idque in usu poetarum pro O si, ut;
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto
Posita est aliquando ad significationem temporis, ut;
Herus si redierit
Molendum usque in pistrino,
& Virgilius
Præterea si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit.
Sæpiusculè pro Tametsi, ut;
Non si capiundos mihi sciam esse inimicos omnes homines
Versatur illud in uulgari consuetudine loquendi; Si est ut errauerim: si est ut filios amiserim, pudebit me lucem amplius uidere, quemadmodum Terentius in Phormione;
Si est patrue, culpam ut Antipho in se admiserit
Ex qua re minus rei foret, aut famæ temperans
Non causam dico quin quod meritus est ferat.
Sin locum non habet nisi antecedente Si, ut;
Si, periturus abis & nos rape in omnia tecum
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc tutare domum
Duplicatur aliquando Sin post semel positam Si, ut Cicero ad Trebatium; Quod si scribere oblitus es, minus multi iam te aduocato causa cadent: sin nostri oblitus ex dabo operam ut istuc ueniam, antequam planè ex animo tibi effluam: sin æstiuorum te timor debilitat, aliquid excogita, ut fecisti de Britannia. Primum locum atque adeo solum, tenere sin uidetur sæpissime, ut,
Hæc primùm ut fiant Deos quæso, ut uobis decet,
Sin aliter animus uester est, ego Demea
Summa ui hanc defendam & illum mortuum.
Sed loca huiusmodi quamuis nõ expressam omnino, at significatam Si, habent, & significatum aliud antecedens orationis membrum. Fortasse uerò illa ironia, simulatioque inter hæc dici posit, quę est, si Dijs placet, quum rei alicuius uel personæ indignitatẽ stomacha-

mur, ut qua gloria commotus Epicurus exoritur, cui etiam si Dijs placet uidetur semper sapiens, beatus. De Nisi autem ne admonendum quidem uidetur, quod etiam docti homines præcipiunt in huiusmodi orationibus; Quid est ira nisi breuis insania? Nihil erat in actis Cæsaris nisi leges Cæsaris, ubi est Nisi, locari non posse Quàm, illa ratione excepta qua sic loquimur; Quid aliud est ira quàm breuis insania? Nihil erat in actis Cæsaris aliud quàm leges Cæsaris. Vbi est Quàm, rectè Nisi, locum habere poterit, ut; Nihil erat in actis Cæsaris aliud nisi leges Cæsaris.

Subcōtinuādi. Alias faciunt (ut ipsi loquuntur) subcontinuandi, ut Quando, Quoniam, Quia, Quandoquidem, Quatenus. Hæ non modo aliorum sunt generum, sed aliarum quoque partium orationis. Huius tamen sunt loci quoties (ut in aduerbio diximus) infinitè pronunciantur, ut; Quando ita uelle te cognoui, consilium ego non sequar meum. Quoniam se nulla ostendebat ratio qua hinc abessem has ad te scripsi literas. Sed quùm facilia omnibus hæc sint ad reliquas transeo coniunctiones.

Disiungēdi. Alias uocant disiungendi, quarum est munus sensum disiungere, uerba cōpulare, ut Vè, Ne, Neue, Vel, Aut, Siue, Seu. Harum natura est omnium ex duobus quæ sint proposita, unum uerum, alterū falsum relinquere. In disiunctionibus enim, ut Cicero in Topicis ait plus uno uerum esse non potest, ut; Aut nox est, aut dies. Nostris tamen in rethoricis libris admonuimus apud oratores & poetas omnes capi etiam pro coniunctionibus, ut;

Hic quibus inuisi fratres dum uita manebat
Pulsatusue parens uel fraus innexa clienti

& Horatius ad Pisones

Vel prodesse uolunt, uel delectare poetæ
Aut simul & iucunda & idonea dicere uitæ

& M. Tullius pro Milone; In utro igitur hæc fuit? In Milone qui etiam nunc reus est facti, aut præclari, aut certè necessarij; an in Clodio qui ita iudicia pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed omnis plena est latinitas hoc genere sermonis. Vel, pro saltem non ad hunc locum pertinet. Duas postremas etiam simul eodem in loco poni interdum licet, ut;

Siue dolo, seu iam Troiæ sic fata ferebant

His duabus coniunctionibus Vel & Aut, Sic etiam utimur ut dicamus; Quotidie lego aut scribo aliquid, idest utrunque modo hoc,

modo

modo illud succesſiuis horis facio.
De Ne autem, Ve & Neue illa quoque ſunt ueterum exempla; Ille annus qui me ne dicam grauius, afflixerat. Curabis ut nequid prorſus ignorem. Tu non artes modò liberales ſed ne literas quidem attigiſti ullas. Videndum nequid plus, minuſue dicatur quam neceſſe ſit. Operam dedit ut neue durior quàm oporteret, neue lenior in filium uideretur. Vti C. Panſa, A. Hircius Conſules, alter amboue cognoſcerent.
Vel, præter ſenſum quotidiani uſus & quem iam dudum dixi, ponitur ſæpius pro Etiam, ut; Per me, uel ſtertas licet, non modo quieſcas. Seu rectè, ſeu perperam egeris non laboro. Ne ualeam ſi mentior. Ne uiuam, niſi te facio ex omnibus plurimi. Nec ualeam, nec uiuam, ſiquid aliter ac dixeram cogitaui.
Alias dicunt ſubdiſiungendi, quæ ſunt, Vt, Quùm, Dum, ut quùm è Cylicia decedens Rhodum ueniſſem. Hic ſi conſuetudinem ſequimur, per ſecundam conſonantem, ſin ratio magis placeat, per Q. ſcribi coniunctio hæc debet. Diſcernenda enim erat etiam à præpoſitione, & aliquid eſſe puto etiam, quod (ut nemo ignorat) Quom, ueteres ſcribebant. Sed quando hæc una uox multa ſignificat, hoc loco de omnibus, etiam aliò pertinentibus abſoluam, ſi prius admonitum ſit facilè à coniunctione aduerbium ſeparari. Huius enim uis ac natura eſt partes orationis aut illarum ſenſus coniungere, illius uerò ijſdem, uel minuendo, uel augendo, uel tempore, locoue deſcribendo moderari. Itaque ſit illud genus exemplorum;

Poeta quùm primum animum ad ſcribendum appulit:

Illud Quùm, temporis eſt aduerbium. Sin ita dicamus; Quum ſis quotidie admonitus à patre, conſilium tibi deeſſe non potuit, coniunctio eſt ad cauſam pertinens. Similiter diſtinguas Vt, Ne & ſiqua ſunt alia, quæ diuerſas ad partes orationis referri poſsint. Nã; Vt ad vrbem acceſsi, uenit ad me Pompeius; aduerbium eſt: admonui te ut fieres certior, coniunctio. Item; Egi ut mandaſti, cum publicanis, aduerbium ſimilitudinis: ne committas ut ab omnibus accuſere, illud Ne prohibendi eſt aduerbium;

Qui teneant, nam inculta uidet, homines feræne,

dubitandi aduerbium: metuiſti ne tibi ſuccenſerem, coniunctio. Cur puerum cædis? Ne fiat inſolentior, coniunctio eſt iterum pertinens ad cauſam. Labores non recuſaui dum tibi prodeſſem: & Nihil dum noſtris de rebus actum erat quùm has ad te literas dabã,

nullum est hic negotium partes orationis discernere. Illud Quùm, ut ratio postulat nunc indicatiuo, nunc subiunctiuo iungitur, ut; Quùm scribo ad te, uideor mihi paululum respirare. Quùm proficiscerer, mihi obuiã in itinere factus est Curio. Est sæpius pro postquàm, ut Misi tabellarios quùm ad urbem accessisses. De ratione tamen indicatiui ac subiubctiui dictum est, quùm de uerbo nobis disputatio esset. Est autem sæpius loco unius ex ijs quæ (durius quidem sed tamen usitatè apud non indoctos homines) rationales uocantur, cum subiunctiuo posita, ut; Quum te uideam quotidie magis dolere casum ciuitatis, cogito siquam tibi consolationem afferre possim. Significat etiam id quod Quamuis, ut; Quum multis oneribus premerere, tamen illud maximum putaui, quod ineptissimi homines tibi audiẽdi essent. Si, Tum sequatur, ex duabus rebus, grauior, in orationis altero membro locabitur, ut; Quũ omni ætati modestia, tũ senectuti maximè accommodata est. Vides hic enim, ut secundi loci, species quædã, pluris ducitur, præferturq; generi, quod est in priore? Fit etiam hæc duarum comparatio uocũ in rebus, quarum neutra alteri species est, uel genus, seu rebus paribus, ut; Sumus. n. flagitiosè imparati quum à militibus, tum à pecunia: seu altera maiore, ut; Lentulum nostrum, eximia spe summæ uirtutis adolescentẽ quum cæteris artibus quibus studuisti semper ipse, tũ in primis imitatione tui fac erudias. Hæc fuerunt modi indicatiui, nec tamen hic subiunctiui ratio est alia atque in cæteris loquendi generibus. Possunt ẽt hæc ipsa binis explicari uerbis, modis utrisq; indicatiuis, ut; Quum multæ res in philosophia nequaquam satis adhuc explicatæ sunt, tum perdifficilis Brute (quod tu minimè ignoras) & perobscura quæstio est de Natura Deorum. Verbũ enim prius illud si mutes in subiunctiuum præter morem latinitatis loquare. Sepissime uerò ad res inter se æquales Tum, solet adhiberi ẽt, sine Quum, idque bis, ter, quater, & amplius, ut; Homo tum amicus, tũ prudẽs, tum de nobis optimè meritus. Habet etiam Tum significationẽ temporis, pro Tunc, atque etiam pro Nunc, ubi ita loquimur; Nunc hos nunc illos præferre, quo in loco potest esse Tum, cui in significatione temporis Dum aduerbium respondet, de quo nihil iam dicam amplius. Sola ergo ex hoc genere reliqua est, Vt, qua haud scio an alia plures habeat loquendi formas. Ipse colligam ex ijs quæ magis uidentur necessaria. Atq; ut ne sæpius ad hanc unã uocẽ mihi redeũdum sit, ea dicam etiam, quæ non huius erunt loci, aut non huic parti conueniunt orationis. Ac primũ refertur ad causam finis, quod

genus

genus est si dicã; Accessi propius ut audirem. Huiusmodi in orationibus ubi est Vt, esse potest etiam Quo. Hæ duæ.n.causas quas iam dixi significant, quale est; Omnia fecisti quo ciuium gratiam colligeres. Ad conficientes uerò causas, Quia & Quod & huiusmodi cæteræ accommodatæ sunt. Vulgò enim sic loquuntur omnes; Hominem defendi nõ quod à me diligeretur, sed quòd mihi à summis uiris commendatus esset. Hic poni etiam Quia potuisset. Item altero in mẽbro Quia, uel Quod, in altero Quo uel Vt, pro diuersitate causarum rectissimè dictum esset. Bina sunt huiusmodi in orationibus membra, binis uerbis distincta. Nihil tamen impedit quin plura fiant, uel alterũ ex uerbis tollatur. Nota ẽt sunt illa; Inuitus feci, ut C. Flaminium de Senatu eijcerem. Non committas ut à quoquam ludibrio habeare. Interpositionibus apta est, quas παρενθέσεις uocant; Vt uerum dicam. Vt uerum fatear. Vt hinc incipiam. Vt cætera obliuiscar. Vt in pauca conferam, & sexcenta huiusmodi. Adhuc pro Postquam, cuius generis innumera exempla sunt illi similia uel coniunctionibus, uel aduerbijs expressa;

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce

De Vt & Ita & Vt pro Quam uel Quantum in superlatiuis nominibus dictum fuit satis. Vt, pro Ita ut, uel Adeout, uenustè dicimus. Mille enim sunt in ueterum scriptis huiusmodi loci, Nimis diu nihil respondes ad quotidianas meas literas, ut iam de ualetudine tua incipiam suspicari. Dici pro Quemadmodum, sciunt etiam rudes latinitatis. Abundant enim omnia tali genere sermonis

Ego postquam te emĩ à paruulo, ut semper tibi
Apud me iusta & clemens fuerit seruitus Scis

Hinc illa nata sunt; Vt nunc sunt mores. Vt illis temporibus: ut illa in fortuna fieri potuit. Vt in tanto mœrore & luctu, satis respondit hilariter. Additur uerbis metuendi, uerendi, timendi. Vbiq; sunt enim hæ quasi formulæ quædam latini sermonis; Vereor ut labori par esse possim. Metuo ut rem tantam assequare: perinde quasi dicatur; nõ confido, me tanto labori parem fore, uel te rem tantam assequuturum. Vt ut geminata pro Vtcunque: Vt quid interrogandi aduerbium est. Sunt etiam formæ loquendi eiusmodi; Vt ne dicam grauiora. Vt ne redeam ad uetera. Item; Efficiam ut ne tibi prosit ea ratio. Sic loquimur, ubi sola Ne, satis esse poterat, quemadmodum ex infinitis, illud sit unum M. Tullij ad Curionem; Non ut decernatur aliquid noui quod solet esse difficilius, sed ut nequid noui decernatur. Dicimus etiam, VT NE inter duo mẽbra quorũ

prius

prius neget, alterum aiat, qualem esse scimus M. Tullij locum; Quare omni studio à te mi Brute contendo, ut Ciceronem meum ne dimittas, tecunque adducas. Illa prætereo; Vt qui maximè: ut quum maximè: ut quod plurimum, aut alia huiusmodi aduerbia superlatiuorum, illi generi affinia, quod est vulgare omnibus: sicuti Ciceroni, tum alibi sæpissimè, tum in epistola ad Metellum; Tam enim sum amicus reip. quam qui maximè. Ne illa quidem sunt repetenda longius; Vt omnes Dij adiuuent: Vt omnia prospere succedant: Vt rectissime feceris, pro Tametsi, aut alio uerbo, quod pertineat ad concedendum, ueluti si dicam; Vt sanctissimè semper uixeris, hæc tamen turpitudo tanta deleri ex hominum memoria non poterit: quæ orationes hoc efficiunt, ut altero ex duobus concesso, alterum tollatur. Dissimilia uidentur illa quæ sunt huiusmodi; In ijs autem rebus quæ nihilominus ut ego absim confici possunt, peto à te ut me rationem habere uelis & salutis & dignitatis meæ. Est, apud comicos præsertim, optandi, uel imprecandi aduerbium. sic enim illi sæpius loquuntur.

Vt te omnes equidem Dij Deæque, quantum est Syre
Cum isthoc inuento cumque incepto perdiunt

Habet admirationem quoque doloris plenam unde Virgilianum est illud;

Vt uidi ut perij ut me malus abstulit error

Sed est genus hoc oratoribus etiam frequens, uerum esto ille satis pro Sestio Ciceronis locus; qua superbia cœnum illud amplissimi ordinis lacrimas repudiauit, me ipsum ut contempsit. Plautus in Rudente;

Vt misera in mentem mihi mortis metus membra occupat.

Nec admonendum est similitudinis etiam esse aduerbium, quale est quum dicimus; Feci ut imperatum fuerat. Negotium curasti ut si esset res tua. sæpe inuenias pro Quemadmodum, quod genus est quum ita loquimur; Quæro ut hæc agi potuerint. Hinc ad interrogandum ponitur; Vt uales? Vt res processit? Vtar hic Horatij potissimum uersu

Vt Nasidieni iuuit te Cœna beati?

Causarum. Alias dicunt esse causarum, quod his cuiusque rei propositæ causam proloquimur, ut Nam, Nanque, Quod, Iccirco, Ideo, Enim, Quocirca, & quæ sunt huius naturæ. Harum breuis apertaq; ratio est. Tanta enim ex infinitate exemplorum, singulis penè in uersibus occurrit, unde rem omnibus notissimam doceri possimus

ut; Fugiebat maximè frequentiam: nam literas faciebat pluris quā res humanas omnes. Hæc primum semper locum tenet, nisi in compositione, ut Quisnam, Nunquidnam, & similibus in uerbis. Simplex uerò quum est, indignationemque aut motum animi significat, à poetis, ui ratiocinandi priuatur, primo loco posita ut;

Nam quis te iuuenum confidentissime nostras
Iussit adire domos?

& Terentius in Phormione

Nam quæ est hæc anus à fratre quæ egressa est meo?

Elegantem habet usum in transitionibus ad aliam sermonis partē, ac si dicatur Quod autem, ut in Philippicis à M. Tullio dictum est; Nam quod me tecum iracundè agere dixisti solere, non est ita; uehementer me agere fateor, iracunde nego. Nanque, pro siquidem, & primo & secundo loco poni solet, quod notum est omnibus. Transitionibus interdum seruit, pro Verum, Sed, Veruntamen, ut; Nanque illud quare Sceuola negasti? De Quod, si huius esse loci uolumus, illud uerè dici potest, uariè eleganterque usitatum esse apud auctores. Ac primum, illud uide Ciceronis ad Terentiam; Quum scribo ad uos aut uestra lego, conficior lacrimis sic, ut ferre non possim: quod utinam minus uitæ cupidus fuissem: certe nihil, aut non multum in uita mali uidissemus. Nam illud Quod, hoc loco est pro Qua in re. Sæpe etiam pro aliqua rationalium (cuius tamen usum nominis ego uitare cum Cicerone uolui, & ipsas rationales coniunctiones ad causas referre) ut; Vrbs quæ quòd in ea fortunæ fanum fuit, Tyche nominata est. Superioris exempli mille sunt eiusmodi; Fecisti mihi pergratum quod Serapionis librum ad me misisti. Est interdum loco uerbi aut orationis infinitæ, ut; Apparet quòd aliud à terra sumpsimus, aliud ab humore. Hoc dici aliter consueuit; Apparet nos sumpsisse. Venustatem habent illa; Testamento non cauit, ne sua bona uenderes, credo quòd uir bonus, cò te insaniæ uenturum non putauit. Item; Nihil est quòd in uiam te dare cupias. Non est quod mihi irascare, ut;

Quod utinam ne Phormioni id suadere in mentem incidisset.

Quod bonum, felix, faustum, fortunatumque sit. Nunc censeo quod commodo tuo facere poteris uenias ad id tempus quod scribis. Nemo quod ego sciam hodie ad te fuit. Siquid est quod mea opera uti uelis. Dicimus etiam, Nihil est quod labores, est autem quod lætere pro laborare non debes, aut lætari oportet, aut est cau-

sa cur

sit cur lætari, nihil quod dolere debeas, ut Terentius;

Nihil est quod moremur diutius,

Cicero ad Lentulum; Dignitatem quidem illam consularem fortis & constantis senatoris nihil est quod cogitemus.

Enim, uix internoscas quid à Nam differat, estque secundi semper in oratione loci, à superiore sententia dependens, quemadmodum si dicas; Ille.n.sæpissimè iniurijs me affecerat. Hæc enim aliter plena esse non potest oratio, quàm si ante dixeris; Filium exhæredaui, aut aliquid simile, unde illud Enim, aut Nam, aut Nanque, sensum possit accipere. Toto autē de hoc genere quod uel ad causas uel ad rationes explicandas repertum est in quo sunt Etiā, Quia, Quoniā, Siquidem aliæque multæ, illud admonendū est, plurimis interdū superiore in periodo, aut sentētia propositis, ut norimus ad quod potissimum cōiunctio referri debeat. Esto.n.exempli gratia quod Cicero ad Volumnium scripsit; Opus est hic limatulo & polítulo tuo iudicio, & illis interioribus literis meis quibus sæpe uerecundiorē me in loquendo facis. Mihi.n.iudicatum est, si modo hoc Cæsar aut patietur aut uolet deponere illam iam personam in qua me sæpe illi ipsi probaui. Nā cōiunctio Enim, quum proximū uerbum, aut uniuersam sn̄iam ex uerbis conflatā respicere naturaliter debeat, hoc loco neque unam in sententiā uerba colligit, neque interiores literas, neq; uerecundiam Ciceroni à Volūnio tributam, sed limatum Volumnij iudicium respexit. Hic porrò non tam certa ratio tradi potest, quàm legentium scribentiumue attentio excitari.

Nec mouere nos debet, quod hanc ueteres aliquando secundi loci esse uoluerunt. Nam Plautus non rarissimè sic loquitur, ut in Persa;

Enim uolo te adesse:

nobis uerò dicendum putemus; Volo enim te adesse.

Alias nominant approbandi, ut Si, Quidem, Equidem. De his iam antea dictum est. Differunt autem, quod hoc quidem sensu, modo uerbi indicatiuo solum iunguntur. Harum exempla à ueteribus etiam grammaticis hæc recitata sunt;

Dij tibi si qua est cœlo pietas, quæ talia curet
Persoluant grates dignas
Equidem merui nec deprecor inquit.

Sed infinita sunt huiusmodi auctorum loca, ubi propositarum, coniunctarumue rerum approbatio indicatur.

Alias nominauerunt aduersandi, Quanquam, Etsi, Quamuis, Tametsi,

metsi, Tamen, licet. Verùm hic esse inuenio quod alij ante nos docti homines dixerunt, primas duas in maioribus epistolarum principijs, aut librorum poni cum uerbo indicantis modi solere, ut; Quanquam te Marce fili, annum iam audientē Cratippū, idq; Athenis, abundare oportet præceptis institutisque philosophiæ, & quæ sunt nota omnibus. Idem, orationis, pro lege Manilia principium est; Quanquam mihi semper frequens conspectus uester multo iucundissimus: & apud Terentium, Chremetis

Quanquam hæc inter nos nuper a notitia admodum est:

Sequitur deinde aduersandi uerbum in primo exemplo; Tamen ut ipse ad meam utilitatem semper cum græcis latina coniunxi: in secundo, Tamen hoc aditu laudis qui semper optimo cuique maximè patuit, non mea me uoluntas, sed meæ uitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ prohibuerunt: in tertio;

Tamen uel uirtus tua, uel uicinitas, & quæ sequuntur

Extra huiusmodi principia, in rebusque leuioribus modo etiā subiunctiuo interdū præponitur, ut Cicero, quæstionum Tusculanarū libro quinto; Omniaque iucunda, quanquā sensu corporis iudicentur ad animum referri tamen. De etsi, nihil est quod præcipi debeat aliud quā quæ de superiore dicta sunt, ut, pro Milone; Etsi uereor iudices, ne turpe sit, pro fortissimo uiro dicere incipientem timere: paulo post sequitur aduersandi coniunctio; Tamen (inquit) hęc noui iudicij noua forma terret oculos. Quāuis, & Tametsi nō ita principijs conueniūt orationū, & nūc indicatiuo, nunc subiunctiuo iungi solent, Nonnullæ autem sunt orationes à quibus hæ coniunctiones absunt, ex earum aduersa Tamen intellectę, ut; Pluribus grauissimisque distentus negotijs, nec satis firma ualetudine, studijs tamē aliquid otij impertimur, ut Cicero ad Lentulum; Ipse literis omnibus à pueritia deditus, experiendo tamen, magis quam discendo cognoui. Alias fecere distribuendi, At, Ast, Verò, Autem, Sed, quæ sunt à nobis ante iam explicatæ. Nunc uerò distincti generis aliud esse nomen debuit. Neque uerò suprà hoc ipsum genus obscurè à me significatum est, ut; Ego quidem philosophiæ, tu uerò humanioribus literis operam nauas. Ad simpliciter coniungendū sæpius Autem refertur, ut; Sed quia uidebam ciuilis belli historiā iam penè à te esse perfectam, dixerat autem mihi, te reliquas ordiri, deesse mihi nolui quin te admonerem. Est etiam nōn rarò aduersandi, aut contrarietatis uerbum, ut; Crassus hostium uim sese perucisurum putauit, peruertit autem suam. Adhuc etiam, corrigendi

rigendi uim habet uerbum superius, ut; Erat hoc mihi dolendum, sed multo magis illud, quod inimicum meum, meum autem? immò uerò iudiciorum, otij, patriæ, bonorum omnium, sic amplexabantur, & quæ sunt eius loci. His tribuendi nomen aiunt sedediss, quod rebus hæc personisue diuersis, diuersa distribuant, de quibus hactenus dictum à me sit.

Eligendi. Alias eligendi, ut; Quàm. Hac enim (ut in aduerbijs quoque dictum est) utimur, quùm ex duobus aut pluribus propositis, unum quoquo modo eligimus, ut in Andria Terentius

Quæ sese inhoneste optauit parare hic diuitias
Potius quàm in patria honeste paupera uiuere.

Dubitandi. Alias dubitandi, An, Ne, Nec ne, ut; Multum interest, utrum laus minuatur, an salus deseratur. Non uereor ne sis commotus, quód non scripserim. Illud nemo dubitat, uester honos, an mea salus mihi sit carior. Non quæro, occiderit ne Milo Clodium, sed iurene an iniuria occiderit. Quum tuæ sint illæ rationes euersæ omnes, tamen ne repugnas? Tamen ne argumentaris? Volo mihi respondeas, noctu in domo aliena deprehensus cum telo fueris nec ne? Satis prouisum est, ne ea res impedimento esse p. ssit. Cicero pro A. Cæcina; Vti dicis te deiectum debeo intelligere nonne? Idem alio loco; Quùm esset ex coquæ situm, Archelaum Perdiccæ filium nonne beatum putaret? Virgilius autem;

Nonne fuit satius tristeis Amaryllidis iras
Atque superba pati fastidia?

Nec miretur quis confusè hæc à me recitari exépla, qui unius eiusdemque uerbi diuersum usum ac naturam cognosci uolo. Est nanque illud Ne, ita uarium, ut non inter aduerbia modo locum habere potuerit, sed hic inter coniunctiones positum, nunc dubitandi, nunc interrogandi, nunc uetandi, nunc denique negandi uim habeat. Illi præterea locum Cicero aliquando mutauit, ut in Lucullo; Videamus terrane penitus defixa sit, & quasi radicibus hæreat, an media pendeat? Vsitatius enim foret; penitusne terra defixa sit.

Deminuẽdi. Alias diminuendi nominant, Saltem, At, Vel, quarum sunt in superioribus antè posita à nobis exempla, de aduerbijs quùm disputaremus.

Abnegandi. Alias hoc loco ponunt quas uocant abnegandi. Has, grammatici non inueniunt ipsas quidem in Romana lingua, sed earum ulm quandam in sensu latentem poetæ oratoresque nostri expressere.

Quæ

Quæ ratio poteſt etiam, uel mediocriter noſtro in ſermone exercitatis eſſe notiſsima, quoties uidelicet, uerbum Poſſum uel Debeo, aut aliud ſimile in oratione deeſt, ut Cicero ad Gallum; Quùm decimum iam diē grauiter ex inteſtino laborarem, neque ijs qui mea opera uti uolebant, probarem me non ualere, quia febrim non haberem, fugi in Tuſculanum. Quid hic Cicero dolet ſe non probare quod in ipſo tantum erat ut probaret? Si enim inſpicias, diligenter, mancā orationē cognoſces, niſi exponas, probare nō poſſem. Libro ēt ſecundo ad Atticum; Cogitanti autem hæc ferè ſuccurrebant: primū, ex eo quod ſuperioribus literis ſcripſeras, ex familiari te illius audiſſe, prolatum iri aliquid quod nemo improbaret. Interrogo iterum, quid uult ſibi ea uerborum inſolentia, Nemo improbaret? Profecto, id qu d iam dixi; Nemo improbare poſſet, quodq; aiunt græci, ἔκ ἂν τις ἐν ἐλέγξειεν. Hic enim duabus ἂν & κὲ uel κὲν illi utuntur, ſed ἂν oratorum eſt, κὲν poetarum. Nobis autem hæ duę uoces quùm deſint uidendum eſt accuratè nequid ſententia nos fallat, & uerò nihil eſt noſtro in ſermone frequentius.

Alias, colligendi aut inferendi, Ergo, Igitur, Quamobrem, Itaque quarum duæ priores minutarum ſunt potius concluſionū, ratiocinationū, enthymematū, argumentorūq; ſingulorum, ut; Sunt autem Dij, eſt igitur diuinatio. Mundus generat animalia, ergo eſt animal. Vides illam quæ ſecunda eſt ex ijs eſſe quæ in oratione poſt primū uerbum ponantur, ut etiam;

Cur ſimulas igitur?

quod ne puteiur leue, Quintilianus à maximis auctoribus dubitatum ſcribit, quod alij ſæpe, alij nunquam hanc ad principia orationum locauerint. Sed ergo, nouo quodam ſenſu dicitur quam plurimis eiuſmodi in locis

Non ergo arma expedient?
Verus mihi nuncius ergo
Venerat?

Hic aliud eſt quam ubi dicimus ſpirat ergo uiuit. Quemadmodum ἆρα καὶ ἄρα diſtinguit Ammonius, ut prius, priore ſyllaba circumflexa dubitandi coniunctio ſit ut ἆρα τέλος ἕξει τὸ πρᾶγμα, alterū uerò colligendi ut, εἰ τοῦτον συμφέρον ποιεῖν, ποιητέον ὑμῖν ἄρα ἐστίν.

Eſt apud antiquos Ergo, pro cauſa, ut;

-Illius ergo
Venimus & magnos Herebi tranauimus amnes.

Cicero etiam de legibus; Mulieres genas ne radunto, neue leſſum

DD funeris

funeris ergo habento. Quare autem, Itaque & Quamobrem, ad Cōclusiones rerū adhibētur quæ multis uerbis disputatæ sunt, nisi quū ita uulgò dicimus; Miror quamobrem mihi sis iratus. Nescio quare à uetere consilio tuo discedas. Itaq; ad principia conclusionū locatur, primumq; uerbum solet esse orationis pro Quamobrem, ut; Itaque mirari desinamus: quibus in locis non licebit ordine cōuerso dicere; Desinamus itaque mirari, nisi aliam uim habeat, & proximam à postrema syllabam acutè dicamus, pro similitudinis aduerbio, ut; Quùm Quæstor in Sicilia fuissem iudices, itaque ex ea prouincia discessissem, ut Siculis omnibus iucundam, diuturnamq; memoriā quæsturæ nominisq; mei relinquerem, & quę sequuntur longius. Sed priore illo sensu inuenimus loco secundo in oratione positam, ut octauo libro de lingua latina M. Varro; Sæpe itaque ex eadem supellectili licet uidere; & quodam partitionum loco M. Tullius. Est itaque id genus totum situm in commutatione uerborum, quæ simplicibus in uerbis tractatur. Hoc tamen ut rarum est ita nō ualde sequendum. Quamobrem, ex ijs est quæ συλλογιστικὰ nominantur, neque idem planè quod Igitur, neque omnino diuersa. Quare & Cur, ad causas relationesque referuntur, ut; Nihil hactenus feci cur odisse me debeas, ubi Quare etiam & Quamobrem dicere licebit, quæ sunt omnes causarum quoque & interrogationū. Duę, Quare, & Quapropter sibi mutuò succedunt, ut; Pugnabat oratio tua cum honesto: quare nemo tibi est assensus. Multis hominibus feceras iniuriā: quapropter nemo tibi affuit in petitione magistratus. Igitur pro deinde ēt ueteres dixerunt, ut Plautus in Amphitruone;

Sese igitur, summa ui, uirisq;, eorum oppidum expugnasse.

Alias postremo complendi, Autem, Verò, Quidem, Equidem, Nanque. Ita ab illis nominantur, quòd non ut ante, sententiam adiuuandi, sed augmentandi uerba, numerumue implendi, aut ornandi, tantum gratia ponuntur. Res denique tota studium requirit ac diligentiam. Nihil enim in oratione facienda turpius est quàm si quid ex ijs quæ ad coniunctiones pertinet, non sit apte collocatum. Quamobrem hoc etiam de scriptis ueterum rectissimè imitandū nobis erit. Hac enim re non solùm latinè scribendi ratio, sed pars nonnulla interdum, exquisitioris doctrinæ, & connexiouum dialecticarum, continetur.

Q. MARII CORRADI VRITANI DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. XII.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

FIGVRAS tenere grauissimum esse in literis censet, illarumque usum non temere, iudicioque nostro terminandum, sed à doctissimis ipsoque etiam Aristotele esse perdiscendum. Nullis adhuc neque diuinis, neque humanis legibus; aut iure Pontificio, aut oraculis actum esse probat, quo minus poetæ, & à quibus ignorata religio sit, legi possint. Dehinc poeticam dilaudat, & Actij Sinceri, Hieronymique Vidæ exemplo à summis poetarum nostri temporis, nostra optat sacra celebrari. De figuris tractat uerborum, & sententiarum ex uetustissimis utriusque linguæ præceptionibus, & exemplis, oratorum, et poetarum, de quibus tamen auctor nos ad copiosiora reijcit, & illustriora in suis de arte dicendi libris.

VNC de octo partibus orationis quùm uideamur nobis quidẽ neque fortasse oĩa cõplexi, neq; tamẽ ad sermonis latini sciẽtiã necessaria prætermisisse, ad illud iam accedẽdũ est, ut ex his, quæ dicta sunt, ipsam orationẽ, quæ uersu primũ, deinceps quæ solutè cõponenda sit, informemus. Qm̃ uerò utriusq; generis cõpositio carere suis figuris nõ põt, antequã eo ueniã, hoc libro figuras mihi putaui esse exponẽdas, nõ quidẽ oẽs, quas propè infinitũ esset colligere & scrupulosissimi laboris, sed quæ sunt in poetis, uel oratoribus, nostris aut Græcorũ illustriores à ueterum quoq; doctissimis iudicatæ. Has aũt cognoscere sũmè necessariũ est ijs qui aut in ueterũ scriptis uersantur, aut ipsi ad scribẽdũ aliquid, accedũt. Equidẽ ijs qui noui ad literas ueniũt hãc partẽ iudico de-

bere maxime propositã ad discendũ, & ijs qui progressus aliquos in studijs fecerũt, ab oratoribus, à poetis, à doctissimis omnibus, ipsoque Aristotele rectè magnoq; adhibito iudicio petendã. Colligam ego nunc multa, uerum hæc si ad rei magnitudinem conferas, paucissima, neq; satis explicata uidebuntur. Habenda enim mihi ratio est, captus intelligentiæque iuuenum qui literas nunc primum sunt aggressi. Nec illud hoc loco faciã inuitus ut quædã à ueteribus sumã, ut Diomedẽ puduit doctũ hominẽ à Donato quam plurima ijsdẽ uerbis transferre, nec Flauium Carisium, aut Aquilam Romanum à cæteris. Necessariò autem hic magis quam in superioribus libris poetarum exemplis utendum erit: ad postremum uerò librũ, illud mihi reseruare uolui, ut poeticæ quoque orationis & uersus faciendi præcepta darem. Amaui à prima adolescentia hoc genus, quod utinam plurimos delectaret. Nec uereor equidem, ne meum hoc studium, uel sensus, uel oratio animum offendat cuiusquam; spero etiam fore, ut hos duos libros qui postremi sunt libentissime etiam studiosi latinitatis amplectantur. Abiere enim illa tempora, quum scelus inexpiabile homines parum docti crederent, quod poetarum carmina legerentur. Quendam narrabãt e sanctissimis uiris, cæsum flagris, mulctatumque diuinitus, solum quod M. Tullij scripta legeret: iure autem id factum aiebãt, quod qui ante religionem cognitam scripserunt, in eorum uersari libris non oporteret. Nunc uerò Dei benignitas, aliquot abhinc annis, illum ex mentibus hominum errorem funditus euellit. Nam si uiri sanctissimi illius, ea sententia fuisset, quam illi tum arbitrabantur, non poetæ solum & Cicero, sed omnes libri philosophorum, cognitiones quoque rerum atque temporum, & ius potissimum ciuile, doctrinæque omnes tolli debuissent. Si enim auctores quidam eo nomine legendi non essent, quod religio ab eis cognita non sit, quid philosophos, & iurisconsultos in eadem causa atque crimine, posset adiuuare ne cum illis damnarentur? Quare quùm diuinitus illud factum accepissent, hæc omnia, uel consequi, uel repugnare, uel impedire, cogitandum fuisset. Sin ita res omnino sese haberet, ut credere nos uolebant, nefas putandũ erat maximũ, diuino oraculo, atq; imperio non statim parere. Et si .n. hoc, simile, aut non multo minus futurũ uideretur quã illud ex antiquissimis tẽpibus, quùm Deus idẽ genus humanũ, in illa aquarũ eluuione se perditurum esse mortalibus denunciauit, pluris tamen facienda nobis illius uoluntas, & imperium, quam res nostræ

Rem in epistola ad Eustochiũ uirginẽ Hieronymus narrat.

Hoc dicit, quia cognitũ est ipsius ex Hieron. alijs epistolis, somniũ uirgini, ab eo narratum fuisse. At nõ ita se res hẽt. Nã Hieron. ipse in apologia contra Rufinum, multis uerbis fatetur se uirgini exposuisse somnium suũ & se de periurio purgat hoc modo. Nunc breuiter dixisse sufficiat, te exigere à dormiente, quod nunquam uigilans præstitisti.

aut

aut artes omnes, aut scientiæ aut omnis mundus crederetur. Sed contra de bonis, doctis, ac sapientibus, quum uideas neminem, ea uoce diuina, aut sanctissimi uiri testimonio esse commotum, & Ciuitates, populos, resq; publicas, & principes orbis terrarum legere auctores omnes à quibus ignorata religio est, & aliis proponere legendos, equidē uel prudentiā requiro tuam, qui nō putes noui aliquid hic esse cogitandum, uel modestiā desidero, qui totius Europæ sensum non anteponas tuo. Quæ.n. arrogantia est, publico omnium hominum consensu, non pro maximo argumento ignorantiæ nostræ uti uelle? Aliquid hic igitur lateat necesse est quod homines illorum temporū quidam non peruidebant. Quid illud quæso? Dicere non possum, tanta erat instultitia, puerilisq; errore turpitudo. Siquis igitur usque ad hanc memoriā, fortasse illa in cœcitate uersetur, huic, si planè rem uidere cupiat, non locus ille tantum, unde ad ignaros emanauit error, sed inde qui post insequuntur, libri diligentissimè erunt Hieronymi ipsius sanctissimi uiri omnes perlegendi. Docuit enim is cœteris in libris, Rufinum aduersarium sæpius, quid illum sentire, quid nos ea de re, parum doctis hominibus respondere oporteat. Nos uerò teneamus illud Marcelle frater, actum nihil unquam fuisse, neque diuinis, neque humanis legibus, nec ullis oraculis cur poetę auctoresq; omnes, uel Romani, uel Gręci (quos Europa uniuersa, atque boni homines colunt) non ab omnibus legendi esse uiderentur. Qui.n. licere non credatur præterea nos poeticam aliasue partes eloquentiæ, scientiasque omnes, à græcis & Romanis discere iustius quam Iudæi quondam ab Aegyptijs disciplinas acceperunt? Itaque ego inani illo metu nunquam permotus, postremum librum esse uolui illum, unde propositis ueterum exemplis uersus faciendi ratio discatur, hunc uero qui est in manibus unde cognosci uitia, & ornatus in uersu poterunt. Commoda uerò ex his ea sumantur, ut quemadmodum ueteres, pro uoluntate aut ingenio cuiusque, suauissimis cantibus, laborem uitæ leuantes, nos ipsos consolemur. Illud autem cupio esse maximum, Dei ac Diuorum ut laudibus delectemur, & nihil esse putemus literas nihil omnino eloquentiam, si hanc nullum ad rei diuinæ commodum nullum ad religionis ornatum paremus. Nunc uerò turpe sibi ducunt homines docti, noua hæc mandare literis, & contaminari sacris rebus illam suam latinæ dicendi aut scribendi elegantiam arbitrantur. Contra mihi sic uidetur, nihil opinione illa stultius nihil pudore illo esse impudentius.

Has tamē ciuitates, populos, respublicas, & principes orbis terrarum ipse Hieronymus, iudicio suo sceleris absoluit, & pios esse Christianos ostendit, cōtra Rufinum in apologia ad Pāmachium & Marcellinum ubi post multa sic intulit. Hac dicerē si quippiā uigilās promisissem: nūc aūt nouum impudentiæ genus obijcit mihi somniū meū. Perlegendos esse ait alios etiā Hieronymi libros, ei qui rem planè cupiat intelligere, id est duas quas ante nomina ui apologias. Poetas accu

Sat qui sacris de rebus nihil cōscribūt nec Vidā aut Actium syncerū in ea re imitantur.

dentius. Esto enim celebrari literis omnibus debuerit, quod ad Marathonem, ad Leuctra, ad Thrasimenum, ad Cannas, pro patria fortiter quidam occiderunt, & res fuerint eiusmodi quę tractari à multis ornatissimè debuerint, uerius dici tamen ac splendidius potest, quod nostri heroes nostræ uirgines maiore gloria quā Decius, pro religione sese deuouentes, in bestiarum laniatus in ferrum in flammas, in cruciatus terribilia omnia, crudelissimumq; interitum ultro accurrerūt. Sed prouehor longius illecebra & hac suauitate cogitationis. Redeo igitur ad ea quæ mihi de figuris proposui.

Figurarum, illud primum genus faciunt quod σχῆμα λέξεως dixerūt Hoc in uerbis est aut simplicibus, quod est propriè grammaticorū, ut in συγκοπῇ, παραγωγῇ, ἀφαιρέσει, διαιρέσει, ac cæteris, aut coniūctis ut in παρονομασίᾳ, ἐπιζεύξει ἐπαναλήψει Quod est singulis in uerbis, aut barbarismus est aut solęcismus. Barbarismus uno in uerbo spectatur quod uel non latinum sit ut illa mastruca erat Ciceronis, aut sputatilica Sisennæ, uel non latinæ prorsus neque ex arte grammatica tractatum. Peccatur hic modis potissimum quatuor additione, detractione, immutatione, transpositione. His ueluti generibus formæ subiectæ sunt plures. Additur enim, uel detrahitur, uel immutatur, uel transponitur litera, syllaba, tempus, aspiratio accentus. Additur litera, ut;

Figura λέξεως differt utrum in uerbo sit an ex uerbis fiat.

-Quærentem dicere plura

Reppulit,

Syllaba, ut;

Nunquam hoc tetulissem pedem.

tempus, ut;

Italiam fato profugus.

Detrahitur litera, ut;

Versibu quod olim Fauni uatesque canebant

Syllaba, ut;

Alta mente repostum.

Tempus, ut;

-Nimbosus Orion

Correpta Orionis prima syllaba, quæ per naturam sit longa. Transponitur litera, ut Euandre pro Euander: syllaba, ut si displicinam dicas pro disciplina: tempus, ut Iambum si pronunciet quis pro Trochæo, uel Dactylum pro Anapæsto. Totidem esse in accentu uitia, & aspiratione possunt: ac denique præter naturam uerbi, literæ, syllabæ, accentus aut aspirationis, quodcunque in

scripto

scripto uel in sermone uitium fit, hunc sciamus nominatum esse barbarismum. Verum ego tamet si hoc loco non discedam à Sosipatro Carisio, Aelio Donato, Diomede, & clarissimis ac doctissimis qui olim grammatici fuerunt meam tamen breuiter aut Quintiliani potius de ordine totaque de ratione figurarum non dissimulabo sententiam, ut ne uetustatis auctoritatem lector nec siquid est nostri aut oratorum quoque iudicij desiderare possit. Quum hoc paucis absoluero ad illos etiam quos mihi auctores proposui reuertar. Ac primum tropos esse Quintilianus uoluit, in quibus est & quas longius persequitur. Hinc ad figuras transit quas multis modis differre uoluit à tropis, illo potissimum quod & si nullo in uerbo tropus appareat figura tamen est sæpius in oratione ut in auersionibus aut fictionibus personarum ut quid tibi Quinte frater qui nunc abes, & totus pro Milone locus, & quum poetæ sermonem tribuunt rebus mutis ut apud Ouidium

Totoque exerceor anno?

Infinita sunt huiusmodi figuratæ orationis quæ subtiliter homines docti persequuntur. Mox descendit hic auctor ad figuras sententiarum discretas omnino à superioribus. Hæ magis propriæ sunt oratorum in quibus non uerba aut oratio sed ipsa figurata sententia est ut in prolepsi quùm occupamus quod pro aduersario esse uidebatur in παῤῥησία quum libertate utimur loquendi, & cœteris quorum non esset finem inuenire. Denique ad σχήματα λέξεως reuertitur. Hæc duorum sunt generum. Placet mihi hæc duo his nominibus distinguere ut unum esse dicam in uerbo alterum fieri ex uerbis. In uerbo sunt quæ paulo ante dixi addendo, detrahendo, immutando, transponendo uel abusione generum, numerorum, casuum, temporum, modorũ, & artis grãmaticæ fieri unde est solœcismus. Ex uerbis autẽ, ut est παρονομασία, ἀναδίπλωσις, ὁμοιοτέλευτον quæque sunt cœtera id genus. Ego uerò quum exponam ea quæ grammaticorum doctissimis uisa sunt, ad hæc tamen quæ dixi genera apertissima iam primosque fontes confusiora illa omnia referri uolo. Nemo enim Quintiliano melius, nemo perfectius hunc de figuris locum est persequutus, nec scio an is ulla in parte pulcherrimi illius operis magis, uiliusue elaborarit. Nunc redeo ad quæ grammatici scripserunt. Quæ sunt λέξεως aiunt, uel dictionis esse uel loquutionis. Ad loqnutionem referunt ea quæ diximus fieri ex uerbis: ad dictionem uerò quæ in uerbo cõtra grãmaticæ, aut latinitatis rationem peccantur. Hunc uolũt in carmine

Valde necessariũ discrimen figurarũ λέξεως, ut sit unum genus in uerbo, alterum fiat ex uerbis.

μεταπλασμὸν esse, cuius sunt ferè species quæ sequuntur, πρόσθεσις, ἐπένθεσις, παραγωγὴ, ἀφαίρεσις, ἀποκοπὴ ἔκτασις, συστολὴ, διαίρεσις, συναίρεσις συναλοιφὴ, ἔκθλιψις, ἀντίθεσις, μετάθεσις. Πρόσθεσις est qua ad principium uerbi literam apponimus, aut syllabam, ut;

Meum gnatum rumor est amare,

Pro Natum. Epenthesis, qua literam interponimus uerbo, ut;

Relliquias Danaûm

Paragoge, qua adijcimus ad finē uerbi, quale dicier est, & amarier, pro dici & amari. Hanc uidemur latine ex M. Tullio, productionē posse nominare. Similia sunt, quæ παρέλκοντα dicuntur, nisi quod his aliquid significans uerbum adiungitur, ut;

Adesdum paucis te uolo:

ut quantum ER syllaba in dicier, & dum in uerbo adesdum differunt inter se, tantum inter has duas figuras interſit. Has duas inter Pleonasmos quidam locauerunt. Aphæresis, de principio aufert uerbi, ut;

Discite iustitiam moniti, & non temnere Diuos.

pro contemnere, Syncopa de medio, ut Commorat omnes nos, pro commouerat. Apocopa, ex fine, ut;

Terram altricem diri execramur Vlysſi

pro Vlysſis, Ectasis, est productio syllabę contra uerbi naturam, ut;

Quanquam animus meminisse horret luctuque refugit.

Systole, contraria est superiori, ut Terentius

Menandri Eunuchum postquam Aediles émerunt:

Hic natura longam corripuit, ut in fine uersus Iambum, ille produxit breuem, quo trochæum faceret. Dyæresis, est unius diuisio syllabæ, in duas, ut;

Aurai simplicis ignem,

Pro auræ. Synæresis, Dyæresi contraria est, ut;

Fixerit aeripedem ceruam.

pro aeripedem. Synalepha, est, quum duas uocales, ultimam uidelicet superioris uerbi & primam sequentis, pro una syllaba putamus, ut;

Carthago Italiam contrà.

Ecthlipsis etiam, est inter duo uerba, superioris syllabæ insuauiter cum subiectis uocalibus coeuntis, detractio, ut;

Vacet annales nostrorum audire laborum.

Antithesis est quemadmodū Aelius ait literæ pro litera positio, ut;

Olli subridens

quo

quo loco illi dicendum fuisset. Metathesis est quoties loca tantum commutata sint inter se literarum, ut quemadmodum ante iam dixi pro Euander Euandre. Hæc in usu dumtaxat poetarum ad singula uerba pertinent, quæ sunt cuius iam dixi metaplasmi species: quibus tamen posis etiam ἀναστροφὴν addere, ut Italiam contra, & Megaram uersus, pro contra Italiam, uersus Megaram. His uidetur subiecta esse immutatio, idest ea quæ ἐναλλαγὴ nominatur, ad quam referunt grammatici, omnia quæ quouis modo immutantur, ut quoties nomen, loco uerbi, aut uerbum nominis, & (ut conferam in pauca) quoties, genera, species, numeros, figuras, casus, tempora, modos, coniugationes, personas, alias aliarum loco usurpamus. Quare ἀντιπτώσεις & siquæ sunt aliæ eiusmodi non falso huius esse minutiora genera putauissent. Sed quando ex his quæ memorata sunt & ex discrepantia potissimum casuum, generum, personarum & partium inter se orationis solœcismum esse natum diximus, de eo nunc ordine dicendum est aliquid ante quam ad propositas iam figuras transeam loquutionis. Solœcismus est (inquit Aelius) uitium in contextu partium orationis contra rationem artis grammaticæ factum. Nam quoties non uno in uerbo sed ipsa in oratione peccatur solœcismum dicimus. Hoc autem fit quum uel ipsis partibus orationis uel generibus, uel numeris, uel temporibus, uel modis, uel personis, uel casibus perturbata sit oratio. Esse igitur maius aliud, uel par in loquendo aut scribendo uitiũ non potest. Etenim grammatica, uel pauca hæc accepit à natura quæ sanctissimum sit etiam barbaris custodire.

Fit solœcismus etiam (ut iam dixi) per partes orationis, quoties alia pro alia, aut ipsa pro se quidem, sed non ut postulat natura ponitur. Non faciam hoc loco ut illa in quæstione immorari diu uelim quæ est agitata quondam à doctis, Apollonio, Aelio Donato græcis ac latinis fere omnibus, utrum esse uno tantum in uerbo solœcismus queat. Et si enim (ut Quintilianus ait) unius emendatione uerbi corrigatur, non tamen in uerbo sed in collocatione uitium est: neq; ut semper olli, ac dicier barbarismi sunt, ita capti, & Amaræ extra orationis complexum solœcismi, nisi dictum sit.

Aut oculis capti posuere cubilia talpæ

&

Tum Phaethontiadas musco circundat amaræ
Corticis

Nec ubi singula uerba sunt, solœcismi uitium esse potest. Nam si

plures

plures alloquens dicam, Tu aut unum Vos, aut mille huiuſmodi ſolœciſmus non foret, niſi hæc tacitum ad uerbum aliud, unum aut plura referrentur. Illud poſtremum ſit, fieri quidem in uno interdum, ſed nunquam in ſolo uerbo ſolœciſmum. Fit quemadmodum barbariſmus illis quibus dictum eſt præcipuè modis quatuor addendo ut ſiquis dicat ſe profectum ex Roma, detrahendo, ut;

Italiam fato profugus Lauinaq; uenit
Littora

addita uidelicet ad prius exemplum incommoda præpoſitione detracta ex altero, neceſſaria. Fit immutando uel tranſponendo ut ſi quod uerbum aliter quam ratio poſtulat colloces ut Nam & enim ſi alterum alterius loco ponas: quæ tamen immutatio tranſpoſitioq; infinitis poteſt modis fieri ſi uel partem orationis aliam pro alia uſurpes uel quæ accidentia uocant partium orationis confundas, ut ſi gradu comparationum utare pro ſimplici, aut hoc uiciſsim pro illo, aut alia ſpecie, alio genere, alio numero, alia figura, alio caſu aut aliter quam grammaticæ ratio poſtulat, ut in uerbis & alia ſignificatione, uoce, perſona, tempore, modo, coniugatione. Mille occurrunt ubique, præſertim in poetis, cuiuſmodi quæ ſunt nota pueris, quia tamen & uitioſa ſunt, & nemo ignorare ea poteſt, ſuperſedeo exemplis. Nec ad ea quæ dicta ſunt illud impedimento eſt quod additio, ad πλεονασμὸν quoque, detractio ad ἔκλειψιν immutatio ad ἀναστροφὴν referri poſsit. Sed reuertor ut inſtitui atq; ordo poſtulat ad quas propoſueram loquutionis figuras, cuius numerantur ſpecies πρόληψις, ζεῦγμα, ὑπόζευξις, σύλληψις, ἀναδίπλωσις, ἀναφορά, ἐπανάληψις, ἐπίζευξις, παρονομασία, ὁμοιοτέλευτον, ὁμοιόπτωτον, πολύπτωτον, πλοκὴ, πολυσύνδετον, ἀσύνδετον, κλίμαξ, σχίσις ὀνομάτων, εἱρμὸς παρόμοιον: Sunt hæ unde uiginti, inter quas tamen πλοκὴν, Cariſius non poſuit & διάλυτον ſeu διάλυσιν idē eſſe quod ἀσύνδετον uoluit: alij uerò ἀντυποφοράν, ἀποσιώπησιν, ἀντιμεταβολὴν præterea, in his eſſe uoluerunt. Aelius finem his non ſtatuit ullum.

Prolepſis. Verum ego ut hinc incipiam. Prolepſis, præſumptio eſt poſtea inſequentium rerum, ut;

Continuo Reges, ingenti mole Latinus
Quadriiugo inuehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis ſex radij fulgentia cingunt,
Solis aui ſpecimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro,
Hinc pater Aeneas, Romanæ ſtirpis origo,

Sidereo

Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,
Et iuxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ
Procedunt castris.

Simile est etiam si dicas, Ciues facti ad irritandum Cæsaris animum, & rem publicam euertendam, Pompeius superbia, Cato pertinacia. M. etiam Tullius in primo accusationis in Verrem; Carbo grauiter ferebat sibi Quæstorem obtigisse hominem singulari luxuria atque inertia. Veruntamen ornabat eum beneficijs officijsque omnibus. Ne diutius teneam pecunia attributa, numerata est. Profectus est Quæstor in prouinciam: uenit in Galliam expectatus ad exercitum consularem cum pecunia. Tertio libro eundem in Verrem, de Nymphonis iudicio, sic orationem instituit, ut prius Romam fugisse illum de Sicilia, quam ab Apronio condemnatum dicere uideatur. Altera adhuc prolepsis est quum res ante nominatur, quæ postea sit nata, uel id nomen assequuta, ut;

Italiam, fato profugus Lauinaq; uenit
Littora.

Eandem hanc esse uolunt, quùm tacite obiectioni occurrimus, quod esse ἀνθυποφορὰς etiam dixerunt, ut;

Forsitan & Priami fuerint quę fata requiras.

Zeugma, iugationem aliqui dixerunt. Ea est annexio, qua multi uno uerbo sensus iunguntur, quod tribus modis fit, aut enim in principio sententiæ uerbum ponitur, ut; Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia, aut in medio, ut; *Zeugma.*

Quas gentes Italum, aut quas non oraueris urbes.

Aut in fine, ut; Templa Deorum immortalium, tecta urbis, uitam omnium ciuium, Italiam denique totam ad exitium, ad uastitatem uocas. Hypozeuxis figura est superiori contraria, ubi singulis rebus diuersa uerba dantur, ut eundem in Catilinam Cicero; Egredere cum importuna sceleratorum manu, confer te ad Manlium, concita perditos ciues, secerne te à bonis, infer patriæ bellum, exulta impio latrocinio. Syllepsis, est dissimilium clausularum uno uerbo annexa conceptio, ut; *Hypozeuxis.* *Syllepsis.*

Hic illius arma, hic currus fuit:

qua in oratione, uerbum uiciniorem unitatis numerum respexit. Alias, enim contra faciendum erit, ut;

-Sunt nobis mitia poma
Castaneæ molles, & pressi copia lactis.

Respicit sæpe numerus multitudinis, plures unitatis antecedentes numeros, ut in Adelphis Terentius;

Hæc si neque ego, neque tu fecimus
Non siuit egestas facere nos.

Hic dicere licuisset Neque ego neque tu fecisti, ut M. Tullius ad Atticum; Ego & Cicero meus flagitabit. Sin uerbum ad finem orationis dilatum, eadem in persona & numero ultimum ad nomen accommodetur, tum Zeugma erit non Syllepsis. Atque ut repetam omnia à principio. Septem nobis huius figuræ species Aldus restituit. *Syllepsis prima.* Primam facit, quùm adiectiuum nomen inter duo substantiua, uirile potius adiungit sibi genus, ut maritus & uxor ambo auari: aut muliebre potius quam neutrum; ut stellæ & sidera nequaquam luminosæ, aut unum potius uirile quam plura neutra, ut dominus & & mancipia armati. Quanquam si post neutrum, uirile genus, aut muliebre ponamus, id superare debebit, quod postremum erit qualia duo sunt illa exempla Ciceronis, ut mihi uel consilium meum cum illius consilio, uel fortuna coniungenda esse uideatur: Idem auctor; Quod me mones de uultu & oratione ad tempus accommodanda, & si difficile est, tamen imperarem mihi si mea quicquam interesse putarem. *Secunda.* Alteram quoties multitudinis numerus ita conuenit cum uerbo, ut superet numerum unitatis, ut; Legiones & consul bene rem gesserunt. *Tertia.* Tertiam uerò quum persona prima uel secunda tertia superat, ut; Eramus in Tusculano ego & Lucullus: Nunquam tu & Antonius in urbe uersati estis. *Quarta.* Quartam deinde, quùm rectus ablatiuum superat ex præpositione Cum, ut;

-Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt:

Quinta. quasi si dictum esset; Quirinus & Remus frater. Quintam fieri ait, quoties cum ablatiuo, qui eadem ex ui præpositionis pendet qua dictum, isq; ablatiuus nominatiuum superet, ut;

Iphitus & Pelias mecum, diuellimur inde.

Sexta. Sextam si uirum & mulierem demonstrando aias utrunq; ualde bonum & prudentem. *Septima.* Postremam deniq;, quum rebus multis propositis, sententiam concludens uerbum, proprie cum postremo nomine tantum cohærere potest, ut;

Sacra manu uictosq; Deos paruumq; Nepotem
Ipse trahit.

Huius esse species uoluerunt quæ sic dicuntur; Et mēte optima sunt & uiribus: uel; Optima sunt mente & uiribus: Illa etiam; Ego illum

de

de suo regno, ille me de nostra rep. percontatus est: & quomodo scripsit idem alio loco M. Tullius; Tamen suspicor ijsdem rebus te quibus me ipsum inter grauius commoueri: exempla quoque eiusmodi;

Vno ore omnes omnia
Bona dicere & laudare fortunas meas
Qui gnatum haberem tali ingenio præditum

Nec illud abest ab hoc genere;

Ipse Quirinali lituo paruaq; sedebat
Succintus trabea:

& eiusdem poetæ in duodecimo Aeneidos;

Disce puer uirtutem ex me uerumq; laborem,
Fortunam ex alijs.

His addunt, illi similia

Pars in frustra secant: &
Hic manus ob patriam pugnando uulnera passi:

& quæ mille sunt in Terentio illius modi

Vbi illic est scelus qui me perdidit.

Anadiplosis est eiusdem relatio uerbi à fine antecedentis uersus aut membri ad principium sequentis, ut; *Anadiplosis.*

Circum, perque duas in morem fluminis arctos
Arctos Oceani metuentes æquore tingi.

Anaphora est eiusdē uerbi repetitio ad principia plurimorū quoq; uersuum, ut; *Anaphora.*

Nate meæ uires mea magna potentia solus
Nate patris summi qui tela Typhoea temnis

Pro A. Cluentio M. Tullius; Negem fuisse illam infamiam iudicij corrupti? Negem illam rem agitatam in concionibus, iactatam in iudicijs commemoratam in senatu? Idem pro Gn. Plancio; Pater ut in iudicio capitis, pater ut in dimicatione fortunarū, pater ut apud tales uiros obesse filio debeat? Epanalepsis est in fine sententiæ geminatio uerbi quod est in principio, ut; *Epanalepsis.*

Multa super Priamo rogitans super Hectore multa

Et; Nauis onusta præda Siciliensi, quum ipsa esset præda. Veteres hac figura delectati sunt, ut;

Qui quum hunc accusant, Næuium, Plautum, Ennium
Accusant.

Qualia etiam illa sunt Catonis; Virum bonum quùm laudabant, ita laudabant, Bonum agricolam, bonumque colonum. Sæpe ex tribus

bus his proximis quibus dixi figuris Callimachus lusum aucupatur, ut ;

φθέγξατο δ' οὐκ ἀτέλεστον ἀπειλήσας ἐπὶ θήβῃ
θήβη, τίπτε τάλαινα, τὸν αὐτίκα πότμον ἐλέγχεις.

Plures etiam anaphoras continuatas ponit, ut ;

Ζεῦ σε μὲν ἰδαίοισιν ἐν οὔρεσι φασὶ γενέσθαι
Ζεῦ σε δ' ἐν ἀρκαδίῃ πότεροι πάτερ ἐψεύσαντο
Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο
Κρῆτες ἐτεκτήναντο σὺ δ' οὐ θάνες ἐσσὶ γὰρ αἰεί.

Seruat inter alia, ut uersum primo, non secundum reddat, sed tertium uel quartum, ut in hymno Dianæ ;

Δός μοι παρθενίην αἰώνιον ἄππα φυλάσσειν
Καὶ πολυωνυμίην ἵνα μή μοι φοῖβος ἐρίζῃ
Δὸς δ' ἰοὺς, καὶ τόξα, ἔα πάτερ οὔ σε φαρέτρην
οὐδ' αἰτέω μέγα τόξον.

Eodem loco post quatuor uersus,

Δὸς δέ μοι ἑξήκοντα χορίτιδας ὠκεανίνας
Πάσας εἰνετίας, πάσας ἔτι παῖδας ἀμίτρους
Δὸς δέ μοι ἀμφιπόλους ἀμνισίδας εἴκοσι νύμφας
Αἵτε μοι ἐνδρομίδας τε, καὶ ὁππότε μήκετι λύγκας
Μήτε ἐλάφους βάλλοιμι θοοὺς κύνας εὖ κομέοιεν
Δὸς δέ μοι οὔρεα πάντα πόλιν δέ μοι ἥντινα νεῖμον
Ἥντινα λῇς, σπαρνὸν γὰρ ὅτ' ἄρτεμις ἄστυ κάτεισιν.

Epizeuxis. Epizeuxis, est eiusdem uerbi statim concitata repetitio, ut :

Me me adsum qui feci, in me conuertite ferrum.

& in Antonium; Tu tu faces illas incendisti.

Est uel oblectandi, uel docendi auditores gratia, eadem repetita sententia, ut ;

Αὐτὰρ ἐγὼν εὕδοιμι παρὰ χρυσῇ ἀφροδίτῃ
Εὕδειν ἐν λέκτροισι παρὰ χρυσῇ ἀφροδίτῃ.

Agnominatio. Paranomasia, quæ agnominatio à nostris dicitur, est, quùm uerbo una aut paucis literis mutatis, uerbum diuersæ significationis redditur, ut ;

Inceptio est amentium haud amantium

Plautus in Captiueis ;

Quæ memini, mera mora est monerier.

Cicero in Antonium ; Paratum habet Imperatorem C. Cassium P. C. Resp. contra Dolabellam, nec paratum solum, sed peritum atq; fortẽ: idem in Tusculanis; Nemo parũ diu uixit, qui uirtutis perfectæ,

ctæ, perfecto functus est munere. Ita etiam hac figura lusit Plato de rep. primo libro; τοῖς γὰρ φίλοις οἴεται ὀφείλειν τοὺς φίλους. Similiter desinens hoc est, ὁμοιοτέλευτον est quoties, plura similem in modum uerba finiuntur, ut in Verrem; Si pupillo opus redimitur, mihi præda de manibus eripitur. Similiter cadens quod ὁμοιόπτωτον à græcis nominatur, fit plurium eosdem in casus terminatione uerborum, ut; Non minus in causa cederet A. Cæcina Sex. Ebutij impudentiæ quam tum in ui facienda, cessit audaciæ. Fit hoc etiam continuatis in uerbis, quale Demosthenis illud in Philippum; ἐν δὲ τοῖς περὶ τοῦ πολέμου, καὶ τῆς τούτου παρασκευῆς, ἄτακτα, ἀόριστα, ἀδιόρθωτα, ἅπαντα. In eundem alibi; νῦν ἅπαντα καὶ πλείω καὶ μείζω ἐστὶ τῶν τότε πολλῶν; ἀλλ' ἅπαντα ταῦτα ἄχρηστα ἄπρακτα, ἀνόητα ὑπὸ τῶν πωλούντων γίγνεται. Vsus est his Cicero sæpius in Catilinam, quale est; ut Catilinæ profectione, omnia patefacta, illustrata, oppressa, uindicata esse uideatis. Hæ duæ figuræ, ut sunt in exemplo in Verrem, & pro Cæcina familiares Isocrati fuerunt, ut; πολλάκις ἐθαύμασα τῶν τὰς πανηγύρεις συναγαγόντων, καὶ τοὺς γυμνικοὺς ἀγῶνας καταστησάντων. Polyptoton orationem esse definiunt, ex ijsdem uerbis, casuum uarietate distinctam, ut;

ὁμοιτέλευτον. ὁμοιόπτωτον. πολύπτωτον.

Littora littoribus contraria fluctibus undas
Imprecor arma armis

& in Phormione Terentius;

Eius me miseret, ei nunc timeo, is nunc me retinet.

Nec dissimile est quod idem Virgilius in octauo Aeneidos fecit;

Mortua quin etiam iungebat corpora uiuis
Componens manibusq; manus atq; oribus ora

Huic similis uideri aut eadem potest quæ πλοκὴ nominata est, ut; πλοκή.

-Notos pueri puer indue uultus &
Postquam poeta uetus poetam non potest
Retrahere à studio

Polysyndeton, est oratio pluribus annexa coniunctionibus, ut; πολυσύνδετον.

Vna Eurusq; Notusq; ruunt creberq; procellis
Africus.

Asyndeton figura est superiori contraria coniunctionibus carens, ut; ἀσύνδετον.

-Ite,
Ferte citi flammas, date uela, impellite remos.

Climax, gradatio à nostris dicta est, in qua non ante ad consequens κλῖμαξ.

uerbum

uerbum discenditur quam ad superius ascensum est, ut in sceptro quod ab Ioue Homerus deducit non prius à Thyeste ad Agamemnonem quàm à Vulcano ad Iouē, ab Ioue ad Mercurium, inde ad Pelopem, inde ad Atreum, deniq; ad Thyestem, unde illud Agamemnon accepit. Hic ad infimum à summo discensum est. Fit etiam contra, ut ad summum ab infinito ascendas, quemadmodum Virgilius à Latino Rege ad Saturnum;

-Rex arua Latinus & urbes
Iam senior longa placidus in pace regebat,
Hunc Fauno, & Nympha genitum Laurente Marica
Accepimus, Fauno Picus pater, isq; parentem
Te Saturne refert, tu sanguinis ultimus auctor.

Hinc apud M. Tullium gradatio est illa pro Sext. Roscio; In urbe luxuries creatur, ex luxuria auaritia, ex auaritia erumpit audacia σχίσις ὀνομάτων, est (ut ipsius Donati uerbis utar) multitudo nominum coniunctorum eodem habitu copulandi, ut;

σχίσις ὀνομάτων.

Marsa manus, Peligna cohors festina uirum uis

Εἱρμός. Εἱρμὸς uero series orationis continuæ tenorem suum usque ad ultimum seruans, ut;

Principio cœlum ac terras camposq; liquentes
Lucentemq; globum lunæ titaniaq; astra
Spiritus intus alit:

Notus est Virgilij locus

παρόμοιον. παρόμοιον est (idem ait) quando ab ijsdem literis diuersa nomina sumuntur, cuius ab Ennio hoc exemplum attulit;

O Tite Tute Tati tibi tanta tyranne tulisti.

Amant genus hoc ueteres græcorum, qualia mille sunt similia, Demosthenis exemplo; ἐπειδὴ παρεῖδε πρὸς δίκαια μεγάλα καὶ τοὺς νόμους μᾶλλον ἴδιον τῶν ἀπειλῶν τῶν τούτου τηλικαῦτα, τηλικαῦτα καὶ τοιαύτῃ συμφορᾷ περιπέπτωκεν ὑπὸ τούτου. Nunc redeo ad quæ tradita à grammaticis iam ante dixeram. Vitia enim hoc loco decem numerauit Aelius cum barbarismo ac solœcismo coniuncta, à tribus illis generibus nata quæ sunt inordinatum obscurum barbarum quibus ex decem uitijs inordinatæ orationis species sunt, tum κακόφατα, ut;

κακόφατα.

Numerum cum nauibus æquet,

tum κακέμφατα, quam uocant αἰσχρολογίαν, quùm obscœnitas aliqua uno etiam in uerbo suspecta est, ut;

Arrige aures Pamphile,

tum

tum male collocata ideſt κακοσύνθετα, ut; κακοσύνθετα.

-Verſaque iuuencum

Terga fatigamus haſta.

Obſcuritatis uerò ſunt partes barbariſmo ac ſolœciſmo communes ut iam dixi, πλεονασμὸς, περισσολογία, μακρολογία, ἔκλειψις, ταυτολογία, ἀμφιβολία, κακοζηλία, uitia obſcuritatis. Pleonaſmus eſt quum ſuperuacaneis uerbis abundat oratio, ut; πλεονασμός.

Sic ore loquuta eſt &

Faciem mutatus & ora cupido

Non defuerunt qui in uerbis reuertendi, redeundi, ac ſimilibus quę ſecundos motus ſignificant pleonaſmum ineſſe dicerent, ſiquando auctores ea primos ad motus referunt, qualia ſunt illius generis multa.

An ne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt

Sublimes animas iterumque ad tarda reuerti

Corpora?

Periſſologia eſt ſuperiori ſimilis, niſi quod illa uerbis, hæc rebus minimè neceſſarijs oneretur, quale afferunt exemplum; Ibant qua poterant, qua non poterant non ibant. Macrologia eſt nimis culta longiorque deſcriptio ſententiæ cuius hoc exemplum Diomedes affert; περισσολογία. μακρολογία.

Poſtera lux ſummo ſpargebat lumine terras

Orta dies, quùm primo alto ſe gurgite tollunt

Solis equi lucemque elatis naribus efflant.

Eclipſis eſt uerbi defectio neceſſarij ad plenam ſententiam, ut; ἔκλειψις.

Hæc ſecum

& in Terentio;

Verbum caue de nuptijs

Ad hanc pertinere uolunt quum dicimus ad Veſtæ, ad Opis, ad Dianæ, ad Caſtoris: item rectà introire. Eſſe in Tuſculano, in Pompeiano, in Cumano, ueſci Suilla, bubula, ferina: eſſe in Pelignis, in Salentinis, apud Inſubres, apud Marſos; Sedere in tonſtrina, in ſutrina, laborare tertiana, uel quartana, reũ fieri de repetundis: adhuc etiam à pedibus, à ſecretis, à libellis, adeſſe ad ueſperam: etiam illa emiſſe domum tricies, relicta à patre uicies, accepiſſe quadragies, ac deniq; omnia ubi quocunq; modo aliquod uerbum deeſt ad perfectum ſenſum. Similis ἐκλείψει ἀποσιώπησις uidetur eſſe, quæ tum reticentia tum obticentia à noſtris dicta eſt, ut;

EE Quos

Quos ego: sed motos præstat componere fluctus.

Hæc tamen ad sententiarum, illa potius ad uerborum figuras refertur ταυτολογία est plurium, aut unius idem, significantis uerbi, uitiosa repetitio, ut ego met ipse mecum. Sed ponam hoc loco ἀνακό-
ἀνακόλουθον. λουθα ante quam ad tria ueniam quæ supersunt. ἀνακόλουθον, est quoties membrum orationis membro superiori minus commodè adiunctum est, ut;

Nam is postquam excessit ex ephœbis Sosia
Liberius ei uiuendi potestas fuit.

Priore enim in uersu illud uerbum excessit suspenditur ex natura aduerbij Postquam. Aliud ergo necessarium erat quod ad pronomen Is personamque Pamphili referretur. At uerò quod est in fine secundi uersus ad proximè antecedentem refertur nominandi casum. Ανακόλουθα, dici possunt quùm duo membra quorum esse eadem ratio debuisset, secundum tamen differt à primo, quod accidit in illo Ciceronis loco; Ita sacerdos aduecta in fanum, quùm currus esset ductus à filijs, precata à Dea dicitur, ut illis premiũ daret pro pietate, quod maximum homini dari posset à Deo. Post epulatos cum matre adolescentes, somno se dedisse, mane inuentos esse mortuos. Crebriora sunt hæc apud Comicos, ut in Phormione Terentius,

Summa eludendi occasio est mihi nunc senes,
Et Phædriæ curam adimere argentariam.

ταπείνωσις. Tapinosin, humilitatem in sermone dicimus, ualde infra rei qua de loquimur magnitudinem, ut;

Multa malus simulans uana spe lusit amantem.

Malus dictus est is à quo scelera & immanitates omnium hominum
Αμφιβολία. ante poeta dixerat esse superatas. Αμφιβολία, sensus est quæcunque obscuritas in sermone, ut; M. Tullius hæres meus Terentius uxori meæ, triginta pondo uasorum argenteorum dato quæ uolet. Ambiguum est, Vtrum quæ Tullius, an quæ Terentia uolet. Si uno in uerbo est ὁμωνυμία nominatur, ut si aciem (exempli gratia) dicas nec utrum deferri, an exercitus, an oculorum alio ex uerbo ullo possit
κακοζηλία. intelligi. Κακοζηλία, nimis tumida redundásq;, aut affectata ornatus imitatio est, ut;

Fortunam Priami cantabo & nobile bellum.

uolunt huc etiam pertinere illud;

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ
Curuatura rotæ radiorum argenteus ordo.

Sequitur

Sequitur nunc ea pars figurarum quas ait Cicero τρόπους nominari. Ex ijs Translatio idest μεταφορά, dicitur quùm ex re alia ad aliam uerbum transfertur. quod propter similitudinem rectè translatum esse uideatur. Itaq; transferimus ad rem quæ uerbo aut caret omnino, ut; μεταφορά.

Iam læto turgent in palmite gemmæ

aut indiget illustriore, ut;

Talia flammato secum Dea corde uolutans

Assumitur enim translatio, aut rei ante oculos ponendæ, aut obscœnitatis uitandæ causa, aut breuitatis, aut augendi, aut minuendi, aut ornandi, Velim hic parum exercitatos non tam sua temere proferre quam diutius ueterum in exemplis immorari. Abusio quæ κατάχρησις dicitur usurpatio est uerbi aut nominis alieni, ut; κατάχρησις.

Instar montis equum diuina Palladis arte

Aedificant.

Ακυρολογία, est improprij usurpatio uerbi, ut; Ακυρολογία.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.

Totum uerò hunc de metaphora eiusq; generibus locum ita Cicero in oratore ad Brutum explicauit; Illustrant quasi stellæ quædã translata uerba atq; mutata. Translata ea dico ut sæpe iam, quæ per similitudinem ab alia re, aut suauitatis, aut inopiæ causa transferuntur. Mutata in quibus pro uerbo proprio subijcitur aliud, quod idem significet, sumptum ex re aliqua consequenti, quod quanquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit quum dixit Ennius arcem & urbem orbas; alio modo si pro patria, arcem dixisset: & horridam Africam terribili tremere tumultu quum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc Hypallagen rhetores, quia quasi summutantur uerba pro uerbis; Metonymiam uocant, quòd nomina transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subiungit, & abusionem, quam κατάχρησιν uocant, aut quùm minutum dicimus animum pro paruo, & abutimur uerbis propinquis, si opus est, uel quod delectat, uel quòd licet. Iam quùm fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. Itaq; genus hoc græci appellant ἀλληγορίαν, nomine rectè, genere melius ille, qui ista omnia translationes uocat. Hæc frequentat Phalereus maximè, suntq; dulcissima, & quan quam translatio est apud eum multa, tamen immutationes nusquam crebriores. Μετάληψις fit, quùm per gradus eundum est quosdam ad id quod uerbo ostenditur, ut; μετάληψις.

Post aliquot mea regna uidens mirabor aristas

&

—Pater omnipotens speluncis abdidit atris.

Ex atris enim nigras, ex nigris tenebricosas atq; hinc profundas intelligere oportet. μετωνυμία. Μετωνυμία, quæ eadem est cum hypallage à nostris denominatio dicta est. Ea fit quùm id quod continet positum est pro eo quod continetur, ut;

Nunc pateras libate Ioui:

aut contra

Crateras magnos statuunt & uina coronant:

aut pro rebus inuentis inuentores uel auctores præsidesque rerum, ut;

Sine Cerere & Libero friget Venus.

Platonem glutinatoribus dedit. Aristotelem combussit. Poetas omnes uendidit. Vel quum possidentia, rerum loco possessarum ponimus, ut apud Homerum ab Achille δημοβόρον Agamemnonē scimus propter auaritiam esse dictum. Vel quùm pro rebus effectis efficientia dicimus, ut;

Pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas

Regumque turres

Tritum est enim apud oratores hac figura, & συνεκδοχὴ, & μεταλήψει capi genera pro formis, partes pro toto, effecta pro causis, antecedentia pro consequentibus, aut hæc pro illis quæ sunt ex doctrina dialecticorum. Alia sunt adhuc genera quæ subiungam. ἀντονομασία. Antonomasia quæ pronominatio fortasse diceretur, insigne aliquid pro nomine proprio substituit, ut;

Pelidæ stomachum cedere nescij.

& Virgilius

Speluncam Dido, dux & Troianus eandem

Deueniunt.

ἐπίθετον. Epitheton Quintilianus uertit appositum quod substantiuo nomini adiungitur, ut;

Dira Celeno: & Dia Camilla.

συνεκδοχὴ. συνεκδοχὴν intellectionem dicimus latinè, quæ partem ostendit ex toto, ut; quo de genere illud est Ciceronis ad Appium; Te in prima prouincia esse uelle, ut poetæ etiam quam plurima, ut;

Primusque in faucibus orci

&

Infantumque animæ flentes in limine primo

&

Multam accepit rimosa paludem:

uel totum ex parte, ut;

Puppesque tuæ pubesque tuorum.

uel quoquo modo plus aut minus uero significat, aut ex uno plures, ut;

Regere imperio populos Romane memento:

aut ex forma genus ut iam dixi, aut ex antecedentibus consequentia uel contra. Quorum ubiq; plurimus est usus, ut loci dialecticorum ferè omnes unde argumenta promimus ad disputandum, alij pro alijs non disputando quidem sed loquendo ponantur, ut causæ pro effectis rebus, definitiones pro definitis, tota pro partibus, & uerba rerum incertarum pro certis, inter quæ sunt existimo, reor, arbitror, puto, uideor quæ quùm dici de omnis obseruatione græci & latini sermonis cognouissem, Vlpianus rhetor, is qui in Demosthenem commentarios fecit, mihi confirmauit. Nominatio est quam græci ὀνοματοποιίαν uocant, ex animalium aut rerum sono factam. Inde sunt nomina, fragor, sibilus, mugitus, murmur, bombus, clangor, & uerba tum ex his ipsis, tum illa quoque, rudere, uagire, hinnire, grunnire, coaxare. Ἀντίφρασις est nomen contra quam rei postulat natura factum, ut Parcarum, Manium, rerumque huiusmodi cæterarum exempla nobis dederunt. Circuitio quæ ab ijsdem græcis auctoribus περίφρασις nominatur, est oratio rem simplicem pluribus uerbis describens, ut; Nominatio. Ἀντίφρασις. περίφρασις.

Tempus erat quo prima quies mortalibus ægris
Incipit & dono Diuum gratissima serpit.

Hæc etsi fortasse non omnino sint eadem, ualde tamen similia sunt illi rationi qua ut Aristoteles ait in Rhetoricis, definitionem ponimus pro re definita, idest λόγον ἀντ᾽ ὀνόματος, ut pro Sext. Roscio M. Tullius; Portentum atq; monstrum certissimum, esse aliquem humana specie & figura qui tantum immanitate bestias uicerit ut propter quos hanc suauissimam lucem aspexerit, eos indignissimè luce priuarit. Hunc locum assignare mihi uisum est ei figuræ quę dicitur ἓν διὰ δυοῖν poetis usitata, ut; ἓν διὰ δυοῖν.

Molemque & montes insuper altos
Imposuit.

Huic aduersa est, δυὸ δι᾽ ἑνὸς, ut;

Oculos & lumina uoluens.

Ὑπέρβατον, est transgressio (sic enim sunt ueteres interpretati) ὑπέρβατον.

 uerbo-

uerborum ordinem perturbans cuius genera ferè sunt ὕστερον πρότερον, ἀναστροφή, παρένθεσις, σύνθεσις, σύγχυσις, τμῆσις, ὑπερβολή, ἀλληγορία. ὕστερον πρότερον, præposterum aut inuersum dicatur. Est enim ordo uerborum ac sententiæ commutatus, quod in illo accidit;

ὕστερον πρότερον.

Arma uirumque cano:

& eodem in libro Virgilius;

Torrere parant flammis & frangere saxo.

Tametsi diuidunt hæc subtilius grammatici, ut si natura prius uerbum, postponitur, ὑστερολογία dicatur quemadmodum in superioribus est exemplis, sin ordo sententię inuertitur, tū illud sit quod ὕστερον πρότερον uocamus. Quùm.n. quæsisset Pomponius Atticus, quid in iudicio acciderit, ut Clodius absolueretur, nec uehementius Cicero in Clodium pro religione steterit, is quùm de absolutione secundo loco sibi dicendum esse cōmodius uideretur, ita suæ epistolæ ordinē instituit; Respondebo tibi (inquit) ὕστερον πρότερον ὁμηρικῶς. Sit igitur hæc duarū quas dixi figurarū, nobis etiam, à Seruio cōstituta differentia, ut ὑστερολογία, de ordine mutato uerborum, ὕστερον πρότερον de sententiæ atq; orationis dicatur. Huius esse generis putant quoties mutato ordine, referendi pronomen antecedit, ut;

Quas credis esse has non sunt ueræ nuptiæ.

alia quædam inuersio est, sed duobus tantum posita in uerbis, ut;

Carthago Italiam contra.

παρένθεσις. παρένθεσις, est ad id de quo loquimur, alterius interpositio sententiæ, ut;

Olli (sensit enim simulata mente loquutam,

Quo regnum Italiæ Libycas auerteret oras)

Sic contra est ingressa Venus.

Faciunt autem sæpe auctores, ut à parenthensi ad intermissam longiusculè sententiam superiorem reuertantur, quale Ciceronis est illud ex alijs quam plurimis, pro L. Murena; Nostri autem illi (fateor .n. Cato me quoque in adolescentia diffisum ingenio, quæsisse adiumenta doctrinæ) nostri inqnam illi, à Platone & Aristotele moderati homines, & temperati apud sapientem ualere aliquando gratiā: uiri boni esse misereri: distincta genera esse delictorum, & dispares pœnas. Alio modo quodā admonēt superioris saltē uerbi, ut in Verrem; Citat reum: non respondet: citat accusatorem (attendite quæso, uidete quantopere istius amentiæ fortuna ipsa aduersata sit, & simul uidete, quis Sthenij causam casus adiuuerit) citatus accusator M. Pacilius, nescio quo casu non affuit: non respōdit. Et in eundem;

dem; Mittit ad hominem Venerios (hoc quoq; attendite, apparitores à Prætore assignatos habuisse decumanum, si mediocre argumentum uideri potest, istum decumanorum nomine ad suos quæstus esse abusum) adducitur à Venerijs atq; adeo attrahitur Lollius cõmodè quum Apronius à palæstra redisset & in triclinio quod Ennæ statuerat accubuisset. Fiunt huiusmodi reditiones ubi etiam παρέλκυσις non sit superuacaneo pronomine ad antecedens relato, ut;

Sed gnatum unicum.
Quem pariter uti his decuit, aut etiam amplius
Quòd illa ætas magis ad hæc utenda idonea est:
Eum ego eieci hinc miserum iniustitia mea.

σύγχυσις est hyperbaton obscurum, & confusa uerborum compositio, ut; σύγχυσις.

Treis Notus abreptas in saxa latentia torquet,
Saxa uocant Itali medijs quæ in fluctibus aras

τμῆσις est quùm diuiso suas in partes composito uerbo, aliquid interponimus, ut;

Gurgite cœruleo septem prohibete triones.

Vtuntur hac, etiam oratores, ut M. Tullius illo more, quo Terentius in Andria.

Facile omnes perferre, ac pati
Cum quibus erat cunq; una, ijs sese dedere.

Superlatio, idest ὑπερβολὴ est oratio supra alicuius rei ueritatem, augendi causa minuendiue sumpta, ut; Superlatio.

Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:

& quæ sequuntur. Ἔμφασις, est rei minus expressæ, uel omnino tacitæ significatio, ut; Ἔμφασις.

Trunca manum pinus regit, & uestigia firmat

Quam uasta enim corporis proceritas est eius qui se cæcitate infirmum trunco pini sustentat?

Alibi idem Virgilius

Quum iam glandes atq; arbuta sacræ
Deficerent syluæ.

Multo magis enim alijs deesse syluis necesse est quod etiã sacræ desit. Permutationem dicunt ἀλληγορίαν quæ est oratio aliud uerbis, aliud sententia demonstrans, ut; Ἀλληγορία.

Sed nos immensum spatijs confecimus æquor
Et iam tempus equûm fumantia soluere colla.

Εἰρωνεία. Huic generi subiectæ sunt quæ sequuntur formæ. Εἰρωνεία dissimilata est illatio, aliud uerbis, aliud sententia significans, ut;

Egregiam uero laudem & spolia ampla refertis.
Tuque puerque tuus.

Aenigma. Et C. Verres Prætor urbanus homo sanctus & diligens. Aenigma est obscura sententia per obscuram similitudinem rerum, ne poetis quidem ualde permissa, ut;

Dic quibus in terris (& eris mihi magnus Apollo)
Treis pateant cœli spatium non amplius ulnas.

χαριεντισμός. χαριεντισμόν, scribunt esse, quo dura dictu gratius proferuntur, ut apud Terentium in Ecyra interroganti Sostratæ filium;

Quid tu igitur lacrimas, aut es tam tristis?
Matri Pamphilus respondit.
Rectè mater.

παροιμία. παροιμία, est accommodatum rebus & temporibus prouerbiũ, ut; Pares autem cum paribus ueteri prouerbio facillimè congregantur σαρκασμὸς à σαρκάζω, ut κλευασμὸς etiam à κλευάζω amarior quædam est εἰρωνεία, hostilisq; irrisio, ut;

En ego uicta situ quam ueri effœta senectus,
Arma inter Regum falsa formidine ludit.

μίμησις. Huic subijcere μίμησιν possis. Ea est orationis uerborumq; deprauata cum irrisione & contemptu imitatio, ut;

At ego nesciebam quorsus tu ires, paruola
Hinc est abrepta: eduxit mater pro sua,
Soror dicta est, abducere cupio, ut reddam sui.

Illa apertior in eadem Eunucho;

Pergis scelesta mecum perplexè loqui
Scio, nescio, abijt, audiui, ego non affui:
Non tu istuc mihi dictura apertè es quicquid est?

Ἀστεισμός. Ἀστεισμὸς patet latissimè. Est enim satis urbana iocatio & quicquid omni barbarie ac peregrinitate in iocando, caret, ut;

Qui Bauium non odit amet tua carmina Mæui.
Atque idem iungat uulpes & mulgeat hircos.

παραπροσδοκία. Huic subiecta uideri potest παραπροσδοκία qua aliter atque expectatum sit urbanè respondemus, ut Aristophanes in Pluto;

Ἀλλ' ὦ σε κρύψω, τῶν ἐμῶν γὰρ οἰκετῶν
πιστότατον ἡγοῦμαί σε καὶ κλεπτίστατον.

Alienum est hic de transitione dicere, sed commodiore loco dici

non

non potuit. Ea eſt μετάβασισ, tranſitusque à ſuperioribus ad ea quę ſequuntur, ut; Audiſtis iudices de iſtius hominis libidine ſingulari, nunc de furtis inauditis cognoſcite. Verum de ijs quæ tantum ſunt oratorum & ea parte quæ eſt à P. Rutilio tradita noſtris in Rhetoricis libris accuratiſsimè perſequuti ſumus. Nemo igitur expectet hoc loco dum pluribus agam περὶ προσαπόδοσεως, συναθροισμȣ̃, παραδιαστολῆς, ἀνακλάσεως, ἐπιβολῆς, ἐπιφορᾶς, μετανοίας, aut aliis q̃ Iulius ẽt Rufinianus, & cæteri homines docti ueteres aut noui auctores collegerunt. His enim in libris, neque omnes (præſertim oratoriæ) figuræ tractãdæ ſunt neque de ijs exquiſitiſsime ſcribendũ. Ὁμοίωσις eſt minus notæ rei ſimilitudinem eius quæ magis nota eſt demonſtratio, cui ſubiecta eſt, εἰκὼν, παραβολὴ, παράδειγμα. Εἰκὼν, ſeu imago eſt perſonarum inter ſe uel eorum quæ perſonis attributa ſunt comparatio, ut; μετάβασις. Ὁμοίωσις. Εἰκών.

Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros.

παραβολὴ, eſt rerum genere diſsimilium comparatio, ut; παραβολή.

-Pelago credas innare reuulſas
Cycladas, aut montes incurrere montibus altos.

παράδειγμα, eſt exempli expoſitio ad ſuadendum accommodata, ut; παράδειγμα.

Si fratrem Pollux alterna morte redemit
Itque reditque uiam toties, quid Theſea magnum
Quid memorem Alcidem? & mi genus ab Ioue ſummo

uel contra ad diſſuadendum, ut;

Nec uerò Alciden me ſum lætatus euntem
Accepiſſe lacu, nec Theſea Pyrithoumque,
Diis quanquam geniti atque inuicti uiribus eſſent.

Anthypophora eſt quum tacitæ quæſtioni reſpondemus, ut; Ἀνθυποφορά.

Forſitan & Priami fuerint quæ fata requiras.

Scio me adhuc prætermiſiſſe multas, uerborum, orationis, ſententiarum, figuras quæ ſunt innumerabiles, proprijs nominibus diſtinctæ: quam plurimas etiam quibus nomina definitioneſque nondum ne à Græcis quidem ſunt aſsignatæ. Omnem enim aut vnius literæ motum, aut ſyllabæ, aut uerbi, aut orationis, aut ſingula animi momenta, quarum eſt omnium infinita penè uarietas, & græci & nos figurarum nomine complexi ſumus. Nec nos terreat illud, quod eadem figura aliud apud auctores alios nomen habeat, aut nomini eidem, non eadem ſemper uis ſubiecta eſſe uideatur.

tur. Tulit enim aut uerbi natura, aut sermonis consuetudo, aut hominum doctorum auctoritas, ut ita fieret, nec in uerbis morosi nos esse uolumus, & ijs in libris quos de rhetorica scripsimus, plura, magisque distincta & (ut spero equidem) illustriora tradidimus. Nunc postremum sit illud (quod cætera etiam ad præcepta grammaticæ omnia pertinere uolo) quæ à me ad figuras, aut alias omnino huius mei totius instituti partes afferuntur exempla, eò solum afferri quò infinita huiusmodi apud auctores omnes cognosci possint. Itaque legi hæc diligenter uolo, sumpta à maximis utriusque linguæ auctoribus, sed ita, ut quamuis necessaria, non tamen satis ipsa per se credantur, quibus id solum efficere studemus, ut rectè in auctorum illustrium scriptis exerceri possimus, non ut omnem hinc latinam linguam didicisse nos putemus. Obfuit enim studijs eloquentiæ plurimum, quòd euulsa nondum est ex animis quorundam hominum ea uel opinio uel segnities, aliquot ante sæculis nata, quùm se adhuc latinitatis & ornatè loquendi scientiam de grammaticorum commentarijs consequi posse uel cupiant, uel arbitrentur.

Q. MA-

Q. MARII CORRADI VRITANI, DE LINGVA LATINA, AD MARCELLVM FRATREM.

LIB. XIII.

DONATI CASTILIONIS, ARGVMENTVM.

Ationem uersus faciendi tam oratoribus quam poetis ipsis probat esse necessariam. Hanc rationem Aristoteli, Platoni, M. Tullio, ac doctis omnibus tam cognitam semper fuisse, quam summis poetarum. Iterum ut in superiore libro poetas ad argumenta religionis aliqua hortatur. Latinam linguam contra nostri seculi insolentiam defendit. Denique huius linguæ præcepta quùm omnia collegisset ad orationemque iam spectaret faciendam, ex ijs simplicissimis uerbis quæ ante tradidisset, pedes usque ad πεντασυλλάβους *ad componendos uersus constituit. Hinc omnia uersuum genera à græcis & latinis omnibus, præcipuèque Horatio & Catullo colligit. Mox ordine ad solutæ orationis præcepta ex Diomedis, Valerij Probi, & ueterum grammaticorum exemplo descendens, imitationis etiam uias eleganter, dilucidè, ac breuiter exponit.*

Illabas, & genera carminum cognoscere ita coniunctæ res esse uidebantur, ut hæc statim sequi post illas cognitas deberent. Ego uero naturæ potius quam docendi ordinem sum sequutus, ut omnia suis in quibus nata sint locis exponerem. Nec dici syllabarum tempora commodius potuissent quam ubi necessariò ipsis de syllabis dicendum erat. Nec de pedibus tractatio ad eum locum differri non debuit in quo pedes accommodari ad ipsa carminum genera oportebat. Nec de carminum generibus

neribus fieri uerbum necesse erat, nisi pedetētim à simplicibus uerbis & eorum tractatione ad locum orationis componendæ uentum esset. Quamobrem sic à natura & auctoritate (ut à principio dixi) antiquorum, accidit, ut illa in primo, hæc autem in postremo libro tractari debuissent. Nunc illud moneo utraque hæc teneri diligentissimè ab omnibus debere qui non peregrini esse ac stulti semper in literis uolunt. Itaque ad faciendum carmen à subtili, & accurata syllabarum cognitione descendatur, quod qui negligit (etiam si in poetis uersari haud nimium uelit) is profectò omnes literas contemnit, iamque sibi uiam præclusit ad maiora. Non dicam hoc loco pluribus, quanta ea res mihi esse uideatur. Nihil enim esse uolo iudicium, nihil sententiam meam. Tantum dico siquis ulla ætate, ex omni orbe terrarum, ullo in genere doctrinæ clarus fuit, qui hoc ignorarit, ego à me stultè (siquis hoc vult) aliorum ignauiam reprehendi confitebor. Quare non poetas nomino, nec sine ijs literas non posse constare disputabo. Assentiar enim & concedam nunc quidem omnia, modo illud mihi concedatur neminem literas unquam attigisse, neminem aliqua in scientia præstitisse, ex ijs quorū latinè aut græcè scripta legimus, cui tu audeas dicere hæc non cognita fuisse. Qui se dicet literas non curare, ego non committam, ut cum illo disputem; qui uerò ambitione literarum tenetur, quæro, cuius ad morem auctoris, atque exemplum conformare sese uelit? Suum quoddam sequi institutum à cæteris omnibus alienum, hoc est, nolle unquam ad literas accedere & stultitiam sequi pro literis. Nam quis tu es qui non sequi ipse literas, non literatorum hominum sensum imitari, sed mutilatum genus literarum, ad tuam imperitiam ac tortuosum ingenium, studeas accommodare? Nolo ego literatus uideri neque putari aliquid opinionem meam, nec abutor nunc auctoritate (ut iam dixi) poetatarum, sed Varro, Cicero, Aristoteles, Plato, summi uiri omnes qui Romæ aut in Græcia, aut usquam aliquando fuerunt, uelim doceri, utrum huius doctrinæ, expertes fuerint, an curiosè ac stultè illos fecisse dicas, ut hanc sibi prætermittendam non putarint? Illud equidem scio quod nec stulti nescire possunt, multa Aristotelis, omnia ferè M. Tullij, quamplurima Platonis ignorari ab ijs qui bus hæc pars doctrinæ sit ignorata. Nec præcepta enim faciendæ orationis quæ sunt ab illis tradita nec artificiosè scripta intelligant: necesse est, qui hac in parte literarum non rectissimè sunt exercitati. Verba enim coniungere ipsi non possunt, qui in eo quoq; errant

rant uehementer, quod rationem hanc ad componendos uersus, magis necessariam, quam ad solutam orationem arbitrantur. Contra uerò si nullum scribendi genus est sine hac ratione syllabarum, quod non poetæ solum, sed ne oratores quidem exercere possint, iam stultè quis dubitet cur post literas inuentas nemo unquam uel ex barbaris gẽtibus extitit cui non cognita hæc fuerint æquè ac summis poetarum. Quamobrem hortor bonos adolescentes, literarum studiosos, nullam sibi illarum partem credant esse negligendam. Hanc uerò maximè amplectantur, quam si relinquamus, nec uersum nec orationem facere nos, nec scriptum ab aliis intelligere poterimus. Quid ergo in studiis aliud est, in quo neglecto maiorem facias iacturam? Quumque duas res natura nobis dederit pulcherrimas quibus aut fallere tempus, aut recreare à miserijs animũ possimus, idest musicos cantus, & poeticos uersus, longè mea quidem sententia præstat ea quæ semper nobiscum, in frequentia in solitudine in rebus agendis in otio, & in silentio uersatur, estque ad omne tempus, ætatem, sexum, locum, ordinem accommodata. Vtinam hanc ut hactenus multi fecerunt ad illa tranferre pergamus, ut antiquorum exemplo, res celebrare personasque diuinas poeticis numeris, esse nobis pulcherrimum credamus. Sed non deerunt, qui Actium syncerum, qui Heronimum Vidam, qui M. Antonium Flaminium, qui Basilium Zanchium sequentur. Luserunt alia doctissimi uiri, Pontanus, Castillio, Varchius. Ioannes Baptista Arcucius, Cotta, Naugerius, Fracastorius, Amaltheus, Marullus, Gambara, Fascitellus, quorum tamen scriptis non minus quam Virgilij, Horatij aliorumque ueterum, posteritas omnis adiuuabitur. Nemo de quorundam stultitia hominum, suas ineptias, uel suorum scripta, uel barbariem cum his audeat conferre, quibus uti licet, præterea infinita scribendi uarietate ea ad quã isti in sua lingua ne aspirare quidem possunt. Enumerent quæso uersuum genera in Horatio, Catullo, Anacreonte, Pindaro, in antiquis omnibus, & mecum repetant quotamquanque sibi ex his partem liceat imitari. Caret enim illa barbaries, longarum & breuium discrimine syllabarum, quo fit ut pedes, habere & carmen uariare non possint. Doluit hoc Trissinus homo ex isto grege ut sibi uisus est ingeniosus, qui ut huic uitio mederetur nouas literarum formas atque uoces, nouasque ineptias excogitauit. Inuidit hanc nobis uarietatem Claudius Ptolemæius qui etiam sine pedibus, capite, mente, sapphicos, & paucorum generum uersus quùm scribere cępisset,

pisset, illum deniq; puduit leuitatis & audaciæ suæ. Quid ergo mihi istorum natio insolentissima linguæ nouitate istius gloriatur? Sed hæc, religio uiderit aliquando, & artes ingenuæ, & res publicæ orbis terrarum. Nunc ea derelictio est rerum omnium, ut quum dicitur latinã linguam, æternam fore in scientijs, æternam in religionũ libris, ęternam in iudicijs, æternam in communicatione sacrorũ, æternam in templis omnibus, uicturam semper in cunctis terris ubicunque religio fuerit, non turpe creditur, uel animaduersione dignum, quod his rebus isti, indoctorũ principum ignauiã, suamq; ipsorũ imperitiã, vulgi sensum, ac rumusculos, suos amores, sua scorta, suas adulationes, atque ineptissima omnia opponunt. Nobis uerò dubium non sit Marcelle, quin aliquo in tempore facilius quoq; sit futurũ, latini sermonis usum toto orbe terrarũ, à mulieribus etiã, pueris ac rusticis teneri, quam peiorem in locum (ut isti cupiunt) adducere. Sed iam nimis digredior, indoctorum insulsitate hominum prouocatus. Pes est igitur sublatio ac positio duarum pluriumue syllabarum spatio cõprehensa. Ex ijs quatuor binas habent syllabas. Duabus.n. breuibus Pyrrhichius constat, ut celer: duabus longis, spondæus, ut Musas: breui & longa Iambus, ut Feras: longa & breui Trocheus, ut Amnis, quem pedem ab alijs choreum esse dictũ Scio: Trochei uerò nomen tribracho dederunt, sed modò intelligatur quod uolo, & horum nominum quibus utor, aliquos tamen habeam auctores, non ero hac de re sollicitus. Octo autem ternas continent syllabas, tres breues Tribrachus, ut Helena: tres longas Molossus, ut errores: longam duasque breues Dactylus, ut Carmina: duas breues & longam Anapæstus, ut Alios: mediam breuem extremasque longas, amphimacrus, ut literæ. Contrarius huic longam inter breues, amphibrachus, ut Pruina: breuem duas antecedentem longas bacchius ut ituros: duas longas consequente breui antibacchius, ut Vinosus. Tam quatuor superiores illi, qui binas, quã cæteri octo qui ternas habent syllabas, plures esse paucioresq; non possunt. Vt enim syllaba nihil aliud quã breuis aut longa est, ita duabus è syllabis utraque aut longa est, aut breuis, aut sequitur breuis, longam, aut longa breuem, nec patiebatur natura uel quintum addi uel quartũ adimi pedem. Ratio est eadem eorum qui ternis constant syllabis, nec nisi aut breues esse omnes aut longæ possunt, aut breues duæ sequente longa, aut breuis una sequentibus longis, aut longa sequente breui. aut longa & breuibus, aut breuis inter longas, aut longa inter breues. Igitur palam est hunc so-

lum

lum esse numerum debere, utque duabus syllabis quatuor, tribus, octo pedes fiunt, sic etiam quatuor sexdecim, è quinque duo & uiginti, è sex quatuor & sexaginta, & semper deinceps syllabæ unius augmēto pedes duplicari. Necesse est igitur ut iā dixi qui sequūtur sexdecim esse pedes. E syllabis .n. quatuor breuibus fit proceleusmaticus, ut Valeria. Est ex totidē lōgis, dispōdæus quē uocāt molossum, ut Oratores. Ex duobus iambis pedē nomināt diābū, ut uelocitas. Duobus ex Trocheis, uel ditrocheū dicunt uel Dichoreū, ut Cōsularis. Ex iambo & Trocheo, idest utrinq; duabus extremis breuibus duas concludentibus longas, antispastū, ut procellosus. Ex trocheo & iambo, contrarium superiori. Choriambū, ut Omnipotens. Duabus ex longis duas antecedentibus breues, ionicus maior, ut Prudētia. Contra, duabus ex breuibus quæ totidem præcurrant lōgas, ionicus minor, ut Leuitates. Reliqui ex octo pedibus quatuor sunt Peanes. Ex prima enim longa, tribusque breuibus, Poean est primus, ut Legitimus. Secunda longa & cæteris breuibus, Poean secundus, ut Horatius. Sic tertia longa, tertius, ut Peregrinus: quarta quartus, ut Facilitas. His contrarij totidem epitriti adiunguntur. Nam breuis prima quum tres longas antecedit epitritus est primus, ut facultates: quum secunda breuis, secundus, ut conditores: quùm tertia tertius ut felicitates: quum quarta, quartus, ut libertate. Quinis uerò è syllabis, ut iam dixi uerba duos & triginta pedes efficiūt. Erit igitur Orthius, ex pyrrhichio & tribracho, ut beneficia. Contrarius huic molossospondeus, quinque è syllabis longis, ut inflammauissent. Probrachus ex iambo & molosso, ut trucidauisti. Hyperbrachus è trocheo & molosso, ut Imperatores. Mesobrachus è spondeo & bacchio, ut orationes. Spondeocreticus, è spondeo & cretico, quem dicimus amphimacrum, ut prudentissimos. Calotibus, è spondeo & palimbacchio, ut conflagrauisset. Parapæan, è trocheo & tribracho, ut difficilibus. Periambus, ex iambo eodēque tribracho, ut probabilius. Mesomacrus, è pyrrhichio & dactylo, ut lacrimabilis. Hægemoscolius, è pyrrhichio & amphibracho, ut agilitatis. Pyrrhichianapestus, è pyrrhichio & anapesto, ut beneficijs. Diphyes, è pyrrhichio & molosso, ut gladiatores. Choreobacchius, è trocheo, & bacchio, ut præcipientes. Ameboeus, è spondeo, & anapesto, ut circumspicias. Spondeodactylus, è spōdeo ac dactylo, ut ardentissimus. Simplectus è spondeo & tribracho, ut mirabilibus. Iambodactylus, constat ex iambo, & dactylo, ut paratissimus. Musicus ex pyrrhichio, & palimbacchio, ut animaduertis.

Dasius

Dasius è pyrrhichio & bacchio, ut cupiditates Choreodactylus, è choreo & dactylo, ut diligentia. Spondeoschalius, è spondeo & amphibraco, ut illustriore. Periambodes, ex iambo, & bacchio, ut laboriosos. Cyprius, ex iambo, & anapæsto, ut probabilitas. Anticyprius, è trocheo & palimbacchio, ut contrucidatus. Iambocreticus, ex iambo, & amphimacro ut laboraueras. Doriscus, è trocheo & amphibracho, ut insinuare. Periodicus ex iambo & amphibracho, ut laboriosus. Antiperiodicus, è trocheo & cretico, ut negligentiæ. Strophius, è trocheo, & anapæsto, ut condolueras. Antistrophus, ex iambo & palimbacchio, ut relegauisset. Senis autem è syllabis si pedes fiant, erunt numero quatuor & sexaginta: è septenis uerò, centum & uiginti octo, ex octonis ducenti quinquaginta sex. Verum, eò si progrediare, fortassis nec uerba ex nostro sermone suppeditabunt, unde ad singulos exépla sumas, nec nomina, quibus distinguantur. Quamobrem, binis è syllabis uel ternis quouis modo inter se commisti pedes, ut spondeus cum spondeo, iambus cum trocheo, pyrrhichius cum anapæsto, trocheus cum dactylo, cum poeanibus, cum epitritis (ita si placeat, aut necesse sit) uel singulis in uerbis, uel simul in pluribus, quatuor & sexaginta, uel centum uiginti octo, uel ducentorum quinquaginta sex, uel aliorum quoque pedum loco esse poterunt. Sed persequar cætera, quæ sunt huius loci. Notum est breuem syllabam unius, longam duorum esse temporum. Item illud, pedum qui uel binis, uel ternis, uel quaternis constant syllabis, tria in genera partiri. Necesse enim est, ut M. Tullius ad Brutum scribit, partem pedis, aut æqualem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem. Ita, fit æqualis dactylus, duplex, iambus sesqui, poean. Aequalem, ut in pyrrhichio dicit, spondeo, dactylo, anapæsto, & quorum similiter, æqua pars temporis in sublatione est, & in positione. Sublatio, ἄρσις à ueterum doctis hominibus, positio θέσις nominatur. Quod autem dicimus tale est. Non modo pyrrhichius tantum habet in priore syllaba, quantum in secunda, cuius utraque est breuis, uel spondeus cui ambæ longæ sunt, sed anapæstus etiam ac dactylus, quorum uel duæ correptæ syllabæ, uni longæ sunt æquales, uel una producta duabus breuibus. Duplex ab eo dicitur, quùm pars, duplo partem superat, ut in trocheo, iambo, duobusque ionicis. Sesqui, ut in poeanibus quatuor, quorum una pars alteram, & eius dimidium continet, ut legitimus, Horatius, peregrinus, facilitas. Hæc M.

Tullius ex Aristotele mutuatus est. Nos uerò, qui præter duarum, trium, & quatuor syllabarum pedes, reliquos etiam πεντασυλλάβους tradidimus, cætera etiam de huiusmodi proportionibus persequamur. Amphibrachus igitur tripla dimensione est, qua una breuis in sublatione, & longa breuisque in positione inter se conferuntur, ut pruina. Epitrita ratio est, quum pars una continet alterā & tertiam eius partem, ut in epitritis accidit, ut facultates, conditores, felicitates, libertates. Superbipartiens est quùm una pars alteram duasque tertias continet, ut contrucidatus. Super quartam dicimus, quùm pars una continet alteram, & quartam eius partem, ut orationes. Super quintam uerò, quum una pars alteram & quintam eius partem continet, ut in eo pede quem Caniocreticum uocant, sex syllabarum, à nobis prætermisso, ut declamatorios. Super sextam denique quum maior pars continet minorem, bis & eius alteram partem, ut in musico pede quinque syllabarum, ut animaduertis. Sed uenio iam ut carminum genera exponam, eaque attingam breuiter quibus ad poeticam, & faciendos uersus aditum paremus. Hic primum est, dicere poeticam, artem esse ipsam poetarū, & pangendi carmina. Poema autem & poesis, nomine quidem ipso ita differunt quemadmodum πρᾶγμα & πρᾶξις & huiusmodi formæ nomina. Rhithmum nostri numerum uersusque imaginem esse dixerunt, qui à uersu hoc differt quod hic spatio temporum & modulatione constat, ut;

Numeros memini si uerba tenerem,

Nam Cyclopas etiam poeta idem bracchia tollere, & Faunus ludere ad numerum dixit. Versus autem certis pedibus cōstat. Eius plura sunt genera quæ nos iam explicamus. De tragœdia.n.comœdia, satyra, elegia, odis, epigrammate, cæterisque poematum generibus, & ipso de artificio poetarum, non putaui mihi his quidem in libris esse disserendum. Sola igitur nunc metrorum genera cuique poema tū generi propria, ueteribus poetis usitata describam. Itaque à uersu heroico incipiam. Hic sex pedibus constat, primis quatuor spondeis dactylisque, quoquo modo permistis, quinto dactylo, sexto spondeo, uel (si postrema syllaba eueniat breuis) trocheo. Poterūt esse quatuor spondei, ut; *Versus heroicus.*

Quùm Iuno æternum seruans sub pectore vulnus, uel quatuor dactyli, ut;

Panditur interea domus omnipotentis Olympi.

Abundat hic uersus interdum una syllaba, fitque is quem gramma-

tici ὑπέρμετρον uerſum uocant. Eam ſyllabam ſeu antecedat breuis, ut;

Inſeritur uerò ex fœtu nucis arbutus horrida,

Seu longa, ut;

Iamque iter emenſi turres ac tecta latinorum,

Sequens uerſus neceſſe eſt incipiat à uocali, quod his duobus, & alijs etiam in locis Virgilius fecit. Ita enim abſumpta ſuperiore, ſit in uerſu ut nihil ſuperſit. Varietatis gratia faciunt poetæ, ut quinto loco ponāt aliquando ſpondeum qualia ſunt eiuſmodi plurima,

Conſtitit atque oculis Phrygia agmina circumſpexit:

Sic etiam Homerus & latini & græci omnes ut Heſiodus;

Μοῦσαι πιερίηθεν ἀοιδῇσι κλείουσαι

Δεῦ τεδὶ ἐννέπετε σφέτερον πάτερ' ὑμνείουσαι.

Rarò habet hic uerſus pro dactylo proceleuſmaticum, ut;

Velleraque ut folijs deputant tenuia ſeres:

rarius anapæſtum, ut;

Fluuiorum rex Heridanus.

Inciſa uocant quę à ueteribus grammaticorum πενθημιμερὴ, ἑφθημιμερὴ καὶ κατὰ τρίτον dicuntur. Tria hæc noſtris ſemiquinariam, ſemiſeptenariam, & trochaicam cæſuram placuit nominare. Inde priora duo nomen habuerunt quòd in pedum quinque, uel ſeptem, dimidia parte, ideſt dimidio pede poſt uel duos uel tres integros pedes, una ſyllaba remanet antecedentis uerbi, ad principium alterius pedis, ut;

Italiam fato profugus

Poſtrema enim ſyllaba in fato poſt ſpondeum, reliqua, principium eſt dactyli ſequentis. Datur hic auctoritati poetarum, ut ea ſi accidat breuis aliquando producere illam poſsint, ut;

Olli ſerua datur operum haud ignara Mineruæ, & ;

Omnia uincit amor & nos cedamus amori.

Non nihil enim uolunt in eo quoque eſſe momenti ad producendam uel corripiendam ſyllabam, ſi ea ad principium pedis uel finē locetur. Nam Cato, ut cætera huius formæ nomina, poſtrema longa Virgilius dixit, ut;

Quis te magne Cato tacitum, aut te Coſſe relinquat

Lucano autem, ut ſcriptum Probus reliquit, ad finem pedis poſitū corripere licuit, ut;

Arcano ſacras reddit Cato pectore uoces

Εφέν-

Ἑφθημιμερὴς huiuſmodi habet exempla;

Inferretque Deos Latio.

Ita.n.ſupereſt huic ſyllaba poſt tres pedes ex latio ut ante iam poſt duos ex fato. κατὰ τρίτον, quùm poſt duos primos pedes, trocheus quidam reliquus eſt à uerbo antecedentis pedis, ut;

Poſt habita coluiſſe Samo.

In uerbo enim coluiſſe duæ poſtremæ ſyllabæ trocheum faciũt unde trochaicam cæſuram dixi à quibuſdam eſſe nominatam. Ex tribus huiuſmodi inciſis uel unum ſi non adſit in uerſu, uitioſum putatur. Per quàm rarò enim ueteres poetæ fecerunt, ut ſingulos pedes ſingulis uerbis integris amplecterentur, ita prorſus ut eius uitij exẽplum non facile afferre poſsim. Contra uerò laudantur quæ huic ſimilia ſunt;

Inſignem pietate uirum tot adire labores:

Nullus.n.hic pes eſt qui integro uerbo finiatur. Præceperunt alij ante nos his de rebus multa, ſed ex noſtris ne Terentianus quidẽ Aldo plenius aut ſubtilius. Nos autem ea duntaxat perſequimur, ſine quibus ad maiora, ad imitationem, ad cognoſcenda poematum genera bonis ingenijs uia eſſe non poterat. Nec admonendum eſt duas in uerſu ſyllabas unam in ſyllabam coire, aut breues in longam, uti Nil, & Ni à, Nihil, & Niſi, & illud;

Quin protinus omnia

aut longam cùm ſequente breui in alteram longam, ut

Fixerit æripedem ceruam Tirynthius heros:

aut longam unam in duas itidem longas, ut;

Aurai ſimplicis ignem:

aut longam poſt breuem in longam, ut;

Pleno ſe condidit alueo.

Multa ex illo etiam uerborum genere, Dehinc, Deinde, Deinceps, Proinde. Illud etiam ſane quam uidetur eſſe puerile ex binis uocalibus antecedentium, conſequentiumque uerborum, ex ratione carminis euaneſcere priores, ut;

Conticuere omnes intentique ora tenebant:

idemque fieri ſi antecedat M, ut;

Littora multum ille, & terris iactatus & alto:

& utraſque ſimul interire. Hoc ipſum accidit inter principia ſineſq; uerſuum, ut;

Aut dulcis muſti Vulcano decoquit humorem

Aut foliis undam tepidi deſpumat aheni.

Sumunt etiam ſibi interdum poetæ, ut uocalem, antecedentis uerbi longam, nolint interire, quanquam altero in uerbo, uocalis altera ſtatim ſequatur, ut ille fuit uerſus

Poſt habita coluiſſe Samo:

quod Virgilius quum alibi ſæpe, tum illo etiam in loco fecit;

Et ſuccus pecori, & lac ſubducitur agnis:

Fit etiam ſequente breui, ut;

Credimus an qui amant ipſi ſomnia fingunt?

Sed pergam dicere, ſiqua ratio eſt alia heroici uerſus quæ præceptionis indigere uideatur. Ac primũ illud obſeruandum eſt, quod admonuit Atilius Fortunatianus. Bucolici carminis pedem quarto in loco plurimum eſſe dactylum ſolere, quo dactylo uerbum finiatur, ut;

Nos patriæ fines & dulcia linquimus arua

& Theocritus

Αἶγις ἐμοὶ τῆνον τὸν ποιμένα τὸν συβαρίταν,

φεύγετε τὸν λάκωνα, τὸ μοι νάκος ἐχθὲς ἔκλεψεν.

Neque falſum omnino eſt hunc poetam in principiis quoq; uerſuũ ſæpius dactylum ponere quam ſpondeum. Iam interdum uerſus fieri à poetis in pyrrhichium uel iambum cadentibus poſtremis ſyllabis notum eſt ut Lucretius in tertio;

Nec facile in uenas cibus omnis diditur eis.

Huius etiam loci ſit fortaſſe quod idem in quinto poſuit;

Nec iacere indumanus uia qua munita fidei:

&;

Naturæ primus portarum clauſtra cuperet:

&;

Attoniti Troes uiſo ſerpente pauitant.

Huiuſmodi uerſus *μειούρους* uocant. Sunt & hoc genere amoebei, ſæpius ad finem cuiuſque ſententiæ repetiti quos noſtri, intercalares dixerunt, ut;

Incipe Mœnalios mecum mea tybia uerſus:

&;

Ducite ab urbe domum mea carmina ducite Daphnin.

Paſtorale eſt hoc genus ac neſcio an primum à Theocrito inuentum, ut;

Ἄρχετε βωκολικᾶς μῶσαι φίλαι ἄρχετ' ἀοιδᾶς.

Sed iam tranſeo ad elegos uerſus pentametros. Conſtant hi primum duobus uel dactylis, uel ſpondeis, uel ſpondeo & dactylo utercunque

cunque prius occurrat. Dehinc syllabam recipiunt longam, duos dactylos, & alteram longam syllabam, quæ superiori annexa integrum pedem constituit. Versum tamen ita si metiri uelis, ut quam dixi post duos primos pedes longam syllabam sequenti adiungas, pedem hic spondeum feceris, ex alijs autem quæ supersunt syllabis duos anapæstos. Quunque duæ sint rationes, utriusque sit exemplum;

Nil mihi rescribas attamen ipse ueni.

Iambici autem uersus iambo tantum pede olim fiebant, ut;

Eamus omnis execratas ciuitas:

Deinde legitimo pedi quatuor sunt alij adiecti pedes, tribrachus, dactylus, spondeus, anapæstus locis imparibus attributi. Secundo autem & quarto loco tribrachus totidemque temporum iambus, ut apud Horatium;

Luxere matres Iliæ addictum feris
Alitibus atque canibus homicidam Hectorem.

Sed mutant hanc ipsi etiam ueteres legem, ut ponant quarto loco Anapæstum, ut in Pluto Aristophanes;

Μετίχειν ἀνάγκη τὸν θεράποντα τῶν κακῶν.

Tragędiarum scriptores in locis paribus præter iambum rarò pedibus alijs utuntur. Tribracho usus est Euripides in Rheso;

τεκνός τε ποταμοῦ στρυμόνος, φιλῶ λέγειν
τ᾽ἀληθές.

Sed parcius omnino faciunt, ut quos dixi mutent pedes. Terentius uerò & Plautus, & si eandem sequantur uiam liberius tamen hos quinque pedes in locis omnibus admiscent. Secundum pedem uides illo in uersu spondeum

Vos isthæc intro auferte abite Sosia:

Secundum & quartum infrà

Nempe, ut curentur rectè hæc: immo aliud; quid est.

Dactylum secundum;

Nihil isthac opus est arte ad hanc rem quam paro:

Eundem quartum

Apud me iusta, & clemens fuerit seruitus:

Trabachum secundum;

Vt animum ad aliquod studium adiungant, aut equos:

Eundem quartum;

Dic sodes quis heri Chrysidem habuit: nam Andriæ:

Secundum anapæstum;

Dum ætas, metus, magister prohibebant:

Deest enim Iambus qui senariũ absoluat. Sotadeo in carmine quinque insunt pedes, ionici duo à maiore, & tres, ut inhendecasyllabo trochei, cuius talia exempla Terentianus dedit.

Nunc redde mihi quod uolo te tenere semper
Longam in geminas sæpe breues solere solui.

Sotadei finis, Ithyphallicum tribus trocheis facit, ut;

Romuli nepotum
Maximas Catullus
Iunge Bacche tygres.

Nunc mihi operæ pretiũ uidetur his quæ dicta sunt ea quoque metrorum genera adiungere quorum pulcherrima exempla Horatius reliquit. Eiusmodi enim sunt ut qui uel superiore ætate, uel semper antea fuerunt, uel qui nostra memoria uiuunt homines doctissimi, nihil habeant, quod in suis scriptis imitari se existiment posse excellentius. Itaque primum genus habet uersus omnes Asclepiadeos. Hi primo pede constant spondeo, secundo dactylo, post hunc longa syllaba, ut pentameter elegiacus, tũ duobus dactylis, & syllaba adhuc altera, quæ si longa eueniat erit cum superiore pro spõdeo, sin breuis pro trocheo. Erunt igitur hac quidem ratione pedes quinque. Poterunt enim esse quatuor, si post primum spondeum duos choriambos fecerimus & iambum uel pyrrhichium, ut;

Mecœnas atauis edite Regibus:

Choriambum uerò diximus è quatuor fieri syllabis, quarum extremæ sint productæ, mediæ breues, ut præsidiis. Huic, Atilius, Bacchij nomen scribit fuisse datum à musicis.

Secundum sapphico est uersu, qui ex eo nomẽ inuenit quod eo puella Sapphò plurimum sit usa. Primum pedem trocheum habet, secundum spondeum, tertium dactylum, & duos trocheos. Porrò sunt quæ μονόκωλα grammatici dixerunt, idest quæ superior ode uno carminis genere decurrunt. Sunt que δίκωλα ut;

Sic te diua potens Cypri
Sic fratres Helenæ lucida sydera.

Hinc ad primam rationẽ uersus quia redeundum semper est δίκωλα δίστροφα dicũtur: quoties uerò ut in hac ipsa ode fit à quarto ad primũ, δίκωλα τετράστροφα. Quartus quisq uersus dimeter est Adonius ex dactylo ac trocheo, ut;

Iam satis terris, niuis atque diræ
Grandinis, misit pater, & rubente

tertius dactylus, quartus uel spondeus, uel trocheus, ut;

Laudabunt alij claram Rhodum aut Mitylenem
Aut Ephesum bimarisue Corinthi.

Octauum, bimembre quidem (ut sic dicam) est quomodo superius, sed nihil habent inter se aliud simile. Nanq; hic, primus uersiculus est ex dactylo & duobus trocheis, uel choriambo, & Bacchio: deinde alius ex epitrito, secundo, duobus chori ambis, & Bacchio, uel Amphibracho, ut;

Lydia dic per omnes
Te deos oro Sybarim cur properes amando.

Nonum Alcaico metro constat. Quaternis id uersibus absoluitur. Primi duo spondeum habent & Iambum, uel duos Iambos & longam ut uocant cæsuram, quam dactyli duo sequuntur: tertius, spondeum & iambum, & iterum duos eosdem repetitos pedes, & alteram seu longam seu breuem cæsuram: quartus, duos dactylos & totidem trocheos, sic;

Vides ut alta stet niue candidum
Soracte: iam nec sustineant onus
Syluæ laborantes, geluq;
Flumina constiterint acuto:

Decimum, unius tantum est formæ. Pedes habet primos spondeos, deinde tres choriambos & Pyrrhichium, uel Iambum, ita;

Tu ne quæsieris scire nefas quem mihi quem tibi.

De hoc ita admonuit Atilius, ad carmen Asclepiadeum, altero adhuc, loco tertij pedis, addito choriambo, hunc uersum fieri. Tolle enim hinc duo uerba, SCIRE NEFAS, in quibus choriambus est is quem dixi, & uersus manebit Asclepiadeus.

Vndecimum, binis uersibus currit. Habet enim dimetrum trochaicum, in secundis uerò trimetrum Iambicum. Abest utriq; tamen syllaba à fine, quod genus καταληκτικὸν appellari diximus hoc pacto;

Non ebur neq; aureum
Mea renidet in domo lacunar.

Duodecimum, uno tantum uersus genere incedit, sed primi quiq; duo uersus ternis tribus Ionicis à minore constant, tertij quaternis, sic;

Miserarum est, neq; amori dare ludum,
Neq; dulci mala uino lauere aut ex

Animari metuentis patrue uerbere linguæ.

Huius carminis auctor primus, Horatius fuit, si Atilio credimus qui præterea hunc poetam accusat parum sanctè, quod Alceum non rectè sit imitatus.

Decimum tertium primos uersus heroicos habet, alteros ex fine pentametri elegiaci, duobus uidelicet dactylis, & superante longa syllaba, quale est;

Diffugere niues, redeunt iam gramina campis,
Arboribusque comæ.

Decimum quartum ἐπῳδόν, grammatici dixerunt, sed uisum est peritioribus, hanc oden quinti libri esse principium. Est autem δίκωλον δίστροφον. Priores uersus trimetros, alteros dimetros habet iambicos. Prima, tertia & quinta in sede potest habere spōdeos: exēplū sit

Ibis Liburnis, inter alta nauium,
Amice propugnacula.

Decimum quintum, priores uersus, habet eosdem, cum superiore: alteros ex duobus dactylis, & longa syllaba: duobus Iambis spōdeo, & iterum iambo, hoc exemplo;

Pecti, nihil me sicut antea iuuat
Scribere uersiculos, amore percussum graui.

Decimum sextum, primos habet uersus omnino heroicos: alteros ex dimetris iambicis, & fine pentametri uersus elegiaci, cuius tale exemplum est;

Horrida tempestas cœlum contraxit, & imbres:
Niuesq; deducunt Iouem, nunc mare, nunc syluæ.

Decimum septimum, δίκωλον δίστροφον, heroico uersu & dimetro iambico, ut;

Mollis inertia, cur tantam diffuderit imis
Obliuionem sensibus.

Decimum octauum, alternis est uersibus heroicis, & senarijs iambicis, quemadmodum supra, ut;

Altera iam teritur bellis ciuilibus ætas,
Suis & ipsa Roma uiribus ruit.

Decimumnonum, ratione iambica totum est, senisq; pedibus, ut secundam in sedem & quartam, pro iambo æqualem temporibus tribrachum possit recipere, ut;

Iam iam efficaci do manus scientiæ:

& quod hinc supra attuli

Luxere matres Iliæ addictum feris

Alitibus,

Alitibus, atque canibus homicidam Hectorem.

Hæc sunt quorum aliqua ratio apud hunc poetam reddenda mihi uidebatur, quæ ut non contemnerem, aliorum quoq; non indoctorum hominum, Diomedisq;, & Cæsij Basi in primis antiquissimi grammatici, eiusdemq; poetę optimi auctoritas me induxit. Quamobrem nunc redeo ut Catulli etiam quæ prodesse poterunt exempla, ijs qui noui ad poeticam accedunt breuiter exponam. Itaq; tria epigrammata quæ prima sunt, & quæcunq; similia his erunt quid habeant rationis, quod ad pedes attinet intelligi sic potest. Versus habent quos ipsi etiam ueteres poetæ hendecasyllabos dixerunt. Primi sunt pedes uel spondei, uel trochei, uel iambi, secundo loco dactyli, tribus sequentibus trocheis, ut;

Quoi dono lepidum nouum libellum
Arida modo pumice expolitum?

Hoc genus carminis, Phalæcium scribit nominatũ esse Atilius Fortunatianus, quod Phalæcus id plurimum suis in scriptis usurparit. Secundum genus constat uersibus iambicis trimetris quorum supra nonnulla significata ratio est. Exemplum sit huiusmodi;

Faselus ille quem uidetis hospites
Ait fuisse nauium celerrimus:

Tertium dimensione trochaica est quod nomen inuenit à trocheo quem habet in fine, cæteris quinque pedibus iambis, & locis imparibus aliquando tribrachis, uel spondeis, in hunc modum;

Miser Catulle desinas ineptire
Et quod uides perijsse, perditum ducas:

Quartum genus Priapeium uocant. Imaginem habet quandam heroici uersus, prima tamen & quarta in sede spondeo mutato in trocheum. Ea enim seruatur lex, ut primi tres pedes tanquam separati sint à sequentibus utraq; pars à trocheo incipiat, qua de ratione sic Terentianus Priapeio utens uersu præcipit;

Scimus: usque adeo hoc genus lex heroica pellit
Vt sit utraque portio cœpta sæpe trocheis
Nam discrimine nullo ponit hinc uel iambum:

Tertio loco poterit esse pro dactylo, uel spondeus, uel trocheus, uel iambus, uel tribrachus. Ita enim eodem à Terentiano accepimus;

Nec mirabere syllabæ finem commate primo
Tanquam de pede dactylo fiat tertia longa.

Speciem

Speciem aiunt Priapeij carminis habere quoties heroico in uersu idem est finis uerbi, tertijq; pedis, ut;

Cui non dictus Hylas puer, & latonia Delos.

Paulo disimiliora sunt quæ ita scribuntur;

Fronde super uiridi, sunt nobis mitia poma:

Si enim sententia pateretur, ut quartum uerbum antecedētibus annecti posset, tres pedes ita caderent, ut;

Cui non dictus Hylas puer.

Sed ipsius hic describam Terentiani locum;

Versus ergo magistri uocant hos Priapeios
Et Maro dat tales: sed quia distinctio, uerba
Dissociat, nectitq; aliter, nec partibus æquis
Distingui patitur pedes, sonus effugit aurem:
Fronde super uiridi, sunt nobis mitia poma
Castaneæ molles & presi copia lactis
Turbabat cœlo, nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas iam despectare uidentur
Si distinctio separaret, Nobis mitia poma
Presi copia lactis, terras ordine longo
Despectare uidentur fient sic resonantes
Vt uersus sonat alter quem distinctio nudat
Cui non dictus Hylas puer & latonia Delos
Siquis sic quoq; findat prima, commatis instar
Ex uno choriambicho
De quo differui modo
Versus stare uidebitur
Cui non dictus Hylas puer
Thebis læta dies adest
Carmina Pierides dabunt
Vsque autem duo commata
Posis credere rectius
Hæc ipsa ut uideas dari
Non hoc commodo sunt situ
Versa sed uice pristina
Nanque his commatibus Flaccus Horatius
Metrum composuit, sed choriambicos
Ex binis pedibus præposuit duos
Tunc hos iungit epodos
Partes ut modo duas

Ipso

Ipſo carmine iam tibi fiet regula plana
Quis multa gracilis te puer in roſa
Perfuſus liquidis urget odoribus
Grato Pyrrha ſub antro
Cui flauam religas comam
Pergant cætera poſt conſimili ſtrophe
Verſus hic igitur ſunt pariles duo
Quis multa gracilis te puer in roſa
Perfuſus liquidis urget odoribus
Poſt hos quæ ueniunt commata perſpicis
Grato Pyrrha ſub antro
Cui flauam religas comam
Cui flauam religas comam, prima parte locetur
Fiat comma ſecundum, Grato Pyrrha ſub antro.
Verſum non dubium fore quem dicunt Priapeium
Cui flauam religas comam grato Pyrrha ſub antro.

Sed redeo ad Catullum. Habent hi uerſus prima etiam in ſede aliquando ſpondeum, ut;

Tantundem omnia ſentiens, quam ſi nulla ſit uſquam

Secundo in loco anapæſtum, ut;

Hunc ego uolo de tuo ponte mittere pronum

Illo autem in uerſu

Si pote ſtolidum repente excitare ueternum.

Primam ſecundi pedis produxit ſyllabam, ex ui duarum conſonantium quæ tertio in uerbo ſequuntur

Quartum genus eſt huiuſmodi;

O colonia quem cupis ponte ludere longo
En ſalire paratum habes, ſed ueteris inepta

Ad Catullum referunt illud etiam generis eiuſdem ex Priapeio carmine;

Hunc ego iuuenes locum uillulamq; paluſtrem.

Quintum ſeptenarios habet uerſus, ut ſextum ad pedem iambici ſenarij, (quæ ex Terentio ſupra oſtendimus) alia adhuc ſyllaba & trocheus in hunc modum apponatur;

Cynæde Thalle mollior cuniculi capillo
Vel anſeris medullula, uel hinnula tenella.

Sextum genus rationem ſeruat exametri uerſus primum ſpondeo, poſt hunc dactylo, iterum ſpondeo, quarta in ſede anapæſto, quinta & poſtrema dactylis.

Alphene

Alphene immemor, atque unanimis fulse sodalibus,
Iam te nil miseret, dure tui dulcis amiculi?

Septimum quaternis conficitur uersiculis quorum primi tres, primis constăt pedibus, uel iambis, uel trocheis, dehinc, dactyli duo succedunt, quarti iambo dactylo, & spondeo fiunt, uel trocheo tribracho, & spondeo, sic

Dianæ sumus infide
Puellæ & pueri integri
Dianam pueri integri
Puellæque canamus
O Latonia maximi
Magna progenies Iouis
Quam mater prope Deliam
Deposuit oliuam.

Octauum unius tantum pedis insolentia facit, ut à primo distinguam. Est enim endecasyllabum ut superiora, sed hoc solum in epigrammate permittit sibi ut secundo loco spondeum pro dactylo sæpius accommodet, ut;

Oramus si forte non molestum est,
Demonstres ubi sint tuæ latebræ
Te quæsiuimus in minore campo,
Te in circo, te in omnibus tabernis,
Te in templo, supero Ioui sacrato,
In Magni simul ambulatione.
Femellas omnes amice prendi,
Quas uultu uidi tamen serenas
Has te sic tantum ipse flagitabam,
Camerium mihi pessimæ puellæ
Quædam inquit, nitidum sinum reducens,
En hic in roseis latet papillis;
Non custos si fingar ille Cretum
Non si Ladas pennipesue Perseus,
Non si Pegaseo ferar uolatu,
Non Rhesi niueis, citisque bigis.
Adde huc plumipedas, uolatilesque,
Ventorumque simul require cursum,
Quos iunctos Cameri mihi dicaris,
Defessus tamen omnibus medullis,
Et multis languoribus peresus

Essem

Essem, te mihi amice quæritando:
Sed te quærere iam Herculis labos est
Tanto ten fastu negas amice:
Dic nobis ubi sis futurus, ede
Audacter, comiti licenter ede:
Num te lacteolæ tenent puellæ
Si linguam clauso tenes in ore;
Fructus projcies amoris omnes
Verbosa gaudet Venus loquela
Vel si uis licet obseres palatum,
Dum uestri sim ego particeps amoris.

Nonum eodem est uersuum genere isdemq; pedibus omnibus, quibus septimum. Solum interest, quod illud quaternis, (ut iam dixi) hoc uero, quinis uersibus decurrit, ut;

Collis ô Heliconij
Cultor Vraniæ genus
Qui rapis tenerum uirum
Virginem, ô Hymenæe Hymen
Hymen ô Hymenæe.

Decimum nominatur Galliambum quòd eo Galli in sacris Deæ Cybeles uterentur. Hoc de metri genere sic Terentianus admonuit.

Sonat hoc subinde metro Cybeleium nemus
Nomen Galliambis memoratur hinc datum
Tremulos quod esse Gallis habiles putant modos.

Versus hi, primis in sedibus anapæstos habent uel spondeos, uel temporibus æquales proceleusmaticos, tum duos iambos & longam syllabam: quarto loco iterum anapæstos, quinto iambos, uel tribrachos, sexto deniq; iambos. Sæpe etiam secunda in sede tribrachos in quarta proceleusmaticos uidemus:

Super alta uectus Attis celeri rate maria
Phrygium ut nemus citato cupide pede tetigit
Adijt opaca syluis redimita loca Deæ
Stimulatus ut furenti rabie, uagus animi
Deuoluit ipse acuto sibi pondera silice.

Sed plura non persequar. In his enim qui rectè fuerit uersatus, per se ipsum cætera cognoscet. Nam genus quodcunq; oblatum carminis, quû ex ratione æstimabit, facile animaduertet qui pedes quaque in sede uel semper, uel sæpius occurrant. Quamobrem in Theocriti

criti hala, aut securi, statim choriambicos esse pedes iudicabit. Nulla pedum uarietas in Pindaro esse tanta poterit quin deniq; adhibita huiusmodi ratione, ac diligentia, cognoscatur. Nec ullius erit negotij trochaicos, dimetros Anacreontis metiri, ut;

Ἐσορῶ φέροντα τόξον
πτέρυγάς τε καὶ φαρέτρην

Aut illius καταληκτικὰ ἰαμβεῖα, ut;

θέλω λέγειν Ἀτρείδας
θέλω δὲ Κάδμον ᾄδειν.

aut Sophoclis Euripidi similia, ut;

Ἀεὶ μὲν ὦ παῖ Λαρτίου δέδορκά σε
πεῖράν τιν' ἐχθρῶν ἁρπάσαι θηρώμενον.

aut quas uel Tragici poetæ, uel Comici pedum crebras mutationes inducunt. Quoniam uerò ad componendos uersus (quod naturæ ordine prius erat) uidemur satis multa & subtilia esse persequuti, nunc mihi solutam quoque orationem esse tractandam breuiter existimaui. Non enim tot labores docendæ grammaticæ & latinitatis mihi, aut alijs etiam, eo susceptos esse arbitrabimur, solum, ut latinis adolescentibus pangendi carminis ratio non deesset, sed ut cognita syllabarum natura, dimensione pedum, & generibus poetarum, quasi gradus quidam aditusq; fiat ad ea quæ sequuntur. Hæc etsi non utilia modo, uerum etiam necessaria ad hunc locum esse intelligam, non tamen ab his qui literas nunc docent mihi concessum iri sum arbitratus, nisi ea re uictis, quod olim doctissimi (ut ex Diomede & Valerio Probo cognitum est) ad præcepta grammaticæ, & latinitatis, solutæ etiam orationis componendæ uiam adiungere solerent. Cumque hoc de genere multa sint in rhetorum ac doctorum hominum libris disputata, ego ut potero breuissimè communiora præcepta, & magis usitata, magisq; utilia complectar. Tria sunt igitur, quæ componenda oratione potissimum custodienda præcipiunt, primum ut res & uerba rectè disponas, alterum ut suauiter copules, tertium ut numerosè concludas. Itaque res constat ordine, iunctura, numero. Ordinis est ut nequid inuersè ac perturbatè dicamus, & contra quam uel naturæ uel amplificandi ratio postulet, quæ minima sunt ad extremum seruemus. Esto enim illud M. Tullij exemplum; Facinus est uincire ciuem Romanum, scelus uerberare, prope parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Rectè hic à uinculis ad uerbera, à uerberibus ad necem, & hinc ad crucem ascenditur, quæ si retrorsum impellas, ut à maximo crimine ad mi-

nimum delabare, non languens modo, & fracta, sed ridicula prorsus oratio uidebitur. Deniq; adhibere diligentiam oportet, ut quę sunt priora ne ignoremus, & ut primum quicq; in uerbis ac sententijs per naturam est, ita primo loco ponatur. Hic mihi Sallustiani cuiusdam exempli uenit in mentē; Hiempsal inquit, reperitur, occultans se in tugurio mulieris ancillæ. Verba duo postrema si ita inuertas ut mulier post ancillam dicatur, ordine peccatum fuerit & ridiculè peccatum. In fine autem sententiæ uerbum collocare, si compositionis ratio patiatur, ideo putant sæpius conuenire quod si acrior quidam sit in eo sensus, non obscurari media in sententia debet, sed relinqui in animo atq; ad nouissima reseruari. Hæc tamen si obseruanda ratio est, quicquid in oratione uehementissimum est, si fieri quidem possit postremo loco dandum erit, ut; In conspectu Pop. Rom. uomere postridie: quāuis aliter fiat sæpe, & possit interdum aliud compositio postulare, & uis, atque impetus non grauior unius uerbi, quam alterius existimari. Prorsus uerò perfecta & felicissima oratio est, quæ & recto ordine & suaui iunctura, & aptè cadente numero decurrit. Copulatio sequitur uerborum, cui iuncturæ nomen dederunt. Hæc magis etiam quam ordo superior, præter incisa, membra, & periodos in literis ac syllabis etiam spectatur. Clara enim & perspicua & leniter fluens ubiq; oratio esse debet, ut neque uerba inter se neque literæ usquam, aut syllabæ collidantur, & contra iucundissimum quo ad fieri potest sonum reddant. Itaque uitia primum cauenda sunt, quæ his uirtutibus repugnent, ut uocalium concursus ex fine antecedentis, & principio sequentis uerbi, quibus hiatu uasta compositio efficitur, ad loquendum, audiendumq; permolesta, ut;

Conticuere omnes

Affine huic, illud uitium est quoties uocalem, alterius uerbi secunda ex liquidis præit, ut;

Venturum excidio Libiæ.

Caret hoc uitio græcorum lingua, ubi nullum ea litera uerbū claudit. Concursiones autem ut dixi uocalium nisi studio inani quodā ac puerili adhibito, prorsus uitari neutro in sermone possunt. Omnino tamen & hoc fugiendum erit quoties licebit, & eædem consonantes, aut inter se similes, in principio ac fine uerborum, quantum uel pudor, uel grauitas, uel rebus maioribus impedita cogitatio feret, non uitandæ quidem ut nunquam eueniant, sed prouidendum ne sæpius occurrant, ut; In hac cogitatione fuit: ab his studijs suis

se seiunxit: ad hæc quærenda se conuertit. Quæ similiter desinunt, cadunt, uel incipiunt loco posita laudantur, ut leuium græcorũ, aut immanium barbarorum: frequentior tamen eorum usus reprehenditur. Hoc.n. fuit unum ex ijs quæ Isocrates (ut Cicero tradit) iam senex in se ipso ut nimium correxit. Sed uenio iam ad numeros. Oratio omnis aut numero constat aut metro. De metris metrorumque generibus, uidetur mihi satis esse dictum. Nec illud arbitror admonendum quod scire omnes possunt, & hæc & numeros dimensione pedũ contineri. Ea re tamen differunt, quod non ut in metris, una & certa lex est, ordoq; numerorum, neq; in illis ita libera sunt spatia, ut in his, qui tum longius duci, tum breuius contrahi, pro natura loci cuiusq; possunt, nec metra, ut numeri alios pedes pro alijs ferũt. Nunc deniq; illud meminerimus, & quæ adhuc de ordine, iunctura, numero dicta sunt, & quæ iam sequentur ad illa pertinere, quæ tres sunt partes compositionis, incisa mẽbra, periodos. Incisum est pars membri, membrum periodi. Est.n. incisum κόμμα, sæpius nihil per se efficiens, ut si dicam; Si quantum in agro locisq; desertis: altero hic adiecto inciso membrum esse incipit, quum dicitur; Si quantum in agro locisq; desertis audacia potest. Adde huc tria membra quæ sequuntur, & periodum feceris, ut; Si quantum in agris locisq; desertis audacia potest, tantum in foro atq; in iudicijs impudentia ualeret, non minus in causa cederet A. Cæcina Sext. Aebutij impudentiæ, quam tum in ui facienda cessit audaciæ. Membra singula binis incisis constant, periodus uerò hoc in exemplo membris quatuor, alibi minore, alibi maiore numero, perinde ut magnitudo fert periodi, quæ uti iam dixi certis definitisque spatijs non tenentur. M. quidem Tullius quatuor senarijs uersibus hanc terminauit, aut quantum una contentione spiritus humani pronunciari posset. Ipse tamen utrunque modum excessit, quem ne Demosthenes quidem, uel cæteri ita custodiuere, ut se intra quatuor senarios continerent. Duo periodi genera esse uoluerunt, unum simplex, quum sensus unus longiore circuitu usq; ad finem trahitur, ut; Credo ego uos iudices mirari quid sit quod quùm tot summi oratores hominesque nobilissimi sedeant, ego potissimum surrexerim, is qui neque ætate, neque ingenio, neque auctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Alterum est genus quod pluribus constet membris, quam superius necesse est, quorum singula singulos sensus complectuntur, ut; Aderat ianitor carceris, carnifex prætoris, mors terrorq; sociorum & ciuium, lictor Sestius, & quæ sequuntur. Sententias denique

omnes

omnes aut incisim frangimus ubi tenuitas rerum, aut breuitas po-stulat, ut;

–Funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulchrum uenimus.
In ignem posita est: fletur:

aut membratim partimur, ut;

–Paruula
Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua:
Soror est dicta: cupio adducere, ut reddam suis:

aut circumductè concludimus, ut; Remp. Quirites uitam omniũ ue-strum, bona, fortunas, cõiuges, liberos uestros atq; hoc domicilium clarissimi imperij, fortunatissimam pulcherrimamq; urbem, hodier-no die, Deorum immortalium summo erga uos amore, laboribus, consilijs, periculisq; meis ex flamma atq; ferro, ac penè ex faucibus fati ereptam, & uobis conseruatam & restitutam uidetis. Quod si ipsis nominibus, rerum cognitiones adiuuantur, minima pars com-positionis incisum (ut dixi) & κόμμα nominatur, altera membrum & κῶλον, postrema ambitus, uel circuitus, uel comprehensio, uel continuatio, uel circumscriptio, uel magis recepto nomine perio-dus. Hæc omnia pedibus constare non dubium est, quibus uerò pe-dibus, dici uniuersè non potest, nec multis generibus una ratio con uenit. Varia.n.oratio est, subtilis, temperata, magnifica, uarij motus animorum, tristes, læti, minaces, timidi, alacres, iracundi, in quibus ut orationis ipsius habitus ac norma ita numeri & pedes mutantur. Quocirca apparet etiam quanto sit res difficilior soluta oratione quam uersu scribere. Dicam tamen quæ mihi ueniunt in mentem, quæque attenta inspectione, uel naturæ, uel numerorum didici, uel multa lectione oratorum cognoui. Quanquam res est eiusmodi quę tradi alijs possit facilius, quam seruari. Quoniam uerò quicquid lo-quimur, è syllabis est breuibus, aut longis, unde sunt pedes, fieri non potest quin pedibus oĩs oratio constet, sponte naturæ. Itaq; uersu, etiã sine studio nostro facti in orationẽ incurrant necesse est diuer-sorũ generum, tamet si uersum facere quis non didicerit. Quare nõ tã id laborandũ nobis erit quo numerus in oratione fiat, sed quo po tius (ut loci natura postulabit) hoc aut illo modo tẽperetur. Quiq; tota oratio, partesq; illius oẽs, studiũ requirant, maior clausulis dili gentia debetur: curam sibi principia secundam uendicant media po-stremam. De his pręcipi illud generaliter potest, ut media quę inter principia & clausulas interiecta sunt, cohæreant inter se & aptè cõ-

ponantur, neue aspere concurrant, neue cõtinuatione breuium syllabarum leuius fluant, aut longarum tardius incedere uideantur. Illud cauendum in primis ne ulla in parte orationis uersum facias. Quare pedes etiã aliquot, & uersus particulam, oratores uitant. Nã in principijs quidẽ uel in medijs principiũ aut aliquid apparere ex uersu nemo tulit, sed in clausulis finẽ heroici præsertim inter prima & fœda compositionis uitia posuere. Nec imitandum erit quod nõ Ciceroni modo uerum etiam Demostheni aliquando non cogitanti uersus exciderunt, ut; in epistola Philippi; ὡς βουλήσειν αὐτοὶ ἐλπίζον ἐκεῖνοι. Idem infra Demosthenes; ἐνδεῖγμα τῇ πόλει γεγενῆσθαι. Eodem loco: προὔλαβε καὶ κατέσχε φιλλίππος ἴασω. Idem infra πλεονέκτημα ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι μέγα ὑπῆρξε, φιλίππῳ. Philippica etiam secunda integrum absoluit heroicũ uersum; τοσούτῳ τὸ τί χρὴ ποιεῖν συμβουλεῦσαι χαλεπώτερον εἶναι. Tit. Liuius principium heroici uersus principio dedit orationis, ut; Facturusne operæ pretium sim. Eodem Cornelius Tacitus principio est usus qui integrum absoluit heroicum, quo nec poeta quidem uidetur facere posse meliorem, ut; Vrbem Romam à principio Reges habuere. In clausulis autem raro componendi legem deserit: ut; Fœdus inter Romam Lauiniumq; urbes renouatum est: & paulo post; Is alteri populo cũ bona pace imperitaret. Huius rei Sallustius quoque meretur laudem, nisi quod sæpius in uersum cadit, ut; Ne ego meliores liberos sumpsisse uidear quã genuisse. Deinde uerò; Nã per ea tẽpora confectum annis Micipsam, parũ animo ualuisse. Tũ postea; Per dolum Hiempsal caperetur. Paulo infra; Et maxima inuidia, in gratiam & fauorem nobilitatis Iugurtha ueniret. Post hæc ipsa; Ne grauius in eum consuleretur. Hinc ad paucos uersus; Exercitum, diuitias, munimenta regni me habiturum. Sunt hæc omnia ex bello Iugurthino exempla. Sed auctorem elegantissimum excusat uetus consuetudo sermonis. Constat.n. antiquitatis eum amãtissimum, & M. Catonis librorũ, cui numeri defuerunt studiosissimũ fuisse. Iambici uerò trimetri, uel quadrati, propter similitudinẽ quæ illis cum soluta oratione est, in scriptis dictorum hominum plures uidentur, non quod illos quærant, sed quod interdum sponte sequutos ferant. Quid? Nõne statim pro P. Quintio M. Tullius prima in sentẽtia totum senarium fecit? Quæ res inquit in ciuitate duæ plurimum possunt ea contra nos ambæ faciunt hoc tempore summa gratia & eloquentia. Sex in uerbis quæ postrema sunt uersus est trimeter, cui duo si annumeres alia quæ præcedunt, uersu quadrato sententiam concludes.

Credibile

Credibile est multo sæpius hoc illos ferre aut necessario etiam ferre in media, aut oriente sententia, ut; Erat ei pecuaria res ampla, & rustica, sanè bene culta. Hic ad septimum usq; uerbum senarius excurrit, qui ut ne ad membri finem esset expresſior tria addidit uerba quę sequuntur, sanè bene culta. Sed uenio iã ad pedes quorũ satis esse distincta à nobis & explicata ratio uidetur. Illorum igitur nullus est qui in oratione cadere nõ poſsit. Qui longis è syllabis constant grauiorem faciunt orationem, ac proinde sententijs grauioribus conueniunt, qualis est uel spondeus, uel molossus, uel dispondeus, ut Musas, iratos, Oratores, qui autem breuibus, leuiorem structurã reddũt è quibus est pyrrhichius, tribrachus, proceleusmaticus, ut Celer, Helena, facilia. Quare miscẽdi sunt pedes ut nec longarũ, nec breuium concursu plurimarũ nimis uel tarda, uel subsulians oratio fiat, & illi potius eligẽdi qui sunt longis, breuibusq; temperati, ut bacchius, trocheus, amphimacrus. Vtendum quoque iudicio est ut quibus locis quod genus pedum, uel orationis conueniat, ne ignoremus. Principijs amphimacrum dare solet Cicero, ut; Quod precatus à Dijs immortalibus: & anapæstũ, ut; Animaduerti iudices, Pæanes, ut; Quod erat optandum, &; Venio nũc, & Credo ego uos iudices mirari: spondeos, ut; Quæ res in ciuitate, Molossos, ut; Est hoc in more, Epitritos, ut; Siquid est in me ingenij iudices, Dactylos, ut; Principio huius belli. Iambi autem fieri non potest ut ne sæpius incurrant, sed natura inuectiuo generi conueniunt, ut; Frequentia uestrum incredibilis Quirites. Medijs uerò in sententijs conueniunt (si quis per se obseruet) epitriti, dactyli, spondei, ditrochei. In clausulis deniq; aptiſsimi putantur, Ionicus à maiore, ut; Officio coactus ad accusandũ traducerer. Ionicus à minore, ut; Me actorẽ causę totius esse uoluerũt. Antispęstos, ut; Me incolumi nemini supplices esse oporteret. Choriambus, ut; Homines idonei atq; integri causam reip. legumq; susciperent. Vtiles habentur pæanes. Nusquam.n. primus ex ijs non occurrit, ut; Ne in opinione quidem cuiusquam relinquo me omnibus patronis esse præpositum. Item secundus, ut; Siculis petentibus. De tertio autem dubitari posset. Nam si longa illum antecedat caueri finis heroici uersus non poterit, ut in illo accidit exemplo; Veterem iudiciorum uim grauitatemq; requirit. Quartus pæan optime concludit, ut; Quo nomine, abs te sestertium millies ex lege repeto. Herous fiet etiam, si post Ionicum à maiore, duæ longæ, aut breuis & longa succedat. Ditrocheus & laudatur maxime, à M. Tullio, & in scriptis omnibus frequentiſsime usurpatur, ut; Ego

potißimum surrexerim, is qui neq; ætate, neque ingenio, neque au-ctoritate sim cum his qui sedeant comparandus. Epitriti quoq; omnes orationem claudunt, ut; Non salutis spem, sed exitij solatium quærunt. Secundus, ut C. Pansa propinquus meus ausus est cõfiteri. Tertius, ut; Qui accusare possunt iudiciorum seueritatem desiderãt, Quartus, ut; Siculos omnes, auctorem suæ causæ contra illius iniurias quæsisse. Exempla sunt hæc ferè de M. Tullij Diuinatione sumpta. Pedes uerò sunt omnes tetrasyllabi, ut Varro loqui solet, in quibus etiam dissyllabi insint necesse est. Vt enim antispasto, spondeus, & pyr. hichius continentur, pæane primo trocheus & pyrrhichius, sic cæteri omnes, binos in pedes resoluuntur, ut si primum epitritum clausulis idoneum cognoueris, dubitatio de iambo & spondeo ne relinquatur. Sed pergam dicere quæ sequuntur. Probatur in fine spondeus quem præcurrat amphimacrus, cui cretico nomen dederunt, ut; Depellendi criminis causa. Hunc pedem lasciuientẽ reddit minusque fortem antecedens tribrachus. Aegre patitur ante se anapæstum, ut; Muliere non solum nobili, uerum etiam nota. Rarò spondeum sequitur iambus, uel pyrrhichius, nunquam spondeus, uel trocheus dactylum, quæ foret uersus exametri conclusio. Rectè duo se bacchij sequuntur, ut; Venenum timeres. Ipse bacchius iambum, trocheus pyrrhichium sequitur. Sed quando uersum aut finem uersus cauere necesse est, illud intelligere omnes arbitror laudari quidem in fine choriambum, sed hunc pedem si dactylus antecedat, elegi uersus fine compositionem deformare. Bini dactyli carmen Asclepiadeum terminabunt, ut post dactylos bini trochei sapphicũ, terni hendecasyllabum, uel sotadeum, bini dactyli præcurrente spondeo Gliconium. Itaque omnium ratio carminum tenenda est, eorum quæ supra demonstraui, prouidendumque ne uel bini pedes illorum ad cadentes, uel terni pluresue ad medias periodos uel membra incurrant. Dictum est supra ad res ipsas accommodandam esse compositionem, & iucundis iucundos, asperis asperos, grauibus graues, tristibus tristes, magnis magnos numeros conuenire. In membra uero & incisa oratio comminuenda est quum altercando, aut interrogando, acriter pugnandum est, aut breuiter aliquid narrandum, quale est (ut iterem superiora)

Funus interim
Procedit: sequimur: ad sepulchrum uenimus.
In ignem posita est: fletur.

At si non tam docendi quam ornandi causa narrandum erit, ut in

Verrem de Sergestana Diana & raptu Proserpinę, tum periodis elegantibus suauiterque currentibus numeris utemur. Adhibenda eadem compositio est ad magnos motus animorum, solicitudines, commendationes, miserationes, gratiarum actiones, ut post reditum ad Quirites & in Senatu ad gratulationes, ad principia illustrium causarum, quæ natura nihil tam respuunt quam concisæ tenuitatē orationis. Similiter ac superiora perorationes tractari & amplificationes debēt, sed oratione tamen fortiore in accusando, leniore in laudando. Loci etiam communes iisdem comprehensionibus ducuntur, ubi & paria paribus, & contraria contrarijs reddere, & similiter cadentia, seu desinentia ponere licebit. Paria reddidit paribus, quum alibi sæpe tum in Miloniana M. Tullius; Est enim hæc iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus, uerum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti, nō instituti, sed imbuti sumus. Reddita primum sunt hoc loco paria paribus, idest unū uni, ut scripta & nata: dehinc tria, arripuimus, hausimus, expressimus, quæ tribus respondent superioribus: tum singula singulis: docti & facti, instituti & imbuti. Postremo similiter cadunt tria inferiora cum superioribus, didicimus, accepimus, legimus. Singula etiam relata singulis illa sunt pro Sex. Roscio; Etenim quid tam est commune quam spiritus uiuis, terrā mortuis, mare fluctuantibus, littus eiectis. Opponimus aceruatim aliquando inferiora superioribus, ut spiritui, terræ, mari, littori, uiuos, mortuos, fluctuantes eiectos. Contraposita Cicero scribit esse quæ ἀντίθετα nominantur, felicissimeq; ijs fieri ut nō quæsiti numeri, sed sponte sequuti esse uideantur, ut in quarto accusationis in Verrem; Conferte hanc pacem cum illo bello; huius cohortem impuram; cū illius exercitu inuicto: huius libidines cū illius continentia: ab illo q̃ cepit cōditas, ab hoc qui cōstitutas accepit, captas dicetis Syracusas. Præcipiūt rhetores quod est oratoribus constātissime seruatū, ut ne longius huiusmodi in studio concinnitatis ac ueluti orationis cantu quodam immoremur. Obest.n. si auditori fastidiū creet, & prodere se affectatione incipiat. Quare sæpius etiā quæ natura nimium cadūt numerosè & longius uidentur sequutura, ea nos dedita opera frangimus, quo simplices in dicendo potius negligentesq; uideamur. In genere tamen demonstratiuo possunt hæc oīa esse crebriora, in deliberatiuo autē, & iudiciali, ut res ipsæ de quibus agitur, uaria cōponendi ratio esse debet. Quam ob rem quæ sunt in rebus leuia concitata, sublimia, pugnacia, grauia, & his contraria,

& aliorum quoq; generum uidendum erit. Quæ grauiter.n.ac magnificè dicenda sunt, pedes eos desiderant qui longioribus constant syllabis: leuia autem amplioribus ducuntur spatijs. Ornata & sublimia splendorem quoque uerborum postulant, cōcitata, pugnaciaq; & acutè dicta, & iocosa, & argumenta, & partitiones, & sermo communis, ut pauca in uerba conferenda sunt, ita spatijs minoribus, membris, & incisis, & paucarum & breuium syllabarum pedibus arctantur. Res tota omnino uaria est ut motus animorum ad quos aptari cōpositio debet. Quis.n.hanc non uidet, uel ipsis in proœmijs, aliam soliciti, aliam securi, aliam supplicis, aliam cōminantis, aliam gratias agentis, aliam interrogantis, respondentisq; esse oportere? atq; ut modesti, acres, graues, blandi, miserabiles esse uolumus, ad singula animi momenta commutandam esse? Narratio tardiores, & magis temperatos habebit numeros. Lente enim egreditur ut quæ docere & in animos audientium res infigere conatur, id quod celeritate orationis & numerorum fieri non potest, & rectè Quintilianus præcipit eam longioribus membris, breuioribus circumductis componendam esse. iam satis multa de numeris, nisi historia dubitationē afferre possit quo genere cōpositionis esse debeat. Mihi uerò placet quæ hactenus dicta sunt, iudicio tamen adhibito, ad historiā, ad epistolam, ad sermonem, resq; cæteras omnes transferri. Quis .n.dubitet eosdem utrobiq; numeros esse oportere in ijs quæ similia sunt & communia utrisq;? Nam de concionibus quæ sunt in historijs multæ siquis me interroget, huic non aliud præcipere queam, (breuitate excepta) nisi quæ de oratione iam dixi. Vbi uerò simpliciter narranda res est, quibus iam dixi, narrationum præceptis utemur, nisi quod historiarum narratio solum docendi gratia suscepta est, oratorū uerò etiam suspiciones aliquando faciendi totaq; ad fidem faciendam accōmodatur, & arbitror iam esse cognitum ad minima momēta orationis, etiam numeros paulo aliter mutari, & optimam componendi magistram esse imitationem. In ijs autem quæ alia prorsus atq; in oratore sunt, & in genere demonstratiuo, placet inquit M. Tullius omnia Isocrateo, Theopompeoq; more dicere, illa circumscriptione ambituq; ut tāquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat, in singulis perfectis absolutisq; sententijs. Epistola uerò, cuius gratia in his libris de compositione mihi scribendum fuit, propius abest à componenda oratione quam historia. Media.n. est inter sermonem & subtile genus orationis, cui accedit aliquando si paululum assurgat; sin familiarius loquatur, sermoni propior

aut

aut sermo iudicabitur. Ita enim scribenda epistola est, ut loquimur. Quare debet genus hoc familiare, epistolis, ad Atticum, ad Quintum fratrem, Terentij quoque & Plauti lectione adiuuari. Rarius hic utendum circumductis. Nam sæpius membra & incisa plebeio sermoni satis erunt. Vitia præsertim fugienda quæ aliis in generibus. Pura sit epistola & latina, & simplex. Hoc ipso ornatissima uideatur, ut ornatu careat quæsito. Vbi autem res erit grauior de qua scribere sit necesse, tum ita compositio tractabitur ut natura, dignitasque rerum postulabit. Numeros & ornamenta cætera quibus epistola concinnior fiat aut illustrior, ex oratorum compositione mutuabitur. Modus tamen erit quidam, ut numeri quos in oratione etiam quoad eius fieri potest, dissimulare oportet, multo in epistola rariores esse tectioresque uideantur. Omnino autem ut cæterorum quoque generum, sic epistolæ etiam componendæ, maximam sibi partem uendicat imitatio. Hæc si ad præcepta quæ dedimus rectissime adiungetur, non mediocrem sentient studiosi fructum laboris mei. Illud extremum sit, compositionis esse tria munera debere suauitatis, ut delectet, uarietatis, ne fastidium pariat, uerecundiæ ne affectatio deprehendatur. Sed ponam hoc loco Demetrij Phalerei in pauca redactam de epistola componenda sententiam. Scribit is auctor grauissimus, Artemoni placuisse homini multum in Aristotelicis epistolis uersato, hoc totum genus, eodem quo dialogum stilo scribi oportere. Illa re autem hæc duo uoluit esse discreta, quod epistola debeat esse accuratior. Dialogus enim ex tempore disputantem imitatur, hanc uero, etiam loco muneris cuiusdam amico esse uolumus. Vitare nimium cultum nos præcipit, & similem generi demonstratiuo, ornatum orationis, & quas λύσεις uocat dissolutionesque uerborum. Moratam autem oratione uult esse compositam, id quod habet ita cum dialogis commune, & nullo tamen ex alio genere scribendi, imago animi nostri quædam cognosci debeat illustrius. Vt nimis elaborata, sic & nimis longa illi non probatur. Hoc si recte non seruatum sit, illud solum ex epistola, Salutem, Plurimam, Dicit, retinebimus. Quo circa Thucydidis quædam, & Platonis multa uellet esse meliora. Nos tamen sic interpretabimur, ut nihil esse nimis longum putemus, nisi unde quum detraxeris quædam, melius esse factum uidebitur. Mihi enim sæpius uenit in mentem, si quod Ciceronis argumentũ nobis proponatur, quod ab eo epistola scriptum esse ignoremus, uerbosissimam nos illis de rebus atque ineptissimam

tissimam epistolam esse facturos. Vti autem ampla compositio-ne, & circunductis includere sententias, ita prorsus tanquam si oratio scribatur, & ridiculum esse, & ab amici officio alienũ putat. Atq; hic nõ oratio tantum & stilus, uerũ etiã ipsæ res, aliæ quam cæteris in scribendi generibus esse debent. Aristoteles enim, à quo is auctor putat cæteros oẽs in ea re esse superatos, illud sæpius in ore habebat quũm scriberet epistolã, τοῦτο δὲ, οὐ γράφω σοι, οὐ γὰρ ἐπιστολικόν & M. Tulliũ sciũt omnes, multa uarijs modis reijcere solere. Nã si uerborum captiunculę agitentur, uel de rerum natura sermo, uel affine his aliquid introducatur, aliud quam epistolã scribere iudicabimur in qua amoris tantum significationes ac notæ breues, & simpliciũ rerum, simplicibus uerbis facta expositio apparere debet. Scriptio.n. hæc uenustatẽ habet omnẽ, in suauitate, & alloquutionibus positã, nec sententiarum nimis magna grauitas, nec denique ultra prouerbia quorũ salibus crebris condienda est, aliquid ei magis exquisitũ conuenit. Aristoteles uerò probationibus quidem utitur interdum, sed ijs quæ huic generi sint accõmodatæ, ut quum probare uoluit, æque nos benemereri de paruis atque magnis ciuitatibus oportere, propterea quod magni Dij, magnas atque paruas urbes tuentur. Quoniam uerò & ciuitatibus aliquando & Regibus, rebusque publicis scribendum erit, esto sanè tum scriptio pro conditione personarũ quibus cũ agitur paulo grauior, instar uoluminis tamẽ fieri epistola non debebit, quales à Platone ad propinquos Dionis, aut ab Aristotele ad Alexandrũ fuerũt. Quod aũt ad stilũ attinet, uenustè simul & subtiliter cõpositam esse epistolã decebit. Hæc sunt quæ de epistola scribenda utiliter, ac lepide præcepta à Demetrio putaui. Sed quoniã satis iam arbitror esse à me præceptum transeo ut imitationis dicam breuiter siqua certa ratio esse potest. Illud quidem omnes confitentur hac, ut res cæteras ita omnẽ orationem quoque adiuuari. Ac primum quid est in rebus omnibus, quod nõ uel solo, uel adiuncto ad præceptiones exẽplo discamus? Non puto mihi ad singula esse ueniendũ. Quid.n. de pingendi, scribendi, canẽdi, saltandi, aut aliarũ artificijs rerũ in artibus, in uita, & in moribus loquar, si difficilius est inuenire ubi locus non sit imitationi? In oratione autem, nisi hæc accesserit, frustra ea didiceris omnia quæ rhetores præceperunt. Est ergo imitandum omnino, sed imitãdi ea prima cura est ut similes simus ijs quos imitamur: altera, ut studeamus aliquãdo ijsdem esse meliores; tertia ut optimis ex auctoribus tantum optima sequamur. Non enim casu factum est, ut M. Tullius præstaret omnibus

omnibus qui ante se fuerunt, sed quia operā dedit, ut Gracchos, Catonē, & qui tum primi erant arte, ingenio, & omni orationis facultate superaret. Sic Virgilius Enniū, sic Terentius Plautū, sic alij alios, uicerunt, quibus auctoribus utebantur. Efficiet hoc studiū, ut uel superiores aliquando simus, uel pares, uel si id non contingat, minus longo saltem interuallo relicti esse uideamur. Denique summo labore ad summa omnia contendendum est; nec mediocrē nobis gradū proponemus quo ascendēdum sit, ac nē certus quidē eius rei terminus esse debet constitutus, sed altissimus quicunque ille sit, quē non uidemus. Mediocria esse spectanda præcipere, si tantū semper, uel nō multo minus assequeremur in his, quā est illud quod spectamus. Tertium erat propositum, ut ratio esset quædā ac delectus uel auctorum, uel rerum quas imitari uelimus. Neque.n. auctores ætatum omniū (quod ad latinitatem pertinet) omnes perfecti fuerunt neque in prætantissimis, nō uitari aliqua oportebit. Qui aūt se in dicendo exercēt, multa sumere ex omnibus, imitari paucos, & quæ imitati sunt ea omnium perfectissimo uni fieri similia debebūt. At, qui solum sermonis latini formam quærunt, nec multum supra epistolā ascendere conantur, & si latium nobis dederit plurimos in eo genere perfectos, & ex omnibus, loquendi figuras ac mēbra quædam orationis mutuari sit pulcherrimū, ipsa tamen oratio & quasi corpus quod fit ex membris, ad M. Tullij dictionē, uel solius, uel potissimū conformari uelim. Neque me ad hanc uoluntatē induxit, quod sentiā hoc splēdore saltem latinitatis illi pares non fuisse inter multos Terentium, Catonem, Plautum, Varronem, Salustiū, Cæsarē, & qui illius Octauijque Cæsaris ætate scripserunt, sed quod huius copiā & uarietatem scriptorum sciant omnes, ad hoc esse magis accōmodatam. Siqua uerò tradi certa ratio potest imitandi, illā uideo probatam à doctissimis ueterum, quamplurimis de illorum exēplis cognitam, à bonis ingenijs animaduersam, ut uel ordo mutetur, uel pluribus uerbis, uel paucioribus, uel mutatis, uel cōtrario, uel simili mō res dicatur. Esto.n. ex M. Tullio, principiū illud epistolæ ad Varronē; Ex ijs literis, quas Atticus à te missas mihi legit, quid ageres & ubi esses cognoui. Inuersione ordinis cauendum est, nequid perturbatè dicamus. Permissum est hoc igitur, quoties non repugnet natura, ut; Qua ualetudine, quibusue in locis esses certior sum factus ex ijs literis quas à te Atticus accepit. Nihil obest imitationi, si quod uerbum aut sniæ pars relinquatur. Explicare aūt hæc pluribus, nihil erit negotij quū singulis ēt ex uerbis singula uel plura argumēta

ducere

ducere soleamus, ut; Ex proximis tuis literis quas Atticus familiaris meus: ad se amantissimè scriptas, ex mandato tuo mihi legit, id quod uehementer scire cupiebam, ubi locorum esses & qua ualetudine uterere cognoui. Poterat hoc, etiam dici plenius: uerum solet hoc genus in uitium incidere ineptiarum, si pluribus uerbis, uel maiore numero ac sono orationis quam par est sententia oneretur. Contraria huic illa ratio est, si multa in pauciora contrahimus, ut; Ex tuis ad Atticum literis de te cognoui. Nec una est uia, qua ex multis pauca, ex paucis multa facere possimus. Inter alias numerantur, quum uel totum, uel genus in partes formasq; diuidimus, uel quum pro his contra, ipsum genus uel totum ponimus. Illa quoque est ratio Aristotelis, ut breuiter quum dicere nolumus nomen pro definitione, quum uerò placet idem uberius explicare, unius loco nominis tota nobis & plenior definitio sæpe tenda sit. Alijs uerbis idem uariabimus hoc pacto; Ex epistola quã Atticus à te accepit ad quæ loca ueneris, ac de tuo statu sum admonitus. Mille modis eandem sententiam licebit immutare qua ex re, imitatori, ex optimis auctoribus optimæ sententiæ suppeditare poterunt: quod apud animum cuiusque multo maioris debebit esse momenti quam de uerbis laborare. Esto enim in uerbis, & concinnitate orationis plurimum ponatur, sæpius tamen fit ut quum adsint hæc duo inepta sint & ridicula quæ scribuntur. Itaque prior cura ac diligentia, sententiarum, secunda sit uerborũ, tertia componendæ orationis. In prima quis non uidet quantum ueteres & M. Tullius præcipuè ac Virgilius laborauerint? Hoc maximè Cicero à Demosthene, Platone, ac cæteris, hoc propè solum Virgilius ab Homero, suisque auctoribus sibi imitandum putauit. Quare non sumptis de medio, ac de triuio sententijs agendum, sed urbanis, acutis, & plurimum in scriptis ueterum consuetis assuescendũ erit. Vertere in contrarium sententias quum opus est, quiuis facile poterit, ut; Nec literas à te, mihi, Atticus legit ullas, nec ego de te ac rebus tuis, quibusue in locis esses à quoquam scire potui. Similia denique sunt, quoties, non eadem sed paria de proposito nobis exemplo, ad rem accommodamus, quale est: Ex ijs quæ mihi tuo nomine Dolabellæ pueri nunciauerunt, mei de aduentũ fratris, & communium statu rerum, omnia cognoui. In hac exercitatione, memoria opus est illustrium, ex M. Tullio cæterisque magnis auctoribus locorum, quæ pueri loquendo uel scribendo recordentur, & aliquo ex his quibus dixi modis in suam orationẽ,

suumque ius aptissime conuertant. Fiet enim ut (quemadmodũ omni in sermonis genere discendo accidit) quæ dicimus non furto ac per iniuriam ab alijs surrepta, sed nostra & nobiscum esse nata uideantur. Quumque sex ea sint quæ imitando spectari oporteat, inuersio, additio, detractio, immutatio, contrarium, simile, possunt eadem nos grauioribus etiam in rebus adiuuare. Siue enim carmen, siue historia scribatur, siue oratio, seu quicquid literis mandari solet, locos etiam integros & argumenta librorum, quibimus imitari. Ac ne fieri quidẽ potest quin sæpissime tractemus quæ ante nos alij scripserunt. An summi uiri summæque uirtutis imaginem sibi Virgilius non describendam putauisset quia, idem, Homerus antea fecisset? Non agrorum cultus, non item alia, propter Hesiodũ ac Theocritum attigisset? Idem cæteris de rebus deque philosophia, & omni scriptorum genere dici potest, sed nobis manendum est intra fines & exempla Oratorum ac poetarum. Plautus igitur & Terentius græcorum fabulas in latinum sic uertebant, ut sibi hanc ipsam rationem quæ demonstrata est, sequendam putarent. Immo etiam non aliter latini ipsi latinos, & græci græcos imitati sunt, & nos ipsi tractantes nostra his modis unum atque idem argumentũ in res plures uariabimus, ut Menander apud Terentium ex Andria Perinthiam fecit quæ duæ fabulæ inter se oratione tantum ac stylo differrent. Nostri autem græcos imitati, sine controuersia, id præstiterunt quod M. Tullius uerissimè scripsit, nostros aut per se ipsos inuenisse sapientius quam græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora. Sed iam satis hæc sint, ijs qui se primis in literis exercent. In rhetoricis uerò nostris libris commemorauimus plura, de quibus non putaui nunc esse dicendi locum. Prorsus autem, ne leuissimis in rebus uidear laborare ita disertus esse uellem, ut illum ex animis hominum uel errorem uel ignauiam potius euellerem qui nullũ in oratione studium esse patiuntur. Possem istos rationibus refellere, possem quoque nostram doctissimorumque hominum sententiã non solum iniquis uerum etiam stultis hominibus probare, sed non debeo hic esse longior. Illud saltem per se ipsos mihi cogitent qui hæc studia contemnunt, libros doctissimorum hominum grauissimis de rebus intermortuos esse quam plurimos quia solum inquinato sermone loquerentur: alios uerò quanquam leuissimo, interdũ etiam turpis exempli argumento, nullis tamen incendiis unquam auferri uel rerum omnium euersionibus potuisse, tantum quia propter sermonis elegantiã ipsę Musæ eos conseruare in suis bibliothecis,

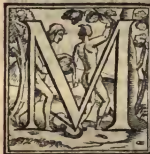
cis, rerumque diuinarum thesauris ad infinitum tempus debere uideantur.

Hæc habui Marcelle frater quæ hoc tempore, de lingua latina præcipienda mihi tuo rogatu fuerunt. Nec ut cæteri nostræ, aut paulo superioris ætatis docti homines putaui lucubrationes huiusmodi ad puerorum, sed potius ad eorum qui literas docent institutionem accommodatas esse oportere. Nam & si hactenus ita plurimi scripserunt, ut eorum gratia qui noui ad literas ueniunt, nullum barbariæ, aut ineptiarum genus uitarent, omnino tamen fieri non potuit, ut præceptoris opera necessaria non esset, & nemo unquam est uisus, qui prorsus, literarum expers, aut undecunque, aut ex illorum libris grammaticam per se discere potuerit. Præclare etiam cum literis ageretur, si tantum ijs necessaria institutio esset, qui literas nunquam attigerunt. Vides ergo tu consilium meum, quod utrum ex parte aliqua sim assequutus, aliorum esto, & tuæ potissimum doctrinæ ac prudentiæ iudicare.

FINIS.

Q. MARII CORRADI VRITANI, EPISTOLAE, QVIBVS EI CASV ACCIDIT APVD MVLTOS, VT CONTRA FALSAS OPINIONES *INDOCTORVM HOMINVM,* LATINI SERMONIS CAVSAM TVERETVR.

PIO IIII. PONT. MAX.

AGNA sum lętitia affectus ex auctoritate consilij uoluntatisque tuę epistolas de rebus apud Indos, in latinum transferendi. Etenim hinc accessio aliqua facta est Romanæ linguæ,& maximam in spem uenio, fore ut maiora posthac latinis literis illustrari uelis & cæteri pulcherrimum hoc tuum exemplum sequãtur. Nam sermonis latini studium,quod temere quidam hodie, & inductione tantũ animi,ac libidine,superuacaneũ esse cauillantur,ego ratione summa iudico apud omnes esse sanctissimum debere, & à rebus publicis & ijs qui in regna, aut in populos habent imperium, & à cunctis mortalibus ad maxima,minima,omnia adhiberi. Vt ne dicã .n.hoc tantum sermone factũ esse,ut barbariem à Græcis illam,uniuersis gentibus obiectã exeruerimus, & Græcos ipsos, amplitudine linguæ,suauitate sermonis,copia scriptorum,& eloquentia prouocemus,illud profectò uerè possum dicere, illud soleo apud oẽs homines prædicare illud apud te,quod nihil est maius in terris audeo profiteri, hũc latini sermonis usũ hodie seruari augustius quã olim stante republica & Romanorũ imperio oportere.Si quidẽ nũc & religionis cõicatio, & iuris Pontificij,& sacrorum omnium, infinitis partibus grauior apud nos esse debet, quã illis tẽporibus, maiestas illa Pop. Romani uoluntasq; maiorum, ut cum externis gentibus latinè tantum loqueretur,suamq; linguam ualde profectò ad leges artesq;

artesque cæteras commodam, sed commoda si non esset nominis tamen Romani causa, illam à cunctis mortalibus teneri uellent. Quamobrem si recte uolumus existimare, hanc linguam olim ad gloriam & existimationem imperij, hominibus traditam, à nobis ad religionem uel ampliandam, uel retinendam, in omne tempus, partesque omnes orbis terrarum putabimus esse propagandam, & in prouincias tum ab Romanis ciuibus, ui & metu, nunc ab ipso Deo ac diuinis auctoribus cum denunciatione otij pacisque sempiternæ solitam afferri. Errant enim profectò qui religionem, qui iura, qui disciplinas, putant non uniuersis cum gentibus communicandas esse; uel inter diuersarum homines regionum, atque terrarum; posse consistere existimant, nisi una lingua traditas, quæ omnium communis habeatur multoque insaniunt magis, qui suam aut aliam de nouis Europæ linguis tanto huic muneri uel ad minimam illius partem satis esse arbitrantur. Est namque latinitas isto tempore ab alijs neglecta, ab alijs fanaticis hominibus exagitata, ijs præsertim qui aiunt, mirabilem se iam nunc uoluptatem capere, quod certissima spe sibi esse uidentur fore ut posterum in tempus Italia, nouæ linguæ scriptoribus referta, nihil erit amplius cur in Latina & Græca lingua sibi putet esse laborandum. Sed imprudentia seu peruersitas hæc obest latinitati, solum apud stultos, ac fæcem Italiæ, qui molles effeminatique homines, ad latinæ linguæ causam & hāc robustiorem antiquitatis rationem si adiuncti essent, magnam latinitati iniustam esse maculam ac dedecus putarē. Quare mihi satis esse debet, in sermonem latinum consensio totius Europæ, satis iudicium clarissimorum uirorum omnium temporum, satis quod res humanæ ac diuinæ omnes luce solis carere, magis quam latinitate possunt, satis denique tua non Pontificis modo omnium maximi, uerum doctissimi quoque ac sapientissimi uiri auctoritas, quam ego omnium hominum iudicijs, rebusque omnibus antepono. Itaque te nunc latinæ literæ expectant, omnes docti homines precantur, religio me hercule ipsa ingenuęque artes uniuersæ rogant, suam ut linguam tibi, maioribus quibusdam adhuc exemplis ornandam putes, eam, quam toto etiam genere humano repugnante, necesse est cum Christi legibus esse sempiternam. Suscipe igitur, aut susceptam potius tene causam latinitatis, id est rerum omnium quæ literis continentur, & quod Pontifices Maximi qui hoc nomine digni erunt omnes imitabuntur, ipse tuum exemplum tibi rectissime sequendum existima. Cogitare.n. te cu-

pio nunc maiora,quæ lumine hoc Romanæ linguæ illustrentur, ut quemadmodum Romæ quondam xij. tab. per decemuiros conscriptæ, Afri,Magonis libri ex S.C. Latinè & Ptolomei Philadelphi,per septuaginta interpretes religio antiqua Iudeorum Græcè conuersa est,sic tu pergas etiam auctoritate ut cœpisti tua,multorum hominum eloquentia,atque ingenijs, uel humana quædam,uel diuina cumulare. Neque uerò nos aliquid huiusmodi à studijs retardare debet, quod nihil tale maiores nostri fecerunt, quorum profectò sanctissimorum hominũ hoc loco tantis in laboribus docendæ paulo ante natæ religionis,tanta uarietate rerum, turbulentisque temporibus,auctoritas nulla extare potuit. Quid enim aut Cletus,aut Linus, aut Xixtus, aut cæteri longo etiam interuallo sequuti,efficere potuissent, quorum non modo nullum erat imperium, nulla res,nulla potestas,sed ne status quidem,aut uita, nisi quæ inter hostes, tela, flammas, exilia, quotidianas cædes, crudelissimumque interitum uersabatur? Deinde uerò quùm religio iam recepta, & superiorum sanguine Pontificum stabilita esset, externa,Getarum bella, aliarumque gentium Barbararum, latinitatis nomen, ex hominum memoria penè deleuerunt. Ac denique tamen tanta maiestate huius imperij, multis ante annis amplissimè constituta,splẽdor etiam Romanæ linguæ auorum memoria per inuolucra quædam cognosci cæptus, nostra ætate à doctis hominibus ita omnino explicatus est, ut iam tibi, ad omnia maxima quæ uolueris, & quæ uota facio ut uelis, neque Tulij, neque Varrones neque prorsus ueterum perfectissima scribendi ratio deesse uideatur. Quid enim? utrum Fumano, Lollio, Manutio, Bruto, Sigonio, Abstenio, Galesinio, Ferrario, Pogiano, uel cæteris de quibus à Gulielmo Sirlæto, iussu tuo sum admonitus, uel quam plurimis Italiæ & Europæ doctissimis uiris eloquentiam deesse perfectam dicimus, an res Christianorum, cultu hoc orationis, dignas non esse arbitramur. Sed quoniam tu ipse ita persuasum te esse ostendis neque his homibus deesse eloquentiam, neque fore unquam ut religio latinitate carere possit, aut latinitas eloquentissimis uiris, neque plus ad intelligendum barbariæ tenebras adiuuare, quam latinæ linguæ splendorem, age oro te, eiusmodi hominibus plurima in latinum uertendi sis auctor, & munus grauissimum perge existimare, omnium quidem esse principum, & rerum publicarum, sed Romani Principis, Pontificisque Maximi præcipue, & minorum ubicunq; Pontificum, Romanæ linguæ studium tueri. Nunc latina fieri il-

lorum acta uoluisti hominum, qui sunt ex Europa ad Indos, & regionis orbis terrarum usque ad memoriam nostram incognitas, ad religionem docendam & barbaras immanesque gentes ad humanū uitæ cultum adducendas, paulo ante uiginti annos profecti ut quos ij labores pro Christi nomine adhuc susceptos habēt non modo intra Italiæ, aut Hispaniæ fines legerentur, sed ubicunque ad illorum exempla sese pro religione deuouendi, quam plurimos accendere intersit. Hanc te partē uehementer urgere & illi ipsi & omniū gentium Christiani homines precantur, ad causam amplianda religionis ut incūbas & instar Christi, ad ultimas terras & inauditas usq; ad memoriam nostram Oceani insulas nouumque orbem terræ, animū inducas tuum, alios quosdam Paulos, alios Thomas, alios Philippos, uel Barptolomeos mittere. Quid enim sedemus, aut sibi tantum sacerdotes uel religiosi homines, ex omnium ordinum collegijs uiuunt, quùm disseminari suam legem Christus apud mortales omnes iubeat, eique parendum sit quanquam religionis iacturam aliquando nullā fecissemus? An præmia quoque nobis ab illo, ob religionē recte atque ordine apud Byzantium, Antiochiam, Alexandriā, Carthaginem, & uniuersa in Thracia, Hellesponto, Syria, Aegypto, & Africa gestam deberi putamus? Mihi enim de tot sanctissimorum hominum literis ac nuncijs, extrema ex India allatis, cogitanti uenit in mentē, nos hic & in Oceani Atlantici ultimis terris, æquè magnas uel ut ipsi uerissimè prædicant etiam ampliores Christo & regioni sedes posse collocare. Qua propter, mitte auxilia, affer opem, ijs qui tam piè ad religionem accensi, & ampla in messe, operarum paucitate laborantes, extimis à terminis Auroræ, uel Occidentis, ad te potissimum accurrunt, & supplices tuam potissimùm fidem implorant. Vni tibi enim Christus mandauit latissimè patens, & summum imperium orbis terrarum, ita prorsus ut apud inferos etiam & in Cœlo partem uoluerit esse potestatis. Hoc te imperium alijs ex tuis rebus gestis quam plurimis, & studio in eos quorum acta apud Indos à doctissimis hominibus Italiæ in latinum conuerti iussisti, ita gerere cognouimus ut maiestatem illius, & religionem, & Romanæ linguæ usum, quæ à religione diuelli non potest, cupias non terrarum sed cœli regionibus quæ tibi sunt attributæ diuinitus contineri. Vale.

IOANNI ANGELO CROTTAE, PERVSIAM.

VOD profectus nō es, gaudeo: meis.n. de rebus pridie factus erā certior, eodē die Mātua literæ ad Bartholemæū Stellā, quales prædicebā fore quare illa quidē cura sum liberatus. Nūc habebā multa, q̄ ad te scribēda erāt. Cęteris ergo in literis fuit mihi per necessaria pueri manus hoc scis, me quoq; sæpius tibi solere ignoscere. Hęc uerò Epist. lucubranda mihi uni tota fuit, & hercule sōnū ea nocte nō uiderā. Accipe ergo ad ea, quæ petis, quæque ego de Alexandri amici tui non recta sentētia, superioribus literis respondere uelle me dicebam. Doleo, quod scribis, ei subitum iter fuisse in Galliā. Quum uero dicas, reditum illius intra paucos dies esse necessarium; fac, intelligat hanc Epistolā ad se quoq; scriptā fuisse. Igitur, quantū ego de libro illius, quē misisti, intelligerē, quantū ille de scriptis aliorum oīum in hanc rē conferre potuit; quatuor in partes hæc omnis disputatio distributa est. Aiunt.n. primo, sua potius, quam Latina lingua scribendum esse, quia nobis hæc externa sit, neque amplius vulgari in consuetudine teneatur. Deinde in Italia duas hodie esse linguas, & suam in Latinæ locum successisse; Et Latinam ea conditione esse apud nos, qua Græcam olim tenebamus; atque, ut à Latina Græcam, ita nostram ab illa sua ciectam fuisse. Præterea suæ linguæ copiam esse maiorem, quam latinæ & Græcæ: & siqua nobis copia sit, illam iam minime nostram, sed alienam uideri. Denique nostra lingua discenda, moram, & inexpiabile damnum maioribus studijs inferri, idque malum à nobis nutriri; & ex duabus linguis, tollendam esse nostram, nec debere nos duas linguas instituere, & exemplo se maiorum facere, ut suam linguam potius illustrent, quam externam; & res omnes, & artes, & quicquid est in uita, sermone eo, quo loquimur, scribi oportere quod si fiat, neque Theophrastos, neque Aristoteles, neque Platones in sua lingua esse defuturos. Multa præterea solent enumerare, quæ tamen ad quadripartitā hanc diuisionem referri possunt, & ego efficiā, ut ex ijs, quæ dicunt, nihil prætermissū esse uideatur. Ac scio te, Crotta, illud memoria tenere, qđ superioribus literis dicebā, nō utra potius lingua scribēdū sit, me uelle ostēdere, qđ nō existimo sani hoīs esse dubitare: sed, q̄ sint inania, atq; nulla, q̄ isti maxima, suæ disputatiōis & ineptiarū firmamēta crediderūt: ut cognita hinc hoīm prudētia, reliqs

etiã in rebus,ac tota quæſtione,quàm rectè ſentiãt cognoſci poſsit. Ergo primum illud ſua potius lingua ſcribi magis oportere, ꝙ latinam dñt amplius non eſſe noſtram,quale ſit,nolo his literis diſputa re.Nunc Romanam linguam eo loco haberi,quo Græca olim tene bat,neſcio quam obrem docti hoïes dicant. Vt maioribus, inquiũt, Græca,ita nobis Latina uetus, habenda eſt : atq;,ut tũc latinam,ita nobis hanc noſtram eſſe nouam ducimus. Deinde,quemadmodũ il lis tpibus,nõ græcè ſed latinè, ita nũc nõ latinè, ſed noſtra lingua homines loquuntur.Itẽ,ut Romana quùm floreret,propria; atque, ut ita dicã,indigena ideſt αὐτόχθων erat:ſic noſtro æuo,quæ in uulgari eſt conſuetudine,propria eſt noſtra; Latina uerò externa.Deniq;,ut latina græcæ,ſic noſtra latinæ ſucceſsit,atq; ut latina Græcã,ſic noſtra Latinã de conſuetudine ſuſtulit.Vides ꝗ inepta, & pu gnantia loquantur? Nã quorſum attinet græcæ linguæ mentionem facere,& in hac diſputatiõe eã ulla in re cũ latina cõferre?Aut quid efficere ex eo uolunt quod latinã eſſe ueterẽ contẽdũt?Sed poſtea uiderimus,quã uim illud habere uelint.Nunc uero,cur ẽt græcæ eã dem uetuſtatẽ infamię loco,inurere conãtur?Qñ.n.aut qño illa cõ ſenuit?Nã Romanam (quantũ intelligo) ueterẽ nunc eſſe dicunt, quod quũ foret olim noſtra,uetus haberi cœpta eſt ab illis,quũ hęc uulgaris eſt inſequuta.Linguæ profectò noſtræ; alia noſtra (qñ Ita uolunt) ſuccedente,illa, quæ prior fuit, minus imperitè dici uetus potuit.Quid ſimile in græca poſſunt oſtẽdere? qũo illa ea ratione, qua Latina,ad hanc recentem comparata uetus dici poteſt? Vt maioribus græca (inquiunt) ita nobis latina uetus habenda eſt. Varie pronunciare hoc ſolent, quacunque tamen oratione illam efficiunt ſententiam,ut ea conditione apud nos latina ſit,qua olim græca.At qui ego inueniſſe adhuc non uideor,meliorẽ conditionẽ fuiſſe unquam græcæ linguæ,id eſt ad maiores,ac plures uſus illã eſſe à noſtris uſurpatam.Nam latine tantũ Romani loquebantur etiam illis temporibus,quum latinitas ex culta nondũ eſſet.Neq; uideo opor tere hoc loco;ut de lingua Regis Euandri.Regum Albanorum, Re gis Latini,& eorum qui Latini priſci dicti ſunt,quærã.Illud profectò ſciunt omnes,quod mihi eſt ſatis, poſt Romam conditã nullam aliam tenuiſſe maiores linguam, niſi latinam,ſermonem uerò græcum à græcis præceptoribus,& auctorũ libris,diſciplinarũ,& patrię linguæ excolendæ gratia,diſcere cum cœpiſſent,in honore ſummo ſemper habuiſſe; nec potuiſſe unquam poſtea,ac ne poſſe quidẽ fieri,ut amplius relinquatur.Ergo, quũ latinam linguam ſentiant eſſe

ueterem,

ueterē,quòd illi alteram,atq; nouam linguam subſtitutā dicant,nec de ſermone græco tale aliquid unquam in Latio factum ſit, immo ēt multis poſt ſeculis,quàm latinè loqui homines cœpiſſent, græcā linguam & græca ſtudia in hanc urbē inducta ſunt;omnino contrà, quā ab iſtis dicitur neceſſe eſt nō ueterē habitā eſſe illis tēporibus eā linguā,ſed iſta quidē rōne nouā potius confiteri,ēt ſi à latinis ho minibus græcæ literæ ante urbē cōditam receptæ fuiſſent.Intelligi, opinor mi Crotta,me nō latinā linguā defendere,quę ſe per ſe ipſam tuetur.Sed proferre nūc & patefacere,quā rudes homines,nō argumētādi ſolū,cuius rei nullā artē norunt,ſed rerū inueſtigādarū,& ueritatis indagandæ,illi ſint,à quibus latinitas oppugnatur.Nā,ſi la tinæ linguæ nihil prodeſt, quòd græca Romanis ciuibus noua, aut certe non uetus fuerit : ne illud quidem noceret, ſi uetus fuiſſet. Volunt ſibi contra nos.licere dicere, in eo eſſe ſtatu hodie apud nos latinam linguam, quo græca olim optimis illis temporibus fuit:nobis mendacium negare, & nos ipſos etiam tanta iniuria laceſsitos,defendere nō licebit? Ego uero iterū,& ſæpius nego,id eſſe cōtra nos:nego eſſe uerū. Interrogo.n. tā recepta aliquādo à Romanis Græca fuit,uel tā relicta hodie Latina eſt, ut ea cōdi tione ſit noſtra hæc latina apud nos,qua trāſmarina illa,Romæ,hoc eſt apud externos fuit ? Quis tā rudis eſt, ut neſciat,aut tā pertinax, ut non fateatur, Græcæ nullo unquā tēpore tantum apud nos fuiſſe uſum,quātus nunc eſt Romanæ linguæ?Quid.n.aliud maiores Græcè ſcriptum habuerūt,quā Græcorum libros? Quid ipſi Græcè ſcri pſerunt? an iura?an hiſtorias,& monumēta tēporū? an cærimonias? Profectò nihil horum,ſed latinè omnia,ius Pōtificium,annales,ſaliorū carmina,ritus,libros,augurales,rationes,&quicquid ad leges ad mores,ad diſciplinas, & ad bene uiuēdum pertinere credebatur. Similiter & nunc fit : & omnia,quæ huiuſmodi ſunt & quæ à ueteribus ipſis accepimus,& quæ ad religionē,& quæ ad ſacra quæ ad omnē uitā ſpectant,aliter quàm Latinè ſcribere,nec ſolemus,nec poſſumus.Quò fit,ut noſtræ linguæ cōditio una,atq; eadem ſemper,& à cōditione linguæ grecę ſeparata omnino uideri debeat. Ita.n.inter has duas fortunas cuiuſdā ſimilitudo foret,ſi quæ dicta ſunt,ueteres illi Græcè ſcripta habuiſſent: aut certè nos hoc tēpore aliter, quàm Latinè. Suā quoq; linguā in eo eſſe honore iudicātes, quo Romana quondā fuit: ridiculi ſunt ſimilitudinū ſpectatores,qui tā diuerſa,ac tā diſsimilia non diſcernant.Niſi fortè in ſua lingua ſatis multa,pręclara,egregiaq; ſcripta habere ſe arbitrātur,unde eam,Latinæ illo-

rũ tẽporum similẽ esse cõcẽdant. Scilicet multi illorũ excellẽtissimi in oĩ scia uiri, se oẽs disciplinas ea lingua illustraturos nobis minitã tur;& quę hactenus illi scripsere, nõ modo intra Italiã, sed toto etiã orbe terrarũ leguntur,& mortales oẽs ex cuncta saltẽ Europa, nihil tã expectãt,q̃ ut ista lingua disciplinæ reliquæ scribãtur. Iã uerò,q̄ latinã linguã fuisse dicũt nouã, atq; illis tẽporibus loquutos esse homines latinè, eumq; sermonẽ hãbitũ patriũ, ut lingua nostri seculi propria nũc est Italiæ totius, oĩum hominũ,& rusticorũ & muliercularũ,q̄ duas prædicãt nobis esse linguas: dico hæc ab illis imperitè iactata, dico esse parũ distincta, obscura,& inuoluta, dico esse partim falsa, partim inutilia ad efficiẽdũ quod uolũt. Vtrũ.n.hoc dicũt in oĩbus prouincijs Po.Ro.latinè oẽs hoĩes loquutos esse: an potius latinè discere, ut hodie fit, illos cõsueuisse? Distinguere hæc necesse erat: quod si fecissent, multa ẽt cõtra se pro nobis inuenissent. Verũ uerò oĩbus in angulis, ac uicis Italiæ, plebs quoq; infima, latinè loquebatur: an Romæ, atq; in Latio tm̃ hoc dicũt esse factũ, ut pueri atq; infantes, primã statim, semper,& solã sermonis latini uocem à rusticis parẽtibus audirẽt? Si uniuersam Italiã dicũt, ab illis hoc aptiũs audire uoluissem,& hic fortasse mihi aliquid sermonis esset. Sin mõ Romã, atq; Latiũ, faciunt iniquissimè, ut toto ex orbe terrarum hãc linguã dicant esse tollendã,q̄ una ciuitas, aut una regio Italiæ, eaq; minima, latinè loqui desierit. Sed recordaris tu Crotta, qualis inter me,& Paulũ Iouiũ, te præsente, sermo hac de re tota, ante obitũ Badiæ Cardinalis, fuerit, tũ uidisti,q̃ hæc facilè, ac sua spõte corruãt oĩa. Quare nũc illud uideamus, quale sit, quod latinã linguã dicũt esse externã. Vñ.n.allata est? in quibus alijs terrarũ oris nata est? per quos, aut qñ in Italiã nobis importata? Dices me illis in uerbo facere cõtrouersiam, nec id eos uelle dicere, quod latinè externũ appellatur. Ita ne uerbũ nullũ in latina lingua est, cui subiecta sit eã uis, quã ipsi intelligũt? Dicamus externã, dicamus peregrinam, dicamus aduentitiã, dicamus hospitã, exulẽ, quid horũm esse hãc linguã putãt acuti, ac diserti hoĩes? Leuissima quidẽ hæc sunt, Crotta: sed libet mihi, patefacta imperitia illorũ, qui istã in nos pugnã concitarũt, ostẽdere tãtis de rebus, iudicio indoctorũ hominũ, qui neq; rerũ intelligentiã, neq; dicendi, aut loquẽdi facultatẽ ullã tenẽt, credi nõ dẽre. Ac trãseo iam, ut de illo dicã,q̄ aiunt, suã linguã successam Romanæ, quẽadmodũ Romana in Græcę locũ dicũt esse substitutã. Qũ o.n.eã linguã nostræ successisse arbitrantur? Qua rõne succedere quid in locũ alterius põt, illo permanente adhuc cui successũ est?

No-

Nouã succesſionis formã, nouũq; occupãdi genus introducũt, déq; numero eorũ, quę fieri nõ pñt. Siue.n. ſuccedere, ſiue occupare, ſiue ſubmittere, ſiue ſubſtituere, ſiue aliud eſt uerbũ, qđ illi malint dicere, à cognitione tã rerũ, q̃ uerborũ lõgiſsimè abſunt. Nã nõ ſimpliciter dũt illã huic eſſe ſubſtitutã; ſed illo ipſo mõ ſubſtitutã, quo Latinã in Grææ locũ repoſitã arbitrãtur. Ego uerò nõ uideo, quẽ Romana Grææ, aut recẽs hęc Romanę locũ occupauerit. Si.n. (ut uolũt) hãc nostrã, ſua illa recẽs de vulgari cõſuetudine deiecit, in qua ipſa nũc ſit. noſtra uerò gręcã uñ, aut quo maiore gradu extruſit, ipſaq; ĩ eũ recepta eſt? Magnis anguſtijs tenẽtur; hærẽt in ſalebra; nec inueniũt, quò ſe uertãt. Tantũ.n. abeſt, ut ſe in aliquẽ Græcę locũ inſinuarit Romana, ut hęc illã potius ex Græcia ad ſocietatẽ ineundã, cõitatẽq; honoris in hãc urbẽ uocauerit. Suã uerò linguã in Romanæ locũ eſſe receptã, ideo dicũt, ꝙ latinitatẽ prorſus de ſtudiis, ac rebus oĩbus uolũt eſſe repudiatã. Dictitare.n. illi cõſueuere id, qđ ẽt literis mãdauerũt, quo à latina gręcã, ſic à ſua latinã eſſe ſublatã. O pręclarã ſniam, & dignã, quã iuuẽtus Italiæ ſequatur. Amiſſæ igitur ſunt latinæ literæ, earũq; locũ noua hæc lingua occupauit. Ac miror, quãobrẽ nõ ſtatim hoc dixerũt; neq; perſe ad efficiẽdum, qđ uolũt, ſatis eſſe putauerũt. Nã cur dicere illa quoq; uoluere, nobis duas eſſe linguas. Latinã eſſe ueterẽ, deinde externã, deinde ſucceſſum illi à ſua, deinde illius eãm cõiungere cũ græca, & tã multa pugnãtia cõferre; ſi hoc ad poſtremũ dicere uolebãt? Ne græcã quidẽ (ut dixi) oportuit ullo mõ nominare, cuius oĩno eſt rõ diuerſa. Ita .n. loquũtur, ac ſi uel peregrina græca nõ fuerit; uel Romanã alibi, q̃ apud nos, credãt eſſe natã. Deniq; latinitatẽ (ut dixi) nõ à vulgi conſuetudine, ut dicere priusinſtituerãt; ſed penitus à cõmercio & finibus humanæ naturæ eiectã, atq; exterminatã uolũt. His.n. cõuulſis, ac fractis gradibus, eò peruenire ſtudebãt, quò deniq; præcipitauerũt, ut nobis Romanã linguã hodie nullam eſſe dicerẽt, qñ hanc à ſua putant eſſe deiectã. Verũ ego non linguam latinam defendere, eãmq; eſſe æternam probare mihi propoſui: ſed arrogantiſsimorũ hoĩum ſtultitiã reprehendere. Illã uerò defendã poſt, ſi te ita uelle cognoſcam. Redeo nũc igitur ad copiam, qua dicũt noſtrã à ſua lingua eſſe ſuperatam. Primùm, mi Crotta, per fidem, illud etiam, atque etiam uide; qualis, & quã magna eius linguæ copia ſit, quæ ſua, neq; uerba, neq; literas habeat. Statuamus, quæſo te, quibus tandẽ rebus, cuiuſq; linguæ copiam terminandam putemus. Hercule ſi quibuſcũque rebus, aut uerbis abũdare, copia eſt, ut alijs rebus uincamur, co-

pia certe uinci non possumus. Quin etiã multis partibus omnes omnium gentium linguas huiusmodi ubertate superamus. Innumerabilis enim intra hos mille annos auctorum multitudo, ac uerborũ copia accessit linguæ nostræ; quam ego nec recipio, & istorũ linguæ potius libẽtissimè cõcedo. Videtur.n. mihi, quantũ ad præsentẽ quidẽ disceptationẽ attinet, sermonis copiã uerbis, nõ multis tãtũ, sed bonis ẽt, & cuiusq; linguæ proprijs, pluriumq; bonorũ auctorũ facultate definiendã esse. Ecquid horũ habet hæc lingua, quã Latinæ anteponunt? à qua Latinã esse deiectã arbitrantur? Nõne isti, qui in sua lingua tã diuites se esse iactant, mendicitate summa laborãt, nec habẽt ubi pedẽ in suo ponãt? nec uerbũ, aut literam quidẽ facere ullã possunt, in qua nostra lingua nõ abutantur? Quid.n. habent quod nostrũ, aut à nostro acceptũ nõ sit? Illa.n. quæ à Narbonensibus, aut undecunq; accepta sunt à Barbaris, & paucissima sunt, & stultissimè cum hoc splendore latinitatis conferuntur. Porrò aũt, siqua eius linguæ esse concedã, eorũ nulla ratio ab ijs reddi põt. Quæ.n. à barbaris acceperunt, hæc nulla interpretatione adhibita, uel à primo ortu, origine repetita, queant explicare: quæ aũt hẽnt à latinis, eorum si nolint rationem dicere, nullum est in eo sermone lumẽ sin uelint, ut Lunam, remoto splendore solis, ita suam linguam, absq; Romana consistere, nulla ex parte posse confiteantur, necesse est. Quale tamen hoc sit, quid efficiat, utq; hiscere audaces, & temerarios istos nõ sinat, postea uiderimus. Nunc autẽ dico, linguã certã, ac suis legibus astrictã, esse debere, nõ ex colluuione barbarorum, ac perturbatione imperij, sed tranquillis rebus in Rep. rectè instituta, à suis elaboratã, uerbis nõ à peregrino sermone deprauatis, sed proprijs, incorruptis, illustribus, per grauissimos auctores prudẽter impositis, ac definitis. Nõ.n. vulgi, sed prudẽtissimorũ hominũ officium atq; partes sunt, linguã, & rebus nomina instituere. Declarãt hoc nõ grãmatici solũ, qui magna adhibita, quarũcunq; artiũ, & rerũ abditarũ, scia uerba à maioribus imposita interpretantur: sed ipsi quoq; philosophi, oratores, iurisconsulti, & quicunq; sapiẽtiæ quãlibet partẽ sequũtur qui magnã partẽ, nominibus, quæ uiri præstãtissimi fecerũt, interpretãdis, res altissimas, atq; obscurissimas explicarè solẽt. Sciũt præterea oẽs qui latinã linguã tenent, nec tu ignoras, Crotta, quãta cũ rõne, & quã lõga serie, ueluti magnæ quædã cognationes hominũ, uerba à uerbis nascũtur, quãtũ in cõiugatis, & in notatiõe, idest, ἀναλογίᾳ & ἐτυμολογίᾳ, quãtũ in literis, quãtũ in syllabis ac syllabarũ tẽporibus, studium, quã sapienter uerba rebus accommodata, ac pe-

ac perinde quantum in lingua nostra luminis, quantum in noua istâ tenebrarum, ac difficultatis insit. Etenim hæc si negligantur, omnis uerborum intelligentia pereat, & ferè totius linguæ interitus consequatur, uel ad solos amatorum cantus, & in cauponis, tabernis, ac sutorum, tonsorumque officinis, teneatur, necesse est. Contra uerò, qui hanc rationem sequuntur à sapientissimis institutam, & à doctissimis explicatam, facillimè disciplinarum quoque omnium, & rerum naturalium scientiam consequuntur. Optimè enim Socrates ille, qui est in Cratylo Platonis, quùm de uerbis, de syllabis de literis, & ijs etiam quæ apud Homerum sunt rectè posita, differit; antiquissimos illos mortales, nomina ad rerum naturam accommodasse, & summos ac sapiẽtissimos uiros illos fuisse comprobat. nam rectè & propriè noua rebus nomina imponere, & sermonem locupletando exornare, is tantùm potest, qui labore & studio, omnem sermonis, & rerum naturam sit consequutus: ita ut quum facultas hæc, & perfecta explicandi ratio, atque nominum institutio, definitioni cognata esse uideatur; de sententia Socratis, non barbaris, aut aboriginum temeritati, aut imperitis hominibus, aut multitudini; sed prudentissimis uiris, ac dialecticis potissimum, sit assignata. Isti uero nouę linguę instituẽdę cupiditate tenẽtur, quę laus propria est Atheniensium, & Romanorum. Solis enim, aut præcipuè ijs licuit ea in re laborare: qui illis temporibus hoc fecerunt, quum ualde opportunum & necessarium fuit; & alia lingua nondum erat, quam omnes gentes tenerent; nec desperandum uidebatur fore, ut suam linguam in omnes terrarum oras mittere, eamque, uel inuitis populis, possent tradere discendam. Nunc uerò isti quid faciunt, quibus cum præclarè agitur, si aliarum nationum barbaras linguas recipere ipsi non cogantur: & Græca, & Romana lingua ex cuncta Europa eijci amplius non potest? Scilicet eo saltem nomine illorum scripta in omnibus terrarum finibus legentur, quòd sermonis copia, linguas omnes, etiam Græcam antecellunt. O iocularem impudentiam. Nam primùm, quæ illum sermonem recipient exteræ nationes? quomodo ad alias terras mittent? per socios? per municipia? per colonias? per exercitus? per prouincias atque imperia? an curari hoc non debet; & satis est, quòd hic sermo à cantatoribus, & symphoniacis, in compitorum, ac tonstrinarum regnis quotidie magis diuulgetur? Deinde, qualis hic sermo est, quo tantopere gloriantur? quem latino dicunt esse meliorem? Qui putant illum nostro cum sermone posse conferri; ij profectò uidentur nullam Romanæ

linguæ,

linguæ, ac ne suæ quidem, partem unquam attigisse. Nec mihi uacat in epistola dicere, quanta sit res latinitas, quæ tot seculis, clarissimorum uirorum ingenia, & scientiam exercuit, Aelij Donati, M. Valerij Probi, Festi Pompeij, Non. Marcelli, aliorumq; innumerabilium, & doctissimorum hominum. Fuerunt & in hoc numero, Terentianus, Macrobius, A. Gellius, C. Plinius, Asinius Capito, Terentius Scaurus, P. Nigidius, Tinca Placentinus, Palæmon, Cornelius Fronto. Dignus præterea hic sermo fuit sapientissimis illis, ac maximis auctoribus, M. Varrone, M. Messala, C. Cæsare, & huius filio Octauiano Augusto, & M. etiam Tullio, qui multis in locis de latinis literis, & Latina lingua tractare diuinitùs consueuit. Nunquam defuere nec ætate nostra desunt, qui magna cum laude sermonis latini copiam perquirere, & proferre studeant; neque ullis seculis defuturi sunt, qui in ea suscipiant laborem, quæ exhauriri tota à nullis unquam ingenijs potuit. Verba etiam huius linguę, tanta iam uetustate, & clarissimis disciplinarum, atque rerum omnium monumentis, per sapientissimos auctores, ad omnem sunt posteritatis memoriam consecrata; & à Grammaticis, & doctissimis uiris, quos nominaui, definita adeò, ut nihil dubium in his occurrat, quin à multis rectissimè explicetur. At lingua istorum, præter alia multa, quibus deformatur, noua est: si tamen ipsi intelligunt, quanti hoc refert, neque auctores habet nisi paucos, nec dicam cætera. Scribantur ergò ista lingua libri Philosophorum, scribantur sacra omnia; scribatur ius Pontificium; ius ciuile, cæteræq; artes ingenuæ; incidant quæstiones, & graues in uerbis controuersiæ, ad quos auctores, aut linguæ interpretes confugiendum erit, quorum sententiæ stari conueniat? ubi erunt illa, ueluti quædam oracula, de antiquorum, ac sapientum libris prolata, ut nostri auctores, quum Seruij, quum Scæuolæ, quum Galli, aut Aelij, aut cæterorum explicationes ad uerba obscura, ac res dubias afferre consueuerunt? Hic sudant, quod respondeant non habent, & tantum illos opponunt, summum tres, de quibus equidem in præsentia iudicare nihil uolo, tantum affirmo illos, quamquam satis multi forent, nullum tamen ad eam rem adiumentum afferre posse. Nobis autem in Romana lingua, primum uix est, quod dubitare possimus: deinde, si quid accidat, sunt quàm plurimi auctores admirandi, ac certissimi, quorum ex usu loquendi dubitationes omnes auferantur. Habet enim lingua nostra lumen, & eloquentiam M. Tullij, C. Cæsaris, M. Catonis, T. Liuij, M. Varronis,

ronis,ueterum Iurisconsultorum; item Virgilij,Catulli, Horatij,Lucretij,Tibulli, Terentij, Plauti, cæterorumque innumerabilium; & eorum, qui Philosophiam,Theologiam, Astrologiam, & numerandi,metiendi,cauendi,loquendi, ac dicendi, aliarumque rerum pulcherrimarum scientiam purè, & eleganter scripserunt. Istorum autem si omnium ingenia,quæ sunt, quæq; se habituros esse minitantur,quùm sui uenerint illi Platones,Aristoteles, Theophrasti in unũ conferas, horum qui dicti sunt uel uni, quamuis minimo, paria esse illa non possent. Sed redeo iam ad literas. isti enim,qui Latini esse nolunt, & literati in noua lingua haberi cupiunt, cur non suas habent literas,ad suam linguam accommodatas? An fortasse ne id quidem sciunt,non suæ linguæ esse literas,quibus utantur, sed Latinæ? Quæ igitur lingua illa est, quæ nec literas habet suas? Qualis est sermo,aut quàm concinnus esse potest, qui alienis aget literis? Quin ergo nouas etiam literas,ad nouæ linguæ naturam quærunt? Malè namque conuenit linguæ barbaræ cum latinis literis, & maximè illos pudere debet literarum,eius linguæ præsertim, quam ipsi contemnunt. Quæ enim lingua,digna modò,quæ inter linguas numeretur,sine proprijs literis unquam fuit? Asiæ enim ciuitates quondam à Græcis cum sermone, literas etiam græcas acceperunt. Tot populi, tot prouinciæ à Romanis non prius Romanam linguam didicere,quam literas. Gentes innumeræ,quum linguam externam acciperent, suas etiam literas, quibus antè usæ fuerant, reliquerunt. Intelligebant enim fieri non debere, ac ne posse quidem omnino,ut alienis à sermone literis uterentur, neq; ignorabãt illas de proprietate linguæ natas esse oportere. Betica igitur,& tota Hispania (ut accepimus) multo antè quam Prouincia esset populi Rom. ueterem,ad diuersum scribendi usum tenuit. Galliam quoq; ipse C. Cæsar,alijq; multi, Græcis literis usam tradiderunt. Deinde uerò cum cæteris prouincijs,Romanum Imperium, Romanam linguam, & literas, priore literarum usu prorsus relicto, acceperunt. Nulla de exteris nationibus,linguam sine literis, aut ipsa sibi comparauit, ut ab aliis accepit:nec ulla gens tam barbara, & inculta hoc fecit ut alterius linguæ literas usurparet. Quod si qua in barbarie factum sit; ipsi tamen, qui uberiorem, ac præstantiorem iactant suam esse linguam, facere non debent, ut nostris literis abutantur. Adeone tardi sunt, atque hebetes, ut hoc non intelligant, quantum illæ uel corruptæ, uel peregrinæ uoces à nostrarum literarum sono discordent? Quando.n. primo de literis inueniendis cogitare

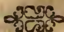
hom. ines

homines cœperunt, credibile est illos totius linguæ suæ naturam inspexisse, per nominum, ac syllabarum uoces decurrisse, eumque sonum literis dedisse, quem in uerbis agnoscerent. Quæ uero gentes nouum sermonem aliquem acceperunt, sermonis etiam illius (ut dixi) literas discere uoluerunt. hoc intra fines quoque Italiæ scimus contigisse. Sicilia enim, & tota regio ea, quæ Siculo, & Ionio mari, & sinus Adriatici magna parte cingitur, adeo literas græcas coluit, ut maximos philosophos Græcorum tulerit, & magna tum Græcia diceretur. Hæc igitur & Italia, & omnis penè Europa, & bona pars Africæ, quum ad Latinam linguam, non alijs, quàm Latinis literis, & omnes gentes toto ferè orbe terrarum ad Græcam non alijs, quam Græcis usæ fuerint; isti præter morem aliarum nationum, & barbarè, atque incommodè faciunt, qui alienas, ac dissidentes à sermone literas tenent. Cogitent enim, ac iudicent, quàm frequenter binas uocales in unam cogant syllabam, quæ coire simul nequeant, repugnante uocalium natura. Recolant, quàm sæpe cõsonantes iungant, quæ iungi nulla ratione possunt: quam crebrò natiuos literarum sonos, & illas geminent, quæ dupplices uocantur. Quùm enim asperrimæ quædam uoces haud unquam nostris efferri literis possint, geminatione dupplicium quatuor uni syllabæ subijciunt consonantes: quod ut maximè barbarum, ita apud eos est frequentissimum. Innumerabilia in ea lingua sunt, quæ nostris literis comprehendi non possunt. Si enim (ut dixi) duplices geminare non oportet, quomodo Celeritatem, uel Magnitudinem, uel Debilitatem in sua lingua scribant, nunquam inuenient. Infinita huiusmodi uerborum turba est, in quibus est & Longitudo & Latitudo ac talia multa, quorum scribere, nec secundam ab ultima sylllabam possunt. nam quæ septima apud nos litera est, nec sequi, nec antecedere se aspirationem patitur: nec si pateretur, illum sonum redderet, quem ipsi uolunt. Quòd si Diuitem, & Fessum, & Siccũ dicunt; numero tamen multitudinis, neque Diuites, neque Fessos, neque Siccos, neque innumera huiusmodi possunt dicere. Tum Quis, & Quæ, & Quoniam, & Filios, & Oculos, & Senectutem, qui aptè scribi nostris literis arbitrantur literatorum omnium iudicio, illi has literas ne legere quidem sciunt. Flores etiam, & Flamma, & Planum, & Flumen, atque id genus multa, alias prorsus, quàm literas nostras quærunt. Sed quid ego de tanta infinitate uerborum, quæ scribere isti nequeunt, pauca colligo? tu ipse hoc æstimato mi Crotta. Intelliges enim id, quod mea disputatione

non

non eget, quodque minime tacita uel obſcura confeſsione de iſtis quidam confirmarunt. Nam Triſsinum (illum ut arbitror noſti) qui ad Clementem VII. Pont. Max. de iſta lingua librum ſcripſit; omnia quæ à me dicta ſunt, aliter ſcribenda eſſe cenſuit, atque ab iſtis conſueuere. nouas etiam aliquot literarum formas excogitauit, quibus uteretur in ijs, quæ Romanis literis dici non poſſunt. itaque exiſtit de iſto grege, qui de ſua lingua barbariem tollere, & illius copiam probare uolens, homo ſanè ſtultus, & ne à ſuis quidem probatus, unus omnium, ſtultitiam, & iſtius linguæ pauperiem confeſſus eſt. Quibus ergo illam rebus affluere dicunt, quæ nec uerba, nec literas habet ſuas? Intelligis, opinor, quàm barbaram eſſe neceſſe eſt eam linguam, cui, ut multa non dicam, literæ, hoc eſt uerborum ſpiritus, atque anima quædam deſit. Nulla tanta barbaries, tam crebra, & moleſta in ſermone eſſe poteſt, quàm quæ in literis uerſatur. Quicquid loquimur, aut ſcribimus; hoc tam paruo literarum numero, tanquam orbe quodam, recurrit, ac uoluitur. Quòd ſi quùm una tantum, aut altera illarum uitiosè profertur, in ſingulis penè uerbis id uitium auditur; quid ſi ferè omnes corruptè pronunciantur? Quem enim chordæ in muſicis, cum in oratione locum tenent literæ. Nam, ut illarum ſi uel una diſſonet, quanquam infiniti uarientur numeri, in ſingulis tamen percuſsionibus eadem inconcinnitas offendet aures: ita, quod in literis peccatur, nullo penè in uerbo fieri poteſt quin peccetur. Eant nunc igitur iſti, & quum tanta ſua, ac tam nitida & eleganti copia, ad illud etiam reuertantur, ut dicant, ſuam linguam eo loco nunc haberi, quo apud nos latina quondam fuit. Sed me quin diu iſta perſequar, præterquam quod epiſtola non patitur, præter illud etiam impedit, quòd propè infinitum eſſet iſtius barbariæ uitia, atque hominum ineptias colligere. Habes igitur nunc mi Crotta quæ non ad latinam linguam defendendam, ſed potius ad imperitiam quorundam hominum, & linguæ uitia illorum detegenda pertinere uidebantur. Reliqua uerò, quæ ſtultiſsimè ab ijs iactata ſunt, ſua lingua ſcribi omnia, & latinam relinqui omnino oportere, quæ nobis externa ſit, peſſimèque nos de ſtudij atque omni literarum genere mereri, qui id in Italia malum nutriamus, in aliud tempus reſeruare uolui.

lui. Alexandrum saluta meis uerbis, quùm redierit, amicum tuum, atque (ut spero) meum, sed ita ut se contra nomen latinum ad nouæ linguæ causam adiuncto, treis mihi Alexandros intelligat, minime esse metuendos: uictoriam tamen fore non faciliorem modo, si illum non uidero in pugna uerum etiam iucundiorem. Vale, Romæ.

IOANNI ANGELO CROTTAE,

PERVSIAM.

VAE mandas apud Ascanium Bassum, scito eo loci esse omnia, quo is antea ad te scripsit. Mihi ualde probata est fides, & amor illius in utrumque nostrum. Quare non dubitaris illa quoque spisiora, quæ proximè scripsisti, amantissime eum, diligentissimeq; facturum. Sed cæteris etiam de rebus oro te, mi Crotta patere me nihil nunc quidem scribere. Hanc.n. epistolam,& meam de amici tui scriptis, atque opinione sententiam debere tibi diutius non potui. Reliqua igitur de Vincentio Vimercato,de responso Brunori & Virginiæ, de negotio Stellæ, qui fore ait, ut impediatur Poli uoluntate, postea ad te perscribam omnia. Nunc uideamus illa præclara, quibus isti noui præceptores nouam eloquentiam proponunt, ueterem criminantur. Nota uerò sunt omnibus, quæ ad linguam Latinam ex Italia auferendam rectissimè à sapientibus ac doctis hominibus quotidie afferuntur. Primo enim ita disputant; pessimè nos, qui Latinam linguam Dijs hominibusque inuitis, retinere conamur non necessariam, abeuntem, ac rebus humanis perfunctam, de ingenuis artibus mereri; quod illa discenda non pueritiam nostri hominis, primosque annos infantiæ, ut ante; sed omnem quoque ætatem grauioribus studijs idoneam, consumant: eamque esse caussam, cur nullo in genere doctrinæ antiquis hominibus quisquam hactenus par esse potuerit. Deinde, eam linguam esse in literis omnibus debere,quæ in sermone sit populi, ac multitudinis: neque studio & labore,sed ex mulierum quoque à prima iam infantia, ac rusticorum usu discatur. Item pulchriora, ueterem se huius urbis morem, illorumque doctorum hominum studia imitari,ut suas potius,quam externa lingua sibi scribendum putent, & duabus ex linguis, eam quæ nostra non sit, esse relinquendam, & noua lingua scribi omnia oportere. Hic ego, mi Crotta temperabo me; neque de istis hominibus ita loquar, ut eiusmodi opiniones uehementius esse refellendas putem. Quòd si quid à me interdum, acerbe tamen, dictum esse uidebitur; caue putes, me boni uiri cuiusquam, idest eorum, qui non cupidè, obstinatè,petulanter,his de rebus loquuntur,existimationē lædere, aut sententiam labefactare, aut orationem corrigere uoluisse. istorum.n.scripta omnia, quū legerim, unū uideo Speronem excellenti ingenio

ingenio, multaque doctrina hominem, satis hac de re commodè scripsisse. Siue enim Lazari Bonamici, quem in eo dialogo disputantem induxit, rationem sibi esse habendam putauit; siue (quod magis credam à suis moribus, natura, grauitate, rectoque iudicio nunquam discedit; de sua sententia, quam mihi quidem, aut illi ex doctis hominibus probare non potuit, ita disseruit, ut boni saltem disputatoris, ac nouæ linguæ laudatoris grauitatem, & modestiam seruarit. Si quis igitur alius, aut quamuis multi hoc in numero haberi possunt; eos uelim scire, diuersam me quidem sententiam tenere, hanc uerò disputationem contra se non esse susceptam. Quare ad illos iam uenio, qui ita dictitant, magnam per nos, qui latinè scribimus, omnium disciplinarum in Italia perniciem nutriri. Interrogo enim, si nos, & omnes penè ex Europa docti homines, à tam immani scelere latinè scribendi abstinebimus, intermorientur latinæ literæ? Religio ergo nonne illas teneat semper necesse est? Hærent hic temerarij homines;& quæ uellent, ea dicere non audent, nisi apud leues, & stultos auditores; dolentq; niti Romanam linguam non scriptis tantum nostris,sed sua ui stare potius; & inter mala numerari,nisi à malis, & rerum omnium ignaris hominibus, non posse, illam,qua nihil est diuinius, magisque in uita necessarium; & proprijs,atq; altissimis fixam radicibus, nullis unquam posse seculorum ætatibus conuelli. Quod si non hanc linguam, sed duas tenere linguas, dicunt esse malum, & alteram ex his tolli oportere: non statim tamen impetus fieri in latinam debuisset; sed rectè prius cogitandum erat, utram putemus eiiciendam: hoc est, utra minus incommodi afferat eiecta,aut eijci facilius queat;& utra esse absq; altera non posit. Non dubium, Crotta, quin iam per teipsum intelligas, quærendum esse etiam, utra antiquior, expressior,multis cum populis communior;& cetera multa,quæ nosse conuenit ante,quàm immanis hæc sententia feratur. Ac uide primum, quanti apud me sis, qui solus ad hæc tam leuia inducere me potueris, quæ semper ego rectißimè contempsi: tametsi neque meam ipse, neq; aliorum hominum doctißimorum patientiam laudare possim. Nam quis posset non interdum grauius commoueri, tanta hominum insolentia prouocatus? quis enim illos in nos concitauit? unde prius controuersiæ huiusmodi cœperunt? quis usque ad hodiernum diem illos, aut linguam illorum insectatus est? Annos iam ducentos quinquaginta amplius, homines qui se Latinam linguam uitio temporum non rectißimè adeptos, aut consequuturos

confiderent

confiderent meliorem, noua iſtac lingua ſcribere cœperunt, multique poſtea ſunt inſequuti, quos nemo de noſtris unquam re, aut uerbo uiolauit: de ipſis autem hac ætate plurimi, & ſcriptis libris, & fœda impuritate ſermonis, effutire audent, nos, & ſuperuacuum Latinæ linguæ ſtudium, cauſſam eſſe, cur homines doctiſsimi euadere non poſsint. qua in re confutanda haud equidem diu immorabor. utrum enim obſit hæc lingua ſtudijs, poſtea reſpondebo: utrum auferri debeat, uel poſsit, facillime cognoſces. Nam ſi commodè fieret, ut Romanam linguam homines relinquerent, illam externæ gentes nunquam recepiſſent. Neque uelim te illas hic gentes intelligere, quæ cum imperio illam acceperunt, & magnam partem latinè adhuc loquuntur: ſed, quæ nunquam uulgo illam uſurparunt, nec Romanis diu paruere. Dicant enim, cur Britanni, Cantabri, Celtiberi, Germani, Cimbri, Heluetij, Sarmatæ, Pannones, multæque nationes aliæ noua iſta lingua carere poſſunt, non poſſunt autem Latina: & poſtquam ſe in libertatem uindicarunt, illam ultro acceperunt, quamquam uulgò illis uſurpanda non foret? cur illam tenent, quamquam in ea uerbum nullum ſit, quo in ſermone uulgari utantur? cur relinquere nec uellent nec poſſent? Si recte conſideraremus, quam graues cauſſæ tot exteras nationes impulerint ad illam recipiendam, quum eſſet aliena; intelligimus profectò etiam quid nos cogat illam retinere quum ſit noſtra. Illis enim maximarum rerum incommodis neceſſe eſt afficiamur, ſermonis Latini uſum relinquentes, quibus hæ nationes, antequam illam recepiſſent. Illa uerò maxima fuiſſe incommoda omnes intelligunt, nec ualde opus eſt hoc loco ea omnia numerare. Iſtos autem ſi interroges, nouane ipſorum, an Latina lingua, minore cum damno relinqui poſsit: non tanti apud eos erunt diſciplinæ omnes, aut ſacra, aut humanæ, diuinæque leges, aut plurimi illuſtres auctores, aut omnium populorum conſenſus, aut linguæ in cuncta Europa cum omnibus gentibus communio; quanti unius Buccaccij fabellæ, & amatorij cantus, & ſermo uulgaris, qui & his omnibus caret, & uix tam exiguis Italiæ finibus continetur. Commercia igitur, & omnium ſocietates hominum inter ſe, & ſtudia ſapientiæ, & diſciplinarum tractatio, & literatorum cœtus, ac ſodalitates, & gymnaſia in ciuitatibus, non amplius inter omnes gentes communia erunt? Profectò enim, qui linguam Latinam eſſe nobis relinquendam

 cenſent,

censent, ij uidentur nolle cum alijs nationibus de ulla doctrina communicare: quos audire si uolumus, hanc linguam à prouincijs etiam omnibus, in quibus tenetur, & toto orbe terrarum expellemus. Nam, si Galli, Hispani, Dalmatę, Germani, aut cæteræ nationes illam eijcerent; saltem apud eos, quorum propria est, maneret. nos uerò ipsi nostram linguam repudiantes, nonne aperte suademus, ut illam mortales omnes contemnant, & exagitent? Qui enim à reliquis gentibus, ac populis eam uelimus retineri; si nobis relinquendam esse contendimus? quum præsertim illæ rationes, & argumenta, quibus probare conantur eijci debere, si uera essent, apud externas gentes, magis, quàm apud nos ualerent? Ergo, quùm delere ex omnium hominum memoria, atque ex omnibus terris latinitatem uelint; quæ inde, & quàm intolerabilia mala, & incommoda sequantur, uides. Non enim amplius à nobis exteræ nationes, neque uicissim nos ab illis aliquid discemus, neque se mutuò ullæ gentes in literis adiuuabunt; neque in Italiam ex omni Europa, neque ex Italia ad alias terras, neque alijs ad alios populos, capescendarum artium gratia, transire poterunt: quod maximum esse malum isti non sentiunt, hominum, & studiorum, quæ in tanta diuersitate linguarum, à singulis dumtaxat, in una uerò lingua simul ab uniuersis gentibus coli, & illustrari possunt. quanta stupiditas est, hæc non intelligere, pertinacia non confiteri, peruersitas aliter suadere, socordia non curare? Ego quidem certè, quoties Galliæ, Hispaniæ, Germaniæ, Italiæ, aliarumque nationum clarissimas urbes, in quibus omnium ingenuarum artium studia tenentur, & tantam in literis, doctrinisque omnibus communionem recordor; in ea cogitatione sum, ut putem beneficio Latinæ linguæ, & maiorum diligentia, tanquam ex omnibus terris unam factam esse ciuitatem: qua communione sublata, infinita quædam uis tenebrarum in rebus humanis consequatur. Quamobrem gratias habendas censeo semper Dijs immortalibus, qui ex tot maximis operibus huius urbis, Rep. & imperio orbis terrarum linguam Romanam saltem superesse, & quotidie magis florere uoluerunt. Nam, si una lingua non sit, quam omnes gentes intelligant, nulla non modo studiorum, sed ne religionis quidem in tam multis nationibus, certa ratio teneri posset. Quotidie enim undique, ac de ultimis terris Romam ad hunc Pontificem Max. ac Senatum de illa referunt; quotidie ultrò citroque legationes

legationes mittuntur: ſæpe conuentus, & omnium terrarum concilia conuocanda ſunt, in quibus de imperij, religionis, & rerum omnium ſumma agendum ſit. iſtorumne lingua inter diuerſarum regionum homines, longeque terris diſiunctos, tractari hæc poſſunt? ſemper hoc forum externis gentibus refertum uidemus: quotidie hic ſenatus de ſacris, de Deo, ac rebus diuinis, de cultu religionis, de ritibus, de ſacerdotijs, de iure Pontificio, reſponſa dat omnibus mortalibus gentium remotiſsimarum. Sæpe grauiſsimis in rebus leges componit, quæ ad omnium terrarum homines pertinent, à quibus hæc religio colitur. An fortaſſe ne hæc quidem curari amplius debent; atque, ut iſtis nouæ linguæ auctoribus gratum fiat, generis quoque humani ſocietas deſerenda eſt? An huic etiam ſenatui, & Pontifici Max. orbis terræ, & religionis imperium diuinitus illi traditum, & leges, ac iudicia, tantarumque rerum adminiſtrationem auferendam putamus? Minimè uerò inquiunt. At ſi hæc lingua tollatur omnium rerum, quas dixi, euerſio, atque interitus conſequatur, neceſſe eſt. Ergo, ſi ſtudia conſeruanda ſunt, ſi diuinas, humanasque leges diſſolui nolumus, ſi hæc religio tenenda eſt, ſi ad eam omnes gentes inſtitui, ac retineri debent, ſi hunc ſtatum rerum, & ſacrorum, Chriſto auctore inſtitutum, nefas deteſtandum, ac ſempiternum malum eſſet aliqua ex parte conuelli: aut hæc una tenenda eſt, aut omnes omnium gentium linguæ omnibus perdiſcendæ. Nunc uerò utram credunt ſine altera non poſſe conſiſtere. hoc enim prætermittendum non fuit. Nam, ſi res eo loco foret, ut alterutra auferri poſſet, temerèque hic fieret aliquid; periculum eſſet ne utraque auferatur. Res tamen aperta eſt, neque argumentis, aut longiore diſputatione indiget. Quum etenim iſtorum noua barbaries à Latina lingua nata ſit, qui eam uolet intelligere, neceſſe eſt nunquam diſcedat à Latina. tametſi hoc effeminatos iſtos, & rudes homines pudeat confiteri: ea tamen lingua abſque noſtra, neque intelligi, neque ullo modo tractari, neque retineri poteſt, quin breui extinguatur. Si enim rectè inſpiciant, & ſingula uerba enumerent totius linguæ ſuæ; inuenient, quod ſæpe olim pueri ſumus experti, uix centeſimum quoque uerbum non eſſe latinum, aut à Latina lingua natum, aut indidem aliquo modo ultima origine deprauatum. Quomodo ergò poterunt Latina uerba ſi-

ne Latina lingua intelligere? Si enim eam quoque linguam non ignorarent, quam ineptissimè, stultissimeque à nemine adhuc læsam defendunt: scirent profectò non posse unquam in ea barbarie aliquem rectè scribere, aut loqui, aut uerba interpretari, nisi idem sit linguam Latinam rectissimè consequutus. An uerò illi auctores, quos ipsi tantopere admirantur, Latinæ linguæ rudes fuerunt? An possunt aliquem ostendere ignarum Latinitatis, cuius in ea barbarie scripta ipsi laudare queant? Hoc si non possunt quam esse causam arbitrantur? Nempe, quia sermo ille, qui Latinis ferè omnibus constet uerbis, prætermisso Latino tractari ullo modo potest. Nam, si in Romana lingua nemo unquam scribendo præstitit, nisi Græcas etiam literas tenuerit, quia nos aliqua à Græcis accepimus: quid, per fidem, isti in sua, quæ Latinis uerbis, & literis tantum nititur, efficere queunt, si latinitatem ignorent? Quid hic, mi Crotta, dicimus? nobis qui Latinè scribimus, necessaria est omnino Græca lingua, paucorum causa, quæ inde transtulimus: Isti autem propter tam multa, ne dicam omnia, ita sibi necessariam esse nostram non uident, ut ea neglecta, suam intelligere non posiint; Nam, si Græcis auctoribus in Latinam conuersis, id consequi non potuimus unquam, ne Græcis literis egeremus; Quid istis illæ sordes, quid nostri auctores in suam linguam translati afferunt, ut carere nostra lingua rectè posint? An non potius id faciunt ut iuuentutem, & stolidam Italiæ multitudinem à cunctis bonis artibus retrahant; &, quod in ipsis est, linguam utramque auferant? Quo circa iam te arbitror intelligere. Crotta, quorsum hæc essent euasura; & quid efficerent, si istorum hominum sententiæ audiantur; Itaque illis angustijs etiam (ut superioribus ad te literis dicebam) doctores isti tenerentur, quod quum uerba interpretari nolint ad rationem latinitatis quam etiam tolli debere aiunt: linguam suam non modo obscuram tenent & inexplicatam; uerum etiam temere, neque aduertentes, cum Latina auferre conantur. Denique, si duas tenere linguas, malum esse dicunt, intelligere debebant à quibus illæ teneantur, neque suam in alios culpam transferre. Sed, quia erant sex proposita, quæ dementes homines à Latinis literis insectandis deterrere debuissent; & dictum ferè de primis: etiam sequitur, ut de reliquis tribus dicendum esse uideatur. Illa uerò sunt hæc spectandum

dum esse utra lingua sit expresſior, utra antiquior, utra multis cum gentibus communior. Ac de primo satis arbitror esse dictum superioribus literis: alterum uerò habet nihil quod in dubium reuocari posſit; nisi si antiquitatem ipsam nihil conferre ad linguæ amplitudinem, stupidi homines arbitrentur? Ego uero, ut taceam ueteres linguas uincere cunctarum infinita rerum copia, maioreque hominum, & seculorum penè omnium consensu, quæ linguarum certisſima lex, minimeque dubia æternitas habetur; dico nostra lingua, præsertim disciplinas, iura, mysteria, totamque religionem tenente, fieri etiam ut noua hæc nullis unquam seculis, linguæ numero haberi posſit. Verum hac de re plura non dicam; redeoque ad id, quod postremo loco posui, ea potius lingua scribi oportere, ea semper doctisſimis, ac sapientisſimis omnium uel nationum, uel temporum iure optimo esse delectatos, quæ præter illum splendorem, & multa illa commoda, quæ dixi, maiore etiam in parte orbis terrarum scribendi, & legendi publica, & priuata consuetudine teneatur. Quod si Germani, Cimbri, Pannones, uniuersæque nationes à Britannia ad Tanaim, septentrionisque terminos, ac denique omnis Europa nostra est, & gentes, quæcunque religionem Christi colunt, societate Latinæ linguæ nobis coniunctæ sunt; quas isti indoctorum, stultorumque hominum opiniones, quæ amatorum carmina, quos mulierum cœtus, quæ lupanaria tanta, cùm Romana lingua conferre audebunt? Vtrum igitur hæc non pateat latisſime linguarum omnium; an hoc potisſimum non spectare in linguis debet, ut ijs utamur potius, quæ sunt multis cum gentibus communes? Ac uide, obsecro te, mi Crotta, uideant criminatores isti, quantum inter suam, ac doctorum omnium opinionem intersit. Qui genus aliquod doctrinæ attigerunt, omnes relicto sermone patrio, communiore lingua scribere maluerunt, quamuis ea esset peregrina: isti uerò eam sequi nos uolunt, quæ profectò barbara est, & uix intra suos fines intelligitur; quæ uerò nostra est, & amplius iam duobus millibus annorum à tam multis clarisſimisque nationibus tenetur, prorsus clamitant esse relinquendam. Non hoc senserunt de ultimis terris quamplurimi, neque hoc fecerunt, qui mirabili sapientia, doctrinæ & scriptorum fama, illustres fuerunt. Confer enim simul uniuersos, qui Græcè magna cum laude hanc ipsam rationem sequuti scri-

pserunt: necesse est, mihi confiteare, istorum barbariem nullis unquam seculis, tot uel mulierum, uel amorum, uel Thrasonum cantores habituram esse suos; quot habuit philosophos, poetas, oratores, & quarumcunque literarum studiosos, ex omnibus terris Græca lingua peregrinos. Nam quid Anacharsim, quid Agesiam, quid Aratum, quid Carneadem, quid Arcesilam, quid Clytomachum, quid Apollonium commemorem? Quid Aristarchum, Antipatrum, Callimachum, Aristippum, Daretem, Aristobulum, Chrysippum? suæ ne gentis linguam sequuti sunt, Berosus, Epictetus, Diodorus, Aesopus, Dioscorides, Lucianus, Porphyrius, Eraclitus, Hermodorus, Hipparchus? Alios adhuc possem referre quàm plurimos, quorum sententia, nobis latinè scribendum est; tametsi Latina lingua, ne antea quidem nostra fuisset unquam. Cur enim hi, quos dixi, & multa adhuc millia doctissimorum, sapientissimorumque hominum hoc non fecerunt, ut alius Chaldæorum, alius Charthaginensium, alius Assiriorum, alius Cyrenensium, aut Alexandrinorum, aut Phrigum, aut Scytharum, idest suam quisque in studijs linguam, ac literas teneret? Credo hic te intelligere, mi Crotta, quanta sit res mota; quanta sint, quæ hoc loco dici possunt. Verùm ego non persequar, ut singulis de hominibus dicam. ipsas enim urbes possum, totaque regna nominare. Neque tamen aut ciuitates dicam Italiæ Græcas, & oram magnæ Græciæ usque Rhegium ac Siciliam; & in Campania uel Cumas, uel Neapolim; extraque Italiæ fines, Massiliam, totamque uel Aetoliam, uel Asiam, uel Ioniam; uel si quibus alijs in terris, aut colonias Græci habuerunt, aut nouas urbes condiderunt: sed longè dissitas regiones, ad quas lingua Græca, non à Græcis importata est; sed ab ipsis gentibus, quæ illam sibi necessariam cognouissent, accersita. Etenim ante Latinam liguam apud quosdam Hispaniæ populos, & Heduos, & magna in parte Galliarum Græcæ literæ fuerunt. Præter Thrasimachum, pluresque alios, Annibalem & Hannonem Carthaginensium duces, inuenio Græcè libros, illum de re militari, hunc de Africæ ambitu, conscripsisse. nullam ergo dicemus Carthagine Græcam linguam fuisse? Non ergo mihi utendum est amplius argumento Cappadociæ, Siriæ, Antiochiæ, Bithyniæ, Pergami, Tharsensium, & Damascenorum hominum. Habeo enim Alexandriæ quoque, & Cyrenes, & Aegy-

pti, & Hierosolymorum uetus, clarissimumque exemplum. Possuntne isti amici tui numerare eos, qui ex his terris omnibus, Græcorum doctrina, ac literis clarissimi fuerunt? Possunt, illa doctrina, ac literis sua mente, & illo iudicio, æstimare unum illud argumentum, quod tibi sæpius dicebam, de bibliotheca Alexendrina, de æmulatione Ptolemæi Philadelphi cum Pergami Regibus, de septuaginta ijs Hierosolymitanis hominibus, qui Regis Ptolemæi rogatu ueteris Theologiæ libros in Græcum uerterunt? Non hæc intelligunt arrogantes, atque indocti homines. Quare mihi satis erit à te si rectissime æstimentur, qui cum sunt à me sæpe communicata. Cupio enim tibi satisfacere, nec uideri sine grauissima causa tamdiu repugnauisse opinioni tuæ. Nunc uides, quanta manus doctorum hominum, quantæ in orbe terrarum scholæ ac sedes, domiciliaque publica sermonis Græci, quantum illius studium apud remotissimas gentes, quanta scriptio quondam fuerit, non quia (ut isti ratiocinantur) sermone quo loquimur scribendum sit, sed quia nulla putari debent ea scripta, nulla prorsus ea lingua est, quæ tantum à suis, aut ne à suis quidem, rectissimè intelligatur. Quare hac ipsa ratione mea Diogenes etiam, Antiochus, Eraclides, Theodorus Gadareus, Philo, Menodorus, Philagrius, Hermogenes, innumerabilesque uiri illustres, adducti sunt, non ut suam, quæ ipsis tantum esset cognita, sed Græcam linguam anteponerent, quam scirent multis cum gentibus esse communem. Ergo mi Crotta, si extra Europam, cunctis mortalibus omnium temporum qui se ad literas dederant, aliena lingua discenda fuit, qua ad summos doctrinarum gradus peruenerunt, nobis Græcè etiam scire necesse est, neque omnibus Iudæorum, Chaldæorum, uel Arabum lingua prorsus omittenda est, & scientias omnes pro sermonis latini modo, hominibus, ipsisque seculis, uel mediocri, uel supremo, uel minimo, uel nullo, uel sordido, uel illustri nouimus multorum exemplo, & hominum & seculorum, supremas, mediocres, minimas, nullas, sordidas, aut illustres contigisse. Intelligis quanta sit eorum insania, qui in nos, nostramque linguam, nullis nostrorum hominum iniurijs lacessiti debacchantur. Illud etiam non dubito quin intelligas, quibusnam rebus linguæ cernantur: Vtrum mul-

titudinis, ac uulgi, an plurimarum nationum, & clarissimarum gentium consuetudine, quod unius est proprium Latinæ linguæ. Ad illam præterea cogitationem adducere te uolui, quod rerum omnium maximè refert uidere, utrum carere Latina lingua diuinæ humanæque res possent, & utra lingua sublata, alteram sit necesse interire. Vale,

Romæ.

IOANNI ANGELO CROTTAE, PERVSIAM.

VAE ſuperioribus ad te binis egeram literis, ut uera eſſe omnia fateare; ſcribis non poſſe tamen cuiuſquam argumentis fieri, ut longiſsimi temporis iactura, ſermonis Latini perdiſcendi, tibi non uideatur eſſe grauiſsima. Sed parum ne tibi, Crotta, uideor hac de re etiam reſpondiſſe, quum dicerem, toto ex orbe terrarum doctis hominibus diuturniore ſtudio, atque opera, linguam Græcam fuiſſe diſcendam? Mihi quidem ſatis eſt, ſi doceo, contra quam delicati ſentiunt iſti amici tui, Latinam linguam, ita eſſe ad ſtudia, ad religionem, ad humanas, diuinaſque res, neceſſariam; ut omnia hæc ſine illa conſtare non poſsint. Qui igitur poſſe hanc linguam, niſi cum ſole, atque mundo, auferri putant; ut profectò multi putant, idque ſperant, contenduntque oportere, & quo facilius fiat, opem accommodant ſcriptorum ſuorum; hi nequid grauius dicam, tota de re imprudentiſsimè ratiocinantur. Equidem ſic reſpondere iſtis potuiſſem, ut nobis duas eſſe linguas, & Latinam eſſe eo loci, quò olim Græca, & in terris omnibus vulgò teneri deſitam, & rectè pronunciari, uel diſci multorum annorum ſtudio, uel prodeſſe ad doctrinas conſequendas non poſſe, immo etiam nocere quàm plurimum, & nouæ ipſorum linguæ copiam, ſplendorem, & omnia eſſe denique meliora, quam Latinæ, & tantum incommodi, quantum ipſi dicunt, confiterer; adiuuare tamen hæc illos minimè poſſent; quum Romanam linguam neceſſe ſit cum rebus humanis, ac diuinis omnibus in ſempiternum tempus eſſe coniunctam: quid ſi, ut ſæpius iam dixi, tum falſa ſunt omnino, tum inutilia ad efficiendum, quod uolunt? Quod ſi hac lingua diſcenda, tantum detraheretur à cæteris diſciplinis, quantum iſti cupiunt uideri? ſtatimne religio etiam tollenda eſt, ut integrum pueritiæ tempus omnemque potius ætatem, canticis amatorum demus? Aut quid aliud eſt hanc linguam tollere, quàm ſublata rerum communicatione, cum cæteris gentibus ſilentium, obliuionemque, religioni, diſciplinis, & ſacris omnibus inducere? Quare non modo, quia doctrinis omnibus lumen affert, Latina lingua ſeruari debet: Sed, quamquam his magna ex parte noceret, nullis tamen ſeculis, nulla in poſteritate hominum poterit conuelli. Itaque patiantur do-

cti

cti ac studiosi homines istam, quam dicunt, æquo animo iacturam; Sciantq; sibi non modo latinitatē, sed uitia quoq; illius, inuitis esse perferenda. Sed ô me doctum hominem, qui de re tam graui, & dubia, tam multis disputem. Redeo igitur, ut illa proferam occultiora, nouum scilicet, atq; à studijs alienum minimè uideri, in Latina uel Græca lingua diu etiam laborare, in qua nati non simus: sed vsitatum, uetus, necessarium. Si enim quibus aliena lingua discenda est, ij nec discere illam rectè, nec maturè ad disciplinas possunt accedere; iam neque Ennius neq; Pacuuius, neque multi de antiquissimis poetarum satis Latini, uel docti, istorum sententia fuerunt. Verum ego de his omittam dicere, uideo enim ad quam isti latebram, tergiuersationemque fugient. Quid tamen de illis respondebunt, qui minime bonis temporibus Romanæ linguæ, extra Italiam nati, linguæ tamen, & scientiarum facultate omnium præstiterunt? Quot enim Africa (ut Apuleios non dicam) Leptimios, Arnobios, Cyprianos, Aureliosque misit Romam, ad Italiam, ad Europam sanctissimos homines, tanquam cœlo demissos, ad religionem Christi, doctrina, & eloquentia tuendam? Verum ego, mi Crotta, inique abste, ad huiusmodi etiam argumenta, totamque hanc epistolam sum adductus. Quos enim superioribus literis dicebam, Scythas quoque, Phrygios, Iudæos, Aegyptios, totaque ex orbe clarissimos uiros, Græcis literis Philosophiam, cæterasque disciplinas tractauisse: ijdem satis istorum hominum stultitiam exemplo suo damnare potuerunt. Illos nominaui contra id, quod sua cuiq; lingua scribendū esse iactabatur: prodesse tamen apud te mihi in eo quoq; debuerunt, q̃ studio nō suæ, sed Græcę linguæ adiuti sunt, ad perfectè, ac celeriter omnia consequenda. Sed quid nostræ memoriæ doctos homines taceo? utrum non à præceptoribus illam, quæ temporibus optimis Reip. fuit, Latinam linguam, & summam rerū omnium scientiam, acceperunt? Illi uerò & aliam à pueritia linguam tenuerunt, & Romanam didicere, non ante cognitam; & literis, doctrina, facultate orationis, multis etiam de ueteribus uiris amplissimis præstiterunt. Quamobrem expectet ista natio uestra suos, ut aiunt, in ea lingua Platones, Aristoteles, Theophrastos: ipsi interim in Romana Flaminijs, Perionijs, Sadoletis, Victorijs, Manutijs, Bonamicis, Romulis atque huiusmodi hominibus contenti simus. Quod si latina lingua nostra amplius non esset, quæ profectò uel sola religionis caussa magis nostra hodie est, quā olim Romanorum; tamen summorum hominum exemplo, clarissimarum

simarum ciuitatum toto penè ex orbe terrarum, ut superioribus ad te literis dicebam; instituto ualde etiam necessario facere uideremur, ut ea lingua scribamus, quæ apud nationes plurimas teneretur. Nec de colonijs, aut ciuitatibus Græcorum dico, aut ijs gentibus Asiaticis, quæ sunt ad maritimam oram Thracij Bosphori, & Hellesponti, Lampsacenis, Clazomenijs, Ephesijs, ac cæteris longissimo tractu usque ad Gnidum, Ciprumque, & Tharsum, & plurimas Ciliciæ, Pamphiliæque ciuitates. Paulus enim, & Ioannes, collegæque cæteri, primi religionis magistri, Iudæi homines, & quibuscunque ultimis in terris, nisi apud eos, ubi literæ cultæ nullæ sunt, uel quorum omnis memoria extincta est, omnes Græcè scripserunt. Recordare etiam Massiliæ, Antiochiæ, Pergami, Hierosolymis, Alexandriæ, in Gallijs, Sicilia, Africa, Aegypto, & cunctis in gentibus, quæ non quemadmodum nos legum, uel religionis causa cogebantur, quantum linguæ græcæ studium, quanta manus doctissimorum hominum fuerit. Sed quid externis de gentibus loquor? ipsi mehercule Romani ciues, an statim ut fari, ingredique pueri cæpissent, quia, ut aiunt, sine studio Latina lingua discebatur, illos ad præcepta Rhetorum, ad Philosophiam, aut ius ciuile tradebant? Nonne ijs quoque, præterquam Grammatici Latini essent audiendi; lingua etiam Græca discenda erat, antequam ullis ex disciplinis aliquid attigissent? Dicant enim uel ex ijs unum, qui sine Græcis literis, ad genus aliquod accesserit doctrinæ, & literatorum in numero habeatur; per me quidem uicerint, cedam, neque his amplius repugnabo. Vides igitur, mi Crotta, qui nouum esse dicunt aliquod in linguis discendis tempus consumere, quanto errore teneantur. Quare sæpius mihi cogitanti de opinionibus istorum hominum, quæ Italiam his triginta annis peruaserunt, atque à stultis tenentur, nulla à ratione, & recta sententia, sed errore, & nouarum cupiditate rerum, contra disciplinas, & religionem profectæ, solet in mentem illud uenire, ut uerear, ne sint hæ in nos ab iratis Diis immortalibus immissæ. Etenim, quæ impiè fiunt à nobis, aut nefariè cogitantur, illa ut metuam puniri à Deo hoc genere supplicij, & diuisione linguarum, admoneor uetere exemplo: quum ij, qui in Babylone turrim ædificarent, quæ cœlum attingeret, non alias, quàm mutatæ plura in genera linguæ pœnas dederunt. Nemo præterea illud ignorare potest, quod uiri san-

sanctissimi, diuinoque spiritu afflati, diris execrationibus, suis hostibus, ac nefarijs hominibus imprecati sunt; ut confusa inter eos lingua, cœpti eorum conatus, & consilia frangerentur. Est ergo genus supplicij, quum uetus, tum graue: nec iam mirari quisquam potest, quod sentiam, per nos ipsos diuino quodam, ac secreto instinctu nos in huiusmodi pœnas conijcere, quibus tanta hominum, ac totius generis humani temeritas olim uindicata est. Auertat hoc tamen Deus, & hanc linguam totiusque Europæ in bonis artibus, & religione societatem, sempiternam esse uelit,

Ne uetus indigenas nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeat, Teucrosque uocari,
Aut uocem mutare uiros, aut uertere uestes.

Ita enim hæc lingua summis cum rebus, & summa cum religione coniuncta est; ut, qui eam auferre student, ipsum mehercule solē de mūdo tollere uideantur. Sed, q̄ hoc stultè cupiant, q̄ furiosè, præcipiant arbitror tibi satis iam his, & superioribus literis esse demonstratum; sic ut, si fateri necesse sit multis partibus esse non melius tantum, uerum etiam facilius, Latinam linguam introducere etiam ad pueros, ad mulieres, communemque ad vulgarem totius Italiæ consuetudinem loquendi; quàm illi statum, in quo nunc est uel mediocriter labefactare.

Vale.

PAVLO MANVTIO ALDI FILIO, VENETIAS.

ONSILIVM meum sæpius ad te scribendi, nolim putes uoluntate aut negligentia intermissum: sed quod antea scire cupiebam, an redditæ tibi sint superiores literæ meæ, quas Astuneo ad te scripseram. Nunc uerò de ijs, quùm diu iam nihil possem intelligere, atque eas non esse perlatas inciperem suspicari: Scipioni Granapheio, mihi in primis caro, & nobili adolescenti has ad te dare uolui, quibus (redditæ si essent superiores) me & memorem promissi atque instituti mei, & tui cupidissimum, ac uirtutis tuæ studiosissimum esse cognosceres. Nam, quod totum ad hoc tempus attinet, quo nihil ad te dedi literarum, illud etiam accessit, quod (ut antè ostendi) me Vriam, id est ad uacuam negotiatoribus urbem, & à maritimis longe remotam recepi, & quod dolore impeditus ex immatura morte Mediani Corradi optimi, & iucundissimi fratris, nihil aliud, quàm de meo luctu poteram cogitare. Illo enim amisso, in quo spes omnes otij, rei domesticæ, familiarisque, & suauitatum omnium locatas habebam, ipsa etiam studia literarum fugiebam: ut ægroti quidam minus patienter aduersam ferentes ualetudinem, medicinas maximè salutares aspernantur. Nunc uerò simul atque me aliquantulum collegi, & in mœrore adhuc, & disperatione rerum omnium, quarum ex illo fructus capiebam, cum literis in gratiam redij; Scipionem ipsum Patauium iuris ciuilis, & literarum gratia proficiscentem rogaui ad te uenire: ut, quemadmodum anno superiore Marcellum fratrem meum misi, qui te meo nomine salutaret; ita nunc mihi coniunctissimum, & ornatissimum adolescentem cum literis ad te, mandatisque mitterem. At, quoniam fore etiam uidebatur, ut fortasse nondum literas meas acceperis, quùm is ad te ueniret; mandaui ut coràm, de tota in te uoluntate mea plenius loqueretur; & superioris epistolæ exemplum ad te mitteret, quum Patauium peruenisset. Interim uerò de me, & sententia de te mea sic habeto, neminem esse hac ætate, ac ne fuisse quidem iam mille quingentos annos amplius, quem latinis literis illustrandis tantum, quantum te unum contulisse putem; Si ad ea præsertim, quæ sunt à te scripta diuinitus, anti-

qui-

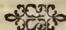
quitates etiam accesserint, & quæ habes in manibus monumenta pulcherrima ingenij & scientiæ tuæ. Hæc tamen opera, & in omnes homines beneficium tuum, quantum sit, nemo satis potest intelligere, nisi qui rectè cogitet artes omnes, ac disciplinas, diuinas humanasque leges, sacra, ritus, religiones, instituta maiorum, & quicquid literis continetur, unius cum Latinæ linguæ cultu manere, & illius interitu interire. Neque id eo dico solum, quod sine hac lingua, harum quoque rerum, cum reliquis gentibus, atque omni Europa communicationem tolli necesse sit; quocirca nulla esset hominum uita: sed quod siue ratione aliqua, siue casu, aut fato quodam, illarum cognitio semper apud nos cum sermone Latino aut floruit, aut labefactata est, aut extincta, aut restituta, neque hactenus contigisse scimus, ut illius conditio, quæcunque ea fuerit, non ad cæteras quoque artes uniuersas permanarit. Quamobrem, ut te semper sum admiratus ista mente hominem, qui tuis tantis laboribus, & excellentissimis scriptis, ad ea nos studia inuitas, quæ multo sunt omnium grauissima: ita istos non fero, qui corruptam sua sponte Italiæ iuuentutem à superuacuo discendi sermonis Latini labore, hoc est (ut ipsi quidem sentiunt) ab aliena lingua dehortantur. Nam quod disputent ea lingua scribendum, ad quam simus non docti, aut instituti, sed nati, & parentum & nutricum domestica consuetudine educti; & Latinam fuisse quondam seruis etiam, & multitudini infimæ vulgarem: sunt hæc partim obscura, partim falsa, partim non efficiunt, ut alio sermone, quam Latino scribendum putemus. Primò enim, quando hoc spectandum in linguis, acuti homines arbitrantur, non uidentur mihi satis intelligere, cur multa millia sapientissimorum hominum, toto ex orbe terrarum, Græco potius, quàm patrio sermone scripserint. Neque de Italia, Sicilia, Asia, Ionia, Aetolia, aut alijs regionibus dico, ad quas Græci colonias miserunt: sed Aphrica. Aegypto, & Asiæ ultimis terris, unde innumerabiles extitere, qui Græcam linguam, non dico pluris, quàm suam faciebant, sed Græcam semper amplexati, de sua uix, aut ne uix quidem literam scribebant ullam. Publicè autem quis ignoret in Aegypto, ac præsertim Alexandriæ proximum, atque in Græcia, uel Athenis ipsis, ne dicam par studium Græci sermonis olim fuisse? Taceo pulcherrimum factum Ptolemæi Philadelphi, & cætera, quæ declarant in sermone,

mone, non ut in eo ſimus nati, ſed grauiora quædam ſequi oportere. Quid noſtra etiam lingua? nonne illis temporibus, quum deſita eſſet uſurpari à multitudine, ac deleto Romano imperio, ab externis gentibus quàm plurimis recepta eſt, & auguſtiſsimè adhuc tenetur? Quod ſi hæc facta aliquando eſſe cognoſcerent; uel, quare acciderit ut Græca totius orbis communis lingua haberetur, non ignorarent, uel noſtram, ut dixi, cur tam multæ gentes ultro acceperint, nullo coactæ imperii metu intelligerent, illam minimè clamarent eſſe alienam, quia ſolùm Romæ; & in paucíſsimis ciuitatibus, non ut antea latinè vulgus promiſcuum loquatur; quùm potius in ſenatu etiam & in foro, ſciamus breui tempore paucíſsimos latinè incorrupteque loquutos fuiſſe. Sed hæc ſunt à nobis alio loco, multis uerbis olim refutata; etſi nolim, quæ ſcripſi, & huiuſmodi ineptias, ne illorum quidem cauſa, in manus hominum deuenire, & mihi laudanda erant nunc altiora quædam conſilia animi tui, & rationes ſtudiorum tuorum. Scio enim in ea te eſſe ſententia, ut credas, aut hanc unam linguam nobis eſſe retinendam; aut in Italia, & cunctis nationibus, omnes omnium gentium ac populorum linguas eſſe perdiſcendas. Quamobrem te monere non audeo iam, ut ea uel complectare, uel defendas, per quæ ſciunt omnes tibi immortalitatem eſſe comparatam: ſed gratulor potius tibi eam gloriam, quam paucíſsimi olim Romæ, etiam quum floret ea reſp. ſunt conſequuti. Ego quidem certè ſic delector tuis ſtudiis, doctrina, cultu orationis, & fama laudum tuarum; ut mihi uehementer ſit in optatis, aliquo tandem loco eſſe apud animum tuum, & cognitam eſſe tibi ueterem in te beneuolentiam meam. Nam, quum multos annos Romæ fuiſſem, & interim ſępe M. Antonij Flaminij ſermonibus fruerer, & doctos omnes perquirerem, quos mihi colendos omnes ſtatuiſſem mihi contigit nunquam ſcire, quùm tu non ſemel in urbem uenires. Aliquando igitur, ut tecum loquerer, uocauit me in domum Marcelli Ceruini Angelus Maſſarellus annos circiter duodecim, antequam ille Pontifex Maximus eſſet factus; ſed, quùm te in Marcelli ipſius ſermonibus occupatũ, aliquot horas expectauiſſem, ita diſceſsi, nollem primo cõgreſſu meo tibi afferre moleſtiã, & ſperare prius, quàm Roma aliquò exires, fore ut cõuenire te poſſem. Qm̃ uerò mihi nõ contigit, quod tantopere cupiebam, ut tecum, uel de ſtudijs uel de meo in te animo præſens cõicarẽ; oro te ſaltem literis, quam poteſt

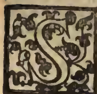
per

per longinquitatem creberrimis, mutuam nostri memoriã conseruemus. Scipionem meum optimis moribus adolescentem, & bonis literis deditum, ualde tibi commendo: quem si opera, aut consilio tuo iuueris, facies & illi, & mihi gratissimum. Sed is tamen exemplo incitatus meo, gratius nihil putat colloquio, & amicitia tua. Vale.

Vriæ. prid.e Calend. Septemb.

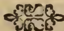

CAROLO SIGONIO, PATAVIVM.

VMMAE uoluptati mihi fuit, quod erat postremũ in epistola tua, summũ tibi locum Patauij, atq; munus esse literas docẽdi. Itaq; gaudeo uehementer, nec solũ tibi, sed omnibus rectissimis studijs atque Italiæ, externarũq; gentium iuuentuti uideor mihi posse gratulari. Equidem sic mecum ante statueram, deberi mutuo si ibi, illum honorem, & literas, eloquentiam, ac uirtutes tuas, nunc uerò minime dubia spe sum fore, ut bonis literis omnibus, ac latinæ linguæ, non doctor modo excellentissimus, aut cultor summa diligentia, sed patronus etiam acerrimus deesse non possit. Vtrumque enim rectè, & purissimum tuum dicendi genus ex tuis libris, & contra stultos homines ex oratione quadam, de latina lingua sententiam cognoui. Ac scito mihi illam orationem luculentissimã rectissimè habitam, & istis temporibus, atque indoctorum hominum insolentia, maximè necessariam esse uisam. Contigit mihi etiam aliquando, ut istorum insania prouocatus, de re tota accuratissimè cogitarem; & amicis, qui id à me petiuissent, multis uerbis responderem. Credas mihi uelim, altius omnia ac subtiliter persequutus, planè uidi ac perspexi, tamquam ea quæ ipsis oculis cernuntur, nihil ab istis nouis doctoribus in latinam linguam, nihil in res humanas diuinasque omnes, stultius ac dementius dici potuisse, aut cogitari. Dolebam antea latinitatis caussam à paucissimis, uix uno aut altero è doctis hominibus, neq; satis uehementer hactenus esse defensam, ut iam erubescere inciperem, quòd mihi penè solus esse optima in sententia uiderer. Postea uerò quàm te mihi præterea & Manutium repentè animaduerti ea in re factos esse duces; non dico respiraui, sed risi potius me, quod istos mihi tantis ex delirationibus diu cognitos unquam hominum loco duxerim. Tuli enim ac laudaui etiam Speronem, quòd homo literis & scientia clarus ita dissentit à nobis, ut modestiam seruet, neque ut cæteri, linguam latinam putet obesse studijs, & auferendam prorsus censeat oportere. Intelligis ergo me non hunc aut similes ita contemnere, quanquam ab ijs omnino dissentiam: Sed illos tantum, qui in latinitatis nomen sunt inuecti, quosque animaduerti à te esse reprehensos. Denique eo reuertor ut honorem tuum atque munus gratuler studijs & eloquentiæ Romanæ cui ex ista urbe speramus te do

ctore ac patrono ueterem dignitatem atque ornamenta restitutum iri. Carolo Bouio Pontifici, studiosissimo tui, paucis diebus, quam ad te de illo scripsi, Bononiam ad suos contigit necessarium iter. Romæ nunc meditatur summa illa, de quibus Tridenti summo in concilio deliberandum erit. Te magnopere diligit, & nisi discessisset, nec tantis rebus nunc esset impeditus, non dubium quin magnus inter nos renouatus esset usus literarum. Tu uale, tibique persuade à me non vulgariter amari. Brundusij VI. Non. Maias. M D LXI.

DECIO

DECIO ROMANO, TARENTVM,

QVAE mihi ad latinam linguam tuaq; ſtudia pertinere uidebantur, longum erat, hanc ipſam in epiſtolam includere, Itaque aliis in literis collegi ea quæ utinam literati omnes, utinam ego met ſeruare queam. Facile eſt enim, & breue, ſumma omnia præcipere: ſed longiſsimi ſtudij, exercitationis, nec mediocris eſt ingenij, oratione facienda conſequi ea, quæ ipſe præceperis. Nam ut latinè, eleganter, apte, diſtinctè, ornatè, breuiter, dilucidè, ſplendidè, ſuauiter, probabiliterq; dicamus, & his difficiliora, ſingulis uerbis præcipere ſolemus, quæ paucißimi à primo ortu eloquētiæ & ſermonis, ad hodiernū uſq; diē prǽſtiterūt. Quamobrē, quùm hæc omnia exercitatione potiſsimū conſtēt illud maximè te monendū putaui, ut quùm dicendi & eloquēdi præcepta cognoueris cōtra difficultates omnes remediū eſſe ſingulare, ſi difficultates aſsidue eſſe maximas recordere. Genus quoque perfectū latinæ dictionis, te uelim exiſtimare paucißimos quidem homines, etiam ſalua Rep. Romanorum eſſe conſequutos; uerum nihil eſſe quod aſsidua opera, magno ſtudio, & accurata diligentia uinci tenerique non poſsit. Declarat hoc, quòd ætate noſtra plurimi excellenteſque uiri, quum rectiſsimè, quæ dico, intellexerint, illos etiam qui ſtatim poſt Octauiani Auguſti imperium ſcripſiſſe, hac dumtaxat latinè loquendi elegantia uicerunt. Quo circa magno errore ac ſtultitia ij tenentur, qui uſum latinæ linguæ clamitant relinquendum eſſe; quia, præter alia multa, quum in conſuetudine vulgari ac domeſtica non ſit, rectiſsimè illum diſcere non poſsimus. Vides enim, ut Italiæ ac totius Europæ innumerabiles uiri doctiſsimi, diuinitate loquendi, elegantia, & omni apparatu orationis, probant iſtos homines inſanire? Quid uero noua lingua ipſi moliuntur, qui nec latinam auferre de ſacris & profanis rebus omnibus, & toto ex orbe terrarum, nec ſuam ex tam anguſtis finibus Italiæ ad nationes exteras ullis unquam ſeculorum ætatibus poterunt mouere? Fuit hoc Athenienſium, fuit Romanorum; qui non colonijs tantum, ſed imperio, atque armis hoc facere potuerunt. Illi enim apparatus bellorum, illi duces, illi faſces, illa imperij maieſtas, illi præfecti fabri illæ machinæ, illi cuniculi, turres, uineę, arietes, illæ uictoriæ, ac triumphi latinam linguam exteris nationibus, etiam illo tempore inuitis, reliquerunt. Quod ſi no-

ſi nobis hæc adeſſent omnia, quæ triſtiſsimo fato Italię, miſerrimã in ſeruitutẽ ſunt cõmutata: non tamen effęminati iſti, laudatores mulierum poſſent ſpẽ habere ullam fore, donec erunt homines, ut uel unum in uicum ſua lingua à Tranſalpinis hominibus recipiatur. Nam Romani, illis temporibus hoc fecerunt, ut linguam Romanã dilatarent, quum alia lingua uel ipſis Romanis, uel nationibus exteris nõ erat, quæ in omni ſcriptorũ genere, in diuinis humaniſq; legibus, in religionũ libris, ac deniq; in cœlo (propè dixerim, tam altas radices egiſſet. Quamobrẽ te laudo Deci, quod extricare te ab iſtorum ineptijs, & falſis opinionibus; ad latiniq; ſermonis dignitatẽ, atq; amplitudinẽ, qui tibi ab ineunte ætate, opera doctiſsimi uiri patris tui, fuerat rectiſsimè cognitus, deniq; redire uoluiſti. Errore.n. à noſtra lingua defeceras non tuo, ſed omnium, qui ſtultiſsime nobis aduerſantur. Iſti nanque molles ac delicati homines illud ſpectant maximè, quod ſe pro literatis hominibus latinè ſcribendo, neque mulieribus, aut exoletis, neque in tonſtrinis, aut lupanaribus, neque in principum ac Regulorum domibus uenditare poſſent. Verum enimuero Deci, ſic te uelim exiſtimare, non tanti eſſe non modo ignauiam illiteratorum Principum, & eorum qui in ciuitates, qui in prouincias, qui in populos, ac regna habent imperium, ſed ne ipſa quidem regna, & orbem terrarum, quanti Linguam noſtram teneri à cunctis mortalibus, qui religionem ſeruant Chriſti, & eſſe, quemadmodum eſſe neceſſe eſt, ſempiternam. Nam, quod aiunt etiam non eſſe noſtram; illam uerò ex his quæ dicta ſunt, apparet, magis noſtram nũc eſſe, quam olim Romanorum fuit. Quod ea lingua ſcribendum putant, in qua ſimus nati, reclamãt omnes omnium gentium ac populorum ex ultimis terris docti homines, qui Græcè aut latinè omnes ferè ſcripſerunt. Affirmo denique, ab iſtis, qui noſtram linguam ſunt inſectati, patronis uidelicet omnis imperitiæ, & corruptoribus Italiæ iuuentutis, ac ſtudiorum omnium, nullum denique argumentum, neq; uerbum aliquod eſſe contra nos dictum, quod diſputando magis, quàm ridendo, ſit neceſſe refutare. Eſto enim, recens hæc lingua Italiæ placeat, laudetur, & iure etiam laudetur: quorſum tamen attinet latinã lędere ac temerè ómnibus humanis rebus perfunctã iactare, de naturæ humanæ, terminis uelle eijcere, tam falſa colligere, præcipiteſq; ferri, tanta in nos rerum inanitate pugnare; quum ſi illa extingueretur, ſuam ipſi tenere non poſsint? Vtrum dolere me fortaſsis putabunt, & inuidere felicitati linguæ ſuæ? Primo,

nihil

nihil est illo quidem nomine quod doleam; sed quod latini sermonis (ut dixi) aeternitate queam gloriari. Deinde, si non ipso cum genere hominum atque mundo illum durare cogerent causae, quas dixi, sempiternae; gratias Dijs immortalibus agendas putarem, quòd alteram denique in Italia linguam esse uoluerunt, quae spirare sine ope nostrae linguae non posit, ut uel causa illius nostrã quoque Itali homines in tempus perpetuum seruare cogerentur. An illud dicere audebunt quod uideo à multis esse iactatum, poni scilicet nimis longum tempus latinis literis discendis, quod aliis disciplinis dandum esset? Sed quid non audet arrogantissima indoctorum hominum impudentia? aiunt enim si repudiato usu nostri sermonis, tantum sua lingua scribatur, nobis in Italia Theophrastos ac Platones quam plurimos non esse defuturos. Ego uerò, nõ sum nescius quosdam ex isto grege hominum, qui dementię quoque in suis scriptis cognomine gloriantur, hoc solere dicere, ac de se tanquam rectissimè in ea lingua scribant, magnifice sentire. Sed profecto illi errant uehementer, & nescio, an plus requirat studij ac temporis illorum sermonis perfecta cognitio quam latini. Non necesse habeo diu hic argumentari, quùm res loquatur ipsa. Quotus enim quisque est ex ijs quem dicas rectissimè scribere? ne illi quidem qui fiducia nouae eloquentiae uarijs modis in latinitatẽ sunt inuecti. Si quis tamen hoc in numero haberi potest; interroga, utrum à nutricibus (ut aiunt) eam linguam didicerit, in qua sit natus; an penè quadraginta annorum studio sit uix omnino consequutus? Qui uerò latine hodie scribunt multi, quam plurimos eorum (ut dixi) qui media in latina lingua & usu domestico sunt nati, uicerunt. Verum insulsitas istorum hominum ac stultitia non hoc loco à me reprehendetur. Quamobrẽ tu Deci, ualebis, mihique ignosces quod maturius, ad te scribere, ut à me petieras, de studijs tuis non potuerim: & quo tempore cum latinitate in gratiam redisti, quaesisse te meam amicitiam recordabere. Calend. Quint. Astunci.

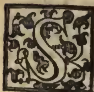
EA epiſtola, de qua per Gryphonis fratrem ſcripſiſti, manu pueri fuit, miratus ſum hoc te ex litera non cognouiſſe: ego ēt ad tuas literas quùm ſubito reſponderem, non ualde quid egiſſem recordabar. Nunc & ipſe ſcio, & puer etiam de palympſeſto à ſe deſcriptam eſſe epiſtolam reſpondit. Eſt porrò illis hoc uitium, ut aliis literis, quam oportet, negligenterque deſcribant omnia. Epigramma petit à me tuo nomine Donatus Caſtilio meus, quod olim ego de Catullo, aut unde? grecè uerterim: neſcio, quid hoc ſit; nec uideor ad huc mihi hoc genus attigiſſe. Illud enim, de quo ſæpius ad me ſcripſiſti βάρβαρα τῶν ῥωμαίων nec probaui unquam; & mi Pallia, credas mihi uelim, in ſchedis meis omnibus fruſtra ſæpius eſſe perquiſitum. De ſermonis Græci & latini copia, quæ (ut ſcribis) noſtri amici Venetijs diſputabant; ita accipio, ut quæ ſcribere, non auderent: ego neutram in partem conſtituo, quid ſentire oporteat. Quod etiam Theodorus Gaza, ipſum quoque M. Tullium non ualde putet hic eſſe audiendum, ne id quidem uidero: illud equidem exiſtimo, non græcis tantum auctoribus in latinum uertendis, uniuerſa hac de re poſſe iudicari. Quis enim Theodoro non aſſentiatur, noſtra hic non ſuppetere nobis omnia? At contra periclitandum eſſet, & rectiſsime uidendum, quid accidat, ſi non philoſophiam, aut quæ ipſis à græcis inuenta primùm, cultaque ſunt, latina faciamus: ſed aut T. Liuij hiſtoriam, aut ius ciuile, aut quæ ipſi nobis Romani quondam pepererunt, græcè transferamus. Hic errat, qui me alterutram in partem putat habere, quod ſentiam. Arbitror autem neque M. Tullium ex paucis omnino uoluiſſe, neque Theodorum, aut alios, tantum ex græcis in latinum uertendis, utra maior copia ſit poſſe iudicari. Scribis dixiſſe me in eadem epiſtola, maiore exiſtimatione latinam linguam eſſe hodie, quam ſaluis rebus Romanorum fuiſſet. Hoc ego mi Pallia neque dixi ad huc, neq; dictum uolo. Sin illud miraris, quod fieri non poteſt, ut ne dixerim, lumen eam, atque ueluti ſolem eſſe quendam nunc humanarum ac diuinarum rerum omnium, magiſque neceſſariam cunctis mortalibus quàm illo florente imperio, debet hoc rectiſsimè dictum uideri. Lingua enim omnis tum neceſſaria magis eſt, & illius cauſa grauior, quùm habere incipit maiora & grauiora, quæ cum

cum aliis communicare debeamus. Nemo igitur ita insaniat, ut hominum commercia, aut Romanorum imperium, aut in terris, aut ipso etiam in cœlo putet aliquid esse tantũ: quantæ leges Christi sunt, quæ illis temporibus in Romana lingua non fuerunt. Humanas uerò diuinasque leges omnes, & quicquid ad humaniorem uitæ cultum pertinet, non posse omnino cum gentibus externis communes esse, nisi hæc nostra lingua adiumento sit, quæ uel in tota Europa intelligitur; non uideo, quis audeat negare. Siquando etiam ante mundi huius interitum felix aliquod è cœlo nobis lumen affulserit, ut in Asiam religio nostra, in Africam, atq; Aegyptum, redeat; non dubium est toto in orbe terrarum sermonis quoque latini consuetudinem sempiternam fore. Dementiæ enim est, hanc linguam, diuinas à principio leges complexam, putare non religione esse consecratam. Stupiditas est inusitata illorum omnium, qui usum latinæ linguæ, tolli sine religionis interitu, aut religionem dilatari sine huius propagatione linguæ posse arbitrantur. Si qua sunt illa in epistola huiusmodi, scito à meo & grauissimorum hominum sensu non abhorrere, at maiore existimatione latinitatem esse hodie quam olim fuit, non dixi unquam; esse autem debere, nihil est, quod uerius ego, & omnes homines queant affirmare. Quod cupis mea scripta quam primum in manus hominum uenire, agnosco amorem tuum, & opinionem, quam prætetulisti semper, nimis fortasse magnam, ingenij ac studij mei. Sed acceperam his de rebus, multo ante literas: quibus literis, etiã si rogarer, trigesimo tamen abhinc die respondi, uelle me rogata facere, si darent mihi fidem: ea litera meos libros fore, quam ego maxime uellem. Credo operam daturos, quo mihi satisfiat, & quum certi erit aliquid, ad te scribam. A Manutio adhuc nihil, quod tua ualde intersit scire. Aldo eius filio petenti, debeo inscriptiones antiquas, aut Apuliæ, aut Salentinorum, misi ad illum quicquid est hactenus inuentũ: tu etiam cogita, mi Pallia, siquid me potes adiuuare. Italiam Ruscelli cupio absolui, & nostram illi Vriam esse commendatam, obsecro te, aliqua etiam sit meo nomine salutatio ad illum in literis tuis. Quæras uelim deligenter, an Vriæ τοποθεσίαν is à me acceperit. Non difficile est scire & uereor iam aliquid, nec animum satis probo illius, ad quem scribis à te missam. Temere uelim hoc à me cogitari, fac doceamur ipsius ex Ruscellij literis. Amo equidem te, ut magis neminem; & gaudeo meam tibi beneuolentiam non esse obscuram: sed tributo

tamen meam opinionem, ac laudem doctrinæ tuæ, recto iudicio, non amori meo. Nam, quod sæpe etiam genus orationis probaui tuum, idque mihi tu non assentiris; Hic aut laudem necesse est modestiam tuam, aut moneam γνῶθι σαυτὸν excellensque bonum tuum ut agnoscas. Illa enim, quæ mihi placet uehementer, & à doctis laudata est Xenophontea simplicitas, aut in paucissimis præterea, aut in te uno potius uidetur esse pulcherrima. Tu ita hoc accipias, ut uelis; ita uelle cupio, ut oportet. Ferrarium saluta, & Gallum meis uerbis. Vale. Id. Iun. Vriæ.

IOAN-

IOANNI ANTONIO PALLIAE.

SCIRE cupiebam, an ad te ſint perlata, quæ ſcribere me uoluiſti de controuerſia Aſtuneenſium Pontificis (ut ipſe arbitrabare) cum uirginibus: oſtenderam pluribus cuiuſmodi eſſet, & ad quos deniq; res pertineret. Ea de re nulla ſignificatio erat proximis in tuis literis: uidebis num quid aliter, ac ſperatum ſit, ad meque perſcribes. Quæ dubitas in epiſtola mea, ſunt minimè obſcura. Sola enim imperij maieſtate olim uel Romani, uel Græci fecerunt, ut ſua lingua publicè etiam ab exteris gentibus tanto in honore haberetur. Nunc tamen utranq; æternam eſſe neceſſe eſt: illam grauitate & amplitudine ſcriptorum: noſtram uerò & iiſdem rebus & ſanctiore etiam, atq; anguſtiore imperio, quam olim fuit. Romæ enim imperij ſedes Pontifici Maximo diuinitus tradita eſt, qualis ea cunque nunc uidetur, non terrarum finibus, ſed cœli regionibus terminata. Hinc ea lingua ius Pontificium, ſacra, ritus, ceremonias, & quicquid ad religionem hanc tuendam pertinet & leges dantur exteris nationibus, qua ſola perfici res tantæ poſſunt. Nam aut latinitas præterea hic ſola tenenda eſt, quam beneficio populi Rom. in plurimas orbis terrarum partes miſſam, religio, tota ſaltem in Europa confirmauit; aut nobis barbarorum omnium linguæ omnes perdiſcendæ. Quo enim putamus hoc Pontificis Maximi imperium, & leges, & ſummam religionem eſſe euaſuram, ſi noſter ſermo communioq; linguæ auferatur? Hoc igitur dicere uolebam, ſi quo in tempore nos tam diu miſeri atq; abiecti clementiore cœlo uti cœperimus, ut religio noſtra eo reuertatur, unde eſt iam pridem à barbaris eiecta, non dubiũ eſt noſtram linguam eodem eſſe redituram. Hic tu exiſtimare te ſcribis, in Greciam poſtliminio græcam potius receptum iri. Si pateris adiuuo ſententiam tuam ut linguas antiquiſsimas omnes credam (ut nunc ſunt) magno ſemper apud nos etiam loco futuras. Iudæorum oportet eſſe ſacrã, neq; finem eius ullum uideri. Chaldæorũ plurimi fit à noſtris etiam doctis hominibus, hodieq; patet latiſsime apud ſuos. His exceptis, confirmo aliam non fore donec erunt homines, quæ digna exiſtimetur ijs rebus omnibus, quas ante nominaui. Aſſentirer futuras alias, niſi etiam tanta eſſet Romanorum; nec illius tam alta fundamenta in rebus omnibus grauiſsimis, ante duo millia annorum iacta eſſent; nec iam altitudine ſua cœlum attigiſſet. Dubitare te ſcribis, quid

putes

putes futurum, nostra religio, si in Africa renascatur. Hic significas mihi, quod ad latinam linguam propagandam attinet magni ducere te, quod imperium hodie non sit amplius Romanorum. At Romana lingua minus omnino, quàm Romani, carere potest hoc imperium Christi, & religionis: cuius cognoscendæ causa nationes multæ, illam sunt amplexatæ, quam antea à Romanis cum imperio allatã respuissent. Quod enim ipsi orbis terrarum principes non potuerunt, hoc religio sola potuit efficere; ut Britanni, Celtiberi, Cantabri, Germani, Sueui, Heluetij, Dalmatæ, Pannones, tanquam cœleste donum, receperint hanc linguam, & re uera ex usu illius, auctoritateq; eorum, qui illam afferebant, cœlestem esse cognoscerent. Non enim, quemadmodum Italia, Hispania, Gallia, & nationes aliæ quædam: sic gentes illæ, quas numeraui, quem hodie seruant latini sermonis usum, de Romani potius imperij, quàm de religionis & iuris Pontificij & sacrorum communione, illum acceperunt. Dubitari ergo una de gente non potest, quum sciamus, tot aliæ nationes maximæ, quid rectè necessarióque magistris religionum iubentibus numineque diuino instinctis, fecerint. Huiusmodi de rebus tamen, si quis uere & grauiter iudicare, aut loqui uolet, eius ego libentissime sententiam sequar. Nunc illud affirmo hac de re nihil à quoquam disputari aliquando debuisse, & nimiam hactenus patientiam fuisse latinorum hominum, & à laudatoribus mulierum (ne quid putes esse, quod plurimi à me dissentiant) nihil rectè hic esse cogitatum. De inscriptionibus longum esset dicere, quas à te acceperim: sic tamen habeto, mihi fore nouas, quæ intra hoc biennium ad te sunt allatæ. Ad Ruscellium, ut uelle te cognoui, scribam, siquid ero natus ocij. De Robortello & Sigonio aliquid iam ante inaudieram. Laudo, quod factum est. Ad Gallum si quid des literarum, illi ex me salutem ascribes. Vale.

FVLVIO

FVLVIO CONSTANTIO, PVTEOLOS.

EQVE ad diem redis, & nouisme quæstionibus aufers à cogitatione rerum tuarum. Minus esset negotij si adesses, aut ego tecum Puteolos uenissem. Oro te, hæc differ ad reditum tuum, nisi abesse reliquam æstatem cogites. Nunc de ijs quę rogas uidero quædam alias, per otium uel reijci patiare ad congressum nostrum. Coram potius hæc ridenda sunt. Nec illud quidem puto esse epistolæ quod linguæ de latinæ causa, omni in sermone soleo perinuitus respondere. Crede mihi, nulla res est à qua tam uehementer mea non oratio solum, sed mehercule muta etiam cogitatio abhorrere soleat. Respondi equidem hac de re multis olim, & multa, sed tum erat ætas ea, cui liceret apud insanos ineptissimis de rebus disputare. Nec mouet me ea ratio quæ solet multos parũ graues homines mouere, plurimos uideri esse doctos homines, quibus, rediculè facere uideamur nos, qui latinè scribimus. Ij sunt quorũ non est necesse disputationes, & insanissima oĩa recensere. Nimis inueterasse nostra, & ipsam consenuisse naturam censent & inutilia esse iam quæ nos admiramur, quoque fiant inutiliora aliud sese nouum, atq; admirabilius cœlum esse facturos. Non is tamen ego sum, neque eum te esse cupio, qui uulgi rumusculos & stultitiam atque insaniam potius multitudinis, uel flocci faciendam putemus. Nec dicam in ea re ego, istos homines ut Gygantes quondam in fabulis bellare cum Dijs, quod sibi pro ingeniorum peruerversitate ac dementia honorificum putarent, sed hanc fœcem hominum atque sentinam ea in latinitatem somniare, quæ nec uniuersum genus humanum posſit efficere, nec si posset, minus perniciosè faceret quam si de mundo Solem auferret, scientijsque & legibus & religioni summæ, rebusque diuinis & humanis omnibus tenebras atque obliuionem sempiternam induceret; Non persequar longius, ut hæc destinguam apertioraque faciam, quo illustrius cognosci poſsit, quibus modis infinitum ex ea re malum crearetur. Qui enim per se non uidet, eo scelere tolli commercia & consuetudines non modo studiorum, sed rerum quoque omnium quæ literis continentur, & illarũ, & sacrorũ omniũ, & communicationes cum uniuersis gentibus orbis terrarum, hoc minus profectò uidebit ex oratione mea. Tu uerò quùm hęc uideas, & plurima hac ætate, excellentiſsimaque in literis omnibus ingenia, neque

Romanis, neq; Athenienfibus inferiora & donec erit genus humanum femper futura fint, laudo, quod fcire te uelle fcribis quid iftis hominibus refpondere debeas. Sic tamen habeto non difficilir. effe latinitatem, quam res diuinas humanasq; omnes, quas iam dixi defendere. Coniunctam enim effe illarum & huius caufam, ne ifto rum quidem infulfitas hominũ ac demẽtia negare audebit. Animaduertis igitur hic nullum effe finem fi multa perfequi, & illos obruere fi uelim. Quam latè enim pateat hæc ratio tu optimè perfpicies, nec me in hanc difputationem ego amplius interponam. Illud unũ uolo mihi equidem effe grauifsimum, ut quæ fcribam non ad rudes tantùm & folos Italiæ angulos atq; fœcem pertineant fed à doctifsimis Europę & omnium gentium populis legantur. Hoc loco enim illud mihi uenit in mentem ut rectum aliquid iftos homines cupiã, fi non uirtute, bonifq; moribus permotos, at uitio faltem, & ambitione impulfos cogitare. Nam fi genus literarum & fcriptionis aliquod nemo ferè fibi (ut funt hominũ mores) attingendum putaret, fpe gloriolæ fublata, utrum effe minus gloriofum putant à doctifsimis Europæ hominibus, quàm intra anguftifsimos fines, ab ignaris hominibus & à fcortis, in ganeis, tonftrinifq; legi? Nos enim quod femper ab initio fermonis latini, & ætate noftra maximè gloriari poffumus, fi quid hominum memoria dignum fcribimus, id fummis uniuerfæ Italiæ ingenijs, doctifsimis hominibus Galliæ, doctifsimis Hifpaniæ, Britanniæ, Germaniæ, Sarmatiæ, totius denique Europæ, fcriptum erit. Et fieri poteft ullo in homine ftultitia tanta, ut hoc non uideat, infania ut non curet, impudentia ut negare audeat? Nam fi homines hominum caufa generati funt, ut mutua fe ope iuuare ac tueri pofsint cur in ea parte nõ mutuò inter nos prodeffe uelimus, qua in parte opem Dijs immortalibus proximam alij alijs afferre poffumus? Cur nullo cum fructu, immo etiam pefsimo exemplo ac turpifsimo, paucifsimorum ignorantiæ, atq; ignauię potius quam ingenijs & Induftriæ omnium hominum cum laude & exi ftimatione antiqua & fempiterna, non urbis tantùm Romæ, fed Ita liæ, & uniuerfæ etiam Europæ confulimus? Me quidem certè, fi non cauffa hæc humanitatis & in commune confulendi uoluntas permoueret, quæ barbaros etiam permouere folet, itaque effem fto lidus ut nec ambitione quidem aut famæ cupiditate excitarer, at meo faltem commodo in latini fermonis caufa atque ftudio continerer, ut fi alijs prodeffe nollem, aliorum tamen ope ac monumentis ingeniorum pulcherrimis toto ex orbe terrarum, ne carerem.

Non

Non cogitant enim stultissimi homines quanta sit res, unam à cunctis omnium gẽtium hominibus, uel à quamplurimis teneri linguã, religione, antiquitate, scriptisq; rerum humanarum ac diuinarum omnium, iam ante duo millia annorum consecratam. Vt.n.infinita & maxima non dicam, in religione semper dissensiones ortæ sunt graues, & his annis quadraginta omnium teterrimæ; aliane lingua de his cum diuersarum totq; gentium hominibus agi potest quam latina? Nec multis fœlicitatem prædicabo huius linguæ nouam, quę nostra, aut patrum memoria, ad oras supra Atlantici etiam Oceani, non ante cognitas, uel auditas cum inuectione religionis ingressa est. Eodem penè tempore ad Auream Chersonesum, ad Indos & extremas regiones Orientis cum religione penetrauit, & ritu sacrorum quæ ad ea loca importauere sanctissimi homines ij qui dignissimum suis factis, moribus, atq; uita à Iesu nomine sibi nomen sumpserunt. Hi sunt qui, alij quidam nostra ætate Apostoli quantam Alexandriæ, Byzantij, Antiochiæ, in Africa religionis iacturam fecimus, cumulatissimè in ijs quibus dictũ est locis, ad ultimos Auroræ fines restituunt. Porrò tu audisti ex me sæpius nec dubitat quisquam sermonis latini causam, diuelli à communicatione sacrorum & religionis minimè posse. Qui hoc mihi non assentiatur huic mentem precemur sanam & oculos. Quæ igitur latinè scribuntur toto in orbe terrarum legi possunt; molles uerò isti & effœminati cantent sua in doctis hominibus, uel in tabernis opificum, uel inter scortorum greges; uel de philosophia scribant, uel mathematicis, uel historias temporum componant, quibus non studia & artes ingenuæ sed cupedinarij, fartoresq; adiuuentur. Hæc tu Fului quùm uideas, egere tibi uisus es ad respondendum opera mea? Immo equidem nolo ad hanc rem ualde magna argumenta conquiras. Risu enim potius καὶ τῆς εἰρωνείας quàm disputatione, eiusmodi cum genere hominum tibi agendum putabis. Neq; hanc epistolam ita accipies, quasi te docere uoluerim quid respondere debeas. Si enim à doctis hominubus reprehenderetur consilium tuum, & præclara inductio uoluntatis huius scribendi, non plura modo, sed maiora attulissem: nunc stultis hominibus & qui nihil habent nisi arrogantiam, & simulationem doctrinæ, tantum non tribues, ut hæc possint, aut saltem irrisiones tuas intelligere. Quamobrem te hortor mi Fului ut hanc linguam non scientia tantum complectare, quam tenes rectissimè, à primaq; infantia cognoscere cępisti, sed pro uirili parte etiam tueri & in hac urbe pulcherrima honestiore loco collocare. Poteris.n.aliquando,

adiunctis

adiunctis ad causam tibi, principibus uiris qui te ad rem praeclarissimam,& honestissimum facinus adiuuabunt. Illud ego uideo maximum,unde mihi non desperandum esse uideatur,quod hic semper antea bonae literae floruerunt & patrum nostrorum memoria, doctissimi poetae scriptis luculentissimis, huius urbis nomen clarissimum,apud omnes exteras nationes illustrius reddiderunt. Nunc paulum refrixerunt haec studia, quoniam solo ex iure ciuili aiunt, gradum ad opes fieri,atq; ad honoris locum. Itaque non magno solum ingenio uiri & quos rectè iurisconsultos queas nominare, sed stupidi etiā,& ex plebe infima homines id arripiunt, clamitantq; in literas omnes, & ijs rebus uincere se putant, quas docti homines & consultissimi iuris, in mercatore ac mancipe turpissimum esse iudicarent. Quare mihi quùm sanctissima sit illorum auctoritas qui ius ciuile cum doctrinis bonisq; literis coniunxere, stultis hominibus & ijs qui nihil praeter iuris ciuilis umbram cognouerunt,ita referre soleo: uestrae sunt opes,uestrae administrationes etiam,& gubernacula rerum publicarum est stupiditas ingenij,ignoratioque rerum & literarum omnium. Sed non desunt hodie, extareq; incipiunt in hac urbe iam ingenia multa & praeclara non ad sensum uulgi,ac multitudinis,uel ad quaestum nata. Mitto enim eos qui philosophię & scientiarum causa multos annos hic uixerunt atque in ijs plurimis Castorium Soranum, mihi coniunctissimum iuuenem, literisq; omnibus ornatissimum: nec Petrum Rosinum dico, aut Franciscum Gentilium, aut caeteros qui genus perfectissimum tenent literarum atque in doctrinis omnibus non quaestus sed doctrinarum causa laborandum putant: sed mihi ijs de hominibus dicendum potius est ad quos pertineant studia, & usus gloria amplissimae ciuitatis. Mihi carissimus inter multos fuit semper Marius Galeota iunior, nobilissimus adolescens,atq; doctissimus,quem certissima spes est,magnum adiumentum Romanis literis, & eloquentię,ex philosophorum doctrina allaturum. Huic, par aetate & summa necessitudine coniunctus est Iulius Caesar Carafa qui ius ciuile, ita complexus est, ut nullo modo tamen se à literis disiungat. Marius Curtius nullam esse philosophiam nullas omnino scientias arbitratur, nisi quas à Graecis aut latinis, linguarum doctissimis & perfectae eloquentiae auctoribus accepit. Illustris in hac urbe Federici Viualdi, Fabijq; Iordani fama est,nobilissimorum iuuenū,qui ambitionem aspernati, & quęstum, ex literis omnibus, & iure ciuili in quo mirabiliter excellunt unam sibi sciētiam,Romanorum doctissimis parem,gloriam,decus,

& immortale nomen expetendum putant. Transeo Hieronymum Columnam qui sua rectissima studia præfert imaginibus & gloriæ maiorum. Transeo plurimos, nec defuturi sunt unquam studiosi uiri qui ad rem, sibi & patriæ, & generi humano magis quam lumen solis necessariam, ardentissimis animis, uel te, uel quemlibet auctorem sequentur. Deniq; tamen sic habeto ne sperandum esse quidem, ut honestissima quæ sunt, plures amplecti uelint. Paulo superiore ætate duo fuerunt lumina huius urbis, latiniq; sermonis, & eloquentię, Actius Sincerus, & Iouianus Pontanus. Quid hos fuisse putas quùm uiuerent, in tanta hominum, & ciuium reliquorum, splendore, nobilitate, potentia? Crede mihi, à bonis paucisq; hominibus aliquo numero habiti, à cæteris, uel non cogniti erant omnino, uel fortasse etiam ridebantur. Nunc uerò duos tantum hæc urbs uidetur illa ętate ciues habuisse, quos infinita etiam posteritas hominum, externarum quoq; gentium sit admiratura. Vbi sunt.n. qui tum principes ciuitatis putabantur? Vbi Reges etiam illi, quorum fama, amplitudo, & gloria, duobus priuatis hominibus par esse non potuit? De situ autem & τοποθεσίᾳ Neapolitanæ urbis, deq; ijs quæ sunt à natura, uel industria hominum admirabilia, siquis extet aliquando, illo more doctus, atq; instructus ad scribendum, quo tibi dicere sum solitus, mihi quidem uidetur materia omnium dignissima quæ scribatur. Sed omnino qui tẽtare hoc uelit, eum perambitiosum esse huius gloriæ oporteret, latinitatis autem & eloquentiæ ita studiosum, ut sibi Liuios Thucydidasq; omnes, artificio, splendoreq; orationis uincendos putaret. Illud affirmo, si hæc pro rerum admirabili natura scribantur, & ijs ingenium scriptoris & facultas non desit illa, quã ego animo comprehensam, in alijs probare magis quam ipse præstare possim, nulla fore scripta, quæ sæpius & maiore cum uoluptate ab exteris nationibus legantur, & omni ex Europa doctos quam plurimos ad uisendam hanc urbem & res Campanas cupidissimè esse uenturos. Tu rusticatione ista Puteolana iam desine uti, & nos aliquando reuise: tum plura & magis per otium uidebimus. Vale Neapoli; Prid. Idus Maias LXIX.

AVCTORES QVI SAEPIVS HIS IN LIBRIS CITANTVR.

A. Cæcina	Aldus Manut. Iunior	Ammonius
A. Gellius	Aelius Donatus	Aristoteles
Aquila Romanus	Cæsius Bassus	Aristophanes
Balbus	Cornelius Fronto	Basilius Magnus
C. Cæsar	Diomedes	Callimachus
C. Salustius	Fabius Victorinus	Demosthenes
Cornelius Tacitus	Flauius Caper	Demetrius Phalereus
Lex Romuli	Flau. Sosipater Caris.	Diony. Alicarnasseus
Leges xii. tab.	Fuluius Rufinianus	Herodotus
M. Cælius	Gregorius Cortesius	Hesiodus
M. Cato	Nonius Marcellus	Euripides
M. Tullius	P. Rutilius Luppus	Isocrates
M. Varro	Priscianus	Ioannes Euangelista
M. Fab. Quintilianus	Q. Terentius Scaurus	Ioan. Chrysostomus
Ser. Sulpitius	Q. Rhēnius Palęmon	Apollonius Alexan.
Pomponius Iuriscō.	Q. Papirius	Herodianus Alexan.
Q. Cornificius.	Martianus Capella	Lucianus
T. Liuius	Sergius	Lucas Euangelista
T. Pōponius Atticus	Seruius Honoratus	Marcus Euangelista
Catullus	Sext. Pōpeius Festus	Polybius
Lucretius	Suetonius Trāquillus	Homerus
Horatius	Terentianus Maurus	Pindarus
Ouidius	Verrius Flaccus	Sophocles
Plautus	Valla	Theophrastus
Tibullus	Valerius Probus	Thucydides
Terentius	Vellius Longus	Theocritus
Virgilius	Anacreon	Theodorus Gaza
Atilius Fortunatian.	Antipater	Vlpianus rhetor
Aldus Manut. Senior	Alexander rhetor	Xenophon.

H

I

K

L

M

Præ-

T

V

X

Z

Errata, quæ grauiora sunt, sic corrigito.

¶ *Pagina 16. Linea 21. directeq; versatis, diu recteq; versatis. 86. 7. castrense verborum, castrense verbum. 87. 1. volulare, vlulare. 97. 21. postulant, postulent. 110. 36. data esse, datum esse. 128. 33. vsum sint, verum sint. 129. 25. male, malle. 35. 7. fordissime, fordidissime. eadem. 18. affluxerunt, effluxerunt. 140. 32. soles esse viuos, soles esse visos. 146. 31. Poterunt, Poterant. 148. 14. si id genera, si ad genera. 159. 23. neutris generis, neutrius generis. 190. 32. æstimato, æstimarunt. 207. 27. oportet, oporteret. 245. 37. vt, aut. 249. 23. ὁ ἀθηναίων, ὁ δῆμος ἀθηναίων. 277. 22. arbitramur, arbitrabamur. 284. 27. coniunctione, coniunctione. 285. 4. vllo modo, nullo modo. 290. 15. non discendi solum, non discedendi solum. 324. 29. sed χιλιάς πολλαί, sed χιλιάς, vt πολλαί. 334. 16. producere, procedere. 339. 9. scriptum est in verbis, scriptum est his verbis. eadem. 38. Non enim, Nos enim. 355. 33. statuit, statui. 364. 8. demonstram, demonstrem. 369. 6. Vide tamen, Videro tamen. 374. 2. vtendum, vetandum. 381. 19. procunctatus, percunctatus. 388. 38. vox, nox. 391. 38. non vsitata, aut non vsitata. 392. 13. absq;, vsq;. eadem. 6. Illud postremum sit, vt esse locus pro tempore, consueuit, sic aduerbia, quæ ad locum pertinent, & pro loco tempus. Illud postremum sit, vt esse locus pro tempore, & pro loco tempus consueuit, sic aduerbia, quæ ad locum pertinent. 407. 30. es animo, ex animo. 441. 11. nota rei similitudinem, notæ rei per similitudinem. eadem. 27. explicamus, explicauimus. 474. 14. egreditur, ingreditur. 490. 19. nullum sin in eo sermone lumen est velint, nullum est in eo sermone lumen sin velint. 501. 37. centesimum quoq; verbum, centesimum quodq; verbum. 513. 24. etiam cùm floret ea respublica, etiam cum floreret ea respublica. 524. 36. natus otij, nactus otij.*

SERIES CHARTARVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

AA BB CC DD EE FF GG HH II KK LL.

Omnes ſunt quaterniones, prȩter L L, qui eſt ternio.